
WIL JE VOORDEEL?
LEEST MET OORDEEL.
EX LIBRIS
SARA v. ZUIDEN.

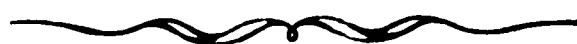
HET LIED

IN DE

MIDDELEEUWEN.

DOOR

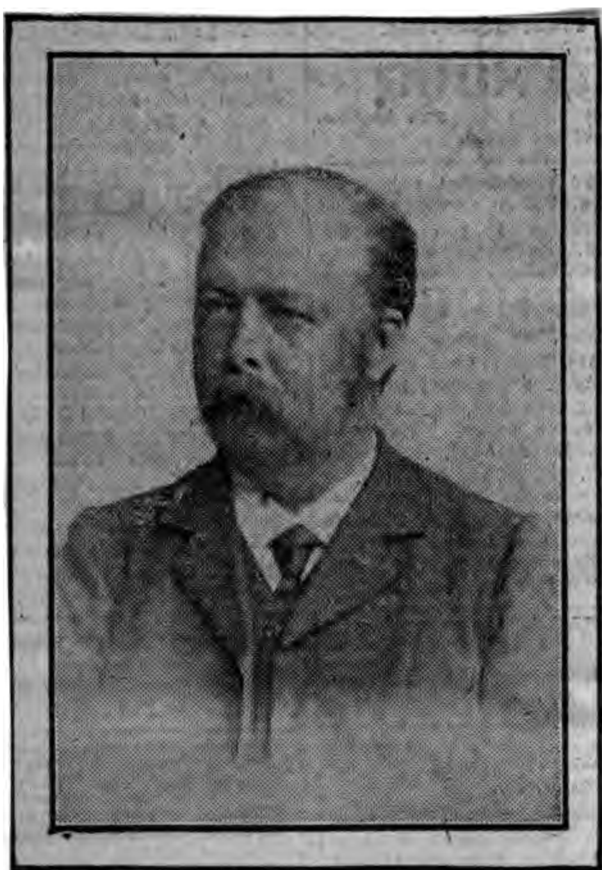
G. Gerrit KALFF.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1884.

INHOUD.

INHOUD.

GVS

EEN WOORD VOORAF.

Hoeveel valt nog te doen voor hen, die zich de schoone levenstaak hebben gekozen ons volk in verschillende opzichten beter te leeren kennen en wat zij aan kennis verwerven ten nutte van anderen aan te wenden!

Immers om die kennis te verkrijgen moeten zij in de eerste plaats het verleden van hun volk onderzoeken, om daaruit het heden te kunnen verklaren of om het er mede te vergelijken. Niet alleen dus de uiterlijke lotgevallen van ons volk als een geheel en in betrekking tot andere volken moeten zij nagaan, maar ook zijne innerlijke ontwikkeling, de geschiedenis van zijn geestesleven, behooren zij tot een voorwerp hunner onderzoekingen te maken.

Voor zooveel in hen is, moeten zij eerst zichzelf daarna anderen duidelijk maken, waarvoor dat volk leefde, welke zijne idealen waren, welke begrippen het had over godsdienst en recht; niet het minst: wat het op het gebied der kunst tot stand bracht. En hoeveel schoons werd niet gewrocht door onze bouwmeesters, onze schilders en plaatsnijders, onze toonkunstenaars, onze schrijvers en dichters!

Maar zoo ergens dan is bij dit onderzoek verdeeling van arbeid noodzakelijk en ieder ga dus, waarheen aanleg en neiging hem leiden en doe er, wat zijne hand vindt om te doen. Maakt de omvang der onderzoekingen het dus voor de meesten tot een

gebiedenden plicht zich te beperken, willen zij eenige vrucht van hunne inspanning zien, van den anderen kant moge men zich wachten voor eenzijdigheid. Door zich steeds en alleen met een deel bezig te houden, verliest men den blik op het geheel en wordt men licht bekrompen. Het kan dan ook den beoefenaars onzer letterkunde slechts ten goede komen, indien zij zich zooveel mogelijk bezig houden niet alleen met de studie onzer taal, maar ook met die onzer schilder- en graveerkunst, indien zij hunne opmerkzaamheid schenken aan de voortbrengselen onzer bouwkunst en, waar zij kunnen, het oor leenen aan onze toonkunstenaars uit lang vervlogen jaren. Hun gezichtskring zal daardoor ruimer, hunne opvatting breeder worden. En wat van de beoefenaars der letterkunde geldt, is, meen ik, niet minder waar voor hen, die zich de studie van de ontwikkeling eener andere kunst ten doel hebben gesteld.

Ik keer terug tot hetgeen ik in den aanvang opmerkte. In al de door mij aangewezen richtingen valt nog veel te doen, gelijk zij, die daar aan het werk zijn, eenstemmig verklaren. Ook op het gebied van de geschiedenis der letterkunde, dat ik mij als arbeidsveld verkozen heb, is genoeg, dat aanlokt de handen uit de mouw te steken. Men zal dat begrijpelijk vinden, indien men in aanmerking neemt, hoe korten tijd men daar nog slechts aan het werk is en hoeveel er gedaan moest worden. Eerst in lateren tijd is men begonnen de geschiedenis der letterkunde tot een voorwerp van onderzoek te maken [1]). Dat streven hing samen met het verschijnsel der romantiek, gelijk ook in ons land blijkt. De invloed der romantiek immers deed zich ten onzent eerst na 1830 met kracht gevoelen en hoewel het verre van mij is met geringschatting te spreken over hetgeen vóór dien tijd gedaan werd door mannen als VAN KAMPEN, WITSEN GEYSBEEK en COLLOT D'ESCURY, vooral door JERONIMO DE VRIES en den smaakvollen,

---

1) Men kan dat uitvoerig aangetoond vinden in de bekende verhandeling van WILLEM DE CLERCQ bl. 1—16 en in het belangwekkende „*Preface*" van HALLAM's *Introduction to the Literature of Europe*. „*The history of literature belongs to modern and chiefly to almost recent times*" en wat daar meer volgt.

fijnbeschaafden WILLEM DE CLERCQ, zoo mag men toch aannemen, dat de grondige, historische studie onzer letterkunde eerst een tiental jaren later aanving, nadat HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, MONE, KAUSLER en anderen ons hadden opgewekt onze eigene middeleeuwsche taal- en letterkunde te gaan beoefenen.

Eerst moest men toen handschriften ontdekken, afschrijven en uitgeven, de beteekenis der woorden moest verklaard, de grammatica zooveel mogelijk uit de dikwijls bedorven teksten opgespoord worden; daarna kon men eerst zijne aandacht wijden aan de uiterlijke geschiedenis, de volgorde, de beteekenis en de kunstwaarde der verschillende werken in poëzie en proza, aan de dichters en schrijvers, hunne levensgeschiedenis, hunne levensopvatting, de opvatting, die zij van de kunst hadden, aan de denkbeelden, die zij trachtten te verwezenlijken en de wijze, waarop zij dat deden, aan de verhouding onzer letterkunde tot die van andere beschaafde volken, aan den invloed der letterkunde op het volk en vele andere zaken meer, te veel om hier op te sommen. Zóó kon dan in 1851 het standaardwerk over onze middeleeuwsche dichtkunst in het licht verschijnen [1]) en weldra gevolgd worden door een tweede over de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van denzelfden schrijver.

Sedert dien tijd is veel gedaan, maar veel meer blijft nog te doen over. Weinig werd verricht vóor de kennis van ons middeneeuwsch proza, waarvan slechts een klein deel op nieuw is uitgegeven. Over het tijdperk der renaissance in ons land en over de beteekenis en den invloed der rederijkers zou, meen ik, door een daaraan gewijd onderzoek veel nieuws aan het licht kunnen gebracht worden.

De werken van onze groote dichters der zeventiende eeuw: VONDEL, HOOFT, BREÊROO en HUYGENS, kunnen wij slechts gedeeltelijk in kritisch bewerkte uitgaven van onzen tijd lezen; HUYGENS en BREÊROO zijn maar voor weinigen toegankelijk evenals vele

1) *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst* door Dr. W. J. A. JONCKBLOET (3 dln. 1851—55).

andere dichters en schrijvers uit datzelfde tijdvak. Evenzoo is het met de voor de geschiedenis onzer letterkunde zoo merkwaardige brieven, waarvan bovendien nog veel in handschrift berust. Onze kennis der volksliteratuur van vroegeren en lateren tijd is verre van grondig of uitgebreid en met dat deel der letterkunde moet men toch wel degelijk rekening houden. En hoeveel valt nog te doen voor de kennis van de verhouding onzer letterkunde tot die van andere Europeesche volken. En hiermede is de lijst van »desiderata" lang niet gesloten [1]). In den laatsten tijd werd veel gedaan voor de geschiedenis onzer dramatische letterkunde [2]) en terecht, daarentegen hielden weinigen zich bezig met de studie onzer lyriek, die toch zeer zeker de moeite dubbel loont. Onze lyrische poëzie, het werk van zes eeuwen, is een schat, welke door die van slechts weinig andere volken in waarde overtroffen wordt.

MAERLANT had met zijne strofische gedichten een uitnemend voorbeeld gegeven en in de 14e en 15e eeuw volgen op hem tal van liederdichters, mannen en vrouwen, jongelingen en meisjes, in wier ziel de dichterlijke vonk gloeide: in fraaie romancen en balladen, in schoone minnezangen, in heerlijke geestelijke liederen gaven zij weer, wat er in hunne wereld en in hun gemoed omging. In de 16e eeuw vinden wij liederen der geuzen en hunner vijanden, martelaarsliederen, refereinen der rederijkers en van ANNA BYNS. Nevens deze dichters treden mannen op als HEINSIUS, COORNHERT en SPIEGHEL, welke van tijd tot tijd het lyrisch gebied betreden. In de 17e eeuw vertoont de lyriek zich in vollen glans: BREÊROO en STARTER dichten hunne dartele »amoureuse liedekens" en drinkliederen, BREÊROO ook »aendachtighe liedekens"; de lyrische gedichten van VONDEL en HOOFT mogen onder het kostbaarste gerekend worden, waarop onze letterkunde mag roemen

1) Is het na deze opsomming noodig te verklaren, dat ik echter weet te waardeeren, wat gedaan werd door mannen als VAN VLOTEN, SCHOTEL, LEENDERTZ, TEN BRINK, BEETS, BUSKEN HUET, JORISSEN, TE WINKEL, PENON en anderen?

2) Voor die van het vroegere drama noem ik de studiën van MOLTZER, GALLÉE, bovenal van AEM. W. WYBRANDS; voor die van het latere de werken van A. C. WYBRANDS, HAVERKORN VAN RYSEWIJK, F. VON HELLWALD, HILMAN, TE WINKEL, WORP e. a.

en aan den avond dier glorierijke eeuw tokkelt JAN LUYKEN nog »de Duitsche Lier". In de 18e eeuw kan POOT door verschillende zijner gedichten ons hart winnen, trekken de VAN HARENS onze aandacht en worden wij soms geboeid door BELLAMY. FEITH en LOOTS geven veel te genieten, maar boven alles hooren wij de machtige stem van BILDERDIJK. VONDEL en BILDERDIJK onze beide grootste dichters zijn in de eerste plaats lyrici geweest De laatste namen hebben ons reeds in de 19e eeuw gebracht en ook daar is aan lyrische dichters geen gebrek. DA COSTA, STARING, TOLLENS, BEETS, POTGIETER, DE GÉNESTET, SCHAEPMAN en zoovele anderen kunnen dat bewijzen.

Is onze lyrische poëzie dus reeds waard door iedereen beoefend en gekend te worden om het vele en velerlei schoon, dat zij te genieten geeft, voor den beoefenaar van de geschiedenis onzer letterkunde is zij dat in dubbele mate waard.

Meer dan eenige andere dichtsoort is de lyriek de poëzie, waarin de dichter zijn hart blootlegt, die ons dus in de gelegenheid stelt zijn karakter na te gaan en ons eene voorstelling te vormen van zijn innerlijk leven. Juist door haar subjectief karakter is deze poëzie als een spiegel, die het beeld der verschillende tijdvakken weerkaatst. Zij stelt den beoefenaar der letterkunde in staat met den dichter mede te leven, in zijn geest, in dien van zijn tijd en zijn volk door te dringen, het ontstaan der kunstwerken uit het wezen der makers en uit het volkskarakter te verklaren en dus de geheele letterkunde beter te leeren kennen en begrijpen. En geldt dit van de lyriek in het algemeen, in nog hoogere mate geldt het van de muzikale lyriek, van het lied, dat uit het hart opwelt, gelijk frisch bronwater uit de aarde.

Het zou daarom van groot nut zijn, indien onze liederen verzameld en grondig bestudeerd werden, niet het minst wat het muzikale gedeelte betreft: indien zij daarna ook ter kennisse kwamen van het algemeen, zoodat velen er van konden genieten en zij op velen invloed konden oefenen.

De Duitschers, wier rijke liederschat zijne wedergade niet vindt, hebben dit dan ook reeds lang ingezien. Reeds meer dan eene

eeuw zijn zij onvermoeid werkzaam om hunne liederen te verzamelen, te bestudeeren, te verklaren en algemeen bekend te maken. De vruchten van die werkzaamheid kan men waarnemen in een honderdtal verzamelingen van grooteren en kleineren omvang, maar misschien het best in een boek, dat voor eenige jaren verscheen en dat bewondering wekt en eerbied niet alleen voor de kennis en de werkzaamheid van den samensteller, maar evenzeer voor die der mannen, wier hulp hem in staat stelde zulk een werk te volbrengen. Het boek, dat ik bedoel, draagt dezen titel: Altdeutsches Liederbuch. Volkslieder der Deutschen nach wort und weise aus dem 12. bis zum 17. Jahrhundert. Gesammelt und erläutert von Franz. M. Böhme. Leipzig, 1877.

Behalve eene voortreffelijke inleiding, die zoowel het letterkundige, als het muzikale gedeelte van het lied behandelt, vinden wij daarin eene bloemlezing van de schoonste en merkwaardigste duitsche liederen uit den bovengenoemden tijd; bij elk lied is de oorspronkelijke melodie gevoegd, eene toelichting over die melodie, over de geschiedenis van het lied, zijn ouderdom, zijne beteekenis, de plaatsen, waar het in druk of geschrift voorkomt en eene verklaring der woorden, zoo die noodig is. Böhme heeft allerlei liederen opgenomen: verhalende —, historische — en geestelijke liederen, minneliederen, raadsel- dans- en drinkliederen; ook de kinderliedjes en rijmpjes zijn niet uitgesloten.

Op dezen kern van het boek volgt een overzicht der bronnen voor de studie der duitsche volksliederen en hunner melodieën, eene rangschikking der melodieën naar hunnen strofen — en versbouw, een register der teksten en melodieën enz.

Men moet zelf eenigen tijd met dergelijke onderzoekingen bezig zijn geweest om ten minste te kunnen gissen, welk eene vurige liefde voor de wetenschap, hoeveel werkkracht, geleerdheid en scherpzinnigheid noodig geweest moeten zijn om zulk een boek, de vrucht van 25 jaren arbeids, te kunnen voltooien.

Hoe hartelijk zou ik er mij in verheugen, indien ook voor onze liederen iets dergelijks gedaan kon worden. Indien een »*Nederlandsch Liederboek*" kon worden uitgegeven, waarin de

schoonste liederen van de 14e tot het eind der 17e eeuw met hunne melodieën waren opgenomen, waarin echter ook de liederen onzer goede dichters niet ontbraken, waarin noch eene degelijke inleiding, noch de vereischte toelichtingen te vergeefs werden gezocht, kortom een werk dat waard zou zijn nevens dat van Böhme geplaatst te worden. Welk een invloed ten goede zou zulk een werk kunnen oefenen, vooral in onzen tijd, die zweert bij de muziek!

Intusschen, al wanhoop ik er geenszins aan, dat zulk een boek ooit bij ons zal verschijnen, op dit oogenblik zijn wij ver van het doel. Wat werd dan tot dusver voor de kennis onzer liederen gedaan? Eene lijst van »werken, waerin over het Nederlandsch Lied of de Nederduitsche Muzyk en Zangers gehandeld wordt, of waerin Nederlandsche Liederen zyn opgenomen" vindt men in Willems' »*Oude Vlaemsche Liederen*" XXXIV—XXXV. Die alle hier op nieuw over te nemen is onnoodig; ook kan ik over de muzikale werken geen oordeel vellen. De belangrijkste werken zal ik hier echter kort behandelen en er bijvoegen, wat na Willems gedaan werd en wat hij vergat mede te deelen. In 1824 had Willem de Clerq de aandacht op onze liederpoëzie gevestigd in zijne voor dien tijd zoo voortreffelijke en voor ons nog altijd belangwekkende verhandeling over den invloed der vreemde letterkunde op de onze [1]). Het gewicht der volksliederen voor de geschiedenis der letterkunde werd door dezen smaakvollen geleerde reeds ten volle beseft. Zoo zegt hij o. a. »Volksliederen behooren voorzeker tot de meest afdoende bijdragen, waaruit men den geest eener natie kan leeren opmaken, en de kennis van hetgeen onze voorouders in dit vak van Letterkunde leverden, zoude, ter beantwoording der hier voorgestelde vraag, veel inlichting kunnen geven. »(Het vervolg van dit boek zal aantoonen, hoe juist hij gezien heeft)." Ongelukkig echter is de Geschiedenis onzer Letterkunde nog bijzonder arm aan dergelijke

---

1) Blz. 123—129.

nasporingen en er ontbreekt ons tot heden eene verzameling, gelijk aan diegenen, die den roem van Spanje, Duitschland en zelfs van Zweden in dit opzigt gehandhaafd hebben." Verder zegt hij, dat »een onderzoeklievend vreemdeling" (buiten twijfel HOFFMANN VON FALLERSLEBEN) zich toen bezig hield met het verzamelen van oude liederen en uit diens mededeelingen hooren wij het eèn en ander over een paar liederen als »het daghet uyt den Oosten" en over den toestand van ons lied in het Bourgondische tijdvak. Daarna gaat hij over tot de liederen der 16e en 17e eeuw. Vier jaar later (1828) verscheen een »Letterkundig Overzigt en Proeven van de Nederlandsche Volkszangen sedert de XVe eeuw door Mr. J. C. W. LE JEUNE. Te 's Gravenhage." Het doel van den verzamelaar was: »de uit het oogpunt der letterkunde belangrijkste volkszangen, in vele kleine, thans zelden meer voorkomende verzamelingen, in blauwboekjes en vliegende blaadjes verspreid, van een meer toenemend verdwijnen te redden, en ten tweede, onze dichters van hooger' en lager' rang, die er vervaardigden en wier werken nog genoeg voorhanden zijn, aan te wijzen, ten einde hen in dat licht te doen beschouwen en de bronnen voor ruimer voorraad te openen." Het »*letterkundig overzigt*" is in een aangenamen, vloeienden stijl geschreven, maar kan geene aanspraak maken op wetenschappelijke waarde. Men mag die trouwens ook niet eischen van een werk, dat slechts beoogde oude liederen van den ondergang te redden en er de aandacht op te vestigen. Dat de verzamelaar ook geen wetenschappelijk werk wilde leveren, blijkt voldoende uit zijne onverschilligheid omtrent de door hem gebruikte bronnen; »men zal", zegt hij o. a. »den lastigen arbeid wel niet van mij vergen dat ik . . . . eenige honderd stuks liedeboekjes zou hebben vergeleken." Wij zullen later zien, dat juist die vergelijking ons in dezen van veel nut kan zijn, doch kunnen begrijpen, dat men daarvan in LE JEUNE's tijd nog niet zoozeer doordrongen was. In deze verzameling zijn meerendeels 16e en 17e eeuwsche liederen opgenomen, uit liederboekjes als PERS' BELLEROPHON, de Nieuwe Jeucht-Spieghel e. a.; ook van bekende dichters als HOOFT, VONDEL, STARTER werden

liederen opgenomen [1]). Toch ontgingen ook verschillende oude liederen het oog van den verzamelaar niet en wij hebben redenen hem voor zijn boek dankbaar te zijn. Ondertusschen hadden ook reeds de Duitschers hunne aandacht aan onze liederen gewijd, gelijk men in WILLEMS' opgave kan bemerken. GRIMM, BÜSCHING en VON DER HAGEN, WOLFF en HOFFMANN VON FALLERSLEBEN hadden oudnederlandsche liederen uitgegeven, verzameld of vertaald. Vooral de laatstgenoemde, dichterlijke geleerde zou zich voor de geschiedenis onzer liederpoëzie verdienstelijk maken. In 1833 gaf hij uit: »*Holländische Volkslieder*" die het tweede deel zijner Horae Belgicae uitmaakten. Daarin konden nog slechts 31 wereldlijke liederen worden opgenomen, maar later werd dat aantal zeer vermeerderd. Een ander duitsch geleerde, MONE, gaf in zijn bekend »*Uebersicht der niederländischen Volks-Literatür älterer Zeit*" (1838) eene vooral voor dien tijd zeer volledige en nauwkeurige opgave van den inhoud onzer oudere lyrische poëzie (bl. 148—248). Wij vinden daarin zoowel geestelijke als wereldlijke lyriek, ook een groot aantal aanvangsregels van verlorene of aan MONE onbekende liederen. Overal vermeldt hij de bronnen, waaruit hij putte. Hij geeft echter niet zelden als liederen op, wat zeer zeker geene liederen geweest zijn, maar slechts strofische gedichten, boerden of sproken.

Zeer werd de studie onzer oude liederen bevorderd door het werk van den duitschen dichter en geleerde LUDWIG UHLAND. In 1844 verscheen te Stuttgart en Tubingen zijn boek: »*Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder mit Abhandlung und Anmerkungen*. Voor het middeleeuwsche, duitsche volkslied was en is dit nog een

---

1) Kenschetsend voor den geest des tijds is het, dat in STARTER's »*Menniste Vryage*" (bl. 198) een paar gewichtige regels stilzwijgend veranderd werden. Bij LE JEUNE lezen wij nl.:

Toen *zocht* ik wat rondom in 't duister tot ter tijd
Dat ik een *stoeltje* vond; ik nam haar aan mijn zijd.

In het origineel staat: (Friesche Lusthof bl. 488).

Doen *knoffeld* ick rondom in 't duyster, totter tijd
Dat ick een *bedde* vond; ik nam haer aen mijn zijd.

Men geve STARTER òf niet òf gelijk hij is; maar men verminke hem in geen geval.

standaardwerk, wegens de kritische behandeling der teksten. wegens het fijne gevoel en den takt, waarmede de liederen zijn gerangschikt, de verschillende lezingen naast elkander geplaatst en latere toe- of invoegsels van den eigenlijken kern zijn gescheiden. Ook gaf hij achter het tweede deel der liederen eene opgave der bronnen. UHLAND nam vele nederlandsche liederen op en plaatste ze zooveel mogelijk naast de overeenkomstige duitsche. Vandaar dat zijn werk ook voor ons van groot nut is. De »*Abhandlung*" kon, jammer genoeg, slechts half door den schrijver voltooid worden. Maar ook die eene helft, welke wij bezitten, is eene rijkelijk vloeiende bron vau wetenschap. Niemand, die de volkspoëzie wil leeren kennen mag dat kostelijke boek ongelezen laten.

UHLAND's voorbeeld werd in België nagevolgd door den bekenden taal- en letterkundige WILLEMS. Deze gaf in 1848 „Oude Vlaemsche liederen ten deele met de melodiën" uit of liever (al staat dit op den titel van het boek) zij werden uit de nalatenschap van hem, die reeds in 1846 gestorven was, door zijnen vriend SNELLAERT uitgegeven. Deze schreef ook de inleiding, waarin de reeds door mij genoemde lijst van werken over het nederlandsche lied zich bevindt en bovendien eene „naemlyst van eenige voorname liederenverzamelingen in handschrift" en eene „naemlyst van gedrukte Liederenverzamelingen, zynde veelal zoogenaemde Volks- of Blauwboekjes". Verder bevat het boek: Vorstenliederen, historische-, verhalende-, geestelyke-, minne- en drinkliederen en Mengelliederen. Daarachter vindt men eene alfabetisch gerangschikte opgave van de aanvangsregels der verschillende liederen. Indien men alleen op deze inhoudsopgave afging, dan zou men een oogenblik meenen, dat wij in dit boek reeds het „Nederlandsch Liederboek" hadden, waarvan ik een paar bladzijden te voren een beeld schetste. Maar hoe diep staat dit boek beneden dat van BÖHME! Ik zeg dit niet om WILLEMS' verdiensten te verkleinen, maar om den lezer al dadelijk het denkbeeld te ontnemen, dat deze inhoudsopgave bij hem gewekt kon hebben.

WILLEMS was een talentvol spreker, schrijver en dichter, een

man, die eene vurige liefde voor zijn land koesterde en zich door eigen inspanning eene veelomvattende kennis had verworven, een man, voor wien men eerbied moet hebben. Maar hij had geene wetenschappelijke opleiding gehad en dat was in dien tijd, toen overal een nieuwe geest in de wetenschappen drong en strenge, historische studie op den voorgrond had, een nog grooter nadeel dan thans. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN heeft naar aanleiding van verschillende liederen de door WILLEMS gegeven teksten bestreden; ik kan dat alles hier niet in enkele woorden samenvatten, maar deel als hoofdzaak mede dat WILLEMS werkelijk niet veel begrip had van tekstkritiek, die bij de liederen toch zoo hoog noodig is. Wat erger is, hij veranderde den tekst niet zelden eigenmachtig door er iets van hemzelf in te voegen. Daarbij was het Antwerpsche liederboek, de grondslag voor de geschiedenis onzer wereldlijke liederen, hem nog ontoegankelijk en ook dat maakt zijn boek onvoldoende voor de kennis onzer oude liederen. Omtrent ouderdom en afkomst der liederen vernemen wij lang niet genoeg en dat weinige is dikwijls zeer betwistbaar; er zijn dan ook verschillende liederen opgenomen, die al zeer weinig aanspraak kunnen maken op het toegevoegde epitheton »oud". De Inleiding bevat aardige opmerkingen, maar draagt er toch de duidelijke sporen van, dat zij door een liefhebber geschreven is. Bij dit alles vergete men niet, dat wij eerst in 1848 zijn en dat in dien tijd waarschijnlijk niemand anders in Nederland en België in staat zou zijn geweest zulk een boek samen te stellen, veel minder het te verbeteren. Eene groote verdienste van WILLEMS is het ook, dat hij vele liederen uit den mond des volks heeft opgevangen en zijne aandacht heeft gewijd aan de op losse blaadjes gedrukte liederen, die op de markten en het platte land in omloop waren. Ook komt hem de eer toe de aandacht op de melodieën, die andere helft van het lied, te hebben gevestigd. Indien wij dus alles samenvatten, dan is WILLEMS' verzameling zonder twijfel een zeer verdienstelijk boek, dat men echter met voorzichtigheid gebruiken moet en dat nog ver afstaat van een Nederlandsch Liederboek volgens de eischen van onzen tijd. SNELLAERT noemt in

zijne Inleiding eene andere verzameling van „Oudvlaemsche Liederen en andere Gedichten der XIVe en XVe eeuwen", welke uitgegeven werd door de „Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen (2^{e} Serie — n°. 9) en die dus reeds vóór 1848 moet zijn uitgekomen (de uitgaaf, die ik gebruikte, draagt nl. geen jaartal). Over deze gewichtige verzameling, waarvan WILLEMS slechts een karig, HOFFMANN VON FALLERSLEBEN geen gebruik maakte, spreek ik later uitvoerig. Bij deze liederen waren ook de oude melodieën gevoegd, die reeds in het H. S. voorkwamen. De inleiding vermeldt een en ander aangaande de afkomst der liederen en gedichten.

In 1855 gaf H. v. FALLERSLEBEN het bekende Antwerpsche liederboek uit, eene verzameling van meer dan 200 wereldlijke en eenige geestelijke liederen, welke in 1544 te Antwerpen gedrukt was. Eene groote menigte tot dusver onbekende liederen kwam hierdoor aan het licht en eerst nu kon men zich eene duidelijker voorstelling vormen van den toestand onzer liederpoëzie in de eerste helft der 16^{e} eeuw.

Die verzameling is tot nog toe de grondslag voor onderzoekingen aangaande het wereldlijke lied. Dáárop steunende kon HOFFMANN dan ook in het volgende jaar het tweede deel zijner Horae Belgicae op nieuw en nu zeer veel verbeterd en vermeerderd uitgeven. Men vindt daar verhalende liederen uit den riddertijd, ook zulke, die het huiselijk en maatschappelijk leven der 15^{e} en 16^{e} eeuw schetsen, minneliederen, geestelijke liederen enz. Bij elk lied is eene opgave der bron of der bronnen gevoegd, benevens woordverklaringen; bij vele liederen vindt men bijzonderheden vermeld aangaande hunne geschiedenis, eene vermelding van overeenkomstige duitsche liederen en opmerkingen over den tekst.

Bovendien gaf de schrijver nog eene beschouwing over de latere volkspoëzie (vooral die der 17^{e} en 18^{e} eeuw) welke lang niet altijd steek houdt, eenige wetenswaardigheden over de oude liederen in het algemeen, over de door hem gebruikte bronnen en eene zeer verdienstelijke, hoewel lang niet volledige lijst van aanvangsregels (»*Liederanfänge*").

Eerst deze liederverzameling was betrouwbaar voor hen, die

zich eene voorstelling wilden maken van het wezen onzer middeleeuwsche liederen en wij hebben dan ook alle reden HOFFMANN daarvoor dankbaar te zijn. Daarbij had hij twee jaren vroeger (1854) eene bloemlezing van geestelijke liederen uitgegeven; deze waren overgenomen uit twee H. S. S. der 15e eeuw [1]). In hetzelfde jaar, waarin de 2e druk van het 2e deel der Horae Belg. het licht zag, verscheen eene andere merkwaardige liederverzameling getiteld: *Chants populaires des Flamands de France recueillis et publiés avec les mélodies originales, une traduction française et des notes par E. de Cousemaker.* Gand. 1856. Het eigenaardige van dit werk wordt door den verzamelaar zelf in de Introduction (V) aangegeven, waar hij, van de liederen sprekende, zegt: »Nous les avons recueillis de la bouche même du peuple; c'est là le caractère special de notre livre. Texte et mélodie, nous les donnons tels, que sa mémoire nous les a fournis." Die inleiding is voor den literator onbeteekend, maar geeft, meen ik, veel wetenswaardigs over de melodieën. De verzameling bevat volgens de indeeling des uitgevers: »Noëls et Cantiques, Chants relatifs à certaines fêtes et cérémonies religieuses, Chants moraux et mystiques, souvenirs Scandinaves, Sagas, ballades et légendes, Chants maritimes, chansons comiques et de genre, chansons de Sainte Anne, Rondes et chansons de danse, chansons bachiques, et d'amour, chansons Satiriques, chansons enfantines.

Vooral de oude verhalende liederen, de dans en reiliedjes zijn voor ons doel merkwaardig. Het ware zeer zeker te wenschen geweest, dat men in verschillende deelen van ons land het goede voorbeeld van de COUSEMAKER gevolgd hadde en dat men, evenals in Frankrijk, Duitschland, Italië, in elke provincie hadde verzameld, wat daar nog van oude liederen bekend was. Zeker zou men dan nog heel wat hebben kunnen redden, wat nu reddeloos verloren is. Eene dergelijke plaatselijke verzameling als die van de C. kwam echter voor eenigen tijd nog in België uit onder den titel: »*Chants populaires flamands avec les airs notés*

1) Zij maken het 10e deel der Horae Belgicae uit.

etc. recueillis à Bruges par A. Lootens et J. M. E Feys. Bruges 1879. Ook deze verzameling verdient ten volle, dat men haar bestudeere. Meer om de reeds bekende oude en nieuwe liederen te popularizeeren dienden de »Oude en Nieuwe Liedjes bijeenverzameld door F. A. SNELLAERT (2e vermeerderde uitgave) met begeleiding voor Piano. Gent en 's Gravenhage. 1864 [1]).

Eene verzameling van historische liederen gaf DR. VAN VLOTEN reeds in 1852 en in 1864 verscheen daarvan eene nieuwe uitgaaf onder den titel: »*Nederlandsche Geschiedzangen*, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht." De eerste bundel bevat liederen van 863—1572; de tweede van 1572—1609; voor de studie der historische liederen is dit werk onmisbaar. De Geuzenliederen werden door H. J. VAN LUMMEL bijeengebracht in een »*Nieuw Geuzenliedboek*", waarin begrepen is den gantschen handel der Nederlanden beginnende Anno 1564 uit alle oude Geuzenliedboeken bijeenverzameld. Utrecht, C. van Bentum." Andere politieke liederen werden door de maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen uitgegeven onder den titel: *Politieke Balladen, Refereinen, Liederen en Spotdichten der XVIe eeuw.* Gent, Annoot-Braeckman. 1847." De duitsche geleerde PHILIPP WACKERNAGEL gaf eene bloemlezing van geestelijke en martelaarsliederen uit dienzelfden tijd, getiteld: *Lieder der niederländischen Reformierten aus der Zeit der Verfolgung im* 16. *Jahrh.* Frankfort a/M 1867. Door zijne degelijke inleiding en wetenschappelijke bewerking is dit boek van veel nut voor iemand, die de 16e eeuwsche politieke en geestelijke liederpoëzie tot een voorwerp van onderzoek wil maken.

Ik vermeld nog een bundel »*Oude en Nieuwe Kerstliederen enz.* bewerkt door J. A. en L. J. ALBERDINGK THIJM. Amsterdam, 1864." en eene merkwaardige verzameling getiteld »*Nederlandsche Baker- en kinderrijmen verzameld en meegedeeld door J. van Vloten.* (Leiden. A. W. Sijthoff. 2e herziene en vermeerderde druk). Het reeds genoemde boek van BÖHME is ook voor de studie onzer liederen van onmiddellijk nut, omdat daarin verscheidene neder-

---

1) Uitgave van het Willems'-Fonds. No. 46.

landsche liederen bij de overeenkomstige duitsche of ook wel afzonderlijk zijn opgenomen. De verzamelaar bespreekt dan hunne verhouding tot de duitsche liederen en behandelt de melodie. Eindelijk gaf DR. VAN VLOTEN de stichtelijke liederen van zuster BAERTE en van TONIS HARMANSZ VAN WERVERSHOEF op nieuw geheel of gedeeltelijk uit.

Voor zoover ik weet, heb ik hiermede alle verzamelingen van eenig gewicht opgenoemd, waarin sinds den aanvang dezer eeuw oude liederen werden opgenomen. Een afzonderlijk onderzoek werd sedert HOFFMANN VON F. niet aan onze wereldlijke liederen gewijd.

Wel schreef MAX ROOSES over de *Geuzenliederen* [1]) en DR. BRONSVELD »*Iets over 't Volkslied in Nederland*" [2]), maar beide stukken bevatten beschouwingen over hetgeen men reeds wist, geene onderzoekingen, die ons verder brengen in de kennis der oude liederen. Als pogingen om de aandacht weer op die liederen te vestigen stel ik ze echter op prijs en ik wil ook elkeen de lezing der beide stukken gaarne aanraden; de boeiende voorstellingswijze verdient dat ten volle.

WILLEMS' Oude Vlaemsche Liederen werden na hunne verschijning door VAN DEN BERGH in den *Gids* van 1848 aangekondigd en in zaakrijkheid wint deze aankondiging het van de beide bovengenoemde stukken. Zij lost niet veel op, maar zij prikkelt tot onderzoek. Zoo werd dan sedert 1856 geen afzonderlijk onderzoek van belang aan de kennis onzer oude liederen gewijd en indien een veld van studie in onzen tijd zoo lang braak ligt, valt er wel iets te doen.

En *wat* moest er nu gedaan worden?

Het was eerst mijn plan in hoofdtrekken eene geschiedenis van het Nederlandsche lied te schrijven, van den vroegsten tijd tot heden. En zeker, ook dat ware eene aanlokkelijke taak geweest. Ik had dan van den ganschen rijkdom onzer liederpoëzie, ook

---

1) In zijn Nieuw Schetsenboek.
2) In de »*Stemmen voor Waarheid en Vrede*" 19e Jaargang 1882.

van de geestelijke en historische liederen en de vele fraaie liedederen onzer grootere en kleinere dichters gebruik kunnen maken, maar mij natuurlijk niet kunnen bezig houden met onderzoekingen als die, welke ik nu ten beste geef. Een boek in den geest, dien ik hier bedoel, gaf EDOUARD SCHURÉ voor het duitsche lied [1]). De smaakvolle schrijver geeft een paar zeer verdienstelijke hoofdstukken over volkspoëzie, haren oorsprong en haar wezen en over het dichterlijk genie. Verder behandelt hij de liederpoëzie in verschillende hoofdstukken o. a. de sprookjesliederen, de natuurpoëzie, het minnelied, het geestelijk lied enz. Dan gaat hij den dood en de herleving der liederpoëzie in de 17e eeuw na, wijdt een geheel hoofdstuk aan GOETHE, den liederdichter bij uitnemendheid en besluit met eene beschouwing van het lied in de 19e eeuw. Het boek is met smaak en takt geschreven en zal zeker velen tot kennismaking met de oudere en nieuwere duitsche liederpoëzie brengen [2]).

Echter heb ik niet getracht een dergelijk werk over onze liederpoëzie te schrijven. De reden daarvan ligt hierin, dat wij nog lang niet zoover zijn in de kennis onzer lyriek als de Duitschers in die der hunne. SCHURÉ kon zulk een boek schrijven, omdat hij daarbij mocht steunen op veel, dat in dezen reeds gedaan was en dat bij ons nog gedaan moet worden. Eerst moeten onze liederen grondig onderzocht en bestudeerd worden, zoowel wat hunnen inhoud en vorm, als wat hunne melodieën betreft; is dat ten einde gebracht, dan kan men overgaan tot het schrijven van een algemeen overzicht of eene geschiedenis van het lied en tot het samenstellen van een Nederlandsch Liederboek.

Het doel van dit boek is: een aanvang te maken met die gron-

---

1) EDOUARD SCHURÉ's „*Geschichte des deutschen Liedes*". Het is vertaald uit het fransch van den Elzassischen schrijver.

2) Of er een dergelijk werk over de geheele fransche liederpoëzie bestaat, weet ik niet. Na veel moeite ontdekte ik iets van dien aard in een werk van CHARLES NISARD: „*Des chansons populaires chez les Anciens et chez les Français*". Dit is een verdienstelijk werk. Het 1e deel bevat: *Chansons d'Amour*, *Chansons bachiques*, *Chansons Historiques*"; het 2e eene „*étude sur la chanson des rues contemporaine*". Voor de studie onzer liederen baatte het mij niet veel.

diger studie onzer liederen en — mocht het zijn — anderen daarvoor op te wekken. Voor mijn deel koos ik de behandeling van het wereldlijk lied tot de helft der 16e eeuw; ik ging niet verder, omdat daarna een geheel nieuw tijdperk ook in onze letterkunde aanvangt.

De historische liederen liet ik echter ter zijde, omdat de stof mij ook zóó reeds genoeg te doen gaf en dit deel mij het meest aantrok. Door een inleidend hoofdstuk heb ik getracht een denkbeeld te geven van het wezen des lieds en van daarmede samenhangende zaken. Daarna gaf ik een overzicht van de bedoelde liederen; den inhoud deelde ik van de gewichtige afzonderlijk, van vele gelijksoortige in een schets mede. Zooveel mogelijk teekende ik ook in een paar trekken de omgeving, waarin die liederen ontstonden. Waar ik het vermocht, stelde ik een onderzoek naar de liederen in, trachtte hunnen ouderdom te bepalen, besprak den tekst en ging na of zij al dan niet oorspronkelijk nederlandsch waren. Dikwijls vergeleek ik te dien einde een lied met bewerkingen in andere talen en beproefde dan op te sporen, aan welke zijde men had overgenomen en hoe het lied in dat geval behandeld was geworden. Ook trachtte ik vast te stellen, hoeveel er verloren moet zijn gegaan. Daarna besprak ik verschillende andere onderwerpen, die bij de studie der liederen (en niet alleen bij die der wereldlijke) te pas komen, als: den vorm en de samenstelling, de dichters en zangers der liederen en de liederboeken. Eindelijk gaf ik eene schets van de lotgevallen dier oudere liederen in latere eeuwen om daardoor mijne voorstelling zoo volledig mogelijk te maken.

Bij dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van hetgeen in den vreemde en ten onzent tot beter verstand der liederpoëzie verricht was en mij ter hand kwam. Waar ik kon, richtte ik mij om inlichtingen tot het volk zelf. Vooral wijs ik hier nog op de liederboekjes als bronnen voor de studie onzer lyrische poëzie. Wij zijn gelukkig in het bezit van eenige honderden liederverzamelingen uit de 16e, 17e, 18e en 19e eeuw, welke in de bibliotheek der Maatschappij van Toonkunst en in die der Doopsgezinde

Gemeente [1]) te Amsterdam, in de Stads-bibliotheek te Haarlem, in de Rijks-bibliotheek te Leiden, de Koninklijke bibliotheek te 's Hage en de Universiteits-bibliotheek te Gend berusten [2]); verder nog in verzamelingen als die van Dr. Ekama te Haarlem (waarin o. a. het kostbare Haarlemsch Oud Liedboek) en die van wijlen Mr. Lenshoek te Wolfaartsdijk [3]).

Misschien ook nog elders in verzamelingen, welker bestaan mij onbekend bleef. Voor de kennis onzer lyrische poëzie, ook der oudere, zijn deze liederboekjes van groote waarde, zoowel voor den literator als voor den musicus. Voor zooveel in mij was, heb ik ook alles medegedeeld, wat belangrijk kan zijn voor de studie van het muzikale deel der liederen.

En nu zou ik kunnen eindigen en overgaan tot de behandeling van het onderwerp zelf, indien ik een innigen wensch wilde onderdrukken, indien ik een aangenamen plicht onvervuld wilde laten. Maar dat zij verre! En zoo wil ik dan niet verzwijgen, dat ik mij vlei met de hoop. dat dit boek anderen moge opwekken zich aan de studie onzer oude liederen te wijden, dat iemand zich moge aangorden tot het onderzoek onzer geestelijke liederen (voorwaar geene lichte taak!), dat een ander ons eene schildering moge geven onzer historische liederpoëzie en weer anderen zich mogen wijden aan het onderzoek der melodieën. Ziedaar, wat ik mij liefst wensch!

En nu een woord van dank aan hen, wier steun ik mocht ondervinden in het samenstellen van dit boek. In de eerste plaats ben ik mijnen hooggeschatten promotor dank verschuldigd voor zijne nuttige wenken. Gaarne betuig ik ook mijne erkentelijkheid aan Prof. de Vries, Prof. Acquoy en Prof. Land voor de mij betoonde belangstelling. Zoo ook aan de bestuurders der door mij genoemde bibliotheken; aan Dr. Rogge en Prof. Scheffer te

---

1) Daar zijn alleen geestelijke liedboekjes.

2) Ook in de Bourgondische bibliotheek te Brussel?

3) Deze bibliotheek zal echter, naar ik meen, door de HH. Beyers en Nyhoff verkocht worden.

Amsterdam, den heer GONNET te Haarlem, Dr. DU RIEU te Leiden, Dr. CAMPBELL te 's Hage en den heer ARNOLD te Gent voor hunne welwillendheid, aan Dr. EKAMA en Mevr. de Wed. LENSHOEK voor de gastvrije ontvangst, die mij bij hen ten deel viel.

INLEIDING.

In het gulden boekske, dat JACOB GEEL ons als eene kostbare erfenis heeft nagelaten, treft men ook eene korte, doch kernachtige verklaring van den oorsprong der poëzie aan. Wij lezen daar o. a.: »Men heeft u den natuurmensch geteekend en uwe verbeelding heeft er nog iets bij geschilderd, hoe alles, wat dien natuurmensch treft, een levendig en driftig gevoel in hem opwekt, dat hij niet kan intoomen, maar waaraan hij lucht geeft in een beeldspraak, die zijne zinnelijkheid schept: hoe die uitboezeming bij hem allengs gezang wordt en dat gezang hem dwingt tot maatgeluid en evenredige afdeeling zijner woorden. Dit was de oorsprong der poëzy enz." [1]). Deze verklaring stelt m. i. het poëtisch vermogen niet voor als een eigendom van slechts weinige uitverkorenen, maar eerder als iets, dat velen in meerdere of mindere mate kunnen bezitten. En dat is, meen ik, de juiste wijze van beschouwing in dezen.

Zoölang men onder den invloed van het klassicisme stond en zich ook op het gebied der letterkunde de Grieken en Romeinen uitsluitend tot voorbeeld stelde, kon men, misschien onbewust, gaan meenen, dat de dichtkunst eene gave was aan slechts weinigen toebedeeld. De dichter immers werd door de ouden dikwijls een profeet, een ziener genoemd, die van een god bezieling

1) *Onderzoek en Phantasie.* Leid. 1871. bl. 247.

ontving? En zoowel Grieken en Romeinen als de oude Germanen kenden der dichtkunst een goddelijken oorsprong toe.

Men richtte het oog uitsluitend op de groote en kleine dichters en was er niet van bewust, dat er behalve deze poëzie nog eene andere bestond, waarvan het gansche volk de dichter was. Deze beschouwing moge niet algemeen zijn geweest, zij was er zeker. vooral in Frankrijk en zij veranderde eerst in het midden der 18e eeuw, toen zich overal een streven openbaarde om tot de natuur en de oorspronkelijke toestanden terug te keeren, toen het volk op den voorgrond trad en ook dichters en geleerden hunne aandacht gingen schenken aan alles, wat het volk betrof. Toen eerst kreeg men een anderen blik op het wezen en den aard der poëtische begaafdheid, want toen eerst *ontdekte* men om zoo te zeggen de volkspoëzie [1]).

Hiermede wil ik niet zeggen, dat men vroeger niet geweten zou hebben, dat onder het volk wel eens dichters werden gevonden, maar alleen, dat men tot den bovengenoemden tijd geenszins besefte, dat het volk overal en ten allen tijde gedicht en gezongen heeft en dat men geene voorstelling had van den omvang en de waarde dier volkspoëzie.

Hierin kwam echter in de 18e eeuw verandering. PERCY's »*Reliques of ancient English Poetry*" en de door MAC PHERSON uitgegevene »*Poems of Ossian*" hadden in Duitschland een machtigen invloed geoefend; vooral HERDER werd daardoor bewogen de volkspoëzie grondiger te leeren kennen. Niet alleen stelde hij een onderzoek in naar de duitsche volkspoëzie, maar ook naar die van andere volken en de vruchten zijner onderzoekingen maakte hij tot gemeen goed in de bekende verzameling van volksliederen getiteld: *Stimmen der Völker*. Dit boek gaf weer aanleiding tot een groot aantal andere verzamelingen in verschillende deelen van Duitschland, waardoor men het volkslied steeds beter leerde kennen. Ook in andere landen openbaarde zich het streven om alles,

---

1) De uitdrukking is van SCHURÉ. Zie zijn: *Erstes kapitel: Die Entdeckung der Volkspoesie.*

wat het eigen volk betrof, beter te leeren kennen en daaronder vooral ook zijne dichterlijke voortbrengselen.

En zoo werd in bijna alle beschaafde landen de volkspoëzie uit vroegeren en lateren tijd nagespeurd en aan het licht gebracht.

Men leerde haar wezen en hare waarde kennen, men vergeleek haar met de poëtische voortbrengselen van dichterlijke individualiteiten, die boven het volk stonden, met de kunstpoëzie derhalve en trachtte te bepalen, welke de verhouding was tusschen volks- en kunstpoëzie. Op die wijze ontstond echter tevens eene andere beschouwing over het wezen der dichtkunst en des dichters, eene beschouwing, welke in hoofdzaak door GEEL's woorden wordt weergegeven, al zouden er verscheidene toelichtingen en uitbreidingen noodig zijn om haar in ieder opzicht waar te maken.

Indien ik beweer, dat de poëzie niet het eigendom is van weinige uitverkorenen, maar een vermogen, dat velen in meerdere of mindere mate kunnen bezitten, dan meene men daarom niet, dat ik mij opwerp als verdediger der uitspraak: »in elk woont dichtrenvuur", waarover BRAGA zich indertijd zoo terecht vroolijk maakte.

Neen zeker, niet elk is dichter, ook zelfs niet in meerdere of mindere mate, maar evenals de natuurmensch, welken GEEL ons beschrijft, hebben zeer velen in latere tijden de behoefte gevoeld in dichterlijke beeldspraak te verzinnelijken, wat in hun binnenste omging.

Hoe zij dat deden, hing af van hunne persoonlijkheid: van de diepte van hun gemoed, de ontwikkeling van hunnen geest, hunne verbeeldingskracht, hun plastisch vermogen, hunne technische vaardigheid enz. Natuurlijk moet men onderscheid maken tusschen dichter en dichter; de een staat hooger dan de ander en slechts weinigen zetelen op de hoogste toppen. Maar die weinigen bezitten slechts dezelfde gave, welke in zeer verschillende mate ook aan de anderen ten deel viel.

Ik misken de beteekenis der groote dichters niet. Zeker! er is een ontzaggelijke afstand tusschen DANTE, SHAKESPEARE, GÖTHE en de volksdichters van Italië, Engeland, Duitschland. Maar kan men niet genieten van geurige struikgewassen en kleine plantjes,

omdat een forsche eik of beuk zich in de nabijheid bevindt? Zijn niet zoowel boomen als struiken en planten ontsproten uit denzelfden bodem? En hebben zij niet in hoofdzaak hetzelfde organisme?

Dezelfde aandrift, welke DANTE bewoog zijne »*commedia*" te dichten en die GOETHE's FAUST te voorschijn riep, dwong den man uit het volk zijn hart lucht te geven in een lied. Alle drie willen de gevoelens en gedachten, die in hen zijn, in dichterlijke beeldspraak verzinnelijken. En in dien geest is ook het gansche volk dichter. Steeds heeft het volk de behoefte gevoeld zijn leven te idealiseeren, het in dichtmaat te bezingen, zijne voorstellingen over dat leven en wat er hen merkwaardigs en treffends in voorkwam in dichterlijke beeldspraak voor zich zelf en anderen duidelijk te maken. Maar niet elk tijdvak en alle omstandigheden zijn daartoe even geschikt en de ware volkspoëzie kan slechts geboren worden tijdens de jeugd van een volk, zooals de geschiedenis der letterkunde ons leert.

De heldenzangen der Grieksche rhapsoden, de Nibelungenliederen, de Schotsche Border-Minstrelsy, de Spaansch-Moorsche romancen, de Italiaansche Strambotti en Stornelli, om van vele andere te zwijgen, konden slechts ontstaan in een tijd, waarin allen op ongeveer denzelfden trap van ontwikkeling stonden, waarin de behoefte om uit te spreken, wat men gevoelde, zich levendig deed gelden en niet beperkt werd door allerlei maatschappelijke toestanden en bepalingen — een tijd, waarin eene zelfde zaak op allen ongeveer een zelfden indruk maakte en waarin het denken en gevoelen, hopen en vreezen, het geheele uiterlijk en innerlijk leven bij de meesten in veel hoogere mate gelijk was dan in latere eeuwen.

Wat aller harten bewoog, dat sprak de volksdichter uit en allen zongen het hem na [1]). Vandaar dan ook, dat de volkspoëzie alleen bezingt, wat werkelijk gebeurd is, want het volk wil slechts zijn gevoel lucht geven en den indruk door iets uit zijne omge-

---

1) Zie over deze voorstelling o. a. Carrière's Aesthetik II, 501—520.

ving gemaakt, in een dichterlijk beeld herscheppen; voor wijsgeerige bespiegelingen en afgetrokkene overpeinzingen is in de ware volkspoëzie geen plaats. In de volkspoëzie der meeste beschaafde volken zijn verschillende punten van overeenstemming op te merken. Ik zal in het vervolg van dit boek gedurig in de gelegenheid zijn dat met bewijzen te staven en nu slechts een enkel voorbeeld daarvan geven.

Gelijk te verwachten is, speelt in de poëzie aller volken de liefde eene hoofdrol. De machtigste der hartstochten doet hare stem ook luider hooren dan eenige andere. Hetzij men de volksliederen van Nederlanders, Duitschers, Franschen, Spanjaarden, Italianen of Hongaren leest, overal heeft de liefde het leeuwendeel. Overal hoort men de stem van het verlangen in den nog hoopvollen minnaar of zijne klachten, indien hij afgewezen is, overal vertoont zich het jonge meisje, dat reikhalzend naar het huwelijk uitziet, overal treffen wij verboden liefde aan tusschen gehuwde mannen en vrouwen en verhalen van nachtelijke samenkomsten in huis of in het bosch, overal zien wij minnende paren in gesprek, hooren wij hen klagen over de komst van den dageraad en overal zingt de nachtegaal van liefde.

En niet alleen in de stof, maar ook in de wijze, waarop die stof verwerkt wordt, bestaat dikwijls overeenkomst. Het volkslied geeft zelden uitvoerige schilderingen, gewoonlijk schetst het slechts en laat den hoorder veel te denken en te gissen over; het geeft meestal de voorname punten aan en laat het tusschenliggende niet zelden weg; daardoor ontstaat dan een snelle gang, die iets springends heeft, maar te gelijker tijd de levendigheid der voorstelling zeer verhoogt. Samenspraken worden dan ook niet zelden aangewend en dikwijls moet men uit de snel afwisselende vragen en antwoorden den gang der gebeurtenissen opmaken. Zoowel taal als voorstelling zijn gewoonlijk eenvoudig en natuurlijk; en het zijn juist die eenvoud en frischheid, die waarheid en naïveteit, welke aan de volkspoëzie zooveel bekoorlijks en aantrekkelijks geven. Niet altijd echter is die poëzie zonder kunst, want, gelijk wij zullen zien, bevonden zich onder die

volksdichters ook eenigen, die iets van den waarachtigen kunstenaarsgeest in zich hadden, al werkten zij in nederige sfeer.

Ongemerkt heb ik over volkspoëzie sprekende daarvoor soms volkslied in de plaats gesteld en de oorzaak daarvan is niet ver te zoeken; de volkspoëzie bestaat uit den aard der zaak grootendeels uit liederen.

Het volk bekommert zich gewoonlijk niet veel om de toekomst en betrekkelijk slechts weinig om het verleden; het leeft voornamelijk in het heden. Onder den indruk van gebeurtenissen, die zoo even of kort geleden plaats gehad hebben, zullen zij als van zelf tot zuiver lyrische of verhalende poëzie komen en het lied is dan de dichtvorm, die het best aan hun doel beantwoordt. Om dit duidelijk te maken zal ik nu overgaan tot eene beschouwing van het lied in het algemeen en tevens een en ander over het nederlandsche lied mededeelen.

De eerste vraag, die zich aan ons voordoet, is zeker deze: hoe ontstaat een lied?

Het zij mij vergund het antwoord op die vraag te mogen ontleenen aan het werk van een bekend schrijver over muziek, AUGUST REISSMANN. Deze zegt ongeveer het volgende: »De zangtoon wordt onmiddellijk voortgebracht door eene werking der inwendige organen. Een physiologisch mechanisme stelt ons in staat innerlijke toestanden en veranderingen in ons geestesleven door tonen uit te drukken; daartoe is geene verdere voorbereiding noodig. De werking der organen, waardoor de innerlijke ontroering zich kan uiten, hangt af van den graad dier ontroering en de zangtoon komt dus onmiddelijk voort uit een innerlijken toestand. Vreugde maakt de spanning der stembanden sterker en daardoor den zangtoon eveneens: in smart is de kracht der ziel als gebonden, de spanning der stembanden wordt geringer en de toon lager en dieper." [1])

---

1) Das deutsche Lied in seiner historischen Entwicklung Cassel. 1861. bl. 273. „Der Gesangton ist das unmittelbare Produkt innerer Organbewegung. Ein physiologischer Mechanismus befähigt uns innere Zustände und Veränderungen im Leben unseres Geistes durch Töne auszudrücken und hierzu bedarf es keiner weitern Vorbereitung. Der Grad der innern Erregung allein bestimmt die Thätigkeit der mit ihrer Entäusse-

Ziedaar de physische verklaring van den zang als uiting van ons gemoedsleven. Maar zang staat nog niet gelijk met lied. Elk zal zich herinneren, dat men in eene opgewekte stemming lust gevoelt die stemming lucht te geven en het gevolg daarvan is gewoonlijk, dat men begint te neuriën.

De melodie, welke men dan voortbrengt, hetzij fluitende, hetzij zachtjes zingende zonder woorden te gebruiken, is slechts eene uitdrukking van onze stemming: wil men aan die stemming een bepaalden vorm en vastheid geven, dan moet men de melodie door woorden begeleiden. Wij, kinderen der 19e eeuw, scheppen geene liederen meer op die wijze; maar stelt u nu den natuurmensch voor, dien GEEL ons beschreven heeft.

Laat zijne ziel door het een of ander in hevige ontroering worden gebracht — straks zal hij behoefte gevoelen zich te uiten en als de omstandigheden medewerken, kan die uiting een lied zijn.

Niemand heeft dit proces beter begrepen en voorgesteld dan de de geniale schrijver van *Max Havelaar*. In het roerende verhaal van Saïdjah komt eene plaats voor, waaruit dat blijkt en die ik daarom hier gedeeltelijk laat volgen. Na drie jaren van afwezigheid is de getrouwe minnaar teruggekeerd naar de woonplaats zijner liefste en wacht hare komst af onder den »Ketapan", het hart vol verlangen. Wij lezen dan [1]: »Niemand betrad het wegje, dat van Badoer leidde naar den boom. Straks zou ze komen; het was nog zeer vroeg.

SAÏDJAH zag een badjing, die met dartele vlugheid heen- en weer sprong tegen den stam van een klappa-boom. Het diertje — de ergernis van den eigenaar des booms, maar lief toch in gedaante en beweging — klauterde onvermoeid op- en neder. SAÏDJAH zag het en dwong zich er naar te blyven zien, wyl dit

---

rung betrauten Organe, und der Gesangton ist deshalb das unmittelbare Ergebniss innerer Zustände. Die gehobenere Stimmung erhöht die Spannung der Stimmbänder und dadurch in demselben Verhältniss den Gesangton; im Schmerz sind die Kräfte der Seele gehemmt und gebunden, die Spannung der Stimmbänder vermindert sich und der Gesang tritt in die tiefern Lagen."

1) *Max Havelaar* 4e druk. bl. 274.

aan zyn gedachten rust gaf van den zwaren arbeid dien ze verrichten sedert het opgaan der zon..... rust na het afmattend wachten. Welhaast uitten zich zyn indrukken in woorden en hy zong wat er omging in zyn ziel." Daarop volgt het lied, waarin de wachtende minnaar zich zelf vergelijkt met den badjing en het verlangen van zijn hart lucht geeft. En daarna staart hij weer in de richting, van waar Adinda zal komen, maar; »Nog was er niemand op het pad dat van Badoer leidde naar de Ketapan... Saïdjah's oog viel op eene kapel die zich scheen te verheugen omdat het begon warm te worden." En op nieuw vindt hij aanleiding het volle hart uit te storten in een lied. De geheele episode zal ik hier niet overnemen wegens haren omvang; ook is dit deel voldoende om den lezer duidelijk te maken, op welke wijze de oorsprong van een lied hier verklaard wordt.

Men moge er tevens op letten, dat ook hieruit blijkt, dat men niet alleen in vroolijke oogenblikken zingt; ook de smart doet soms zingen, al zullen velen zich dat bezwaarlijk kunnen voorstellen. Toch is daar in beginsel niets tegen, dan alleen, dat men in smart of droefheid te lusteloos kan zijn om zich eenigszins in te spannen. De groote menigte martelaarsliederen en vele Geuzenliederen bewijzen echter, dat dit lang niet altijd het geval was en dat men wel degelijk ook in droefheid voldeed aan de behoefte om zijn hart in een lied te uiten. Reeds in een gedicht uit het laatst der 14e of den aanvang der 15e eeuw lezen wij:

Allene was ic int verdriet,
Wenende sanc ic een liet
Uut ghepeinse van droufheden
Ende met onverduldicheden [1]).

Aan het eind van een 16e eeuwsch lied lezen wij: »dit is ghedaen om drucx verslaen" [2]) en reeds op het titelblad van het Antwerpsche Liederboek wordt als bestemming der liederen opgegeven: »droefheyt ende melancolie te verdryven."

---

1) Oudvlaemsche Liederen en Gedichten der XIVe en XVe eeuw, bl. 311.
2) A. L. No. 3. (A. L. is de gebruikelijke afkorting van Antwerpsch Liederboek)

't Is echter waar, dat zij in het laatste geval meer het middel zijn tegen eene stemming dan een uitvloeisel daarvan.

Tot nog toe sprak ik niet over de melodie. En toch is deze andere helft van het lied zeker evenzeer waard, dat men er zich mede bezig houde als de tekst. Daar ik geene muzikale ontwikkeling bezit, kan ik er hier niet uitvoerig over spreken en bepaal mij slechts tot het weergeven van wat ik in andere misschien niet bij elk bekende boeken vond. Daarbij voeg ik, hetgeen ik zelf heb opgemerkt; mogelijk dat die losse opmerkingen den musicus van dienst kunnen zijn. Meermalen is de vraag opgeworpen, welk deel van een lied eerder ontstond: de tekst of de melodie. In dezen vorm is die vraag m. i. moeilijk te beantwoorden; maar laat ons zien, wat dienaangaande valt op te merken. Een van de fijnste kenners der volkspoëzie, WALTER SCOTT zegt, sprekende over poëzie en muziek: »het is nutteloos om te onderzoeken, welke der twee het eerst werd uitgevonden, daar die prioriteit zonder twijfel geheel toevallig is. Het komt er ook weinig op aan, of de musicus verzen op eene nog ruwe melodie stelde of dat de dichter van den voortijd, wanneer hij zijn gedicht voordroeg, dit als van zelf in een gezang of lied deed overgaan." [1])

De duitsche schrijvers over muziek zijn, voor zoover ik kan nagaan vrij eenstemmig van oordeel, dat tekst en melodie dikwijls te gelijk en te zamen ontstaan zijn. Volgens hen was niet zelden dezelfde persoon dichter en componist van een lied; echter kwam het ook voor, dat men een lied dichtte en het op eene reeds bekende wijze zette. De beroemde geschiedschrijver der muziek AMBROS zegt dienaangaande: [2]) »Het volk zong zijne

---

1) Minstrelsy of the Scottish Border. Introductory remarks on Popular Poetry: bl. 5. „It is fruitless to enquire which of them has been first invented, since doubtless the precedence is accidental; and is signifies little whether the musician adapts verses to a rude tune or whether the primitive poet in reciting his productions falls naturally into a chant or song."

2) Geschichte der Musik. III, 275. „Das Volk sang seine eigenen Lieder. Die kunstlosen Worte der Dichtung oft naiv und herzlich, oft schalkhaft, zuweilen derb, wurden wohl einer gangbaren kunstpfeifermelodie untergelegt, oder es wurde umgekehrt eine neue beliebte Melodie von den kunstpfeifern in in ihr Repertoir aufgenommen." enz.

eigene liederen. De ongekunstelde, soms naiëve en gemoedelijke-, soms schalksche of ruwe tekst, werd gezongen op eene in zwang zijnde melodie der kunstpijpers of omgekeerd werd eene nieuwe, geliefkoosde melodie door die pijpers in hun repertoire opgenomen." En BÖHME oordeelt aldus: [1]) Het volkslied is dat deel der volkspoëzie, hetwelk bestemd was om gezongen te worden en dat ook werkelijk gezongen wordt. Bij zijn ontstaan was het reeds gezang, daar de volksdichter tegelijk ook de melodie schiep of zijn tekst dichtte op eene reeds bekende wijze, maar in elk geval bleef het steeds verbonden met de muziek." Ook anderen als REISSMANN zijn het hierin met B. eens [2]).

Men mag derhalve, naar het schijnt, wel aannemen, dat ook bij de Nederlanders, wier muzikale zin immers in de middeleeuwen zoozeer ontwikkeld was, gedicht en melodie niet zelden te gelijk ontstaan zijn. Ook hier zal men echter dikwijls liederen gesteld hebben op reeds bekende melodieën. Het is dan ook, meen ik, een bewijs voor den achteruitgang van ons volk op muzikaal gebied, dat men steeds minder melodieën vindt, naarmate men de geschiedenis der liederpoëzie verder nagaat. Hoe verder men komt, hoe grooter het aantal wordt der liederen, welke op dezelfde wijs gesteld zijn, terwijl in vroegeren tijd bijna elk lied zijne afzonderlijke melodie had of er ten minste veel meer melodieën waren naar verhouding van het aantal liederen. Eene nieuwe wijs was eene bijzondere verdienste voor een lied. In lateren tijd werd dit ook dikwijls alleen vermeld bij wijze van aanloksel, evenals men in 18e eeuwsche liedboekjes boven een lied uit de 14e of 15e eeuw leest: »een nieuw lied." Nog in ROTGANS' *Boerekermis* lezen wij: [3])

Ik zei dien muzikant eerbiedig goeden dag
En vroeg: wat hebt gy nieuws? van allerhande slag
Kreeg ik tot antwoordt en gestelt op nieuwe wyzen.

---

1) Altd. Liederb. XLVII: „Das Volkslied ist der zum Gesang bestimmte und wirklich gesungene Theil der Volkspoesie. Nur singend ists entstanden, indem der Volksdichter zugleich die Melodie erfand, oder seinen Text auf schon vorhandene Weisen, aber niemals ohne Musik dichtete" enz.

2) Gesch. des Deutschen Liedes. bl. 40. 3) Poëzy. bl. 670.

Ik noemde de melodie reeds meermalen: de andere helft van het lied en naar ik meen te recht. Want indien men een lied slechts leest, verstaat men het ook slechts ten halve; men moet het ook zingen of hooren zingen.

Meer dan eens ben ik in de gelegenheid geweest fraaie oude liederen te hooren zingen en eerst toen heb ik ze ten volle begrepen en gewaardeerd. Terecht bevat het epitheton »zangerig" dan ook nog altijd eene lofspraak voor een lied.

Is de melodie echter altijd in overeenstemming met den tekst? Ziedaar eene vraag, welke slechts door den musicus afdoende kan worden beantwoord, maar die ik toch niet geheel onbesproken wil laten. Wanneer dichter en componist één waren, zal de melodie, dunkt mij, altijd wel gepast hebben bij den tekst; beide toch werden dan geboren uit denzelfden gemoedstoestand. Indien dit echter niet het geval was, zal de harmonie wel niet steeds volkomen zijn geweest. Bij deze laatste bewering steun ik o. a. op eene uitspraak van BÖHME, die naar aanleiding van een nederlandsch lied zegt: [1]) »Die Melodie ist traurig und will zum lustigen Charakter des Maibaumliedes sich nicht recht schicken, *aber darnach fragte das Mittelalter nicht viel.*" Een ander kenner der oude muziek, de geleerde VAN DER STRAETEN, schijnt het hierin met BÖHME eens te zijn. In zijn werk over de nederlandsche muziek vóór de 19e eeuw lezen wij ten minste: »In de 16e en 17e eeuw was het bijna overal gewoonte liederen en zelfs geliefkoosde stichtelijke liederen op wijzen van dansliedjes te zingen. Men kan zich daarvan overtuigen, wanneer men de sedert 1540 te Antwerpen uitgegeven Souterliedekens doorbladert. Onze voorouders hadden te dezen opzichte andere denkbeelden dan wij, die, in vroomheid zeker hunne minderen, echter des te veeleischender zijn op het stuk van kerkelijke muziek." [2]) En zoo trof ik in

---

1) Altd. Liederb. No. 114 »Die winter is verganghen." Ic sie des meien schijn.

2) La Musique dans les Pays-Bas avant le XIX siècle, V, 32. »La Mode d'adapter des airs de danses aux chansons populaires et même aux chants dévotieux le plus en vogue était très répandue aux 16e et 17e siècles. On peut s'en convaincre en parcourant les Souterliedekens éditées à Anvers depuis 1540. Nos aïeux en somme avaient

lateren tijd wel eens liederen aan, welker wijs wordt aangegeven door een psalm en door een of ander wereldsch lied, welke rustig nevens elkander staan in dezen trant: »Op de wyse van Psalm 46 of Phillis quam Philander tegen" [1]). Eene enkele maal echter bleek het mij, dat sommigen toch wel acht gaven op de harmonie van wijze en tekst. In het voorbericht van een 16e eeuwsch geestelijk liedboekje [2]) immers lezen wij: »U. L. sal oock weten dat wy int vergaren van dese Liederen gheschout hebben / so veel ons doenlick was / de lichtueerdighe voysen ofte melodien / die gemeenlick inde dronckene Herberghen ende op andere lichtueerdighe plaetsen meest gheoeffent worden: Maer hebben daerenteghen ghesocht ende gheuolcht soodanighe voysen die met meerder aendachticheydt ende ghestadicheyt connen ghesonghen worden.'

Nog in de laatste helft der 17e eeuw wordt over datzelfde vraagstuk gehandeld. In de »voorreden" zijner stichtelijke liederen [3]) zegt LODENSTEYN: »'t Ander is, dat ik zommige myner Liederen Gedigtet heb, en laate voorkomen op Zangwijzen, die de Wereldsche Vleeschelyke Menschen op haare ydele Liederen gebruyken. Maar stoot u daar niet aan,

De Voys en weegt God niet of die is
Zwaar of ligt.

zegt Do. BUSHOF; zommige die zoowat de aanstootelykste scheenen, heb ik op andere Voyzen op- en by-laaten stellen, daar menze op zingen kan, lust het ymand zoo. My aangaande ik houde het daar in met myn voorschreven Voorzaat; en meene zoo een ergernis is enkel genomen."

Ik kan niet meer doen dan op deze zaak wijzen en beveel haar verder in de aandacht der musici aan.

à ce sujet d'autres idées que nous, qui moins dévots sans doute, n'en sommes que plus exigeants en fait de musique religieuse."

1) „Een nieuw bundeltje uitgekipte geestelyke gezangen" (9e druk van 1744.)

2) "Sommighe aendachtighe ende leerachtige geestelicke Liedekens" (1597.)

3) J. van Lodensteyns Uytspanningen enz. Den twaalfden Druk . . . . Te Amsterdam by Joannes Kannewet 1743. (De „Voorreden" is van 1676.)

Nog een punt blijft mij over ter bespreking, voordat ik het gebied der muziek verlaat.

In onzen tijd overheerscht de melodie van een lied dikwijls den tekst. Ik ten minste heb meer dan eens liederen van GOETHE of andere lyrici van den nieuweren tijd hooren zingen, waarvan ik den tekst of niet of slechts voor een gering deel kon verstaan. Het begrijpen en waardeeren bleef dus ook achterwege. Dat ik alleen zou staan met deze ondervindingen, kan ik niet aannemen; want ik houd er mij van overtuigd, dat velen, die een dergelijk lied voor de eerste maal hooren zingen,. er eveneens weinig van zouden kunnen weergeven. Hoewel ik in dezen niets kan beslissen, zoo is mij toch geoorloofd de vraag te stellen of in een dergelijk geval de harmonie tusschen wijze en tekst wel bewaard is en of de eerste zich dan niet te zeer doet gelden. Bij de oudere liederen is dit, voor zoover ik heb kunnen nagaan niet het geval; daar wordt de tekst door de melodie slechts gedragen en vormen beide een harmonisch geheel.

Dikwijls heeft de melodie echter invloed op den vorm van een lied. Zoo worden b. v. ter wille der melodie regels of lettergrepen herhaald of onbeteekenende woorden en wonderlijke uitroepingen ingevoegd. Aldus is het in de duitsche liederen [1]) en evenzeer in de onze. Ook in de Nederlandsche liederpoëzie treft men niet zelden voorbeelden aan, waaruit blijkt, dat de melodie reeds van den aanvang af door den dichter was gekozen of hem ten minste voor den geest zweefde. Indien hem nu onder het dichten van zijn

---

1) Men vergelijke b. v. de „Gesch. des D. Liedes bl. 42: »In vielen Fällen wird die sprachliche Darstellung ganz direct durch die musikalische bedingt. Es werden silben wiederholt oder auch beliebige Worte eingeschoben, nur um der Entfaltung der Melodie grössern Raum zu gewähren, um für die Ausbreitung der musikalischen Form Gelegenheit zu gewinnen, wie in dem Liede:

Dort oben auf dem Berge
dölpel, dölpel, dölpel!
Da steht ein hohes Haus.
dölpel, dölpel, dölpel!

In andern werden die wunderlichsten Silbencombinationen aufgenommen, nur um des Herzens Lust und Sehnen recht ausschallen zu können; wie:

Vivallera, vidallera
Juchhei! fackelorum, dideldorum, fackelorum, deidchen.

lied het scheppend vermogen begaf en hij geene woorden kon vinden, welke aan het dan volgende deel der melodie moesten beantwoorden, zoo behielp hij zich door eenige woorden of soms klanken zonder beteekenis in zijn lied te voegen.

Ook het refrein heeft daarom niet zelden alleen beteekenis voor de melodie, niet alleen in nederlandsche en duitsche, maar ook in deensche en andere volksliederen [1]).

Een paar voorbeelden mogen dat voor onze liederen aantoonen. In een lied uit het Antwerpsche Liederboek (n°. 17) lezen wij:

Coppelt aen een! den nacht is lanck.
Ey god danck!
Wel gheneren, druc ontberen
Ghelt verteren en mach niet deren;
Dus moghen wi dansen vry ende vranck.
Ey god danck!

Die tweede regel keert in elke strofe tweemaal terug, gelijk in deze strofe. Blijkbaar is dit om der wille van de melodie, al bevat de regel in dit geval geen onzin.

Eene herhaling van een paar woorden lezen wij elders in hetzelfde liedboek (n°. 58).

Het quamen drie ruyters geloopen
So verre int duytsche lant
Met netten ende met knoopen, ja knoopen.
Het waren die beste, die men vant.

In elke strofe wordt het laatste woord van den derden regel, voorafgegaan door »ja," herhaald. Ook hier weer blijkbaar wegens de melodie. In de romance van THYSKEN VAN DER SCHILDEN wordt de laatste regel van elke strofe herhaald [2]).

---

1) REISSMANN t. a. p. bl. 43: »Besonders tritt das Bestreben nach Geschlossenheit der musikalischen Form in dem Refrain hervor." enz.

In de »*Gamle Danske Folkeviser udgivne af Oehlenschläger*. Kjöbenhavn. 1840. bl. XII" lezen wij: »Tit er omkvaedet (het refrein) aldeles uden Betydning, ofte menigslöst. Det har derfor vist langt mere havt en musikalsk end en poetisk Oprindelse."

2) A. L. No. 59.

Die vrou al van den scilde, si lach op hoogher tinnen
Si sach die heeren, die borghers comen binnen,
Si en sach daer Thysken, haer liefste boele niet
Si en sach enz.

En er zouden meer bewijzen kunnen gegeven worden, die ik echter niet alle zal mededeelen [1]). Ook onder de liederen van lateren tijd vindt men van datzelfde verschijnsel voorbeelden te over. Zoo b. v. in een lied, dat waarschijnlijk tot de 17e eeuw behoort: [2])

Ik voer al over de zee, wilje mee?
Ik voer al over de zee
Al met een houte lepeltje
Lepeltje, lepeltje, lepeltje
Het steeltje brack aen twee.

Doen ick daerover quam, ja quam
Doen ick daerover quam
Doen kraeyden alle de Hanen
Van snel, rebel en rompompom
Den dageraet ik vernam.
enz.

In een 18e eeuwsch lied leest men: [3])

Moeder ik moet zyn ghetrout, Rosemie!
Al met een Man, eer 't myn berout,
Rosemie Popouske
't Vogeltje vliegt in 't kouwske (kooitje)
Rompompoump ter deuren uyt
Blaest in de maers en de kaers gaet uyt.
Couragie, pluymagie!

Het sprekendste voorbeeld van eene dergelijke overheersching der melodie geeft zeker een 18e eeuwsch lied, getiteld: »*Een Nieuw Koddigh Liedeken | van Savetje | Stemme: als begint.*" [4]) De eerste strofe luidt:

---

1) Vgl. o. a. A. L. No. 78, 8 (heyr. deyr, beyr) en No. 157, 1 eylaes, eylaes, eylaes!

2) In „Thirsis Minnewit II, 82.

3) Scheltema's Verzameling. bl. 188.

4) Ald. bl. 833.

O Savetje ga de la Tamboere na /
O Savetje ga de la Tamboere na /
O Para la planke / La Tamboere na
Benomen / benomen / benomen de Cingh
Savetje ga benomen de Cingh
Savetje ga.

De tweede strofe vangt aan:

O Savetje ga de la Trompe sta
O Savetje ga de la Trompe sta
O Trom / trom / trompe la trompe sta

en verder als de eerste strofe. Op die wijze gaat het lied in ettelijke strofen voort, totdat men ten laatste deze wonderbaarlijke opsomming verkrijgt:

O Savetje ga de la Spinhuyse na
O Savetje ga de la Spinhuyse na /
O spin / spin / spin la Spinhuyse na
O bag bag bage la baghusse na
O klonk klonk klonke la klonke sta
O vi vi vi la viole na
O flu flu flute la flute sta
O mu mu muse la muse ta
O trom trom trompe la trompe sta
O para la planke la Tamboere na
Benomen benomen benomen de Cingh
Savetje ga benomen de Cingh
Savetje ga.

Dit wonderlijke lied vindt zijne wedergade, misschien ook zijne verklaring in een dergelijk fransch lied, dat gedicht werd ter eere van den slag bij Marignano (1515) en den overwinnaar Frans I. Wij lezen daaromtrent: [1]) »C'est un salmigondis d'onomatopées, empruntées à tous les instruments dont on fait usage à la guerre, soit pour animer le courage des soldats, soit pour les mettre à même de frapper et de tuer l'ennemi. C'est un genre, qui a eu depuis de nombreuses imitations, mais jamais avec cet excès. Un pareil assemblage de sons si étranges et si discordants avait grand besoin de tout l'art d'un musicien habile pour ne pas ressembler à un charivari. Qu'on en juge:

---

1) Des Chansons populaires etc. par Charles Nisard I, 279.

Escoutez, escoutez
Tous, gentilz Gallois
La victoire du noble roy Françoys,
Du noble roy Françoys
Et orrez (si bien escoutez)
Des coups ruez
De tous costez, de tous costez,
Des coups ruez de tous costez.

Soufflez, jouez, soufflez tousjours
Tornez, virez, faictes vos tours,
Phifres soufflez, frappez tabours
Soufflez, jouez, frappez tousjours,
Tornez, virez, faictes vos tours,
Phifres soufflez, frappez tabours
Soufflez, jouez, soufflez tousjours.

Tonnez, tonnez, bruyez, tonnez,
Gros courtault et faulcons,
Pour resjouyr les compaignons (bis)
Les com, les com, les compaignons
Von, von, von, von (bis)
Paripatoc, von, von, von, von, von, von, (bis)

Farira, rira, rara, lala
Farira, rira, lala, lala, lala,
enz., enz.

Het zou mij niet verwonderen, indien ook het nederlandsche lied een soldatenlied geweest zij, want ook daarin worden verschillende instrumenten nagebootst. Ook in onzen tijd worden nog liederen vervaardigd met dergelijke onbeteekenende tusschenvoegsels ter wille van de melodie. Ik zelf hoorde een soldaat het door hem op een sergeant vervaardigd spotlied voordragen. Daar de bedoelde onderofficier eenigen tijd in de klasse van discipline had doorgebracht, had de dichter zijn lied aldus aangevangen:

Al in die klas van disciplien
Jompaljie! jompalja!
De sergeant die laat zijn tanden zien [1]).
Jompaljie, palja!
enz.

---

1) Dit had betrekking op 's mans eigenaardige wijze van lachen.

Richten wij nu ten slotte nog eens het oog op een der oude liederen, welks inhoud wij later afzonderlijk zullen behandelen. De eerste strofe van het lied luidt aldus:

Daar reed een Heer met zijn schildknecht, Santio
Het smalle pad en breede weg.
Nu weder de kneder de knoorde
Sante jante iko
Kante ko, de kandelaar de isio [1]).

HOFFMANN VON FALLERSLEBEN teekent hierbij aan: »Het refrein wordt in alle strofen herhaald, het is dezelfde onzin, dien men ook in andere refreinen terug vindt" en hij acht, dat SNELLAERT volkomen gelijk heeft, die naar aanleiding van hetzelfde lied in WILLEMS' Oude Vlaemsche Liederen zegt; »Het refrein volgens my, is zonder beduidenis, dergelyke men meer in onze volksliederen aentreft. Deze byzonderheid van onverstaenbare woorden uit te galmen behoort tot een hoofdgebrek in onzen landaerd — de zucht om het vreemde na te bootsen, zelfs daer waer het niet verstaen wordt." Na al hetgeen wij over dergelijke invoegsels opgemerkt hebben, behoeft er, dunkt mij, geen twijfel meer te bestaan, of wij hebben ook hier hetzelfde verschijnsel voor ons en er bestaat niet de minste reden hier »hoofdgebreken in onzen landaerd" aan te wijzen.

Men heeft het volkslied dikwijls voorgesteld als het voortbrengsel van het geheele volk of ten minste van eene menigte personen. Een van allen heft aan, een ander volgt hem, een derde maakt er later weer een paar strofen bij, een vierde laat hier iets weg, voegt daar iets toe en geeft meer eenheid aan het lied enz.

Zoo oordeelt b. v. CARRIÈRE [2]) en anderen zijn het met hem eens. Deze voorstelling lokt misschien sommigen aan, omdat zij zoo systematisch is; maar juist daarom zou ik er reeds à priori argwaan tegen koesteren. Systematizeeren, dat reeds op zich zelf zooveel

1) Hor. Belg. II, No. 89.
2) Aesthetik II, 509.

omzichtigheid en moeite kost, is dubbel moeilijk, waar het geldt een volk in zijne uitingen te kenschetsen.

Dat eenig lied ooit op die wijze zou zijn ontstaan, acht ik uiterst onwaarschijnlijk. Ja, het volk werkt in zekere mate mede aan zijne liederen. Elk, die de verschillende teksten van een zelfde lied, ook in onzen tijd, vergeleken heeft, weet dat er steeds verschillende lezingen worden aangetroffen, maar het eigenlijke lichaam van het lied blijft toch gewoonlijk hetzelfde.

De voorstelling van CARRIÈRE is wel wijsgeerig, maar mist allen grond. Geen enkel bewijs is er, mijns wetens, aan te voeren, waaruit blijken kan, dat werkelijk een lied op de door hem beschreven wijze gedicht is. BÖHME, de kenner van het duitsche volkslied, oordeelt dan ook gansch anders. Elk lied is volgens hem steeds het werk van één dichter en de volksdichter treft van zelf den waren toon om zijn lied weêrklank te doen vinden bij allen; het volk verandert hier en daar en werkt op die wijze mede [1]). Zonder twijfel is deze zienswijze, die zich ook reeds door hare natuurlijkheid aanbeveelt, de ware. Hoe ook anders te verklaren, dat aan het slot van zoo menig lied iemand zich noemt als den vervaardiger?

Nadat wij nu een blik hebben geworpen op het ontstaan van het lied, kunnen wij onze beschouwing voortzetten.

De meeste liederen zijn verdeeld in gelijke onderdeelen, strofen genaamd. Ik zeg *de meeste*, omdat het aanwezig zijn van meer strofen niet strikt noodzakelijk is en liederen van éene strofe volstrekt niet zeldzaam zijn. Onder de nederlandsche liederen komen zij echter hoogst zelden voor, gelijk ik in een volgend hoofdstuk zal aantoonen.

Het aantal dier strofen, evenals het aantal regels van elke strofe, is onbepaald. In alle liederen wordt rijm, in vele refrein aangewend. De rijmklanken komen gewoonlijk aan het eind der versregels voor. Het rijm dient tot afsluiting der versregels en

---

1) Altd. Liederb. Einl. XXII „Falsch ist freilich die Ansicht, dass das Volk (d. h. die Gesammtheit als solche) Lieder gedichtet habe". enz.

maakt die afsluiting ook voor het oor bemerkbaar. Tevens draagt de gelijkheid der eindklanken er toe bij den samenhang tusschen de bij elkander behoorende voorstellingen en denkbeelden duidelijker te maken. Dikwijls zijn deze rijmen slechts assoneerend In een lied, dat — vooral in vroegeren tijd — slechts gehoord, niet gelezen werd, was de assonance dan ook voldoende voor het doel dat men wilde bereiken. Ook ligt het in den aard der zaak dat een dichter, die een lied om zoo te zeggen uit het hoofd dichtte en het niet — gelijk later — dadelijk opschreef, zich ook eerder met assoneerende rijmen vergenoegde. Toen de schrijfkunst algemeen was geworden en later ook de drukkunst, toen het publiek van hoorders voor een deel in lezers was veranderd, gingen èn dichters èn publiek scherper op de gelijkheid der eindklanken letten en het aantal assoneerende rijmen wordt dan ook gaandeweg minder.

Zooals ik zeide, vindt men de rijmklanken *gewoonlijk* aan het eind der versregels, maar ook in het midden er van komen zij voor of zij slingeren zich als zoogenaamde kettingrijmen door het geheele lied heen.

Het refrein bestaat in het terugkeeren van een zelfden versregel gewoonlijk aan het eind elker strofe; maar ook in den voorlaatsten regel en soms aan het begin der strofen treft men refreinvorming aan. Ik moet echter opmerken, dat het refrein niet steeds uit één regel bestaat; het kan ook worden uitgebreid tot twee, drie, vier en soms tot zes verzen. Oorspronkelijk diende het refrein om de hoorders van een lied in de gelegenheid te stellen hunne deelneming te betuigen in hetgeen gezongen werd. Tevens dient het dikwijls om de grondgedachte van een lied uit te drukken of de stemming des dichters kortelijk weer te geven. Dat het niet zelden ook muzikale beteekenis heeft, zagen wij reeds.

Eenige bladzijden vroeger merkte ik op, dat de volkspoëzie gewoonlijk verhalend of zuiver lyrisch is. De verhalende liederen worden dikwijls balladen of romancen genoemd. Het is zeer moeilijk de beteekenis dier beide benamingen te bepalen en de verhalende liederen onder die twee rubrieken te rangschikken.

Gewoonlijk leidt men het woord »ballade" af van het italiaansche »ballar" (dansen) en zoo zou dan »ballata" of »balada" oorspronkelijk een bij den dans gezongen lied beteekenen. Anderen leiden het af van een keltisch woord, dat een verhalend volkslied beteekent [1]). In den rederijkerstijd kwam het woord reeds bij ons voor, maar het had toen geene bepaalde beteekenis en werd gebruikt om allerlei strofische gedichten aan te duiden. Eerst na de verschijning van Percy's *Reliques of ancient English Poetry* kwamen de beide benamingen algemeen in zwang. De groote duitsche dichters noemden hunne verhalende liederen balladen of romancen, zonder dat het altijd duidelijk blijkt, welke redenen hen de voorkeur deden geven aan een der twee namen.

Misschien bestaat er, zooals CARRIÈRE zegt [2]), tusschen ballade en romance een verschil als tusschen innerlijk en uiterlijk: de ballade laat volgens hem veel over aan de fantasie der hoorders, die dikwijls uit de woorden der sprekende personen den gang der handeling en de feiten zelf moeten opmaken, terwijl de romance alles laat zien en voor onze oogen laat gebeuren. Ook is volgens anderen de voorstellingewijze in de ballade afgebroken en springend, terwijl de romance daarentegen eene gelijkmatig voortgaande schildering geeft, waar het een zich uit het ander ontwikkelt.

Ik betwijfel het, of men deze beide dichtsoorten zoo scherp kan onderscheiden. In 't algemeen kan men m. i. slechts dit vaststellen: balladen en romancen zijn lyrisch-epische gedichten, bestemd om gezongen te worden; in sommige is het lyrische, in andere het epische element duidelijker waarneembaar. Hunne stof is soms ontleend aan sagen of sprookjes, maar meestal aan de ridderwereld. De gang van het verhaal is gewoonlijk snel, niet zelden springend en men moet zelf veel aanvullen, dat verzwegen wordt. In deze verhalende liederen wordt de dialoog dikwijls aangewend en het ligt dan ook in den aard dezer dicht-

---

1) Zie b. v. Kleinpaul, Poetik II, 68. Vilmar, Handbüchlein für Freunde des deutschen Volksliedes bl. 136. Diez, Poesie der Troubadours bl. 117. Koberstein, Grundriss V, 34, 15'. d'Ancona, la Poesia popolare italiana bl. 35.

2) Zie zijne Aesthetik II, 578.

soort, dat zoovele balladen en romancen gedramatiseerd zijn. De stof van vele Engelsche en Spaansche tooneelstukken is ontleend aan verhalende liederen [1]) en bij ons werden b. v. de liederen van GERAERT VAN VELZEN, »*Een boerman had een dommen zin*" (S. COSTER's *Teeuwis de Boer*), van THYSKEN VAN DER SCHILDEN, en »*het daghet in den Oosten*" tot tooneelstukken verwerkt. De benamingen: ballade en romance waren in den bloeitijd onzer liederpoëzie — in de 15e eeuw — niet bekend. Men sprak slechts van »een liedeken" en maakte hoogstens onderscheid tusschen een »out" en een »nieu liedeken". Het woord *brief* komt niet zelden voor in de beteekenis van een met een lied beschreven papier. Dit hangt samen met de middeleeuwsche gewoonte van minneliederen voor een meisje te dichten of over te schrijven en haar die toe te zenden. Zoo lezen wij in UHLAND's reeds genoemde *Abhandlung* [2]) van een minnebrief uit de 14e eeuw, geschreven op eene smalle strook perkament en bestemd om opgerold en dan (met een lint of iets dergelijks) omwonden te worden. Ook bij ons schijnt die gewoonte in zwang geweest te zijn. Dat blijkt alweer uit het Antwerpsche Liederboek, waar wij lezen [3]):

Ic heb die alderliefste
Dats enen brief ghesant,
Hi hielt van trouwer liefden,
Hi is mi wel becant.
Den brief heeft si ghereten,
Ic scriver haer nemmermeer;
Adieu! mijn allerliefste,
Ic en sie u nemmermeer.

Den brief heeft si ghereten
Die stricken heeft si ontdaen
enz. [4]).

In de reeds genoemde verzameling van Oudvlaemsche liederen lezen wij het woord *brief* dan ook niet zelden, waar blijkbaar

---

1) Zie daarover CARRIÈRE t. a. p.
2) ald. bl. 263.
3) No. 131, 2 („een oud liedeken").
4) Vergelijk nog A. L. No. 9, 2 en 3; No. 108, 3; No. 112, 8 (Adieu, *schrive* ick).

een geschreven minnelied bedoeld wordt. Zoo zegt de dichter van van Jonkvrouw JUECHT:

So verre ghinc soe, dat soet zach,
Waer den brief ghevonden lach [1]).

en iets vroeger: [2])

Doe brochten zi enen brief
Beede ghenoot ende ooc ghescreven;
Een nieuwe liet dat zi upheven,
Met vreuden elc te zinghene gherde.

en elders [3])

Sangwin nam den brief
Ende ghincne lesen overluut
Hoe dat minne dat edel cruut
Was ghepryst met nieuwen zanghe.

Dat onze voorouders afzonderlijke namen hadden voor verschillende soorten van liederen, heb ik nergens aangetroffen. Ik betwijfel het dan ook zeer of zij er ooit aan gedacht zullen hebben, dat er verschil bestond tusschen een verhalend en een zuiver lyrisch lied.

De door ons aangenomene onderscheidingen zijn van lateren tijd.

Zeer zeker heeft men in ons land te allen tijde veel gezongen. De muzikale aanleg van ons volk is bekend. Reeds in de 15e eeuw immers golden de Nederlanden volgens getuigenis van den bekenden geschiedschrijver der muziek AMBROS voor de »*Hochschule der Musik*" [4]) en diezelfde schrijver zou het tijdperk van 1450—1550 »de eeuw der Nederlanders" willen noemen.

Ook nu nog is dat te bemerken. Meermalen trof het mij, hoe zuiver mannen en vrouwen uit het volk melodieën, welke zij eens gehoord hebben nafluiten of nazingen, zonder zich ook in ééne noot te vergissen; hoe maatvast kleine jongens en meisjes zijn bij het in koor zingen van een of ander op school geleerd lied en hoe aandachtig en stil het volk staat te luisteren naar goede

1) Ald. bl. 281. 2) Ald. bl. 260. 3) Ald. bl. 267.
4) Geschichte der Musik III, 8.

muziek. Onder de beschaafde standen zijn die liefde en die aanleg voor de muziek zeker niet minder. Aan den zang wijdde men ook reeds in de middeneeuwen veel aandacht; zangonderwijs werd op de meeste scholen gegeven [1]) en al geschiedde dit voornamelijk met het doel zangers voor de kooren in de kerken te vormen, het zal toch zeker niet zonder invloed gebleven zijn op de muzikale ontwikkeling in het algemeen.

Uit verschillende plaatsen in het Antwerpsche en latere liedboeken blijkt, hoezeer eene fraaie stem en ervarenheid in de zangkunst vooral voor een meisje altijd eene aanbeveling waren [2]). De bekende gezant GUICCIARDINI roemde in zijne beschrijving van ons land de muzikale ontwikkeling en het zangtalent van ons volk en zeide o. a. »mannen en vrouwen zingen er als van zelf en met groote bevalligheid en welluidendheid in de maat." En de dames WOLFF en DEKEN geven in de voorrede hunner Economische liedjes een merkwaardig getuigenis van het zangtalent van ons volk. Zij zeggen o. a. [3]) »Elk mensch heeft, 't is waar ook geen goede stem, echter vindt men twintig goede zangers voor één goeden lezer. Hoe menigmaal klinkt de kinderkamer of de keuken door de allerliefelijkste en schoonste stemmen." Of de laatste bewering nu nog geheel te verdedigen is, kan betwijfeld worden, maar de eerste acht ik treffend juist.

Wanneer en onder welke omstandigheden werden hier te lande liederen gezongen?

Zeker zal het volk reeds zeer vroeg korte liedjes hebben gezongen onder den dans, bij spelen, op feesten, in politieke twisten of onder een vroolijk drinkgelag. Een onzer fraaiste verhalende liederen: »het daghet uyt den oosten" dagteekent minstens uit den aanvang der 14e eeuw en het lied op den moord van Floris V moet m. i. kort na het feit zelf ontstaan zijn, al onderging

---

1) Zie o. a. Buddingh. Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs in de Nederlanden 2e Stuk, bl. 52, 124, 185. en W. MOLL. Berigten aangaande den Staat van het kerkgezang in Nederland o. a. bl. 16, 17, 22.

2) Vgl. b. v. A. L. No. 104, 4; No. 36, 3; Nieuwe Lusthof bl. 68 en passim.

3) »Economische Liedjes" bl. XXIV.

het waarschijnlijk groote veranderingen, voordat het in een liederboek werd opgenomen; vele onzer oude verhalende liederen zijn met vrij groote zekerheid tot de 14e eeuw terug te brengen. Eene dergelijke ontwikkeling moet echter haren tijd gehad hebben en ik zou dus niet ongeneigd zijn aan te nemen, dat reeds in het laatst der 13e eeuw ten onzent liederen werden gedicht, al hebben wij die misschien niet meer over en al beteekenden zij misschien weinig.

Zoodra er iets voorviel, dat eenig gewicht had voor een grooten of kleinen kring, verscheen al zeer spoedig een lied, waarin de algemeene denkwijze zich uitsprak en dat van mond tot mond ging. Onder het volk (in den beperkten zin van het woord) bestaat diezelfde toestand trouwens nog. Zóó ontstonden de verhalende liederen, waarin tooneelen uit de wereld der edelen of van het volk werden geschetst; op diezelfde wijze ging het ook met de politieke liederen. De minneliederen, waarvoor eene meerdere ontwikkeling van het gemoedsleven vereischt wordt, zullen m. i. niet zoo spoedig algemeen geweest zijn. Al kunnen wij er eenige uit het laatst der 14e eeuw aanwijzen, het volk (in ruimen zin) dichtte ze, naar ik geloof, niet vóór de 15e eeuw.

Dat het reeds in die eeuw de gewoonte was onder een vrolijken maaltijd een liedje te dichten en te zingen, blijkt uit eene onzer sotterniën, de Cluyte van Playerwater [1]). Eene getrouwde vrouw en een pater zitten lustig feest te vieren, terwijl de bedrogen echtgenoot, gelijk zij meenen, afwezig is. Deze is echter onbemerkt teruggekomen en heeft zich door een kennis in een korf laten binnensmokkelen. De man, die hem dezen dienst bewezen heeft, zet de korf neer en krijgt verlof daar te mogen vernachten. Ondertusschen brengen de pater en zijne gezellin het elkander gedurig toe en de eerste zegt eindelijk:

» *Wat ou, en selewy niet eens een lieken singhen?*"

Maar het vrouwtje schijnt wat bedeesd, gelijk men zou opmaken uit hare woorden:

1) Mul. Dram. Poezie. bl. 257 vlgg. Deze „cluyte" is waarschlk. van jongeren datum dan de overigen, zie Inl. LVIII.

»Nee, in trouwen, here, sincht ghy voeren,
»Dan salic oec singhen, ic heb so sotten liet ghedacht,"

Daarop zingt de priester een spotliedje op WERRENBRACHT, den bedrogen echtgenoot, dien hij verre waant. De vrouw beantwoordt hem met een ander liedje en verzoekt daarop hunnen gast ook eens iets van zich te laten hooren »een proper lieken, goet van verstane" [1]). De gast stribbelt tegen en beweert niet te kunnen zingen, maar een beker wijn vermurwt hem. »*Souwic wyn drinken*" zegt hij, »*so salic eens vrolic singhen*" en weldra klinkt het dan ook:

Her WERRENBRACHT, her WERRENBRACHT,
Smyt den pape nu op syn vacht,
Hy doet u so groten confuyse:
U wyf maeckt met u haer sceren,
Ghy siet wel hoe sy douwe verteren:

En de vertoornde korfbewoner laat zich niet lang wachten en onthaalt het onthutste minnende paar op eene goede dracht stokslagen.

En verder werden de liederen gezongen door liedjeszangers op de kasteelen der edelen, op markten en in de straten, door ruiters en landsknechten in het kampement of in de taveerne, bij ommegangspretjes, op bruiloften, onder den rondedans om den meiboom, door minnende paren langs velden en wegen, in het bosch door eenzaam treurende minnaars, 's avonds en 's nachts onder de vensters der jonge meisjes, op schuiten en wagens, in de kloostercel, in stichtelijke bijeenkomsten binnenshuis, op bedevaarten enz.

---

1) De gewoonte, dat de gast een lied moest zingen, schijnt al zeer oud te zijn. Zoo lezen wij in het oude duitsche lied „der edle Moringer" (BÖHME bl. 34.)

Do redt der beste dienestman
Mein herr Moringer hat die ieb (gewoonte)
Dass kein gast auf seiner burg entschlief
Er sung dan vor sein hofeliet (Gesang nach höfischer art.)

En in het boek van F. WOLF, Ueber die Lais etc. bl. 236:

Usages est en Normendie
Que qui herbergiez est, qu'il die
Fable ou chançon lie à l'oste

Vgl. ook: Barzaz-Breiz, Chants populaires de la Bretagne, Introduction XXXIX.

Ook op de Landjuweelen werden door de rederijkers liederen gezongen en het zingen daarvan maakte een deel van den wedstrijd uit. Zoo leest men b.v. in eene »Caerte" van 1561 [1]):

Singht oft laet singhen / alleen een Liedeken soet:
Als David. . . , ...
. . . .
Componeert acht veerskens / laet conste bloeyen.
Maer schryft op wat wys dat U Liedeken gaet,
Rhetorycke en Musycke tsamen groeyen.

Lang niet alle liederen waren bestemd om slechts door één persoon te worden gezongen, gelijk men reeds op verschillende plaatsen heeft kunnen opmerken. In de eerste plaats treft men een vrij groot aantal beurtzangen aan, maar ook vele liederen, vooral die, welke refrein vertoonen, waren blijkbaar voor grootere gezelschappen bestemd. Gewoonlijk zong in zulke gevallen een van allen voor en de anderen zongen het refrein; over dat voorzingen spreek ik echter later uitvoeriger.

Dat liederen, welke zoo snel van mond tot mond gingen en in korten tijd door het gansche land verbreid waren, een grooten invloed konden oefenen, zal elk begrijpelijk achten. Reeds de Chanson de Roland levert ons een bewijs van de macht, welke het lied in de middeleeuwen bezat: Roland en zijn getrouwe wapenbroeder Olivier zien in de verte de wapenrustingen van duizende Saracenen in het zonlicht schitteren en de tonen der klaroenen treffen hun oor. Kalm wachten de heldhaftige paladijnen den vijand af. Zoo Roland zich over iets bezorgd maakt, dan is het over het handhaven van Frankrijks roem; want bleef deze niet bewaard, men zou er schimpliederen van dichten. En daarom zegt hij:

Or guart cascuns que granz colps i empleit,
Male cançun ja cantée n'en seit! [2])

1) Refereynen ende Liedekens van diuersche Rhetoricienen gheleesen en ghesonghen op de Corenbloeme Camere binnen Bruessele. a°. 1561. Op haer iaerlycxse Prinsfeeste." En vgl. ook V. D. STRAETEN, t. a. p. V, 52 en 56. »*La chanson était de règle dans les chambres de rhétorique flamandes, tant de la ville, que de la campagne*".

2) La Chanson de Roland par Leon Gautier vs. 1014.

En als hij later koning Marsilie aan het hoofd zijner legerscharen door het dal ziet aanrukken, terwijl het zonlicht weerkaatst wordt door de rijkversierde helmen, de lansen, schilden en maliënkolders en duizend bazuinen den omtrek doen weergalmen, zegt hij opnieuw tot zijn boezemvriend: wij zullen een geduchten strijd moeten bestaan, maar mijn Durendaal zal niet ongebruikt blijven noch uwe Halteclere. Wij hebben ze in zoovele landen gedragen en er zoovele overwinningen mede behaald, dat wij nu op onzen roem bedacht moeten zijn; en weder voegt hij er bij:

»male cançun n'en deit estre cantée." [1])

In Uhland's oudduitsche volksliederen treft men dergelijke plaatsen aan. Zoo lezen wij in een spotliedje op een molenaar: [2])

Der müller gäb ein batzen drumb
dass man ims liedlein nimmersung,
er tuts gar übel hassen,
Singt man das in der stuben nicht
So singt mans auf der gassen.

En ook in onze liederpoëzie van ouden en nieuwen tijd komen zulke bewijsplaatsen dikwijls voor. Zoo zegt een door een meisje afgewezen brouwersknecht, die zich wreken wil op de vroegere geliefde, aan het eind van zijn lied:

Men mach niet meer dat nieu liedeken singen,
Die brouwersknechten souden hem gesmeten vinden,
Omdat syt wt hem selven dichten [3]).

Elders heeft een landsknecht eene uiterst vriendelijke ontvangst gevonden bij eene boerenvrouw, wier man afwezig is. Als hij eenigen tijd later zijn weg over de heide voortzet, gevoelt hij behoefte zijn hart lucht te geven in een lied en het verboden genot te herdenken.

De lantscnecht over der heiden ghinc,
Hi hief op en sanc een liet:
Van een soo losen boerman,
Die syn vroutjen in dolen liet.

---

1) Ald. vs. 1466.
2) Alte Hoch u niederd. Volksl. Vgl. ook ald. bl. 707, 747.
3) A. L. N°. 216.
4) H. B. II, bl. 122.

Daarbij wordt hij echter door den boer beluisterd. Deze begrijpt, dat zijne vrouw hem bedrogen heeft, hij is bang, dat de zaak ruchtbaar worde en vraagt daarom angstig: »wat hebje van myn te singhen?" Op het ontwijkend antwoord van den landsknecht, tracht hij zich van diens stilzwijgen te verzekeren door een drinkgeld:

So gaet en drinct, coel isser de wyn
En melter dats niemand niet.

In de later te bespreken verzameling van volksliedjes uit den aanvang der 18e eeuw leest men o. a. een lied van een »Vlielander meysje", dat met een ouden weduwnaar getrouwd is. De oude man komt er als naar gewoonte slecht af en zoo lezen wij dan ook: [1])

Hy gaf daer wel een ryksdaelder om
Dat men het Liedtje niet en song,
Wy willen 't om hem niet laten,
Zingen wy 't voor 't deurtje niet,
Zo zingen wy 't langs de straten.

Menig lied, dat gericht is tegen den een of ander, die een misstap heeft begaan, wordt dan ook besloten met de waarschuwing niet meer in die fout te vervallen en gewoonlijk volgt daarop de toezegging: »Soo en wort er geen Liedeken af gedigt". Een meisje, dat geen vrijer kan krijgen, stelt al hare hoop op den invloed van het lied. Zij zegt o. a.: [2])

Ook zal ik door kleyn Jan [3])
Zyn liedjes bekend maaken
En zetten 't daar onder an,
Op hoop dat ik zal raaken
Zo aan de Man.

Eene handelwijze, die levendig herinnert aan de 19e eeuwsche huwelijksadvertenties. Niets nieuws onder de zon!

Die invloed der liederen blijkt evenzeer uit den ijver, waarmede

1) Scheltema's verzameling bl. 406.
2) In *„de Nieuwe vermaakelyke Gaarekeuken van de gekroonde A."* (c. 1708 bl. 44).
3) En bekend verkooper en dichter van liedjes in dien tijd.

de geestelijkheid te velde trok tegen de wereldsche liedekens en refreinen en ze trachtte te vernietigen of onschadelijk te maken door ze om te werken tot geestelijke liederen. Welk een invloed hebben de geuzenliederen niet geoefend en hoeveel heeft de hervorming niet te danken aan de geestelijke- en martelaarsliederen, welke de kleinmoedigen ophieven en de bedrukten vertroostten.

Niet zonder reden werden dan ook verschillende liederboekjes op den Index geplaatst, want de macht van het lied is groot. Men denke slechts aan liederen als LUTHER's *Ein feste Burg ist unser Gott*", aan Marseillaise, Wilhelmus en Wacht am Rhein; en welk student, ook al verliet hij de Alma Mater sinds lang voelt niet eene snaar in zijn binnenste trillen, wanneer de tonen van het bruisende »Io vivat" nog eens zijn oor bereiken en hij onwillekeurig de hand aan den hoed brengt om zich als van ouds het hoofd te ontblooten?

Het lied is een kind des oogenbliks en zijn wezen is vluchtig. Daarmede is echter niet gezegd, dat alle liederen verloren moeten gaan korten tijd, nadat ze geboren werden. Integendeel, in het vervolg van dit boek zullen wij zien, dat vele liederen lang bewaard bleven en die levensvatbaarheid is één der kenmerken, waardoor het volkslied zich onderscheidt van het kunstlied. Het volkslied blijft langer in leven dan het kunstlied; het eerste spreekt tot allen of ten minste tot zeer velen, terwijl het kunstlied door zijn individueel karakter ook slechts tot weinigen doordringt. In den aanvang dezer Inleiding gaf ik eenige beschouwingen over den aard en het ontstaan der volkspoëzie. In hoofdzaak gelden deze ook voor het volkslied. Eene volledige karakteristiek van het volkslied te geven is uiterst moeilijk; wij kennen onzen liederschat nog lang niet en ik zal mij dus liever bepalen tot de taak dit voor anderen gemakkelijker te maken.

Men kan vele vereischten opsommen, waaraan een volkslied moet beantwoorden en eveneens vele zaken noemen, welke men er niet in mag aantreffen. In den loop van dit boek zal ik dan ook in de gelegenheid zijn meermalen op het eigenaardige karakter van het volkslied, alsmede op het verschil tusschen volks-

en kunstpoëzie te wijzen. Men zou echter de vraag tot mij kunnen richten, tot welke rubriek de hier behandelde liederen moeten gebracht worden. Een beslist antwoord kan ik op die vraag niet geven. En dat is natuurlijk. Immers, uit dat antwoord zou blijken, dat ik voor mij zelf de grenzen tusschen volks- en kunstlied reeds wist aan te geven, dat beider verschillend wezen mij helder voor oogen stond. En dat is niet het geval. Toch wil ik niet nalaten mijne meening uit te spreken om daardoor tevens eenige door mij opgemerkte eigenschappen der beide dichtsoorten te kunnen noemen. Verreweg de meeste dezer liederen zijn m. i. volksliederen geweest, omdat hun inhoud zoowel als hun vorm recht geven tot deze onderstelling, omdat zij naar alle waarschijnlijkheid onder en voor het volk gedicht en algemeen door het volk gezongen werden en lang door mondelinge overdracht bekend bleven. Zoo zijn de hier behandelde verhalende liederen, vele minneliederen, de liederen aan huiselijk- en maatschappelijk leven ontleend m. i volksliederen geweest. Een deel der minneliederen daarentegen, dat ik later zal bespreken, moet m. i. tot het kunstlied gerekend worden; zoo ook eenige andere, welke een individueel karakter dragen, welker inhoud en vorm kwalijk passen bij het algemeen volkskarakter of het peil der algemeene ontwikkeling, welke waarscbijnlijk nooit tot het volk zijn doorgedrongen of indien al, zeer spoedig in vergetelheid zijn geraakt.

Het spreekt van zelf, dat men het onderscheid tusschen volks- en kunstpoëzie niet overal zal kunnen aantoonen. Er zullen steeds (en niet alleen bij ons) liederen gevonden worden, waarover men in twijfel zal staan, welke door den een tot deze, door den ander tot die rubriek zullen worden gebracht, maar groot zal hun aantal zeker niet zijn. Ook moge men bij deze rangschikking der liederen vooral letten op de beteekenis van het woord *volk* in de samenstelling *volkslied.* Voor menigeen zal het, meen ik, niet onnoodig zijn deze woorden van Böhme te overwegen; »Men moet het woord volk in deze samenstelling niet opvatten in zijne tegenwoordige, beperkte beteekenis nl.: de onbemiddelde, onontwikkelde, arbeidende menschenklasse, maar in die van *natie* d.w.z.

al die menschen, wier afstamming, taal en zeden gelijk zijn, bij wie nog niet zulk een sterk onderscheid valt op te merken in de beschaving der verschillende standen." En hij haalt dan nog deze woorden van HERDER aan; »volk beteekent niet het »grauw" op straat, want dat dicht noch zingt ooit, het kan slechts schreeuwen en verminken." [1])

Vooral ook die laatste woorden mogen hier ter harte worden genomen, want voor menigeen zijn de woorden »grauw", en »volk" van gelijke beteekenis en hunne kennis van het volkslied bepaalt zich tot enkele laffe en vuile deuntjes, die zij op straat hooren uitgalmen. In het laatste hoofdstuk zullen wij zien of deze kennis voldoende mag worden geacht. Hiermede hoop ik den lezer ten minste in hoofdtrekken een denkbeeld te hebben gegeven van het lied in het algemeen en wij kunnen derhalve nu overgaan tot eene nadere beschouwing der oude liederen zelve.

---

1) Altd. Liederb. Einl. XXI. „Volk ist in dieser Zusammenstellung nicht im heutigen, engern Sinne zu nehmen, nicht als die an Gütern geringe, in der Bildung zurückgebliebene, arbeitende Menschenklasse, sondern als Nation d. h. die Gesammtheit von Menschen gleicher Abstammung, Sprache und Sitte, in welcher nog kein merklicher Unterschied in der Bildung der verschiedenen Stände hervortritt, wie solches im Mittelalter der Fall war, „Volk heisst nicht der Pöbel auf den Gassen, der dichtet und singt niemals, sondern schreit und verstümmelt" (Herder, Volksl. II, 19.)
Ook de noot is zeer lezenswaardig.

I. BALLADEN EN ROMANCEN.

Het is geen toeval noch willekeur, dat juist deze liederen hier de eerste plaats innemen; in zekeren zin hebben zij er recht op als eerstgeborenen.

Evenals in de letterkunde der meeste beschaafde volken, is ook bij ons de epische poëzie de oudste, al bestond ze hier voornamelijk uit vertalingen. De verhalende liederen nu, die men tot de episch-lyrische poëzie kan brengen, sluiten zich nauw aan bij de epische poëzie en vormen als het ware een overgang tusschen de twee dichtsoorten epos en lyriek. Hij, die eenigszins bekend is met onze epische ridderpoëzie, zal zich dan ook spoedig thuis gevoelen in de wereld, waarheen balladen en romancen hem lokken.

Want hier als daar ziet hij de edelvrouwen, die »op hogher salen ligghen" en den geliefde verwachten of ten tinnen naar hem uitzien, de jonkvrouwen, die den minnaar verbeiden in den »bogaert" en met sneeuwwitte handen kransen vlechten bij de fontein; die met zonsopgang de nachtelijke rustplaats onder de groene linde verlaten en met den beminde verder rijden door het geurige bosch, waar de vogels ontwaken, de dauw nog op bloemen en kruiden ligt en het zonlicht in de bladeren begint te spelen. Ook hier woont men op hooge kasteelen, kleedt men zich in zijden gewaden, vlecht men parelsnoeren door de blonde haren en drinkt den koelen wijn uit gouden schalen. Maar daarnevens ziet hij de ruwe zeden, roof en moord, vrouwen die geschaakt en ver-

kracht worden, roofridders die tol eischen of de weerloozen in donkere kerkers gevangen houden, arme melaatschen, die van elk geschuwd, in eenzaamheid hun ellendig leven leiden, graven en hertogen, die hunne vrouwen en dochters met vuistslagen ter aarde werpen en adellijke jonkvrouwen, die hunne minnesmart achter de kloostermuren trachten te vergeten of met het wichtige ridderzwaard een graf graven voor den geliefde, dien zij »versmoort in syn bloet" onder de groene linde gevonden hebben.

En te midden van deze bonte en schitterende ridderwereld herkent hij roemrijke schimmen uit vroegere eeuwen: hij ziet den trouwen HILDEBRAND huiswaarts rijdende en in gevecht met zijnen hem onbekenden zoon, in »Mi Adel" meent hij de schoone GUDRUN te herkennen, eene reuzin draagt den Jager uit Grieken over hemelhooge bergen en heer HALEWIJN zingt zijn tooverlied, dat allen die het hooren dwingt te volgen.

Is zoo het verleden nog in het heden zichtbaar, ook »wat worden zal" is reeds te bespeuren. Want een boer bedriegt de edelvrouwe, die zich uit hebzucht aan hem heeft prijs gegeven, een ridder verbergt zich in een meelzak om de schoone molenaarsdochter te kunnen genaken en adellijke vrouwen boeleeren met schrijvers en knechten; niet ver meer zijn de mannen en vrouwen van den derden stand, die weldra de plaatsen van ridders en jonkvrouwen zullen innemen. Wil men een eenigszins geregeld overzicht van onzen balladen- en romancenschat verkrijgen, dan moet men zich m. i. het eerst wijden aan eene beschouwing van diegene, welke nog herinneringen bevatten aan den voorchristelijken tijd, aan heidendom en oudgermaansche mythen of sagen om daarna tot de eigenlijke ridderromancen over te gaan. Wel zijn die liederen soms met toevoegsels van lateren tijd vermengd, in een enkel geval tot onkenbaar wordens toe, maar inhoud en vorm beide leveren toch bij de meeste overvloedige bewijzen om hunne afkomst te staven.

Een onzer oudste liederen is zeker het lied van HALEWIJN [1]).

---

1) Hor. Belg. II, n°. 9. Ook bij WILLEMS n°. 49, de COUSSEMAKER n°. 45, BÖHME n°. 15, UHLAND n°. 74 D. en elders.

De held van dit verhaal is een toovenaar, die door de onweerstaanbare macht van zijn gezang de maagden dwingt hem te volgen en hen dan vermoordt. Eindelijk echter slaat ook zijne ure, want zijn laatste slachtoffer houwt hem het hoofd af. Het nederlandsche lied verplaatst ons reeds dadelijk bij den aanvang »in medias res" en is daarin echt episch, gelijk het in den snellen, soms springenden verhaaltrant geheel het karakter der ballade vertoont.

Heer Halewyn sanc een liedekyn;
Al wie dat hoorde, wou by hem zyn.

Aldus vangt het lied aan, dat in veertig dergelijke strofen het verhaal bevat. Een schoon koningskind hoort de verleidelijke tonen. Zij smeekt achtereenvolgens vader, moeder en zuster om tot den zanger te mogen gaan, maar allen weigeren en waarschuwen haar: »die derwaert gaen en keeren niet." Van haren broeder verkrijgt zij eindelijk het gewenschte »oorlof." Nu tooit zij zich met hare schoonste gewaden en vertrekt. Er is iets onbeschrijfelijk bekoorlijks in de schildering van die schoone koningsdochter: de kroon van goud op het blonde haar, in de met paarlen bezette keerle (opperkleed), die het met gouden banden gesnoerde keursje en het roode met gouden knoopjes versierde onderkleed zichtbaar laat, schrijlings op haar paard gezeten, zoo rijdt zij zingend door het bosch en den zanger te gemoet. Spoedig is hij gevonden en rijden zij naast elkander voort. En niet lang hebben zij gereden of.

Zy kwamen al aen een galgenveld,
Daer hing zoo menig vrouwenbeeld.

Hij deelt haar mede, dat zij sterven moet; zij zelf moge beslissen op welke wijze en als zij het zwaard gekozen heeft, spreekt zij tot hem:

Maer trekt eerst uit uw opperst kleed,
Want maegdenbloed dat spreidt zoo breed.

Haar besluit is genomen. Terwijl hij zijn kleed en dus ook zijn zwaard uit de hand legt, houwt zij hem met snellen slag het hoofd af.

Zingend is zij gekomen en zingend rijdt zij weer huiswaarts met het afgehouwen hoofd bij zich.

Zy nam het hoofd al by het haer
En waschte 't in een bronne klaer.

Zy zette haer schrylings op het ros
Al zingend en klingend reed zy door 't bosch.

Triomfeerend rijdt zij Halewijns moeder voorbij, steekt den horen, die aan de poort van het vaderlijk kasteel hangt en wordt met gejuich ontvangen.

Daer werd gehouden een banket,
Het hoofd werd op de tafel gezet.

Ziedaar den inhoud in het kort wedergegeven. Het nederlandsche lied is zeker zeer oud. Allereerst duidt de stof dat aan, ook trekken van ruwheid, zooals b. v. dat het jonge meisje het afgehouwen hoofd bij het haar neemt, in eene bron wascht en mede naar huis neemt, waar het onder een feestmaal op tafel prijkt. Ook de melodie schijnt op ouderdom te wijzen [1]) evenals de zuivere vorm van het lied [2]), de vele assoneerende rijmen [3]) en de echt epische herhalingen der zelfde strofen. Ik zou het in de 14e eeuw misschien in de 15e willen plaatsen, maar beken gaarne in dezen geene zekerheid te kunnen geven. Over het algemeen is het uiterst moeilijk den juisten tijd te bepalen, waarin deze verhalende liederen zijn vervaardigd; slechts enkele leveren daartoe voldoende gegevens en dit lied, werd eerst in onzen tijd door WILLEMS afgeschreven van losse en voor het volk gedrukte blaadjes. De naam: HALEWIJN was zeer bekend, vooral in de liederpoëzie. Zoo treffen wij een koning ALEWIJN aan in het lied van Mooi Aaltje, dat ook zeer oud is en eveneens in een later te bespreken lied, waarin melding wordt gemaakt van een »hir Alewyn". De COUSSEMAEKER haalt een plaats aan uit de »Histoire de Flandre" van Kervyn de Lettenhove, waarin gesproken wordt over »un

1) Vgl. WILLEMS n°. 49 en de COUSSEMAEKÉR bl. 148.
2) Daarover uitvoeriger in het hoofdstuk over: Vorm en samenstelling.
3) als: gaet (bewaert; lyve / zyde; rok / knop; galge / zalve.

brigand redoutable", wien de naam Allowin (qui prend tout) gegeven zou zijn en die naderhand den naam BAVO had aangenomen. Op voorbeeld van den heer K. d. L. brengt hij de geschiedenis van HALEWIJN in verband met het leven van dien roover. Ik acht het veiliger dit in het midden te laten, vooral daar wij later dikwijls zullen opmerken, hoe weinig het volk zich bekreunt om namen en slechts de feiten onthoudt om die aan een of anderen bekenden naam vast te knoopen. Over de geschiedenis van dezen toovenaar met zijn verleidelijk lied kan men uit BÖHME's uitnemend werk allerlei wetenwaardigs vernemen. Wij lezen daar [1]) o. a. »De tooverkoning HALEWIJN, die door de macht van zijn lied de harten zóó wist te verstrikken, dat allen die het hoorden bij hem wilden zijn, die argelooze maagden lokte om ze dan te dooden, totdat eene koningsdochter hem overwon, is niemand anders dan WODAN, die zich als speelman van wonderbare kunstvaardigheid in het gebied van sprookjes en volkssagen heeft teruggetrokken . . . .

. . . .

Als zanger met onweerstaanbare toovermacht gelijkt HALEWIJN op den zweedschen watergod »STRÖMKARL", van wiens lokkende, betooverende melodiëen de sage vertelt: dat slechts tien van de elf mochten gespeeld worden; bij de elfde die aan den Geest der nacht en zijne schare toekomt, zouden tafels en banken, kannen en bekers, grijsaards en bestjes, zelfs kinderen in de wieg dansen. Wie van hem onderricht heeft ontvangen, is meester in de kunst en kan spelen, dat de boomen dansen en het water in zijn loop stil staat [2]). Ook de zanger HORAND uit de Gudrun-sage heeft mythische trekken: in hem is onder een anderen naam de ontzagwekkende gestalte van den oppergod WODAN verborgen, die voor den uitvinder en beoefenaar der dichtkunst wordt gehouden."

Ik heb deze uitgebreide toelichting overgenomen, omdat zij den met deze zaken onbekenden lezer op de hoogte brengt van veel, dat hij noodig heeft om dergelijke liederen te begrijpen en de veranderingen te kunnen nagaan, waaraan zij in den loop der tijden zijn blootgesteld. Dat onder den persoon van HALEWIJN

de oppergod WODAN schuilt, neem ik op gezag van GRIMM gaarne aan. Dat hij buitendien ook gelijkenis vertoont met den zweedschen »Strömkarl" dus met een nikker [1]) kan ik ook zelf aantoonen uit een verwant noorsch lied [2]). Het is getiteld »Nykkjen" (d. i. de nikker) en behoort blijkbaar tot een veel ouder tijdperk dan het onze. Merkwaardig genoeg heeft het oude noorsche lied geheel denzelfden vorm als het nederlandsche (tweeregelige strofen en in elken regel vier heffingen). Hier is het echter de watergeest, die door het gezang wordt aangelokt:

Heiemor kva dae saang i lund
dae höyrde nykkjen den heïnghund.

Want de watergeesten zijn hartstochtelijke minnaars van zang en daus [3]). De nikker voert het meisje met zich en wordt door haar doodgestoken.

Ho stakk te nykkjen i holamot
odden sette ho i hjarterot.

Oorspronkelijk is dat zeker niet zoo geweest. Zeer waarschijnlijk zal in vroegere lezingen de stervelinge niet de zege hebben behaald op den nikker, maar omgekeerd. Terecht zegt BUGGE dan ook, dat dit slot wel ontleend zal zijn aan een ander lied, waarin de schaker een mensch was [4]).

De oorspronkelijke inhoud der sage, die ook in het nederlandsche lied bezongen is, was naar mijne meening eene liefdebetrekking tusschen een watergeest en een sterveling, eene betrekking, die haren oorsprong wel te danken zal hebben aan het innerlijk wel-

---

1) „Nicker" of „necker" was de gewone naam voor watergeesten hier te lande. Zie v. d. Bergh. Ned. Myth. bl. 180.

2) In de „Gamle Norske Folkeviser udgivne af Sophus Bugge bl. 66.

3) „Die Liebe der Elben zu Spiel, Gesang und Tanz zeigt sich nirgends mächtiger als bei ihnen" zegt Simrock op bl. 448 zijner „Mythologie" van de watergeesten sprekende.

4) t. a. p. Slutningen (nl. van een ander deensch lied) er mer aegte end den i Optegnelserne fra Telemarken (de bovenaangehaalde) hvor Jomfruen draeber Nökken med sin kniv, hvilket Traek vistnok er laant fra en anden Vise, hvor Forföreren var et Menneske."

behagen, dat de natuurmensch ondervond, als zijne van de jacht vermoeide ledematen op het fijne rivierzand rustten en de koele golfjes om hem heen kabbelden. Of wie heeft ooit onder ruischende populieren, eenzaam, half gekleed op het frissche oevergras gelegen en straks daarna half zittend, half liggend in het koele, doorzichtige rivierwater geluisterd naar het gemurmel der golfjes om hem heen en GOETHE's »Fischer" er niet beter door begrepen?

Keeren wij tot HALEWIJN terug.

In lateren tijd moet de watergeest in een mensch veranderd zijn en uit dat tijdperk is ons lied afkomstig. Is er dan geen nederlandsch lied uit vroegeren tijd geweest, waarin de waterman voorkwam? Wie zal het zeggen? Vreemd zou het zeker niet zijn, want ik herinner mij zeer goed als knaap van Overijselsche boeren allerlei verhalen te hebben gehoord over den »watersnaak." Dit was een monster, dat volgens hen in een vijver op zeker buitengoed huisde en ieder die het water te na kwam, er in sleurde. Indien dan het geloof aan watergeesten zelfs nu nog niet geheel verdwenen is, dan moet het eens diep hebben geworteld in de gemoederen des volks.

Hetgeen in ons lied HALEWIJN als bovennatuurlijk wezen kenmerkt, is slechts zijn gezang en hoe weinig licht zou die eene eerste strofe geven, indien wij geene andere aanwijzingen hadden dan deze. Oorspronkelijk bestond dat gezang uit de tooverrunen, waarmede elfen en dwergen zelfs de vogels deden zwijgen en het water stilstaan. Zoo lezen wij in het lied van de »Dvergens Datter." [1]).

Saa slog hun de Runeslag.
At Harpen saa vel maatte klinge
Den vilde Fugl paa Qviste sad
Forglemte sin sang at synge.

en op de bekende plaats in de »Gudrun" [2]) lezen wij van den zanger HORANT:

1) Udvalgte Danske Viser (v. Nyeryp. e. a.) I, 282.
2) Uitgave van Martin str. 379.

Dô sich diu naht verendet und ez begunde tagen,
Hôrant begunde singen, das dâ bî in den hagen
geswigen alle vogele von sinem süezen sange

In eene verwante engelsche ballade [1]) is het evenzoo gegaan. Ook hier is de nikker tot een ridder geworden, een »outlandish knight," die het meisje meelokt. Hier is de tooverzang verdwenen, maar daarentegen is de dood in het water gebleven. De inkleeding van het verhaal is vrij wel dezelfde als in het nederlandsche lied. Het is echter opmerkelijk, hoezeer de bijzonderheden in al deze liederen verschillen. Zoo worden in het nederlandsche lied zes strofen gewijd aan de kleeding der koningsdochter (str. 11—16); in het boven aangehaalde noorsche lied is het juist de kleeding van den nikker, die zoo uitvoerig wordt beschreven (str. 7—11.)

Ook in het engelsche lied neemt het meisje eene list te baat om haren beul te verschalken, maar zij ontleent die aan het vrouwelijk schaamtegevoel; daarom zegt zij:

If I must pull off my bonny silk plaid,
O turn thy back to me
And gaze on the sun, which has just begun
To peer owre the salt salt sea

Nauwelijks heeft hij zich omgewend of:

She graspt him tight with her arms so bright
And plunged him in the streme.

En triomfantelijk laat zij er op volgen:

Lie there, lie there, thou false hearted knight,
Lie there instead of me,
Six damsels fayr thou hast drownèd there
But the seventh has drownèd thee.

Er bestaat nog een nederlandsch lied, dat tot de HALEWIJN-sage in betrekking staat [2]). Ook daarin treffen wij al aanstonds

---

1) vgl. Minstrelsy of the English border by Frederick Sheldon bl. 194 „The Outlandish knight."

2) Opgenomen in de Hor. Belg. II, n°. 29. H. v. F. nam het over uit een 18e

de macht van den tooverzang aan. Het lied begint nl. aldus:

1. Daar reed er een ridder al door het riet
En hy hief op en sanck er een lied
En hy sanck er met heldere stemme,
Dat het tusschen twee bergen klemde.

2. En dat verhoorde een jonkvrouw fijn
Zy lag er op hare slaapkamer allein
En zy vlegtte haar haartje met zyde,
Met den landsknecht woude zy ryden.

Hij voert haar met zich en op hare weigering hem te huwen, slaat hij haar het hoofd af. De tekst is geheel bedorven, zoodat het dikwijls moeilijk valt den gang van zaken te onderscheiden. Maar dit is toch duidelijk, dat het meisje wordt meegelokt door het onweerstaanbare lied en door den zanger vermoord wordt. Ook herinnert de negende strofe vrij duidelijk aan het lied van HALEWIJN. Wanneer de schaker zijn slachtoffer het hoofd heeft afgeslagen, gaat het lied aldus voort:

Hy nam het hoofdje by het haar
Hy wierp het in een fontein, was klaar
Een fontein, was diep van gronde.

Eene strofe, die doet denken aan de 33ste van het Halewijnslied, waar wij lezen:

Zy nam het hoofd al by het haer
En waschte 't in een bronne klaer.

al is de verhouding daar omgekeerd.

Eene vergelijking met de drie verwante duitsche liederen van ULINGER, ADELGER en GERT OLBERT 1) toont ons, dat de aanvangsstrofen der twee eerste liederen vrij wel overeenkomen met die van het tweede nederlandsche lied. Ik lees b. v. in B.

---

eeuwsch volksliedboekje: „de vrolyke Oost-indiesvaarder," vgl. Hor. Belg. t. a. p. Ik trof het echter ook aan in: Scheltema's verzameling bl. 924 en de twee eerste regels van het lied ontleen ik aan den daar voorkomenden tekst, die mij ouder en beter toeschijnt.

1) Uhland's Alte Hoch. u. Niederd. volksl. n°. 78 A, B. & C.

Es ritt gut reuter durch das ried,
er sang ein schönes Tagelied.
er sang von heller Stimme
das in der bürg erklinget.

Ook deze liederen behooren tot de sage »vom Mädchenräuber" of de Blauwbaardsage, zooals BÖHME zich uitdrukt en die laatste benaming doet ons de liederen weer van een ander standpunt beschouwen. Hooren wij eerst wat de duitsche onderzoekingen ons leeren. »De sage van den maagdenroover" zegt BÖHME [1]) »is zeer verbreid en heeft aanleiding gegeven tot een aanmerkelijk aantal duitsche, nederlandsche en zweedsche volksliederen . . . De roover heet ULRICH, HOLDRICH, ridder ULINGER of zooals in het nederlandsch HALEWIJN. De stof schijnt uit Noord-Frankrijk oorspronkelijk en spoedig van daar naar Duitschland te zijn overgebracht . . . .

Maar er bestaat toch meer grond om aan te nemen, dat onze liederen van den Maagdenroover ontstaan zijn uit verhalen over melaatsche roovers, die hunne vrouwen of geroofde maagden en kinderen achtereenvolgens doodden om zich met het bloed der vermoorden te wasschen."

In de twee eerste duitsche liederen is het ook weer de ridder, die die door zijn lied eene jonkvrouw medelokt en haar dan wil vermoorden; in die poging wordt hij verhinderd door den broeder van het meisje. Ieder weet, dat men dezen toestand eveneens in het sprookje van Blauwbaard aantreft. In het derde, het nederduitsche lied van GERT OLBERT is van den tooverzang geen sprake; daarentegen vertoont het vele trekken van overeenkomst met het eerste nederlandsche Halewijnlied. Ook hier wordt haar de keus gegeven, hoe zij wil sterven:

6. Wust du di keisen den dannigenbom?
oder wust du di keisen den waterstrom?
oder wust du di keisen dat blanke schwert?

---

1) t. a. p. bl. 62. Hier als elders lever ik eene zoo getrouw mogelijke vertaling. Overal aan den voet der bladzijde tevens den origineelen tekst te geven ware zeker niet kwaad. Het was mij echter ondoenlijk wegens den omvang, dien het toch reeds omvangrijke boek dan zou hebben verkregen. Waar het echter *noodig* is, citeer ik bovendien.

Als in het nederlandsche lied kiest zij het laatste. Ook hier wendt het meisje de list aan om den roover zijn opperkleed te doen uittrekken:

> Treck ut, treck ut din sidene kled
> junckfraulick blot springt wit un bret

> 27. Maer trekt eerst uit uw opperst kleed,
> want maegdenbloed dat spreid zoo breed.

En die list wordt met denzelfden uitslag bekroond; ook hier ontmoet het meisje op haren terugweg des moordenaars moeder, die naar heur zoon vraagt.

De door het meisje gebruikte list komt alleen voor in het nederlandsche en in het platduitsche lied. In de twee hoogduitsche liederen is het juist de roover, die zijn slachtoffer haar kostbaar opperkleed wil ontnemen alvorens haar op te hangen. (vgl. A. 17 en 18 en B. 14 en 15.) Zoo zegt ook »the outlandish knight:"

> But first pull off thy kirtle fine
> And deliver it unto me
> Thy kirtle green is too rich, I ween,
> To rot in the salt, salt sea.

Ik heb de verschillende bewerkingen dezer liederen medegedeeld en punten van verschil en overeenkomst aangewezen om den lezer als van zelf te brengen tot de gevolgtrekking, dat men in onze Halewijn-liederen velerlei invloed kan waarnemen. De betooverende macht van het »liedekyn" komt voor in al de behandelde liederen behalve in het engelsche en het platduitsche, dat overigens echter het dichtst bij het eerste en voornaamste nederlandsche lied staat. Dat tooverlied is een mythisch element, dat wij als van zelf verbinden met den watergeest van de noorsche bewerking; hij moge er dan door aangelokt worden of er anderen mede verleid hebben. Later is de nikker in een ridder veranderd, maar hoezeer hij nog altijd naar zijn element, het water blijft haken, blijkt uit het engelsche verhaal, waar de »Outlandish Knight" zijn slachtoffer in de zee wil werpen, uit den »waterstrom" waarin GERT OLBERT de »schöne Helena" wil verdrinken, misschien ook

uit de »klare bron" en de »diepe fontein" der nederlandsche liederen en uit de bron »der war mit blut umbrunnen" van een der hoogduitsche liederen (A. 9.)

De macht van den tooverzang echter is hem, ook na zijn overgang tot ridder bijgebleven en de vele jonkvrouwen, die hij verlokt, maken hem tot een Blauwbaard en stellen hem in het oog der middeleeuwsche dichters en zangers op eene lijn met de melaatsche ridders of roovers, die kuische jonkvrouwen moorden om in hun bloed genezing te vinden.

Op die wijze heeft men, naar ik mij voorstel, het oorspronkelijke, mythische element met latere middeleeuwsche sagen verbonden. Ik kan deze beschouwing niet verder uitstrekken, maar wijs er alleen nog op, dat het nederlandsche lied ook voorkomt onder de in onzen tijd te Brugge verzamelde liederen [1]). Het draagt daar den titel: Roland en vangt dan ook aan:

> Er was een stoute Roland
> Hy beminde een dochter uit Engeland.

Dit lied telt 63 strofen en is verwaterd en gerekt; overal is de naam van ROLAND voor dien van HALEWIJN in de plaats gekomen en van het tooverlied is hier geene sprake. In een later te bespreken lied voorkomende in de verzameling van de COUSSEMAKER [2]) is koning HALEWIJN in de plaats getreden van den Heer VAN BRUNSWIJK, die in den ouden, oorspronkelijken tekst van dat lied voorkomt. Verder zijn er twee strofen in het voornaamste nederlandsche lied, welke tot dusver niet besproken werden. Als de koningsdochter HALEWIJN heeft gedood, spreekt zijn afgehouwen hoofd nog deze woorden:

> Gaet ginder in het koren
> En blaest daer op mijnen horen.

Maar het meisje weet zich te wachten; zij is op hare hoede en weigert. En op nieuw klinkt het:

---

1) In de „Chants populaires Flamands" der Hh. Lootens en Feys.
2) n°. 46. „*Halewyn en het kleine kind.*"

Gaet ginder onder de galge
En haelt daer een pot met zalve,

En het antwoord luidt:

Al onder de galge gaen ik niet,
Uw rooden hals en stryk ik niet.

Blijkbaar zouden die twee maatregelen den toovenaar het leven hebben teruggeschonken. In het nederduitsche lied vind ik de eerste strofe terug:

Do sprak to er dat falske hert
wol achter min perd do hangt en ho'n
do mot Helena in blosen don

Altemaal nieuwe bewijzen voor het bovennatuurlijke element in ons lied. Maar van waar komen die hoorn en die zalfpot? Ook de verhouding der verschillende liederen en hunne onderlinge betrekking tot elkander moet nog verklaard worden. Het zijn vraagstukken, die ik gaarne zou willen oplossen, zoo ik er kans toe zag. Daarin zou echter alleen door eene afzonderlijke, uitvoerige behandeling der geheele sage kunnen voorzien worden.

Danielken [1]).

Bracht Halewijns tooverzang ons in aanraking met de germaansche godenwereld, ook het lied »van heer DANIELKEN" hoort daar te huis, al schijnt »vrou Venus" met wier naam de zijne onafscheidelijk verbonden is dat tegen te spreken.

Zeven jaren heeft heer DANIEL in den Venusberg doorgebracht, als hij eindelijk berouw gevoelt over zijn zondig leven en Vrouw Venus aankondigt, dat hij boete wil gaan doen in de eeuwige stad. Te vergeefs tracht zij hem te weerhouden, haar roode mond heeft zijne macht over hem verloren, hij neemt den staf ter hand en komt bij den paus vergiffenis en opbeuring zoeken. Maar hoe wordt de vermoeide pelgrim teleurgesteld! Na het aanhooren der biecht zegt de heilige vader:

Hebdi seuen jaer inden berch gheweest
Met vrou Venus die duyvelinne,
So sult ghi bernen eewelyc
Al in die helsce pyne.

---

1) A. L. n°. 160. WILLEMS n°. 51. Hor. Belg. II. n°. 4.

En om den boetvaardigen zondaar nog duidelijker te toonen, dat voor hem geene hoop op genade bestaat, steekt hij een dorren stok in de aarde en spreekt:

Wanneer desen stock rosen draecht
Dan zyn u sonden vergheven.

Troosteloos keert DANIEL weder in den Venusberg terug en nu baat het niet meer, dat na drie dagen werkelijk rozen aan den stok bloeien, noch dat de paus »bode ende wederbode" zendt om den verstootene die blijde boodschap te verkondigen.

Zooals velen reeds weten en anderen misschien na deze korte inhoudsopgave zullen opmerken, schuilt hier onder een nederlandschen naam de bekende minnezanger TANNHÄUSER. Dat desniettegenstaande dit lied tot het germaansche heidendom in betrekking staat, zal spoedig duidelijk worden na deze woorden van GRIMM [1]): »De sage van TANNHÄUSER in den Venusberg is eene der aantrekkelijkste van de middeneeuwen; daarin worden het verlangen naar het vroegere heidendom en de hardheid der christelijke geestelijken op roerende wijze geschilderd. De berouwvolle, ridderlijke zanger TANNHÄUSER wil boete doen voor een in wellust doorgebracht leven; omdat hem echter absolutie zijner zonden wordt geweigerd, keert hij tot den dienst der wellust (de hel) terug...

Zeer zeker zijn in de Tannhäusersage germaansch-mythische elementen verbonden met christelijke denkbeelden. In Venus herkent men de duitsche godin Holda (vrouw Holle), die ten gevolge eener verwensching op eene eenzame plaats in holle bergen woont en daar evenals eene koningin der dwergen hare luimen botviert en luisterrijk hof houdt. Daar klinkt verleidelijke muziek, wordt gezang en dans gehoord en leeft men slechts voor de liefde. Enkele menschen begeven zich tot haar en leiden daar een zalig leven; soms vindt men haar onder de »wilde jacht." De grijsaard, van wien TANNHÄUSER afscheid moet nemen is de trouwe ECKART; misschien is hij een heidensch priester; een van de hovelingen der godin, haar heraut en begeleider. Hij zit bij den

1) Aangehaald bij BÖHME, t. a. p. bl. 84.

Venusberg en waarschuwt de menschen, evenals hij ze waarschuwt tegen de wilde jacht." (In het nederlandsche lied vinden wij hem in str. 7:

> Daniel, wilt ghi orlof ontfaen
> Nemt orlof aen die (l. den) grisen.)

»Het volk heeft den Venusberg gelijk gesteld met de hel, zooals sage en liederen aantoonen. Met deze mythe nu werd een historisch persoon verbonden: de ridderlijke zanger TANNHÄUSER, wiens losbandig, zwervend leven zeer goed bij de oude sage past. Waarom in een verwant oudnederlandsch lied de held den naam DANIEL draagt, is niet uitgemaakt." De geleerde GRÄSSE is het in dezen niet geheel met GRIMM eens [1]).

Hij gelooft niet aan »Frau Holda," maar meent (en op goeden grond, dunkt mij) dat de sage oorspronkelijk betrekking zal hebben gehad op eene »Wasserfrau." Verder zegt hij nog: »In elk geval heeft de sage drie tijdperken van ontwikkeling doorleefd: eerst was zij zuiver heidensch d. w. z. eene elfengeschiedenis van het verkeer tusschen een sterveling en eene elf, daarop werd zij »gekerstend" (christelijk gemaakt) en eindelijk bracht men haar over op den dichter TANNHÄUSER." Het staat niet aan mij te beslissen, wie der twee geleerden gelijk heeft, al deelde ik reeds mede, dat GRÄSSE's voorstelling mij aannemelijker voorkwam. Beiden zijn het er echter over eens, dat evenals in de Halewijnsage, ook hier een oorspronkelijk mythisch element verbonden is geworden met latere middeneeuwsche verhalen.

Keeren wij na deze lange doch noodzakelijke uitweiding tot het nederlandsche lied terug. Dat het geene zelfstandige bewerking der sage is, blijkt al spoedig, wanneer wij het vergelijken met eenige der talrijke duitsche liederen, welke deze stof behandelen [2]).

Beschouwen wij b. v. de eerste strofe:

---

1) Vgl. *„Der Tannhäuser und der ewige Jude von Dr. J. G. Th. Grässe."* Dresden. 1861. 2e aufl. bl. 18 en 19.

1) Eene opgave daarvan bij BÖHME bl. 82—87. Ik heb de drie bij UHLAND voorkomende teksten n°. 297 A. B. en C. als grondslag der vergelijking genomen.

Wildy hooren een goet nieu liet
En dat sal ic ons singhen,
Wat heer Danielken is gesciet
Al met vrou Venus minne.

Duidelijk is die laatste regel niet. Zoo hij al iets beteekent, dan is dat zeer onbeholpen uitgedrukt. (Wat hem met de liefde van vrouw Venus gebeurd is?)

Wanneer wij echter bij UHLAND in de eerste strofe van een der liederen (n°. 297 A.) lezen:

Nun will ich aber heben an
Von dem Danhäuser singen
und was er wunders hat getan
mit Venus der edlen Minne.

dan wordt het m. i. duidelijk, dat de bewerker van het nederlandsche lied deze strofe heeft willen vertalen, maar haar niet heeft begrepen. Hij heeft het duitsche: *Minne* opgevat als een gemeen zelfst. naamwoord, terwijl het hier eene personificatie der liefde, de persoon van Venus voorstelt, gelijk zoo dikwijls in het middelhoogduitsch [1]).

Door het geheele lied vind ik telkens strofen of alleenstaande regels, die teruggevonden worden dàn eens alleen in A., dàn eens in B., dan eens in C., in A en B. enz.

Men vergelijke b. v.

Str. 2. vs. 3—4.	A. 16, 3—4.
Ic wil gaen trecken te Romen Al om des paus geleiden	Ich will gen Rom wol in die statt auf eines bapstes trewen.

Begreep de bewerker ook hier het duitsch wel goed?

Str. 3. vs. 3—4.	Str. 11, 3—4.
Laet ons in die camer gaen Die hoochste minne pleghen.	So gen wir in ain kemerlein und spilen der edlen minne.
Str. 4 v. 3—4.	A. 12.
U oghen bernen al waert een vier mi dunct ghi zyt een duvelinne.	Frau Venus edle fraw so zart ir seind ain teufelinne.

1) Zoo b. v. bij WALTHER VON DER VOGELWEIDE:
Frouwe Minne, ich klage iu mêre.
rihtet mir und rihtet über mich.

B. 13.

ick se it an juwen ogen wol
gi sint ein düvelinne.

C. 4.

Die jüngste tochter, die wil ich uit
Sie treit den teufel in ire
ich gses an ire brun augen an
wie er in ire tut brinnen.

Strofe 5 komt in alle lezingen voor, hoewel in eenigszins verschillende vormen. Str. 6—13 komen in hoofdzaak in A. en B. voor, voornamelijk echter in B. 16—23, al is de overeenkomst niet altijd letterlijk. Men vergelijke:

	B.
7. Daniel wilt ghi oorlof ontfaen Neemt oorlof aen die grisen, Werwaert dat ghi henen keert Onsen lof sult ghi altyt prisen	16. »Danhüser, gi wilt orlof haen nemet orlof van dem grisen! wor gi in den landen varen unse loff dat schölle gi prisen."
8. Hi nam een staf al in syn hant Ende hi streec te Romen binnen: »Nu biddic Maria, die moeder Gods, »Dat ic den paus mach vinden.	18. Nu wil ick hen to Rome gaen got möte disse reise wolden! tom geistliken vader pawest Urban de mine sele mach beholden.
9. Doen hi quam voor den paus ghe- [gaen Voor onsen eertschen vader: »Here, ic soude mi biechten gaern »Ende roepe op god ghenade.	19. Ach pawest, geistlike vader min! ick klage juw all min sünde der ick min dage hebbe vel gedan so ick juw wil vorkünden.
10. Ic soude mi bichten seer bevreest Met alle minen sinne, Ic heb seven jaer in den berch [gheweest Met vrou Venus die duivelinne.	20. Ick bin gewest ein hel ganz jar in sünden mit Venus der frouwen dat bichte ick nu hir apenbar went all sünd mi ser rüwen.
11. Hebdi seven jaer in den berch [gheweest. Met vrou Venus die duivelinne So sult ghi bernen ewelyc Al in die helsce pine.	

12. Die paus nam enen droghen stoc Ende stac hem in die aerde bene- [ven: »Wanneer desen stoc rosen dracht Dan syn uw sonden vergheven."	21. De pawest hadd einen drögen staff, den stötte he an der erden: so de staff nu grönen wert. »Schöllen din sünde vorgeven wer- [den."
Str. 13.	B.
Vermaledyt moeten die pausen syn, Die ons ter hellen driven! Si hebben gode so menighe siele ghe- [nomen Die wel behouden mochte bliven.	Str. 23. Verflöket sin de leidigen [papen de mi tor helle schriven! se willen gade eine sele beroven de wol möchte beholden bliven.

Ook str. 15—18, die ik hier niet zal uitschrijven vindt men in het nederduitsch terug (B. str. 27, 28, 24, 26 en 26).

Nog een bewijs dat de bewerking waarschijnlijk niet zelfstandig is, meen ik te vinden in de zevende strofe van het nederlandsche lied, die ik hier te voren aanhaalde. Wij lezen daar in den tweeden regel: »Neemt oorlof aen *die grysen*" dat onbegrijpelijk is. In de duitsche liederen staat: »nemet orlof van *dem grisen*" (B. 16.) en »nemet urlob von dem greisen" (A. 15.) Het is duidelijk, dat daar de »treue Eckart" bedoeld wordt, die als wachter bij den berg zit. Maar hoe zou de nederlandsche bewerker er ooit toe hebben kunnen komen om van »die grisen" te spreken, indien hij daarvan bewust ware geweest? Of moet hier aan corruptie van den tekst worden gedacht? Ik geloof het niet, want ik herinner mij niet dergelijke corrupties meer te hebben aangetroffen.

Wanneer men dus ziet, dat de meeste strofen van het nederlandsche lied in hoofdzaak teruggevonden worden in de duitsche liederen, dat die overeenkomst zich dikwijls uitstrekt tot dezelfde woorden en uitdrukkingen en dat sommige plaatsen in het nederlandsche lied alleen verklaard kunnen worden door vergelijking met het duitsch, dan zal men wel mogen aannemen, dat de bewerker van het nederlandsche lied de duitsche liederen gekend en gevolgd heeft. Dat de volgorde der strofen in onze bewerking niet overeenkomt met die van een der duitsche liederen is reeds gebleken. Daar de volgorde der strofen aldaar volstrekt niet met

die van het nederlandsche lied overeenkomt, is het waarschijnlijk, dat de duitsche liederen den bewerker slechts door mondelinge overdracht bekend zijn geworden. Dat dan dezelfde gedachtengang niet in acht werd genomen, is licht verklaarbaar.

Tot dusver werd nog niet aangeroerd, waarom de held van van het nederlandsche lied Daniel heet. De eenige, die eene poging doet tot verklaring hiervan, is Willems. Hij zegt nl.[1]) »Waerom de held in het vlaemsche lied den naem van heer Daniel draegt en zijn zusters kinderen gezegd worden te Ronse (Renaix) te woonen, verklaere ik niet te weten. Misschien vindt men in de omstreken dier stad een Venusberg. Onder de romanhelden in het gezelschap van koning Artus treft men ook een' her Daniel aen en men kent verschillende Venusbergen, anders gezegd bergen waer vrouw Holda in woonde (die eerst laet in de middeleeuwen den naem van Venus verkreeg) by voorbeeld in den nederlandschen roman van Margaretha van Limburg." Dat een heer Daniel genoemd wordt onder de leden der ronde tafel, is zoo, maar het brengt ons niet veel verder. Ik heb de door W. bedoelde plaats vergeleken[2]) en bevond toen, dat in die opsomming van ridders, welke deel uitmaakten »von der edlen taffelruude" alleen Daniel's naam zonder meer vermeld wordt. Wij lezen daar:

Lantzeleid, Weigamur, Tristant und Iwein
Wygoleis oder her Daniel
enz.

Men zou daaruit opmaken, dat Wygoleis en her Daniel dezelfde persoon zijn. Echter heb ik bij eene lezing van het volksboek van Wigoleis[3]) niets kunnen vinden, dat mij aan ons lied herinnerde. Mogelijk echter dat Wirnt von Gravenberg's Wigoleis zoo iets bevat. En verder herinner ik er aan, dat men reeds in een lied van de Casteleyn (c. 1488—1550) leest: »O schoonste ut vrau Venus berch."[4]).

1) Zie Oude Vlaemsche Liederen bl. 129.
2) v. d. Hagen's *Literarischer Grundriss* bl. 188.
3) In Simrock's *Deutsche Volksbücher* II, 1.
4) Diversche Liedekens III, 4.

Laat ons nu eens nagaan, waar in het lied zelf over dien »heer Daniel" gesproken wordt. Ten eerste zien wij, dat in de aanvangsstrofe zijn naam voor dien van Tannhäuser in de plaats is gesteld; verder in strofe 14, 18, 19 en 20 en eindelijk overal, waar in de duitsche liederen Tannhäuser's naam genoemd is. Geene der vier zoo even genoemde strofen komt in de duitsche liederen voor. In str. 14 lezen wij:

Hi tooch te Ronsen opt hooge huys
Om drie synder suster kinder,
Die nam hi al metter hant
Ende leydese bi Venus zynder vriendinne.

In str. 18—20:

Si sette hem eenen stoel
Daerin so ghinck hi sitten
Si haelden hem enen vergulden nap
Ende wilde Danielken schincken.

Hi en wilde eten noch drincken,
Si wilde eenen raet versieren
Hoe si in die camer soude comen
Met seuen camerieren.

Mer doen si uter camer quam
Al lachende ende al spelende
Al had si eewelyck ghespeelt
Heer Daniel die hadde gheswegben.

Zooals ik reeds zeide, vindt men deze strofen niet in de duitsche liederen terug; nergens wordt van Tannhäuser's kinderen gesproken. Is het dan niet waarschijnlijk, dat deze vier strofen behooren tot een afzonderlijk lied, waarvan werkelijk een heer Daniel de held was en dat door den bewerker met het Tannhäuser-lied is samengesmolten?

Dat dit laatste meer dan eens gebeurde, zal ik in het vervolg van dit boek duidelijk kunnen aantoonen. In de merkwaardige voorbeelden, die ik daarvan kan aanwijzen, zijn echter steeds twee gelijksoortige liederen tot een versmolten; dat ligt dan ook in den aard der zaak en zal ook hier wel het geval zijn. De

vraag is dan slechts dat lied van heer DANIEL te ontdekken, indien dat ten minste mogelijk is en het niet den weg is gegaan van zoovele andere liederen, welke geheel verloren zijn of waarvan wij slechts den titel of den aanvangsregel kennen. Blijkbaar zijn echter ook de vier bedoelde strofen oud. Dat blijkt b. v. uit de assoneerende rijmen (kinder: vriendinne; sitten: schincken; spelende: ghesweghen); uit het aanbieden van wijn door de gastvrouw zelve, dat als een teeken van hooge eer werd beschouwd [1]); uit de »seven camerieren" — zeven is, zooals men weet, het vaste getal in de oude epische gedichten en de vorm: *cameriere* is ouder dan de tegenwoordige: *kamenier*. De uitdrukking: »al lachende ende al spelende" lees ik ook in het oude lied van BRUNENBORCH, dat minstens uit de 15e eeuw dagteekent, maar zeker wel ouder is. Wij vinden daar: [2])

myn oghens en selen niet meer spelen gaen
myn mont en sel niet meer lachen.

Met deze opmerking is de zaak zeker nog verre van opgelost, maar is mijne voorstelling juist, dan hebben wij toch iets gewonnen, al was het slechts in het stellen der vraag. Die samensmelting der twee liederen zal dan waarschijnlijk geschied zijn door hem, die zich in de toegevoegde slotstrofe (welke niet in het duitsch voorkomt) aanduidt met deze woorden:

Mer die dit liedeken eerstwerf sanck,
Syn herte lach hem in dolen,
Hi was liever in Venus bedwanck
Dan in helsche scholen.

---

1) Wij zien dat b. v. in het duitsche Hildebrandslied (Uhl. n°. 132, 20.) Hadubrand heeft juist aan zijne moeder medegedeeld, dat de gewaande gevangene haar echtgenoot is en hij vervolgt dan:

Ach mutter, liebe mutter
Nun beut im zucht und er

En zij voldoet aan zijn wensch:

Do hub sie auf und schenket
und trag ims selber her.

Ook in den roman der Heemskinderen tracht VER AYE de onheuschheid van haren gemaal goed te maken door den afgevaardigden zelf den welkomstwijn in eene gouden schaal aan te bieden. Zie »Renout van Montalbaen door Dr. J. C. MATTHES vs. 105—120.

2) Hor. Belg. II, n°. 6, 17.

Daar het lied reeds in het A. L. dus reeds in 1544, voorkomt, stel ik deze bewerking minstens in de eerste jaren der 16e eeuw, maar houd het voor waarschijnlijk, dat zij reeds in de laatste helft der 15e eeuw vervaardigd is.

De twee Koningsdochterkens [1]).

GRÄSSE zegt van de TANHÄUSER-sage, dat zij »christianisirt" — gekerstend — werd. En niet alleen die sage onderging dergelijke veranderingen. Elk weet, hoe de eerste verkondigers van het Christendom dikwijls tot allerlei kunstgrepen hunne toevlucht moesten nemen om het heidendom uit de harten des volks te verdrijven, hoe zij aan heidensche godheden en gebruiken een christelijke tint wisten te geven, die de oorspronkelijke kleur welhaast aan het oog zou onttrekken, al bleef ze hier en daar doorschemeren. Ook in de poëzie trok men tegen het heidendom ten strijde. Zoo moesten de Heliand en Otfrid's Krist de duitsche »Recken" uit het heldentijdperk van het tooneel dringen en ook later is die strooming in de letterkunde steeds zichtbaar. »Want gelijk de wereldlijke kunst in KAREL en ARTHUR het middenpunt had van eenen geheelen sagenkring, zoo had de gewijde poëzie in Christus haren held en om hem schaarde zich weldra een breede rij van heiligen en martelaren, wier eigenaardige geestelijke heldendaden met evenveel geestdrift gevierd werden als die van ROELAND of WALEWIJN." [2])

Ook in de liederpoëzie is datzelfde streven merkbaar. In de 15e eeuw zijn tal van wereldlijke liederen omgewerkt tot geestelijke en ik meen dat iets dergelijks geschied is met het lied, dat ik nu zal behandelen. Eerst in onzen tijd werd het door de COUSSEMAEKER uit den mond des volks opgeschreven, maar het is ontwijfelbaar uit veel vroegeren tijd afkomstig. Reeds een kort overzicht kan dat duidelijk maken. Men oordeele zelf; het lied vangt aan:

Een Koniug die hadde twee dochterkens
Zy waren alle beyde zoo schoone!
Toch de jongste spande de Kroone.

1) De Coussemaeker. n°. 49.
1) JONCKBLOET. *Gesch. der Mul Dichtkunst II*, 251.

De jongste die zey: »Vader 'k ga naer de kerk."
De tweede die sprak: »Alleen kunt gy er gaen."
En ze is dan op haer slaepkamerken gegaen,
Een kroone van goud op haer hoofd gedaen,
Dansen en springen moest daer voren — ja daer voren
Dansen en springen moest daer voren gaen.

Zy stierven alle twee in eenen nacht
D'eerste die stierf als de zon rees ten hemel
De tweede die stierf in 't midden van den nacht.

De vader brengt zijne gestorvene dochters in twee wagentjes naar »de hemelsche poorte;" het jongste maagdeken wordt binnengelaten, maar de oudste ter helle verwezen.

De helsche poorte wierd opengedaen
En ze is daer henen, daer henen gegaen.

Hare ontvangst in de hel wordt aldus beschreven:

Ten eersten ze bragten haer daer een stoel;
Ten tweeden een kussen zoo hard en zoo koel
Ten derden, men maekte ze daer eenen drank
Van solfer en pek; niets had vuylderen stank.

Zy zette — zy zette dien drank aen heur mond,
Zy dronk en ze dronk, maer en zag er geen grond:
En zy zonk daerna in de helle — in de helle
Zy zonk daerna in der hellen grond.

De heer Ronse, die het lied aan de C. zond, schreef er bij: »Le texte de cette saga ne nous est pas parvenu fidèlement; on peut néanmoins reconnaître, que le fond en est fort ancien" en de C. acht dit eene »remarque judicieuse." Waarom is mij niet duidelijk. En toch zal ieder, dunkt mij, na de lezing van het lied erkennen, dat hier genoeg viel aan te wijzen, dat aan oude tijden herinnert. Ten eerste, de aanhef die op dien van een sprookje gelijkt: — Een koning die hadde twee dochterkens. — Dan de tegenstelling der goede en der booze dochter, welke zoo dikwijls onder allerlei vormen in de sprookjeswereld terugkeert; de prinses, die met een gouden kroontje op het hoofd ten dans gaat, het sterven in één nacht en de daarbij aangegeven tijden: zonsopgang

en middernacht. Ook het laatste gedeelte — de vermelding van het aanbrengen van een stoel en een kussen en het aanbieden van een dronk, komt reeds in de oudste liederen voor [1]).

En dan de drank van sulfer en pek, de »vuyle stank" die in de middeleeuwsche helleschilderingen zulk een belangrijk element is, de grondelooze beker, waaruit het meisje drinkt — mij dunkt, er waren bewijzen genoeg om die »remarque judicieuse" te staven. Ik kan dan ook niet anders denken, of wij hebben hier te doen met een zeer oud lied, met een sprookje, waaraan in lateren tijd (waarschijnlijk door een geestelijke) eene christelijk-stichtelijke strekking is gegeven. Talloos toch zijn in de sprookjes-literatuur die verhalen van broeders of zusters, die bij gelegenheid van de eene of andere moeilijke onderneming, een grijsaard, dwerg of vermomde toovergodin ontmoeten en geloond worden, elk naar de wijze, waarop hij of zij zich gedraagt [2]). Als voorbeeld wijs ik op het bekende verhaal van »Frau Holle." [3]) Daar wordt verhaald van eene weduwe, die twee dochters had. De eene — hare stiefdochter — was schoon en arbeidzaam, de andere — hare eigene dochter — was leelijk en lui. Terwijl het schoone meisje eens bij eene bron zit te spinnen, valt de spoel in het water. In hare radeloosheid springt zij die na en als zij weer tot zich zelf komt, is zij in de liefelijke beemden, waar vrouw Holle woont. Zij verricht ook hier weer met de gewone vlijt allerlei diensten en geniet daarvoor een gelukkig leven. Maar als het heimwee haar bevangt, kan zij niet langer blijven. Op hare

---

1) Zoo in A. L. No. 34 (een oudt liedeken")

Die moeder sette haer enen stoel
Die dochter worp daer een cussen toe

En in het lied „van heer Danielken" str. 18

Si sette hem enen stoel
Daer in so ghinc hi sitten
Si haelden hem enen vergulden nap

2) Ik wijs o. a. op het verhaal uit de Duizend-en-eene nacht: „De drie prinsen en de wondervogel;" op GRIMM's Kinder und Hausmärchen n°. 57 „Der goldene Vogel," en n°. 13 „Die drei Männlein im Walde.

3) t. a. p. n°. 24.

bede wordt zij door vrouw Holle voor eene groote poort geleid, de deuren ontsluiten zich en juist als zij er door wil gaan, valt een gouden regen op haar en al het goud blijft aan hare kleeren hangen tot loon voor zooveel trouwe diensten. Nu zendt de stiefmoeder ook hare eigene dochter naar de bron. Ook deze komt tot vrouw Holle, maar verloochent haren aard niet. Al spoedig wordt de dienst haar opgezegd en ook zij voor de groote poort gebracht. Als zij er echter door wil gaan, wordt een groote ketel pik over haar uitgestort en al het pik blijft aan haar hangen, haar leven lang.

Ik geef dit verhaal niet uit voor de bron van ons lied, maar slechts als een voorbeeld van gelijksoortige sprookjes. Houdt men dat in het oog, dan zal men wel eenige overeenkomst bespeuren, misschien tot in de poort bij vrouw Holle en de helsche en hemelsche poorten van het lied.

Ook in het duitsch werd eene dergelijke stof in liederen bezongen. Zoo teekende SIMROCK uit den mond des volks een lied op, dat hij »Höllenstrafe" noemt [1]) en VON ERLACH deelt een dergelijk lied mede onder onder den titel »Die drei Königstöchter" [2]). Het eerste lied vangt aan:

Es flogen drei Sterne wohl über den Rhein
Einer Wittwe starben drei Töchterlein.

Dat van VON ERLACH luidt aldus:

Es fielen drei Sterne vom Himmel herab,
Sie fielen wohl auf des Königes Grab
Dem Könige starben drei Töchterlein ab.

Die eine die starb, als der Morgen anbrach,
Die andre die starb, als der Mittag anbrach
Die dritte die starb, als der Abend anbrach

Die erste die ward mit Rosen geschmückt,
Die andre die ward mit Nelken bestickt,
Die dritte die ward mit Nadeln gespickt.

---

1) Die deutschen Volkslieder n°. 68.

2) Die Volkslieder der Deutschen III, 65. Ook het lied van SIMROCK heeft hij opgenomen in II, 578 schoon met varianten.

Zij gaan allen op weg naar de hemelpoort. SINT PETER laat de twee oudsten binnen, maar de jongste moet ter helle; »want" zegt de heilige:

Wenn du in die Kirch solltst gehn
So bliebst du vor dem Spiegel stehn
Dein Haupt bekrönt, dein Haar geschmiert
Und dich hoffärtig ausgeziert: (von Erlach II, 573.)

De duivel neemt haar tot zich; zij wordt op een gloeienden stoel gezet en een gloeiende beker wordt haar in de hand gegeven:

»Das ihr das Blut aus Händen und Füssen sprang."

Ik wijs nog op de afwisseling van strofen van drie of meer regels, die zoowel in het nederlandsche als in het eene bij VON ERLACH opgeteekende lied voorkomen. Ook hier op, dat SIMROCK het lied vond in de omstreken van Bonn, terwijl de tekst van von E. een volkslied is van het eiland RÜGEN; blijkbaar was het verhaal dus zeer bekend en verbreid. De duitsche liederen zullen wel op dezelfde wijs ontstaan zijn als het nederlandsche. De rozen en leliën, waarmede de twee oudste zusters gesierd worden, de naalden, waarmede men de jongste zuster beprikt, behooren dan ook thuis in de sprookjeswereld.

En hiermede nemen wij voorloopig afscheid van goden en watergeesten, van toovenaars en feeën en richten het oog naar historischen bodem, waar HILDEBRAND en WOLFDIETRICH ons wenken.

HILDEBRAND [1]).

Leefde de machtige koning der Oost-Goten »VON BERNE DIETERICH" nog lang in de harten van het duitsche volk voort, zijn trouwe dienaar HILDEBRAND werd evenmin vergeten en reeds in de 8e eeuw werd hij de hoofdpersoon van een op zichzelf staand gedicht in nedersaksischen tongval geschreven.

Maar ook in de volgende eeuwen bleef zijne nagedachtenis bewaard en steeds weer zong men van den terugkeer des helds naar Verona, van de vijandelijke ontmoeting met zijnen hem onbe-

1) A. L. n°. 83 „Van den Ouden Hillebrant."

kenden zoon op den weg derwaarts, van hunne herkenning en hunnen gezamenlijken terugkeer naar vrouw GOEDELE. Dat is dan ook de inhoud van het lied, dat ten minste in de eerste helft der 16e eeuw ten onzent in druk bekend werd en bewerkt is naar duitsche voorbeelden.

Tot beter verstand van hetgeen volgen zal, breng ik nog even de stof, waarvan in ons lied sprake is, in herinnering: DIEDERIK VAN BERNE (zooals de koning der Oost-Goten THEODORIK ten onzent heette) is met zijn trouwen dienaar HILDEBRAND naar het hof van Attila gevlucht om zijnen vijand ODOACER te ontgaan. Na dertig jaren komt de oude HILDEBRAND naar Bern (Verona) terug en ontmoet onderweg zijn zoon HADUBRAND, dien hij als een kind verlaten heeft. Zij geraken in strijd, de vader overwint den zoon en dwingt hem zijnen naam te noemen, waarna de herkenning volgt. Samen trekken zij nu naar vrouw GOEDELE, die haren echtgenoot niet dadelijk herkent, maar door haren zoon van het gebeurde wordt onderricht.

Dat het nederlandsche lied in den vorm, waarin wij het kennen, uit het duitsch is vertaald, daarover kan geen twijfel zijn voor elk, die het slechts vluchtig vergelijkt met de duitsche liederen. Willen wij echter trachten iets vast te stellen omtrent wijze en tijd der vertaling, dan moeten wij natuurlijk in de eerste plaats weten, welk lied als voorbeeld heeft gediend. Hooren wij eerst HOFFMANN VAN FALLERSLEBEN: »Das niederländische Lied ist ganz nachgebildet dem deutschen, wie es sich in fliegenden Blättern seit dem Anfang des 16. Jahrh. erhalten hat, S. UHLAND no. 132 und die Nachweisungen S. 1013. Die 17e Strophe findet sich im deutschen nicht und die Schlussstrophe ist von der deutschen ganz verschieden." Hij haalt daarop eenige voorbeelden aan van duitsche woorden als: *merke* en *tsoheime*, die geheel en al duitsch zijn en eenige woorden en uitdrukkingen, die door den vertaler »ganz missverstanden sind."

H. v. F. heeft bij deze uitspraak echter geene rekening gehouden (en kon dat misschien ook niet) met de nederduitsche bewerking van het Hildebrandslied. Wel is deze, zooals de uit-

gever KARL BARTSCH zegt [1]) »im wesentlichen nur umschreibung aus dem hochdeutschen Dialekte," maar zij heeft toch ook veel, dat men niet in het hoogduitsch vindt. En wanneer wij nu zien, dat al die volgens H. v. F. »ganz missverstandene" uitdrukkingen vertalingen zijn uit het nederduitsch en dat het nederlandsche lied bovendien meer trekken van gelijkheid vertoont met het nederduitsche dan met het hoogduitsche, dan zal men wel mogen aannemen — wat men trouwens ook reeds zou verwachten — dat de bewerker zich bij zijne vertaling van het nederduitsche lied bediend heeft.

Om die punten van overeenkomst te duidelijker te doen opmerken, zal ik de voornaamste plaatsen der drie bewerkingen naast elkander rangschikken. Al dadelijk wordt onze aandacht getrokken door het verschil van namen en daarover wil ik vooraf even spreken.

Het hd. lied (bij UHLAND) noemt HILDEBRAND's echtgenoote »fraw Ute" en dien naam draagt zij ook in de heldensage. In de nederlandsche bewerking vinden wij daarvoor »vrou Goedele." Deze overgang, die anders niet licht verklaarbaar zou zijn, wordt duidelijk, als wij in de nederduitsche bewerking »frow Gûde" lezen. Nu was toch de overgang gemakkelijker, want (zooals wij ook later zullen zien) de liederdichters willen ook in de namen der personen nationaal blijven en Goedele is de nederlandsche naam, die het meest op Gûde gelijkt [2]). Zoo heet HILDEBRANDS zoon in het hd. *Alebrant*, eene verbastering van *Hadubrand*. In de nederlandsche bewerking heet hij eenvoudig: de jonghe HILLEBRANT en ook dat vinden wij terug in het nederduitsch, waar gesproken wordt van »din sön de Hillebrant" en »den jungen Hillebrant."

De verdere plaatsen zijn:

---

1) Germania, 7, 284.

1) Echter kwam de vorm: *Gût* ook reeds in het hoogd. voor, maar toch niet in den door H. v. F. als voorbeeld aangegeven tekst. BÖHME vermeldt eene „erweiterte Fassung in 29 Strophen," die voor 1472 vervaardigd is en daar leest men „fraw *Gut* ich nie empflag." Hoe is men daartoe gekomen?

Hoogduitsch.	Nederduitsch.	Nederlandsch.
3. Ja rennet er mich ane	vs. 16. Scholde he mî sô anrennen	3. Soude hi mi daer aenranden
in seinem übermut.	in einem avermôt.	Met enen evelen moet.
4. Das solt du nicht entune	vs. 25. Dat schaltu jô nicht dône	4. Dat en suldi niet doene.
Sprach sich (von Bern) herr Dieterich	Sprack junker Dîderick;	Sprac joncheer Diederic,
wann der jung herr Alebrant	ick hebben den jungen Hillebrant	Ic heb den jonghen Hillebrant.
ist mir von herzen lieb;	Von ganzem herzen lêf.	Met goeder herten lief.
du solt im freuntlich zusprechen	du schalt en mî sêr grôten	Ghi sult hem sere groeten
wol durch den willen mein.	al umme den willlen mîn	Al door den wille mijn.
5. nun sag an du vil alter,	39—40. wat deistu, olde grîse	5. Wat doet desen ouden grise
was suchst in meins vaters land?	in mînes vaders lant?	Hier in mijns vaders lant?
6. du soltest dahaime bleiben	vs. 45. du scholdest to heime bliven	6. Ghi soudt tsoheime bliven
und haben gut hausgemach	und hebben ein gut gemack."	Ende houden uw ghemac"
ob ainer haissen glute."	mit einem snellen lude	Met enen hupschen gheluide
der alte lacht und sprach.	de olde lachede und sprack.	Die oude loech ende sprac.
7. Solt ich dahaime bleiben	49—56. Schold ick to heime bliven	7. Soude ick tsoheime bliven
und haben gut hausgemach?	und hebben ein gut gemack,	Ende houden myn ghemac?
mir ist bei all mein tagen	van strîde und van vechten	Van striden ende van vechten
zu raisen aufgesatzt,	dar is mî af ghesacht;	Daer is mi af ghesacht,
zu raisen und zu fechten	van strîden und van vechten	Van striden ende van vechten
bis auf mein hinefart,	up mîne henevart	Al op myn henenvaert,
das sag ich dir viel jungen	datt segg ick dî, vel junger helt	Dat segghic u wel jonghen helt,
drumb grawet mir mein bart."	dar af grâwet mî mîn bart."	Daer wert af grys myn baert."

Hoogduitsch.	Nederduitsch.	Nederlandsch.
8. Dein bart will ich dir ausraufen	57. Den bart wil ick dî ûtrôpen	8. Den baert sal ic u afrucken
Sag ich dir vil alten man	und dartô ꞓêre slân,	Ende daertoe sere slaen
dass dir dein rosenfarbes blut	sô dat dî jô dat rôde swêt	So dat u dat rode bloet
über die wange muss abgan.	aver dîne wangen schal gân.	Over uw wanghen sal gaen.
10 Ich waiss nicht wie der junge	73 De junge brachte dem olden	10 Die jonghe brocht den ouden
dem alten gab ain schlag	sô einen swâren slag	Een also swaren slach.
13 Wer sich an alte kessel reibt	vs. 97 De sick an olde ketel rîvet	13 So wie hem selven aen den ketel wrijft,
der empfahet gerne ram,	de entfengt gerne rôk;	Hi heeft gaerne van den roet
also geschicht dir jungen	Sô hefstu gedân, vel junger helt,	So hebt ghi ghedaen, ghi jonghe helt
wol von mir alten man;	hîr jegen dînen spot.	Hier teghen uwen wederspoet [1]).

Na dit overzicht is het, dunkt mij, meer dan waarschijnlijk, dat het nederduitsche lied tot voorbeeld diende. Maar daarmee is nog niet alles gezegd, want op verschillende plaatsen wijkt de nederlandsche bewerking van haar vermoedelijk voorbeeld af. Van waar komen die afwijkingen en wat leeren zij ons omtrent onze bewerking?

Om die vraag zoo goed mogelijk te beantwoorden, zullen wij die plaatsen eerst weer dienen na te gaan.

Reeds dadelijk in den eersten regel bespeuren wij verschil. In het nederlandsche lied: »Ic wil te lande riden," in het nederduitsch: »Ick wil to lande ût rîden," en in het hoogduitsch: »Ich will zu land ausreiten." Nu is »te lande riden" de oude mnl. uitdrukking voor: naar zijn eigen land terugrijden of terugkeeren [2]). De duitsche lezingen geven natuurlijk ook een goeden zin; [3]) echter vindt men in een H. S. der 15e eeuw »Ich solt zu

1) l. teghen uwen spoet?

2) Vgl. b. v. Stoke V, 851 en de opmerking daarover. Ook VII, 179 en Lorreinen I, 1398. In het Oud Amsterdamsch eu Haerlemsch Oud Liedboek echter „te lant unt riden."

3) Böhme t. a. p. bl. 5.

lande ritten." De duur van Hildebrands afwezigheid is in het nederlandsche lied: »drie en dertich jaren," in 't hoog- en nederduitsch twee en dertig, in de H. D. lezing bij Böhme: »dertig" Ik geloof, dat dit verschil weinig te beteekenen heeft, maar in str. 3 is de afwijking van meer belang:

nederl.	nederd.
3. Ic doorhouwe hem sinen scilt	ich dorchhowde em sînen brûnen schilt,
Ten doet hem nemmermeer goet	dat dede em nummer got;
Ic doorslae hem sinen scilt	ich tohowde em sîn brunne
Met enen schermenslach.	mit einem schermeslage.

Wat een »bruin schild" was, begreep de vertaler blijkbaar niet meer en dat wij eertijds een woord »bronie" hadden, schijnt hem onbekend te zijn geweest.

Str. 5. Al metten selven worden	vs. 33–39 Do he den rôsengarden
Hi di groene gaerde op ran	Wol in des Berners mark, ùprêt
Tot in des merken pleine	dâr quam he in grôt arbeit
Hillebrant die oude man	van einem helde stark,
Tot in des merken pleine	van einem helde jungen
Daer hi den jonghen vant	wart he an gerant.

De vertaler begreep hier van het duitsch niet veel. Dat hij voor den »rosengarden" de »groene gaerde" in de plaats zette, laat zich begrijpen. Het mag betwijfeld worden of dit ook den nederduitschen bewerker wel duidelijk was; in het hoogduitsch toch leest men: »Do er zum rosengarten *ausreit.*" Ook het woord »arbeit" in dezen zin begreep hij niet meer; vroeger kenden wij het echter wel. De geheele strofe heeft dan ook bij de overbrenging veel geleden en ziet er verwaterd uit.

Str. 6. Ghi maecter myn jonghe herte	vs. 43–44. du wuld mï, junger helde
Met sienden oghen blint.	mit sênden ôgen maken blint

De bewerker schreef hier onzin, terwijl het duitsch toch duidelijk was en geene moeite kon geven.

In str. 8, vs. 5 en str. 9, vs. 1 vindt men op nieuw het weglaten van het epitheton »bruin" bij *schild*, ofschoon de maat, vooral in str. 9 toch duidelijk aanwijst, dat er een woord moet zijn weggevallen.

Str. 9, 1—2.

Myn harnas ende schilt	Min harnisch unde brûne schilt
Daer hebbic mi met gheneert	heft mî vaken ernert.

Str. 9, 7—8.

Ende wat si daer bedreven	wat de twê helde begerden
Dat suldi wel verstaen.	dat worden se gewert.

In het duitsch is hier nog de oude gewoonte der ridder- en heldenpoëzie gevolgd nl. om verschillende zaken, die op strijd en liefde betrekking hadden meer aan te duiden dan bij hunnen naam te noemen. Dit kon in dien tijd gebeuren, omdat het auditorium aan dat halve woord genoeg had. Onze bewerker echter was blijkbaar geen »bon entendeur," want wat hij er voor in de plaats zet, is niet veel meer dan een stoplap.

Str. 10, 5.

Syn paert dat spranc te rugghe	vs. 77—78 he spranc hinder sick to rugge
wel twintich vademen wyt	wol söven faden wît.

Dat een man zoover zou kunnen springen, achtte de bewerker onmogelijk; daarom laat hij het paard dien sprong doen [1]).

Str. 11, 1

Soude ic van *vrouwen* leren	Schold ick van *wiven* lêren

En toch heeft de bewerker nog in de vorige regels:

Den slach die ghi daer sloeghet
Heeft u gheleert een wyf.

Op het onderscheid tusschen de nederlandsche woorden »vrouw" en »wijf" dat vroeger in acht werd genomen, lette hij dus niet meer [2]).

In str. 12 der nederlandsche bewerking lezen wij: (Wij zijn in het heetst van den strijd).

1) In het O. A. en Haerl. Oudt Liedboek springt het springt het paard noch slechts „twintich voeten."

2) Eerst, nadat ik dit geschreven had, zag ik in Dr. Franck's „Alexander" (IV, 1019 noot) dat men de beide woorden soms ook nevens elkander gebruikte. Mijne bewijsplaats verliest daardoor in waarde.

Het quam so dat den ouden
Liet sincken sinen schilt
So dat hi den jonghen Hillebrant
Syn swaert al onderghinc.
Hi nam hem in syn middele
Al daer hi smaelste was,
Hi worp hem neder te rugghe
Al in dat groene gras.

De vier eerste regels dezer strofe lezen wij noch in het hoog- noch in het nederduitsch, wel de vier laatsten, waarmede de strofe in het hoog- en nederduitsch aanvangt. Hoe kwam de bewerker dan aan die regels? zijn ze door hem zelf ter verduidelijking er bij gemaakt? Maar laten wij onze opsomming eerst ten einde brengen:

Str. 14.	
Ic ben een jonghen deghen	ick bin ein edel degen
Gheboren uit Grieken stout	geborn ût Grêker lant.

Het hoogduitsch vertoont hier gelijkenis met het nederlandsch. Wij lezen daar:

ich bin ain edler degen
aus Kriechenlanden stolz.

Str. 16, 1—4.	vs. 121—125.
Och vader, lieve vader	Och vader, lêveste vader,
Die wonden, die ic heb geslaghen	de wunden, de ick jû heb geslagen,
Wil ic al myn leven lanc	de wolde ick drêmal lêver
In mynder herten draghen.	in mînem hovede dragen.

Dat de jonge Hildebrand na de smartelijke ontdekking, dat hij zijn eigen vader wonden heeft toegebracht, zegt:

de wolde ick drêmal lêver.
in mînem hovede dragen.

was den nederlandschen bewerker wat heel bar. Hij vervangt het daarom door: »in mynder herten draghen" d. w. z.: daaraan wil ik steeds gedachtig blijven. Maar hoe weinig past die zachtmoedige vriendelijkheid in den mond der ruwe krijgers uit den heldentijd en welk een forschen toets missen wij daardoor in de teekening.

De 17e strofe is geheel en al ingevoegd.

Als nl. de herkenning heeft plaats gehad, spreken Hildebrand

en zijn zoon blijkbaar af, dat deze zijn vader als gevangene met zich naar Bern zal voeren om aldus onbekend tot vrouw Goedele te kunnen komen. In de duitsche liederen wordt echter eerst later van die gevangenschap gewag gemaakt, de hoorders moesten dat zelf maar raden. Of werd dit misschien genoegzaam aangeduid door den gouden krans, welken de jonge HILLEBRAND om zijn helm draagt?

Nadat het gevecht is afgeloopen, leest men toch in het nederduitsch (en ook in 't H. D.), dat de jonge HILLEBRAND Bern binnenreed en er volgt dan:

Wat vôrde he ûp sînem helme?
van golde ein krenzelîn.
Wat vôrde he an sîner sîden?
den lêvesten vader sîn.

De vertaler vond dit echter onduidelijk en voegde er daarom eene geheele strofe tusschen, waarin de vader zegt:

Nu nemet mi ghevanghen
Als men enen ghevanghen doet,
Vraghen u dan die lieden
Wat man dat ghi daer voert,
So suldi hem dan segghen:
't Is een die quaetste man,
Die oit op deser werelt
Van moeder lyf ghewan.

Ook in str. 19 voegt hij nog eens weer twee regels in, welke niet in de duitsche liederen voorkomen en op nieuw bewijzen, hoe zeer hij vreesde onduidelijk te zullen zijn. Hij vangt die strofe nl. aan met de regels:

Hi voerde hem ghevanghen
Al sonder arghelist.

De jonge HILDEBRAND plaatst zijn tot nog toe onbekenden vader aan het boveneinde der tafel en dat bevreemdt zijne moeder te recht, omdat een gevangen man natuurlijk zijne plaats aan het ondereind moest vinden. Vandaar dat in de duitsche liederen alleen gezegd wordt:

Hi vôrde en in sîner môder hûs
und settede en baven an den disch.

Den nederlandschen bewerker was dat nog niet genoeg; hij laat den zoon zijnen vader zelfs boven »vrouw Goedele" plaatsen:

hi settede hem bi synder moeder
boven haer aen haren disch.

Zou een »hovesc" dichter dat hebben kunnen doen? Eindelijk verschilt ook het slot van het nederlandsche lied geheel van dat der duitsche liederen. Op de vraag zijner moeder, waarom de gevangene eene eereplaats krijgt, maakt heur zoon haar met de waarheid bekend en hij wekt haar op hem alle eer te bewijzen:

Och moder, lêveste môder mîn
nu bêdet im tucht und êr.

En zij geeft hem gehoor:

dô hôf se up und schenkde în
und drôch em sulvest her.

Dat de gastvrouw zelve den gast wijn aanbood, was een teeken van hoogachting, waarop ik elders gewezen heb. De nederlandsche bewerker kende dit gebruik echter niet meer. Bij hem gaat alles huiselijker toe en zegt de jonge Hillebrant alleen:

Nu neemt hem in uwen armen
Ende heet hem willecom syn.

Daarop volgt dan ook: (str. 21).

Si nam hem in haren armen
Si custe hem aen sinen mont:
Nu danke ic god den here,
Dat ic u sie ghesont.

Ook van die dankbaarheid jegens God weten de duitsche liederen niets. De drie laatste regels zijn slechts eene herhaling van die in str. 15. Maar ook in str. 8 lezen wij nog eens: »Behoet god dat leven mijn" en str. 16 »God sterc ons op die vaert". Al die plaatsen zijn invoegsels van den nederlandschen bewerker. Uit de vier laatste regels van het nederlandsche lied

blijkt, dat den vervaardiger de localiteit van zijn verhaal niet duidelijk was. In den aanvang laat hij den ouden HILDEBRAND zeggen: »Ic wil te lande riden" en dat later verklaren door „Te Barnen in dat lant". Onderweg komt hij zijn zoon tegen en na het gevecht zegt hij: (str. 16.)

Wi willen van hier sceyden
God sterc ons op die vaert

Zij keeren dan samen naar vrouw Goedele (die zich toch ook te Bern bevond) en als de herkenning plaats heeft gehad, zegt HILDEBRAND op nieuw:

Wi willen van hier scheiden
Ende varen in ons land:
Te Barnen binnen der steden
Daer syn wi wel becant.

De duitsche liederen spreken dan ook niet van scheiden. Zij laten den ouden HILLEBRAND zich bekend maken op eene in de duitsche heldensage gebruikelijke wijze. Wanneer »frow Gůde", waarschijnlijk nog altijd ongeloovig, met den beker in de hand voor haren echtgenoot komt en hem dien aanbiedt, laat hij een gouden ring daarin vallen als herkenningsteeken [1]). De nederlandsche bewerker was, naar het schijnt, niet bekend met dat gebruik en maakte dus een slot van eigen maaksel aan zijn lied.

Indien wij nu aan het eind dezer vergelijking nog eens terugzien, dan meen ik te kunnen vaststellen: de vertaler begreep het duitsch niet altijd en was onbekend met ridderlijke gebruiken. Verder heeft hij hier eene strofe verwaterd, daar een forschen trek verzacht, in het algemeen het lied tammer en huisbakkener gemaakt; overigens is de taal zijner overbrenging vrij zuiver. Deze dingen in verband brengende met zijne vroomheid, die, waar zij kon, Gods naam invoegde, zou ik niet ongeneigd zijn hem

1) Ook in het hoogduitsch aldus. De ring als herkenningsteeken komt ook voor in het lied van den hertog van Brunswijk en het lied van Moringer (BÖHME No. 6, Uhl. No. 298).

voor een geestelijke te houden; dat een liedjeszanger de bewerker zou zijn geweest, kan ik niet aannemen. Zijn de ingevoegde strofen van den bewerker zelf of vertaalde hij die naar een anderen tekst? Tot mijn spijt ben ik niet in de gelegenheid geweest de »erweiterte Fassung" waarvan BÖHME spreekt, to vergelijken en ik kan hierover dus geen oordeel vellen. Voorloopig zou ik niet denken, dat ze van den bewerker zelf zijn. De kunstgreep door den ouden HILDEBRAND in den strijd aangewend [1]) kan toch niet door hem uitgevonden zijn? Daarvoor is zij, meen ik, te oud en de bewerker is anders niet op de hoogte van dergelijke zaken.

En wanneer zou deze bewerking ontstaan zijn? Het nederduitsche lied, dat blijkbaar het voorbeeld van het nederlandsche was, werd omtrent 1560 te Lubeck gedrukt [2]) en daaruit blijkt hoe weinig men op een dergelijk jaartal alleen kan afgaan, want de nederlandsche vertaling komt reeds in het Antwerpsche Liederboek (1544) voor. Daaruit volgt, dat het nederduitsche lied ten minste vóór dien tijd ontstaan moet zijn. Het hoogduitsche lied, dat weer aan het nederduitsche ten voorbeeld strekte, is zeer oud en kan tot de 13e eeuw teruggebracht worden [3]). Zoo oud is onze bewerking natuurlijk niet. De taal van ons lied, ook die der ingevoegde strofen schijnen mij toe op de 15e eeuw te wijzen; in het laatst dier eeuw, kan *deze* bewerking vervaardigd zijn geworden.

Daarmede is m. i. echter niet bewezen, dat het lied hier niet vroeger bekend kan zijn geweest. Integendeel, ik ben eer geneigd aan te nemen, dat men ten minste het *verhaal* veel langer kende.

---

1) str. 12. Het quam so dat den ouden
Liet sincken sinen schilt,
So dat hi den jonghen Hillebrant
Syn swaert al onderghinc;
Hi nam hem in syn middele
Al daer hi smaelste was,
Hi worp hem neder te rugghe
Al in dat groene gras.

2) Zie BÖHME t. a. p. bl. 4.

3) De bewijzen daarvoor geeft BÖHME t. a. p. bl. 5.

In de 16e eeuw was het lied »van den ouden HILLEBRANT" algemeen bekend; dat blijkt uit de opname in het Antwerpsche Liederboek en uit het groote aantal liederen, die gezongen werden op de wijze »van den ouden HILLEBRANT"; in de 17e eeuw werd het opgenomen in het Haerlems Oudt Liedboeck en komt het nog dikwijls voor om de wijs van andere liederen aan te geven; in den aanvang der 18e eeuw wordt het nog voor het volk gedrukt op losse blaadjes [1]) en zelfs in het laatst dier eeuw was het misschien nog bekend. Iu een volksliederboekje van 1795 [2]) vond ik onder den titel »het vermakelijk Nagtspook" de geschiedenis van een meisje, dat 's nachts door een knecht uit de buurt wordt bezocht. Hij geeft zich dan steeds uit voor den duivel. Het meisje vraagt hem ten laatste eens naar zijn eigenlijken naam en hij antwoordt:

'k Ben HILLEBRAND geheeten
Dat is niet ongemeen.

En zij weer:

Wel neen
Adieu! mijn Hillebrandje
Trekt nou maer na jou landje.

Is hier niet eene laatste herinnering aan het »Ic wil te lande riden / sprac meester Hillebrant"? Ik kan eene dergelijke vasthoudendheid bij het volk niet anders verklaren dan door aan te nemen, dat in het 15e eeuwsche lied slechts werd opgeschreven, wat velen reeds kenden, omdat zij het hadden gehoord van ouders, wien het weer door hunne ouders was overgeleverd. Maar bestond die overlevering ook in een lied? Dat is eene vraag, die ik niet kan beantwoorden. Dat de mogelijkheid bestaat, zou ik echter volstrekt niet willen ontkennen, in aanmerking nemende, dat er in de 13e eeuw een hoogduitsch lied was en dat dit door de snelle verbreiding van liederen door Opper- en Nederduitschland en de

1) O. a. voorkomende in Scheltema's verzameling bl. 1100.
2) „De vrolyke Openhartige Minnaar" bl. 68.

Nederlanden reeds zeer vroeg hier te lande bekend kan geweest zijn.

De Jager uit Grieken [1]).

J. GRIMM ontdekte het merkwaardige lied van »den Jager uit Grieken" in volksliedboekjes [2]) en maakte het bekend. Het lied verhaalt van een jager, die in het woud ondanks de waarschuwingen van een gebonden grijsaard door eene reuzin gevangen wordt genomen.

Zy nam hem by de armen
En 't paardje al by den toom
En klom er mee den berg op,
Die zeventig mylen was hoog.

Zoo gaat het voort over berg en dal, totdat zij aan de plaats hunner bestemming komen, waar er reeds twee gezoden liggen en een derde aan het spit gebraden wordt. Als de reuzin verneemt, dat de jager uit Grieken (Griekenland) afkomstig is, wordt zij zachter gestemd, want ook haar man hoort daar te huis. Reeds ziet zij in haren gevangene een geschikten echtgenoot voor hare dochter, wier lof zij hem verkondigt. Hare dochter is jong en stout, zegt zij, en met haren diadeem van paarlen op het hoofd is zij koningen waardig en meer dan dat, de Booze zelfs is bevreesd voor de lelie en het zwaard, die zij op haren boezem draagt. De jager drukt den wensch uit de reuzendochter eens te mogen zien; hij zou haar dan »heimelijk [3]) kussen en bieden haar goeden dag". De reuzin geeft gehoor aan dien wensch: zij laat hem het tooverpaardje bestijgen om hem in staat te stellen hare dochter te gaan zoeken, maar wordt bedrogen door haren gevangene. Schimpend rijdt hij weg en is weldra buiten het bereik van de knots, waarmede zij in machtelooze woede de boomen beukt dat het woud er van davert.

Ter verklaring van het lied kan ik niet beter maar ook niet veel meer doen dan GRIMM's woorden aan te halen, welke ook

1) Hor. Belg. II, N°. 13.

2) Aldus H. v. F. maar hij deelt niet mede welke. Ik vond het o. a. in „de Oost-Indische Theeboom" bl. 69 (a°. 1818.)

3) d. i. vertrouwelijk, innig.

in de *Hor. Belg.* werden opgenomen. Wij lezen daar het volgende: »Dit schoone en zeker oude lied, dat in verscheidene hollandsche volksliedboeken is opgenomen, staat in verband met de oud-duitsche poëzie; naar den vorm te oordeelen moet het vroeger ook bij ons in zwang geweest zijn. De achtste strofe zou zelfs beter vorm verkrijgen door de hoogduitsche wending: »So ist mein Vater genennt" [1]); andere rijmen zou men echter niet gemakkelijk uit het neder- in het hoogduitsch kunnen overbrengen. Van meer beteekenis is het, dat de geheele toon die der duitsche en deensche heldenliederen is. Wolfdietrich trekt ook uit Griekenland en ontmoet in de wildernis zijne reusachtige moei Rumy of Kuny, die twee runderhuiden noodig heeft om zich te schoeien, hem herkent als haren bloedverwant, hem in hare woning bij zeven andere reuzinnen brengt en hem ten laatste met zijn paard, als ware het een eekhoorntje 22 (72) mijlen ver over de bergen draagt. De samenhang is niet te miskennen, ofschoon dáár niet gerept wordt van het aanbieden der dochter en van den naam Margaretha (Mergart?) en hier niets van de zeven reuzinnen; ofschoon men hièr in vrede, daàr met list en in toorn van elkander scheidt.

. . . .

Het verhaal van het volkslied staat veel hooger, is vollediger en vertoont meer mythische trekken dan dat van het »Heldenbuch". De oude reeds door de reuzin geboeide man, die voor in het bosch staat en den held waarschuwt, komt ook elders in sprookjes voor; ook de list, waardoor de jongeling het tooverpaard bestijgt en dan in zijn overmoed zijne booze vijandin bespot, terwijl zij niets meer op hem vermag, wordt in andere sagen aangetroffen."

Het is opmerkelijk, dat het nederlandsche lied zoo weinig ver-

---

1) Deze luidt nl. aldus:

Zou ik mijn ouders noemen?
Wie weet of gij ze wel kent?
De Koning van de Grieken
Dat is er de vader van mijn.

andering schijnt te hebben ondergaan, nl. in hoofdzaak; de vormen zijn natuurlijk gemoderniseerd. Anders dan b. v. in het Halewynlied schijnt hier geene enkele interpolatie te zijn [1]), alles volgt onmiddelijk op elkander, de feiten worden op de eigenaardig korte, zaakrijke wijze medegedeeld, er is gang in het lied. In de 13e eeuw werd de sage van Wolfdietrich tot vier maal toe in Duitschland bewerkt [2]) en het is dus zeer wel mogelijk, dat ons lied dagteekent uit een tijd, toen de afzonderlijke liederen nog niet tot een groot episch gedicht waren vereenigd.

Reeds GRIMM merkte op, dat er in het duitsch niet van des jagers moeder Margaretha gesproken wordt. Men moet hier toch niet aan Margaretha van Limborch denken? Zooals men weet, huwde zij volgens het verhaal met Echites, den zoon des graven van Athene, zoodat wij ons ook hier in »Grieken" verplaatst vinden. Natuurlijk zou die naam er later ingevoegd moeten zijn. Dat het lied uit Duitschland tot ons gekomen zij, is, dunkt mij, vrij waarschijnlijk, hoewel geene duitsche vormen of woorden ons daarop wijzen. Maar welke was dan de tekst, die aan ons lied ten grondslag ligt? Hierop kan ik geen antwoord geven. Ook over den ouderdom van deze bewerking durf ik mij slechts weinig uitlaten; ik zou meenen dat eene dergelijke stof minstens in de 14e eeuw, misschien nog vroeger te huis behoort.

Dat ik hier zoo zeer weifel, heeft zijn reden. Immers bij de schaarschte van gegevens is het uiterst moeilijk uit te maken, in hoeverre de bewoners dezer landen bekend zijn geweest met de Oudgermaansche heldensage. Heeft men ook hier eens gezongen »von heleden lobebaeren, von grôzer arebeit" en van »küener recken strîten"? Als wij zien welk een levendig belang onze naburen, de Nederduitschers, in die verhalen stelden, dan zou het zeker zoo vreemd niet zijn, indien ook ten onzent, vooral bij de Saksen, die liederen nog lang bekend waren gebleven. Twee fragmenten eener vertaling van het Nibelungenlied zijn tot ons geko-

---

1) Over die interpolaties spreek ik in het hoofdstuk „Over den vorm en de samenstelling der liederen".

2) Zie Dr. W. SCHERER, Gesch. der deutschen Literatur bl. 181.

men en »Uit de omstandigheid, dat men het Nevelingenlied uit het Hoogduitsch vertaalde, mag men opmaken, dat de Duitsche heldensage hier te lande nagenoeg was uitgestorven." Aldus Prof. JONCKBLOET in zijne Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde [1]). Terwijl die fragmenten waarschijnlijk in de 13e eeuw tehuis behooren, blijkt aan het eind dier eeuw uit den Spieghel Historiael, dat »Diederik van den Berne" voor MAERLANT geen onbekend persoon was. Ook in het gedicht »de Vier Heeren wenschen", waar Hagen, Gunther, Rudeger en Geernout optreden, vinden wij eene herinnering aan de heldensage [1]). Of men nu uit het vervaardigen eener vertaling, van welker geschiedenis ons weinig of niets bekend is, mag opmaken, dat »de duitsche heldensage hier te lande nagenoeg was uitgestorven" zou ik zeer betwijfelen. Zou het volk zoo weinig meer van die verhalen geweten hebben? Als men MAERLANT's vermelding van Diederik van Bern en het gedicht van »de Vier Heeren wenschen" voegt bij hetgeen wij over het Hildebrandslied en dat »van den Jager uit Grieken" in het midden hebben gebracht, wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat de betrekking van deze landen, vooral van het Oosten tot het overige Nederduitschland inniger moet zijn geweest, naar mate men verder teruggaat, dan zou ik eer denken, dat verschillende dier oudgermaansche sagen hier vroeg bekend zijn geworden en lang bekend zijn gebleven.

Gudrun.

Maar al waren ook de overblijfselen der duitsche sagen hier te lande nog geringer dan zij nu zijn, welke naam had dan volgens onze berekening langer moeten blijven leven op de tongen der menschen dan die van Gudrun?

In deze landen toch was eens het tooneel dier germaansche odyssee. Hier kampten de ridderlijke Hartmuot en de koene Herwig om de schoone bruid, hier werd de Koningsdochter door de booze Gerlint tot slavendiensten gedwongen, aan het strand van onze Noordzee zag zij de redders naderen en niet ver van

---

1) Ald. I, 87. 2) Ald. I, 88.

daar werd zij door den grimmigen Wate en zijne metgezellen verlost.

Dat werkelijk deze landen het tooneel van het heldengedicht zullen hebben uitgemaakt, zien wij o. a. aangetoond door den genialen MÜLLENHOFF [1]) en ook de latere uitgever van het epos Martin is van die meening [2]). Is het dan wel aan te nemen, dat onder de bewoners dezer landen geen spoor van die verhalen zou zijn overgebleven en heeft men niet het recht ook uit weinige gegevens op te maken, dat de sage hier ook in lateren tijd bekend moet zijn geweest, juist omdat men daarbij op *Nederlandschen* bodem staat? Ik meen: ja. En ik geloof, dat ik die weinige gegevens ontdekt heb in een merkwaardig lied, dat nog in Vlaanderland gezongen wordt.

In de reeds genoemde liederenverzameling der heeren LOOTENS en FEYS [3]) komt onder den titel »Mi Adel en Hir Alewyn" een lied voor, dat tot de zoogenaamde »tellingen" [4]) behoort en 246 verzen telt. Het lied vangt aldus aan:

Mi Adel en Hir Alewyn
't Waren twee Koningskinderen fyn.

Ter roomsche schoole was 't dat zy woonden
Malkander te trouwen was 't dat zy beloofden.

Hij huwt haar dan ook en vertrekt daarop voor zeven jaren

1) In zijne uitgave van het gedicht bl. 110 lezen wij o. a. „Das local der Sage selbst, wie schon bemerkt ward, ist an den Mündungen der Schelde und des Rheins" en bl. 111 opnieuw: „Dass nun diese Sagen, die einst die ganze Küste der Nordsee umgaben, in rheinischen Gegenden im letzten Viertel des 12. Jahrh. im Umlaufe waren und dort von jenen Spielleuten verarbeiteit wurden" enz.

2) In diens uitgaaf. Einleitung XLV.

3) „Chants populaires Flamands" bl. 66.

4) Ziehier de verklaring van het woord in het „Avant-propos V: „Le mot „telling" veut dire à la fois récit, sens qu'il a encore en anglais et aussi compte, supputation.
. . . .
Les „tellingen" servaient à supputer les nombres des mailles faites par les dentellières dans la confection de la dentelle, dite „annouwsel" très en vogue à la fin du siècle dernier et aussi au commencement du siècle actuel. Pendant le temps nécessaire à la récitation d'un vers la dentellière faisait une maille et la maintenait par une épingle. Le nombre des vers déterminait ainsi le nombre des mailles ou des épingles. Dans les écoles de fileuses, les „tellingen" étaient pareillement chantées pour régler sans doute les divers mouvements du rouet; mais dans les écoles de coûture et de tricot, ils servaient de distraction pendant le travail."

naar het heilige land. Voor zijn vertrek stelt hij zijne jonge vrouw onder de hoede zijner moeder en draagt haar op »Mi Adel" alle eer te bewijzen. De moeder echter, die afgeschilderd wordt als eene booze vrouw, behandelt de jonggehuwde zoo hard mogelijk, laat haar wasschen, bedden opmaken, bakken en brouwen, vuur aanleggen enz. Na zeven jaren komt Alewyn terug en hervindt zijne geliefde jonge vrouw bij eene fontein, waaruit zij water moet putten. Samen keeren zij nu terug en zetten de booze moeder (nadat de mishandelde Adel haar tegen Alewyn's wraak beschermd heeft) in een klooster. Ziedaar in het kort den inhoud van het blijkbaar zeer oude lied. Dat het in geene betrekking staat tot een ander oud lied[1]), waarvan ook eene »Adel en Alewyn" de hoofdpersonen zijn en dat ik later bespreken zal, lijdt geen twijfel en blijkt reeds uit de inhoudsopgave. Daarentegen komt het mij voor, dat wij hierin de weinige overblijfselen hebben der Gudrun-sage. Ook daar toch zien wij twee Koningskinderen: Hartmuot en Gudrun, die samen op een burg vertoeven, ook daar is de Koningszoon de minnaar, al wordt zijne liefde niet beantwoord, ook daar vertrekt hij uit het land en stelt zijne geliefde onder de hoede zijner moeder en ook daar mishandelt deze de haar toevertrouwde. Ook daar wordt het mishandelde meisje na zeven jaren door haren minnaar (echter niet denzelfden) verlost en ook daar ontgaat de booze moeder hare straf niet.

Daarmede is nog slechts aangetoond, dat de gang van beide verhalen in hoofdzaak overeenstemt, maar ook in sommige bijzonderheden komen zij overeen, terwijl aan den anderen kant voor eenige afwijkingen eene m. i. natuurlijke verklaring kan worden gegeven. Alvorens daartoe over te gaan merk ik op, dat in het nederlandsche lied slechts dat deel van het epos zou zijn behandeld, waarin de geschiedenis van Gudrun zelve verhaald wordt. En dat deel is volgens de duitsche critici vroeger een af-

---

1) Hor. Belg. II, n°. 11. Het bevat het verhaal eener geroofde Koningsdochter, die door haren minnaar verstooten wordt, maar door de zelfopoffering harer zuster weer tot eere komt.

zonderlijk gedicht geweest, dat ook weer uit verscheidene liederen was ontstaan [1]).

Ook dit lied zal dus tot ons gekomen zijn in den tijd, toen de afzonderlijke liederen nog niet waren samenverbonden tot een geheel of misschien nog voortleefden in den mond des volks, terwijl ze reeds door een middel-hoogduitsch dichter tot een epos waren verwerkt. Zeker zal het niet dikwijls zijn voorgekomen, dat een gedicht van dergelijken omvang als de Gudrun weergevonden wordt in een lied van 246 regels, maar ten eerste vergete men niet, dat in het H. D. talrijke en lange interpolaties zijn gevoegd [2]) en bovendien zou zulk een geval niet het eenige zijn. Zoo treffen wij een duitsch volkslied op Hendrik den Leeuw van 104 strofen aan, naast eene bewerking der »Meistersänger", die er slechts 9 telt en toch ook volledig is [3]).

En nu tot de punten van verschil en overeenkomst. Allereerst merken wij op, dat de verhouding der hoofdpersonen in beide gedichten geheel en al verschillend is. Gudrun wil Hartmuot niet huwen, terwijl Mi Adel en Alewyn gehuwd zijn, zooals uit het lied blijkt:

'k Pakte ze op en 'k stelde ze achter op mijn peerd
'k Reed er mee te landewaart weg
Te landewaart weg door d' ouwe
Totdat ik aan eon kapelletje kwam.
En daar trouwde ik ze voor myn vrouwe [4]).

---

1) Zoo zegt b.v. Müllenhoff t. a. p. bl. 5. „Die untersuchung geht aus von der Bemerkung, dass drei immer sehr geschiedene Sagen in unserm Gedichte verbunden sind: die von Hagens Jugend, die von Hilde oder von Hetel und die van Kudrun." En Scherer in zijne Gesch. der D. L. bl. 134: „Der Verfasser der Gudrun hat seinen stoff in zwei Liedern behandelt, deren erstes die Werbung um Hilde, das zweite ungleich längere die Geschichte Gudruns erzählt."

2) Müllenhoff oordeelt, dat van de 1705 strofen van het gedicht slechts 414 tot den oorspronkelijken kern behooren. En dien kern verdeelt hij weer in twee deelen, waarvan het eene 92 strofen telt en de geschiedenis van Hilde behandelt, zoodat dus voor het eigenlijke Gudrunlied slechts 322 strofen zouden overblijven.

Ik ben niet bevoegd een oordeel te vellen over deze schifting, maar meen toch dat de zienswijze van dezen onderzoeker der sage hier eenig gewicht in de schaal legt.

3) Vgl. Böhme t. a. p. bl. 81 en 82.

4) Dat de personen hier sprekend worden ingevoerd, ligt in den aard der „telling." In eene noot op het lied lezen wij: „Cette pièce est chantée par trois dentelières, qui se distribuent les rôles de la manière suivante: L'une d'elles élève trois fuseaux; celle qui choisit le mieux garni parle au nom de *hir Alewyn*, le fuseau moyen a le rôle de mi Adel; le moins garni commence, c'est le rôle de la mère."

Dit dient ook in 't vervolg bij de aanhalingen in 't oog te worden gehouden.

Om deze afwijking te verklaren wijs ik op het feit, dat in het nederlandsche lied voor den haat der moeder tegen de geliefde haars zoons geene enkele reden wordt genoemd, terwijl diezelfde haat in het mhd. epos eene zeer natuurlijke reden heeft: Gudrun immers wil Hartmuot den zoon der booze Gerlint niet huwen. In het nederlandsche lied komt slechts één minnaar voor; in het epos zijn er twee, waarvan een de begunstigde is. Wat zal er dus gebeurd zijn? M. i. dit: de nederlandsche dichter heeft in zijne beknopte bewerking der sage één minnaar in de plaats gesteld van de twee, welke hij in het oorspronkelijke verhaal aantrof — daardoor kon hij ontzaggelijk veel weglaten — maar hij heeft desniettemin de booze moeder (te allen tijde een geliefkoosd onderwerp der volkspoëzie) behouden.

Ik heb gezegd, dat »hir Alewyn" niet vertrekt, voordat hij »Mi Adel" onder de zorg van zijne moeder heeft gesteld. Hij geeft in het breede de voorschriften, waaraan hij wenscht, dat zijne moeder zich zal houden. Daar deze voorschriften in vele opzichten aan vroegere eeuwen herinneren, zal ik ze hier mededeelen. Hij zegt:

vs. 26. Hier is Mi Adel de bruid van my
En houd ze eerlyk wel in weerde,
Bemin ze gelyk uw eigen kind
Gelyk uwe nichte of edel landsheere
Gelyk uwe nichte of uw cosyn
En laat ze niet eerder de trappen afkomen
Of twee kamenieren moeten voor haar komen
En laat ze niet eerder naar de kerke ryden
Of zy moet gekleed zyn in blauwe zyde
Met den edeldom aan haar zyde
En laat ze niet eerder in de kerke komen
Of des konings ryk ridder moet tegen haar komen
En laat ze niet eerder nederknielen
Of een stoel met een roo pane kussen om op te knielen
En laatze niet eerder nederzitten
Of een stoel met een roo pane kussen om op te zitten
En een kussen onder haar voeten
Laat vrouw Adel rusten met moeten
En laatze niet eerder de misse hooren
Of zy moet gediend zyn van 3 pastooren
Laat vrouw Adel thuizewaart ryden

Met den edeldom aan haar zyde
En laatze niet eerder de spyze proeven
Of des Konings ryk ridder moet voor haar proeven
En laatze niet eerder den koelen wyn drinken
Of des Konings ryk ridder moet voor haar schinken
En laatze niet eerder drinken den rynschen wyn
Of ze moet zoete gesuikerd zyn
En laat ze niet eerder te bedde gaan
Of twee kamenieren moeten voor haar gaan
En laatze niet eerder slapen gaan
Of twaalf flambeeuwen moeten branden klaar
Laatze 's morgens niet lange slapen
En spelen met appelen van rood incarnate"

Die voortdurende begeleiding door ridders en kamenieren, dat zijden gewaad en rood fluweelen kussen, die drossate en schenker, welke aan tafel moeten dienen en die twaalf fakkels, welke de slaapkamer der jonge vrouw moeten verlichten — dat alles, wijst, dunkt mij, op zeer vroege tijden, al zijn er tevens menigvuldige toevoegsels van latere eeuwen.

In de Gudrun is dit alles veel korter behandeld [1]). Hartmuot treedt ook niet in bijzonderheden en zegt alleen tot zijne moeder:

vrouwe ir sult sîn phlegen
alsô güetlîche daz ichs iu müge gedanken
enz.

Eene merkwaardige overeenkomst vind ik verder in eenige der aan Gudrun en Mi Adel opgelegde werkzaamheden. Zoo lees ik in het nederlandsche lied (vs. 99) onder de diensten die de booze schoonmoeder Mi Adel oplegt:

Gij zult moeten schuren de zwarte brandels
Om vuil te maken uwe sneeuwwitte handen.

In de Gudrun str. 996, 4.

dû muost mînen phiesel eiten unde selbe schürn die brende

en in str. 1008 wordt van eene harer gezellinnen gezegd:

Eines vürsten tohter der bürge het unt lant
den oven muoste heizen mit ir wîzen hant.

---

1) Uitgave van Martin str. 994—995 en 1001—1004.

Wijst dit op verwantschap? Om dit te kunnen nagaan, dienen wij ons een oogenblik op taalkundig gebied te begeven. De uitdrukking: »de zwarte brandels schuren" is op zich zelf zeer goed en verstaanbaar. »Brander" of brandel, waarvan ook de wisselvormen: »brandelaar" en »brandele" voorkomen beteekent in het tegenwoordige Vlaamsch een »heerdyzer, waarop het brandhout rust in den heerd." [1]). De bovengenoemde uitdrukking behoeft dus geene verdere toelichting. Maar kan dit woord gestaan hebben in een zoo oud lied als het onze blijkbaar is? Ik geloof het niet. Kiliaen kent in deze beteekens alleen de vormen: brandeler en brander: ook in het mnl. komt het niet voor [2]). Welk woord heeft er dan gestaan in plaats van »brandels"? Welk ander dan het meervoud van het oude woord: *brant* nl. *brande*, dat trouwens ook veel beter in het rijm op: *handen* past. Dit woord beteekent: *brandend stuk hout* en komt in het mnl. niet zelden voor. Reeds in den Brandaen (vs. 1093) lezen wij:

Ende droughen in haer hande
Groete gloyende brande
Ende groete gloyende schichten.

Ook Kiliaen kent het in dien zelfden zin (brand=torris, titio fr. brandon) en nog heden is dat woord in West-Vlaanderen in die zelfde beteekenis bekend (vgl. de Bo i v.; b. v. »eenen brand uit den heerd nemen"). Ik houd er mij derhalve van overtuigd, dat op de bedoelde plaats in ons lied vroeger gestaan heeft:

Gy zult moeten schuren de zwarte *brande*
Om vuil te maken uwe sneeuwwitte *hande.*

Zij het ook al, dat de vorm van sommige woorden in den loop der tijden gemoderniseerd werd.

Maar, aangenomen dat mijne gissing juist zij, wat beteekende dan de uitdrukking »de zwarte brande schuren"? Hier zit juist

1) Zie de Bo, West-Vlaamsch Idioticon en ook Schuermans i. v.

2) Prof. VERDAM wees mij eene plaats in een »tafelspeelken" dat waarschijnlijk uit de 15e eeuw afkomstig is. (Mnl. Dram. Poezy, Inleiding LVIII) en waar men leest »cust den *brandere*" (t. a. p. bl. 521 vs. 139).

de knoop. Deze uitdrukking beteekent niets en alleen uit eene vergelijking met het duitsch kan verklaard worden, hoe men er toe kwam. De duitsche uitdrukking, welke op de bovengenoemde plaats voorkomt, »schürn die brende" is in het mhd. algemeen bekend. De uitgever der Gudrun (Martin) verklaart deze plaats dan ook aldus: »schürn=stossen, schieben; besonders von den feuerbränden." Een ander bekend lexicograaf. Lexer, zegt: »schürn= brennen machen, entzünden, das feuer unterhalten. tr. *den brant*, daz viur, die gluot". [1]).

Wat zal er dus gebeurd zijn? M. i. dit: de nederlandsche bewerker, die het oorspronkelijke Gudrunlied hoorde of zag, begreep de mhd. uitdrukking niet en zette er het onzinnige: »de zwarte brande schuren" voor in de plaats. Voorbeelden van zulke dwaze vertalingen zijn in de liederpoëzie niet zeldzaam, gelijk men in dit boek zal kunnen opmerken. Later werd dit »brande" vervangen door »brandels", dat een goeden zin oplevert, maar geene vertaling is. Ook str. 1008 van het mhd. epos doet mij aan eene vertaling denken. Deze toch heeft betrekking op het aanmaken of het stoken der kachels en het bijgevoegde » mit ir wîzen hant" herinnert, dunkt mij, aan het nederlandsche »om vuil te maken uwe sneeuwwitte handen". Wel is waar wordt dit tot eene gezellin van Gudrun gezegd, maar volgens de meening van den uitgever had dit oorspronkelijk betrekking op haar zelve en dit zou passen bij het nederlandsche lied.

Dat hierin alle bezigheden aan »Mi Adel" worden opgedragen, terwijl in het duitsche epos Gudrun met hare gezellinnen den arbeid deelt, blijkt ook uit str. 1007 waar aan een van de vriendinnen bevolen wordt:

daz si diu magedîn
ze Ortrunen kemenâte daz wazzer tragen hieze.

In het nederlandsche lied moet Mi Adel zelf water putten. De booze moeder van Hir Alewyn zegt tot haar:

---

1) Ook GRIMM en BENECKE verklaren de uitdrukking zoo.

vs. 105. Op 't endetje van de zeven jaar
En zult gy maar een schoon hemdetje aandoen
Een hemdetje witter als sneeuw
Daarmee zult gy gaan naar de fonteine
Met twee pitkannetjes niet zeer reine
Met twee pitkannetjes zeer diepe van gronde
Daarmee zult gy moeten gaan om water ter stonde [1]).

Evenals Mi Adel, alleen in een hemd gekleed, water moet gaan halen uit de fontein, zoo lezen wij ook, dat Gudrun en hare vriendin Hildeburc slechts met een hemd bedekt aan het zeestrand kleederen moeten wasschen:

str. 1216 Si giengen in ir hemeden diu waren beidiu naz.

Ook de tijd komt in de twee gedichten overeen. Alewijn blijft zeven jaren lang weg, zeven jaren blijft Mi Adel dus in haren treurigen toestand en in str. 1021 van het duitsche epos lezen wij van Gudrun: »Siben jar bevolhen leit si in vremeden rîchen". Zeven jaar is trouwens, zooals de uitgever Martin in eene noot opmerkt eene »epische und volksthümliche frist".

In het nederlandsche lied ziet de jonge vrouw haren beminden echtgenoot weer juist op het oogenblik, dat zij bij de fontein slavendiensten moet verrichten:

vs. 112. Als ik aan de fonteine kwam
'k Keek in den oosten en in den westen
Maar onder de zonne was 't allerbeste.
Wat zag ik onder de zonne blinken?
't Was een pelgrim die my wenkte.

Evenzoo heeft de eerste samenkomst van Gudrun met haren bruidegom Herwig plaats aan het zeestrand, terwijl zij bezig is met smadelijk waschwerk. In het nederlandsche lied geeft Alewyn, die niet dadelijk door zijne jonge vrouw herkend wordt, zich zelf eerst voor dood uit om haar op de proef te stellen:

---

1) Dat het water halen als strafarbeid ook reeds van ouden datum is, blijkt o. a. in de „Chants populaires de la Bretagne, par H. de la Villemarqué". Lez-Breiz p. 105. „Maintenant vous allez faire pénitence, rude pénitence avec moi; vous porterez pendant sept ans une robe de plomb cadenassée à votre cou. Et chaque jour à l'heure de midi vous irez à jeun chercher de l'eau à la fontaine au sommet de la montagne".

vs. 119. Hir Alewyn is lange dood
Doorsteken van den zweerde bloot
Doorsteken van den blanken zweerde.

In het duitsche epos neemt Gudrun dezelfde proef met haren bruidegom en haren broeder Ortwîn,

str. 1242. »ir suochet Kûdrûnen: daz tuot ir ane nôt
diu maget der Hegelingen ist in grozen arbeiten tôt.

Merkwaardig genoeg wordt in geen van beide gedichten die leugen later ingetrokken en toch wordt er verder in 't geheel niet op gelet. Vandaar dat Martin dit eene »unnütze flunkerei der Kudrun" noemt. Ik kan dat niet zoo grifweg aannemen, want de proefneming heeft in beide gedichten toch blijkbaar het doel om te doen zien, hoe de betrokken personen zich onder die doodstijdingen zullen houden. Zij komen dan ook in de volksliederen meer dan eens voor, zooals wij zullen zien. Dat er in het duitsche epos iets niet in orde is, kan zeer wel mogelijk zijn, maar dat heb ik hier niet uit te maken. De ware herkenning heeft nu in het duitsch plaats door middel van een ring; in het nederlandsche lied wordt verder geene melding gemaakt van Alewyn's dood, maar als Mi Adel na die valsche tijding aan hare smart lucht geeft, volgt slechts: (Het zijn Alewyn's woorden)

'k Pakte ze op en 'k stelde ze achter op myn peerd
En 'k reed er mee te landewaart weg enz.

De hoorder moest hier dus, gelijk zoo dikwijls, het ontbrekende in gedachten zelf aanvullen. Eindelijk is Mi Adel de voorspraak der booze vrouw, die haar zeven jaren lang mishandelde. Als Alewyn nl. verneemt, wat zijne bruid heeft geleden, wil hij zich op zijne moeder wreken en zegt daarom:

Wy zullen ze steken tusschen vier muren
Op datze haar te eerder dood zou treuren
Wy zullenze steken tusschen vier planken
Op dat ze haar te eerder dood zou janken.

Deze straffen zijn echter nog zacht bij die, welke in een variant voorkomen:

Wy zullen eenen oven doen heeten
Om onze vrouw moeder in te doen zweeten
Wy zullen eenen molen doen halen
Om onze vrouw moeder er in te doen malen.

En ook die barbaarsche straffen wijzen weer op vroege tijden terug [1]). Mi Adel weerhoudt Alewyn echter en zegt:

Neen, neen hir Alewyn en doet dat niet
Dat zou voor ons te groote schande zijn.

Zij raadt hem aan de booze vrouw liever abdis van een klooster te maken. Zoo tracht ook Gudrun »diu übele tiuvelinne" Gêrlint voor den grimmigen Wate verborgen te houden, als deze met stralenschietende oogen en tandenknarsend het vertrek binnendringt. Martin houdt ook deze daad van Gudrun voor eene interpolatie. Daar hij deze interpolatie echter slechts weinig jonger acht dan het oorspronkelijke gedicht [2]), is dit van weinig beteekenis bij de vraag of er verwantschap bestaat tusschen het nederlandsche lied en het duitsche epos. In ons lied is de zee geheel verdwenen en er wordt nooit van gerept, terwijl wij in het duitsche steeds bij of op zee zijn; in het nederlandsche lied is daarvoor de (trouwens echt middeneeuwsche) fontein in de plaats gekomen. Ook deze omstandigheid behoeft, dunkt mij, geen bezwaar op te leveren. Het hangt er maar van af, in welk deel van ons land de sage op nieuw bekend en tot een nederlandsch lied verwerkt is geworden. Ik zeg: op nieuw bekend. Ik houd het nl, wel voor waarschijnlijk, dat onze voorouders uit den vroegsten tijd het verhaal zullen gekend hebben, waarvan hunne kusten het tooneel uitmaakten, maar evenzeer geloof ik, dat dit

---

1) Zij komen trouwens meer voor in de liederpoëzie. Men denke aan de met spijkers beslagen ton in het lied van Graaf Floris en Gerard van Velzen. In een later te behandelen lied „van de valsce stiefmoer" lezen wij:

De vader liet een oventje heeten
Daer liet hy de valsche stiefmoer in steecken.

En ook in de sprookjes komt dit voor. Wie kent niet het verhaal van Hans en Grietje, die de booze heks in den oven duwen?

2) Zie Einl. XXXIV.

verhaal eerst in Dnitschland in dichterlijken vorm zal zijn gebracht en daarna op de eene of andere wijze tot ons zal zijn gekomen. In het oosten van ons land moet het gedicht dus het eerst bekend zijn geworden en dáár zal men de zee vervangen hebben door eene fontein. Een dergelijk voorbeeld van den invloed der omgeving op een letterkundig voortbrengsel zou niet alleen behoeven te staan.

Zoo zagen wij in het tot de Halewijnsage behoorende engelsche lied »the Outlandisch Knight" nog »the salt, salt sea" voor ons, die in het duitsche lied van »Gert Olbert" reeds tot een »waterstrom" was geslonken, terwijl in het nederlandsche lied slechts van een »bronne" sprake is. En nog treffender voorbeeld lees ik bij BÖHME [1]). Sprekende over het lied van Hero en Leander deelt hij ons mede, dat dit lied waarschijnlijk door nederlandsche kolonisten naar Moravië werd overgebracht en hij vervolgt dan: »Hier werd het lied in een volksdialect bewerkt en vervormd; ook de herinneringen aan de zee verdwenen. De Koningsdochter der vrije, oude Saksen werd hier tot een landmeisje; in plaats van aan de »Kant van de ruskende See" trekt de geliefde in het groene woud en de jongeling verdrinkt in de beek [2])". Verder schijnt het voorzeker vreemd, dat in het nederlandsche lied geen enkele naam meer herinnert aan de hoofdpersonen van het duitsche epos. Maar men bedenke, dat namen als Gudrun, Gerlint, Hartmuot en Herwig alle vreemd klonken in de ooren van een nederlandsch auditorium en dat men er in de liederenpoëzie (gelijk ik reeds vroeger zeide,) steeds naar streefde, ook in dit opzicht nationaal te zijn. Zoo werd Hildebrand's Zoon »Hadubrant" bij ons herdoopt in »den jonghen Hillebrant," »frow Gûde" in »vrouw Goedele," Tannhäuser of Danhüser in Danielken, die Frau von Weissenburch in de »vrou van

1) t. a. p. bl. 95.

2) „Hier wurde das Lied mundartlich umgestaltet und auch die Erinnerungen an das Meer erloschen: die Königstochter der alten freien Sachsen ward hier zu einem Landmädchen und statt an die „Kant van de ruskende See" zicht die Geliebte in den Grünwald und der Jüngling ertrinkt im Bache".

Lutsenborch [1])", voor den hertog Brunswijk werd later den naam van Halewijn in de plaats gezet en zoo zal men ook den hoofdpersonen van dit verhaal andere namen hebben gegeven, te eer omdat Adel en (H.) Alewijn bekende namen schijnen geweest te zijn, gelijk ik vroeger reeds opmerkte.

Hiermede zijn zeker lang niet alle tegenwerpingen te niet gedaan, die men in het midden zou kunnen brengen. Veel moet ik onverklaard laten en op vele vragen, die men mij zou kunnen doen, zou ik het antwoord schuldig moeten blijven. Een paar der gewichtigste punten wil ik slechts even aanroeren: Den ouderdom van dit lied zou ik op geene eeuw na weten te schatten; misschien dagteekent het reeds uit de 13e eeuw, misschien uit de 14e. Zoo men al aanneemt, dat ons lied naar duitsche voorbeelden bewerkt zij, waar is dan die duitsche tekst? Is de inkorting tot een lied van zooveel geringer omvang dan zelfs de vermoedelijke kern van het mhd. epos door den nederlandschen bewerker geschied of heeft er geene inkorting plaats gehad? Ook dit laatste toch is mogelijk. Ons lied zou eene bewerking kunnen zijn van een dier kortere liederen, welke nog onder het volk voortleefden, ook nadat het epos reeds was samengesteld.

Maar hoe zal men dat kunnen nagaan?

Dat ook de vorm van dit lied het waarschijnlijk maakt, dat het onder onze zeer oude liederen moet worden gerangschikt, hoop ik in een volgend hoofdstuk te zullen aantoonen.

Hertog van Brunswijk.

Bestaat er m. i. dus wel waarschijnlijkheid, dat de Gudrunsage hier te lande in vroegeren tijd in een lied bewerkt is geworden, herinneringen aan het verhaal van Hilde, dat als 't ware de inleiding tot het eigenlijke verhaal van Gudrun vormt, treffen wij aan in het lied »van den hertog van Bronswyk" [2]). In den aanhef wordt ons reeds, gelijk zoo dikwijls in de epische poëzie, medegedeeld, waarover de dichter zal handelen.

---

1) In een later te bespreken romance.

2) Hor. Belg. II, n°. 2, WILLEMS bl. 251.

Hoort toe gy arm en ryk, men zal u zingen pure
Van den hertog van Bronswyk en van zyn avonture
Hoe dat hy met geweld ten oorlog wilde varen
En hoe dat hy verzeild' op de zee met groot bezwaren.

Zeven jaren lang blijft de hertog afwezig en geraakt op zijne zwerftochten van het eene avontuur in het andere. Nauwelijks is hij aan de Leverzee ontsnapt of een vogel Grijp brengt hem als een welkome prooi aan zijne jongen en als hij deze met moeite gedood heeft, dreigt de dood opnieuw in de gedaante van een leeuw en een draak (»lintworm" in het lied). Gelukkig voor hem geraken deze Charybdis en Scylla samen in strijd en wanneer het hem gelukt is den leeuw uit de kronkels van den drakenstaart te bevrijden, wordt de koning der dieren hem een trouw dienaar. Samen worden zij in een schip opgenomen, waar ditmaal de helsche vijand op zijne luimen ligt om den vromen hertog zijne ziel te ontrooven. De aanleiding om dezen in verzoeking te brengen behoeft niet ver te worden gezocht: vóór zijn vertrek heeft de Brunswijksche vorst zijner gemalin de toezegging gegeven, dat zij een anderen echtgenoot zou mogen kiezen, indien hij binnen zeven jaar niet zou zijn wedergekeerd. Als eene andere Penelope wordt zij in haar gemaals afwezigheid bestormd met aanzoeken, maar minder trouw dan de Grieksche koningin heeft zij na zeven jaar aan een van dezen hare hand geschonken en reeds is de bruiloftsdag bepaald. Satan onderricht den hertog van dit alles; hij neemt aan hem den volgenden morgen slapend in zijn land te zullen brengen, indien hij zijne ziel daarvoor wil afstaan. In het vertrouwen op Gods hulp verbindt de hertog zich hiertoe en dat vertrouwen wordt niet beschaamd; de leeuw wekt zijn meester een oogenblik voordat zij te Brunswijk aankomen en de duivel moet zijne reeds zeker gewaande prooi derven. 's Hertogs terugkomst maakt een onverwacht einde aan de bruiloft, hij neemt het bewind weer in handen, maar sterft kort daarna. Treurend strekt de leeuw zich bij het graf neder en wijkt niet meer van daar, totdat hij van smart sterft.

Ziedaar den inhoud van hetgeen in een gedicht van 260 ver-

zen verhaald is. Het bij HOFFMANN v. F. voorkomend lied is afgeschreven van losse blaadjes, zooals die door de liedjesventers verkocht worden en wij bezitten geen anderen tekst. Toch behoort het lied ongetwijfeld in de 15e eeuw tehuis. Laten wij eerst even hooren, wat HOFFMANN v. F. zegt om dan zijne opmerkingen als uitgangspunt voor onze beschouwing te nemen. Wij lezen dan [1]: »Das Gedicht gehört wol noch dem 15. Jahrh. an. Obschon es nur in ganz jungen Abdrücken vorhanden ist, so weisen doch die vielen alten Wörter und Wendungen, die darin übrig geblieben sind, obschon sie heute kaum mehr verstanden werden, auf ein hohes Alter Zurück, z. B. naeren, strang ongespaerd, zaen, zoe (ipsa) by nood, tegen hunnen dank. Trotzdem und trotz seiner volksthümlichen Versart ging das Gedicht aus den Kammern der Rederykers hervor. Eine gewisse Unbeholfenheit und Weitschweifigkeit in der Darstellung und die künstliche Reimerei (die vielen Binnenreime) sind Eigenthümlichkeiten der Rederykers, so wie auch die vielen Flickwörter und Redensarten, die nur des Reims wegen so häufig angewendet sind." Ik merk in de eerste plaats op, dat men ook uit de melodie heeft opgemaakt, dat het gedicht tot de 15e eeuw behoort [2]). Bij de door H. opgesomde oude uitdrukkingen zou ik nog de volgende willen voegen: hy voeren *over zeeuw* (vgl. des sewes baren); met zyn klouwen groot heeft den leeuw gemaekt *misbaer*; (denk aan het mnl. *mesbaren*); maer had 't den leeuw niet gedaen (mnl. maer en dade enz.); zyn kleeren en *dogten* niet; zy hadden zeven jaer *gedold* te water en te lande; myn weerde *vrouwe ryk*; bleef op 't graf spade en vroeg liggen *met groot onvrede.* Op dien ouderdom wijst ook str. 8, waar verhaald wordt, dat 's hertogs schip wel voorzien was van alles:

Het schip dat was zeer groot, van victalie wel voorzien
Van buskruid meel en brood en andere provisien
Tot oorlogs behoef met veel ossenhuiden onverdroten
Die men gebruiken moet als de schepen zyn doorschoten.

---

1) T. a. p. bl. 16.

2) DE COUSSEMAEKER zegt t. a. p. bl. 166 »Cette mélodie est évidemment ancienne; suivant nous elle remonte au moins au XVe siècle.

De gewoonte toch om de schepen met ossehuiden te bekleeden was reeds zeer oud [1]. Het is verder wel mogelijk, dat dit lied door een rederijker bewerkt zij, want zooals wij ook later zullen zien, lieten zij deze en dergelijke stoffen niet zoo links liggen, als men geneigd zou zijn te denken wegens hunne voorliefde voor klassieke onderwerpen. De aanhef doet echter aan een liedjeszanger denken; misschien is het lied later door zoo iemand in zijn tegenwoordigen toestand gekomen.

Reeds in de 14e eeuw was de sage een geliefkoosd onderwerp der duitsche »Bänkelsänger"; een van dezen kan het hier gebracht hebben, van hem kan een rederijker het hebben bekomen en toen vertaald. Van mondelinge overdracht kan bij dit uit 260 verzen bestaande lied bezwaarlijk sprake zijn. Wanneer wij nu nagaan, welke liederen er in het duitsch bestaan, dan vernemen wij, dat ook hier weer twee sagen zijn samengesmolten, nl. die van Hertog Ernst en die van Hendrik den Leeuw. In de bij het duitsche volk zoo geliefde sage van Hertog Ernst wordt verhaald, dat deze eene bedevaart naar het heilige land heeft ondernomen om de vijandschap van zijn stiefvader Keizer Frederik te ontgaan. Op die bedevaart beleeft hij allerlei avonturen, waaronder ook die van het nederlandsche lied voorkomen. Ook dáár vinden wij den Magneetberg, de Leverzee en den vogel Grijp. Ten slotte doet de hertog een voetval voor den Keizer en wordt weer in genade aangenomen.

Wat nu van Hendrik den Leeuw verhaald wordt: zijne zevenjarige afwezigheid, de belofte aan zijne gemalin, zijn terugkeer door hulp van den duivel, de trouw van den leeuw en het verijdelde huwelijk — dit is met al het voorgaande reeds in de duitsche liederen op één persoon overgebracht en de duitsche geleerden beslissen niet, welke der twee sagen de oudste is, noch hoeveel van de eene in de andere is overgegaan [2].

---

1) Ik vond ze b.v. reeds vermeld bij het beleg van Damiate in 1219. Zie ARENDT, *Alg. Gesch. des Vad.* IIe Deel 1e Stuk, bl. 216. In de duitsche liederen dienen de ossenhuiden den hertog en zijn metgezel om zich daarin te laten naaien.

2) Vgl. BÖHME, t. a. p. bl. 23—26 en 30—32.

Overigens schijnen ook in deze »Heimkehr-sagen" mythische elementen te schuilen. De duivel zal in de plaats getreden zijn van Wodan, die op zijn rôs Sleipnir den naar huis verlangende met zich voert. Het zou te ver voeren dit alles SIMROCK na te vertellen, die de geschiedenis dezer mythe even scherpzinnig als boeiend behandeld heeft [1]).

En welk voorbeeld heeft nu de nederlandsche bewerker voor oogen gehad? Tot mijn spijt heb ik niet alle boeken kunnen bekomen, waarin bewerkingen der sage zijn opgenomen. BÖHME geeft vier liederen op [2]). Het eerste is een lied van 98 stropen, dat in dien vorm van 1474 dateert; dit is echter het voorbeeld niet geweest, zooals mij bij eene vergelijking gebleken is. Het tweede, een volkslied uit de 15e eeuw in 104 strofen kan als zoodanig gediend hebben, te meer omdat het ook omgewerkt is tot een volksboek en dus ook in dien vorm hier kan zijn gekomen. Ook eene korte bewerking in 9 strofen is bij BÖHME vermeld en afgedrukt: daarin vinden wij de feiten van het nederlandsche lied terug, maar tevens zijn in onze bewerking zooveel andere kleinere trekken, die bewijzen, dat de bewerker nog andere verhalen moet hebben gekend, dat ik niet geloof dat men dit lied, hetwelk trouwens eerst van het midden der 16e eeuw dateert, zou hebben uitgerekt tot eene omwerking in 65 strofen.

Zooals ik in den aanvang reeds zeide, vinden wij in dit lied herinneringen aan het eerste deel van de Gudrun. Den griffioen toch, die den hertog met zich voert iu zijn nest, vindt men ook in het epos, waar de kleine Hagen eveneens door een »grîfe" wordt weggevoerd. Ook de wilde kruiden, welke de hertog van honger eet (str. 23) komen in het duitsch voor. In het nederlandsche lied lezen wij:

Den hertog van hongersnood alzoo men wel mag weten
Heeft hy van honger groot wilde kruiden moeten eten.

In het epos zoeken de drie maagden wortels en wilde kruiden voor den kleinen Hagen en

1) Op bl. 179 en 301 van zijn »*Handbuch der Deutschen Mythologie.*"
2) T. a. p. bl. 31 en 32.

»Diu krût diu muoste er niezen durch des hungers nôt."

Ik geloof echter niet, dat wij hier (str. 82) met eene rechtstreeksche herinnering te doen hebben, maar eer met eene, die door het duitsch tot ons is gekomen. Het mag dan ook met recht betwijfeld worden of het lied van HILDE hier wel ooit bekend zij geweest.

Anders is het gesteld met de herinnering aan de Leverzee die in ons lied (evenals in de duitsche liederen) voorkomt en al zeer vroeg hier te lande bekend was. Wij lezen immers reeds in den Brandaen (vs. 441)

Daer ligghen steene in die zee
Die meneghen scepe doen wee
Wat scepe met ysere bi hem quame
Tote hem hyt trocke ende name [1]).

En in ons lied vinden wij (str. 13)

Aen deze zee zyn steenen groot van wonderlyken aerd,
Die aen alle stael en lood blyven hangen ongespaerd,
Zoo dat er geene schepen niet voort kunnen varen met eenen,
Zy moeten blyven int verdriet door 't geweld van deze steenen.

Was de sage der Leverzee hier te lande in de 15e eeuw nog bekend? Ik zou het uit deze regels wel willen opmaken. De duitsche liederen toch onderscheiden Leverzee en Magneetberg, hier (zoowel in den Brandaen als in ons lied) liggen de magneetsteenen aan of in de zee.

Roland.

Tot dusver werden wij steeds herinnerd aan onze afkomst van Germaanschen stam. De door ons behandelde liederen hadden wij gemeen met de Duitschers of ze waren door ons aan hen ontleend.

---

1) Zie „van Sinte Brandane" door Dr. W. G. BRILL bl. 21.

Dr. BRILL verandert den eersten regel aldus: „Daer ligt een steen in die zee" en in den tweeden dan ook „doet" voor „doen". Dit past zeker beter, wanneer het uitgemaakt is, dat hier slechts van één steen of rots sprake is, gelijk in het duitsch, waar van een magneetberg wordt verhaald. Maar is dat zeker? In het nederlandsche lied lezen wij „Aen deze zee zyn *steenen*" enz., al geef ik toe dat deze bedorven tekst geene groote autoriteit heeft. Indien het echter niet zeker is, zou men evengoed het laatste der boven aangehaalde verzen aldus kunnen lezen: „Tote hem syt trocken ende namen."

Is het dan niet te verwonderen, dat geen enkel lied tot ons kwam uit Frankrijk, dat toch reeds zoo vroeg zijn invloed in deze landen deed gevoelen? En immers ook daar leefden helden, wier daden in liederen bezongen werden? Hoe komt het dan, dat de naam van geen dier allen in onze liederpoëzie wordt aangetroffen? Ik stel die vraag meer om er de aandacht op te vestigen dan om haar te beslissen, want tot dat laatste verklaar ik mij onbevoegd. Maar eene gissing mag ik toch wagen; wordt de zaak daardoor al niet opgelost, zij kan toch dienen om een ander op het rechte pad te brengen. In Duitschland bleven afzonderlijke, korte liederen, welker stof aan de helden- en andere sagen ontleend was, onder het volk bestaan, ook nadat zij door eene kunstvaardige hand tot een epos waren verwerkt. Hebben ook in Frankrijk zulke liederen bestaan naast de Chansons-de-Geste? En zoo zij bestaan hebben, moet men dan geene rekening houden met het verschil in afkomst tusschen Vlamingen en Franschen, het ontbreken van gemeenschappelijke herinneringen en den haat, dien vooral het *volk* tegen de Franschen koesterde, indien men zoekt naar de oorzaken van het bovengenoemde verschijnsel? Van den anderen kant valt het niet te ontkennen, dat b.v. de Heemskinderen even populair waren in een deel van Noord-Frankrijk als in Vlaanderen. En zij zullen niet de eenigsten zijn geweest. Uit allerlei zaken blijkt welk een indruk de grootsche en toch beminnelijke figuur van Roland ook in Vlaanderen en Brabant heeft gemaakt en het zou dus niet zoo vreemd zijn indien zijne daden door een Vlaamsch zanger in een lied waren verheerlijkt. Een oogenblik heb ik gemeend, dat wij werkelijk zulk een lied bezaten. In Böhme's verzameling treft men nl. een lied aan onder den titel: »Roland und Godelinde". De inhoud van het lied is als volgt: Godelinde, de dochter van koning Barcas, wordt door Taftas, een reusachtig heidensch prins, in een donkeren toren gevangen gehouden. De weeklachten der maagd treffen het oor van een voorbijrijdend ridder. Hij houdt stand voor den toren en weldra herkent het meisje hem aan zijn zwaard Durendaal en den hoorn Olifante. Roland is dadelijk tot

hulp bereid, hij vraagt van koning Karel vergunning den reus te bestrijden en in tegenwoordigheid van den vorst heeft de strijd plaats. Taftas wordt weldra verslagen en de bevrijde Godelinde door Karel aan den overwinnaar geschonken. Daarna trekt het leger der Franken weg uit Spanje (waar men zich blijkbaar bevindt) en Roland sneuvelt bij Roncevaux. De eenzame Godelinde begeeft zich naar Gent en trekt zich terug in een klooster.

Böhme geeft nog de volgende toelichting: Oud vlaamsch volkslied, dat door nonnen van het klooster te Gent tot het eind der 18e eeuw bewaard bleef en daar bij voorkeur gezongen werd.... Het lied en zijne melodie werden naar mondelinge mededeeling der nederlandsche familie Westendorp te Elberfeld voor het eerst opgeteekend en gedrukt in Dr. F. W. Arnold's Volkslieder. Daaruit werd het hier overgenomen. De vader der nu nog te Elberfeld levende zusters Westendorp had nl. het in het laatst der vorige eeuw opgeheven Gentsche vrouwenklooster ten Groenenbriele gekocht en er eene fabriek van gemaakt. Dáár leefde eene non, zuster Ursula, die eenige oude liederen, waaronder ook dit, kon zingen. Van haar nu leerden het de bovengenoemde gezusters Westendorp en zoo is het tot ons gekomen.

Indien men niets anders van het lied wist, dan hetgeen door Böhme wordt medegedeeld, den zou men meenen; dat er niets tegen te zeggen viel en dat hier werkelijk een oud lied op Roland werd medegedeeld. Bij eene lezing verdwijnt die meening echter al zeer spoedig. Dat dit een oud lied zou zijn is m. i. zeer onwaarschijnlijk, omdat noch de Chanson de Roland noch (voor zoover ik weet) eenige andere Chanson de Geste, waarin Roland voorkomt, iets weten van eene betrekking tusschen hem en Godelinde en alle slechts »la belle Aude" Oliviers zuster als zijne verloofde kennen. Ook in Ariosto's Orlando Furioso, die gedeeltelijk op latere sagen berust, vond ik niets, dat mij aan zulk eene betrekking herinnerde. Maar zelfs indien men dit punt voorloopig buiten beschouwing wil laten, dan maakt de taal, waarin het lied geschreven is, het m. i. uiterst onwaarschijnlijk, zoo niet onmogelijk, dat wij hier een oud lied voor ons hebben.

Van een middennederlandschen tint der taal is geene sprake, ook niet van oude uitdrukkingen. Het lied is geschreven in een mengelmoes van duitsch en vrij nieuwerwetsch nederlandsch; dikwijls treft men onzin aan en de stijl is zoo onhollandsch mogelijk. Wat denkt en begrijpt men b.v. van strofen en regels als deze: [1])

3. De zon was al ten ruste
riep de jonkvrouw met zuchten:
»ach heer Jesus! wil helpen,
»dat ik hier uit kan vlugten!"
komt een ridder ter stade,
hoog vermaerd door zyn daden
bleef stil staen op zyn pade.

Die Sonne ging zur Rüste,
Die Jungfrau rief mit Züchten:
»Herr Jesus, wollst mir helfen,
»Dass ich von hier kann flüchten!"
Ein Ritter kommt zur Stätte,
Der hochberühmt durch Thaten,
Blieb still stehn auf sein 'm Pfade.

4. En de meid blikt ter lande
zag den ridder te peerde
. . . .
. . . .
»O stout ridder, helpt myde,
»ik ben in groote lyden
»o wilt niet van my scheiden."

Die Maid blickt nach dem Lande
Sieht den Richter hoch zu Pferde
. . . . ,
. . . .
»Stolz Ritter, helft mir Maide,
»Ich bin in grossem Leide,
»Ach, wollt nicht von mir scheiden.

5. Ach, den kwaden reus Taftas
houd my hier hard gevangen,
myn lief vader is Barcas,
ach! daerom is myn bangen,
want ik ben Koning-kinde,
myn lief moeder Melinde
en my naent men Godlinde.

Der ungeschlachte Ries' Taftas
Hält hier mich hart gefangen;
Mein liebster Vater ist Barcas,
Ach, darum ist mein Bangen:
Denn ich bin Königskinde,
Mein' Mutter heisst Melinde,
Und mich nennt man Godlinde.

7. Het begon vroey te lichten
Saturdag was gekomen
Als Godlinde met zuchten
Opstand uit kwade droomen:
»ach, wat heb ik een lote!
»ryk god, geef my de doode
»of helpt my uit der noode!"

Es begann früh zu lichten,
Saturntag war gekommen,
Als Godelind mit Züchten
»Aufstand aus schweren Träumen:
»Ach, was hab ich für ein Loos!
»Reicher Gott, gieb mir den Tod,
»Oder hilf mir aus der Noth!"

Roland vraagt verlof aan koning Karel om Godelinde te bevrijden en deze antwoordt:

9. Nu wel aen, Roland stoute,
Godlinde nu bevrye!
he! op gods oordeel boute!
ik wil zyn ook daer bye,

Wohlan, Roland du stolzer,
Godlinde nun befrei'!
Auf Gottes Urtheil baue!
Ich will auch sein dabei;

1) Ik geef hierbij de overeenkomstige deelen der hoogduitsche vertaling, welke BÖHME in zijne toelichting op het lied laat volgen.

met den Christus uns heere.
slaet den heiden reus neêre
ja, dat hoop ik zoo zeere.

Mit Christus unserm 'Herren,
Den Heidenprinz schlag nieder.
Ja, das hoff' ich so sehre.

11. De reus Taftas kwam binnen:
»Godelinde, myn leven,
»op, op! volgt my van hinnen,
»wil toch niet alzoo beven!
»eenen riddersman heel vrank
»doet tegen my enen doodgank
»en gy zyt dan den hoogdank."

Der Riese kam zum Thurm gerannt:
»Godlinde, du mein Leben,
»Auf, auf! folg mir von dannen!
»Doch will ich nicht so leben;
»Ein Rittersmann, ein heller Frank
»Thut gegen mich den Todesgang,
»Und ihr seid dann der Hochdank."

12. . . . .
. . . .
. . . .
zy begonnen te stermen,
te brieschen en te kermen:
heer! wil Roland beschermen!

. . . .
. . . .
. . . .
Sie begannen da zu stürmen,
zu breschen und zu kermen.
Herr! woll'st Roland beschirmen.

15. Maer hoort toe, wat geschiede!
Keizer Carl met zyn mannen
trokken weg uit Hispanien,
niet met Roland toe zamen;
Op de bergen en dalen
vol verraders staen alle
Roland kwam in de valle.

Nun hört, was geschahe;
Kaiser Karl mit seinen Mannen
Zog wieder weg aus Spanien
Mit Roland nicht zusammen.
Auf Bergen und im Thale
Stehn dic Verräther alle,
Roland kam in die Falle.

Wat moet men nu van een dergelijk brabbeltaaltje denken? Dat dit een oud lied zou zijn, zal men na de lezing dezer proefjes, wel met mij ten sterkste betwijfelen. Maar hoe is het dan ontstaan? M. i. kan het bij wijze van aardigheid door een of anderen Vlaming vervaardigd zijn, maar ik acht dat toch niet het waarschijnlijkst. Immers, het is zeer vreemd, dat die nederlandsche onzin en vele onbegrijpelijkheden door eene kleine omzetting in het duitsch dikwijls een goeden zin geven. Ook herinnert de aanvang der strofe:

Het begon vroey te lichten
Saterdag was gekomen
Als Godlinde met zuchten
Opstond uit kwade droomen

aan de bekende ballade van Bürger:

Lenore fuhr um's Morgenroth
Empor aus schweren Träumen.
enz.

Dat de vervaardiger van het lied met middeleeuwsche toestanden en gebruiken bekend was, blijkt reeds uit de geheele inkleeding van het lied en o. a. in str. 8 waar Roland formeel verlof vraagt aan koning Karel om den reus te mogen bestrijden:

He, Carolus myn heere
Ik bid u laet my gaene
Want ik brande zoo zeere
Om den reus dood te slaene.

Dit gebruik toch is echt middeneeuwsch en zeer oud. In de Chanson de Roland treft men het reeds aan. Wij lezen daar b. v.

Dunez m'un fieu: c'est li colps de Rollant.
Je l'ocirai à mun espiet trenchant [1]).

De neef van koning Marsile vraagt dezen derhalve als eene gunst met Roland te mogen strijden. En elders zegt de Saraceen Malprimes tot zijn vader Baliganz, terwijl zij over den naderenden strijd met de Franschen spreken; »Le colp vus en demant," hetgeen de uitgever van het epos in nieuw fransch aldus weergeeft: »Je vous demande l'honneur du premier coup." [2]) Verhalen van in torens opgesloten jonkvrouwen, die door een voorbijrijdend ridder bevrijd worden, waren in de middeleeuwen algemeen in zwang en eene spaansche romance verhaalt ons, dat zekere Melisendra, wier vader Karel de Groote zou zijn geweest, op dezelfde wijze door haren echtgenoot Gaiferos verlost werd [3]). Dit alles brengt mij tot zwarte vermoedens, die ik echter niet zou uitspreken, indien de volgende feiten geloochend konden worden: Men weet nl., dat een beoefenaar der oude liederpoëzie, de verdienste-

---

La Chanson de Roland par Léon Gautier. Onzième édition. Tours. Alfred Mame et fils. 1881. LXXV.

2) t. a. p. str. CCLX.

3) Zie: Coleccion de los mas celebres Romances antiguos españoles... por C. B. Depping. II, bl. 290.

lijke HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, ons bedacht heeft met de romance van »Jonc Gherrit," die van eigen maaksel was [1]), maar door hem voor echt werd uitgegeven. SNELLAERT nam haar dan ook op onder de »Oude Vlaemsche Liederen" (n°. 78) en voegde er bij: »Volgens HOFFMANN VON FALLERSLEBEN (Hor. Belg. II, bl. 155) is dit overoude schoone lied nog onder het volk in de provincie van Holland bekend. De zangwijze, benevens eene hoogduitsche vertaling geeft KRETZSCHMER op in zijne »Deutsche Volkslieder." En in de voorrede der »Oude en Nieuwe Liedjes bijeenverzameld door F. N. SNELLAERT" vertelt de uitgever een dergelijk feit. Hij zegt: [2]) »Een hoogduitsche muziikgeleerde, die zich ten aanzien van het nederlandsche lied niet onverdienstelijk maakte, drong zich by my op om den geheelen tekst en de melodie van het lied op de dood van Jacob van Artevelde aan den man te brengen." (de tekst was nl. slechts gedeeltelijk, de melodie in 't geheel niet bekend) »In een schryven wees hij de plaats te Gent aan, waar het stuk tusschen andere oude papieren *zou ontdekt zyn geworden.* Deze vernufteling, die blykbaar eenig byoogmerk koesterde, vond het niet geraadzaam eenige strofen over te zenden. Intusschen had die poging tot verschalking tot gevolg enz." Ik meen dat dergelijke ervaringen ons recht geven tot wantrouwen tegen duitschers, die nederlandsche oude liederen ontdekken en uitgeven. In elk geval is het zaak onder deze omstandigheden het gegeven paard ter dege in den bek te zien. Tot mijn spijt kon ik Dr. Arnold's »Volkslieder" niet machtig worden. Misschien weet hij meer licht te geven in deze zaak, die op zijn zachtst uitgedrukt in staat van wijzen verkeert, al houd ik er mij van overtuigd, dat dit lied behoort tot de namaakletterkunde, waartoe Klaas Kolijn en de schrijver van het Oera-Linda boek zulke verdienstelijke bijdragen leverden.

Gerard van Velzen en Graaf Floris V.

Sinds de 13e eeuw trof men in deze landen een machtigen rid-

1) Hij heeft dat later zelf bekend. Zie H. B. XII, 43.
2) In de Inleiding III.

derstand aan, die de grafelijke heerschappij dikwijls slechts noode erkende en die in zijn dagelijksch leven en in zijne onderlinge veeten, maar vooral in zijne menigvuldige liefdesavonturen ruimschoots stof bood voor verhalen, door welker bekoring de zangers zoo menig luistergragen kring om zich heen lokten.

De dichter behoefde dus den blik niet enkel naar buiten te te wenden, indien hij zingensstof wilde opdoen; ook in eigen land en in eigen omgeving vond hij die. En welke gestalte was dan aantrekkelijker voor den volksdichter dan die van den graaf van Holland, die te midden zijner edelen toch ook »der keerlen god" bleef en wiens noodlottig einde stof gaf tot eene schildering, die eeuwen daarna nog weerklank zou vinden in de harten des volks. Toen dan ook in het jaar 1296 de moord op Floris V gepleegd was, zal de volksdichter zich wel niet lang hebben laten wachten, maar werd waarschijnlijk kort daarna het lied gedicht, dat wij o. a. bij HOFFMANN VON FALLERSLEBEN vinden opgeteekend [1]). Tot recht verstand van hetgeen volgen zal, zij nog even herinnerd, dat de volksdichter de zaak aldus voorstelt: Graaf Floris is zijne bijzit moede en wil haar als echtgenoote aan Gerard van Velzen opdringen. Deze weigert echter op hooghartigen toon. »Uw sleete schoen(en) en wil ic niet" zegt hij in doorzichtige beeldspraak. Floris zint nu op wraak en het huwelijk van den weerbarstigen ridder met Machteld van Woerden biedt hem eene welkome gelegenheid om aan die wraakzucht te voldoen. Hij roept Gerard van de zijde zijner jonge vrouw tot zich en terwijl Uria van huis verwijderd is, bemachtigt David zich van Bathseba. Die schennis wordt door den volksdichter voorgesteld als reden van den op Floris gepleegden moord.

Er bestaan twee gedichten over dit onderwerp [2]).

---

1) Hor. Belg. II N°. 3.

2) Ook het tweede vindt men in de Hor. Belg. II, bl. 24 HOFFMANN heeft het echter niet in zijn geheel opgenomen. Str. 17—22 noemt hij „dunkel" en heeft daarin zeker geen ongelijk; maar was dat eene reden om ze weg te laten? Mij dunkt: neen. Ik deel daarom de bedoelde strofen mede.

17. Nu sal ic u seggen, siit becant
Van den grave van Hollant

20. Ic quam ghereden met ioliit
In een velt van groenen grase

In hoofdzaken komen die beide gedichten overeen, maar de punten van verschil zijn toch ook zoo talrijk en merkwaardig, dat eene beschonwing daarvan ons m. i. een juister blik zal geven op de beide gedichten zelf en op de dichterlijke ontwikkeling dier dagen.

Reeds de aanhef van het eerste gedicht herinnert ons, dat wij een volkslied voor ons hebben, onder het volk gedicht en door het volk gezongen:

Wie wil horen een nieu liet!
En dat sal ic u singhen:
Hoe Gheraert van Velsen graef Floris verriet
't Syn wonderlike dinghen.

Dat is de van ouds bekende wijze, waarop de zanger de aandacht tot zich trok. Vergelijken wij nu daarentegen het andere gedicht;

Het viel in enen tyt voorleden,
Verstaet myn redene, si es claer
In 's Gravenhage ter selver stede
Het es gheleden bet dan hondert jaer.

Deze aanhef wijst al dadelijk op meer ontwikkeling: De dichter weet, hoe lang het feit geleden is en hij vermeldt dat; de volksdichter bekreunt zich zeer zelden om chronologie en al deed hij het, hij zou aan doovemans deur kloppen, want zijne hoorders zijn er volmaakt onverschillig voor. Ook dat »verstaet myn redene, si es claer" heeft iets schoolsch; de volkszanger is nooit bang niet begrepen te znllen worden. En waarom zou

---

Met sine(n) edele(n) lieden
Die grave sat op een dobbelspel.
18 Gheert van Velsen was soe fel
Hi heeft hem vermeten
Hi sal den grave van Hollant
Met eenre cniven doorsteken
19. Dat benam heer Ghüsbrecht
IIwerf (l. uer) voor den daghe
Dat dede hi om die van Utrecht
Soe lief hadde hi den grave.
Daer vandic op een morgentiit
Een loep van eenen witten hase.
21. Die hase en mach niet gevaen bliven
Segic u, wat miins ghesciet
Ghi en süter selve metten live
Of ic en cans gevaen niet.
22. Die edele grave sat op siin peert
Uit jagen waendi riden
Hi sette twee susterkinderen
Neffens siinre siden

hij ook? Hij spreekt immers van hart tot hart. Over het algemeen is het eerste gedicht veel frisscher en levendiger van voorstelling; het heeft de feiten verwerkt tot een romantisch verhaal en er zit gang in. Daarentegen is het tweede nauwkeuriger en vollediger, maar ook droger in zijne vermelding der feiten. Het kent b. v. 's Gravenhage als plaats van het eerste gesprek tusschen Floris en Geraert, het noemt den naam van 's Graven bijzit (Isabele), de plaats waar Geraert heengezonden wordt (Bergen in Henegouwen) en den tijd, dien hij er doorbrengt (»Het en leet niet seven daghen.") Voor dat alles vinden wij in het eerste gedicht slechts onbepaalde uitdrukkingen als: »Graef Floris tot Geraert van Velsen sprack" (zonder plaatsnaam); »een weeutje, heeft goets ghenoech" (zonder naam); de hoorder moest later zelf raden dat met dit »weeutje" Floris' bijzit bedoeld werd en hij kon dat licht raden uit het schilderachtig gezegde van Gheraert tot zijn landsheer: »Uw sleete schoen en wil ic niet." [1]) De dichter van het andere verhaal zegt, gedachtig aan zijne belofte om »claere redene" te spreken: »uwer loddeghinne [2]) en wil ic niet," dat duidelijker is, maar min schilderachtig. Zoo wordt ook in plaats van de twee laatste aanwijzingen in het tweede gedicht, in het eerste alleen gezegd, dat Gheraert bij Floris moest komen en later: »Doe Gheraert van Velsen weer thuiswaert quam" (zonder vermelding van den duur der afwezigheid).

Er zijn nog vrij wat meer dergelijke geschilpunten aan te wijzen, maar deze mogen volstaan om mijne meening duidelijk te maken. Geheel in overeenstemming met den aard der romance is het ook, dat in het eerste lied reeds dadelijk de inhoud wordt medegedeeld (»hoe Gheraert van Velsen graef Floris verriet"). Evenzeer de telkens terugkeerende uitdrukkingen als: »Een corte wyl en was daer niet lanc," »en dat sal costen uw leven," de eigenaardige oude tijdsbepalingen: »'s nachts omtrent de middernacht" en »'s morgens vroeg doen 't was schoon dach;" dezelfde

---

1) Waarschlk. aldus te lezen voor „uw oude versleten schoenen en wil ic niet," dat van lateren tijd dagteekent.

2) Kiliaen i. v. loddeghe (vetus) = Mulier scurrilis et venerea, luxuriosa: meretrix.

vraag, die eerst door Gheraert aan Floris, later aan Gheraert door zijne beulen gedaan wordt:

Secht mi, o grave van Hollant
Hoe is u nu te moede?

en

Gheraert van Velsen, wel lieve man
Hoe is u nu te moede?

en het herhalen der vraag in het antwoord van beiden:

Hoe mi nu te moede is?
En ic moet immer sterven.

en

Hoe mi nu te moede is,
Dat sal ic u wel seggen.

Dat alles maakt dit lied tot een echt volkslied. Merkwaardig is hierin ook het slot. De latere wetenschap heeft waarschijnlijk gemaakt, dat de moordenaar ontsnapt is; maar zulk een afloop der zaak kon het volk natuurlijk niet bevredigen. Vandaar dat wij in het volkslied lezen, dat Gheraert van Velzen gevangen werd genomen en

Hanghen en was hem niet goet ghenoech,
Hi moest noch sevenmael meer liden:
Si deden een vat vol spikers slaen
Daer moest hi selve in gliden.

Reeds Hoffmann v. F. heeft opgemerkt, dat deze straf van in een van binnen met spijkers beslagen vat te worden gerold misschien niet oud en bij de wet bepaald was, maar dat het volksgeloof haar toch kende [1]) en hij haalt dan een voorbeeld uit Grimm's sprookjes aan, waardoor dit bevestigd wordt; ook in deensche en zweedsche volksliederen komt deze straf voor.

Het lag dus weer geheel in den geest des volksdichters om, hetzij Velzens ontsnapping hem onbekend was, hetzij hij in onzeker-

---

1) t. a. p. „Die Strafe in einem mit Nägeln ausgeschlagenem Fasse gerollt zu werden scheint, wenn auch nicht alt und gesetzlich, doch wenigstens im Volksglauben vorhanden gewesen zu sein".

heid daarover verkeerde, den moordenaar de poëtische gerechtigheid te laten wedervaren. Het slot van het tweede gedicht is onbekend en men kan dus niets omtrent zijn afloop bepalen; maar verwonderen zou ik mij niet, indien bij eene ontdekking van het verloren stuk bleek, dat de tweede dichter er een geheel ander en prozaïscher eind aan had gemaakt.

Wij zijn in onze vergelijking nog niet ten einde. Verscheidene regels en strofen van het eerste gedicht — het volkslied — vinden wij dikwijls zonder groot verschil in het tweede terug. B. v.

n°. 1.	n°. 2.
Gheraert van Velsen ghi moet hylicken Al aen een weeutjen, heeft goets ge- [noech.	Geert van Velsen ghi moet trouwen Ic sal u geven goets ghenoech.
De[1]) schant en gheschiet mi nemmer- [meer Sprac Geraert van Velsen tot sinen lantsheer Eer ghi mi soudt brenghen in sulc verdriet.	Die schande en valt mi nemmermeer Mi selven te brenghen in dat verdriet Sprac Gheert van Velsen tot sinen [heer.
Si riep so luit: cracht en ghewelt Wat doet ghi mi, lantshere? Wasser een ander op mi ghestelt Ghi soudt hem met uw swaert afkeren.	Die vrouwe riep: cracht ende ghewelt Wat doedi, edele lantshere? Waer dus een ander op mi ghestelt, Selve metten live soudyt keren.
Crijten en kermen mocht haer baten [niet. Haer eer moest si daer laten En doe hi syn willeken hadde ghedaen Reet hi tot Utrecht al in der straten.	Haer gherochte en halp haer niet Si moeste liden dat men haer dede Die grave van der vrouwe schiet 't Utrecht tooch hi in die stede,
Gheraert van Velsen op de camer quam. Hi vant syn soete lief in rouwe: Heeft u iemand groot leet ghedaen? Secht mi, wel overscone vrouwe.	In die camer dat hi trat, Hi vant syn wijf in groten rouwe; Vriendelike dat hise aensprac: Wat es u, wel scone vrouwe?

Ook str. 12 en 15 vertoonen gelijkenis, ofschoon niet zoo sterk.

---

1) Het oude aanw. voornaamw. dat reeds bij Stoke voorkomt.

Wanneer wij dus zien, dat van de twee gedichten, waarin 's graven dood verhaald wordt, het eene waarschijnlijk het oude volkslied is — kort na de gebeurtenis zelve ontstaan, dat het andere in elk geval niet ouder kan zijn dan de 15e eeuw [1]), dat dit tweede in 22 strofen eerst zoo ver is als het eerste in 14, zoodat het geheel veel langer moet zijn geweest en eindelijk — dat verscheidene regels en strofen in beide gelijkluidend zijn, dan kunnen wij m. i. daaruit opmaken, dat de een of andere spreker of dichter der 15e eeuw het volkslied, dat hij hoorde zingen, heeft overgenomen en omgewerkt.

Ik zeide: een of ander *spreker* of dichter en niet zonder bedoeling, want het staat bij mij lang niet vast of het tweede gedicht wel eens een lied zij en of men het niet eer eene sproke moet noemen. Van zingen wordt daar niet gesproken, maar dat alleen kan nog geen bewijs zijn; in meer romancen is dat het geval, welke toch buiten twijfel gezongen werden. Maar de geheele geest van het gedicht, de gerekte verhaaltrant, uitdrukkingen als: verstaet myn *redene*, vooral de aanhef van str. 17: »Nu sal ic u *seggen*", ook de zorg daar besteed aan de rijmen schijnen mij toe meer op het verhaal van een spreker te wijzen. Ik word in die meening versterkt, omdat ik den indruk heb verkregen, dat het auditorium hier uit edelen of ten minste aanzienlijken bestond, terwijl in het eerste lied de volkszanger sprak tot zijns gelijken. In dat eerste lied toch noemt Gheraert zijne echtgenoote steeds: »myn waerde vroutje", »soete lief"; in het andere gedicht lezen wij steeds »synre schone vrouwe", »die schone vrouw", »die vrouwe riep", »schone wijf" enz. Van den anderen kant noemt Machteld haren echtgenoot in het eerste lied: »Gheraert van Velsen, mijn lieve man;" in het tweede lezen wij:

Teghen plach si hem te comen
Willecome heten *haren here*

en

Te slapen *here* bi uwer siden

---

1) Zooals blijkt uit de woorden der 1e strofe:
„Het es gheleden bet dan hondert jaer."

Zoo lees ik in het eerste lied: »wat doet ghi mi lantshere;" in het tweede komt daar nog een epitheton ornans bij: »wat doedi *edele* lantshere." Vooral ook in de wijze, waarop de verkrachting zelve verhaald wordt, komt dat verschil van auditorium uit: Hoeveel kleur ligt er in dat »cryten en kermen" van het eerste lied en hoe fatsoenlijk, maar ook hoe mat is daarbij in het tweede: »haer gherochte [1]) en halp haer niet." Hoe onverbloemd zegt het volkslied:

Haer eer moest si daer laten
En doe hi syn willeken hadde gedaen [3])
Reet hi tot Utrecht al in der straten.

Waarlijk, de volksdichter durft de zaken wel bij hunnen naam noemen. Daarentegen luidt het bijna kiesch volgens onze begrippen in het gedicht:

Si moeste liden dat men haer dede,
Die grave van der vrouwen schiet,
't Utrecht tooch hi in die stede.

Heeft de bewerker van het tweede gedicht dus inderdaad deze kieschheid van uitdrukkingen om der wille van zijne hoorders in acht genomen en was hij een spreker, gewoon om met ridders en edele vrouwen te verkeeren en heeft hij een volkslied omgewerkt tot eene sproke, dat werpt dat tevens eenig licht, hoe flauw ook, op de verhouding tusschen volkszangers en sprekers, waarvan wij zoo weinig weten.

Indien dit lied, zooals ik vermoed, reeds in de 14e eeuw gezongen werd, hoe aangenaam moet dan vooral de schildering van Velzen's straf dorpers en poorters in het oor geklonken hebben. Zeker is op menig norsch, gebaard gezicht een ruwe lach verschenen en hebben velen toegejuicht, als zij luisterden naar de pijniging van een dier gehate edelen, door wie zij zoo dikwijls en zoo zwaar gekweld en verdrukt werden. Want juist in de 14e eeuw zijn de klachten daarover het luidst. En hetgeen ze voor

2) d. i. geroep.
3) de vaste uitdrukking voor: Veneri operam dare.

ons zoo geloofwaardig maakt, is dat ze geuit worden door een tijdgenoot, een didactisch dichter uit Maerlants school, door Jan de Weert. Deze schreef waarschijnlijk omtrent 1350 den »Nieuwen Doctrinael of Spieghel der Sonden," welken hij zijnen tijdgenooten waarschuwend voorhoudt. In dat boek vindt men o. a. eene merkwaardige schildering van den veertiende-eeuwschen adel, die in al zijne gewelddadigheid en roofzucht ten toon wordt gesteld. Daar [1]) wordt beschreven hoe zij de rijke lieden verraderlijk uit hunne huizen halen, hen geld afdreigen of hen gevangen zetten en pijnigen, hoe zij in veld en bosch de kooplieden overvallen en berooven.

Dat willen dan liede van wapen syn
Ende selen goede liede heten!

roept de dichter op bitteren toon uit.

Zij verhuren zich »om te doden, te roven man ende wyf" en vreedzame steden te verbranden. Zekerlijk, medelijden en goedertierenheid zijn bij hen ver te zoeken! En gold deze schildering voor de 14e eeuw, in de vijftiende met hare vele binnenlandsche twisten schijnt het nog niet veel beter te zijn. Want wij lezen in een lied, dat zeker tot de 15e eeuw behoort [2]).

Ruiten ende roven is gheen schande
Dat doen die heren al
Die besten van den lande
Daerom so waghen si haer lyf ende goet.

Deels in die eeuw, deels in de voorgaande behooren dan ook eenige romancen te huis, welke wij nu zullen behandelen. Het zijn de liederen: van Thysken van den Schilde, van myn Here van Malleghem, van de drie ghesellekens uit Roosendael, van

---

1) Aangehaald in Jonckbloets Gesch. der Mnl. Dichtk. III bl. 281. vlgg.

2) Hor. Belg. II. n°. 83. Het lied komt eerst voor in een H. S. van 1537, maar is zeker veel ouder. Ik meen zijne aanvangsregels dan ook als wijs in de XVe eeuw terug te vinden. Vgl. Hor Belg. II, XXIX:

Ic reis maer uet om aventure
Al in een wout. . . . .

Gerrit van Raephorst, van de Koningin van elf jaren, van 't Kint van twaelf jaren en van mooi Aaltje [1]).

Thysken van den Schilde [2]).

Reeds in het Antwerpsche Liedboek vinden wij het verhaal van den ridder, die terwijl het »goet vrede in alle duitsche landen" is, op een zijner strooptochten gevangen wordt en te Delder gevangen ligt »so swaerlyc op syn lyf." Zonder hem keert zijne bende huiswaarts en »dat vrouken van den Schilde," dat »op hogher tinne" naar hem ligt uit te kijken en haren geliefde mist, verneemt op hare vragen de waarheid. Daar zij het niet kan gelooven, laat zij haar paard zadelen en rijdt naar Delder voor het hooge huis. En nu volgt een gesprek met den gevangene, die het hoofd buiten het venster zijner cel steekt. Het eene verwijt lokt het andere uit. Zoo zegt zij:

Thysken van den Schilde, ghi en woudt mi niet geloven
Dat ghi bi daghe, bi nachte soudt laten uw ruiten, uw roven,
Dat ghi soudt laten uw roven ter halver middernacht.

En het antwoord laat zich niet wachten:

Ja, vrouken van den Schilde, dat quam bi uwen schulden
Dat ghi woudt dragen dat silver ende root gulden
Dat ghi woudt draghen dat rode beslaghen gout.

Die beschuldiging verwijdert hen voor altijd van elkander. »Haddi dat woort gheswegben" zegt zij

Met silver ende roode gout haddic u op doen weghen"

maar nu zal het hem zijn jong leven kosten en honend voegt zij hem toe, dat zij het rad, waarop hij gepijnigd zal worden, met rozen zal bekransen.

Op welke gronden nu HOFFMANN v. F. [3]) en WILLEMS aannemen, dat wij hier te doen hebben met een staaltje van het oude

1) In A. L. n°. 59, n°. 118, Hor. Belg. II, n°. 24, Haerl. Oud Liedboek. bl. 18, SNELLAERT, Oude en Nieuwe Liedjes n°. 64, Haerl. O. L. bl. 74, Hor. Belg. II, n°. 11.

2) „Van den scilde" beteekent: schildboortig, van ridderlijke geboorte. Vgl. Verwijs, Van Vrouwen ende van Minne, Glossarium i. v. scilt.

3) In de eerste uitgave van het 2e deel der Hor. Belgicae. In den tweeden druk liet hij de toelichting weg.

recht, waardoor een meisje een ter dood veroordeelde kon redden door hem hare hand aan te bieden, dit verklaar ik niet te begrijpen. Het »vrouken van den Schilde" rept met geen enkel woord van een huwelijk en wie zegt ons, dat zij niet met Thysken gehuwd is? Zelfs geloof ik, dat alles in het lied wijst op een huwelijk, al moge daaraan de kerkelijke bekrachtiging ontbroken hebben. Zij wordt toch steeds aangesproken als: *vrouwe* en zij spreekt tot de terugkeerende bende dan ook op gezaghebbenden toon en als rekenschap vragend:

Ghi ruiters, ghi roovers, ghi heren van der strate!
Waer hebdi Thysken van den Schilde ghelaten?
Waer hebdi ghelaten den liefsten boele myn?

En dat zij hem gedurig haren »liefsten boele" noemt, zal toch ook zijn grond wel gehad hebben. De plaats in het lied, waarop de bewering van H. v. F. en WILLEMS steunt, is waarschijnlijk de 10e strofe, waar zij zegt:

»haddi dat woort gheswegben
Met silver ende roode gout haddic di op doen weghen."

Maar dat kan, dunkt mij, alleen betrekking hebben op het losgeld, waarvoor zij hem anders zou hebben vrijgekocht, niet op een huwelijksaanbod. Wij zullen dan later ook zien, dat het heel anders toegaat in een paar liederen, waarin het bedoelde gebruik werkelijk voorkomt.

Gelijk ik reeds zeide vinden wij deze romance in het Liederboek, dat in 1544 te Antwerpen verscheen. Het lied hoort echter minstens in de 15e eeuw te huis. Dat blijkt in de eerste plaats uit de maatschappelijke toestanden daarin voorkomende, maar bovendien uit S. Coster's Spel van Thysken van den Schilde, die daarin dit lied dramatizeerde. In de »voorreden, van twee persoonen" lees ik nl. [1])

Rederycker. Maer daer is een lietjen of over veel jaren ghesonghen.
Kycker (een oud man). Dat 's waer, doen ick noch was een heel kleyne [jonghen.
Had dat lietjen de naam al van heel out.

1) Samuel Coster's werken, uitgegeven door Dr. R. A. Kollewyn bl. 497.

Waarschijnlijk heeft Coster dit uit den mond van een oud man onder zijne kennissen vernomen en ik geloof, dat wij hier veilig op mogen vertrouwen. Was het lied dus in de jeugd van dien grijsaard, dus minstens in de helft der 16e eeuw,[1]) reeds »heel out" dan mag men het m. i. zeker in de 15e eeuw plaatsen. Misschien zelfs mag men uit de toestanden, welke het lied schetst, besluiten, dat het nog tot de 14e eeuw behoort; maar ik kan hier bij gebrek aan gegevens niet meer doen dan gissen.

Van myn here van Malleghem [2]).

Ook dit lied is eene rooverromance. Hier is het echter een ridder, die door roovers wordt aangevallen en geplunderd. Hij rijdt namelijk buiten Brugge en ontmoet bij eene linde een herder, die een hoorn bij zich draagt. De ridder herkent dien hoorn voor den zijne [3]) en vraagt den herder hoe hij daaraan gekomen is. Maar deze antwoordt:

O, Here van Malleghem, rydt wech uwer straten
Want daer leyt u so luttel an,
Stake ick op minen horen
Myn lammerkens souden werden gram.

Wanneer deze de beeldspraak van den als herder vermomden roover niet begrijpt en hem den hoorn laat steken, komen de roovers aangesneld »ghelyc die hase loopt voor den hont." Zij begroeten den buit met vreugde, want zij »drincken so gaerne den coelen wyn" en de gevangene zal het gelag betalen. Zij ontnemen hem zijne kostbare wapenrusting en dat hij nog ongedeerd naar zijn kasteel mag rijden, heeft hij slechts aan zijne hooge afkomst te danken (»dat dedensi om zijn edel bloet"). Hiermee zou men het lied voor geëindigd kunnen houden en Uhland [4])

1) Coster's stuk is van 1613.

2) A. L. n°. 113. H. B. II. n°. 21 en 22. Willems bl. 139.

3) Dat blijkt nl. uit den nog door Willems bij Eecloo opgevangen tekst, die ook in de Hor. Belg. (II, n°. 22) is opgenomen.

4) Alte Hoch u Niederd. Volksl. n°. 164. A.

en HOFFMANN v. F. laten dan ook de vier strofen weg, die na str. 7 nog in het Antwerpsche liedboek volgen.

De 8e strofe luidt nl.

Och! wie wil hooren van lammerkens
Wi sullen den sanck verkeeren moeten
Vercken hebben so wilden swynen [1])
Si hebben handen ende si gaen op voeten.

En zoo gaat het in beeldspraak voort: menigeen zou die wilde zwijnen niet gaarne op zijn weg vinden, hunne borstels zijn van ijzer en zij wroeten in hagen en bosschen, verscholen onder de groene takken. Dan brengt men ze ter markt, maar geen vleeschhouwer wil ze koopen en eindelijk besluit de dichter met de woorden:

Dan gaet mense daer besiden driven
Besiden aen haer ghesellekens dans
Twaer mi leedt, dat icker af songhe
Want voorwaer si zyn ongans.

't Is niet te ontkennen, dat de 7e strofe een zeer goed slot voor het lied zou zijn, maar is dat alleen eene voldoende reden om die vier strofen weg te laten, als niet tot het lied behoorende? Laten wij de zaak eens nagaan. De taal dezer vier strofen past zeer goed bij die der andere: ook hier vindt men die goed volgehouden beeldspraak en denzelfden onregelmatigen vorm. Behalve den tekst van het Antwerpsche Liedboek echter bestaat er ook nog een andere [2]), die wat het verhaal betreft, vrij wel met den eersten overeenkomt. Alleen worden de roovers hier »de 36 ketelaers" genoemd en blijkt hier, dat de rooverhoofdman opzettelijk het leven des ridders spaart. Als redenen daarvoor geeft hij o. a. op:

Ik heb met hem ghereden
Door dorpen ende steden
Zeven jaer gedronken
En g'eten van zyn brood.

1) Deze regel is blijkbaar corrupt; er heeft òf „verkens" òf „wilde swynen" gestaan. Ik denk het laatste en het eerste zal wel voor iets anders in de plaats zijn gekomen.

2) Hor. Belg. II, n°. 22.

Naar alle waarschijnlijkheid is hij dus 's ridders schildknaap of knecht geweest en dat verklaart dan ook, hoe hij in het bezit van den horen gekomen is. Voordat de roovers echter hunnen gevangene laten trekken, moet hij op zijn ridderwoord beloven

Dat (hy) het niet zal seggen
Of met geene penne schryven
Als dat het bosch van Maldeghem
Met roovers is beleid.

Daarop volgt dan het verhaal van de wijze, waarop de heer van Maldeghem die belofte nakomt:

Mynheerken van Maldeghem
Die heeft stille gezwegen
Hy en heeft het met geen pennen
Geschreven of gezeid
Maer heeft met zynen voete
Te Brugge in 't zand geschreven
Als dat het bosch van Maldeghem
Met roovers lag beleid.

Dezelfde voorstelling vindt men in den tekst, waarvan WILLEMS zegt: »My voorgezongen in de omstreken van Maldeghem door den heer Willems van Eecloo en anderen. Men wyst daer nog de kuilen aan, in welke de roovers, zoo men zegt, gekerkerd zyn geweest [1])."

Ik stel mij de zaak op deze wijze voor: Het avontuur van den heer van Maldeghem met de roovers zal al spoedig in een lied bezongen zijn geworden; dat lied bevatte m. i. de zeven eerste strofen. Later zal men toen op de aanwijzing van den ridder de roovers gevangen hebben genomen en te Brugge of misschien op het kasteel van M. hebben binnengebracht. Naar aanleiding daarvan kan toen een ander volksdichter er de vier strofen hebben bijgemaakt, welke door deze opvatting, dunkt mij, ook eerst duidelijk worden. Immers wie kon nog, al was het in ironie, denken aan »lammerkens", nadat hij de woeste bandieten gekneveld binnen de slotpoort had zien komen:

1) Oude Vlaemsche Liederen bl. 141.

Vandaar dat de dichter de eerste vervolgstrofe aanvangt:

Och wie wil hooren van lammerkens?
Wi sullen den sanck verkeeren moeten

en dat hij voorstelt de roovers liever bij wilde zwijnen te vergelijken (in die dagen zeker nog talrijk), die menigeen ongaarne op zijn weg zou vinden, want hunne borstels zijn van ijzer (zwaarden, pieken en knotsen). Op hunne binnenkomst te Maldeghem of Brugge heeft dan de 10e strofe betrekking:

Dan brenct mense daer ter merct gedreven
Seer verstoort ende so schou

Hoe goed zijn die half vertoornde, half schuwe gevangenen geschilderd!

En de eindstrofe heeft betrekking op de terechtstelling. Ook hier houdt de dichter de beeldspraak steeds vol. Na spottend gezegd te hebben, dat geen vleeschhouwer lust zou hebben zulke zwijnen te koopen, vervolgt hij:

Dan gaet men se daer besiden driven
Besiden aen haer ghesellekens dans.

De dans is dan de terechtstelling op het schavot, waar reeds sommige roovers het leven hebben gelaten. De dichter besluit met de woorden:

Twaer mi leedt dat icker af songhe
Want voorwaer si zyn ongans

De aardigheid steekt gedeeltelijk hierin, dat het mnl. »ongans" (ongants) de staande uitdrukking is voor: bedorven vleesch of spek [1]). De onthoofding wordt dus spottend bij het slachten van zwijnen vergeleken en de dichter zegt dan: »Het zou mij onaangenaam zijn er van (van de beschrijving der terechtstelling, die hij weglaat) te zingen, want voorwaar, het was garstig vleesch. Ik meen dus, dat de vier bedoelde strofen wel bij de zeven andere behooren, al kunnen zij er later bijgemaakt zijn.

1) Kiliaen i. v. ongans, ongants vercken: sus grandinosus; dus wat wij noemen: garstig.

Van drie ghesellen uit Rosendael.

Hadden wij hier te doen met roovers van beroep, met eene georganiseerde bende, in dit lied treffen wij eenige genotzoekers aan, die de gelegenheid tot dieven maakt. Als het geld op een vroolijken zwerftocht verteerd is, komen zij een koopman tegen, dien zij aanranden en dwingen zijne goederen af te geven onder bedreiging van hem anders te zullen dooden.

Die coopman sinen tas ontsloot
Ende hi schonker wel hondert cronen;
Houdt daer, ghesellen van Rosendael,
Verteertse met vroutjes schone.

Triomfantelijk komen zij later op appelgrauwe rossen Antwerpen binnenrijden, maar reeds wacht hen de pijnbank en met verlamde leden moeten zij den vroolijken dag bekoopen. Geest en taal van dit lied wijzen misschien niet op de 15_e maar op het eerst der 16e eeuw; 't is echter moeilijk uit te maken. Met dit lied heeft men een ander, vroeger zelfstandig, lied op den nachtegaal verbonden; daarover spreken wij echter later.

Mooi Aaltje.

Tot dusver was het doel der roovers, welke wij ontmoet hebben nog slechts goud en zilver, maar ook van menschenroof weten onze liederen te verhalen. In het lied van »Mooi Aaltje" hebben wij daarvan een voorbeeld. Slechts in twee liederboeken en dat nog wel uit den aanvang der 18e eeuw werd dit lied, voor zoover ik weet, opgenomen [1]) en in de helft dezer eeuw werd het nog door de gezusters Loveling in hunne woonplaats Nevele uit den mond des volks opgevangen. Ongetwijfeld behoort het onder onze oude liederen, gelijk uit den inhoud al ras zal blijken.

Mooi Aaltje is eene koningsdochter, die gestolen en aan koning Alewijn verkocht wordt. Hij krijgt zeven zonen bij haar, maar tot een eerlijk huwelijk is hij niet te bewegen, omdat hij haar voor eene vondeling houdt. Hij kiest zich dus eene andere ge-

---

1) In „den Italiaenschen Quacksalver." (1738.) en in „Scheltema's verzameling bl. 531. (voor het volk gedrukt).

malin en terwijl de bruiloft gevierd wordt, begeeft Mooi Aaltje zich met hare zeven zonen en veertien kamenieren naar het bruidshuis. Onderweg ontmoet zij Alewyn en op zijne vraag, welk geschenk zij der jonge bruid denkt aan te bieden, zegt zij zinspelend op hunne vroegere betrekking:

Jouw bruid, die zal hebben goeds ghenoech,
Koning Alewyn, zeide ze, heere!
Myn oude kousjes en myn (ver)sleten schoen
Die mag ze wel dragen met eeren.

Maar dit geschenk weigert hij natuurlijk. Daarop biedt zij hem hare zeven zonen aan. »Die zal zij toch wel in haar dienst krijgen" antwoordt Alewyn, maar

Jij moest haar geven jouw voorgespan
Wou jy de vriendschap met haar houen.

Dit weigert zij echter; slechts twee waren er aan haars vaders hof, hare zuster en zij hadden er elk een. »Zyt gy dan een koningskind" vraagt hij, »waarom my dat niet vroeger gezegd."

Ik had u zelve willen trouwen.

Daarop komen zij in het bruidshuis aan. En

Doe mooi Aaltje op dat bruidshuis kwam
De heeren boden haar eens te drinken
Zy liet er alzoo menigen traan
Al in de gouden wynschaal zinken.

De bedroefde vrouw trekt het oog der bruid tot zich en zij vraagt haren bruidegom: wie dat mag zijn. »'t Bennen van ons nichten en van ons neven" antwoordt hij, maar zij logenstraft hem en maakt zich als mooi Aaltje's jongste zuster bekend. Edelmoedig doet zij afstand van haren bruidegom ten behoeve der verongelijkte zuster, zet haar gouden kroontje op mooi Aaltje's hoofd en rijdt heen, terwijl koning Alewyn tot zijne eerste liefde terugkeert. De tekst, dien de gezusters Loveling voor een dertig jaar aan SNELLAERT mededeelden [1]) geeft in hoofdzaak hetzelfde

1) Oude en Nieuwe Liedjes. 2e uitg. n°. 65.

verhaal. De koningsdochter heet daar Madel en zij wordt door den koningszoon zelf geschaakt. Overigens bevat deze tekst slechts 15 strofen tegen 22 van dien uit het 18e eeuwsche liedboek. Het lied is er na dat lange tijdsverloop natuurlijk niet beter op geworden, maar verkeert toch nog in vrij goeden staat. Reeds na de korte inhoudsopgave zal elk hebben kunnen bemerken, dat wij hier met een oud lied te doen hebben.

Dat blijkt in de eerste plaats uit de maatschappelijke toestanden, ook uit de wijze, waarop personen van hoogen rang worden aangesproken: 't Is altijd: »koning Alewyn, heere!" of »och! moeder, zeide ze, landsvrouwe [1])." Dat ik het echter minstens in de 15e eeuw en waarschijnlijk nog wel vroeger wil plaatsen, steunt hierop [2]): De eerste strofen van het lied (tekst van den Ital. Quacks.) luiden aldus:

Daar was er een oolyke schachelaar
Hy schachelde een koning zyn dochter,
Hy schachelde ze hier, hy schachelde ze daar
Dat hy ze zoo duur verkochte.

Hy verkocht ze zoo duur om geenen geld
Hy woog ze tegen zilveren schalen
Door haar rykdom en haar schoonheid
Zoo werd zy geheeten mooi Aale.

Dat deze strofen in dien vorm niet in het oude lied gestaan zullen hebben, zal men licht bemerken. Het zou uiterst moeilijk zijn ze tot hunnen oorspronkelijken vorm terug te brengen en ik zal mij daaraan niet wagen, maar in elk geval kan het woord: »schachelaar," dat eerst van veel lateren tijd dagteekent, er niet gestaan hebben [3]). Welk woord heeft daarvoor vroeger in de

---

1) Dit laatste woord is in str. 8 verknoeid tot: lam der vrouwen.

2) Uit het voorkomen van het lied als wijs van een ander lied kon ik niets zekers opmaken. In „P. J. Twisck's Kleyn Liedtboexken" (1633) vond ik de wijs „van Adelken ende Alewyn." Is dat ons lied?

3) Hoffmann verklaart: „schachelaar" eenvoudig door: „schaaker, Schächer, Räuber," maar die beteekenis heeft het woord nooit bij ons gehad. Het w. w. *schachelen* komt in de 17e eeuw voor als frequentatief van *schachen* d. i. schateren (zie Oudemans, Bijdrage tot een Middel- en Oudnerl. Woordenboek i. v.) In Holtrop's Dutch-English Dictionary (1841) lees ik: *schachgeraar* in de bet. van: *woekeraar*; dus toen schijnt het woord de tegenwoordige bet. genaderd te zijn.

plaats gestaan? Welk ander zou het geweest zijn dan het woord: »schaker," want dat was in de middeleeuwen gebruikelijk in den zin van: »roover." Dat hier een woord van die beteekenis vereischt wordt, blijkt reeds uit den samenhang: mooi Aaltje is een koningskind, dat voor eene vondelinge uitgegeven en voor geld verkocht wordt; door wien anders zou dat gebeurd zijn dan door haren »scaker?" Maar bovendien wordt deze gissing bevestigd door de eerste strofe van den hedendaagschen Vlaamschen tekst, waarin ook van *stelen* gesproken wordt. De eerste strofe luidt daar:

Een koning die hadde twee dochterkens in 't gemein
De oudste was Madel geheeten;
Een koningszoon stal ze tot tot de liefste zyn
En voerde ze naer verre streken.

En ook het deensche lied, waarin wij het nederlandsche terugvinden, brengt een bewijs aan. In de eerste strofe daarvan lezen wij immers: [1])

De *Rövere* wilde *stjele* gaa
Saa langt i fremmede Lande
Saa *stjal* de bort det Konge-Barn
Den Jomfru hedte skjön Anna.

Ik geloof dus zeker, dat het woord: »scaker" in den ouden tekst moet gestaan hebben en wanneer wij bij HOFFMANN v. F. lezen, dat er in de 15e eeuw een lied was, dat aanving met dezen regel: »Het schaecte een goet schakerkyn" [2]) dan meen ik wel te mogen aannemen daarin ons lied te hebben weergevonden. Mag men dit vaststellen, dan was het lied dus reeds in de 15e eeuw zóó bekend, dat zijne aanvangswoorden konden dienen om de wijs van een ander lied aan te geven. De latere zangers zullen het woord »schakerkyn" niet meer begrepen hebben en het woord »schachelaar" zal er (misschien langzamerhand) voor in de plaats gekomen zijn. Dit paste wel in den zin, daar er

1) Aangehaald bij H. v. F. Hor. Belg. t. a. p.
2) „Hor. Belg. II, XXVII in de lijst van Liederanfänge".

toch ook sprake is van verkoopen [1]). De wijze, waarop mooi Aaltje haren ontrouwen minnaar op zijne bruiloft komt storen, treffen wij ook elders in de middeneeuwsche poëzie aan. O. a. in eene Deensche romance getiteld »*Herr Peder og Liden Kirstin* [2])." Hier verricht de vroegere geliefde alle diensten als bruidsmeisje, maar hangt zich daarna bij heure schoone haren op. Herr Peder doorsteekt zich en de bruid sterft van rouw.

Merkwaärdiger is nog, dat wij dienzelfden toestand, zij het ook onder andere vormen, terugvinden in een Nederlandschen ridderroman uit het tijdperk van verval nl. den Seghelyn van Jerusalem [3]). Ook Seghelyn heeft zeven zonen, die hij echter gewonnen heeft bij zeven jonkvrouwen, welke hij daarna verlaat. Naderhand kiest hij zich een ander meisje, Florette genaamd tot bruid en juist terwijl de bruiloft gevierd wordt en

Florette die joncfrouwe rene
Sat met Seghelyn daer si aten

treden de zeven moeders met hunne zeven zonen de zaal binnen. Ook hier ontveinst Seghelyn zijne verhouding tot de vroegere minnaressen tegenover zijne bruid. Evenals mooi Aaltje haren trouweloozen geliefde hunne zeven zonen aanbiedt als dienaars voor de nieuwe bruid, zoo bewerkt Seghelyn voor de zeven jonge vrouwen:

Dat si worden camerieren
Van Floretten al haer lyf [4]).

Ik wil daarmede niet aantoonen, dat er verband moet bestaan tusschen den ridderroman en het lied, maar alleen dat de

---

1) In Scheltema's verzameling treffen wij het lied aan op bl. 581 onder den titel: „Een Nieu Lied / van een olike Schakelaer / Stem: Alst begint:

Daer was een olike Schakelaer
Hy schakelde een Koning zyn Dogter.
enz.

Ook hier m. i. eene verbastering van den oorspronlijken tekst. Is dit misschien een der trappen, waarlangs men tot: „schachelaar" kwam?

2) „Udvalgte Danske Viser" v. Nyerup e. a. III, n°. 157.

3) Door den uitgever Verdam tusschen 1330—1350 gesteld.

4) vgl. de beschrijving t. a. p. vs. 8046 vlgg.

middeleeuwsche dichters zich dikwijls van gelijksoortige toestanden en voorvallen bedienen, gelijk later ook nog meermalen zal blijken Ook in eene andere romance wordt een meisje geschaakt, echter meer in den zin, dien dat woord later kreeg. Niet hebzucht maar liefde is daar de drijfveer. Het lied, dat ik bedoel is getiteld:

»Van Gerrit van Raephorst''

en heeft dezen inhoud: [1])

Vroeg in den ochtend van Goeden Vrijdag rijden Pieter de Grebber, zijne huisvrouw en zijne dochter door de hooge duinen achter Wassenaar ter kerke. Daar komt Gerrit van Raephorst hen op zijn wagen te gemoet, beschuldigt de Grebber, dat hij jacht maakt op zijne konijnen en rooft de dochter van de zijde des vaders weg. De moeder weeklaagt luid, maar haar echtgenoot is spoedig getroost. De schaker is »soo ryck van bloede" zegt hij en

Hy heefter [2]) rycke vrienden soo veel
Zy sullen ons dochtertje wel voeden

De moeder acht dit een schralen troost.

Och, lieve Man, wat meuchje spreken

zegt zij

Wat sullen zy van den Edeldom eten?
Wat sullen zy gaen beginnen?

Haar raad is dan ook naar 's Gravenhage te gaan, waar zij het meisje meent te zullen vinden. Als dat niet gelukt, spreken zij den heer van Wassenaar aan, maar ook hier is geene hulp te vinden en de troostelooze woorden:

Bender ghy u jonghste dochter quyt
Ick en kanse jou niet weder gheven.

is het eenigste, dat de edelman hen te zeggen weet.

---

1) Het is, voor zoover ik weet, alleen te vinden in het »Haerlems Oudt Liedboek" bl. 70.

2) In den tekst staat: *de rycke.*

Het lied behoort zeker tot de oude liederen. Vooreerst om den inhoud: of zou eene dergelijke schaking, waartegen geene gerechtelijke vervolging mogelijk schijnt, in lateren tijd dan de 15e eeuw kunnen zijn voorgevallen? Ten tweede, omdat er geen wijs bij staat aangegeven; het was derhalve, gelijk verschillende andere oude liederen (van HILDEBRAND, THYSKEN VAN DEN SCHILDE, GRAEF FLORIS, CORT ROZIJN) zoo bekend, dat het op zijne eigene afzonderlijke wijze gezongen werd, die aan elk bekend was. Ook de bouw der strofen wijst er op, dat het lied tot de oude liederen behoort, gelijk wij in een later hoofdstuk zullen zien.

Voor zoover ik deze romance begrijp, oefent de heer van Raephorst het recht van wedervergelding aan Pieter de Grebber. Als hij dezen tegenkomt is zijne eerste vraag: [1]) »Wat jaeghje, steelje myn konynen?" Die vraag schijnt gericht tot de dochter; het antwoord luidt ten minste:

> Wat souw ick dats jouwe konynen jaghen
> Daer ick hier sit op myn vaders waghen
> En hoe soud ick het konnen beginnen?

En het lied gaat dan aldus verder:

> Doe sprac Gerrit van Raephorst, dat edele bloet:
> »Onder 't ziddelbort zal icse vinnen."
>
> Pieter de Grebber die wierde van verwe root,
> Hy sette syn dochter al van syn schoot
> En hy settese al onder syn syde
> Daer namse dats Gerrit van Raephorst van daen
> Hey! dats heene ginck hy met haer ryden.

Ik zou hieruit opmaken, dat Pieter de Grebber werkelijk wel konijnen had gestroopt op den grond van Raephorst en dat deze

1) Het is ten minste waarschijnlijk, dat hij het is, die spreekt. Maar het is bij den springenden verhaaltrant der romance niet altijd gemakkelijk zoo iets te beslissen. De geheele strofe luidt aldus:

> Sy reden alhier, sy reden aldaer
> Sy reden al achter Wassenaer
> Al achter de hooge Duynen
> Daer quamper haer Gerrit van Raephorst te moet
> Wat jaeghje? steelje myn konynen?

daarvan kennis droeg, want hij zegt; »Onder 't ziddelbort sal icse vinnen." Het »ziddelbort" schijnt een wagenbank te zijn, die tegen de zijde van den wagen bevestigd was en tegelijk dienst deed als deksel eener zich daaronder bevindende kist [1]). Daarbij zou dan ook passen, dat de Grebber zich ontdekt ziende van schaamte kleurt.

Dat Raephorst hier met voorbedachten rade handelde, zou ik opmaken uit zijne woorden:

't Was my niet [2]) om hasen of konynen te doen,
Ick heb het wildt al, dat ick sochte.

die hij uitspreekt na het jonge meisje geschaakt te hebben.

Stond hij in eenige betrekking tot den heer van Wassenaer bv. in die van vasal? Of waarom anders wenden de ouders zich tot dezen:

Zy spraken myn Heertje van Wassenaer aen:
Of hyse aen haer dochter helpen konde.

De slotstrofe is mij niet duidelijk.

Myn Heertje die sprack er al sonder sneven:
Och! Vrouwtje waer is jou Man ghebleven?
En waer is jou Man ghebleven?
Bender ghy u jonghste Dochter quyt
Ick en kanse jou niet weder gheven.

Waarschijnlijk moet men bekend zijn geweest met de wijze, waarop de schaking gebeurde, om het lied goed te kunnen begrijpen en gaan sommige toespelingen voor ons verloren, welke voor de tijdgenooten duidelijk waren.

---

1) Het woord komt hoogst zelden voor. Kiliaen kent het niet. In het „Mittelniederd. Wörterbuch van Schiller en Lübben komen echter verscheidene samenstellingen voor aavangende met *sidel* b.v.: sidel-dore (seitenthür) sidel-gat, sidel-mure enz. In het plat-duitsch, vooral in het dialect van Keur-Hessen beteekent *sidel* op zich zelf: „kist, bestemd om allerlei weg te bergen en die tegelijk dienst doet als bank. Vandaar dat: „ziddel-bort" wel het „bord" (plank) zal beteekenen, welke den „ziddel" (kist) tot deksel dient.

2) In den tekst van het H. O. L. staat: „'t Was myner om enz."; maar m. i. beteekent dat niets en moet het vers aldus gelezen worden.

Erger dan in deze romance gaat het toe in die »Van de Koningin van elf Jaren" welke evenals het lied van mooi Adeltje door de gezusters Loveling uit den mond des volks werd opgeschreven [1]). Het lied vangt aldus aan:

Daer was er een koning zeer ryk van goed,
Hy vryde Abraham's dochter van elf jaer oud:
Stel my uw dochter ter mynre pande,
Of al uw goed steek ik in brande.

Te vergeefs wijst de vader op de jeugd van zijn kind; de koninklijke vrijer laat zich niet afwijzen. Het meisje besluit nu zich op te offeren.

Wel vader, zei zy, ware dat geene pyn,
Dat al ons goed verbrand moest zyn?
En sterf ik van zulk een pyne,
De schâ van my die ware kleine.

Zy is er op haer slaepkamer gegaen,
Zy heeft haer zyden kleedsel aengedaen,
En een paer schoen met snelle' riemen
Daermee ging zy den koning dienen.

En een jaerken of wat daernaer
De koninginne was in gevaer,
Zy riep: ach! koning, ach! koning heere,
Myne regter zyde doet my zoo zeere.

Het arme kind smeekt hem zijn paard te zadelen en zoo snel hij kan naar hare moeder te rijden. Weldra zit hij in den zadel en draaft door het bosch om zijne opdracht te volbrengen. Halverwege komt hij de moeder van het meisje tegen, die door een voorgevoel gedreven op weg is naar hare dochter. Hij neemt haar achter zich op het paard en gezamenlijk keeren zij terug. Reeds hebben zij het bosch achter den rug en de groene heide breidt

---

1) Medegedeeld door SNELLAERT in de „Oude en Nieuwe Liedjes" n°. 64.

2) Wat beteekent „snelle riemen"?

Moet men niet lezen: „smalle"? Ook in het A. L. n°. 29 lees ik: „twee schoenen met smale riemen".

zich voor hen uit; daar treffen klokketonen het oor van den koning en sombere vermoedens maken zich van hem meester. Te vergeefs tracht hij zich op te dringen, dat die tonen den noen moeten aanduiden. Het klokje klept voort en zijn oog valt op een schaapherder, die met zijne kudde over de heide trekt. Hij kan zich niet weerhouden inlichtingen te vragen:

Wel schaper, zei hy, schaepherder van my,
Ik zal u wat vragen en zegget gy my:
Wat is er hier zoo vroeg te doene,
Luiden die klokskens hier ook al noene?

Het antwoord maakt zijne bange verwachting tot zekerheid. De jonge koningin is gestorven tegelijk met het kind, waaraan zij het leven had geschonken en de man, wiens slachtoffer zij geweest is, overleeft haar niet lang:

Hy leî zyn hoofd al op eenen steen;
Van weenen en rouw brak zyn hertjen in tweên.
Daer waren dry lykskens wel in 't gemeine
Van vader en moeder en zoontjen kleine.

De oudheid van dit lied blijkt, dunkt mij, genoegzaam uit den inhoud. Is het echter ook oorspronkelijk Nederlandsch en zijn er misschien nog andere bewijzen voor die oudheid te geven? Laat ons nagaan, wat dienaangaande valt op te merken. Er zijn verschillende Duitsche liederen, waarin deze zelfde geschiedenis verhaald wordt [1]. BÖHME deelt ons een daarvan mede onder den titel: »Die junge Markgräfin". De gang van het verhaal is hier in hoofdzaak dezelfde als in het Vlaamsche lied, maar van woordelijke overeenkomst is geen spoor te ontdekken; ook is het Duitsche lied veel uivoeriger en bevat tal van bijzonderheden, die in het Vlaamsch niet vermeld staan. De voornaamste feiten komen echter overeen, gelijk ik reeds zeide: Ook hier zendt de kindvrouw haren echtgenoot door het bosch om hare moeder te waarschuwen. Hij komt deze halverwege tegen, zij rijden over de

1) Opgegeven door BÖHME in zijn Altd. Liederb. n°. 89.

heide en hooren een klokje luiden. De markgraaf vraagt een herder om inlichting en evenals wij in het Vlaamsche lied hoorden:

Luiden die klokskens hier ook al noene?

luidt het hier:

Ach Hirtlein, liebes Hirtlein mein,
Was läutet man im Klösterlein?
Ist es denn um die Vesperzeit,
Oder läutet man einen Todtenleich?

Zij komen aan het kasteel, zien daar den lijkdienst en komen in de kamer, waar het arme moedertje met het doode kind in hare armen op de baar ligt. De schoonmoeder sterft van smart:

Die Mutter die war ganz allein
Sie setzt sich auf einen harten Stein
Vor Leid brach ihr das Herz entzwei.

Deze strofe komt eenigszins overeen met de laatste door mij aangehaalde strofe van het vlaamsche lied. De markgraaf doorsteekt zich en weldra wassen drie leliën op het graf der jonge koningin. Eene daarvan is zwart; deze stelt het nog ongedoopte kind voor. Op de derde staat geschreven:

Wir sind alle bei Gott, die sich lieben.

Daarop wordt de markgraaf naast zijne jonge vrouw in de kerk begraven.

Een ander lied, dat deze zelfde stof behandelt onder den titel »Hans Markgraf" [1]) is korter dan dit eerste, maar vertoont ook nergens woordelijke overeenkomst met het Vlaamsche lied. Andere Duitsche teksten kon ik niet vergelijken. Indien men echter in aanmerking neemt, dat het Duitsche lied reeds in het midden der 16e eeuw bekend en dat zijne melodie zeer geliefd was [2]), dat het in verschillende oorden van Duitschland nu nog bekend is, dat het Vlaamsche lied dikwijls onduidelijk is (over de moeder der

---

1) Opgenomen in „*Die Volkslieder der Deutschen durch* F. K. VON ERLACH II, bl. 136.
2) Vgl. BÖHME t. a. p.

jonge koningin wordt b.v. met geen enkel woord meer gesproken, nadat de koning haar achter zich te paard heeft gezet) en dat twee der Duitsche liederen het in uitvoerigheid en duidelijkheid winnen van den eenigen ons bekenden Vlaamschen tekst, dan is het m. i. waarschijnlijk, dat deze geschiedenis ons door Duitsche liederen bekend zal zijn geworden; misschien heeft een Vlaamsch dichter er toen eene eenigszins zelfstandige bewerking van gemaakt. Wie met »Abraham" in het Vlaamsche lied bedoeld wordt, weet ik niet. Er kan echter zeer wel een andere naam gestaan hebben; meermalen immers worden namen in de oude liederpoëzie veranderd.

Zou het Vlaamsche lied reeds in de 16e eeuw gemaakt zijn? Ik geloof het wel, maar kan het niet bewijzen. Het komt mij aannemelijk voor, omdat bijna al deze verhalende liederen vóór de 17e eeuw tot ons overkwamen. Later werd onze verhouding tot Duitschland gansch anders en ik heb nooit opgemerkt, dat gedurende en na de 17e eeuw romancen door ons uit het Duitsch werden overgenomen [1]). Mogelijk is het zeker, doch m. i. niet waarschijnlijk. Er is meer, dat mij tot die meening brengt. Het door BÖHME medegedeelde lied vangt aan met dezen regel: »Es hatt ein Herr ein Töchterlein" en in 1593 moet een lied aanvangende met den regel »Het hadde een graef een dochterken" hier te lande zeer bekend geweest zijn, want die aanvangsregel kon toen gebruikt worden om de wijs van een ander lied aan te geven [2]). Bovendien kan ook de andere Duitsche tekst getiteld »Hans Markgraf" (Hans Markgraf ging zum Freien aus) hier bekend zijn geweest. In VAN MANDER's *Gulden Harpe* toch trof ik een lied aan gesteld op de wijze »Van Hans de Grave". Kan ik dus al niet bewijzen, dat het Vlaamsche lied hier in de 16e

1) Ik bedoel natuurlijk volksliederen door Nederlandsche volksdichters of zangers van Duitschers overgenomen.

2) Vgl. de lijst van *„Liederanfänge"* Hor. Belg. II, XXVI. Misschien is dit lied hetzelfde als die, welke aanvangen „Het was een graven dochterkyn" (1631) en „Noch weet ik eens graven dochterkyn" (1638) welke ook aldaar bl. XXVIII en XXXI voorkomen.

eeuw of vroeger bekend moet zijn geweest, ik hoop het toch waarschijnlijk te hebben gemaakt.

Op de aandoenlijke geschiedenis van het elfjarige meisje moge die »Van 't Kindt van twaelf jaren" volgen. Deze romance, eene der roerendste die wij hebben, werd door Hoffmann niet in zijne Horae Belgicae opgenomen, maar sluimert vergeten in het »Haerlems Oudt Liedboek" (bl. 74). Het lied verhaalt:

Het was een kindt, soo kleynen kindt
Een kindt van twaelef jaeren/ twaelef jaeren
't Sou met syn boochje uyt schieten gaen
Daer de hasen en konyntjes waren/ konyntjes waren.

Terwijl het zich daarin verlustigt, wordt het door den Heer van Bruyswyc gevangen genomen. De moeder hoort het en begeeft zich naar het kasteel. Maar te vergeefs biedt zij den hardvochtigen kastelein »silver en root goudt" om het knaapje terug te bekomen. Daarna biedt zij hem hare »seven ghedochters stout", maar hij blijft weigeren. »De drie" zegt hij:

De drie, dat bennen nonnen/ bennen nonnen
De vier dat zyne so edel Lantsvrouwen
Sy blincken teghen de Sonne.

Nu biedt zij hem hare »seven ghesoonen stout" maar ook deze weigert hij:

De drie dat benne Papen/ benne Papen
De vier dat synder so edel Lantsheeren
Sy draghen Keysers wapen/ Keysers wapen

Zoo is dan alles te vergeefs en het arme knaapje moet de ladder beklimmen, waar de dood hem wacht. Uitnemend is de schildering van de kleine gestalte, die langzaam de ladder bestijgt en op iederen sport reikhalzend omziet of nog geene hulp komen zal.

Als 't kint op 't eerste trapje trat
Het keeck so dickmaels omme/ dickmaels omme
Daer sagh het syn seven ghesusters stout
Van verre ghereden commen/ ghereden commen.

En de hoop ontwaakt weer in hem en hij kan zich niet bedwingen en luide roept hij:

Rydt aen/ rydt aen/ ghesusters stout
En steect jou paert met sporen/ paert met sporen
Hadt jy der een half uer langer ghebeydt
Myn leven waer al verloren/ al verloren.

Maar zij zijn nog zoo ver, zoo ver en hij klimt weer een sport hooger. Nog is echter de hoop niet geheel verdwenen:

Als 't kint op 't tweede trapje trat
Het keeck so dicmaels omme/ dickmaels omme
Daer sach het syn seven ghebroeders stout
Van verre ghereden commen/ ghereden commen.

En weer roept hij angstig:

Rydt aen/ rydt aen/ ghebroeders stout
En steect jouw paert met sporen.

Maar zij zijn nog zoo ver — en weer klimt hij een sport.

Als 't kint op 't derde trapje trat
Het most noch eensjes drincken/ eensjes drincken.
Het lieter soo menighen natten traen
Al in de schale sincken/ schale sincken.

Het zijn de laatste tranen, die hij weent. Maar zijn beul ontsnapt de wrekende hand niet en reeds den volgenden morgen werpt de opgaande zon hare stralen op het lichaam van den Heer van Bruyswyc badende in zijn bloed.

's Morgens als den dach opquam
De Poorten ginghen open/ ginghen open
Doe lach er myn Heer al van Bruynswyc
Al door syn halsje geschoten/ halsje geschoten.

Het schijnt, dat de wreker zelf hem vraagt:

Myn edelen heer al van Bruynswyc
Hoe ben jy nou te moede/ nou te moede?
Gister avond doe wasser jou halsje sneeuwit
Nu ist soo root als bloede/ root als bloede.

Stervend beklaagt de edelman zich nog, dat niemand hem eene eerlijke begrafenis wil geven.

Volgens DE COUSSEMAEKER werd het lied nog in zijn tijd in Fransch Vlaanderen gezongen en hij geeft dan ook den tekst, dien hij verzameld heeft in verschillende dorpen en stadjes [1]). Het lied is daar verknoeid en bedorven, hoewel het in hoofdzaak met dat uit het H. O. L. overeenkomt. Alleen is hier »Koning Halewyn" in de plaats getreden van den Heer van Bruyswyc. DE COUSSEMAEKER denkt er niet aan, dat die naam wel eens van lateren tijd zou kunnen zijn en ziet dus in ons lied »un des épisodes de ce farouche homme du Nord". Dat dit echter geen grond heeft en dat de naam »Halewyn" werkelijk een invoegsel is van lateren tijd, blijkt uit den oudsten tekst, dien wij van ons lied hebben. Deze bestaat wel is waar slechts uit twee regels, maar die twee zijn voldoende. In de 15e eeuw komen nl. die aanvangsregels reeds voor om de wijs van een ander lied aan te geven:

Die edele Here van Brunenswyc
Die heeft een kint ghevanghen [2]).

Tevens blijkt daaruit hoe oud het lied ongeveer is; want was het in de 15e eeuw zóó algemeen bekend, dat het als »wyze" kon dienen, dan kan het zeer wel uit de 14e eeuw afkomstig zijn. De naam: Brunswijk zou doen vermoeden, dat het lied oorspronkelijk Duitsch geweest zij. Niets herinnert echter aan die Duitsche afkomst en ik heb ook nergens een Duitsch lied over deze stof kunnen ontdekken. Dit beslist de zaak nog wel niet, want zulk een Duitsch lied kan verloren zijn gegaan, maar van den anderen kant is het niet onmogelijk, dat een zwervend Nederlandsch dichter een lied zou hebben gemaakt op de geschiedenis, die hem aan de oostgrens of misschien in de omstreken van Brunswijk kan ter oore gekomen zijn.

Hoe het zij, ik zie in dit verhaal niets anders dan een schildering van de gruwzame wreedheid, waarmee adellijke heeren

1) In zijn »Chants populaires" etc. n°. 46.

2) Hor. Belg. II, XXIV.

zich soms in hun jachtrecht handhaafden, dezelfde wreedheid, die in Bürger's »Wilder Jäger" zoo zwaar gestraft wordt en die ook hier der wrekende Nemesis niet ontkomt.

Op het altaar dier godin offeren ook dichters en zangers dezer liederen gaarne en dikwijls en doen zij het misschien niet immer uit eigen aandrift, dan volgen zij hierin hun instinct, omdat zij gevoelen, dat het volk op den duur het onrecht haat en de gerechtigheid lief heeft. Dat moge op nieuw blijken uit eene romance, die veel overeenkomst vertoont met de zoo even besprokene en van HOFFMANN v F. dan ook terecht het opschrift:

De onschuldige knaap [1])

verkregen heeft.

Deze knaap is nl. door een vertoornd edelman gevangen genomen in de meening, dat hij eene gouden keten gestolen heeft. In een kerker, die veertig vadem onder de aarde ligt, met adders en slangen tot eenig gezelschap, ligt de ongelukkige op den dood te wachten. Te vergeefs komt zijn vader voor den slotvoogd en biedt hem een hoog losgeld aan, te vergeefs wijst hij er hem op, dat zijn zoon de keten niet gestolen, maar van eene jonkvrouw ten geschenke ontvangen heeft — de edelman blijft onverbiddelijk en misschien zal deze hardvochtigheid wel daarin haren grond hebben gevonden, dat de schenkster der keten zijne dochter was. De jongeling moet eindelijk de noodlottige ladder beklimmen onder het oog van zijn vader, wien het hart breekt.

Zyn vader onder 't geregte stond,
Zyn hert dat scheen te breken;
Och, zoone liefste zoone van myn,
Uwen dood zal ik wel wreken.

Maar zijn zoon vermaant hem die wraakzucht te onderdrukken. Den derden dag daarna verschijnt een engel, die beveelt het lijk af te nemen, zoo men niet wil, dat de gansche stad verzinke. Ook daarmee is echter niet alles afgedaan en drie maanden later moeten nog meer dan dertig mannen met hun leven den moord op den jongeling boeten.

1) Hor. Belg. II, n°. 25

Zooals ik reeds zeide, noemt H. v. F. dit lied »Der unschuldige Knabe" en die duitsche titel past hier beter dan in vele andere gevallen, want het lied is vrij letterlijk uit het duitsch vertaald. Bij eene vluchtige vergelijking met een paar duitsche liederen [1]) zal dat spoedig duidelijk worden voor elk, die ze even naast elkander legt. Van die vertaling valt overigens niet veel bijzonders mede te deelen; hare letterlijkheid wijst eerder op de eerste helft der 16e dan op de 15e eeuw. Het duitsche lied komt het eerst voor in 1540 en daarna dikwijls op losse blaadjes; bij ons trof ik het voor de eerste maal als wijs aan in een geestelijk liedboek van 1593 [2]). De volgorde der strofen is in het duitsch eenigszins verschillend van die der vertaling, nl. 1—10 evenals in het duitsch, daarop 11, 13, 14, 12 en dan weer als in het origineel. Fraai is de vertaling geenszins en de slotstrofe van het duitsche lied, waarin »drei jungfrewlein zu Wien in Oesterreiche" zich als de zangsters noemen, is in het nederlandsch weggelaten.

Dat dergelijke verhalen niet aan een bijzonder land eigen waren, maar tegenhangers vonden in het overige beschaafde Europa, blijkt o. a. uit eene engelsche ballade getiteld: Seton's sons [3]). De ballade bevat de geschiedenis van een paar edelknapen, die op een strooptocht gevangen zijn genomen, later als gijzelaars moeten dienen en vermoord worden, omdat hun vader zijn kasteel niet wil overgeven. Daarna komt ontzet voor de belegerden en nemen dezen eene bloedige wraak.

Met het verhaal eener wraakneming vingen wij de beschouwing dezer liederen aan en wij zijn hier op nieuw met dergelijke verhalen bezig geweest. Wat daar tusschen ligt, was dikwijls daarbij passend en voldoende om ons te overtuigen, dat in die ridderwereld waarlijk niet alles goud was, wat er blonk. Maar toch

---

1) n°. 125 van Uhland's verzameling en n°. 27 van Böhme's A. Liederb.

2) Veelderhandc Schriftuerlycke Nieuwe Liedekens, vermaningen enz. door L. K. gedruckt t'Utrecht by my Reynder Wylicks. Anno 1593 (L. K. is: Lenart Klock, zooals blijkt op fol. 508.)

3) Minstrelsy of the English Border by Fred. Sheldon bl. 18.

vallen daar meer en betere dingen op te merken dan alleen roof en moord en wraak.

Van de kunstwerken in proza sprekende, zegt een duitsch geleerde, dat voornamelijk liefde en avonturen de spil zijn, waarom zij draaien [1]). Kan men ook de stof onzer verhalende liederen onder die twee rubrieken brengen? Ik meen daarop bevestigend te kunnen antwoorden. En zagen wij tot dusverre meer van de avonturen dan van de liefde en traden de mannen meer op den voorgrond dan de vrouwen — in de reeks van romancen, die wij nu zullen nagaan, hebben maagden en vrouwen een even groot aandeel in den gang van zaken als de mannen en dikwijls een grooter. En dat ligt in den aard der zaak, want hier wordt in de eerste plaats gezongen van liefde en in dat rijk is de vrouw koningin. Zeker, de liefde dier jonkvrouwen beantwoordt niet altijd aan de eischen eener hedendaagsche zedenleer; van een strijd tusschen hartstocht en plicht is gewoonlijk geene sprake, dikwijls zelfs is hunne liefde »un amour aggressif" zooals een Fransch schrijver het geestig uitdrukt [2]), maar men moet daarbij in aanmerking nemen, dat ook van deze maagden en vrouwen kan worden gezegd, zij het ook in mindere mate, wat diezelfde schrijver beweert omtrent de jonkvrouwen der Chansons de Geste: »Ce qui les domine, c'est le sang; un sang qui bouillonne en des veines ardentes." En bovendien zijn bij die jonge vrouwen en meisjes in onze oude liederen ook voorbeelden te vinden van zelfopofferende, trouwe liefde. Het eerst moge dat blijken uit de geschiedenis van haar, wier smart zoo schoon geschilderd is in:

»Het daghet in den Oosten [3])."

Het dage t in den Oosten,
Het lichtet overal;
Hoe luttel weet myn liefken
Och waer ic henen sal.

---

1) Felix Liebrecht in de Voorrede (XVII) zijner bewerking van John Dunlop's History of Fiction.

2) Léon Gautier. Les Epopées françaises bl. 18 vlgg.

3) A. L. n°. 78. Hor. Belg. II, n°. 16. Willems. bl. 111.

Och warent al myn vrienden
Dat myn vianden syn
Ic voerdu uiten lande
Myn lief, myn minnekyn.

De morgennevel zweeft nog over de velden en tusschen de boomen, terwijl deze welluidende strofen weerklinken onder het venster eener jonkvrouw. De ridderlijke zanger is een harer minnaars, doch weinig passen de zachte aandoeningen in zijn lied bij de bloedvlekken op zijn zwaard. Zoo even is hij teruggekeerd uit een tweegevecht met zijn medeminnaar, die zich in de wederliefde der jonkvrouw mocht verheugen. De gelukkige heeft echter den dood gevonden onder de linde, waar de strijd plaats greep en de overwinnaar brengt nu zelf die vreeselijke tijding aan het meisje over. Zij begeeft zich daarop naar de linde, vindt het lijk van den geliefde en barst uit in de weeklacht:

Och lichdi hier verslaghen
Versmoort al in uw bloet!
Dat heeft ghedaen uw roemen
Ende uwen hoghen moet!

Och lichdi hier verslaghen,
Die mi te troosten plach!
Wat hebdi mi ghelaten
So menighen droeven dach!

Maar hooger belangen roepen haar. Nog kan de vermoorde hare liefde niet ontberen, want eene eerlijke begrafenis is een vereischte voor zijne zielsrust en zoo slaat zij dan den ter aarde gevallen mantel weder om en begeeft zich naar het vaderlijk kasteel, waar de poort reeds geopend is en de ridders vergaderd zijn. Hare bede om hulp bij den zwaren plicht, dien zij te vervullen heeft, wordt met stilzwijgen aangehoord:

Die heren sweghen stille,
Si en maecten gheen gheluit;
Dat meisken keerde haer omme,
Si ghinc al wenende uit

Zoo komt zij dan alleen terug onder de linde en bij het gezicht

van den vermoorden geliefde schiet het hart haar op nieuw vol en wanhopig werpt zij zich neder op het lijk en kust de koude lippen:

Si nam hem in hare armen,
Si custe hem voor den mont
In eender corter wilen
Tot also menigher stont.

Is dit tooneeltje onder de linde in hooge mate plastisch schoon niet minder zijn het de volgende, waarin wij zien, hoe de arme maagd zich eindelijk opheft uit hare smart en de aarde opgraaft met het blinkende ridderzwaard en het lijk op sneeuwwitte armen ten grave torst en zich dan, als alles voor haar ten einde is, met loome schreden verwijdert naar het klooster, waar zij hare dagen wil besluiten. Ik heb den inhoud van het lied medegedeeld, maar den indruk, dien het maakt, niet kunnen weergeven. Om er al de bekoring van te gevoelen moet men het lied zelf hooren en zeker zal het niet licht zijne werking op iemand missen, ook al is hij weinig bekend met de ridderwereld, waarin het ons een blik doet slaan.

Wij bezitten behalve den tekst van het A. L. nog een anderen uit het Oud Amsterdamsche liedboek, waarvan ook Breêroo zich bediend heeft voor zijn drama en die waarschijnlijk ook uit de 16e eeuw dateert. Eene vergelijking dier teksten kan ons dienen het lied beter te leeren begrijpen en ik zal daarom sommige strofen naast elkander plaatsen en eenige gewichtige punten van overeenkomst en afwijking bespreken.

De twee eerste strofen leveren geen groot verschil op. De oudste tekst (van het Antw. L. B.) is echter, gelijk doorgaans, fijner en beschaafder. Men oordeele:

A. L.	Breêroo.
1. Het daghet in den Oosten Het lichtet overal Hoe luttel weet myn liefken Och waer ic henen sal.	1. Het daghet uyt den Oosten Het licht schynt overal Hoe weynigh weet de liefste Waer dat ick heenen sal.

Hoe schilderachtig is dat: »het lichtet overal” en hoeveel beter

past het bij den eersten regel »Het daghet" (d. i. het begint dag te worden) dan in den anderen tekst »Het licht schijnt overal."

De tweede strofe levert geen groot verschil op:

2. Och warent al myn vrinden Dat myn vianden syn Ic voerdu uiten lande Myn lief, myn minnekyn	2. Warent al myn vrinden Dat myn vyanden syn Ick voerden u uyt de lande Myn troost, myn minnekyn.

Alleen zou men kunnen opmerken, dat door het weglaten van het klagende: »och" zoowel in de eerste als in deze strofe de droefgeestige tint, die over het geheele verhaal ligt, minder sterk is geworden.

Wij gaan verder:

3. Dats, waer soudi mi voeren, Stout ridder welghemeit? Ic ligghe in myns liefs armkens Met groter waerdicheit.	3. Werwaert wout ghy myn voeren, Stout Ruyter wel ghemoet? Al onder de lindeboom groene, Myn troost, myn waerde goet.
	4. Ic legg' in myn liefs armen Met grooter eerwaerdicheydt, Ic legg' in myn liefs armen Stout Ruyter wel ghemoet.

Als wij in aanmerking nemen, dat in Breêroo's tekst het lied eene strofe meer telt dan in het A. L. en er op letten, hoe verwaterd en gerekt die twee strofen (3 en 4) zijn, waarin tweemaal hetzelfde gezegd wordt en dat nog wel in woorden, die pas gebruikt zijn, dan zal men wel mogen aannemen, dat de eene strofe uit het A. L. verknoeid is tot twee in den lateren tekst. Ook komt het antwoord van den ruiter, zooals in den tekst bij Breeroo staat, noch in den Nederduitschen, noch in den Hoogduitschen tekst der 15e eeuw voor. Vaster gewoonte daalde de *ridder* in den oudsten tekst af tot een *ruiter* in den lateren; ook het bekende epitheton: »*welghemeit*" begreep men later niet meer en de *linde* werd tot een linde*boom*. Zóó zou men ook de andere strofen met elkaar kunnen vergelijken en tot dergelijke uitkomsten geraken. Liever dan die alle op te sommen, wil ik nog wijzen op het slot van het lied. Na het verhaal der begrafenis volgen in den oudsten tekst deze twee slotstrofen:

13. Nu wil ic mi gaen bergheven
In een clein cloosterkyn
Ende draghen swarte wilen
Ende worden een nonnekyn.

14. Met harer claerder stemme
Die misse dat si sanck
Met haer sneewitten handen
Dat si dat belleken clanc.

In den tekst, waarvan Breeroo zich bediende, staan die twee strofen in omgekeerde volgorde. Blijkbaar meende men dus, dat zij bij het lijk staande die mis zong en het schelletje deed klinken. Zoo vat ook Dr. ten Brink het op [1]), die trouwens alleen Breeroo's tekst gebruikt en le Jeune, die ons het meisje voorstelt »bij eene opene kapel in het veld het sterflied aanheffende [2])." Maar van waar komen plotseling dat schelletje en die kapel en zou het niet vreemd zijn, dat daarvan te voren met geen woord melding is gemaakt? Ja, het ligt in den aard der romance den hoorder veel te laten raden, maar dat heeft toch gewoonlijk meer betrekking op den gedachtengang dan op stoffelijke dingen.

Deze volgorde der strofen is m. i. niet te verdedigen, maar waarom zou men dat ook doen? waarom zal men niet liever aannemen, dat de oudste tekst ook hier de betere lezing vertoont en de verklaring is dan, dunkt mij, vrij wat eenvoudiger en gemakkelijker. De laatste strofe heeft dan alleen betrekking op de lijkmis, waaraan zij in het klooster deelneemt. En mocht het iemand vreemd voorkomen, dat het verhaal nog zou zijn voortgezet, nadat het meisje zich in het klooster heeft teruggetrokken, dan wijs ik hem op het eveneens zeer oude lied: »Ic stont op hoghen berghen" aan welks slot men denzelfden toestand aantreft. Over de wijze van voorstelling in het lied, vooral van de eerste strofen, valt nog iets op te merken. Bij ten Brink lezen wij alleen: »Nu vangt de romance aan met eene ongekunstelde schildering der natuur." Maar wie geeft die schildering? De dichter of een

1) Zie zijn: G. A. Breederoo bl. 236.
2) bij ten Brink aangehaald.

der handelende personen? Ik stel mij de zaak aldus voor: De twee eerste strofen van het lied worden gezongen door den zegevierenden ridder voor het venster der jonkvrouw. In de derde strofe tracht zij den zanger af te wijzen door hem te antwoorden, dat zij in haars minnaars armen ligt en in de vierde logenstraft hij haar met de woorden »bilo! ghi en secht niet waer" en hij voegt er bij: ga slechts naar de linde en het gezicht van zijn lijk zal u overtuigen; daarop gaat zij er heen. De verdere gang van zaken is duidelijk.

Als oorzaak van den dood heurs minnaars noemt het meisje in str. 6.

Dat heeft ghedaen uw roemen
Ende uwen hoghen moet.

Dat men zich openlijk beroemde op de gunst eener vrouw of maagd, was namelijk een vergrijp tegenover de schoone sekse, waartegen middeleeuwsche dichters niet zelden waarschuwen. Zoo wordt b. v. [1]) een ruiter door zijne liefste afgewezen, omdat zij gehoord heeft, dat hij zich op hare liefde beroemde. Het lied van Brunenborch [2]) verhaalt van een zanger, die het niet verzwijgen kan, dat hij een bloemkrans uit de handen zijner gehuwde meesteres ontvangen heeft. Een verrader beluistert hem, terwijl hij zijne vreugde hierover uitstort in een lied en komt dan tot den echtgenoot:

Here, seide hi, here goet!
Dats Brunenborch draecht hoghen moet,
Hi slaept bi dynre vrouwen.

En in de oude romance »van 't Vriesken" [3]) zegt een beleedigd echtgenoot tot den minnaar zijner vrouw:

Ja Vriesje, waert ghi der een eerlyc man,
Ghi trocter gheen andermans clederen an
En ghi droechter geen roem van vrouwen
Nu sult ghi mi of ic sal di
Met den blanken swaert doorhouwen.

---

1) Hor. Belg. II n°. 77.
2) Hor. Belg. II, n°. 6, 4.
3) ald. n°. 37, 3.

Dat »het daghet in den Oosten" een onzer oudste liederen is, weet men. Bij WILLEMS lezen wij deze aan de Acta Sanctorum ontleende mededeeling: »Dit lied was reeds bekend in de eerste helft der XIV[e] eeuw, toen de heilige Geertruid, beggyn van Delft en geboren te Voorburg in Holland, hetzelve gewoon was dagelijks te zingen......" Maar ook al wisten wij niet, dat het zoo oud was, dan zoude o. a. de schildering der begrafenis ons reeds daarop wijzen. De zorg voor eene begrafenis en het graven van een graf met het ridderzwaard zijn trekken, die men in de ridderpoëzie terugvindt. Zoo lees ik in eene aanteekening op den Walewein [1]) »biecht en begrafenis beveiligden de afgestorvenen naar ziel en lichaam om niet in handen der duivelen te vallen" en er worden dan voorbeelden uit den Lancelot aangehaald om dat te staven. Eenige andere voorbeelden uit denzelfden roman zijn [2]):

> Ende alsic doet ben, graeft mi dan
> Met uwen swaerde, edel man.

en:

> Doen voer hi int wout daernaer
> Ende dede die lichamen daer ter eerden
> Die si groven met haren swerden.

Zooals ik reeds opmerkte, wordt ons lied ook in het Duitsch gevonden. Er bestaat nl. een Nederduitsch lied en een korter Hoogduitsch, dat minstens uit de 15[e] eeuw dateert [3]). Het Nederduitsche lied is blijkbaar eene navolging van het onze; in het Hoogduitsch is de inkleeding eenigszins verschillend. BÖHME houdt echter ook deze bewerking voor eene omwerking van het Nederlandsche lied en het is derhalve waarschijnlijk, dat dit door de Nederduitsche bewerking in Opper-Duitschland bekend zij geworden; het Nederlandsche lied volgde dan in tegenovergestelde richting denzelfden weg, welken vele Hoogduitsche liederen namen, die door Nederduitschland tot ons kwamen en hier werden om-

1) Roman van Walewein. Uitgeg. door Dr. W. J. A. JONCKBLOET II, 269.
2) ald. bl. 276.
3) beide te vinden in BÖHME's Altd. L. B. n°. 17 en n°. 18.

gewerkt. Deze zienswijze verkrijgt grootere waarschijnlijkheid, indien men weet, dat eene Hoogduitsche, geestelijke omwerking van dit lied van 1421 betiteld wordt met den aanvangsregel van het Nederduitsche lied »Id daget in dat Osten."

Ik houd ons lied derhalve voor oorspronkelijk Nederlandsch en ook BÖHME is van die meening [1]). Mogen wij dit als zeker beschouwen, dan is het voor ons eene reden tot billijken trots, dat zulke liederen reeds in den aanvang der 14e eeuw (misschien nog vroeger) ten onzent konden ontstaan en tevens is het eene vingerwijzing, waar het geldt den ouderdom van andere dergelijke liederen te bepalen.

Een kunstwerk toch staat niet op zich zelf, maar is altijd min of meer het product der omstandigheden en wanneer men op een gegeven tijdstip bij een volk een zoo ontwikkeld gemoedsleven, zulk een scherp waarnemingsvermogen, zooveel talent om die ontvangen indrukken in schoone taal weer te geven en zooveel meesterschap van schildering aantreft, dan zullen al die eigenschappen zich niet slechts in één lied vertoond hebben, maar dan moeten er veel meer geweest zijn, al zijn velen daarvan reeds lang weggestorven [2]).

Maar toch niet al die liederen zijn begraven en vergeten met de geslachten van mannen en vrouwen, van knapen en meisjes, door wie ze eens werden aangeheven in vreugde en smart. Lang heeft het volk zijn steeds afnemenden schat bewaard en tot het midden der 18e eeuw vele der meest bekende oude liederen gezongen. En onder die weinige overgeblevenen is er een, dat nog leeft in den mond des volks en dat aan alle oorden van ons land

---

1) Hij zegt t. a. p. bl. 71: »Die Ballade: Het daghet uit den Oosten" oder: Het daghet in den Oosten...... ist jedenfalls sehr alt, unbezweifelt vor dem 14. Jahrh. entstanden und wahrscheinlich ursprunglich niederländisch abgefasst."

2) Men vergelijke wat Taine dienaangaande zegt in zijn werkje: *De la nature de l'oeuvre d'art.* bl. 9 o. a. »Car l'état des moeurs et de l'esprit est le même pour le public et pour les artistes; ils ne sont pas des hommes isolés. C'est leur voix seule, que nous entendons à ce moment à travers la distance des siècles; mais au dessous de cette voix éclatante, qui vient en vibrant jusqu'a nous, nous démêlons un murmure et comme un vaste bourdonnement sourd, la grande voix infinie et multiple du peuple, qui chantait à l'unisson autour d'eux."

bekend en bemind is. Het is het lied van »de drie ruitertjes" of zooals men het in de middeleeuwen noemde:

»Ic stont op hoghen berghen" [1]).

Wanneer men het tegenwoordig hoort zingen op den eigenaardig slependen, zwaarmoedigen toon en met de lange uithalen, waarvan ons volk zoo veel houdt, dan hoort men gewoonlijk weinig meer dan de twee eerste strofen (Ik hoorde ten minste nooit meer). Het zal daarom misschien niet overbodig zijn den inhoud even te verhalen:

Ic stont op hoghen berghen,
Ic sach ter seewaert in
Ic sach een scheepken driven
Daer waren drie ruiters in.

Zoo spreekt het jonge meisje, wier eenvoudige geschiedenis in dit lied verhaald wordt. De jongste der drie komt haar begroeten; blijkbaar zijn zij oude bekenden, want hij weet, dat zij »haveloos" [2]) is. Hij kan zich niet weerhouden nogmaals zijne liefde te uiten en te verklaren, dat hij geene andere dan haar zou willen kiezen. Maar als het hart gesproken heeft, komt het koelzinnig overleg boven en hij voegt er bij: »Waert ghi wat riker van goet". Zoo scheiden zij, maar nu zijn haar de schellen van de oogen gevallen. Zij begrijpt hoe weinig zulk een liefde waard is en besluit in het klooster vrede en rust voor haar geschokt gemoed te gaan zoeken. Die rust zal echter nog niet dadelijk haar deel zijn, want eenigen tijd nadat de kloosterpoort zich achter haar heeft gesloten, verneemt zij, dat de dood haars vaders haar in het bezit van groote schatten heeft gesteld. Ook den vroegeren minnaar is dat ter oore gekomen en spoorslags rijdt hij naar het klooster om te beproeven of hij de rijke erfgename nu voor zich kan winnen. Zoo zien wij hem voor de

1) A. L. n°. 87, Hor. Belg. II, n°. 18 en 19. WILLEMS n°. 56.
2) nl. in den vroegeren zin van »zonder have". Het woord heeft geene betrekking op het uiterlijk, zooals tegenwoordig.

kloosterdeur staan; hij laat den klopper vallen, het luikje in de zware deur wordt weggeschoven en hij vraagt:

Waer is de joncste nonne
Die hier lest wydinghe ontfinc?

Op zijn verzoek wordt hem een onderhoud met haar toegestaan en zoo verschijnt dan de vroegere geliefde voor hem, maar hoe is zij veranderd!

Dat alderjoncste nonneken
Ghinc voor den ruiter staen,
Haer haerken was afgheschoren.
De minne was al ghedaen.

De hartstocht is overwonnen en de liefde is in haar gestorven. Met een enkel woord herinnert zij hem zijn vroeger gedrag, verklaart niets meer voor hem te gevoelen en wendt zich van hem af.

Wij hebben van dit schoone lied drie teksten [1]). Tusschen de twee eerste bestaat geen groot verschil. Toch valt het niet moeilijk op te merken, dat ditmaal de jongste tekst werkelijk de oudste lezing vertoont (Het A. L. is van 1544; het O. A. L. van 1691). Men ziet dat al dadelijk aan den bouw der strofen. Die van het A. L. nl. vertoonen alle een vijfden regel, die aan de oorspronkelijk vierregelige strofe is toegevoegd. Uit de onbeduidendheid dier toegevoegde regels zou men bovendien reeds kunnen opmaken, dat zij van lateren tijd dagteekenen [2]). Overigens telt die oudere tekst eene strofe meer dan de jongere: voor str. 9 en 10 in den eersten leest men nl. in den tweeden slechts éene strofe (str. 9). Slaat men echter die twee strofen gade, dan zal men zien, dat de beide strofen 9 in de twee teksten gelijk zijn, maar dat daarna in den (m. i.) ouderen tekst nog eene strofe volgt, die in den anderen niet voorkomt. Die strofe past echter geheel

---

1) Een uit het A. L. n°. 87, een uit het Oud Amsterdamsch Liedboek, opgenomen in Hor. Belg. II, n°. 18 en een derden, dien ik straks zal noemen.

2) Men vergelijke b.v. de laatste regels van str. 3, 5, 6, 7, 10, 11. Overal wordt daar in den toegevoegden regel gezegd, wat reeds eens in de strofe is uitgedrukt, of het zijn onbeteekenende dingen, die van zelf spreken.

bij den geest van het volkslied Reeds vroeger merkten wij op, dat de herhaling eener gedane vraag bij het beantwoorden daarvan een kenteeken der volksromance uitmaakt. Wij lezen hier dan ook (in den tekst van het O. A. L)

9. Dat alderjoncste nonneken
En mach niet comen uit,
Si sit hier al besloten
En si is Jesus bruit.

10. Sit si hier in besloten
En is si Jesus bruit:
Mocht icse eens sien of spreken,
Si soude wel comen uit.

Zeker heeft deze str. 10 tot het oude lied behoord. Overigens bestaat er echter geen verschil van beteekenis. Toch houd ik ook den tekst van het Amsterdamsch liedboek niet voor den oudsten, dien wij kennen. Deze is m. i. te vinden in een Souterliedekens-boek van het jaar 1540. Achter den gedrukten inhoud staan nl. 26 geestelijke en wereldlijke liederen in H. S., meerendeels door dezelfde hand en waarschijnlijk omstreeks de helft der 16e eeuw geschreven [1]).

Ik zal dien tekst naast dien van het Oud Amsterdamsch liedboek plaatsen om de bewijsvoering gemakkelijker te maken:

O. A. Liedboek [2])	Souterliedekens
1. Ic stont op hoghe berghen Ic sach ter seewaert in, Ic sach een scheepken driven, Daer waren drie ruiters in.	1. Ic stont op hooghe berghen, Ic sach daer soo diepen dal, Ic sach dat boeyken comen Die my troost gheuen sal.
2. Den alderjoncsten ruiter Die in dat scheepken was, Die schonc mi eens te drinken De coele wyn uit een glas.	2. Ick ghinck dat boeyken teghen Ic schanck hem den coelen wyn In eenen cop van gouwe, Daer was noyt silver by.

1) Het bedoelde S. L. boek berust ter bibliotheek te Leiden. De heer P. A. Tiele gaf eenige dier liederen uit met de noodige toelichtingen in de Dietsche Warande v. 1869 (Oude Nederlandsche Liederen).

2) Ook in het Haarlemsch Oud Liedboek komt deze tekst voor. Zie Hor. Belg. t. a. p.

3. Ic brenct u, haveloos meisje!
Dat u god seghenen moet!
Gheen ander soudic kiesen

Waert ghi wat riker van goet.

4. Ben ic een haveloos meisje,
Ic en bens alleine niet.
In een clooster wil ic riden
God loons hem, diet mi riet.

5. Hi sprac: wel schone joncfrouwe,
Als ghi int clooster gaet,
Hoe garen soudic weten:
Hoe u 't nonnencleet al staet.

6. Maer doen si in dat clooster quam,
Haer vader die was doot,

Men vant in al myns heren lant
Gheen riker kint en was groot.

7. De ruiter haddet so haest vernomen,
Hi sprac: sadelt mi myn peert!
Datsi int clooster is ghecomen,
Dat is dat myn hert so deert.

8. Maer doen hi voor dat clooster
Hi clopte aen den rinc: [quam,
Waer is de joncste nonne,
Die hier lest wydinghe ontfinc?

9. Dat alderjoncste nonneken
En mach niet comen uit,
Si sit hier al besloten
En si is Jesus bruit.

3. Waer om coemdy my teghen?
Waerom schinct ghy my wyn?
Ic en weet aen u gheen oneerbaerheyt
Dan dat ghi te haveloos syt.

4. En dat ic u te haueloos bin,
Dat sal ic u wel ontdoen,
Ic wil mi gaen begheuen
Al in een cloosterkin.

5. Wildy u gaen begheuen
Al in een cloosterken?
Soo soude ic soe gheerne weten
Hoe nonnen haer cleederkens staen.

6. Dat sal ic u wel berechten
Hoe nonnen haer cleederkens staen:
Al lachende syn si ghemaket,
Al screyende aenghedaen [1]).

7. Maer doen die dry iaren om waren

En die daer waren gheleden,
Doen quam die selve ridder
Die selve ridder fyn al voer dit cloosterkyn [2]).

8. Hy clopte daer soo lystelyck [3])
Soo lystelyc op den rinc:
Waer es die ioncste sustere,
Die lestmael oerden [4]) ontfinck.

9. Die alder ioncste sustere
Die en mach niet comen ut,
Sy dient hier god soe gheern
Het es heer Jhesus bruyt.

---

1) Over deze strofe in een ander hoofdstuk.

2) Ik vermoed, dat de tekst hier in de war is en dat men in den 4en regel lezen moet: „voer tcloosterkyn ghereden" of iets dergelijks.

3) T. vraagt in een noot: „lyselyc"? Ik geloof: ja. Men leest het meer in dien zin. Zoo b v. A. L. n°. 62, 9. „Hi clopte so lyselyc aen den rinc". Vgl. ook A. L. n°. 151, 7.

4) Zoo moet men ongetwijfeld lezen voor het „aerden" van den tekst.

10. Sit si hier in besloten
En is si Jesus bruit:
Mocht icse eens sien of spreken,
Si soude wel comen uit.

11. Dat alderjoncste nonneken
Ghinc voor den ruiter staen,
Haer haerken was afgheschoren,
De minne was al ghedaen.

12. Ghi meucht wel thuiswaert riden,
Ghi meucht wel thuiswaert gaen,
Ghi meucht een ander kiesen,
Mijn liefde is al vergaen.

13. Doen ic een haveloos meisjen was,
Doen stiet ghi mi metten voet;
Hadt ghi dat woort gheswegen
Het hadde gheweest al goet.

10. Mach ickse nu niet spreken
Oft mach ickse nu niet sien?
Soe sal my therte breken,
Mynen sin sal my ontgaen.

11. Met dyen quam sy daer ghegan-
Dat edel maechdeken [ghen
Dat haer was afghescoren
Die liefde was al ghedaen.

Zooals reeds gezegd werd, houd ik den tekst der S. L. voor ouder en wel om twee redenen. De eerste bestaat hierin: In de 15e eeuw moet ons lied reeds bekend zijn geweest, want de twee regels:

Ic stont op hoghen berghen,
Ic scencten den coelen wyn.

werden toen reeds gebruikt om de wijze van een geestelijk lied aan te geven [1]). Den eersten regel nu vinden wij als aanvangsregel in alle teksten terug, den tweeden *in dien vorm* nergens dan juist hier, hoewel hij niet onmiddellijk op den eersten volgt [2]).

De andere reden ontleen ik aan den gang van het verhaal. Het lag m. i. geheel in den geest der romancen- en balladendichters het lied te laten eindigen met str. 11. Daarmee is dan ook de geschiedenis van het minnende paar feitelijk verhaald. De hoorders werden, gelijk zoo dikwijls in de liederpoëzie, over-

1) Zie Hor. Belg. II, XXX.
2) Die oudere vorm „scencte" moest wijken voor het latere „scanc". Om eene wijs aan te geven gebruikt men gewoonlijk den beginregel van een ander lied, ook wel de twee eerste regels of de eerste strofe. Het komt echter niet zelden voor, dat het refrein of een paar andere regels gebruikt worden. Later spreek ik daarover uitvoeriger.

gelaten aan hunne eigene gedachten, door de schildering van het tweetal onder de kloosterpoort bij hen gewekt. Zoo eindigen de Duitsche liederen met den dood des ruiters en terecht schrapt BÖHME eene moralizeerende strofe aan het eind, die blijkbaar een toevoegsel van lateren tijd is [1]).

Zooals het bij de Duitschers gegaan is, zoo zal het zich m. i. reeds in de 16e eeuw ook bij ons hebben toegedragen. Het korte slot voldeed later niet meer: vandaar dat men de non nog eens zelf laat zeggen, dat »de minne al ghedaen" is en haar nog eens over hare vroegere haveloosheid laat spreken. Maar eigenlijk wordt in die twee strofen niets gezegd, dat de hoorder ook niet reeds zelf uit de schildering had kunnen opmaken. Ook hierdoor wordt dus m. i. bevestigd, dat de tekst van het Souterliedekensboek ouder is.

Zoo even wees ik op een punt van overeenkomst tusschen dezen oudsten tekst en de Duitsche liederen. Dat is echter niet het eenige. Deze tekst toch vangt aan met de regels:

Ick stont op hooghe berghen
Ick sach daer soo diepen dal.

En in den oudsten Duitschen tekst van 1544:

Ich stand auf einem berge
Und sah in tiefe tal.

Daarentegen leest men in de andere teksten:

Ic stont op hoghen berghen
Ic sach ter seewaert in

en die laatste regel is nog bij ons in zwang gebleven [2]).

In de teksten van het Antwerpsche en het Oud Amsterdamsch liederboek beheerscht de geldkwestie den geheelen gang van zaken. Men vergelijke b. v. de 3e strofe:

---

1) Vgl. Altdeutsches Liederbuch n°. 36 en vlgg.
2) »Ik keek er te zeewaart in" of »Ik keek het zeegat in."

Gheen ander soudic kiesen
Waert ghi wat riker van goet.

Daarop wordt het meisje eensklaps rijk, de ruiter haast zich naar het klooster, »'t is hem wel ridens weert," maar hij worpt afgewezen, omdat hebzucht en niet liefde zijne drijfveer is. In de Duitsche liederen komt het geld niet eens ter sprake, maar is liefde de spil, waarom alles draait. In den achter de Souterliedekens geschreven tekst zien wij echter de »haveloosheid" als grond der scheiding tusschen den ridder en het meisje, zij neemt hier echter lang niet zooveel plaats in als in de beide andere teksten; van den dood des vaders en de groote erfenis, die zijner dochter daardoor ten deel valt, wordt in dezen m. i. oudsten tekst dan ook niet gerept.

In de Duitsche liederen sterft de ruiter van smart als het meisje em afwijst.

Der Knab er setzt sich nieder
Er sass auf einem Stein;
Er weint die hellen Thränen,
Brach ihm sein Herz entzwei.

In de overige Nederlandsche teksten vernemen wij daarvan niets; in den achter de S. L. geschreven tekst daarentegen iets, dat aan het Duitsch herinnert: (de twee laatste regels van str. 10.)

Soe sal my therte breken,
Mynen sin sal my ontgaen

Punten van overeenkomst tusschen dezen tekst en de Duitsche liederen dus meer dan voldoende, maar ook punten van verschil, hoewel niet zooveel. Ten eerste merken wij op, dat in den m. i. oudsten Nederlandschen tekst geene sprake is van een scheepje noch van drie graven (zooals in het Duitsch) of drie ruitertjes. Wij lezen daar slechts:

Ic sach dat boeyken comen,
Die my troost gheven sal.

terwijl later blijkt dat het »boeyken" (waarschijnlijk het Friesche

»boyke" = knaap, borst.) een ridder is (vgl. str. 7.) De drie ruitertjes der andere teksten zijn, gelijk in vele andere liederen in de plaats van drie ridders gekomen [1]. Het »boeyken" is echter iets geheel anders. Ik vermoed, dat de bewerker of bewerkster van dezen tekst de drie door één heeft vervangen, omdat twee van de drie volstrekt niets van zich laten hooren, zoowel in het Duitsch als bij ons. Onmogelijk is het niet, dat het »boeyken" de oorspronkelijke lezing zij, maar ik houd dat toch niet voor waarschijnlijk [2]. Ook in de tweede strofe bestaat verschil met het Duitsch, dat hier geheel overeenkomt met de teksten van het Antwerpsche en Oud Amsterdamsche liederboek. Op de »haveloosheid" als eene reden der scheiding, die niet in het duitsch voorkomt, wees ik reeds. Ik meen derhalve te hebben aangetoond:

1°. dat de achter de Souterliedekens geschreven tekst ouder is dan die der andere liedboeken.

2°. dat diezelfde m. i. oudste tekst zich nauwer aansluit bij de Duitsche liederen dan de andere teksten.

3°. dat er toch nog een aanmerkelijk verschil bestaat tusschen dien tekst en de Duitsche opvatting [3].

Daarna komen wij tot de vraag: is het lied oorspronkelijk Nederlandsch? Ik zou die vraag ontkennend willen beantwoorden. Ik kan niet aannemen, dat een lied, waarvan de oudste bij ons bekende tekst aanvangt met de regels:

---

1) Men vergelijke b.v. A. L. n°. 45 (1, 4, 6); de twee lezingen van „Het daghet in den Oosten;" A. L n°. 72, 73 en 74, waar blijkbaar overal *ridders* bedoeld zijn; Hor. Belg. II, n°. 12, n°. 29 (verwarring tusschen *ridder* en *landsknecht*; n°. 61 (id.) n°. 56 (vergeleken met het deensche lied); n°. 76 ('t *casteel* van Ripermonde).

2) „Das Motiv der Drei ist ein alt volkstümliches" zegt Bartsch terecht in de inleiding zijner „Alte französische volkslieder" (XXVII). Hij toont dat door verschillende voorbeelden aan. Maar ook onze eigene liederpoezie kan ons daarvan overtuigen. Men vergelijke: A. L. n°. 58, 1; n°. 76, 1; n°. 80, 1; n°. 87, 1; n°. 218, 3; Hor. Belg. II, n°. 24, 1; n°. 45, 1: n°. 73, 1; ook in andere liederboeken komt het dikwijls voor. Dat het getal: „*alt* volkstümlich" is, blijkt voldoende in Simrock's Mythologie bl. 152, 154, 350, 447.

3) Men houde hierbij in het oog, dat de vroegste, volledige Duitsche tekst eerst in 1771 door Goethe uit den mond des volks werd opgeschreven. Het lied was in Duitschland minstens in 1544 bekend, maar slechts twee regels toonen dit aan. Ongetwijfeld behoort het echter onder de zeer oude liederen.

Ic stont op *hooghe berghen*
Ic sach daer soo *diepen dal*

dat nog heden van alle Duitsche volksliederen het meest bekend is en aan alle oorden van dat land van bergen en dalen gezongen wordt [1]), ontstaan zou zijn in »de laege landen bider see." En juist omdat de natuurlijke gesteldheid van een land zulk een invloed oefent op zijne bewoners en hunne kunstvoortbrengselen, laat het zich zoo goed verklaren, dat men in lateren tijd dien regel bij ons veranderd heeft in: »Ic sach te seewaert in."

Indien wij dus mogen aannemen, dat de oudste bij ons bekende tekst zich nauw aansluit bij de Duitsche liederen en dat er bovendien redenen bestaan om aan te nemen, dat wij het lied uit Duitschland kregen, dan geloof ik deze nasporingen aldus te kunnen samenvatten: Het lied »Ic stont op hoghen berghen" is oorspronkelijk Duitsch, kwam echter zeer vroeg, minstens in de 15e eeuw, hier en werd al spoedig verwerkt tot een Nederlandsch lied, welks eigenaardig Nederlandsche kleur met de jaren steeds duidelijker zichtbaar werd.

Toen ik op een der voorgaande bladzijden sprak over voorbeelden van zelfopofferende, trouwe liefde, had ik voornamelijk het oog op eenige liederen, welke nu besproken zullen worden. Tot beter verstand dier liederen moge echter iets omtrent hunnen inhoud in 't algemeen voorafgaan.

Geen kwaal werd in de middeleeuwen zoozeer gevreesd en verafschuwd als de melaatschheid. »Door elk een geschuwd, zonder huis en hof, moesten de melaatschen in eene eenzame, schamele hut op eenigen afstand van den grooten weg wonen. Hunne kleeding was armelijk: dikwijls hadden zij slechts een hoed en een mantel en droegen een bedelzak daar overheen; met eene schel of klap trachtten zij de aandacht der voorbijgangers te trekken en plachten de giften in ontvangst te nemen in een bekertje of bakje, dat gewoonlijk aan een langen stok was bevestigd." Zóó schildert HOFFMAN v. F. den toestand dier ongelukkigen [2]) en hij

1) Aangetoond bij BÖHME t. a. p. bl. 118.
2) Hor. Belg. II, bl. 97.

overdrijft dien zeker niet. Wie door die ramp getroffen werd, was onherroepelijk uit de maatschappij verbannen en zijne nabestaanden verlieten hem. Werd het verschijnen dezer kwaal dus gewoonlijk eene aanleiding voor den mensch om zijne zelfzucht te toonen, zij kon ook voorbeelden van zelfopoffering in het leven roepen, welke den dichters der middeleeuwen stof leverden waard bezongen te worden. Zoo zien wij dan ook melaatschen optreden in twee middeleeuwsche, verhalende gedichten: in het Fransche verhaal van »Amis et Amiles" en in Hartmann von der Aue's »Armer Heinrich." Het laatste behelst de opoffering van een boerenmeisje voor haren melaatsch geworden heer. Voor zoover mij bekend is, werd eene dergelijke stof niet in Duitsche liederen bezongen; bij ons echter wel. Wij hebben nl. drie liederen, welke blijkbaar dezelfde geschiedenis behandelen en dan ook in hoofdzaak met elkander overeenstemmen, terwijl zij op verschillende min belangrijke punten van elkander afwijken. In het Antwerpsche Liedboek lezen wij »een oudt liedeken" [1]) van den volgenden inhoud: Een ridder en eene jonkvrouw »draghen verholen minne" tot elkander. Eens dat zij »op hogher salen" naar hem uitziet, ontdekt haar oog in de verte het schitteren van wapens.

Si sach hem van so verre,
Si sach hem comen ghereden
Veel claerder dan een sterre [2]).

Hij komt nader en voor hare oogen werpt hij een ring in de rivier. Begeerig den ring te bezitten laat zij haar hondje

een clein vondelhont
Dat conste wel duiken tot in den gront

---

7) A. L. n°. 163. H. B. II, n°. 31.

8) Die beschrijving hoort weer geheel te huis in de ridderpoëzie. Zoo leest men in den Walewein vs. 3746.

Jeghen die sonne die so clare
Sceen, sach hi blecken van verre
Drie scilden oft waren drie sterren
Claer van selvere ende van goude
Ende hi sach stuven die moude.

het verlorene opzoeken en als zij het kleinood in hare handen keert en wendt, leest zij er op:

> Och! ryc heer god, hoe salich hi waer,
> Die lazarus mochte wesen

Zij begrijpt hieruit, dat zij zich om der wille van haren minnaar voor melaatsch moet uitgeven en zoo gaat zij dan tot haren vader en deelt hem die vreeselijke tijding mede. Daar deze niet gelooven kan, dat eene dergelijke kwaal zijne bloeiende, schoone dochter zou hebben aangetast, brengt zij zich eene wonde in de borst toe. Daarmede overtuigt zij hem en volgens middeleeuwsch gebruik moet zij nu afgezonderd van de gansche wereld in een hutje wonen; alleen een gehuurde dienaar verzorgt haar en doet de »lazarische belle" voor haar klinken. Na zeven jaren van sombere eenzaamheid ziet zij eindelijk haren minnaar weder.

> Si wiesch haer handen, si waren schoon,
> Si leidese opten sadelboom
> Si lieter die sonne op schinen,
> Doen kende hi dat vingerlyn
> Dat hi worp in den Rine.

Hij heft haar van den grond op, zet haar voor zich te paard en voert haar als bruid mede naar zijn land. Het lied is niet geheel duidelijk; de overeenkomst met het Duitsche verhalende gedicht bestaat hierin, dat wij ook daar een meisje vinden, dat zich opoffert en dat een der twee melaatsch is of veinst te zijn, maar daarmee houdt dan ook alle gelijkheid op, die dus zeer gering is. De twee andere bewerkingen zijn m. i. elk weer van eene andere hand afkomstig. De eerste werd ontleend aan een volksliederboekje van 1754 [1]), de tweede is van WILLEMS afkomstig en werd waarschijnlijk nog bij zijn leven gezongen [2]). Beide liederen verplaatsen ons dadelijk »in medias res:" (n°. 32).

1) „De Mar drager" opgenomen Hor. Belg. II, n°. 82.
2) Hor. Bel . II. n°. 33. Willems n°. 89.

Het meisje al over de vallebrug reed,
Het buideltje van haar zyde gleed,
Het zonk al na den gronde,
Met een kwam daar een ruiter aan,
Hy viste 't in korte stonde

en n°. 33.

Daer was een meisjen in haer kasteel
Die zag zoo droevig in die oostzee;
Wat zag zy aengevaren?
Een wit satyne borzeken fijn
Daer in die oostzee was klare.

Men ziet, dat de aanhef nog al verschilt van dien der bewerking van het A. L. en toch zijn ook deze teksten blijkbaar zeer oud. Onder de punten, waarin de liederen afwijken, behoort verder vermeld te worden, dat de opschriften van den »vingherlinc," het »buideltje" en het »wit satyne borzeken" in de drie bewerkingen zich onderling van elkander onderscheiden. Dat van den ring deelde ik reeds mede. Dat van het »buideltje" luidt:

Al wie verholen liefde draeght,
Moet zeven jaer lazerus wezen.

Op het »wit satyne borzeken" stond:

Dat zy zeven jaren en eenen dag
In de wildernis moest leven.

Ut het vervolg van het laatste lied blijkt echter duidelijk, dat ook daar de vermeende melaatschheid van het meisje als oorzaak harer afzondering wordt beschouwd. In het A. L. wordt de ring opgedoken door een hondje »een clein vondelhont [1]," in n°. 32 vischt de ruiter (ridder) zelf het buideltje uit de slotgracht en in n°. 33 haalt een duiker het »borzeken" uit de Oostzee. Ook het slot dezer liederen is eenigszins verschillend. In het A. L.

Hi settese voor hem op syn paert
Hi voerdese tot sinen lande waert

1) Het hondje, dat het hier zijne meesteres behulpzaam is in hare liefde, herinnert eenigszins aan het „hondeken dat heimelic ende clene was" en dat der burggravinne van Vergy zulke goede diensten bewees in de samenkomsten met haren minnaar.

Hi cledese al met gouwe,
Ten einden van den seven jaer
So was si des ridders vrouwe.

In n°. 32 vindt men datzelfde slot in andere woorden:

Hy had er het schoon kind lief en waerd,
En hy zette ze voor hem op het paard,
En meteen zoo ging hy ryden,
Hy trok haar lazerus kleederen uit
En hy kleed' ze in witte zyde.

Daarop volgt dan echter nog eene strofe, die m. i. bepaald van lateren tijd dagteekent en er bijgevoegd is door iemand, die het ongepast vond, dat het meisje God niet zou danken voor zijne hulp. Daarom laat hij haar ten slotte nog zeggen

Adieu vader en moeder van myn,
Adieu myn zuster en broederlyn,
Adieu myn vriendetjes allen!
Ik dank den God van 't hemelryk
Dat de lazery is vervallen.

N°. 33 eindigt met de terugkomst van den minnaar en spreekt niet over den verderen afloop:

Na zeven jaren en eenen dag,
Dat zy noch maen noch zon en zag
Dan door een spleteken van ter zyden,
Zag z'haren minnaar komen terug
Op een koningspeerdeken ryden,

Men behoeft volstrekt niet aan te nemen, dat hier een of meer strofen aan het eind zijn weggevallen; voor middeleeuwsche hoorders was dit slot duidelijk en bevredigend, want elk begreep, dat de minnaar zijne geliefde nu voor hare zelfopoffering kwam beloonen. Ik zou zonder moeite nog meer punten kunnen aanwijzen, waarin de drie bewerkingen van elkander afwijken, maar ook uit het nu medegedeelde kan, dunkt mij, reeds blijken dat wij hier met drie min of meer zelfstandige bewerkingen van hetzelfde verhaal te doen hebben. Welke der drie de oudste is, zou

ik niet durven beslissen, wel willen aannemen, dat ze alle in de 15e eeuw, misschien reeds in de 14e ontstaan zullen zijn [1]).

Heeft het verhaal van Hartmann von der Aue invloed geoefend op deze liederen? Ik houd het voor zeer onwaarschijnlijk, daar niets ons aan den »armen Heinrich" herinnert, dan de zelfopoffering van het meisje. Waarom de ridder eigenlijk dit bewijs van liefde van de jonkvrouw eischt is niet recht duidelijk.

Zagen wij in deze liederen trouwe liefde beloond, in een ander oud lied wordt een ontrouw minnaar met melaatschheid en later met den dood gestraft. Het lied, dat ik bedoel, wordt door HOFFMANN v. F. betiteld als

De Koningsdochter [2]).

De Koningsdochter wordt door den zoon van een graaf verleid. Als het vuur van den hartstocht gebluscht is, wenscht hij van haar bevrijd te zijn en geeft haar dat op ruwe wijze te kennen: hij zou haar wel gaarne begraven onder dezelfde groene linde, die getuige is geweest van haren val. Zoo spreekt hij en de jonkvrouw blijft hem het antwoord niet schuldig:

Woudt ghi dat ic begraven lach
Al onder dese lind?
So woudic liever, stout ruiter
Dat ghi bi de keel ophinct!

Dat woord doet den woestaard in toorn ontsteken en met één vuistslag velt hij haar neder:

De ruiter hief op syn slinkerhant
En gaf haer enen slach,
So dat si neder ter aerden viel
Si hoorde noch si sach [3]).

---

1) Zooals ik reeds vermeldde, wordt n°. 168 in het A. L. „een oudt liedeken" genoemd. Van de meeste liederen, die aldus worden aangeduid, kan men bewijzen, dat zij minstens in de 15e eeuw thuis behooren en ik meen, dat men daarom ook van de anderen hetzelfde mag aannemen. Bovendien wijzen in dit geval ook de maatschappelijke toestanden minstens op de 15e eeuw.

2) H. B. II, n°. 12. Willems n°. 71.

3) Dergelijke ruwheden tegenover vrouwen zijn in de ridderpoezie niet zeldzaam. Men denke b. v. aan het tooneel in den roman der vier Heemskinderen, waar Haymyn zijne

Als zij weer tot zich zelve is gekomen, voorspelt zij hem, dat zijne straf niet zal uitblijven en dat hij, voor zeven jaren verloopen zullen zijn, als bedelaar tot haar zal moeten terugkeeren. En werkelijk:

Al eer de seven jaren om waren,
Den ruiter quam om broot
Met een lazarusclap in syn hant,
Hi haddet seer van noot.

En de oude liefde komt weer bij haar boven en zij laat hun kind een stoel aanschuiven en brood en wijn en bier op tafel zetten; bij den treurigen aanblik van den vroegeren geliefde worden oude herinneringen in haar wakker en half in zich zelf half tot den kleine sprekende herdenkt zij vervlogen dagen. Het tooneeltje is allerliefst:

O kint, sei si, van seven jaer!
Nou set jouw vader een stoel
Ic hebber den dach wel eer ghesien
Hi wasser een ridder coen

---

gemalin voor de oogen zijner vasallen met de vuist in het aangezicht slaat, zoodat bloeddroppels op hare voeten vallen. De laatste regel onzer strofe schijnt stereotyp te zijn. Ik lees nl. in het bedoelde tooneel (Renout van Montalbaen door Dr. J. C. Matthes vs. 126. vlgg.)

Ende eer soe twort vulseide
Aymyn die hant verdroech,
Daer hi de vrouwe mede slouch
So vruchtelyc enen slach,
Dat soene horde no sach.

Guillaume d'Orange mishandelt zijne zuster de keizerin ten aanschouwe van het geheele hof. In „La Mort de Garin" (Ed. E. du Méril bl. 103) waagt Blancheflor „la franche empereriz" in het bijzijn van Pepyn hare neven voor te spreken, maar wordt daarvoor onmiddelijk gestraft:

Li rois l'entent a po n'enrage vis,
Hauce le gant, sor le nez la feri
Que quatre gotes de sanc en fist issir.

Zelfs in de Nibelungen, waar de vrouw overigens zooveel hooger staat, zegt Kriemhilde van Siegfried sprekend tot Hagen:

Ouch hat er so zerblouwen darumbe minen lîp.

De vrouwen laten zich ook niet altijd onbetuigd. Zoo zegt in den Guillaume d'Orange „Dame Orable" tot haren „fillastre Arragons."

Ge vos dorroie sor le nez de mon poing.

O kint, sei si, wel cleine kint,
Nou gheeft jouw vader broot!
Ic heb den dach wel eer ghesien
Hi haddet seer van noot.

O kint sei si, wel cleine kint,
Nou gheeft jouw vader bier!
Ic heb den dach wel eer gheleeft,
Dat hi was de liefste fier.

O kint, sei si, wel cleine kint
Nou schenct jouw vader wyn!
Ic heb den dach wel eer beleeft,
Hi was de liefste myn.

En nauwelijks is dat laatste woord gesproken of de wrekende gerechtigheid doet zich gelden. Haar vader is tot dat oogenblik onbemerkt toeschouwer geweest, maar nu treedt hij te voorschijn en met een slag houwt hij den verleider zijner dochter het hoofd af. Daar hij bemerkt heeft, dat ook nu nog hare liefde niet verdwenen is, werpt hij haar het afgehouwen hoofd in den schoot en laat haar alleen met heur smart.

Konden wij slechts afgaan op de bronnen, waaruit Hoffmann v. F. het lied ontleende, nl. een 17e en een 18e eeuwsch liederboek [1]), dan zouden wij het niet vroeger dan de 17e eeuw kunnen stellen en alleen kunnen beweren (hoewel op goeden grond), dat het veel ouder moest zijn. Gelukkig echter treffen wij het reeds in 1562 aan als »wys" in een geestelijk Liederboek [2]). Maar het moet veel ouder zijn dan 1562; dat blijkt m. i. ook zonder nader betoog voldoende uit de ruwheid van zeden, evenals uit de straf, die den ridder na zeven jaren (de vaste tijd) en volgens de voorspelling der jonkvrouw treft. In het Duitsch schijnt het lied niet te bestaan; alleen den aanvang hoorde Hoffmann v. F. in een afzonderlijk lied aan den Nederrijn zingen:

Wenn alle Wasser wären wein
Und alle Berge wären Edelstein.

1) Het „Oud Amsterdams Liedtboeck" en „Thirsis Minnewit."

2) „Een nieu Liedenboeck van alle nieuwe ghedichte Liedekens, die noyt in druck en zyn gheweest. ghemaect ut den Ouden en Nieuwen Testamente.... ghedruct in 't jaer ons Heeren 1562.

(In het Nederlandsche lied:

> Al waren alle berghe goude
> En alle water wyn.)

Maar verder gaat de gelijkenis niet. Daarentegen komt ons lied vrij wel overeen met het Deensche en het Zweedsche lied. Blijkbaar is het dus gelijk zoovele anderen algemeen eigendom geweest, want het kan zeer wel in Duitschland bestaan hebben, al is het tot nog toe nergens opgeteekend.

Meer beschrijvend dan verhalend zijn een viertal romancen, die samenkomsten van een minnend paar tot onderwerp hebben. In eene daarvan [1]) wordt eene jonkvrouw door haren minnaar bij de fontein verrast, terwijl zij de blonde haren in vlechten bindt. De eenzaamheid en de plotselinge komst des ridders jagen haar het bloed naar de wangen. »Doe mij geene dorperheid aan", smeekt zij en nadat hij haar heeft gerust gesteld, deelt zij hem mede, hoezeer zij bekommerd is over hun beider lot: Verraders loeren op hen — wie weet, hoe snel zij ter plaatse zijn. En haar angstig voorgevoel wordt bewaarheid. Haar minnaar vindt nog dien dag den dood door het zwaard der vijanden en zijzelve sterft van smart Dit lied wordt in het A. L. bepaaldelijk »een nyeu liedeken" genoemd en dat opschrift en de slotstrofe doen mij vermoeden, dat wij hier met geen oorspronkelijk lied te doen hebben. Die laatste strofe luidt nl.

> Die dit liedeken dichte
> Is dicwils sonder ghelt,
> Dat doet hem een syn nichte
> Die hem te voren telt.

Dat deze platte strofe gedicht zou zijn door den maker van het werkelijk fraaie, gevoelvolle lied is reeds a priori ondenkbaar. Maar bovendien bewijzen dergelijke eindstrofen ook lang niet altijd het auteurschap, zooals wij later zullen zien. Daarbij komt, dat de toestanden en de geest van het lied m. i. zeker op de 14e of 15e eeuw wijzen, terwijl het opschrift »een nyeu liedeken" het m. i. in de 16e eeuw plaatst. Waarschijnlijk is dit lied dan ook eene vertaling en naar het mij voorkomt, uit het Fransch. De

weinige romances in de langue d'oïl, die ik onder het oog kreeg (daar zijn er trouwens niet veel), doen mij dat denken. Het origineel kan ik echter niet aanwijzen.

Even ongelukkig als dezen minnaar gaat het ridder Degener in de samenkomst met zijne geliefde Lussewine, wier vader hij gedood heeft [1]). De zonen van den vermoorde zinnen op wraak en hunne schoone zuster moet den valstrik spannen. Zoodra een page den ridder Lussewine's verzoek om tot haar te komen heeft overgebracht, bestijgt hij zijn paard en weldra wandelt het minnende paar hand in hand naar de linde. Daaronder gaan zij zitten, hij vlijt zich op het mos aan hare voeten neder en legt zijn hoofd in haren schoot. Hare blanke vingers spelen in zijne met goud doorvlochten lokken en heur tranen vallen op zijn aangezicht, terwijl zij bepeinst, welk een schandelijk verraad zij pleegt aan den man, dien zij ondanks zijne misdaad lief heeft. Verwonderd ziet hij op en tegelijkertijd meent zijn geoefend oor het gerammel van wapenen en het gehinnik van paarden te onderscheiden. De verwondering wordt tot wantrouwen en hij vraagt: »waar hare drie broeders zich bevinden". »Verre van hier", antwoordt zij, »de een is in Zwitserland, de ander vertoeft in Zwaben en de derde slaapt onder de groene zoden, zij zullen ons niet deren". Zij weet hem met zich te lokken en de rustplaats onder de linde wordt met eene zachtere legerstede verwisseld. Nauwelijks is dit geschied of hare drie broeders stormen de kamer binnen en onder hunne scherpe zwaarden geeft Degener weldra den geest. Zijn laatste woord geldt de vrouw, die hem verried en aan wie hij des ondanks zijn vermogen nalaat.

Vormen als: *weinet* en *hendelyn*, vooral de door HOFFMANN v. F. aangehaalde varianten, ook de namen Degener en Lussewine wijzen er duidelijk op, dat wij hier eene vertaling van een Duitsch lied voor ons hebben en naar het mij voorkomt van een Nederduitsch lied; de taal is dan ook verre van zuiver [2]).

1) Een tooneeltje dat niet zelden in de ridderpoëzie voorkomt.

2) b.v. „hoe gherne woudic dat daden (doen?) haer tweer reden, weinet, boorde (beurde), sus jonghe, schal, wrinschen (hinneken).

Het lied is onderteekend met eene spreuk: »Door vrouwenliefde wort menich bedroghen" en werd door H. overgenomen uit een H.S. van 1537, waarin zich verschillende Duitsche en Nederlandsche liederen bevinden [1]). Daar het H.S. uit Zutphen afkomstig is, laat het zich wel veronderstellen, dat een of ander »seggher" of spreker (wier gewoonte het was zich met eene spreuk te onderteekenen) het lied zoo goed mogelijk tot een Nederlandsch lied bewerkte. Een Duitsch origineel is mij echter niet bekend. Het lot van Degener treft ook een jong Brunswijksch ridder, wiens geschiedenis in het Antwerpsche Liederboek verhaald wordt [2]). Het lied is, misschien door al te groote beknoptheid van voorstelling, eenigszins onduidelijk. Een ridder wordt op weg naar zijne geliefde vermoord (door wien of hoe, blijkt niet). Voor zijn dood heft hij echter nog een lied aan:

So luide dat opter salen clanc,
Daar syn liefken was gheseten.

Zij ziet ten tinnen uit en kort daarop zien wij haar reeds geknield bij zijn lijk, terwijl zijn bebloed hoofd in haren schoot rust. Zonder hem wil zij het leven niet voortzetten; zij grijpt daarom zijn zwaard, richt de punt op haar hart en laat er zich in vallen.

Met eene weeklacht over het minnende paar, wier graf door den eglantier beschaduwd zal worden, eindigt het lied.

Het is wel mogelijk, dat dit lied eene vertaling zij uit het Duitsch, zooals Hoffmann gelooft. Hij zegt nl. »reeds de rijmen wijzen aan, dat het lied oorspronkelijk Duitsch is". De geest van het lied zou er mij ook toe brengen het als eene vertaling uit het Duitsch te beschouwen, waarop bovendien de aanvang reeds wijst:

Te Bruinswyc staet een kasteel.

Ook wordt in Mone's *Uebersicht* [3]) de eerste strofe genoemd van een lied, dat naar alle waarschijnlijkheid hetzelfde is als het

1) Hor. Belg. II, XVI. 2) ald. n°. 151. 3) bl. 227.

onze. De tekst telt echter 11 strofen en vertoont een meer Duitschen tint. Men oordeele:

MONE.	A. L. n°. 151.
	Te Bruinswyc staet een kasteel.
Dair leet der...............	Daer woonen ghebroeders sesse
die eyn die hevet een vrouken also	Die een die hadde een meysken lief
hy en can der niet vergessen [lieff	Hi en condese niet vergessen
dass clage ich god	Dat clage ic god
hi en can der niet vergessen.	Hi en condese niet verghesse.

MONE's tekst is ontleend aan een H.S. van den aanvang der 16e eeuw en dus naar alle waarschijnlijkheid jonger dan die van het Antwerpsche liederboek, waarboven »een oudt liedeken" staat. Beide teksten kunnen dan ook geheel onafhankelijk van elkander zijn. Ik geloof, dat die van het A. L. gelijk de andere »oude liedekens tot de 15e eeuw moet worden gebracht. De vierde romance is ons slechts in een liederboek van het jaar 1719 [1]) bewaard gebleven, maar werd zeker niet in dien tijd bewerkt. Zooals ik reeds opmerkte, bevat deze romance eigenlijk geen verhaal, maar slechts de schildering van een enkel tooneeltje: De diepe dauw ligt nog op de velden en reeds is een jong meisje barrevoets op weg. Plotseling staat zij stil. Het met wonden bedekte lichaam heurs minnaars ligt voor hare voeten. Hij smeekt haar hem te verbinden, maar zij weigert den roover van hare eer bij te staan en herinnert hem aan het kind, dat zij onder het hart draagt. Eerst als hij beloofd heeft het kind te zullen erkennen, verbindt zij zijne wonden, maar hij sterft onder hare handen. Ook deze minnaar wordt onder den eglantier begraven.

Dit lied is niet oorspronkelijk, maar eene vrije navolging van het Duitsch. Dat blijkt duidelijk, indien wij het vergelijken met twee Duitsche liederen (bij UHLAND n°. 93. A. en B.) De nederlandsche bewerker moet die beide liederen gekend hebben, zooals blijkt uit het volgende: De Nederlandsche tekst is in hoofdzaak terug te vinden in n°. 93 A., ofschoon str. 9—14 daarvan niet

1) De Hollandsche Bazuyn bl. 29. Het is opgenomen H. B. II. n°. 88.

werden vertaald, maar één trek in de Nederlandsche bewerking komt niet in A., daarentegen wel in B. voor. Als het meisje den gewonde zal verbinden luidt het nl.

Dat meisje trok uit haar sneuteldoek [1]) wit
Verbond er haar liefje zoo blyelyk mit.

Daarvan lezen wij niets in A.; in B. echter:

Das mägdlein nam abe ir schleierlein weiss
Sie verband den Knaben mit ganzem fleiss.

Ook voor de twee volgende strofen geldt dat:

H. B. II. n°. 38.	B.
De sneuteldoek was er van bloede zoo rood	Das schleierlein war von blute so rot
Al in het verbinden zoo bleef hij dood.	Und da sie in verband da ward sie halb tot.

In B. sterft niet de gewonde minnaar, doch het meisje zelf en het Nederlandsche lied komt in dat punt dus weer overeen met A., waarin ook de minnaar sterft. Dat strofe 9—14 uit den Duitschen tekst A. door den Nederlandschen bewerker werden weggelaten, had eene deugdelijke reden. In 9—12 wordt nl. over »zwei hawersknaben" (bergwerkers, mijnwerkers) gesproken en die waren ten onzent onbekend; str. 13 en 14 zijn van geene beteekenis voor het eigenlijke lied [2]). Uit de weglating dier strofen blijkt echter op nieuw, hoezeer men in vroegeren tijd vele liederen als gemeen eigendom beschouwde, waarop elk volk zijn bijzonderen stempel drukte.

De meeste der tot dusver behandelde romancen hebben een treurigen afloop, maar toch niet alle eindigen met den dood van een der twee gelieven. Dat moge blijken uit een onzer fraaiste,

1) d. i. halsdoek.

2) Die strofen luiden: Es wuchsen drei lilgen auf seinem grab
es kam ein baur und brach sie ab.

Er nams und steckts auf seinen hut
er tregt ein frischen freien mut.

tevens waarschijnlijk een onzer oudste verhalende liederen [1]). De inhoud is als volgt: Aan den oever van een riviertje zitten »een ridder ende een meisken jonc". Zij luistert en hij spreekt haar van zijne oprechte, innige liefde. Plotseling bemerkt zij, dat het voor hen stroomende water stil staat. Zij vraagt den ridder naar de reden van dit verschijnsel en hij bekent nu, dat het water hem logenstraft; reeds menige jonkvrouw toch werd door hem verleid. Niettegenstaande deze al te openhartige bekentenis blijft zij bij hem en op nieuw spreekt hij van haars vaders hoogen berg, dien hij ter neder zal werpen. Het naïeve kind begrijpt zijne beeldspraak niet en vol toorn voor haren vader partij trekkend antwoordt zij:

Ic hadde noch veel liever,
Dat u die sonne beschene
Al ondert hol van uwen voeten,
Den bast al om uw kele.

Maar zij weet niet, wat zij zegt en de bedoeling zijner woorden wordt haar eerst duidelijk, als zij in zijne armen ligt en hij haar spottend toevoegt:

Och, secht mi, secht mi, meisken jonc,
Is nu myn kele ghehanghen?
Nu is dyns vaders hoghen berch
In enen dale ghevallen.

Te vergeefs tracht zij hem later over te halen haar te huwen; het verschil van stand schijnt hem een onoverkomelijk bezwaar. Hij biedt haar zijn schildknaap tot echtgenoot, maar fier weigert zij en ziende, dat beden niet baten, neemt zij hare toevlucht tot list. Na eenigen tijd verschijnt haar broeder voor den ridder, deelt hem den dood zijner zuster mede en »bidt hem mede te grave". Nu bemerkt de ridder eerst, hoezeer hij de gestorvene bemind heeft. Den laatsten plicht tegenover haar wil hij niet verzuimen: speer en schild worden hem gebracht, het zwaard

1) A. L. n. 45. Hor. Belg. II, n°. 15.

wordt aangegord, hij springt op zijn grauw ros en weldra zijn zij gezamenlijk op weg naar het kerkhof. Daar draagt de wind de tonen der doodsklok over de heide

Och doen hi op der heiden quam,
Hi hoorde die clocken clincken,
Hi hoorde wel aen der clocken clanc,
Datsi in der aerden moeste sincken.

Wanhopig werpt hij het gebruineerde schild ter aarde; »nimmer zal ik het meer dragen," roept hij uit, maar de broeder maant hem aan zijne smart te beheerschen. En verder rijden zij, het kerkhof komt in het gezicht, hij hoort de priester den lijkdienst zingen en treedt de kerk binnen, waar hij de met een kleed bedekte baar ziet staan. Nog eens wil hij de geliefde trekken aanschouwen, hij heft het kleed op — daar ziet hij een kleinen, blanken vinger zich zachtkens bewegen en het roode mondje zich plooien tot een lach. Men heeft hem bedrogen, maar in de volheid van zijn geluk slaat hij daarop geen acht en belooft haar te zullen huwen, al zouden ook vader, moeder en zijn gansche geslacht er zich tegen verzetten.

Dat het lied oud moet zijn, blijkt ten eerste weer uit het A. L., waar het »een out liedeken" genoemd wordt en daarom zou ik het reeds minstens tot de 15e eeuw willen brengen, maar waarschijnlijk zal het wel uit de 14e eeuw dateeren. Ik maak dat op uit de vele assoneerende rijmen [1]), dan uit de schilderachtige, beeldrijke taal en ook uit de herinnering aan het oude germaansche geloof, die ons in dit lied bewaard is gebleven.

Reeds in de inhoudsopgave wees ik er op, dat het stroomende rivierwater stil staat, als de ridder het meisje door trouwelooze beloften zoekt over te halen. Dit verschijnsel vindt zijne verklaring in het oudgermaansche recht. In UHLAND's voortreffelijke verhandeling over het Duitsche volkslied lezen wij nl.: »In een

1) Als: saten: spraken; weten: spreken; vremde: allende; beschene: kele; sede (seide): neder; ghehanghen: ghevallen; draghen: ghenade; keiserinne: ghebringhen; snode: hoghen, draghen: grave; roeren: voelde; enz.

nederlandsch lied staat het stroomende water stil, als een trouweloos ridder over liefde spreekt, terwijl men zich in de rechtstaal beroept op den voortdurenden loop van het water [1])."

Waarschijnlijk hebben wij in het Nederlandsche lied de zelfstandige bewerking eener stof, die ook elders in liederen is bezongen. Een *oud* Duitsch lied is, mijns wetens, niet bekend, wel werd het tijdens het leven van HOFFMANN v. F. nog in vele streken van Duitschland gezongen. Ook in Zweedsche liederen vindt men dezelfde geschiedenis terug, maar met een anderen afloop, gelijk HOFFMANN ons mededeelt het meisje is daar werkelijk gestorven en de ridder doorsteekt zich [2])

Zeer merkwaardig is, dat men dezelfde geschiedenis gedeeltelijk ook terugvindt in een oudfransch lied. BARTSCH geeft den inhoud dier romance op deze wijze weer: [3]) De koning wil zijne dochter Isenburg uithuwelijken. Zij wordt aan het hof ontboden; daar verklaart zij ten aanhoore van allen, dat zij reeds een ridder bemint en geen anderen wil aannemen. De koning laat haar nu in een toren opsluiten; van daar ziet zij haren geliefde rijden en roept hem toe, dat zij zich houden zal, alsof zij gestorven ware. Wanneer men haar nu wil begraven houdt heur minnaar den lijkstoet onderweg tegen. Hij heft het lijkkleed op, met een glimlach keert zij tot het leven terug en de gelieven worden vereenigd.

De door het meisje aangewende list is in beide liederen dezelfde en dat niet alleen, maar men vindt zelfs kleine trekken van het eene lied terug in het andere. In het oudfransche lied wordt beschreven, hoe de lijkstoet door het bosch trekt en de ridder zich gereed maakt dien te naderen. Daarna lezen wij:

Er hat gehört der Glocken klang
Er hat gehört der Pfaffen sang.

---

1) t. a. p. bl. 219.

2) H. B. II, bl. 65: „Im Deutschen wie im Schwedischen nimmt Alles ein tragisches Ende: das Fräulein ist wirklich todt und der Ritter ersticht sich."

3) Zie: Alte französische Volkslieder übersetzt von Karl Bartsch bl. 50 („Schön Iseburg"). De inhoudsopgave: Einl. XXIV.

terwijl het Nederlandsche lied heeft:

(str. 19) hi hoorde die clocken clincken
(str. 23) hi hoorde die papen singhen

Zoo lezen wij in het Fransch in de beschrijving van het tooneel bij de lijkbaar:

Mit seinem Messer schnitt er da
Ins Sargtuch und wie er sie sah
Süss lacht ihn an die Holde da.

in het Nederlandsch:

Hi hief op dat barencleet,
Hi sach haer clein vingherken roeren
Och doen so loech haer rode mont.

Het gaat m. i. niet aan ook deze posten weer op de lange rekening van het toeval te schrijven: deze overeenkomt wijst, naar ik meen, wel degelijk op de betrekking tusschen Frankrijk en Vlaanderen, zooals die door de jongleurs onderhouden werd. Dat Bartsch de meeste dezer oudfransche verhalende liederen tot de 12e eeuw brengt, versterkt mij in mijn geloof aan de oudheid van het Nederlandsche lied.

Een even bevredigenden afloop hebben twee liederen, welke het verhaal bevatten van ruiters (ridders), die op een kasteel gevangen worden gezet, maar door de dochters der burchtheeren bevrijd worden [1]).

Voor de oudheid van het eene pleit het vermelden van een middeleeuwsch gebruik, dat wij ook in de ridderpoëzie aantreffen. Hanselyn is op de heide gevangen genomen en in een toren geworpen »gheboeyet wel also stranghe." De zeventienjarige dochter van den slotvoogd smeekt haren vader om genade voor den gevangene:

Och vader, sei si, vader van myn,
Myn alderghenadichste here!
Woudt ghi mi desen ghevanghen man gheven
De vrome lantscnechtjes ter eren?

---

1) Men kan die liederen vinden Hor. Belg. II bl. 159 en 160.

In den Walewein vinden wij een dergelijk tooneel. Walewein staat nl. als gevangen man voor den koning en zijne dochter en en wij lezen nu [1]):

Die joncfrouwe seide: Vader, here
Mi es leet van uwer scade;
Maer ic bade jou up ghenade
Dat ghi mi geeft mine bede. enz.

en iets verder:

Here omme syn lyf en biddic niet [2]).

daarvoor heeft hij haren vader te veel leeds berokkend, maar zij smeekt:

Nu biddic u vader dor ghenade,
Dat ghine mi geeft tote morghen
Ende laet mi coelen minen moet
Over hem te nacht ende morghen ghi.

Op oudheid wijst ook het eerbiedige »myn alderghenadichste here," waarmede het meisje haren vader aanspreekt (evenals in de ridderpoëzie) Hanselyn is blijkbaar een roofridder, want »hi isser van seven lantsheren verwesen." HOFFMANN v. F. vergist zich zonder twijfel, als hij het tweede door mij genoemde lied eene omwerking noemt van het eerste. Het is waar, ook hier wordt een ruiter gevangen genomen en door de dochter van den kastelein bevrijd, maar inkleeding en afloop zijn zoo geheel verschillend, dat van eene omwerking geen sprake kan zijn. Reeds het metrum had HOFFMANN kunnen waarschuwen. Terwijl de eene romance (de eerste) in de gewone vierregelige strofe geschreven is, treft men in de andere de vijfregelige strofe aan, die eveneens meermalen in onze oude liederpoëzie voorkomt [3]). Maar bovendien — Hanselyn wordt bij toeval op de heide gevangen genomen; deze ruiter (zijn naam wordt niet genoemd) was opzettelijk uitgereden om de dochter van den landsheer te vrijen. Hanselyn vijlt zijne boeien los met een paar in wittebrooden verborgen vijlen, welke

1) t. a. p. vs. 7374 vlgg.
2) vs. 7395.
3) Daarover uitvoeriger in een volgend hoofdstuk.

het meisje hem toewerpt; daarvan is in het tweede lied geen spoor te vinden. Hanselyn rijdt alleen weg, al wendt hij nog dikwijls het hoofd om:

Hi keec so dicwils omme
Hi dochter wel om den toren, was hooch
Maer noch meer om 't meisken, was jonghe.

De jonkvrouw van het andere lied echter wil den gevangene alleen dan bevrijden, indien hij beloven wil haar te zullen huwen. Van eene bevrijding door middel van vijlen is hier geene sprake, maar zij weet met behulp van den wachter de banden van den gevangene te slaken en rijdt *met hem* heen. Zeer zeker zijn het dus twee verschillende liederen. Beide behooren, naar ik meen, tot de 15e eeuw, al hebben wij het eerste slechts over in liederboeken der 17e eeuw en het laatste slechts in eene omwerking van een 17e eeuwsch dichter (J. J. van Asten). Het eerste lied »van Hanselyn" was blijkbaar zeer bekend en geliefd, want het volk zong het nog in den aanvang der 18e eeuw [1]).

Eene merkwaardige bijdrage tot de geschiedenis onzer liederpoëzie vinden wij in de romance »van het wereldsche wyf" [2]) door HOFFMANN v, F. onder de zeer oude liederen gerangschikt. Het lied komt alleen voor op een los blaadje uit den aanvang der 18e eeuw al weer voorkomende in Scheltema's verzameling [3]). Een tweeden, geheel verknoeiden tekst vond ik een 17e eeuwsch liedboek; tot beter verstand van het lied helpt deze ons in geen opzicht en ik zal mij dus voornamelijk en in de eerste plaats met Scheltema's tekst bezig houden.

HOFFMANN v. F. had te fijnen reuk om het oude lied niet dadelijk onder de 18e eeuwsche voortbrengselen te ontdekken; daar het echter dikwijls onduidelijk is en hij het misschien niet altijd goed begreep, zegt hij er alleen van: »Holländisch; Scheltema's Sammlung. Anf. des 18. Jahrh. Das Lied hat die Ueberschrift:" »Een nieuw Amoureus Liedeken van 't Wereltsche Wyf. Stemme:

---

1) Het komt nl. voor in Scheltema's Verz. bl. 1061.
2) Hor. Belg. II, n°. 14. 3) bl. 1341.

Het waren twee Gesusters in het wout". Trotzdem aber wohl sehr alt". Er valt nu echter nog vrij wat meer over het lied mede te deelen. Laten wij het eens nagaan. Een verliefde koningszoon steekt zich in vrouwenkleederen om zoo toegang tot zijne geliefde te verkrijgen. Hij rijdt dus op zijn appelschimmel over bergen en dalen, tot hij voor het hooge huis komt, waar zij reeds op de tinnen naar hem uitziet. Het meisje deelt aan hare ouders en broeders mede, dat »het wereldsche wyf" komt aanrijden en haar vader onderhoudt zich eenigen tijd met de pas aangekomene. De nacht breekt aan en op verzoek van het wereldsch wijf moet 's konings jongste dochter hare legerstede met de vreemdelinge deelen. Als 's morgens de haan kraait, en het gezin opgestaan is, zoekt de koning zijne jongste dochter te vergeefs. Dadelijk laat hij zijn paard zadelen en rijdt de vluchtelingen achterna. Ten laatste komt hij bij een hoog kasteel, dat van goud schittert en als hij een nabijzijnden schaapherder naar den eigenaar vraagt, verneemt hij, dat deze en de schaker zijner dochter dezelfde persoon zijn. Dat antwoord neemt al zijne onrust weg, hij keert huiswaarts en laat zijne dochter getroost in de handen van den koninklijken roover.

Dat dit lied niet oorspronkelijk Nederlandsch is, bleek mij, toen ik in BÖHME's »*Liederbuch*" twee liederen vond, waaruit het onze blijkbaar is samengeflanst. (Ik kies dien term met opzet.) De beide liederen welke ik bedoel zijn te vinden in het »*Altdeutsche Liederbuch*" n°. 47 en n°. 92 (A en B). Het eerste deel van het Nederlandsche lied (str. 1—14) vindt men terug in n°. 92, de overige strofen (14—25) in n°. 47. Om dit te bewijzen zal ik de beide teksten naast elkander plaatsen. Naar woordelijke overeenkomst moet men niet altijd zoeken en ook de volgorde is lang niet altijd dezelfde; dit had echter zijne reden.

BÖHME. n°. 92. (A.)	Nederlandsch.
1. Er wirbt ein junger Grafensohn Ums Königs feine Tochter. Er wirbt drei Tag und sieben Jahr Und konnt sie nicht erfreien.	1. Het waren twee koningskinderen Zy waren hoog geboren [goet, Zy konden van alle haers vaders goed Malkanderen geen trouw beloven.

2. Und da die sieben Jahr ummer warn Ein Brieflein thut sie schreiben: »Leg du dir weibisch Kleiderlein an, »Flecht dir dein Haar in Seide".	2. Zuster, zeide hy, zuster myn, Myn zuster, landesvrouwe, Woudt ghy my vrouwekleiders aendoen? Groot wonder zult ghy der aenschouwen.
3. Er reit vor seiner Schwester Thür: Ach Schwester bist du drinnen? Ach leih mir deinen braunseidnen Rock Flecht mir mein Haar in Seide!	3. Broeder, zeide zy, broeder myn, Dat waer ons beide groot schande; Daar vrydt zo menigen koningskind Zoo ver al in vreemde landen.
4. Sie legt sichs aus und ziehts ihm an, Flecht ihm sein Haar in Seide, Sie legt ihm ein silber Gesteckmesserle dran Er reit wol über grün Heide.	4. Hij schoot aan een hemdetjen wit Een hemdetje wit van zyde, Daer over schoot hyder een rokjen rood, Een rokjen van kermeszyde.
5. Und da er auf die Heid'naus kam, Gar höflich thät er singen; Da war der Herr König und auch sein kind Auf einer hohen Zinnen.	5. Hy zetten een kroon al op zyn hoofd Een kroon, was rood van gouwe, Hy zag uit zyn bruin oogen zoo wel Gelyk een wereldsche vrouwe.
6. Ach Vater, lieber Vater mein, Wer kann so höflich singen? Es singt fürwahr eine schöne Jungfrau Das durch die Burg thut klingen.	6. Nu zadelt my myn beste paard, Myn alderbeste van vyven, Dat ik mag ryden over berg en dal Al na myn zoete liefjen.
7. Lass du sie nur reiten, lass du sie nur gehn, Sie reit auf rechter Strassen, Und wenn sie kommt vor unser Schlossthor, Zum Stallknecht muss sie schlafen.	7. Hy reed over berg, over dieper dal, Zoo meniger stoute mylen, Zoo lang dat hy voor dat hooge huys quam, Daar de schoone zat op der tinnen.
8. Ach Vater, lieber Vater mein, Das wär uns beiden ein Schande, Es schickt so mancher edle Herr Sein Kind in fremde Lande.	8. Kyk uit vader, kyk uit moeder, Kykt uit broeders alle vyven! Hier komt dat wyf, dat wereldsche wyf Op een appelgrauw ros aanryden.

9. Da es nun war am Abend spät
Vor die Schlossthür kam sie geritten,
Sie klopft mit ihrem Goldringelein an:
Feinslieb, bist du darinnen?

10. Und da sie in das Schloss nein kam
Der König thät sie gleich fragen:
Sei du uns willkommen, du schöne Jungfrau,
Oder hast du es ein Manne?

11. Ich hab kein Mann und will es kein Mann
Ein Jungfer will ich bleiben,
Und wenn ich bei deiner Tochter es war,
Die zeit thät sie mir vertreiben.

12. Hast du es keinen Mann und willst es kein Mann,
Willst du ein Jungfer bleiben,
So must du bei meiner Tochter schlafen
Ihr Bett ist klare Seiden.

13. Und da es war um Mitternacht
Dem König träumts gar schwere,
Dass es fürwahr ein schön jung Knab
Bei seiner Tochter wäre.

14. Der König der war es ein artlicher Herr
Bald thät er ein Licht anzünden
Er gieng von Bett bis wieder zu Bett
Bis dass er die zwei thät finden.

15. Ach Vater, lieber Vater mein
Lass uns nur beide gewähren!
Gott nährt so manchen Vogel in der Luft,
Er wird uns auch ernähren.

9. Zegt myn, zegt myn, wel wereldsch wyf,
Zegt myn by uwer machten:
Hoeveel mannen hebt gy der gehad
Al op een wintersche koude nachte?

10. Zy stak op haar handjes twee
Haar vingers alle achten.
Alzoo veel mannen heb icker gehad
Al op een wintersche koude nachte.

11. Zegt myn, zegt myn, wel wereldsch wyf,
By wie zoo wilt gy slapen?
By myn of by myn schildeknecht,
Of by myn onderzaten?

12. By jou of by jou schildeknecht niet,
Noch by jou onderzaten,
Heer Koning, ghy hebter een dochterkyn,
Wou gyder myn dat toelaten?

13. 's Nachts omtrent der middernacht
Het meisken weende zeere.
Wie heeftet myn jongste dochter gedaan
Of gesproken al aan haar eere?

14. Niemand en heefter myn leed gedaan
Noch gesproken al aan myn eere,
Het wereldsch wyf isser soo moede gegaan,
Zy kan haar wenden noch keeren.

Daarmede is het Duitsche lied geëindigd.

Zooals ik zeide vindt men het overige van het Nederlandsche lied in eene andere Duitsche romance, die diezelfde stof behandelt. Hier verkleedt de jonge graaf zich als pelgrim en komt zoo in het slot van den edelman, wiens vrouw hij bemint. Men geeft hem eene plaats aan tafel en de heer des huizes vraagt hem, van waar hij komt »aus Franken oder aus Schwaben". De vrouw van den edelman berispt hem over zijne nieuwsgierigheid en zegt:

Man soll die leut nit fragen;
Als bald sie gessen und trunken haben,
Sollt man in leuchten schlafen.

Maar haar echtgenoot neemt die terechtwijzing euvel op en slaat haar in het aangezicht; op dat punt sluit het vervolg van het Nederlandsche lied zich bij het Duitsch aan. Men vergelijke slechts:

Böhme. n°. 47.	Nederlandsch.
9. Der herr der ist ein zorniger man, Er schlug die frauw ins auge: Ja, wann der herr zu reden hat, Sol stille schweigen die frauwe.	15. De vader haald' op zyn slinker hand Hy sloeg ze onder haar wangen, Zoo datze neder ter aarden viel, De traanen schoten over haar wangen.
10. Die frauw wol zu dem herre sprach: Der streich wird euch gereuwen E dann das glöcklein none schlegt Wol zwischen zwei und dreie.	16. O vader, zeide zy, vader van myn Die slag zal u berouwen Als morgen vroeg dat haanjten kraait Groot wonder zult gyder aanschouwen.
11. Und da das glöcklein zwölfe schlug, Der herr gieng zu der metten, Da schwang sich das wunderschöne weib Wol zu dem pilgram ans bette.	
12. Wol anhin gegen dem tage Hört man die vöglein singen, Da schwang sich das wunderschöne weib Wol mit dem pilger von hinnen.	17. 's Morgens vroeg, het was schoon dag, d' Haan kraaide om te kleeden, Doen was zyn jongste dochterkyn Met het wereldsche wyf ghereden.

13. Und da der herr von metten heim
Kam im vil newer mare: [kam
Wie es sein wunderschöne frauw
Wol mit dem pilger hin wäre.

14. Der herr wol zu dem knechte
sprach:
Sattel unser beider geule!
Wir wöllen reiten berg und tal,
Wir wöllens wol ereilen.

15. Und da sie auf die heiden aus-
kamen,
Hörten sies jägerlein blasen.
O jäger, liebster jäger mein!
Wer wont auf disem schlosse?

16. Und wer auf disem schlosse wont,
Das darf ich euch wol sagen:
Es ist ein wunderschöne frauw
Wol mit dem pilger her zogen.

18. Nu zadelt my myn beste paard
Myn beste ros van vyven!
De bloempjes die aan de groene
dalen staan
Zullen mynder de weg wel wyzen.

19. Hy reed over berg, over dieper dal
Zoo meniger stoute mylen
Zoo lang hy by een schaapherder
kwam,
Die zyn schaapjes daar ging wei-
den.

20. Zegt myn, zegt myn schaapherder
myn,
Zegt myn by uwer trouwen:
Wie komen al deze schaapjes toe,
Die de ooren blinken van gouwe?

21. Als ik het immer zeggen moet,
Ik zeg by mynder trouwen:
Die komen dat wyf, dat wereldsch
wyf toe
Met haren wel landesvrouwen.

22. Zegt myn, zegt myn, schaapher-
der fyn,
Zegt myn by uwer trouwen:
Wie komter dat huis dat hooge
huis toe
Daar de vensters blinken van
gouwe?

23. Als ik het immer zeggen moet
Ik zeg by mynder trouwen:
Die komen dat wyf, dat wereldsch
wyf toe
Met haren wel landesvrouwen.

24. Komen zy dat wyf, dat wereldsch
wyf toe
Met haren wel landes vrouwen?

	Ja, want gisteren avond heeft hyze gehaald En morgen zoo zal hyze trouwen.
17. Der herr wol zu dem knechte sprach: Wol auf, wir wöllen von dannen, Wann es mein frauw kein er will haben, So hab sie spott und schande!	25. Heb ik myn dochter zoo welle besteed, Zoo wil ik wederom keeren Al naa myn eigen koningryk En na myn landesheeren.

Bij eene eenigszins nauwkeurige vergelijking zal elk, dunkt mij, kunnen zien, dat het Nederlandsch lied ontstaan moet zijn uit de twee Duitsche liederen. De wijze, waarop dat geschied is, verraadt eene onbedrevene hand en gemis aan ontwikkeling bij den bewerker. Het Nederlandsche lied vertoont soms onzin b. v. in de 1e strofe. Wat beteekenen daar de twee laatste regels? De gedachtengang is dikwijls onbegrijpelijk en kan slechts met behulp der Duitsche liederen verklaard worden. Zoo is str. 3 van het Nederlandsche lied dáár niet te begrijpen; vergelijkt men haar echter met str. 8 van het Duitsche lied (n⁰. 92 A.) dan ziet men, waar zij had moeten staan en wat zij eigenlijk moest beteekenen. Ook str. 15 staat in het Nederlandsche lied op eene zeer zonderlinge plaats. Blijkbaar staat de vader voor het bed, waarop het meisje en haar minnaar rusten, want hij geeft haar een slag; en toch laat hij ze rustig bijeen. In het tweede Duitsche lied (n⁰. 47 str. 9) is dat alles daarentegen zeer duidelijk.

Hoe armzalig steekt ook dat »rokjen van kermeszyde" [1]) af bij de kleederpracht in het Duitsche lied en hoe onbeholpen is de poging van den Nederlandschen bewerker om pracht en rijkdom in zijn lied aan te brengen door de ooren der schapen van goud te doen blinken.

Het slot van het Nederlandsche lied is recht »philisterhaft." In het Duitsche lied (n⁰. 47) ziet de beleedigde echtgenoot van de verdere vervolging af, zoodra hij bemerkt, dat zijne vrouw goedschiks met haren minnaar is medegegaan.

1) Misschien eene verbastering van: kermesyne d. i. karmozijn. (Zie Kiliaen i. v.)

Wann es mein frauw kein er will haben

zegt hij

So hab' sie spott und schande.

De vader in de Nederlandsche bewerking daarentegen denkt slechts aan »de geldkwestie." Wanneer hem blijkt, dat zijne dochter door een rijkaard is geschaakt, stelt hij zich gerust en wrijft zich in de handen bij de gedachte, dat hij zijne dochter »zoo welle besteed" heeft. Eindelijk herinner ik er aan, dat voor den Duitschen »Stallknecht" (n°. 92 str. 7) de Nederlandsche »schildeknecht" (str. 11 en 12) in de plaats kwam, voor den Duitschen jäger" de Nederlandsche »schaapherder;" ik vermeld dat meer om der volledigheid wille dan omdat het van gewicht is.

Het gemis aan ontwikkeling en beschaving bij den bewerker wijst m. i. aan, dat deze een volksdichter is geweest. Geschreven teksten heeft hij naar alle waarschijnlijkheid niet onder de oogen gehad; immers van eene vertaling, die het voorbeeld op den voet volgt, was geen spoor te ontdekken.

De beide Duitsche liederen zullen den bewerker door mondelinge overdracht bekend zijn geworden en hij heeft ze met elkander verward of er zoo goed mogelijk een geheel van willen maken.

Over den tweeden tekst van dit lied valt weinig bijzonders mede te deelen. Ik zeide reeds, dat die voorkwam in een 17e eeuwsch liederboek;[1]) het lied heet daar »een nieuw Amoreus Liedeken, Stemme: Alst begint" en vangt aldus aan:

Daer reder een Ridder den hoogen op
Hy vrijden dat Meysje seere
Hy vryde veel langer als zeven jaer
Zeven jaer viel hemmer te zwaer.
enz.

De tekst is geheel verknoeid en vooral het slot van het lied is blijkbaar uit het brein van den bewerker gekomen.

1) »Een Nieuw Liedt-boeck genaemt het Enchuyser Bot-schuytjen, zynde het derde Deel van 't Enchuyser Haringh-Boot en het vervolg of tweede Deel van de Enchuyser Vent-Jager versien met etc. ... den eersten Druck. Tot Enchuysen, gedruckt by Jan Palensteyn. Boeckdrucker enz. 1681.

Hoe liefde list weet aan te wenden, als zij tot haar doel wil geraken, blijkt ook uit eene romance, die in het Haerlems Oudt Liedboeck (bl. 50) den naam draagt:
»Van Claes Moolenaer."

De molenaar heeft drie dochters en op de jongste heeft een ridder het oog geslagen. Wij hooren hem met zijn schildknaap spreken over de beste wijze om tot het meisje door te dringen. Er wordt afgesproken, dat de dienaar zijn meester in een meelzak zal verbergen en hem op die wijze den molen zal binnensmokkelen. Dat geschiedt en de zak wordt op last van den molenaar bij het bed der jongste dochter geplaatst. »'s Nachts omtrent de middernacht" ontbindt de schildknaap den zak.

»En doe spranck er weder uyt datter in ghebonden was".

De dochter roept, dat er dieven in huis zijn, maar de moeder geeft haar koeltjes ten antwoord:

Och lieve Dochter! swygt en swygt daerof al stil,
Het wasser dats beyde jou lieve loose wil
En hadde dat jou lieve loose wille niet gedaen
En dat Sackjen dat hadder ongebonden niet gestaen.

Men zou hieruit opmaken, dat de ouders kennis droegen van de afspraak. Overigens heeft het lied niets bijzonders. Ik geloof, dat het oorspronkelijk Nederlandsch is, maar dan zeker niet uit den bloeitijd van het ridderwezen, want de ridder in den meelzak zou Cervantes' pen niet geheel onwaardig zijn geweest.

In hetzelfde 17e eeuwsch liedboek vinden wij »Een Liedeken van Joncker Willem uyt Vlaenderlandt" [1]). Het behelst de geschiedenis van een Vlaamsch edelman, die in Engeland komt en daar door eene adellijke dame (de koningin?) tot een huwelijk wordt aangezocht. Het lied vangt aldus aan:

---

1) ald. bl. 51. Daar het lied nergens elders afgedrukt is en wel de aandacht verdient, citeer ik er eenige strofen van.

Wie wil van tornoyen / van tornoyen hooren spreken,
Hoe dat men daer met schilden en met speeren soude steken
Alsoo verr' in Enghelandt?
Het voerder een bode, het voerder een bode,
De stoute Joncker Willem uyt Vlaenderlandt.

Sy seyde: Joncker Willem uyt wat landt zydy geboren?
Gy draegt aen uwe voeten dats twee vergulde sporen;
Een blanck Harnasch draeght ghy an;
U vader en u moeder, u suster en u broeder
Was een soo schamelen Ambachtsman.

Joncker Willem wilt ghy by my blyven?
Twaelf Lantsheren sullen achter u ryden
En daerop draeght hooghe Moedt,
Een Koningh en Lantsheere sal ick van u maken
En van alle myn groote goet.

Maar hij wil de liefste in Vlaanderland getrouw blijven:

Neen, seyde hy, vrouwken! om al u rycken
En wil ic d'allerliefste uyt Vlaenderlandt niet beswycken,
Want het is een soo schoonen Vrouw,
Zy draeght alle daghe de Lely in haer Hayr
Ende Levry op haer Mouw.

Zoo trekt hij dan weer heen, maar in Vlaanderen teruggekeerd verneemt hij eene droeve mare: zijne liefste is gestorven. Hij besluit nu op nieuw naar Engeland te gaan tot »zijn lief, die 't hem lest boot", maar daar gekomen hoort hij, dat zij reeds een ander gehuwd heeft en het eenige, dat hem overblijft, is de gestorvene geliefde te gaan begraven. Zoo is hij in zijne verschillende plannen teleurgesteld en mismoedig roept hij uit:

Te voren mocht ick wesen een Koningh en Lantsheere
Hey, ryck Godt! waer ic nu syn knecht.

Het verhaal is mij niet recht duidelijk; ik geloof echter niet, dat dit eene gewone romance is, maar eer dat er historische feiten aan ten grondslag liggen, al kan ik die feiten zelve niet aanwijzen. In hoofdzaak zou de toespeling m. i. doelen op eene alliantie tusschen Engeland en Vlaanderen, dat zich echter liever wil houden bij Frankrijk: »de liefste, die de Lely in haer Hayr

draeght". Of is Joncker Willem een in den adelstand verheven »Clauwaert"? Wij lezen immers:

U vader en u moeder, u suster en u broeder[1])
Was een soo schamelen ambachtsman.

En stelt de liefste de partij der »Leliaerts" voor? Maar deze stonden toch gewoonlijk vijandig tegenover elkander. In elk geval geven deze en dergelijke uitdrukkingen eene politieke kleur aan de romance, die mij doen gelooven, dat er iets achter schuilt. Verder behoort het lied minstens tot de helft der 16e eeuw. Wij vinden de aanvangsregels reeds gebruikt als »wijs" in een geestelijk liedboekje van dien tijd; het is ook gedicht in de gewone vijfregelige strofe, welke men in meer oude romancen terugvindt.

Nog een vijftal liederen blijven ons over te bespreken. Zij kunnen als tegenhangers dienen van een vroeger vermeld viertal, want gelijk deze zijn zij meer beschrijvend dan verhalend en gelijk deze hebben zij samenkomsten van een minnend paar tot onderwerp. Zoo vinden wij al weer in het »Haerlems Oud Liedtboeck" [3]) het lied

»Van de Goutsmits Dochter"

die door den jongen markgraaf gevrijd wordt. Te vergeefs waarschuwt de moeder haar onvoorzichtig kind. Zij gaat toch rozen plukken in het groene dal en vindt daar hem, die haar wacht. Hij omhelst zijn liefje en kust hare roode lippen en bleef het slechts daarbij, maar:

Hy spreyde synen Mantel
Al neder in dat groene gras,
Om datter syn twee vergulde sporen
Van den dauw niet souden worden nat.

»Heer markgraaf", spreekt eindelijk het meisje, »wij moeten

---

1) Blijkbaar is deze regel corrupt. Alleen van den *vader* zal sprake zijn geweest.

2) „Een nieu geestelyck Liedtboecxken van Soetken Geryts. Anno 1572". De wijs is: „Ick hoorde gister avondt al van tornoyen spreecken of van Joncker Willem".

3) bl. 72.

scheiden; vernam uwe vrouw iets van onze samenkomst, hoe zou zij in toorn ontsteken!" Maar die herinnering aan zijne wettige echtgenoot dient alleen om hem nog afkeeriger van den huwelijksband te maken en hij uit den wensch zijne vrouw dood voor zijne voeten te zien liggen. »Zeker zou het dan niet lang duren", voegt hij er bij, »of wij stonden weer in 't groene dal en plukten samen rozen".

Ik kan niet beslissen of dit een oorspronkelijk Nederlandsch lied is; ik heb echter geen ander gevonden, dat als voorbeeld gediend zou kunnen hebben en voor zoover ik weet, is er ook geen grond om te vermoeden, dat het eene vertaling of bewerking zij van een ander lied. De vorm is verre van gekuischt; veel ouder dan de 16e eeuw is het, dunkt mij, niet.

Eene dergelijke samenkomst als de voorgaande vinden wij beschreven in het lied: »Van den Ridder en het Meysjen met haer Valckjen" [1]). De ridder rijdt »uyt vermeyden" en hoort eensklaps eene heldere meisjesstem, die hem toeroept van zijn paard te stijgen. Als hij naar de reden daarvan vraagt, verneemt hij:

Daar is een Vrou Maget haer valck ontvlogen,
Woudt ghy haer die wel helpen vaen?

Willig voldoet hij aan dat verzoek:

De Ruyter die trat van syn Paerde
En hy viel neder in het gras/
Hy holp het meisje haer valckje vangen,
Dat haerder so leyde ontvlogen was.

Het verdere gedeelte van het lied is verward; blijkbaar is hier een oud lied verknoeid en het besluit dan ook met eene »leeringh" die er vroeger zeker geen deel van heeft uitgemaakt. Om het lied echter te begrijpen, moet men rekening houden met de stereotype, middeleeuwsche beeldspraak, waarbij een minnaar wordt

1) „Venus Minnegift. Anno 1668" bl. 41. „Op de Stemme: Alst begint".

voorgesteld onder de gedaante van een een valk. Reeds in het Nibelungenlied lezen wij, hoe Kriemhilt droomde: [1])

Wie si züge einen valken starc schoen unt wilde
den ir zwêne arn erkrummen;

en hare moeder verklaart haar dan ook:

der valke, den diu ziuhest, daz ist ein edel man:

En onder de aan den minnezanger Kürenberc toegeschreven liederen vinden wij deze strofe: [2])

Ich zôch mir einen valken
mêre danne ein jâr
do ich in gezamete
als ich in wolte hân
und ich im sîn gevidere
mit golde wol bewant
er huop sich ûf vil hôhe
und floug in anderiu lant.

En evenzoo leest men in een fraai 15e eeuwsch minneliedje [3])

Ick hebbe gedraghen wel seven jaer
Een pacxken van minnen, tvalt mi te swaer,
Ick ben bedroghen:
Ick waende den wilden valck hebben ghevanghen,
Hi is mi ontvloghen.

Waarschijnlijk heeft de dichter van de door ons behandelde romance bedoeld, dat het meisje door haren eersten minnaar verlaten was (»daer is een vrou maget haer valck ontvlogen") en dat de voorbijrijdende ridder diens plaats inneemt. Duidelijk is de voorstelling niet, maar vrij zeker is het, dat zij aldus moet opgevat worden; ook in het hierna volgende hoofdstuk zullen wij daarvan bewijzen kunnen zien.

---

1) Vgl. Das Nibelungenlied herausgeg. von FRIEDRICH ZARNCKE. 5e aufl. Leipzig 1875. bl. 3.

2) Vgl. Des Minnesangs Frühling. herausgeg. von LACHMANN und HAUPT. 2e Ausg. Leipzig 1875. bl. 8.

3) A. L. n°. 90 str. 1.

Geheel denzelfden toestand als in deze romance vinden wij in een ander oud lied [1]). Het hierin voorkomende meisje staat echter lager dan het eerste, want zij vraagt vooraf, wat haar loon zal zijn. Het kasteel van Ripermonde, dat de ruiter (ridder) haar aanbiedt, maakt de verzoeking te sterk. Later komt zij eerst tot bezinning:

Dat meisjen keerde haer omme
En si liet over haer gaen
Over haer sneewitte wanghen
So menighen droeven traen.

Die tranen missen hunne werking niet en hij maakt haar tot zijne echte vrouw.

Van een deel der jonge meisjes, die tot nu toe in onze liederen zijn opgetreden, zou men met recht kunnen beweren, dat hunne liefde een »amour aggressif" is; en zoo men dat woord al niet overal kan toepassen, dan staat toch de willigheid, waarmede zij zich overgeven, er bijna mede gelijk. Maar niet altijd bereiken zij op die wijze hun doel. Dat blijkt o. a. uit een lied, waaraan Snellaert met recht den titel

Teleurstelling [2])

gaf. Een ridder, die uit jagen is gereden, ontmoet in het woud twee schoone jonge meisjes. De schoonste der twee bekoort hem zoozeer, dat hij haar voor zich te paard neemt; van tegenstand zelfs van tegenstribbeling wordt met geen woord gerept. Als zij op het kasteel zijn aangekomen en de nacht aangebroken is, begeven zij zich ter ruste en de ridder heeft daaraan zulk eene behoefte, dat hij zijne schoone bedgenoote geheel vergeet. Dat is haar toch wat erg; zij wekt hem dus en voegt hem toe, dat hij beter zou doen weer in het bosch te gaan jagen:

Tsnachts omtrent die middernacht
Ontspranc dat maechdekyn:
Staet op, o ridder boude!
Vaert jagen inden woude!
Die vogelen wecken my.

---

1) Hor. Belg. II n°. 76. 2) Oude Vlaemsche Liederen n°. 61.

Maar de slaperige minnaar begrijpt den wenk niet en hij wijst haar terecht:

Ten is soe na den daghe niet,
Het is die maneschyn;
Keert u lieveken omme
Met uwen rooden monde
Ende spreket tegen my.

Een praatje wil hij wel maken. Maar het meisje weigert; zij staat op en beklaagt zich bij haar speelnoot over de ondervonden teleurstelling.

WILLEMS schreef dit liedje af »uit een H S. van gedichten, vervaerdigd door Antonius Gyseleers..... By dit lied staet gegeschreven: Anno 1517. mensis februarii die XX". Tot mijn spijt heb ik dit H.S. niet kunnen zien, maar toch betwijfel ik zeer, dat die Gyseleers de dichter van ons lied is [1]). Ik houd het voor zeer waarschijnlijk, dat hij het slechts afschreef, omdat het lied zeker tot de 15e eeuw behoort. Ik zou dat opmaken niet alleen uit taal en versbouw, maar ook hieruit dat reeds in de 15e eeuw de versregels:

Het reet een ridder jaghen uit
Aen gheenre heiden groene

als »wijs" voorkomen [2]).

Het is waar, dat de beginregels van den tekst bij WILLEMS daarmede niet geheel overeenkomen; die toch luiden:

Het voer een ridder jaghen
Jaghen aen dat wout

In een tekst, die meer dan twee eeuwen jonger is [3]), lees ik echter nog:

Daer zouder een Ruiter uit jaghen gaen
En uit jaghen aen een groen kant.

---

1) In eene noot lees ik trouwens. Zie over den dichter (of afschryver) enz.
2) Hor. Belg. II, XXVI.
3) Het vernieuwde Liedeboek van de Hond in de Pot (1788) bl. 94.

Neemt men daarbij in aanmerking, dat nergens een zoo sterk verschil van lezingen valt op te merken als bij de liederen, die vooral in vroegeren tijd door mondelinge overdracht bekend werden, dan zal men aan dit verschil weinig gewicht hechten. Ik zie er dus geen bezwaar in die regels der 15e eeuw voor den aanvang van ons lied te houden, dat dan minstens in die eeuw gedicht moet zijn. Ik zeg *minstens*, want men bedenke, dat er eenige tijd verloopen moest, voordat een lied zóó bekend was geworden, dat men zijne aanvangsregels kon gebruiken om eene »wijze" aan te geven.

Eene Nederduitsche bewerking van deze zelfde stof vindt men in Böhme's Verzameling (n°. 437). Het schijnt mij toe, dat het Nederlandsche lied hieraan tot voorbeeld heeft gestrekt.

Met een verhaal van trouwe liefde vingen wij de beschouwing aan van deze liederreeks, waarin middeleeuwsche jonkvrouwen en hunne minnaars ons voor oogen werden gevoerd en met een dergelijk voorbeeld zullen wij die reeks besluiten. Niet ten onrechte gaf Hoffmann v. F. aan dit lied den titel van »Liebesprobe" [1]). Men oordeele: Vroeg in den morgen zien wij een jong meisje onder de linde wachtend op haren minnaar. Een vreemdeling treedt op haar toe en knoopt een gesprek aan. Hij spreekt over haren geliefde, die in verre landen is en daar met schoone vrouwen verkeert; maar indien hij meent het meisje daardoor in hare liefde te doen wankelen, dan bedriegt hij zich. Zij blijft standvastig en wenscht den afwezige slechts goed toe. Nog geeft hij het niet op, maar haalt eene gouden keten te voorschijn en biedt haar die aan, indien zij hare liefde voor den afwezige wil laten varen, doch ook nu lijdt zijne poging schipbreuk. Zij blijft trouw en zou ook niet wankelen, gelijk zij zelve het uitdrukt:

Al ware de ketting nog eens zoo lang,
Dat zy van den hemel op de aarde hang'.

De vreemdeling wordt zichtbaar ontroerd, hij werpt zijne ver-

---

1) Hor. Belg. II, n°. 26.

momming af en het meisje ziet den minnaar, dien zij verre waande, voor zich. Het lied komt alleen voor in volksliederboekjes van lateren tijd [1]), maar is blijkbaar oud. Dat de minnaar een ridder was, blijkt b.v. uit een variant in een tekst, dien HOFFMANN niet volgde. In den zijne lezen wij nl. (str. 8)

Doe ontroerde *den heer* zijn bloed

en in den anderen tekst, welken ik zag:

Doe ontroerde den *Ridder* zyn gemoed

Er is een Duitsch lied, dat deze zelfde stof behandelt en dat tusschen 1580—1600 schijnt gesteld te moeten worden [2]): van eene vertaling kan hier echter geene sprake zijn. Ook in het Deensch komt een dergelijk lied voor [3]) getiteld »Herr Peders Formaninger". Herr Peder onderricht zijne beminde eerst over alles, wat haar te doen staat in hare houding tegenover jongelieden en stelt haar daarna op de proef. Als zij dan 's avonds een luchtje gaat scheppen, komt hij vermomd tot haar. Hij biedt haar goud aan, vertelt haar, dat zij door heur minnaar bedrogen wordt en doet dezelfde pogingen als in de Nederlandsche en Duitsche liederen — maar ook hier te vergeefs. Dan eerst maakt hij zich bekend. Het Deensche lied is meer moralizeerend en staat over het geheel achter bij de andere bewerkingen. De ouderdom der Nederlandsche bewerking kan slechts bij benadering bepaald worden; ik zou wel denken, dat zij in de 15e eeuw vervaardigd is geworden, misschien echter in de eerste helft der 16e.

Hiermede nemen wij afscheid van de jonkvrouwen om ons tot de getrouwde vrouwen te wenden; ik zal trachten ook van hen

---

1) HOFFMANN geeft alleen op „Volksliederbücher" zonder er een te noemen. Ik vond het lied in „den Vermakelyken Utrechtzen Minstroom" bl. 6. (SNELLAERT geeft eene uitgave van 1767 op in de lijst vóór zijne „Oude en Nieuwe Liedjes").

2) Vgl. BÖHME t. a. p. n°. 40 en UHLAND n°. 116.

3) Udvalgte Danske Viser IV, 246.

een beeld te schetsen, voor zoover de liederen mij daartoe in staat stellen.

In MAERLANT's roman van Torec wordt lang getwist over de vraag: welke liefde de voorkeur zou verdienen, die der vrouwen of die der maagden. Eene der aanwezige vrouwen komt tot deze slotsom:

Alse vele alse hovescheit bat staet
Dan loesheit doet ende baraet
Soe es vrouwen minne, wient behaghet
Beter vele dan der maghet [1])

Moesten wij alleen op de liederen afgaan, dan zouden wij haar zeker geen gelijk kunnen geven, want in de acht of negen romancen, waarin gehuwde vrouwen eene hoofdrol spelen, zien wij hen steeds tot een al of niet adellijken minnaar in eene liefdesbetrekking. En aan die verhouding wordt gewoonlijk op bloedige wijze een eind gemaakt: de beleedigde echtgenoot doodt de echtbreekster of haren minnaar, soms beiden of hij zelf valt onder het zwaard van zijn tegenstander; slechts in twee gevallen is de ontknooping minder bloedig. Onder de liederen, welke tot de eerste soort behooren, tevens onder de weinige, die nog bij het volk bekend zijn, noem ik in de eerste plaats het lied

»Vant Vriesken" [2]).

De dag breekt aan; de morgenster schittert aan den hemel en hare stralen dringen in een slaapvertrek, waar eene edelvrouwe aan de zijde van haren minnaar rust. Zij wordt wakker en wekt hem aldus:

Ic sie die morghensterre breit:
Wel op Vriesken welghemeit!
Si verlicht ons tot in den trone.
So wie een ghestadech boelken heeft
Hoe node scheit hi van dane.

Maar dat scheiden heeft nog andere bezwaren. Hoe zal hij op

1) Jakob van Maerlants Roman van Torec door JAN TE WINKEL. vs. 2588 vlgg.
2) A. L. n°. 92. H. B. II. n°. 36 en 37. WILLEMS n°. 111.

helderlichten dag zonder opgemerkt te worden het kasteel verlaten? Hij weet het niet, maar »vrouwenlist es menechfout" zooals een oud dichter gezegd heeft. Zij doet hem hare kleederen over zijn harnas aantrekken; zóó vermomd komt hij buiten de poort en springt op zijn paard, dat hij den vorigen avond onder de linde heeft vastgebonden. Terwijl de in de bladeren verscholen nachtegaal hem een welluidend afscheid toeroept, rijdt hij weg en heeft het kasteel weldra achter zich. Toevallig heeft hij denzelfden weg gekozen, waarlangs ook de echtgenoot der overspelige vrouw na zijne afwezigheid terugkeert en waarop hij nu den schender zijner eer ontmoet. De kleederen zijner vrouw doen hem dadelijk de waarheid vermoeden en als hij den Fries vraagt, hoe hij daaraan gekomen is, antwoordt deze:

Die clederkens die ic draghe an
Die gaf mi een, diet mi wel gan,
Si salder noch wel meer gheven:
God gheve haer frisschen morghen!
Bi haer heb ic te nacht gheleghen.

Op dat woord vliegen de scherpe zwaarden uit de scheden en het »vriesken" valt onder de slagen zijner tegenpartij. Reeds is de avond gevallen, als de beleedigde echtgenoot met de bebloede kleederen bij zich voor zijn kasteel komt en onder het venster de rol van den Fries gaat spelen:

Staet op myn alderliefste lief,
Die Vriese is daer voren.

zegt hij fluisterend — en hij heeft zich niet misrekend. Ook nu opent de ontrouwe gade, die haren minnaar wacht, zelf het deurtje, maar hoe schrikt zij terug! Zijne onheilspellende vraag naar haar dagelijksch gewaad tracht zij nog te ontduiken, maar als hij haar de bloedige bewijsstukken voor de voeten werpt, is zij ontmaskerd. Hij deelt haar mede hoe heur minnaar gevallen is en nu wil ook zij niet langer leven; »met hem so willic sterven" zegt zij

Ende bidden Maria die maghet rein,
Dat si ons te samen wil erven.

Er bestaan twee teksten van dit lied, welke niet veel van elkander verschillen. Den tekst van het A. L. heb ik hier gevolgd; in den anderen [1]) bestaat de eenige belangrijke afwijking hierin, dat de Fries niet de kleederen der vrouw, maar die van haren echtgenoot aantrekt. Overigens is de eerste tekst ouder en m. i. beter dan de tweede. Ik geloof niet, dat deze teksten het lied in zijn oorspronkelijken vorm bevatten en wel om deze redenen. Blijkbaar is het lied geëindigd, waar de overspelige vrouw tot haren man zegt, dat zij niet langer wil leven en zulk een slot zou ook geheel overeenstemmen met de gewone wijze van behandeling in de romancen.

Daarop volgen echter nog twee strofen, die m. i. zeker niet tot het oorspronkelijke lied behoord hebben. Na str. 15 (waarvan ik de laatste regels aanhaalde) volgt nl. nog dit gesprek tusschen beide echtgenooten:

16. Joncfrouken, ic had u also lief,
Nu ben ic op u gheworden gram.
So ben ic, here, weder op u,
Wie heeft die meeste scade dan?
Sprac dat wyf tot haren man.

17. Die ons dit liedeken eerstwerf sanc
Een clerc van Leuven was hi ghenaemt
Hi leerdet in Venus scholen;
Die schone vroukens, die heeft hi lief,
Daerom so moet hi dolen.

Hoe onbeteekenend die 16e strofe is en hoe weinig haar schertsende inhoud past bij het voorgaande, kan elk, dunkt mij, zelf zien; bij eene lezing der romance moet het wel de aandacht trekken. Ook vertoont geene enkele strofe zulk eene afwijking in de rijmen als deze [2]). Die luchtige toon en slordige bewerking verraden de pen van een zwervend dichter en die gissing naar

1) Door HOFFMANN v. F. overgenomen uit het „Haerlemsch Oud Liedtboeck" en het Oud Amsterd. Liedb."

2) Het rijmschema der overige strofen, dat dikwijls in andere liederen voorkomt, is aabcb, al zijn de rijmen niet zelden assoneerend; maar str. 16 vertoont dat schema in geenen deele.

den maker der laatste strofen schijnt bevestigd te worden door str. 17 waar »een clerc van leuven" zich noemt als dengene, die het lied »eerstwerf sanc." Hij voegt er immers bij, dat hij moet »dolen," omdat hij de »schone vroukens" lief had? Waarschijnlijk had hij dus een »consilium abeundi" gekregen of was uit eigen beweging heengegaan. Men lette er ook op, dat hij het »*leerde* in Venus scholen" d. w. z. in vroolijk vrouwengezelschap; de *dichter* der romance was hij dus blijkbaar niet. Ik vermoed derhalve, dat hij bij het bekende lied die twee laatste strofen gedicht heeft en het daarna als zijn eigen werk voordroeg, toen armoede en gebrek den lustigen student tot een zwervend zanger gemaakt hadden [1]).

Ook de fijne kenner der liederpoëzie, LUDWIG UHLAND, is van oordeel, dat de twee laatste strofen niet tot het eigenlijke lied behooren; in zijne uitgave er van laat hij ze stilzwijgend weg [2]). Het lied »vant Vriesken" behoort minstens in de 15e, waarschijnlijk echter wel in de 14e eeuw thuis; daarop wijzen de geest van het lied, de oude uitdrukkingen [3]) en de vele assoneerende rijmen. Het lied kan wel oorspronkelijk Nederlandsch zijn geweest, maar verschillende zaken doen mij toch vermoeden, dat ook eene Nederduitsche bewerking er van bestaan zal hebben of dat het door iemand aan de oostgrens van ons land gedicht zij [4]). Het is trouwens uiterst moeilijk hier grenzen te trekken. In de 15e en nog meer in de 14e eeuw bestond er op verre na niet zulk eene scherpe scheiding tusschen ons volk en de overige Nederduitschers

---

1) In de lezing van het Amsterdamsch en Haarlemsch liedboek komen na str. 8 (waarmee het lied geëindigd is) ook nog twee strofen voor, die zeker van lateren tijd dagteekenen.

2) Alte Hoch. u. Niederd. Volksl. n°. 129.

3) Als: welghemeit, trone (hemel), ryc god, enen nauwen list soeken, enen vrien moet hebben, clederen anedraghen, berechtes mi (licht mij daarover in). Assoneerende rijmen als: quam: spranc; pat: plach; gheven: gheleghen; vernam: an; ghewaden: draghen;

4) Reeds de eerste regel doet mij dat denken: „Ic sie die morghensterre breit." Is hier niet het duitsche »bereit" (reeds) bedoeld? Ook zien sommige rijmen er uit, alsof zij oorspronkelijk Nederduitsch waren geweest b. v. trone: dane (str. 1); gaen: haen (str. 4); groene: schone (str. 5);

en dat maakt het moeilijk in eene zaak als deze te beslissen. In het Beiersche tijdvak is het bij verscheidene liederen (en ook bij sproken en andere letterkundige voortbrengselen) soms bijna onmogelijk te zeggen of de taal Nederlandsch dan wel Duitsch is. Bij eene dergelijke gemeenschap wordt het trekken van grenzen, vooral op letterkundig gebied zeer moeilijk.

Een zeer geliefd onderwerp voor middeleeuwsche liederen en verhalen was de geschiedenis van den Bremberger,

»Van Bruneborch"

of Brandenborch, zooals de Nederlandsche liederen hem noemen. Den eigenlijken inhoud van dat verhaal zal ik met BÖHME's woorden mededeelen [1]). »De sage van den Bremberger" of van het »Herzessen" is zeer zeker door de Fransche Troubadourspoëzie in Duitschland gekomen [2]). Zij was hier in de 15e maar vooral in de 16e eeuw een lievelingsonderwerp der »Meistersinger" en der boersche dichters; Fischart maakt er meermalen gewag van en volksliederen daarover bleven lang bestaan. Een op zijne meesteres verliefd zanger, (naar het schijnt een vasal van den hertog van Oostenrijk) wordt verraden, op bevel van den wraakzuchtigen echtgenoot gevangen gehouden, eindelijk gedood en gevierendeeld. Men rukt hem het hart uit en geeft het der edelvrouwe, die hiervan onbewust is te eten. Wanneer zij de onmenschelijke daad ontdekt heeft, maakt zij door hongerdood een einde aan haar leven en spreekt nog met liefde over haren onschuldigen dienaar.

. . . .

In Duitschland heeft men deze sage zonder historischen grond overgebracht op het tragisch uiteinde van den Minnesänger Reinmar von Brennenberg en in de volkspoëzie werd deze korter de Brennenberger of Bremberger of ook wel Brunnenberg genoemd."

---

1) t. a. p. bl 89.

2) Ik kan die bewering staven door eene plaats uit den Decameron, waar men (Giorn. 4, nov. 9.) eene bewerking van deze zelfde sage aantreft. De verhaler zegt laar nl. »Dovete adunque sapere, che *secondo che raccontano i Provenzali, in Provenza fueron già due nobili cavalieri* etc.

Nog eene andere bewerking Giornata 4, novella 1.

BÖHME haalt dan nog verschillende bewijzen aan, waaruit blijkt, hoe bekend de sage was. Ook bij ons treffen wij haar in twee liederen aan. Zoo bevat het Antwerpsche Liederboek een lied van Brandenborch [1]), dat veel overeenkomst vertoont met de Hoog- en Nederduitsche liederen, welke wij bij BÖHME aantreffen [2]); ik houd het dan ook voor zeker, dat de vervaardiger van deze Nederlandsche bewerking die liederen gekend heeft. Na eene vergelijking zullen wij zien, dat het niet gemakkelijk is uit te maken, welken tekst de Nederlandsche bewerker onder het oog heeft gehad of (wat waarschijnlijker is) gehoord heeft. Ik zal daartoe de overeenkomende strofen naast elkander plaatsen. De twee eerste strofen der Duitsche liederen komen niet in het Nederlandsch voor. Het zijn de woorden, die Brunenborch in zijne eenzaamheid spreekt of liever het lied, dat hij zingt en dat door verraders wordt afgeluisterd. In het H. D. luiden die strofen:

1. Ich hab gewacht ein winterlange nacht
darzu het mich ein frewlein bracht
mit iren schneweissen brüsten
darnach tet mich gelüsten.

2. Die fraw was schon, ir hend waren weiss
darauf so legt der knab seinen fleiss
sein herz und all sein sinne
mit ihr wolt er von hinnen

In de derde strofe sluit zich het Nederlandsche lied bij de twee andere aan:

H. D.	N. D.	Nederl.
3. Dem frewlein kamen leidige mär	3. De valschen kleffer sloten einen rat	1. Het is gheleden jaer ende dach
wie dass der bul gefangen wär	dat Brunenberch gevangen wart	Dat Brandenborch ghevanghen lach
in einen turm gewurfen	gevangen up vryer straten	Gheworpen in enen toren.
darinnen gar hart beschlossen.	in einen tôrn wart he gelaten.	Van stenen waren die muren.

1) ald. n°. 81.
2) t. a. p. n°. 23 A. en B. vlgg.

H. D.	N. D.	Nederl.
4. Darin lag er wol siben jar	4. Darin sat he wol söven jar	2. Daer lach hi meer dan seven jaer,
Sein bart ward weiss, sein har ward grau	syn kop wart wit, syn bart wart grau	Syn haer was wit, syn baert was grau,
Sein mund was im verblichen	syn môt begund em to breken	Synen roden mont verbleken,
Von der lieben abgewichen.	nên wort konde he mêr spreken.	Van der liefste was hi geweken.
5. Man legt den Bremberger auf ein tisch	5. Si leden Bruneberch up den disch	3. Si leiden hem op enen disch,
Schneid in zu riemen wie ein fisch,	si rêten ên recht wo einen visch	Si sneden hem uit syn herte vrisch,
Sein herze gab man zu essen	se nemen êm ut syn herte	Si gavent der liefste teten
der frawen in eim schwarzen pfeffer.	dat dede dem helde grot smerte.	Tot ene morghenombiten.
6. Hab ich gessen das junge herze sein	8. Is dit Brunenberges junge herte fyn	9. Nu hebbic gheten dat herte syn,
so schenket mir ein den külen wein	so schenket my den kolen wyn	Daerop wil ghedronken syn
und lasst mich darauf trinken	schenket in unde gevet my drinken	Nu schenct mi eens te drinken
mein herz will mir versinken.	myn herte wil my vorsinken.	Myn herte wil mi ontsinken.
7. Den becher satzt sie an den mund	10. Den ersten drapen den se drank	5. Den eersten dranc mer die si dranc
sie trank in aus bis auf den grund	êr herte in dusent stücke sprank;	Haer herte in duisent stucke spranc;
neigt sich gegen der wende	berat here Christ de reine	Nu helpt! Maria maghet reine
nam gar ein seligs ende.	mit dyner gnâd alleine	Met uwen kindeken cleine!

Ik houd het voor waarschijnlijk, dat de Nederlandsche bewerker het lied meermalen zal hebben gehoord en naar hetgeen hij er van onthouden had of misschien naar een derden tekst, dien wij niet kennen, eene vrije bewerking in het Nederlandsch heeft gedicht. In het A. L. volgt op str. 5 nog eene andere, waarin een »vry sluymer" [1]) zich noemt als dengene, »die dit liedeken"

1) d. w. z. brasser, slemper.

eerstwerf sanc" en het is wel mogelijk, dat hij de bewerker is geweest. De Hoogduitsche tekst is ontleend aan een los blaadje van c. 1550—1570; het lied moet echter reeds veel vroeger in dien vorm hier te lande bekend zijn geweest, want de Nederlandsche bewerking is minstens van 1544.

Men zal hebben opgemerkt, dat ik niet alle strofen van het Nederduitsche lied heb opgenomen, maar alleen die, welke overeenkwamen met die der Hoogduitsche en Nederlandsche bewerking. Het Nederduitsche lied telt echter drie strofen, welke niet in het Hoogduitsch voorkomen en, merkwaardig genoeg, teruggevonden worden in eene tweede Nederlandsche bewerking dezer sage, die minstens uit de 15e eeuw dagteekent. Zij komt nl. voor in een H. S. der 15e eeuw [1]) en schijnt toen reeds zoo bekend te zijn geweest, dat men er boven kon zetten: »Op de wys; alst beghint;" iets dat men toch alleen bij bekende liederen doen kon. Het lied telt 18 strofen en is volgens v. d. Bergh (die het vroeger uitgaf) geschreven in een dialect gelijkende op het in Nymweegsche stukken voorkomende. De wijze, waarop de stof hier behandeld is, verschilt in zeer vele opzichten van die in den eersten tekst. Het lied vangt aan met twee strofen, welke Brunenborch zingt. Een »rode ridder" beluistert hem, vermoedt daaruit terecht, dat de zanger op zijne meesteres verliefd is en klaagt hem aan bij zijn meester. Maar deze gelooft den aanbrenger niet en zegt:

Dat en geloof ic waerlic niet
Dat Brunenburch myn ontrou doet
Hi staet myn bi in noden
Hi staet myn bi in noden.

De »rode ridder" houdt echter zoolang aan, dat de zanger in een toren gevangen wordt gezet; daar komt des edelmans vrouw bij hem en vermaant hem zijne liefde voor haar te laten varen. Ook dit onderhoud schijnt beluisterd of bespied te zijn, want op nieuw komt dezelfde ridder met zijne aanklachten en bewerkt dat

1) Opgenomen in de Hor. Belg. II, n°. 6.

de gevangene naar de galg wordt geleid. Juist als hij de ladder zal beklimmen, komt zij aangereden, op wie hij zijne oogen had durven slaan.

Medelijden en liefde zijn haar te sterk geweest en zij komt den ongelukkigen minnaar het laatste uur zijns levens verzoeten. Zij verzekert hem, dat zijn dood gewroken zal worden, hare zeven broeders zullen daarvoor zorg dragen. Brunenburch verklaart nog eens, dat hij »haers lyfs niet sculdich" is en sterft daarop. Troosteloos spreekt de edelvrouw:

Myn haer sel onghevlochten staen
Myn oghens en selen niet meer spelen gaen
Myn mont en sel niet meer lachen
Myn mont en sel niet meer lachen.

Men ziet hoezeer deze bewerking verschilt van de eerst besprokene. Van de vreeselijke straf, die de vertoornde edelman zijne echtgenoote doet ondergaan, is hier geene sprake en toch is die straf (het »Herzessen" zooals Böhme het noemt) een der karakteristieke trekken dezer sage. Ook van den dood der edelvrouw na het drinken van een beker wijn wordt hier niet gesproken [1]. Daarentegen komen de tooneelen vóór Brunenburchs kerker en bij de galg niet in de Duitsche liederen voor. De twee aanvangsstrofen van het tweede Nederlandsche lied vindt men echter in het Nederduitsch terug.

Men oordeele:

Nederlandsch.	Nederduitsch (Uhl. n°. 75. A.) [2]
1. In enen boomgaert quam ic ghegaen Daer vant ic schone vrouwen staen Si plucten alle rosen Si plucten alle rosen	3. Ick quam in einen boemgarden gan dar vant ick dre schöne junckfröuwlin stan se breken alle dre rosen to einem kranz to einem aventdanz.

1) Ik vermoed dat men hier aan vergiftigden wijn moet denken, dien zij zich zelf bereid had. In eene der twee bewerkingen van Boccaccio (Decam. nov. 1, giorn. 4 lees ik. „Tancredi prenze di Salerno uccide l'amante della figluola *e mandale il cuore in una coppa d'oro: la quale messa sopr'esso acqua avvelenata, quella si bee e così muore.*"

2) Deze strofen komen nl. niet voor bij Böhme; men zal zien waarom.

Nederlandsch.	Nederduitsch.
2. Myn dochte dat myn den hemel ontsloot	4. De eine de mi dat krenzelin bot
Doe myn die schoon een cranselyn boot	van bleker farwe so was it rot
Met haar sneewitter handen	van golt so was it rike
Met haar sneewitter handen.	van perlen suverlike.

In het Nederlandsche lied nu staan die strofen volkomen op hunne plaats, maar niet in het Nederduitsche, in welks gedachtengang zij volstrekt niet passen. Waarschijnlijk zijn zij aan het Nederlandsche lied ontleend en door eene onbedrevene hand ingevoegd. Ook de Duitsche geleerden zijn van die meening. Böhme zegt: [1]) »Strophe 3 und 4 von Uhlands texte habe ich fortgelassen, weil sie für den Zusammenhang störend, in der Form verdorben und scheinbar der niederländischen Fassung des Brembergerliedes angehörig sind." Bij Uhland staan de bedoelde strofen tusschen horizontale streepjes, bij hem de gewone aanduiding dat hij iets voor eene interpolatie houdt. Ook de laatste woorden, die door Brunenburch worden gesproken, vindt men in het Nederlandsch terug:

Nederl.	Nederd.
16. Dat nemic op myn henevaert	11. So nem ik dit op myne leste henvårt
Dat ic hoer lyf niet sculdich en ben	dat ik Brunenberges syn nicht schüldich wart
Daer ic den doot om sterve	denn reine küsche leve
Daer ic den doot om sterve.	dat konde uns nemant vorbeden.

Ook dit Nederduitsch ziet er mij verdacht uit; het zou mij niet verwonderen zoo die »reine, küsche leve" eene herinnering was aan het Nederlandsche lied, waar wij in str. 8 lezen:

Want u van myn niet werden en mach
Dan reine cuusche liefte.

Men lette er echter op, dat str. 11 in het Nederduitsch door de edelvrouw wordt uitgesproken.

---

1) t. a. p. bl. 89.

De »rode ridder," die in het Nederlandsche lied Brunenburch steeds met zijn haat achtervolgt, komt in het Nederduitsch niet voor. Er staat daar alleen »de valschen kleffer," maar dit is eene stereotype uitdrukking, gelijkstaande met ons »de nyders," »clappaerts," »valsce tongen" en andere dergelijke uitdrukkingen. In de ridderpoëzie komen roode ridders echter meer dan eens voor als typen van verraders. Zoo lezen wij in den roman van Walewein [1]).

Ende hi sach an dander siden
Enen rudder comen ghereden,
Die sceen van herde fellen seden
Up een ors, was herde groot
Ende sine wapine waren root,
Root was syn scilt ende syne vane
Ende rode wapine addi ane;
An syn ghelaet, an sine maniere
So sceen hi fel ende putertiere.

In den Torec komen niet minder dan drie roode ridders voor, allen roovers of misdadigers [2]), waarschijnlijk is dit dus een trek, die op oudheid wijst.

De sage van Brunenborch is derhalve, naar ik vermoed, reeds in de 14e eeuw hier te lande bekend geweest en nog in die eeuw (misschien in den aanvang der 15e) tot een zelfstandig Nederlandsch lied verwerkt. Een geruimen tijd daarna, in het laatst der 15e of den aanvang der 16e eeuw is zij naar Duitsche voorbeelden op nieuw bewerkt. Tevens blijkt uit de geschiedenis van dit lied de invloed, dien Nederland en Nederduitschland wederkeerig op elkander oefenden.

Nog strenger dan de door Brunenborch beleedigde echtgenoot gaat een ander edelman te werk, die zijne vrouw betrapt op verboden omgang met den »clerc." Het lied waarin die geschiedenis verhaald wordt, vangt aldus aan: [3])

---

1) t. a. p. vs. 3678 vlgg.

2) t. a. p. vs. 1310 een »alf" in de gedaante van een rooden ridder en vgl. verder Hoofdstuk X en XII.

3) A. L. n°. 152. Hor. Belg. II, n°. 30.

Te Gherbeken binnen daer staet een stenen huys,
Daer rydt alle daghen een edel lantsvrouwe uyt,
Si rydt uit alle daghen,
Selve heeft si een so goeden, ghetrouwen man,
Die clerc, die schriver stont in haer behaghen.

Het gerucht komt hem ter oore en hij onderhoudt er zijne vrouw over, maar zij loochent het. Eens als hij onverwachts thuis komt, vindt hij de twee te zamen. Te vergeefs tracht zij den vertoornden echtgenoot te verbidden. »Laet uwen moet doch sinken" smeekt zij:

Daer twee soete liefkens vergadert syn,
Den rynschen coelen wyn woudi hem gaerne schinken.

Maar met grimmigen spot antwoordt hij:

Den rynschen coelen wyn die ic u schinken sal,
Daer sult ghi wel op dinken alle uw leven lanc
Ghi sult daerom wel dinken,
Ic sal u beide te gader doen steken in enen sac,
Al in der Masen sal ic u doen verdrinken

En dat geschiedt ook, terwijl »so menich here, so menich edel man" er met weenende oogen getuigen van zijn. De barbaarsche strafoefening en het opschrift »een oudt liedeken" doen mij vermoeden, dat het lied minstens in de 15e, maar waarschijnlijk wel in de 14e eeuw behoort geplaatst te worden [1]). Overigens is er, dunkt mij, alle reden om aan te nemen, dat het lied oorspronkelijk Nederlandsch is.

Trad de beleedigde echtgenoot tot dusver steeds op als wreker van zijne eer, niet altijd was hij zoo gelukkig en soms valt hij onder de slagen van dezelfde hand, die nog kort te voren de wangen zijner echtgenoote streelde. Zoo geschiedt het b.v. in het lied

»Van vrouw van Lutsenborch" [2]).

---

1) Tuigt ook de uitdrukkelijke vermelding van het »*stenen* huys" in de eerste strofe niet voor de oudheid van het lied? Zou men er dat in lateren tijd nog wel bij vermeld hebben?

2) A. L. n°. 23. H. B. II n°. 8 Willems bl. 48. Lutsenborch (Lutzel-borch) is de oude naam van Luxemburg.

Den inhoud dezer romance vernemen wij reeds dadelijk uit de eerste strofe, waar de zanger aanvangt met deze woorden:

Die mi te drincken gave,
Ic songhe hem een nieuwe liet
Al van myn vrouwe van Lutsenborch
Hoe si haren lantshere verriet.

Zoodra de heer van Luxemburg 's morgens ter jacht is getogen om waarschijnlijk eenigen tijd uit te blijven, laat zijne echtgenoot aan haren minnaar Frederik in het Guliksche land een briefje schrijven, waarin hij ontboden wordt naar Luxemburg. Als hij voor het hooge huis gereden komt en de edelvrouw ziet, vraagt hij:

Waer is myn here van Lutsenborch,
Dien ic te dienen plach?

En nu wordt blijkbaar tusschen hen afgesproken, dat hij dezen zal vermoorden en een huwelijk met de verraderlijke vrouw zijn loon zal zijn. Hij rijdt met zijnen schildknaap weer heen en vindt den heer van Luxemburg met zijne honden in een dal gelegerd. Eerst wil de Guliksche edelman zijn dienaar overhalen den argeloozen jager met een pijl te dooden, maar deze weigert:

Waerom soude ic hem scieten?
Waerom soude ic hem slaen?
Ick hebbe wel seven jaer
Tot zynder tafelen ghegaen.

Daarop trekt de ridder zelf het zwaard en doorsteekt zijne tegenpartij. Als hij weer voor het kasteel van den vermoorde terugkomt, ziet hij de edelvrouwe op de tinnen naar hem uitkijken. Onderweg is hij echter tot andere gedachten gekomen: wroeging en berouw hebben zich van hem meester gemaakt en hij verwenscht zich zelf en de vrouw, die hem verleidde. Wanneer zij een parelsnoer van haren hals neemt en hem dat als pand van ondertrouw geven wil, antwoordt hij dan ook:

Uwe trouwe en wil ic niet,
Ic en wilse niet ontfaen,
Ghi mocht mi ooc verraden
Ghelyc ghi uwen lantshere heht ghedaen.

En als tegengeschenk biedt hij haar een zijden snoer aan, waaraan hij haar gaarne zou zien hangen.

Dezelfde stof, welke in dit lied wordt behandeld, vinden wij in verschillende Duitsche liederen terug. BÖHME noemt verschillende ridderromancen op, waarin eene vrouw, die haren echtgenoot verraadt, de hoofdrol speelt [1]. Hij zegt, dat het verhaal minstens in de 15e eeuw ontstond en in de 16e zeer verbreid was. In Thuringen en in Zwitserland als het lied van Hans Steutlinger, in de Nederlanden als dat »van vrou van Luxemburg" en aan den Rijn was het bekend als het lied van »Frau van Löwenburg." Een van die liederen, dat van »die Frau zur Weissenburg" [2]) heeft blijkbaar aan het Nederlandsche lied ten voorbeeld gediend. Wegens het groote aantal strofen, zal ik de beide liederen hier niet naast elkander plaatsen, te meer daar elk zich met een oogopslag van hunne gelijkheid kan overtuigen, door ze naast elkander te leggen; wel zal ik de punten nagaan, waar de Nederlandsche bewerking van haar voorbeeld afwijkt. »Die Frau von Weissenburg" werd dus tot »vrou van Lutsenborch;" haren naam Adelheid kent de Nederlandsche bewerking niet. Heur minnaar Ludwig woont in het Thuringerland; in het Nederlandsche heet hij Frederik en woont in het Guliksche.

De 8e strofe van het Nederlandsche lied is grootendeels eene herhaling van de 3e en komt niet in het Duitsch voor.

6. Do Ludewig under die linde kam ja under die lind so grün	9. Als hi bider jachten quam Al in dat soete dal.

str. 13 en 14 wijken eenigszins af van het Duitsch, schoon niet in de feiten.

H. D.	Nederl.
11. Worumb sol ich in schiessen und morden auf dem plan? hat er mir doch sein leben lang noch nie kein leid getan.	13. Waerom soude ic hem scieten? Waerom soude ic hem slaen? Ick hebbe wel seven jaer Tot zynder tafelen gegaen.

1) t. a p. bl. 110.
2) Uhland n°. 123 A. Böhme n°. 34.

12. Do nam Ludwig sein jegerspiess
Selber in seine hand
durchrant den pfalzgraf Friderich
Under der linden zuhand.

14. Hebdy wel seven jaren
Tot zynder tafelen gegaen,
So en durfdi hem niet scieten
Noch niet ter doot slaen.

15. Hi tooch ut zynder scheyden
Een mes van stale goet,
Hi stac myn here van Lutsenborch
In zyns herten bloet.

In str. 16 vinden wij in het Nederlandsch opnieuw dezelfde strofe:

Hi sprack tot sinen knape:
Nu sadelt mi myn paert!
Tot Lutsenborch wil ic riden
Het is mi wel rydens waert.

Deze strofe komt in het Nederlandsch driemaal voor tegen eenmaal in het Duitsch, maar deze herhaling doet onzer bewerking geene schade. Deze regels vormen als het ware eene staande epische formule, die ook in andere romancen niet zelden voorkomt. Ook de drie strofen 13, 14 en 15, die ik zoo even aanhaalde, zijn volstrekt niet verwaterd te noemen tegenover de twee Duitsche; integendeel ze zijn geheel in den geest der romancen en balladen gedicht. Reeds dikwijls wees ik er op, hoezeer het herhalen eener vraag bij het beantwoorden daarvan in den aard der romance ligt. Het »cranselyn van peerlen" in het Nederlandsche lied (str. 22) komt overeen met een »ringlein von gold so rot" in het Duitsch (str. 19). In het Nederlandsche lied is verder het karakter der vrouw veel ongunstiger afgeschilderd dan in het Duitsche. Dáár gevoelt zij wroeging over hare daad:

18. Sie rank ir weisse hende
rauft aus ir gelweiss har:
hilf, reicher Christ von himel
was hab ich nu getan!

En ook aan het slot blijkt dat nog eens. In de Nederlandsche bewerking treffen wij niets aan, dat daarop gelijkt. Daarentegen is de moordenaar hier in een gunstiger daglicht gesteld dan in het Duitsche lied. Hij gevoelt reeds dadelijk berouw, als hij

terugkomt; hij noemt zijne minnares »valsce vrouwe" (str. 20) en gebruikt uitdrukkingen als: »u verraderie is volbracht" (str. 18). Hij behandelt haar ook veel harder, daar hij haar het zijden snoer geeft. In het Duitsche lied heeft de moordenaar ook wel berouw, doch het is niet zoo levendig. Wij hooren hem dat alleen dan uiten, als zijne medeplichtige hem den ring gegeven heeft:

Was sol mir doch das vingerlein
das unrecht gewonnen gold?
Wenn ich daran gedenke,
mein herz wirt nimmer fro.

De laatste strofe van het Nederlandsche lied is niet geheel duidelijk:

Te Lutsenborch op de mueren,
Daer loopt een water claer,
Daer sit vrou van Lutsenborch,
Int heymelic ende int openbaer.

Wil de dichter zeggen, dat zij in lateren tijd eene lichtekooi was geworden, dat zij »in ghemeyn ginc" zooals men in de middeneeuwen zeide? [1])

De taal der Nederlandsche bewerking is zuiver en daar het Duitsche lied minstens uit de 15e eeuw dagteekent, zou ik niet aarzelen ook deze bewerking tot die eeuw te brengen.

Gelijk wij reeds in het lied »Te Gherbeken binnen" zagen, ontgaat ook de schuldige vrouw niet altijd hare straf. Dat toont het lied »van Hansken" [2]) ons op nieuw. Hansken is een middeleeuwsche Jozef. Zijne meesteres wil hem verleiden, maar hij antwoordt:

1) Ook het bijgevoegde »op de mueren" doet mij dat denken. Publieke vrouwen moesten in de middeneeuwen buiten de poort of in een afgelegen hoek bij de muren der stad wonen. Zoo lezen wij b.v. in den roman der Lorreinen dat Yoens dochter »die cone Judit" gedwongen wordt in een bordeel te gaan. De dichter zegt: (fr. I, 245.)

Entie welgheraecte maecht
Die droever was dan gi noit saecht
Togense int bordeel na dat,
Dat ane die porte stont vander stat.

2) Hor. Belg. II, n°. 28. Willems n°. 105.

Vrouwe, dat waer mi so groten schande!
Myn edel heer is uit in vreemden lande,
Hi sal noch tavont comen thuis.

In hare teleurstelling zint zij op wraak en toont zich eene waardige navolgster van Potiphar's gemalin. Als haar echtgenoot te huis komt, ontvangt zij hem met een treurig gelaat en hare stem klinkt droevig. Op zijne deelnemende vragen antwoordende, beschuldigt zij den trouwen dienaar van een aanslag op hare eerbaarheid en brengt hem voor zijn meester. Spoedig verneemt deze echter de ware toedracht der zaak en besluit zijne vrouw te straffen voor hare misdadige pogingen. Reeds elf maal heeft hij om harentwille onschuldigen ter dood gebracht, maar nu zal zij zelf boeten. Na haar dood komt hij echter tot andere gedachten. Het beeld der schoone vrouw is steeds voor zijne oogen en doet hem zijn verlies betreuren. Hij kan den bewerker van haren dood niet langer in zijne omgeving dulden:

Hansken, sei hi, gaet nu uit myn oghen!
Ghi hebt mi so sconen vrou doen doden
En si had u gheen leit ghedaen!

Hansken verlangt niets liever. Zijn meester geeft hem het verschuldigde loon, laat hem het beste paard uit zijne stallen kiezen en richt nog deze bede tot hem:

En als ghi dan comt in vreemden lande,
En spreect van uw lantsvrou gheen schande,
Want si heeft u gheen leit ghedaen.

Maar Hansken komt zijne belofte na, zooals de Heer van Malleghem de zijne tegenover de roovers. Schande *spreken* van zijne meesteres — dat doet hij niet:

doe hi quam in vreemden lande
Hi *sprac* van syn lantsvrou gheen schande,
Maer hi heefter een liedeken af ghedicht.

Reeds in den roman van WALEWEIN komt een dergelijk Jozefsverhaal voor, nl. de geschiedenis van prins Roges, die door zijne

stiefmoeder te vergeefs wordt aangelokt en dien zij daarom in een vos verandert [1]).

Ons lied komt alleen voor in het »Haerlems Oud Liedtboeck", maar is waarschijnlijk zeer oud. Dat blijkt in de eerste plaats uit den inhoud en verder uit de assoneerende rijmen [2]) en de oude uitdrukkingen, die nog zijn overgebleven. Onder de »wijzen" heb ik echter de aanvangsregels van dit lied niet kunnen vinden.

Ook in het door COSTER tot eene klucht verwerkte, bekende lied »van den boerman" komt de overspelige vrouw er slecht af, al behoeft zij hare overtreding nog niet met den dood te boeten. De inhoud is als volgt [3]): Een boer brengt zijnen heer een voêr hout en ziet, als hij het binnenplein betreedt »die vrouwe op hogher salen" gezeten. Hare schoonheid verleidt hem tot den uitroep:

> Mocht ick een corte wyle bi u zyn,
> Ick gave daer om myn ros, myn waghen.

De hebzuchtige edelvrouw door dit uitzicht bekoord geeft zich aan hem prijs, maar wordt daarna jammerlijk bedrogen. Juist komt haar echtgenoot van de jacht terug; de slimme boer houdt zich bedroefd en valt aan het weeklagen:

> Ic segghe u, dat het een is ghelyc dander,
> Mi rout myn ros, myn waghen!

Op die klachten vraagt de ridder hem, wat hij bedoelt en nu vertelt de boer hem:

> Ic hadde een voederken houts gebracht
> Ende daer was een crom hout onder,
> Ick seg u, dat het een als dander brant
> Als si biden viere comen.
>
> Hierom was u vrou so gram,
> Dat si myn ros, myn waghen nam

---

1) vgl. t. a. p. vs. 5390—5755.

2) B.v. hebben: bedde; onghewone: wellecome; oghen: doden; gheloghen: comen; gheloven: doden.

3) A. L. n°. 35.

Om sulcken cleynen schulde.
Ic bidde u, lieve heere myn:
Verwerft mynder vrouwen hulde.

De edelvrouw begrijpt de dubbelzinnige verklaring van den boer zeer goed, maar de ware toedracht der zaak moet zij verzwijgen en bovendien nog zonder morren luisteren naar de berisping van haren echtgenoot. Deze is zoo innig overtuigd van de onschuld des landmans, dat hij hem bij het afscheid verzoekt nog dikwijls weer te komen:

Vaert henen, vaert henen, goet boere myn!
Dat eerste sal u vergeven syn,
Vaert henen dynre straten.
Och coemt ook weder, als ghi moecht,
Brengt ons dat crom hout vake.

Het lied dagteekent waarschijnlijk uit de 15e eeuw; in het A. L. heet het immers reeds »een oudt liedeken" en de taal en de assoneerende rijmen wijzen ook op dien tijd. Zeker hoort het om zijn inhoud thuis in een tijdperk, waarin de ridderpoëzie in verval was, want de verachte dorper verlaat zegevierend het strijdperk en de edelman en zijne vrouw worden beide belachelijk gemaakt door de slimheid van hun vasal.

Nog twee liederen blijven ons ter bespreking over, en daarmede kunnen wij deze schetsen uit het huwelijksleven besluiten. HOFFMANN v. F. plaatste ze elk onder een afzonderlijken titel en zonder eenige toelichting achter elkander [1]); men kan dus niet anders denken of het zijn twee afzonderlijke liederen en toch is dit zeer zeker niet waar. Beide zijn zij bewerkingen van hetzelfde Duitsche lied, dat wij reeds in een bekend Duitsch liederboek der 16e eeuw aantreffen [2]) en dat ook door UHLAND [3]) en BÖHME [4]) is opgenomen. Daar het voor de geschiedenis onzer

1) Hor. Belg. II, n°. 34. Die Edelfrau und der Schreiber. n°. 35. Die Burggräfin und der Zimmerman. N°. 34 ontleende H. aan het Oud Amsterdamsch en Haarlemsch Oud Liedeboek, het tweede aan het A. L. n°. 164.

2) Het „Ambraser Liederbuch" (1582) n°. 78.

3) n°. 98.

4) n°. 48.

liederpoëzie belangwekkend is te kunnen nagaan, hoe een lied op verschillende wijze behandeld kon worden bij de overname, zal ik de drie teksten hier naast elkander plaatsen.

BÖHME n°. 48.	H. B. II. n°. 34.	H. B. II. n°. 36.
1. Der mond der scheint so helle Zu liebes fensterlein ein, Wo nun zwei liebe bei einander sein die scheiden sich bald von hler.		
2. Der wechter an der zinnen stund, hub an ein lied und sang: Du solt zu meinem herren kommen, und machen im die weil nit lang.		
3. Zu deinem herren komm ich nicht, er ist mir ja nit hold; Ich hab zu lang geschlafen bei seiner jungen frawen stolz.	1. Ik hoorde een watertje ruiselen, Mi docht, het was den Ryn, Ic hebber te nacht geslapen Bi een bruin maechdelyn.	1. Wie wil horen singhen Van enen timmerman, Van ener borchgravinnen Hoe sie haer lief gewan?
4. Hastu so lang geschlafen bei seiner jungen frawen stolz, So soltu morgen hangen; ein galgen ist dir bereit!	2. Hebt gi te nacht geslapen Bi een bruin maechdelyn? Dats morgen sult ghi hanghen Al aan een galgelyn.	2. Die heren seiden: welcom timmerman, Ghi syt ons waertste gast, Ghi sult noch tavont hanghen Aen enen boom staet vast.
5. Warumb sol ich morgen hangen? ich bin doch ja kein dieb; Das herz in meinem leibe das hat die frewlein lieb.	3. Waerom so soudic hanghen? Ic en ben voorwaer gheen dief; Het hertje van myn jonc leven Heeft schone joncvroutjes lief.	3. Waerom so sal ic hanghen? Ic en ben ja gheen dief; Dat herte van minen jonghen live Heeft een schoon vrou seer lief.

Böhme n°. 48.	H. B. II. n°. 34.	H. B. II. n°. 35.
6. Und da der hübsche schreiber Zu der hohen tür ausreit, Da begegnet im ein zimmerman ein galgen war im bereit.	4. En dat verhoorde een vroutje, So riken lantsheer syn wyf, Si liet haer paerdeken sadelen, 't Was om den schriver syn lyf.	5. Dat vernam een vrouwe Eens groten lantsheren wyf Si dede haer paerdeken sadelen Al om des timmermans lyf.
	5. Doe dat paert ghesadelt was, De spore was aengedaen, Doe moest dat lose schrivertje Ter galghe opwaert gaen.	6. Doen si haer paerdeken ghesadelt had, Haer sporen had aengedaen, So was den .....[1]) timmerman Ter lederen opghegaen.
7. Wie stestu hie ein galgen, ein schwarzer rabenzweig! Ach soll darinnen verzeren mein feiner junger leib?		4. Sal ic noch tavont hanghen Aen enen boom staat vast, Versinken moeten die wortelen, Verbarnen moet den bast!
8. Und da der hübsche schreiber die erste sprossen auftrat, Er sprach: ir siben lantsherren, gebt mir eins wortes macht.	6. Maer doen hi op de leder clam, Al op de derde trap, Hi keec so dicmaels omme, Offer niemant voor hem bat.	7. Mer doen hi op de leder clam, Ter leder was opghegaen: Nu hoort, ghi heren alle Wilt doch een woort verstaen!
9. Ob dar ein frewlein käme wol für ewer bettlein stan Wolt ir sie herzen und küssen oder wolt ir sie lassen gan?	7. Myn heren, sei si, myn heren Wilt doch een woort verstaen: Of daer een goelyc vroutje Quam voor uw beddeken staen?	8. Quam die borchgravinne Voor uw beddeken staen, Soudyse helsen ende cussen, Of soudise laten gaen?

1) Blijkbaar is hier een woord, waarschijnlijk een bv. nw. weggevallen.

Böhme n°. 48.	H. B. II. n°. 34.	H. B. II. n°. 35.
10. Zuhand sprach sich ein alt greise, ein alter greisgrawer man: Ich wolt sie herzen und küssen und schliessen in mein weisse arm.	8. Dat daer een goelyc vrouwetje Quam voor myn betje staen, Ic souse so heimelic cussen, In myn blanke arm ontfaen.	9. Quam mi die borchgravinne Voor myn beddeken staen, Ic soudese helsen en cussen Ende vriendelyc ontfaen.
11. Und als der hübsche schreiber die letzte sprossen auf trat, Da stund des jungen marggrafen weib, und ser für den schreiber bat.	9. Soudt ghise so heimelyc cussen, In uw blanke arm ontfaen? So heeft dat lose schrivertje Ooc anders niet misdaen.	10. Soudise helsen ende cussen Ende vriendelyc ontfaen? So en heeft dese timmerman Niet al te veel misdaen.
12. Nu steig herab mein schreiber, und friste deinen jungen leib! Für dich so hat gebeten des jungen marggrafen weib.	10. Com af, com af, loos schrivertje! Behouden is jouw lyf; Dat heeft ghedaen een vroutje So riken lantsheer syn wyf.	11. Coomt af, coomt af goet timmerman, U is verbeden uw lyf; Dat heeft ghedaen een vrouwe Eens groten lantsheren wyf.
13. Und hat für mich gebeten des jungen marggrafen sein weib, So sterke sie gott von himmel und frist iren jungen leib.	11. Heeft dat ghedaen een vroutje, So riken lantsheer syn wyf? Behouden moet si haer eertje Ende ic myn jonghe lyf.	12. Hevet dat ghedaen een vrouwe Eens groten lantsheren wyf? God houdse in haerder eren Ende mi myn jonghe lyf.
		13. Hi wranc van sinen handen Van goude een vingherlyn, Dat gaf hi haer tenen pande, Si hadde behouden syn lyf.

Zooals men ziet, zijn de beide liederen vrije vertalingen van het Hoogduitsche lied; nu eens houdt n°. 34 dan eens n°. 35

zich dichter bij het origineel. Toch geloof ik, dat de jongste tekst (n°. 34, die der 17e eeuwsche liedboeken) de oudste lezing vertoont, omdat daar de »schrijver" nog niet veranderd is in een »timmerman." Later kwamen ook in de Duitsche liederen allerlei andere personen in diens plaats. In eene aanteekening op dit lied deelt Simrock ons mede, dat elders een schoenmaker, een slotenmaker en een schrijnwerker voorkomen; ook hij meent, dat een *schrijver* de persoon was, die in het oorspronkelijke lied voorkwam [1]). Dat bij ons juist een timmerman in de plaats kwam van den schrijver, laat zich misschien op deze wijze verklaren. In het origineele, Duitsche lied komt een timmerman voor en wel in de 6e strofe; hij heeft natuurlijk de galg opgericht. Wanneer men nu bedenkt, dat de Nederlandsche bewerker het lied waarschijnlijk slechts *gehoord* had, dan zal men kunnen begrijpen, dat zijn geheugen hem parten speelde bij de woorden:

Do begegnet im ein Zimmerman
ein galgen war im bereit.

Maar ook zonder bepaalde aanleiding kan men den »schrijver" in een »timmerman" veranderd hebben. Hem, die mocht meenen, dat het Duitsche lied vertaald zou kunnen zijn uit het Nederlandsch, wijs ik er op, dat men de aanvangsregels van n°. 34 terugvindt in een ander Duitsch lied [2]).

Ich hort ein wasser fliessen	Ic hoorde een watertje ruischen
ich meint es war der Rein	Mî docht het was den Ryn.

Ook zijn er uitdrukkingen, die alleen door vergelijking met het Duitsch verklaard kunnen worden als »het hertje van myn jonc leven" in str. 3. Men lette er nog op, dat de *schrijver* in het Duitsche lied zelf zijne verdediging op zich neemt, terwijl in de Nederlandsche liederen de edelvrouw voor haren minnaar spreekt. Beide bewerkingen zijn m. i. afkomstig van volksdichters; taal en

1) Vgl. „Simrock's Volkslieder" n°. 45. „Bei Nicolai ist es ein Schuhmachergesell.... in einem verwandten Rheindorfer Liede ein Schlossergesell, ein Tischlergesell bei Fiedler. Bei Uhland n°. 228, Ambraser Liedbuch n°. 78, Willems n°. 206 ein Schreiber, wohl das ursprüngliche."

2) Uhland n°. 85, 2.

Sy ley haer hoofje al op eenen steen
Van tinte lare enz.
Van rouw brack haer jonk hartje aen tween
Van tintantoy enz.

Reeds lang sluimert het arme kind onder de groene zoden, als haar vader thuis komt en het gebeurde verneemt. Dadelijk begeeft hij zich naar den hof, waar men zijne dochter begraven heeft. Drie leliën, zinnebeelden der blanke onschuld, sieren het graf der zoo wreed mishandelde maagd en op de bloembladeren leest hij, hoe de zaak zich heeft toegedragen. De slechte moeder ontkomt hare straf niet, zooals wij in de laatste strofe van het lied lezen:

De vader liet een oventje heeten
Van tinte lare laisse faire moy
Daer liet hy die valsce stiefmoer in steecken
Van tintantoy van tinte lare laisse faire moy.

In eene lezing van lateren tijd [1]) is het lied zeer ingekort en veranderd. Het zijn daar zeven knechten, die het meisje (hier Antoinette genaamd) met roeden slaan en haar eindelijk het hoofd afhouwen. Ook hier groeien drie leliën op haar graf, die den teruggekeerden vader de waarheid verkondigen en ook hier wreekt de vader zich.

De vader heeft de strate met messen doen beslaen
Om die zeven knechten er over te doen gaen.

Die barbaarsche strafoefeningen, de ruwe zeden, de beschreven leliën, die in de sprookjes thuis hooren, wijzen, dunkt mij, op hoogen ouderdom; ik geloof wel dat het lied tot de 14e eeuw moet gebracht worden. De hoogeschool, die hier vermeld wordt, kan wel die te Parijs geweest zijn, welke in de middeneeuwen zeer bekend was en niet altijd te goeder naam en faam [2]).

Nog een lied is ons bewaard gebleven in den mond des volks,

---

1) Opgenomen in de «Chants populaires Flamands" der Hh. Lootens en Feys n°. 43.
2) Men vergelijke over de zeden der toenmalige studenten de aanteekening in Verwijs' X Goede Boerden bl. 47.

dat om zijn inhoud hier vermeld dient te worden, al kan ik niet bewijzen, dat het aan de ridderwereld ontleend is. Het lied werd door de COUSSEMAEKER nog gehoord en werd opgenomen in zijne verzameling [1]) onder den titel: Tjanne (d. i. Jeanne).

De heldin van dit verhaal is eene burgerlijke Melusina. Reeds lang voelt zij den dood naderen en te vergeefs tracht heur man haar op te wekken uit hare neerslachtigheid.

Ach Tjanne, zeide hy, Tjanne
Waerom en zingdegy niet?

Droevig antwoordt zij:

En wat zouder ik gaen zingen?
By dry dagen en bender ik niet.

De ongerustheid over het lot harer kinderen was geen ijdel voorgevoel, want nauwelijks is zij onder de aarde of haar man hertrouwt en de stiefmoeder mishandelt de kinderen. In hunne verlatenheid begeven de arme kleinen zich naar het graf der moeder, wier liefde zij nog zoo noodig hebben; zij werpen zich in hun kinderlijken eenvoud op de knieën en smeeken de gestorvene, die voor hen niet gestorven is, om bijstand. En dat gebed wordt verhoord. Men leze het zelf in het eenvoudige, roerende lied:

's Morgens ten negen uren
Zag men de dry kindjes gaen
Naer het graf van hulder moeder
En zy bleven daer stille staen.

Zy lazen en zy baden,
Zy vielen op hulder kniên;
Op 't gebed dat zy daer lazen
Het graf sprong open in drien.

Zy nam het middelste zoontje
En zy ley 't op haren schoot,
En zy nam het jongste zoontje
En zy ley 't aen haer borst bloot.

1) Ald. n°. 58.

Daarna vraagt zij hen naar de huiselijke omstandigheden en moet tot hare smart vernemen, hoezeer de honger hen kwelt. De kleinen smeeken haar met hen te gaan, maar zij moet weigeren:

Ach moeder, zeyden zy, moeder!
Myn honger is wel te groot;
Staet op en gae gy mede,
Wy zullen tsaem vragen ons brood

Ach kinders, zeyde zy, kinders!
'k En kan voorwaer niet opstaen,
En myn lichaem ligt onder d'aerde
En den geest doet my hier staen.

Booze stiefmoeders of schoonmoeders zijn te allen tijde een geliefkoosd onderwerp voor volksverhalen en liederen geweest. Reeds troffen wij er eene aan in het lied van »Hir Alewyn;" ook in Deensche [1]) en andere balladen komen zij niet zelden voor en in de sprookjes wemelt het er van. Want velen mannen gaat het daar als in ons lied:

Tjanne was schaers in d'aerde
Jan trouwde een ander lief [2]).

In den aanvang van dit hoofdstuk wees ik er op, hoe nauw de romancen zich in vele opzichten bij de ridderpoëzie aansluiten en uit de beschouwingen der verschillende liederen zal, hoop ik, gebleken zijn, dat ik recht had tot deze bewering. Nog een punt van overeenkomst vinden wij hierin: Gelijk men in de ridderpoëzie behalve onderwerpen uit den cyclus van Karel den Groote en Arthur ook sagen uit de klassieke oudheid aantreft, zoo ook in de romancen. Ook hieronder treft men eenige liederen aan, welke eene klassieke sage behandelen en wel geheel in den trant der middeleeuwsche dichters.

1) Vgl. b. v.: Udvalgte Danske Viser III, 214. Den onde Svigermoder.

2) Geestig is die »weeuwenaarspijn" beschreven in het bij Grimm voorkomende sprookje van den Machandelboom (Kinder- und Hausmärchen n°. 47.) Nadat verhaald is, dat een mán zijne eerste vrouw verloren heeft, volgt er: »Do begroof ehr Mann se ünner den Machandelboom, un he füng an to wenen so sehr: ene Tijd lang, do wurr dat wat sachter, un do he noch wat weend hadd, do hüll he up, un noch en Tyd, do nöhm he sik wedder ene Fru."

Elk weet, hoe zij alle Grieksche en Romeinsche helden tot ridders maakten, tot menschen van dezelfde beweging als hunne tijdgenooten en dat was ook natuurlijk; van historische studie immers was nog geene sprake.

Diezelfde voorstellingswijze nu treft men ook aan in de weinige romancen die, voor zoover ik weet, klassieke sagen tot onderwerp hebben.

Onder die weinige komt zeker de eerste plaats toe aan het lied, door enkelen mijner lezers misschien reeds lang verwacht, het bekende lied »van twee conincskinderen [1]."

In roerenden eenvoud en plasticiteit kunnen slechts weinige romancen de vergelijking met deze doorstaan. Niet die eigenschappen maar slechts den gang van het verhaal wil ik trachten in het kort weer te geven. Als gewoonlijk brengt de eerste strofe ons dadelijk op de hoogte van den toestand:

Het waren twee conincskinderen,
Si hadden malcander so lief,
Si conden bi malcander niet comen,
Het water was veel te diep.

Maar zoo spoedig laat de liefde zich niet afschrikken. Met sterken arm doorklieft de koningszoon het water, dat hen scheidt en het vriendelijk schijnsel der kaarsen, die zij voor een venster geplaatst heeft, wijst hem aan welken koers hij in de nachtelijke duisternis moet houden. Maar eens wacht zij hem 's avonds te vergeefs. Eene booze, oude vrouw heeft het kaarslicht uitgeblazen en de koene zwemmer moge ook nu weer telkens de breede schouders uit de golven beuren, geene vriendelijk lichtende punten zijn over het zwarte watervlak te ontdekken. Hij zwemt zoo lang mogelijk — maar in verkeerde richting! Uitgeput geeft hij eindelijk den strijd om het leven op en zijn hoofd zinkt weg van de oppervlakte.

Bange vermoedens hebben de koningsdochter gedurende den slapeloozen nacht gekweld. Voor alles wil zij zekerheid en daarom

1) Hor. Belg. II, n°. 27. Willems n°. 55.

smeekt zij hare moeder den volgenden morgen om langs het zeestand te mogen wandelen.

Och moeder, seidese, moeder!
Myn hoofje doet mynder so wee,
Mocht icker een cort half uertje
Spanceren al langhes de see?

Hare moeder vindt dat echter niet passend:

Och dochter, seidese, dochter!
Alleen en meucht ghi niet gaen,
Wect op uw joncste suster
En later die met u gaen.

Maar het antwoord luidt:

Myn alderjoncste suster
Dat is also cleinen kint,
Si pluct maer al de roosjes,
Di si in haer wegen vint.

Si pluct maer al de roosjes
En die bladertjes laet si staen
Dan segghen maer alle de lieden:
Dat hebben conincskinderen ghedaen.

Zoodra de moeder ter kerke is gegaan, begeeft de dochter zich naar het strand. Weldra ziet zij daar een visscher met zijne netten bezig en tot dezen richt zij zich om zekerheid te verkrijgen.

Och visscher, seidese, visscher,
Myn vaders visscherkyn!
Woudt ghi een weinich visschen,
'tSoud 'u wel ghelonet syn.

En maar al te spoedig heeft hij aan haar wensch voldaan.

Hy smeet syn net int water,
De lootjes, die ginghen te gront,
Hoe haest was daer ghevisschet,
's Conincs sone van jaren was jonc.

Haar gouden ring geeft zij den visscher als loon en werpt zich dan op het lijk neer.

Si nam hem in haer armen
Si custen (hem) voor syn mont:
Och mondelinc, cost ghi spreken,
Och hertje, waert ghider ghesont!

Zoo spreekt zij en richt zich op. Het leven is haar voortaan ondragelijk en dus werpt zij zich met het lijk van den geliefde in de golven en vindt er den dood, dien zij zoekt.

Dat wij in dit lied eene bewerking hebben van dezelfde sage, waarin het lot van Hero en Leander verhaald wordt, zal misschien aan velen bekend zijn [1]). Ik meen, dat ons lied eene zelfstandige bewerking van die sage bevat, die hier reeds vroeg bekend kan zijn geweest. BÖHME wil de Duitsche liederen over dit onderwerp nog veel hooger opvoeren. Hij meent, dat de Germanen deze sage zeer wel uit Indië kunnen hebben meegebracht, omdat daar hetzelfde verhaal gedaan wordt van het minnende paar Hîr en Rânjha. Verder gelooft hij, dat het verhaal van den zeekant afkomstig moet zijn, omdat de meeste Hoogduitsche teksten uit het Nederduitsch zijn overgenomen. Het komt hem dan ook waarschijnlijk voor, dat Nederlandsche kolonisten de sage in de 12e of 13e eeuw hebben overgebracht tot zelfs naar Moravië in het zoogenaamde »Kühländchen [2])."

Het is natuurlijk denkbaar, dat ook onder onze voorouders die sage altijd bekend is gebleven, maar ik waag mij liefst niet in

---

1) Dat men dit ook reeds in de 17e eeuw geloofde, blijkt uit eenige liederen in den „Amsterdamschen Pegasus" (1627.) welke ik later zal bespreken.

2) Op bl. 95 van zijn Altd. Liederbuch lezen wij: „Die Schwimmersage oder die Sage von den zwei Königskindern mag in ihrer Urgestalt so alt sein als die germanische Bevölkerung in Europa, ja es haben die Germanen sie wahrscheinlich aus Asien mitgebracht; denn dort am Gestade des Tschinab in Pendschab zeigt man das Grab der Liebenden Hîr und Rânjha und erzählt von ihnen dieselbe Geschichte, wie die Griechen von Hero und Leander. Sie ist also uralt und reicht bis Indien hinauf. Sie braucht den Deutschen also nicht erst durch die Griechen und gar durch französische Quellen vermittelt worden zu sein. In Deutschland muss sie wenigstens vor dem 12. Jahrh. bekannt gewesen sein und es scheint, das sie vom Meere her eingebracht und nach dem Süden verpflanzt wurde, da die meisten hochdeutschen Texte aus dem niederdeutschen hervorgegangen sind. . . . .
. . . .
Im 12. oder 13. Jahrh. mögen niederländische Colonisten die Sage bis nach Mähren in das Kühländchen verpflanzt haben."

de nevelen van dien voortijd. Ook houd ik het voor waarschijnlijker, dat ons lied eene vrije bewerking zij van het klassieke verhaal, dat in de 14e eeuw hier te lande kan bekend zijn geweest. In Dirc Potters »Minnen Loep" toch, die uit het begin der 15e eeuw dagteekent, leest men de geschiedenis van Hero en Leander reeds [1]). Ons lied heeft met die bewerking echter niets gemeen en kan dus zeer wel vroeger zijn ontstaan, te meer omdat in de 14e eeuw tal van dergelijke verhalen in omloop waren en de sage reeds in den aanvang der 13e eeuw (hoewel niet in een lied) in Duitschland werd bewerkt [2]), Ook de betrekkelijke zuiverheid van taal en de vele assoneerende rijmen [3]) doen mij het lied als een tijdgenoot van »het daghet in den Oosten" beschouwen. Het is zeker bevreemdend, dat de aanvangsregel van dit lied niet zeer dikwijls gebruikt is om de wijs van andere liederen aan te geven. In de door Hoffmann v. F. samengestelde lijst van »Liederanfänge" komt het niet voor. Slechts éénse vond ik een regel, die aan ons lied ontleend kan zijn. In een geestelijk liedboek van den aanvang der 17e eeuw [4]) is een lied gesteld op de wijze: »Zy staken daer op drie keersjes." De schrijfster dezer liederen leefde van 1580—1605 en zoo deze regel dus werkelijk aan het lied der Twee Koningskinderen ontleend en dezelfde is als de daar voorkomende: »Wat stac si op? drie keersen" (str. 2, 1), dan mag men te geruster aannemen, dat het lied hier in de 16e eeuw bekend moet zijn geweest. Maar ook zonder zulke gronden is het m. i. zeker genoeg. De Nederlandsche bewerking komt dikwijls bijna woordelijk overeen met twee Nederduitsche teksten [5]). Beide zijn echter in den tegenwoordigen tijd uit den mond des volks opgeschreven, de een in Oost-Friesland, de ander in het Munstersche; de eerste telt 3, de tweede

1) Vgl. ald. Boek II vs. 119—390.

2) Vgl. Altd. Liederb. bl. 95.

3) B.v.: lief: diep; pont: jonc; bes: helt; ganc: vant; gront: jonc; gout: jon.

4) „Een nieu Gheestelyck Liedtboecxken uyt den Ouden ende Nieuwen Testamente ghemaeckt van een jonghe Dochter ghenaemt Vrou Gerrits van Medenblick geboren.... Tot Hoorn. Voor Zacharias Cornelisz, Boeckverkooper..... 1621.

5) Uhland n°. 91 en Böhme n°. 26a.

6 strfen meer dan de Nederlandsche bewerking, die voor geen van beide in schoonheid behoeft onder te doen. Zoolang men geen vroegeren tekst in het Nederduitsch kan aanwijzen, baat eene vergelijking niet veel om uit te maken of een der liederen ook onder den invloed van een ander ontstaan zij.

HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, die dikwijls terecht opkomt tegen de eigenmachtige veranderingen door WILLEMS in zijne »Oude Vlaemsche liederen" aangebracht, vindt daarvoor ook in dit lied gelegenheid. WILLEMS zegt, dat hij zijne lezing uit den mond des volks opteekende en het is vooral de tweede strofe, die bij hem afwijkt van het Amsterdamsch en Haarlemsch Oud Liedboek, waaruit HOFFMANN putte. Hooren wij den Duitschen geleerde nu: »Bei Willems (n°. 55) in 8 achtzeiligen Strophen, also 8 zeilen mehr als hier, sonst nur hie und da abweichend. Obschon »aus dem Munde des Volks" so kommen mir doch folgende beiden strophen sehr verdächtig vor.

(WILLEMS)	(HOFFMANN v. F.)
Wat deed zy? zy stak op drie keerssen	Wat stac si op? drie keersen,
Als 's avonds het dagelicht zonk.	Drie keersen van twaelf int pont,
»Och liefste komt, zwemt er over!"	Om daermee te behouden
Dat deed 's konings zone, was jong.	Sconincs sone van jaren was jonc.
Dit zag daer een oude quene	Met een quam daer een besje,
Een alzoo vilynig vel:	Een oude venynde bes,
Zy ging er dat licht uitblazen	En die blies uit de keersen,
Doen smoorde die jonge held.	Daer verdronker dien jonghen helt.

Allerdings sind im alten Texte nicht hübsch die kerzen von zwölf auf's Pfund, aber volksthümlich, dagegen Willems' »als des Abends das Tagelicht sank" doch höchst modern und selbstgemacht klingt! Das *vilynig vel* ist sehr garstig und gewiss nur des Reims wegen von Willems beliebt worden."

Ditmaal kan ik het niet met HOFFMANN eens zijn. Zeker is de door hem aangehaalde regel modern en niet middeleeuwsch, maar dat er in de vroegere teksten van het lied ook bij verteld is geworden, hoeveel van die kaarsen in het pond gingen, geloof ik evenmin. »Volksthümlich" is het wel, maar dan toch door eene

latere, niet kunstvaardige hand ingevoegd voor iets anders, dat niet meer begrepen werd; ook is in het geheele lied overigens geene enkele, dergelijke platheid aan te wijzen. Verder zou ik aan WILLEM's lezing: »Och liefste comt, swemt er over" de voorkeur geven boven die van HOFFMANN. Ten eerste, omdat het geheel in den geest der romance is, plotseling een der handelende personen sprekende in te voeren, zonder nadere aanwijzing, wie spreekt. Maar bovendien lees ik in het eene Nederduitsche lied:

Lef herte, kanst du der nich swemmen?
Lef herte, so swemme to mi.

en in het andere:

Du kanst ja good swemmen min leeve
So swemme herover to mi.

En is eene »oude venynde bes" zooveel minder »garstig" dan »een alzoo vilynig vel"? Mij dunkt, dat twee zulke oudjes elkander niets te verwijten hebben.

Ik koester eenigen argwaan tegen de laatste strofe der Nederlandsche bewerking. Het verhaal is, mijns inziens, geëindigd met str. 13.

Si nam hem in haer armen,
Si spronker mee in de zee:
»Adieu, myn vader en moeder!
»Van uw leven siet ghi mi niet weer[1])."

Daarop volgt echter nog in den door HOFFMANN overgenomen tekst:

Adieu, myn vader en moeder,
Myn vriendekens alle ghelyc,
Adieu myn suster en broeder:
Ic vaerder nae themelryc.

Ook dat hier niet alleen de 2e en 4e versregel (gelijk in alle strofen) maar bovendien de 1e en 3e rijmen — wat in geene enkele andere strofe voorkomt — vind ik verdacht: men treft deze strofe daarbij in geen der Nederduitsche teksten aan en het zou

1) Waarschijnlijk zal daarvoor vroeger: mee (meer) gestaan hebben.

mij dus niet verwonderen, indien dit slot een toevoegsel van lateren tijd ware.

Werd het lied der twee koningskinderen overal, in ons land, in Duitschland, in Zweden en Denemarken gezongen, niet geringer was de sympathie, welke van oudsher aan een ander minnend paar — aan Pyramus en Thisbe — ten deel viel. Te onzent was hunne geschiedenis reeds vroeg bekend. In de eerste helft der 14e eeuw treffen wij haar reeds aan in eene sproke [1]), DIRC POTTER vertelde haar nog eens in »der Minnen Loep" [2]) en eene uitdrukking in het A. L. herinnert ons, dat ook toen de sage bekend was [3]). Zoowel de dichter der sproke als DIRC POTTER volgen het klassieke verhaal, zooals het bij OVIDIUS voorkomt [4]) en dat is juist, wat hunne bewerkingen onderscheidt van de twee liederen, waarin dezelfde stof behandeld is en die wij nu zullen beschouwen. De beide liederen zijn te vinden in het A. L. (n°. 158) en in de Hor. Belg. II, n°. 56, de laatste tekst is ontleend aan het Amsterdamsche liederboek en dus van lateren tijd dan die van het Antwerpsche; toch is die veel beter dan de eerstgenoemde.

Daar onze teksten zich aansluiten bij de Duitsche liederen, zal ik ze naast elkander plaatsen om hunne onderlinge verhouding des te beter te doen uitkomen.

UHLAND n°. 90 A.	H. B. II n°. 56.	A. L. n°. 158.
1. Es wonet lieb bei liebe darzu gross herzeleid; ein edele herzoginne ein ritter hochgemeit sie hatten einander von herzen lieb sie mochten vor grosser hute zusamen kommen nie.		1. Van liefden coemt groot lyden Ende onder wilen groot leyt. Het vryde een hertoghinne Een ridder welghemeit. Hi mindese seere, hi haddese lief Si en consten van grooter liefden Te samen ghecomen niet.

1) Belg. Museum X, 89—98. Ook in VERWIJS' Bloemlezing III, 1.
2) ald. II, 961—1125.
3) ald. n°. 118, 3. „Als Thisbe die bloemkens las".
4) Metam. IV, 55—166.

UHLAND n°. 90 A.	H. B. II n°. 56.	A. L. n°. 158.
2. Die junkfraw die was edel sie tet ein abentgang, sie gieng gar trauliklichen do sie den wechter fand: o wechter, trit du her zu mir, sälig will ich dich machen, dörft ich vertrawen dir.	1. Si ghinc den bogaert omme Met een so droevighen sanc Tot bi haer vaders toren, Die syder gesloten vant: Och wachter, sei si, wachter myn, En woudt ghi myn uit laten Ten souder uw schade niet zyn.	**2. Die joncfrouwe die was edele Ende si ghinck enen ganc Al tot haers vaders poorte, Daer si dat wachterken vant: Och wachter, myns vaders wachterkyn Hoe ryck soude ic u maken [1]) Woudt ghi ghelooven my.**
3. Ir sollent mir vertrawen Zart edle junkfraw fein. so fürcht ich also sere den liebsten herren mein; ich fürcht so ser eurs vatters zorn, wo es uns misselünge mein leib het ich verlorn.	2. 'k En wil u niet uit laten, Ghi bent so schone wyf, En of u iets misquame, 't Zou costen myn jonger lyf. Myn en sal niet miscomen, U en sal niet misschien, Drie uertjes voor den daghe Dan sult ghi mi wederom sien.	**3. Ick soude u wel gelooven Wel edel joncfrouwelyn, Ontsage ic niet so seere Den grooten heer vader dyn, Ic ontsie so seer dynes vaders thoren, Waert dat u yet misquame, Myn leven dat waer verloren.**
4. Ich hab mir auserwelet so einen ritter stolz, zum brunnen hab ich zilet dört niden vor dem holz, der leit bei einem holen stein dem ritter will ich bringen von rosen ein krenzelein.		
5. Es sol uns nit misslingen, es sol uns wol ergon, ob ich entschlafen würde so weck mich mit geton!	3. Drie uertjes voor den daghe So sincter dit droevich liet, Dan sal ic weder comen	**4. Mi en sal niet miscomen Myns vaders wachterkyn! Beyde ick u yet te langhe, Singt op ende wachtet mi,**

1) Hier komt de Duitsche tekst (UHLAND n°. 90 B.) meer met deze Nederlandsche bewerking overeen. Wij lezen daar (str. 2, 5)

gut wachter! schleusst mir auf das tor
ich wil dich vil *reicher* machen
vil *reicher* dan den tag.

Uhland n°. 90 A.

ob ich entschlafen wär zu lang,
o wechter, traut geselle,
so weck mich mit gesang!

(Uhl. n°. 90 B.)

4. Der wachter der was arem,
dem was des goldes not,
auf schloss er die porten
er liess sie in das hag
zu ainem pründlein das was kalt,
darob ain grüne linden,
darauf sass fraw Nachtigall.

H. B. II n°. 56.

Tot desen toron, siet!
Al dieder verholen te vrijen plach,
't Is tyt maer datse scheiden,
Ic sieder den lichten dach.

A. L. n°. 158.

Ende wachtet mi voor der manen scyn,
Singht op een goet nieu 'liedekyn
Singht op ende wachtet mi.

5. Die wachter ontsloot die poorte,
Die joncfrou die was bereedt,
Den sadel worp si op haer paert,
Si reedt ten holen steene waert,
Daer si haer soete liefken niet en vant,
Daer sadt die fiere nachtegale,
Van minnen so wel en sanc.

n°. 90. A.

7. Die nacht die was so finster
der mon gar lützel schein
die junkfraw die was edel,
sie kam zum holen stein.
daraus so sprang ein brünnlein kalt,
darüber ein grüne linde,
fraw Nachtigall sass und sang.

8. Was singest du, fraw Nachtigall,
du kleins wald vögelein?
wöll mir in got behuten,
ja des ich warten bin!
so spar mir in auch got gesund,
er hat zwei braune augen,
darzu ein roten mund!

H. B. II n°. 56.

4. De sterren hoghe saten,
Het maentjen so clare scheen,
De maghet liet haer dalen
Op enen blauwen steen,
Aldaer dat clare water spranc,
Daerbi so stont een linde,
Daer de nachtegael sat en sanc.

5. O nachtegael, clein voghel,
Woudt ghyder myn bode wel syn
En vlieghen tot den ruiter,
Den alderliefsten van myn
En segghen dat hi comt alhier?
Ic sal hem hier verwachten
Bi desen toren schier.

A. L. n°. 158.

6. Nu segghet mi, seyde si, nachtegale,
Wel cleyn wilt voghelkyn,
Woudt ghi mi die bootscap draghen,
Waer myn schoon lief mach syn?

Uhland n°. 90 A.	H. B. II. n°. 56.	A. L. n°. 158.
9. Das hort ein zwerglin kleine das in dem walde sass, es lief mit schneller eile und do die junkfraw was: ich bin ein bot zu euch gesant mit mir sollent ir gahen in meiner muter land.	6. En dat verhoorden een dwerrech, Die achter de bergen lach, Hi keerder hem soetjes omme En hi boter haer goeden dach: Ic bender een bode tot u ghesent Van een so stouten ruiter, Ic weet niet of ghi hem kent.	
	7. En soudic hem niet kennen! Ic ken hem veel beter dan ghi. Had ic hem so wel niet ghekennet, 't En souder myn schade niet syn. † † †	
10. Er nam sie bei der hende bei ir schneweissen hand, er fürt sie an das ende, do er sein muter fand: o muter! die ist mein allein, ich fand sie nechten spate bei einem holen stein.	8. De dwerrech nam de maghet Bi haer sneeuwitte hant, Hi leidese maer so verre, Totdat hi syn moeder vant: Och moeder, dees maecht hoort mi alleen Ic vontse ghister avont Op enen blauwen steen.	6. Hi nam die joncfrou edele, Hi settese achter hem op syn paert, Hi voerdese also verre Tot zynder moeder waert.
11. Und do des zwerglins muter die junkfraw ane sach: gang, für sie wieder geschwinde do du sie gnommen hast! du schaffst gross jamer und gross not e morn der dag her brichet so seind drei menschen tot.	9. Vont ghise ghister avont Op enen blauwen stein, So brenctse wederomme, Sen hoorter dats u, niet myn; So brenctse weder sonder verdrach, Daer sullen noch drie om sterven, Eer datter aencomt den dach.	7. Moeder hier is myn soete lief, Die ick vant ten holen steen. Vondise ten holen steen, so voertse wederom, Daerof soude comen groot leyt, Daeraf sal comen groten noot, Daer salder eer morghen noene Noch drie om wesen dood.

Uhland nº. 90 A.	H. B. II. nº. 56.	A. L. nº. 158.
12. Er nam sie bei der hende bei ir schneweissen hand, er furt sie an das ende, do ers am abent fand; do lag der edel ritter tot do stand die schöne junkfrauw, ir herz leit grosse not.	10. De dwerrech nam de maghet Bi haer sneewitte hant, Hi brachtse wederomme Daer hise eerstmael vant. Daer lach haer lief en hi was doot Met tsweert al in syn side; Van bloet so was hi root.	8. Hi nam die joncfrou edele, Hi settese achter hem op syn paert, Hi voerdese wederomme Ten holensteene waert; Daer lach haar lief van rouwe doot Al in syns selfs swaert vermoort, Was dat niet jammer groot?
13. Sie zoch das schwert aus ime sie stachs auch selb in sich: und hast du dich erstochen so stich ichs auch in mich; es sol sich nimmer keins königs kind umb meinem willen sterben ermörden mer umb mich.	11. Och lecht ghi hier verslaghen Al om den wille van myn? Nu wil ic wederom sterven Al om den wille van dyn. Si nam dat mes al biden cnoop, Si stacket in haer hertje, Was dat gheen grote malloot?	9. Si nam daer dat selve swaert, Si settet op haer herte, Mer eer dat swaert ten halven quam Haer herteken dat haer brac; Daer lagen si beide van rouwe doot, Den ridder ende syn soete lief: Was dat niet jammer groot?
14. Und do es morndes taget der wechter hub an und sang: so ward mir in keim jare kein nacht noch nie so lang dann dise nacht mir hat geton; o reicher Christ von himmel! wie wirt es mir ergon.	12. De wachter op den toren Hoe luide wast dat hi sanc: In driendertich jaren Noit nacht viel mi so lanc! Al dieder verholen te vryen plach, 't Is tyt maer datse scheiden, Ic sieder den lichten dach.	10. Die nacht die was seer doncker, Die mane en sceen niet claer: Scone weerde moeder gods, Hoe salt met mi vergaen!
15. Und das erhört die köngin die an dem bette lag: o höret, edler herre!	13. De moeder op haer bedde Op haer bedde wast dat si lach,	

UHLAND n°. 90 A.	H. B. II. n°. 56.	A. L. n°. 158.
was ist des wechters klag, wie im die nacht hab gfochten an? ich fürcht das unser tochter an ir hab übel getan.	Si hoorde den wachter singen Met een so droeven geclach: Och man, wat leit is ons ghesciet En onse lieve wachter Sinct een so droevich liet.	Hoordy ons wachterken kermen niet? Ick duchte onser beyder dochter Sal wesen in groot verdriet.
17. Die köngin was geschwinde sie zünt ein kerzenliecht, sie lugt in aller burge, sie fand ir tochter nicht sie suchts mit fleiss am bette dran: o reicher Christ von himmel, wie wirt es heut ergan!	14. De moeder van haer bedde Van haer bedde wast datse spranc, Si ghinc van bedde tot bedde, Haer dochter sie niet en vant: Och man, wat leit is ons ghesciet En onse lieve dochter En die en vindic niet.	11. Die heere die stont op Ende hi ontstack een licht, Hi ghinc van bedde te bedde Hi en vant zyn dochter daer niet, En hoordy ons wachterken kermen niet, Ick ducht onser beyder dochter Sal wesen in groot verdriet.
18. Sie liessen den wechter fahen sie legten in auf ein tisch, zu stucken tet man in schneiden gleich wie ein salmenvisch, und warumb teten sie das? dass sich ein ander wechter solt huten dester bas.	15. Sie namen den wachter ghevanghen Si leiden hem op den disch, Si lieten hem houwen en kerven Ghelyc een brasemvisch. Och waerom hebben si dat ghedaen? Omdat gheen coninckinderen Meer uit avontspelen souden gaen.	12. Si namen daer dat goelyc wachterkyn, Si leydent op den disch, Si snedent in vieren Ghelyc den salmenvisch. Raet: waerom deden si dat? Omdat een ander wachterken Sonde wachten te bat.

Indien men den tekst van het Antwerpsche liederboek vergeleken heeft met het Duitsche lied, dan zal men er, meen ik, wel niet langer aan twijfelen, dat die bewerking eene vertaling uit het Duitsch is en dat die vertaling slechts geringe waarde heeft. De vertaler volgde hoofdzakelijk n°. 90 A., maar kende toch ook B. (of misschien een derden, ons onbekenden, tekst.) Soms begreep

hij het Duitsch niet en schreef dan onzin, die alleen met het origineel er naast te ontcijferen is; zoo b.v. in str. 1, vs. 6 en 7. In str. 4 moeten de woorden »wachtet mi" blijkbaar als eene vertaling van »weck mich" gelden. Str. 6 is geheel onverstaanbaar, waarschijnlijk door het wegvallen van eenige regels; op de bede tot den nachtegaal volgt nl. »Hi nam die joncfrou edele" enz., welke woorden betrekking hebben op den dwerg, die het meisje beluisterd heeft, gelijk ook uit de volgende strofe blijkt. Str. 7 is gebrekkig vertaald. Str. 10 is zonder het Duitsch in het geheel niet te begrijpen: de twee eerste regels vindt men terug in str. 7 van het Duitsche lied, vs. 3 en 4 komen overeen met de laatste regels van str. 14 in het Duitsche lied, vs. 4—7 zijn de woorden der moeder. Ook herhaalt de vertaler dikwijls; zoo b.v. het smakelooze: »was dat niet jammer groot", of hij voegt de eerste helft eener strofe met de laatste helft eener andere samen. Het schijnt mij vrij zeker, dat deze bewerking door een volksdichter vervaardigd werd naar Duitsche liederen, welke hij had gehoord. Daar het A. L. het lied echter »een oudt liedeken" noemt, zal het waarschijnlijk ten minste uit de 15e eeuw dagteekenen. Wat de andere bewerking betreft (Hor. Belg. II n°. 56) deze staat veel hooger, zooals men reeds opgemerkt zal hebben. Zij heeft vooral in het begin meer van eene omwerking dan van eene vertaling, maar blijft op zich zelf een goed afgerond en fraai geheel vormen. Ook zijn sommige gedeelten er door den bewerker ingelascht: b.v. het wachterlied (str. 3). Str. 4 is vrij bewerkt evenals str. 5. Str. 7 komt niet in de Duitsche liederen voor. Blijkbaar had deze tekst echter reeds verschillende veranderingen ondergaan, voordat zij in een liederboek werd opgenomen. Merkwaardig is vooral het burgerlijk element, dat hier te bespeuren is, o. a. in de platte vraag: »was dat gheen grote malloot?" Zoo zijn de hertogin en de ridder hier verdwenen en hebben plaats gemaakt voor eene »maghet" en een »ruyter". De koning en de koningin worden niet weer genoemd (alleen in de laatste strofe nog »conincskinderen") en waar in het Duitsche lied de koningin haren gemaal aanspreekt met »edler herre" is

het hier eenvoudig weg »de moeder op haer bedde," die tot haren bedgenoot zegt: »och *man*, wat leit is ons gesciet." In den tekst van het A. L. zijn die titels nog bewaard gebleven.

Ik houd deze bewerking voor niet veel jonger dan die van het A. L. en m. i. zal zij dus wel in de 15e eeuw ontstaan zijn, misschien nog vroeger. Bij de lezing der liederen heeft men reeds kunnen opmerken, hoe de klassieke sage geheel en al tot een middeneeuwsch verhaal verwerkt werd. Het kan zijn nut hebben dat nog met een paar voorbeelden aan te toonen om dan tevens eenige zaken uit de Duitsche en onze bewerking te verklaren.

Bij Ovidius [1]) lezen wij, dat het minnende paar in eene der samenkomsten bij den muur besluit de wachters te misleiden.

. . . . . tum murmure parvo
Multa prius questi, statuunt ut nocte silenti
Fallere custodes foribusque excedere temptent.

Voor die *wachters* trad de echt middeneeuwsche *wachter* in de plaats; de overgang was niet groot. Veel grooter is eene andere afwijking van de klassieke sage: Ovidius verhaalt, dat Thisbe op de plaats der samenkomst (de bron) gekomen, daar eene leeuwin ziet: vol angst verschuilt zij zich in eene spelonk, het beest verscheurt haren mantel met zijn bebloeden bek en verwijdert zich na zijn dorst gelescht te hebben. Eenigen tijd later komt Pyramus ter plaatse, hij vindt Thisbe niet, ziet den bloedigen mantel, meent dat zijne geliefde verscheurd is geworden en stort zich in zijn zwaard.

In onze liederen is van eene leeuwin geene sprake, maar wel van een dwerg, die het meisje medevoert. Dit is echter zeer begrijpelijk. De leeuwin paste niet in de omgeving van dien tijd, het volk had er misschien nooit eene gezien; de dwergen daarentegen waren van ouds bij de Germanen bekend om hunne voorliefde voor jonge meisjes, die zij dan ook dikwijls schaakten [2]).

1) Met. IV vs, 83.
2) Grimm, Myth. 262, 263.

De dichter bekortte het verhaal tegelijkertijd door Pyramus' aankomst bij de fontein en zijn wedervaren aldaar weg te laten.

De »hole steen" komt overeen met het bij Ovidius voorkomende »antrum." Van Thisbe, die de leeuwin ziet, sprekende zegt de dichter:

Et obscurum trepido pede fugit in antrum [1]).

In den tekst der H. B. vinden wij echter »een blauwen steen." Dit is geen toeval of willekeur, want de blauwe steen is echt Germaansch. Simrock zegt: »Auch Steine und Felsen galten für heilig und heilkräftig, bei heiligen Steinen, gewöhnlich blauen, wurden Eide abgelegt, wie ihnen auch gebeichtet wird." [2]) En elders: [3]) »An der Dingstätte stand der Stein (in Köln der blaue Stein) an den man die Verbrecher stiess, die zum Opfertode verurtheilt waren." Dezelfde bekende geleerde verhaalt ons echter ook van een »Hollenstein" of »Hohlstein," die door wilde vrouwen bewoond werd [4]); misschien waren deze ook hier te lande bekend en wist ook de Nederlandsche bewerker nog, wat met den »holesteen" bedoeld werd. In elk geval hebben de liederdichters de klassieke sage niet op den voet gevolgd, zooals de »clerc" Dirc Potter dit hierin deed.

De plaats van samenkomst wordt door Ovidius op deze wijze aangeduid:

Ardua morus erat gelido contermina fonti.

Èn de boom èn de bron zijn uit den tekst van het A. L. verdwenen, niet alzoo uit dien van de Hor. Belg. Daar lezen wij immers:

Aldaer dat clare water spranc,
Daerbi so stont een linde
Daer de nachtegael sat en sanc [1]).

Welken anderen boom zou een middeneeuwsch dichter zich ook

---

1) Dirc Potter volgt de klassieke overlevering op den voet: Bij hem vinden wij (II, 1035).

In een hol dat sy daer vant
Een spelonca van ene(n) steen
Daer ghinc sy sitten in alleen.

2) t. a. p. bl. 497. 3) ald. bl. 508. 4) ald. bl. 388.

op die plaats hebben kunnen denken dan den boom der liefde, de liefelijk geurende linde?

Op die wijze slaagden de middeleeuwsche volksdichters er in eene klassieke sage zoo te verwerken, dat zij geheel en al genationaliseerd werd [1]). Het verdient echter opgemerkt te worden, dat nevens dergelijke bewerkingen in het Duitsch ook eene uit een iets lateren tijd wordt gevonden, die zich nauw bij de klassieke sage aansluit [2]). Waarschijnlijk werd deze door een gestudeerd of ten minste ontwikkeld man vervaardigd. Ook in het Nederlandsch vond ik eene dergelijke bewerking getiteld: Pyramus en Thisbe [3]) en aanvangende:

»Komt hier gy jongmans van moede kloek."

Het is, dunkt mij, een rederijkersproduct en zeker niet veel ouder dan de 17e eeuw.

Hadden dergelijke voorbeelden als die der zoo even behandelde sagen ons niet voorzichtig gemaakt, zeker zouden wij er niet aan gedacht hebben iets te zoeken in het lied »Van Hansje de Backer" dat in het »Haerlems Oud Liedtboek" voorkomt [4]), maar nergens anders werd opgenomen. Het lied bevat een liefdesavontuur van den man, wiens naam het als titel draagt en vangt aldus aan:

Hansjen de Backer by der strate was ghegangehen,
Hy weckte syn soete lief met sanghen,
Hy seyde: moy Elsjen, laeter myn in,
Latet jou ontfermen, dat ick buyten bin.

En niet vruchteloos wacht de zanger voor het venster der liefste. Zie! het wordt geopend en fluisterend klinkt het in de avondschemering:

Hansjen, seyde sy, latet jou niet verlanghen,
Ic sal deur myn venster een korfjen uythangen
En treet daer met beyde jou voetjes in,
Ic sal er u inhalen tot myn slaepkamerkin.

---

1) Heeft HOFFMANN v. F. niet bemerkt, dat deze liederen de sage van Pyramus en Thisbe behandelden of waarom anders maakt hij daarvan met geen woord melding?

2) Ambraser Liederbuch n°. 253. BÖHME n°. 19.

3) »Chants populaires Flamands etc. par A. Lootens et J. M. E Feys. bl. 99.

4) ald. bl. 47.

Het hart vol zoete verwachtingen komt hij den volgenden avond weder en hoopt nu te verkrijgen, wat hij begeert. Maar het schalksche Elsje heeft het anders beschikt. Hansje behaagt haar niet en zij wil eens voor altijd een eind maken aan zijne serenades. Zoodra zij aan de spanning van het touw bemerkt, dat de luchtreiziger den vasten grond heeft verlaten, begint zij den korf op te trekken. Reeds meent de opgetogen vrijer het doelwit zijner wenschen nabij te zijn, als plotseling de korf halverwege blijft hangen en het touw van boven wordt vastgebonden:

Zy haelden het op ter halver dracht,
Daer lietse Hansje hanghen den winters(chen) kouden nacht.

Triomfeerend deelt zij nu aan »haer Meester op den Tinnen" mede, hoe zij »dat lose backerkyn" gevangen heeft, maar deze berispt haar en raadt haar den gevangene spoedig op te halen en hare belofte jegens hem gestand te doen.

Elsjen was soo jonck en dom van sinnen
Zy haelden Hansjen boven op den Tinnen,
Zy nam hem in haer armkens blanck

En nu is de beurt aan hem, want:

's Morghens vroegh en de dagh was opgheganghen
Hy kusten moy Elsjen al voor haer roode wanghen
Hy voerdese te Brussel al voor dat hooghe huys,
Hy seyde: adieu, moy Elsje, ic breng u niet weer thuys.

Wel heeft zij nu berouw over den trek, dien zij hem gespeeld heeft en wel smeekt zij hem haar niet te verlaten, maar te vergeefs; hij scheidt van haar met de woorden:

Adieu moy Elsjen! ic vare van hier,
Adieu myn boelken gy sieter my niet meer.

Allerwaarschijnlijkst is dit lied eene bewerking van een verhaal, dat gedurende de middeleeuwen algemeen bekend was en waarin Virgilius de rol van minnaar speelde. Het is genoegzaam bekend, welk een verschil er bestaat tusschen den dichter der Aeneis en

den »overkonstenair van nygromacien," [1]) zooals men hem in de middeleeuwen voorstelde; ik behoef daarover niet verder uit te weiden. Wat mijne gissing echter waarschijnlijk maakt, is dat wij hetzelfde verhaal omtrent Virgilius ook reeds aantreffen in »der Minnen Loep;" [2]) het verhaal was hier dus minstens in den aanvang der 15e eeuw bekend. Ook in het volksboek van Virgilius komt dezelfde geschiedenis voor. Wij lezen daar b. v. boven een hoofdstuk: »Hoe de Jonkvrouw een Mand afliet, daar Virgilius ging in zitten en hoe al het Volk hem in die Mand zag hangen." En in het voorgaande: »Als nu al het Volk slapende was, zoo zoude zy eene Mand nederlaten aen een sterke koord en daer moest hy gaen in zitten / dan zoude zy hem naer boven trekken | tot op haer slaepkamer." [3])

Zou het ook zonder eenige beteekenis zijn, dat juist dit lied en (voor zoover ik weet) dit lied *alleen* gezongen werd op de wijze »Virgili estoit un Enscorseleur" die er boven staat aangegeven? Mij dunkt: neen.

Het slot van dit lied vinden wij noch bij Dirc Potter noch in het volksboek; waarschijnlijk is het dus door den dichter verzonnen. Dit bewijst echter niets tegen mijne onderstelling omtrent de beteekenis van het lied. Ook in het volksboek wreekt Virgilius zich op het meisje, maar reeds Dirc Potter besluit zijn verhaal met eene wraakoefening geheel verschillend van die in het volksboek en die misschien ook van zijne eigene vinding was. Waarom zou ook de dichter van dit lied, dat nergens overeenkomst van tekst met dien van »der Minnen Loep" of van het volksboek vertoont, zijner verbeelding niet den teugel hebben gevierd? Ik geloof wel, dat het lied tot de 15e eeuw behoort, al is de vorm, welken het in het liederboek heeft, zeker niet in alle opzichten de oorspronkelijke. Waarom

---

1) Zoo noemt Dirc Potter hem. Eene toespeling op zijne „zwarte kunst" lees ik nog A. L. n°. 14, 6.

Waer mi Virgilius consfe cont
Den lichten dach soude ic vertrecken.

2) I, 2515—2640.

3) Zie „De Historie van Virgilius, zyn leven, dood en wonderlyke werken, die hy deed door de konst der Nigromantie. Te Amsterdam, by S. en W. Koene. bl. 10.

de naam van Virgilius, die aan het volk toch niet onbekend was, verdwenen is en waarom juist die van Hansjen de Backer den zijne vervangen heeft, weet ik niet. Ook in het Duitsche lied, dat ditzelfde verhaal bevat, is Virgilius' naam verdwenen [1]). Het meisje laat hier Heinrice Kunrade (zoo heet haar minnaar) naar beneden vallen; overigens heeft het lied niets, dat op verwantschap wijst met het onze. Böhme noemt echter nog een ander lied, dat, naar den titel te oordeelen, wel hetzelfde zou *kunnen* zijn als het Nederlandsche. Hij zegt nl. »Ein ohne zweifel gleichartiges Lied »Johannes im Korbe" gab in den Jahren 1510 und 1511 im Erzgebirge Anlass zu blutigen Aufläufen." Maar die titel alleen geeft weinig zekerheid. Behalve in het Duitsch werd dit avontuur van Virgilius ook elders behandeld. Böhme haalt deze woorden van Uhland aan: »Dass ein gelehrter Liebhaber von der treulosen Schönen im Korbe aufgezogen und aufgehängt wird, findet sich schon in mittelälterlichen Erzählungen vom Zauberer Virgilius und von Hippocrates (Bei Le Grand I, 232 Lai d'Hippocrate). Ook Dunlop toont dat aan in zijn bekend werk [2]).

Waarschijnlijk zijn deze drie romancen niet de eenigste, waarin klassieke sagen behandeld werden. Ook de geschiedenis van Orpheus en Eurydice was misschien reeds in de 16e eeuw hier te lande tot een lied verwerkt. In Frankrijk en Engeland was deze stof reeds vroeger behandeld [3]) en van Frankrijk kan ze spoedig tot ons gekomen zijn. Ik vermoed dit, omdat ik in een geestelijk

---

1) Böhme n°. 72. Der Schreiber im Korbe, Uhl. n°. 288.

2) t. a. p. bl. 187. Over de geschiedenis van Hippocrates sprekende zegt hij: „Eine ähnliche Geschichte wird von Virgilius erzählt, als er zum ersten Male nach Rom kam, da die Romanschreiber und Dichter des Mittelalters sich daran ergötzten die grössten und weisesten Männer als Opfer der Liebesgewalt darzustellen."

3) Vgl. F. Wolf, Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche enz. bl. 238. „Das Lai d'Orphey hatte auch eine jener altklassischen Mythen zum Gegenstand, die ihrer inneren Verwandtschaft mit dem mittelalterlichen Volksglauben wegen bald volksthümlich und in Volksliedern besungen wurden: the romance of Orfeo and Heurodis, sagt W. Scott, in which the story of Orfeus and Eurydice is transformed into a beautiful romance tale of faëry and the Gothic mythology engrafted on the fables of Greece."

Reeds in de 12e eeuw was deze sage „volksmässig" gelijk W. zich uitdrukt; hij staaft dat door verschillende bewijzen.

liederboek van het jaar 1593 »een Ghebedt liedeken" aantrof, welks wijs werd aangegeven door dezen aanvangsregel: »Orfeus droef van sinnen." [1]). Daarmede is wel niet bewezen, dat er eene *romance* over dit onderwerp bij ons bestaan heeft, maar de waarschijnlijkheid daarvan wordt daardoor toch veel grooter. Zeker zullen wel meer klassieke stoffen tot volksliederen verwerkt zijn geworden, juist omdat zooveel verhalen uit de oudheid eene groote bekoring voor de middeleeuwen moeten gehad hebben. Zoo trof ik onder de Deensche romancen eene aan, welker stof aan den Trojaanschen sagenkring is ontleend. Het lied is getiteld: »Paris og den skjönne Helena" en is geheel en al eene middeleeuwsche ridderomance. Paris dient »Kong Nilaus" als page en ontvoert Helena later naar »Trojaborg." [2])

Zooals men ziet, mogen wij ons gelukkig achten, indien een aanvangsregel ons ten minste eenigszins op de hoogte brengt omtrent een verloren lied. Verscheidene dier aanvangsregels werden door HOFFMANN v F. opgeteekend uit liederboeken, waarin zij gebruikt werden om de wijzen van andere liederen aan te geven. In het tweede deel zijner Hor. Belg. [3]) geeft hij de aanvangsregels of — strofes op van 271 liederen, die deels bekend, deels onbekend zijn. Natuurlijk is het dikwijls zeer moeilijk alleen uit den aanvang van een lied op te maken of het al dan niet eene romance geweest zij. Van sommige zou ik dit echter wel willen aannemen. Eveneens van een lied, welks opschrift luidt: »Van Hansken van Groeninghen / die te Bergum int clooster ghevanghen wert," ook van een lied getiteld: »Van 't verdoolde kint van Hasebroeck." [4]). Misschien zijn ons ook romancen verloren gegaan

1) Zie: Veelderhande Schriftuerlycke Nieuwe Liedekens enz........ vergadert. Door L.(enart) K.(lock). Gedruct t'Utrecht by my Reynder Wylicks. Anno 1598. fol. 83. Eigenlijk staat in dit liederboek: „Orfeus doof van Sinnen;" in een ander geestelijk liedboek van 1599 („Sommighe nieuwe Schriftuerlicke Liedekens ghemaect door F. v. Str enz.) lees ik echter: „Orfeus droef van Sinnen." Blijkbaar is slechts de laatste lezing goed.

2) Udvalgte Danske Viser IV, 320.

3) ald. XXII—XXXIII.

4) Ik vond deze twee in „Een nieu Liedenboeck van alle nieuwe ghedichte Liedekens, die noyt in druck en zyn gheweest........ Ghedruct int jaer ons Heeren. 1562.

in de liederen, welke aanvingen met regels als: »Het was een Jodendochter," of »het diende een edel sciltcnecht goet" en andere, welke men in HOFFMANN's lijst kan vinden. Ook MONE gaf ons in zijn reeds vermeld »Uebersicht" zulk eene lijst van »Liederanfänge" [1]). Ik vestig alleen de aandacht op deze aanvangsregels:

> Ghy heeren van Rypelmonde
> Sidy nu niet thuys? [2])

Reeds MAERLANT klaagt over de roovers te Rippelmonde, die tol hieven op de Schelde [3]) en nog in het laatst der 17e eeuw zongen de boeren een lied van Rypelmonde [4]), welks inhoud ons ongelukkiglijk onbekend is.

Ook verschillende Duitsche romancen moeten hier vóór en gedurende de 16e eeuw bekend zijn geweest, al hebben wij de Nederlandsche bewerkingen niet meer over. Zoo lezen wij bij BÖHME dat het Duitsche lied »vom Grafen zu Rom" ook hier bekend was onder den titel »van den graeve van Roomen" [5]). Reeds in de 15e eeuw moet hier te lande een lied »van den Heer van Valkenstein" bestaan hebben [6]); den inhoud daarvan kan men opmaken uit een Nederduitsch en een Hoogduitsch lied over dat onderwerp [7]). Wie weet of het lied niet oorspronkelijk Nederlandsch geweest zij? Onze tekst toch is verreweg de oudste, al telt hij slechts twee regels.

Ook het Nederduitsche lied op den befaamden zeeroover Stortebeker [8]) en zijn metgezel Gödeke Michael, die in 1402 te Ham-

---

1) t. a. p. 207—236. Vele daarvan behooren tot liederen, welke nu bekend zijn.

2) t. a. p. bl. 232.

3) Vgl. Alexanders Geesten...... door Dr. Joh. Franck. V, 1231 en naar aanleiding daarvan Inl. VII—X.

4) Vgl. WILLEMS. Oude Vlaemsche Liederen, Inl. XXXIII. In n°. 76 der H. B. (II) wordt ook nog even van „tcasteel van Ripermonde" gesproken.

5) t. a. p. bl. 41.

6) zie H. B. II; XXIX

> Ic sach myn heer van Valkensteyn
> uet synre borch (wech riden)

7) BÖHME n°. 28, 29 en 30. UHLAND n°. 124 A.

8) BÖHME n°. 366. Als *wijs* in het H. O. L. bl. 95.

burg ter dood werden gebracht, was hier te lande bekend. Dat blijkt uit het Haerlems Oud Liedtboeck, waar een lied voorkomt op de »Stem: »Stortenbeker en Geerdeken". En evenzoo het in Duitschland zoo bekende lied van den »Lindenschmid" [1]); in het meergemelde geestelijke liedboek van Lenart Klock (1593) is een lied gesteld op de wijze »van den Lindenschmidt". Dat deze liederen in het Hoogduitsch, Nederduitsch en Nederlandsch bestonden, bewijst op nieuw, hoezeer zij algemeen eigendom waren. Andere stoffen welke men zou verwachten in de liederpoëzie aan te zullen treffen, komen slechts in bewerkingen van lateren tijd (na de 16e eeuw) voor. Zoo ving DE COUSSEMAEKER nog liederen op van »Blanchefleur" (Floris en Blancefloer), »Genoveva" en »de wandelende Jode", die m. i. zeker niet ouder zijn dan de 18e eeuw [2]). De twee eerste liederen hebben blijkbaar de volksboeken tot voorbeeld gehad; zij geven alle feiten nauwkeurig terug, maar van eigen opvatting is geene sprake noch van eenige kunstwaarde.

Natuurlijk bewijst het voorkomen van dergelijke liederen in onzen tijd niet, dat er geene oude liederen over die onderwerpen bestaan hebben, maar mij is daarvan niets bekend uit berichten van anderen of door eigen waarneming.

Hier staan wij dus aan het eind onzer kennis. De aanvangsregels en — strofen waren als de laatste lichtende punten in eene schemering, die langzamerhand tot nacht werd; nu ook deze ons begeven hebben, staan wij in eene duisternis, die waarneming onmogelijk maakt.

En toch is in dezen het laatste woord niet gesproken. Immers ook aan de duisternis gewennen onze oogen zich en onderscheiden na eenigen tijd donkere, flauwe omtrekken, waar eerst niets scheen te zijn. Zoo meen ik dan ook te kunnen aannemen, dat er ontzaggelijk veel liederen verloren moeten zijn, waarvan ook niet het geringste spoor meer overig is. Indien men

1) BÖHME n°. 375 en 376. UHL. n°. 139 B.
2) Chants populaires des Flamands de France n°. 51, 62 en 68.

bedenkt, dat de liederen in menig opzicht voor de middeleeuwen waren, wat de journalistiek is voor onze dagen, dat er niets van eenig belang in land of stad of dorp gebeuren kon, dat niet bezongen werd in een lied, dan zal men mijne beschouwing misschien aannemelijk achten. En vele, de meeste dier liederen zullen zijn vergeten met de menschen, wier lotgevallen er in werden verhaald, want de eene gebeurtenis verdrong de andere; de zucht naar het nieuwe vertoont zich ook in de liederpoëzie in hooge mate: »een nieuw lied" was reeds op zich zelf iets aanlokkelijks en de volkszanger vergat dan ook zelden of nooit die woorden als eene aanbeveling aan zijn lied te doen voorafgaan. En hoevele riddergeslachten zijn ondergegaan, wier lotgevallen en avonturen in oorlog en vrede stof zullen hebben geleverd voor tallooze liederen! Om een enkel voorbeeld te noemen — hoe weinigen wisten, voordat burgemeester Nairac het ons vertelde [1]), dat eens de ridderlijke geslachten der Rootselaers, der Glinderens, der Estveldes en zoovele anderen op de Veluwe met hare heiden en bosschen geleefd hebben? En wie heeft niet eens voor een nieuwerwetsch buitenverblijf, bij eene welvarende boerenhofstede of voor het hek van een frischgroen weiland gestaan, waar namen als Raephorst en Poelgeest heugenissen aan lang vervlogen tijden in hem wakker riepen?

Het kost dan dikwijls eenige moeite zich voor te stellen, dat op dien grond eens het sombere, middeleeuwsche kasteel zich verhief, met zijne breede grachten, zijne ophaalbruggen, zijne versterkte hoektorens, zijne smalle, hooge vensters, zijne schietgaten en kanteelen. Dat op de plaats, waar nu croquet wordt gespeeld of de karnton weerklinkt of de koeien grazen, toen de ridders uitreden om »veer met veer en haar met haar" te jagen, de ophaalbruggen dreunden van den zwaren stap der mannen van wapenen, op het binnenplein de schildknapen zich oefenden op de »quintaenge" en de dichter onder de linde voordroeg of zong.

---

1) In zijne pittige, frissche boekjes over de Veluwe.

En toch — zonder een weinigje van die verbeeldingskracht komt men er niet.

Want de oude kasteelen worden gesloopt, de »staten" en »stinsen" voor afbraak verkocht, dikwijls alleen om de rijke eigenaars eenige honderden guldens rijker te maken. Van de liefde, welke een deel van ons geslacht koestert voor zijne nationale monumenten (in den ruimen zin des woords) mogen wij echter het beste verwachten en voortgezette studie moge nog menige oude romance aan den dag brengen, waarvan zelfs het bestaan niet werd vermoed.

II. MINNELIEDEREN.

Reeds zeer vroeg wordt melding gemaakt van de minneliederen onzer Germaansche voorouders. Zoo lezen wij b.v. in het voortreffelijke werk van Uhland[1]): »De eerste sporen van Duitsche minneliederen (*volks*liederen wel te verstaan) treft men aan in het verbieden en afkeuren van wereldsche liederen. Reeds Bonifacius verklaart reien van leeken en liederen van meisjes in de kerk voor ongeoorloofd. Een Capitulare van Karel den Groote uit het jaar 789 bepaalt, dat de nonnen geene »winelieder"[2]) mogen schrijven of zenden." Uhland haalt nog meer bewijsplaatsen aan, die ik echter achterwege zal laten in de meening dat het bovenstaande voldoende is om den ouderdom van het minnelied te staven; wie nadere inlichtingen verlangt, kan ze t. a. p. vinden. Men zal het wel met mij eens zijn, dat wij deze liederen overigens kunnen laten rusten; ten eerste is er zeer weinig uit die vroegste tijden overgebleven en ten andere kunnen die uiterst schaarsche overblijfselen niet tot de Nederlandsche letterkunde gerekend worden. Van eigenlijke lyriek is daar eerst later sprake. Gedeeltelijk geldt m. i. ook voor ons wat Wackernagel van de Duitsche lyriek zegt; dat nl. deze zich eerst kon ontwik-

1) Abhandlung bl. 383.

2) *Wine* beteekent: vriend, gezel en in de Glossen wordt *winelied* verklaard als wereldlijk volkslied. Uit de plaats in de Capitulariën schijnt het nagenoeg zeker, dat hier *minneliederen* bedoeld worden. Men zie de latijnsche teksten bij Uhland.

kelen »in dem Zeitalter des Ichs, der Gemüthlichkeit" en onder den invloed der Fransche letterkunde. Daarom was de lyriek in den beginne eene hoofsche poëzie, die eerst later tot het volk kwam" [1]).

Dat onze oudste minneliederen werkelijk onder den invloed van Frankrijk ontstonden en dat zij door edelen werden vervaardigd, blijkt duidelijk, wanneer wij bedenken, dat de oudste, die wij kunnen aanwijzen, door Vlaamsche edelen in het Fransch werden gedicht.

De trouvères hadden de Provencaalsche lyriek zich tot voorbeeld gekozen en beoefend; wat was natuurlijker dan dat het machtige Vlaanderen — in de 12e eeuw de meeste Fransche gewesten in rijkdom en weelde overtreffend — Frankrijk zou navolgen? En zoo zien wij dan ook, dat mede in het Vlaamsche land de Noordfransche lyriek haren hoogsten bloei bereikte. »Die Lyrik" zegt een kènner dezer poëzie »schränkte sich beinahe gänzlich auf zwei Provinzen ein: Flandern und die Champagne"; en verder: »fast alle berühmtere Namen fallen mit Bestimmtheit dem oder jenem der beiden Länder zu" [2]). Van Vlaanderen mag dit ten minste met zekerheid gezegd worden, want van de 12e tot de 14e eeuw treffen wij eene menigte Zuidnederlandsche edelen aan, die met meer of minder geluk als dichters optraden. De Brabantsche hertog Hendrik III († 1260) ging hen voor en verscheidene edelen uit Brabant, Vlaanderen, uit het Doorniksche, uit Artoys en andere streken volgden zijn voorbeeld [3]), mochten er ook al in

---

1) Vgl. Gesch. der deutschen Lit. II. Abth. bl. 225. »Aus sich selbst und unter Einflüssen, die ihren Quell in der frischlebendigen Gegenwart hatten .... konnte der deutsche Geist die Lyrik erst auf der Entwickelungsstufe bilden, die er jetzt betrat, erst in dem Zeitalter des Ichs, der Gemüthlichkeit, des litterarischen Verkehrs mit Frankreich. Deshalb auch erscheint die Lyrik von vorn herein als eine hoefische Kunst und bekleidet mit allen Merkmalen der Kunstdichtung: an das Volk ist sie erst nach und nach und eigentlich erst dann recht gelangt, als überhaupt die Poesie den Edlen aus den Händen fiel."

2) Zie »Altfranzösische Lieder und Leiche enz. von W. WACKERNAGEL" bl. 189.

3) Men vergel. Trouvères Belges du 12e au 14e siècle, Chansons, jeux-partis etc. par Quenes de Bethune, Henri III duc de Brabant, Gillebert de Berneville .... etc. publiés par M. Aug. Scheler. Bruxelles 1876.

Ook: Serrure, Letterk. Gesch. v. Vlaanderen Ie Deel. Ie Hoofdstuk.

het eigenlijke Vlaanderen niet zooveel gevonden worden als in het overige België. Indien echter eenigen van hen zich er op hadden willen toeleggen de Fransche lyrici in het Vlaamsch na te volgen, welk een invloed ten goede zou dat voorbeeld dan kunnen gehad hebben, welk eene aanwinst voor onze letterkunde zou dat geweest zijn!

Hebben die edelen dat dan in het geheel niet beproefd? zal men vragen. Ik durf die vraag niet met een beslist *neen* beantwoorden. In Maerlants Wapene Martijn immers komt eene merkwaardige strofe voor, die mij ten minste tot voorzichtigheid noopt. Wij lezen daar: [1])

Martyn, ic bem des wel berecht;
Het seget al, eist here, eist knecht,
Vrouwen ende joncfrouwen
In sange ende in rime slecht,
Dat si met minnen syn verplecht,
Ende men cans niet gescouwen.
Mi dinke, dat al die wereld vecht
Jegen der reinre minnen lecht
Ende volgen ontrouwen.
Menich seget nu ende echt:
»Myn sin es so ane u gehecht
»Dat ic wane bedouwen."
Achter maecsi die mouwen.

Maerlant spreekt hier blijbaar over minneliederen (»met sange ende met rime slecht") daaraan is m. i. geen twijfel. Maar welke minneliederen? Ik wijs er in de eerste plaats op, dat M. slechts het oog heeft op den adel; hij spreekt slechts van ridders, knechten (schildknapen) vrouwen ende joncfrouwen." Waren deze minneliederen in het Fransch of in het Nederlandsch geschreven? Beslissen kan ik niet, maar ik geloof, dat alles aanwijst, dat het Fransche liederen zullen zijn geweest. Fransch toch was toen de modetaal voor den adel en dat de Nederlandsche lyriek zich toen reeds zóózeer zou hebben ontwikkeld, dat elkeen liederen in het Dietsch dichtte, is minstens zeer onwaarschijnlijk. Ook zullen

1) Jacob van Maerlant's Stroph. Ged. door Dr. E Verwijs. I. 35.

de edelen de taal der »kerels" daarvoor te gemeen hebben geacht en een onwaardig voertuig voor hunne gedachten.

In elk geval waren de liederen, welke Maerlant bedoelt, gedicht in den trant der Fransche lyrici; dat blijkt voldoende uit hetgeen hij zegt over den inhond dier liederen en den geest der dichters.

Keeren wij tot de Zuidnederlandsche trouvères terug.

Ondervonden wij alzoo reeds in de 12e eeuw in het zuiden van ons land den invloed der Fransche lyriek, in het laatst der 13e eeuw komt zij langs een omweg op nieuw en nu van het oosten binnen. Ook de Duitsche lyriek immers, wij zagen het reeds, ontwikkelde zich onder den invloed der Provencaalsche, zij het ook dat in Duitschland toen reeds eene zelfstandige lyriek bestond. Die Fransche invloed begint zich in de 12e eeuw te doen gelden en blijft ook in de 13e eeuw machtig. In die eeuw zijn het vooral de edelen, welke als dichters optreden, gelijk wij bij Wackernagel lezen. Na te hebben gesproken over het ontwikkelingstijdperk der Duitsche lyriek vervolgt hij aldus: [1]) »In solcher Art schon zu festerer Gestalt erwachsen kam die höfische Lyrik der Edlen von dem zwölften an das dreizehnte Jahrhundert, von der vorbereitenden Jugend an das Blütenalter der Literatur." Valt dus de bloeitijd der Duitsche lyriek in de 13e eeuw en deed de Fransche invloed zich voornamelijk in westelijk Duitschland gevoelen (zooals wij straks zullen zien), dan is het niet te verwonderen, dat wij in de laatste helft dier eeuw den hertog van het naburige Brabant Jan I als dichter onder dienzelfden invloed zien. Brabant en Vlaanderen immers maakten gelijk Uhland zich uitdrukt »ein Weg der Vermittlung" uit tusschen Frankrijk en Duitschland en hij noemt dan ook Jan van Brabant met Heinrich von Veldeke en Friedrich von Husen onder de »vermittelnde Minnesänger." [2]) Van Jan I zijn ons negen minneliederen bekend, welke in de bekende Manessische Verzameling voorkomen en dus

1) t. a. p bl. 230.

2) Abhandlung bl. 465. Vgl. ook de 22e noot, waar bewijsplaatsen te vinden zijn.

n het Middelhoogduitsch zijn opgesteld [1]). Dat het Hoogduitsch lier liederen slecht is, daarover zijn de geleerden het eens. Men ıeeft daaruit opgemaakt, dat zij oorspronkelijk in het Vlaamsch ijn gedicht en later »verhochdeutscht" werden, zooals Gervinus ich uitdrukt. Maar wanneer en door wien?

Het is waar, dat men overal in die liederen het Vlaamsch iet doorschemeren [2]), maar is daarmee bewezen, dat ze oorspronkelijk in het Vlaamsch werden gedicht? Ik althans kreeg den ndruk, dat hertog Jan getracht heeft de Hoogduitsche dichters na te volgen in hunne taal, gelijk de andere Zuidnederandsche dichters het de Noordfransche trouvères deden. Nu s het mogelijk, dat de dichter die liederen eerst in het Vlaamsch opgesteld en later vertaald heeft, maar daardoor zou le zaak toch een ander aanzien verkrijgen en het ons doen betwijfelen of Willems en Hoffmann v. F. wel in 's hertogs geest gehandeld hebben, toen zij die negen liederen in het Vlaamsch vertaalden en ze dus tot den h. i. oorspronkelijken vorm terug brachten [3]). Het ware, dunkt mij, wel wenschelijk, dat iemand lit vraagstuk eens nauwkeurig onderzocht, de taal der bedoelde liederen vergeleek met die van den St. Servaes en van andere gelijksoortige werken om dan met meer zekerheid, dan ik hier loen kan, zijne meening mede te deelen. In elk geval kan men van deze liederen zeggen, dat zij geheel in den trant der »Minnesinger" gedicht zijn en bijgevolg weinig nationaals in

---

1) Vgl. „Manessen's Sammlung von Minnesingern von v. d. Hagen. Zürich 1758." bl. 7.

2) Ik noem maar enkele voorbeelden: „Juncfrouwe edel guoter diren, kusche smal, Ach arm ich pense, ich bin dot sunder wân, Ic sach noit so roden munt noch ouch so minlich ougen, Dog leve ic in hougen, Si mag mis bettern san, Het ich die kur von allen frouwen, das diu schone ist mir geve enz.

3) Mone maakt bezwaar om van twee liederen te erkennen, dat zij oorspronkelijk in het Vlaamsch zouden zijn gedicht nl. van n°. 1 en n°. 8. Hij zegt (Ueb. bl. 194) „Es sind 9 Lieder, wovon N°. 2, 4 bis 7 u. 9 durch ihre niederländischen Formen ihren Ursprung deutlich anzeigen; in n°. 1 und 8 stehen aber Reime die der niederländischen Mundart widerstreiten. . . ." Hij maakt daaruit de gevolgtrekking: „Entweder gehören diese zwei Lieder nicht dem Herzog an oder er hat auch hochteutsch gedichtet." Ook hij kan zich dus voorstellen, dat Hertog Jan zijne krachten zou hebben beproefd in het dichten van Duitsche liederen.

zich hebben. De meeste bestaan evenals de Duitsche liederen uit drie strofen; daar zijn er echter ook welke een of twee strofen tellen.

Jan van Brabant stierf in 1294, maar ook na hem zullen wij den Duitschen invloed op onze letterkunde kunnen waarnemen. Toen in het midden der 14e eeuw het Beiersche stamhuis in deze landen kwam, moesten ook onze taal en letterkunde de gevolgen daarvan ondervinden.

Reeds werd aangetoond, hoezeer die invloed zich aan het grafelijke hof maar later ook elders deed gevoelen. Voor Albrecht van Beieren lieten zich niet zelden Westfaalsche en andere Duitsche sprekers hooren en dat wij bij Augustynken van Dordt, bij Willem van Hillegaersberch en bij Dirc Potter zooveel Hoogduitsche woordvormen aantreffen, laat zich gereedelijk verklaren uit den invloed van het halfduitsche hof der graven uit het Beiersche huis [1]).

Zeer duidelijk zien wij dien Duitschen invloed in een handschrift uit dien tijd [2]). Uit eenige opmerkingen over den inhoud daarvan zal misschien kunnen blijken, hoezeer in die dagen het Hoogduitsch en het Dietsch in deze landen tot elkander waren genaderd en hoe moeilijk het dikwijls is de grenzen te trekken. Naar het mij voorkomt, was dit H. S. het repertoire van een spreker en wel van een Duitschen spreker, die onder de regeering der Beiersche graven hier in het land was gekomen. Overal (vooral in de eerste helft) kan men zien, dat hij moeite doet eene Hollandsche tint aan zijn Duitsch te geven; soms is zijne taal zuiver Duitsch. Het H. S. bevat van alles; zelfs ook een paar Fransche gedichten [3]), een lied van Walther von der Vogelweide [4]), spreuken, sproken en moraliseerende gedichten. Sommige gedichten en liederen zijn in veel zuiverder Hollandsch geschreven

1) Vgl. Gesch. der Mnl. Dichtkunst III, 317, 395, 403
2) N°. 721 van de Kon. Bibl. te 's Hage.
3) b. v. fol. 20 v°. en fol. 42 r°.
4) b. v. fol. 14.

dan andere. Copieerde de schrijver die misschien van een anderen spreker?

Het komt mij voor, dat zoowel Duitsche als Nederlandsche sprekers den tekst hunner sproken en andere gedichten wel gewijzigd zullen hebben met het oog op hunne toehoorders. Een Duitscher zal zich moeite hebben gegeven voor een Nederlandsch (of wil men Dietsch?) [1]) auditorium meer Nederlandsch te spreken en een Nederlander zal (vooral aan het grafelijk hof) licht eenige Duitsche woorden hebben opgenomen. Later zullen die Duitsche woorden veel algemeener zijn geworden en men zal ze gebruikt hebben, geheel op dezelfde wijze, waarop men tegenwoordig zijne taal met Fransche woorden doorspekt. Deze zienswijze berust o. a. op een paar gedichten, die ik in het bedoelde handschrift aantrof. Het eerste is »Ein Jammerliche clage" over den dood van graaf Willem IV en vangt aldus aan:

Eyns nachts in eynem meyen tzyt
Waende ich alre zorgen quyt
Sin, die mich ye in hertzen dwanck,
Dar ich us minem slaephe ontspranck
Van eynem visione zwar,
Sodat mich al die lede dar
Verscricten und worden cranck [2]).

Is dit niet de taal van een Duitscher, die Nederlandsch wil spreken? Ik houd het voor zeer waarschijnlijk. Misschien ook werd het gedicht oorspronkelijk in het Hollandsch opgesteld en later zoo goed mogelijk in het Duitsch overgebracht, toen men het (mogelijk voor graaf Albrecht of een Duitsch edelman) wilde voordragen. Sprekender nog is het andere gedicht [3]). Hier is de

---

1) Ik weet wel, dat men eigenlijk geen recht heeft in de middeneeuwen van „Nederlandsch" te spreken, omdat er toen nog geen sprake was van één land: Nederland. Maar dit adjectief heeft toch vóór, dat het ons eene vrij duidelijke voorstelling geeft van de streken, waar middelnederlandsch werd gesproken; onder *nederlandsch* verstaan wij tegenwoordig immers ook de taal van Vlaanderen en Brabant. Men vergelijke overigens over het woord „dietsc" het keurige artikel van Verwijs in de „Taalkundige Bijdragen I, 217.

2) fol. 22 r°.

3) fol. 37 r°.

taal weer half Duitsch half Nederlandsch, maar — merkwaardig genoeg — vinden wij hetzelfde gedicht in zuiver Nederlandsch terug in het bekende Hulthemsche handschrift.

Blijkbaar heeft dus een Duitsch spreker het van een Nederlandschen overgenomen of de laatste heeft zelf getracht zijn stuk in het Duitsch over te brengen, ten minste er eene Duitsche tint aan te geven. Om te doen zien hoe gering het verschil is, dat in dien tijd bestond tusschen Nederlandsch en verduitscht Nederlandsch, zal ik de beide teksten hier nevens elkander plaatsen.

Hulth. H.S. (Mone, Ueb. 141.)	Haagsche H.S.
Een hoege geborne maget rike	Eyn hoghe gheboren maghet rike
Sag ic sitten verweendelike	Zach ich sitten wonnentlike
Gesiert in hare kemenade	Ghecyert in eere kemenaden
Met dieren costeliken gewade;	Mit duren costelich ghewaden
Fluwelen clederen had si an	Flueelsche cleeder had si an
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
Ende wert van vrouwen ghemint nochtan	Mennich is ghemint nochtan
Omdat hi dansen ende reyen kan,	Omdat hi reyen, dansen kan,
Selc oec omdat hi ryc si.	Mennich omdat hi rîke si.
Hier mach men nu die minne bi	Hîr mach men die minne by
Best verwerven ende gecrigen,	Best ghewinnen ende vercrigen;
Dies vintmer noch, mer ic wil swigen	Hets ghenoech ende ic wil zwigen
Ende hiermet end-ic mine worde	Ende corten mine woert,
Het es messelyc wie-t node horde.	Lichte oft yemant node hoert.

Men ziet hoe dicht de beide teksten elkander naderen.

Dat het Haagsche H.S. waarschijnlijk aan een adellijk heer toebehoorde of aan den spreker, die in zijne dienst was, zou ik opmaken uit een den dorpers vijandigen geest, die ons hier en daar treft. Zoo lees ik b.v. (fol. 38Vo.)

Der vrouwen recht is datsi selen
Mit ridder onde knechte spelen
Onde vrulich cortsyn hem den tsyt;
Al hebben dies de dorpers nyt,
Daerom en sullen siis nie laten;
Goet spel is goet ende dat te maten.

En elders (fol. 8Vo.) deze alleenstaande strofe:

Ten es lewe, lybart noch ander dier
So overmodich noch so fier,
So die kcrel als hy ryct
En hi ziet datmen hem wyct.

In mijne meening, dat dit handschrift aan een of anderen Duitschen spreker zal hebben toebehoord, word ik nog versterkt door hetgeen Dr. VERWIJS ons reeds vroeger mededeelde over een ander H.S., dat door hem onder den titel »Van vrouwen ende van minne" werd uitgegeven. VERWIJS stelt dit H.S. ongeveer in de eerste helft der 15e eeuw; ook daarin treft men verscheidene sterk Duitsch gekleurde stukken naast zuiver Hollandsche aan en ook daar geeft de haat tegen de »kerels" zich lucht [1]).

Volgens den uitgever heeft ook deze verzameling »misschien haar ontstaan te danken gehad aan den een of anderen spreker, die juist niet op een hoogen trap van ontwikkeling stond, en

. . . .

misschien voor 't meerendeel uit zijn geheugen de gedichten opschreef of ze uit zeer slechte H. s. s. putte" [2]).

Indien uit al het voorgaande gebleken zij, dat de Duitsche invloed op onze letterkunde van de laatste helft der 14e en een deel der 15e eeuw niet gering is geweest, dan zal het ons ook niet verwonderen, zoo wij in de laatste helft der 14e eeuw een groot aantal minneliederen aantreffen, welke geheel en al in den trant der »Minnesinger" gedicht en daarbij dikwijls zoo sterk Duitsch gekleurd zijn, dat men niet weet, welke der beide talen men voor zich heeft. Zoo treffen wij dus eene eeuw na den dood van Jan van Brabant op nieuw (of nog?) den invloed van den Duitschen »Minnesang" aan. Gelijk ik reeds vroeger mededeelde, werden deze liederen door de zorg der »Vlaemsche Bibliophilen" uitgegeven [3]); in de inleiding dier uitgave lezen wij: dat

1) Zie de Inleiding XVIII—XXII en XXXIII.
2) Vgl. de Inleiding XXXII.
3) Onder den titel: „Oudvlaemsche Liederen en andere Gedichten der XIVe en XVe eeuwen" (2e Serie — n°. 9).

het H.S., waaruit deze gedichten werden overgenomen, waarschijnlijk toebehoorde aan Heer Lodewijk, een lid van het machtige Brugsche geslacht der Gruythuyses. »Het oude opschrift van het H.S. was: Rhetorycke ende ghebeden-bouck van Mher Loys van den Gruythuyse, prince van Wincestre, ridder van den Gulden Vliese, dict de Bruges, ofte van Brugghe enz." Echter moet hierbij in aanmerking worden genomen, dat deze titel er door eene latere hand op geplaatst is, hoewel waarschijnlijk naar den oorspronkelijken titel [1]). Het belangrijkste deel van het boek zijn zeker de 145 liederen met hunne melodieën en het zijn die liederen die wij hier zullen bespreken. Slechts zeer weinige daarvan zijn in zuiver Middennederlandsche geschreven en die behandel ik later; verreweg het grootste gedeelte is gedicht in den trant en in de taal, welke ik zoo even met een enkel woord aanduidde. Uit de volgende beschouwingen moge blijken hoeveel punten van overeenkomst er bestaan tusschen deze zoogenaamd Middennederlandsche liederen en de poëtische voortbrengselen der »Minnesinger", welk een mengelmoes van Duitsch en Nederlandsch de taal, waarin zij geschreven zijn, dikwijls vertoont en hoe weinig gepast de naam »Oudvlaemsche liederen" derhalve is voor het meerendeel dezer gedichten.

Onder den titel »Des Minnesangs Frühling" werd door LACHMANN en HAUPT eene bloemlezing uit de voortbrengselen der »Minnesinger" van de 12e en 13e eeuw in het licht gegeven. Daarin zijn oudere zangers als: »der von Kürenberc", Dietmar von Eist en Meinloh von Sevelingen vertegenwoordigd en ook de jongere dichters, die meer dan zij onder den Franschen invloed stonden [2]); onder de laatsten telt men in de eerste plaats »Her Friderich von Husen", dan ook Grave Ruodolf von Fenis, Her Hartwic von Rute, Her Bligger von Steinach, Her Uolrich von Guotenburc en vele anderen.

---

1) Zie daarover de Inl. II.

2) Men vergelijke over dit verschil tusschen de oudere »altheimische« en de westduitsche, meer »romanisierende« lyriek het zesde hoofdstuk van Reinhold Becker's boek: »Der altheimische Minnesang« getiteld: »Der innere Gegensatz der westdeutschen und der altheimischen Lyrik.«

Deze dichters behooren bijna zonder uitzondering tot den adel en hunne poëzie is eene hoofsche poëzie, waarin de vrouwendienst ten top wordt gedreven. Hooren wij hoe een van de beste kenners der Duitsche letterkunde die poëzie karakterizeert [1]).

»Evenals van Anakreon's lier, zoo klinken ook van de hunne slechts tonen der liefde. Maar geene liefde vol gloeiende begeerte en van verterende kracht, ook geene lichtzinnige liefde, welke het alleen om onbekommerd genot te doen is, maar eene liefde, die hoofdzakelijk bestaat in geestige praatjes op rijm. Het lyrische gedicht wordt hier een gekunsteld huldebetoon, vol aandringen en smachten, vleierijen en eerbewijzen. Wij treffen derhalve minder de taal van het gemoed dan een spel van den geest aan, minder gevoel dan spitsvondigheid" [2]). Hierbij zijn nog vele andere trekken te voegen, welke ons in het vervolg onzer beschouwingen voor oogen zullen komen.

De poëzie der »Minnesinger" is hoofsch, zeide ik en dat ook de bedoelde Nederlandsche liederen dien stempel dragen, blijkt al dadelijk uit de verachting, waarmede over de »kerels" wordt gesproken als geheel onvatbaar voor de edele minne. Reeds in de ridderpoëzie wordt meermalen gezegd, dat de dorper niet in staat is in de genietingen der liefde te deelen. Maar ook hier lezen wij:

Maer altoos es in vruechden ryc
Lief bi lief in trouwen reyn.
Een kerel ghert der vruechden gheyn,
Hi mint den scat, spise ende wyn;
Want elc ende elc neemt gerne tsyn [3]).

---

1) SCHERER in zijne Gesch. der Deutschen Literatur. bl. 154.

2) Vgl. ook „der Altheimische Minnesang„ bl. 192.

Ik heb mijne voorbeelden niet uitsluitend aan die zoogenaamd „romanisierende„ dichters, maar hier en daar ook aan de oudere „Minnesinger„ en WALTHER VON DER VOGELWEIDE ontleend. Het spreekt echter van zelf, dat ik noch den innig gevoelvollen, zinrijken WALTHER noch b.v. HARTMANN VON AUE op dezelfde lijn stel als de anderen. Indien ik soms ook hunne gedichten aanhaal, dan is dat alleen om een voorbeeld te geven van eene gedachte of uitdrukking, die ik bij uitgebreider kennis van de poëzie der „Minnesinger„ ook wel elders had kunnen vinden; d. w. z. in de poëzie dergenen op wie SCHERER's woorden toepasselijk zijn.

3) t. a. p. bl. 56.

Elders [1]) wordt »een kerel grys" als minnaar door den dichter bespot en in een ander lied leest men weer:

Want ich di diene in trauwen rein
Niet als vilein,
Die helt met allen winden [2])

Een voorname karaktertrek van de poëzie der »Minnesinger" is, dat de liefde daarin geheel als eene eeredienst wordt opgevat; de minnaar staat tot zijne geliefde als de dienaar tot zijne meesteres. Zoo lezen wij in den »Minnesangs Frühling" [3])

Mich kunde niemen des erwenden
in welle ir wesen undertân

en

mac ich der guoten minne
mit mîme dienste nicht bejagen. [4])

en onophoudelijk wordt over dien *dienst* gesproken [5]). Datzelfde begrip, diezelfde verhouding vinden wij in onze liederen terug. Men vergelijke b.v. uitdrukkingen als: »Ic diene haer waerlic openbaer" (IV); »Sonder verganc / sal ic di dienen minnentlych" (id.); »Ic blive haer eighin minnentlyc" (IX); »Ic blive dyn eighin vry allein" (X); »Sonder fraude of malengien / willic eewich haer dienre syn" (XII) en nog vele andere plaatsen, waar de minnaar zich steeds den »eighyn", den lijfeigene zijner minnares noemt. Vernedert hij zich zelf dus tot haren knecht, zij zelve wordt door hem verheven tot zijne koningin, zijne keizerin zelfs. Zoo lees ik in het Duitsch: »In einem wilden walde er sach / sîns herzen küniginne" en »Neinâ küniginne / daz mîn dienest sô iht sî verlorn!" [6]). In het Nederlandsch op dezelfde wijze en nog sterker: »Nu blyft ghecroont, myn coninginne"; »myn »hoochste souvereine"; »soete, lieve souvereine"; »Myns hertzen keyserinne"

1) t. a. p. n°. 48. 2) t. a. p. n°. 76. 3) bl. 51, 23. 4) bl. 76, 30.
5) b.v. 53, 12; 69, 1; 78, 7; 79, 12; 81, 3; 84, 19; 93, 24; 123, 18; enz.
6) M. F. 73, 14; en 93, 24. Zie ook nog 150, 27.

enz. [1]) Een blik van haar geldt den getrouwen dienaar ook meer dan schatten [2]) en in het Nederlandsch lezen wij evenzoo:

Selver, gout ende dierbaer steine
Jeghen een wivelic aenzien
Dat prisic zeker al te cleine [3]).

Voor zinnelijke liefde is in deze lyriek geene plaats. Terecht zegt Becker: »Nie ist von *bîligen*, *umbevangen* oder auch nur von *guoter naht* die Rede." [4]) In den »Minnesangs Frühling wordt dan ook steeds gesproken van »reiniu wîp" en evenzoo kennen de Nederlandsche liederen slechts »reine minne." Zoo b. v. »Een onrein dincken ic niet en mein" [5]) en elders:

De hoochste staet der vroylicheit
Om jolizelyc te leven:
Dats minne vul der reinicheit [6]).

Reeds de herinnering aan de geliefde »verslaet alle onrein ghedachte" [7]) en hare eer gaat hem boven alles:

Want in wil niet, dat soe yet doet,
Haer eere ne si behouden [8]).

De eerbied, dien men voor zijne meesteres koestert, verplicht den minnaar om voor geen prijs haren naam te melden of zich op hare gunsten te beroemen. Een »beroemech" minnaar — wij zagen het vroeger reeds — begaat eene misdaad tegenover het vrouwelijk geslacht. Zoo prijst in den »Minnesangs Frühling" een meisje haren minnaar, omdat:

Sîn suezer munt des ruomes nie gepflac
dâ von betrüebet iender wurde ein saelic wîp.

en Walther von der Vogelweide deelt dikwijls scherpe berispingen uit aan de »schamelôsen" die hem telkens en telkens weer naar den naam zijner schoone vragen [9]). Zoo zegt hij b.v.

---

1) Oudvl. Lied. n°. 61, 117, 70, 50. 2) M. F. bl. 133, 1.
3) t. a. p. bl. 56 (1, 5.) 4) t. a. p. bl. 194. 5) Oudvl. Lied. n°. 30.
6) n°. 126. 7) n°. 141. 8) n°. 29.
9) Vgl. Walther von der Vogelweide ed. Pfeiffer. n°. 19.

Vil maneger frâget nâch der lieben wer si sî
der ich diene und allez her gedienet hân.
sô des betrâget mich. . . . . [1]).

en elders [2]) roept hij uit: »Waz touc zer werlte ein rüemic man?"

Zoo lezen wij ook in een der Nederlandsche liederen, dat geheel handelt over het verzwijgen van den dierbaren naam voor de »wroughers:" »Wie zo es, dan seggic niet." [3]) En in een ander lezen wij:

Maer wie ich meyn
Wil ich niemen doen ghewach
Dan huer allein. . . . . . . [4])

Slechts een enkele maal laat hij zich overhalen den beginletter van heur naam te noemen [5]). De waarlijk »hovesce" minnaar moet eene heimelijke liefde koesteren en die zorgvuldig voor het oog der wereld verborgen houden. Wij vinden dan ook in het Duitsch uitdrukkingen als: »Tougen minne diu ist guot." [6]) Wie zich de gunst van edele vrouwen wil verwerven, moet: »senelîche swaere tragen / verholne in dem herzen" [7]) en »der dâ wol helen kan / der hat der tugende aller meist." [8]) Evenzoo vangt een liedje in de Nederlandsche verzameling aan met de woorden: »Helen es int herte myn." [9]) Als de liefste verre is, slaakt de getrouwe minnaar de bitterste verzuchtingen Hij smelt weg van verlangen; nu eens klaagt hij, dat zijne liefde onbeantwoord blijft, dan weer dat de booze twijfel hem geen rust laat [10]). En wordt hem eindelijk de zoo vurig verlangde nabijheid vergund, dan kan hij er nog niet van genieten, want haar aanblik brengt hem in eene soort van bedwelming. Zoo spreekt een minnaar:

So ich bî ir bin, mîn sorge ist deste mêre,
als der sich nâhe biutet zuo der gluot;
. . . .
So ich bî ir bin, daz toetet mir den muot [11]).

---

1) ald. n°. 35, 25. 2) t. a. p. n°. 56. 3) t. a. p. n°. 109,
4) n°. 134. 5) n°. 43, 44, 50. 6) M. F. 1, 12.
7) ald. 12, 6—8. 8) ald. 14, 22. Vgl. ook nog bl. 124, 8.
9) bl. 279.
10) Vgl. M. F. 45, 22; 173, 6; 174, 14; en in de Oudvl. Lied. n°. 105, 122, 124, 127, 128, 131, 137, 138. 11) M. F. 82, 12.

Wanneer hij voor haar staat, kan hij niet spreken, zoodat zij hem uitlacht [1]) en als hij haar slechts hoort spreken

So ist mir alse wol
daz ich gesitze
vil gar âne witze
nochn weiz war ich sol [2]).

En evenzoo lezen wij in eene samenspraak tusschen twee vrienden in de Nederlandsche verzameling:

A. So sprec huer an!
B. Ich wil, in can.
Eer icse zie
So hueghes mie;
Comicker bi, mi vreeses dan [3]).

De liefde van den waren minnaar blijft echter onwankelbaar en aan de lofzangen op zijne eigene gestadige, trouwe liefde (»diu staete") komt dan ook geen einde [4]).

Ook in andere zaken merken wij nog overeenkomst op. Zoo b. v. in het zenden der liederen: in het Duitsch lezen wij uitdrukkingen als: »dar zuo send ich in disiu liet" [5]) en

Sît ich des boten niht enhân
Sô wil ich ir diu lieder senden.

Verschillende nieuwjaarsoverpeinzingen in de Nederlandsche verzameling werden waarschijnlijk ook in den vorm van brieven gezonden. Zoowel in de Duitsche als in de Nederlandsche liederen worden de minnaars altijd belaagd door afgunstigen, benijders en lasteraars (in het Duitsch »merkaere" genoemd [6]). Alleen een droom van het geluk, waarnaar zij over dag smachten, kan hen des nachts van tijd tot tijd schadeloos stellen. Zoo lezen wij in het Duitsch:

---

1) ald. 135, 19—35.
2) ald. 141, 33. Vgt. ook „W. v. d. Vogelweide's: „Schüchterne Liebe" t. a. p. n°. 51.
3) ald. n°. 91.
4) Vgl. M. F. 47, 33 (unstaete) 52, 13; 81, 4; 81, 14; 154, 27; 211, 35; 212, 1—35. Oudvl. Lied. n°. 84, 87, 102, 103, 110, 112, 115.
5) M. F. 48, 19. 6) ald. 50, 32; 7, 24; 13, 14; 16, 19.

Minne diu der werlde ir freude mêret
seht, diu brâhte in troumes wîs die frouwen mîn [1])

en in het Nederlandsch vinden wij ook de beschrijving van zulk een gelukkigen droom:

Een droom haet mir tze vruechden bracht
Das mir di nacht
Tze balde dus overlidet.
Myn gheist en ruste nye zo zacht [2])
. . . .

In de uitdrukking der weinige en steeds terugkeerende gedachten treft men in beide talen dikwijls dezelfde beelden en dezelfde sporen van valsch vernuft aan.

Zeer geliefd is de voorstelling, waarin de minnaar zijn hart vergelijkt bij een juweelkistje en het beeld der liefste bij den schat, die daarin bewaard wordt. Zoo b. v. in het Duitsch:

Mîn herze muoz îr klûse sîn
al die wîle ich habe den lîp [3]).

En hetzelfde beeld treft men aan in het allerliefste liedje, dat aan het hoofd der naamlooze liederen in den »Minnesangs Frühling" prijkt.

Du bist mîn, ich bin dîn:
des solt dû gewis sîn.
du bist beslozzen
in mînem herzen:
verlorn ist daz slüzzelin:
dû muost immer drinne sîn [4]).

In de Oudvlaemsche Liederen wordt dat beeld ook niet zelden gebruikt. Zoo b. v.

In mire hertzen scryn
So leicht die minne dyn
In also groter werde [5]).

Op die wijze kan de oprechte minnaar dan ook tegelijk van

1) M. F. 145, 9. 2) Ovl. Liedb. n°. 116. 3) M. F. 43, 19.
4) Vgl. ook nog. M. F. 127, 1—10; 194, 21—25. 5) Oudv. Lied. n°. 7.

zijne geliefde scheiden en toch bij haar blijven. Zijn hart immers blijft bij haar en hij voert het hare met zich. Zoo lezen wij in het Duitsch:

Nu muoz ích varn und doch bî ir belîben
Von der ich niemer gescheiden en mac [1])

en in de Oudvlaemsche liederen:

Al sceidic van dir int gezicht
Myn hertze en sciet nie, vrauwe, van dir,
Hoe verre ich anders van dir bin;

Tzwaer, in bin sonder hertze nicht,
Draghic int sceiden tdyn met mir [2]).

Ten slotte krijgen de oogen dikwijls de schuld van alles; zij hebben het eerst de geliefde aanschouwd, door hen is haar beeld binnengedrongen en heeft des minnaars hart ingenomen. Daarom klaagt hij: »mir habent diu ougen vil getân ze leide" [3]) en daar deze hem al zijn leed berokkend hebben, zou hij ze gaarne willen missen:

daz tuont mir dougen mîn:
der wolte ich âne sîn.

En elders lezen wij deze voorstelling:

der enzwei gebraeche mir das herze mîn
der möhte sie
schône drinne schouwen.
si kam her
dur diu ganzen ougen
sunder tür gegangen [4]).

Evenzoo lezen wij in de »Oudvlaemsche Liederen" eene vergelijking tusschen het hart en de oogen, die ten nadeele der laatsten uitvalt:

Een oghe upslaen es wandelbaer
Maer als tghesichte wil bliven staer,
Ende laten inwaert vlieghen,
So moet daer therte segghen waer;
Want zoe en can niet lieghen [5]).

---

1) M. F. 114, 35. 2) Oudv. Lied. n°, 104. 3) M. F. 47, 15.
4) M. F. 127, 1—10. Vgl. ook nog 194, 18 en 25. 5) ald. n°. 95.

Uit hetgeen ik gaandeweg heb aangehaald van de bedoelde Vlaamsche liederen, heeft men kunnen zien, dat verscheidene er van Duitsch gekleurd zijn. Ik zal daaraan nog een paar sprekende voorbeelden toevoegen, Zoo b. v.:

No hier, no daer, waer ich belende
Ne vindic vruecht no troost, no heil;
Ach ware des tzwivels, vrou, een hende
Ende ich der hofen creighe een deil,
So ware myn hertze in vreuchden gheil;
Wes ich nu doe, dats jeghen spoet [1]).

en

Dat saltu seker vinden waer
Dattu mich haes in dir ghewald
Daertzoe groetich di duzentfald [2]).

Ook enkele uitdrukkingen als: »troutzalich" en »troutzaerte" wijzen op Duitschen invloed.

Ik meen dus met recht te kunnen beweren, dat men de hier behandelde minneliederen slechts met voorbehoud onder de »oudvlaemsche" kan rangschikken. De uitgever schijnt trouwens zelf ook van die meening te zijn. Hij zegt immers: »Het geheele H. S. schynt het werk niet te zyn van een' en denzelfden schryver; sommige van de honderd vyf en veertig liederen, indien wy ze naer de tael oordeelen, zou men eenen Limburger of Klevenaer kunnen toeschryven." [3]) Deze gissing schijnt mij wel aannemelijk; alleen zou ik de vraag willen stellen: of al die Duitsch getinte liederen wel door één dichter zouden zijn vervaardigd. Het is mogelijk, maar ik acht het toch niet waarschijnlijk, omdat het mij voorkomt, dat het eene lied veel meer Duitsch gekleurd is dan het andere.

Overigens treft men ook menig schoon lied aan in deze verzameling. Ik wijs b. v. op dat, waarin het scheiden bezongen wordt:

Sceiden, onverwinlic leit,
Onvruechdelyc es dyn begin
Dat nemic waerlic up myn heit;
Ten brinct gheen dinc meer lidens in.

1) n°. 131. 2) n°. 118. 3) Inl. III.

Sceiden, du dwinx herte ende zin,
So langher tyt, so meer verdriet,
Sceiden, dune ghenouchs mi niet [1]).
enz.

Op een ander aanvangende met deze strofe:

Neemt das vor goet,
Lief beilde zoet,
Das ich dir gheve
Sin, hertze ende moet
In dyn behoet
De wile ic leve [2])

vooral op het liefelijke gedicht, waarin de leeuwerik bezongen wordt en dat ik hier in zijn geheel wil overnemen:

Aloëtte, voghel clein!
Dyn nature es zoete ende rein,
So es dyn edel sanc;
Daer dienstu met den here allein
Te love om sinen danc.

Daeromme ben ic met di ghemein;
Ander voghel willic ghein
Dan di myn leven lanc.
Aloëtte, voghel clein!
Dyn nature es zoete ende rein,
So es dyn edel zanc.

Nider boos, onreine, vilein!
Die rouc die es wel dyn compein,
Neimt dien in uw bedwanc,
Laet minlic hertzen syn bi eyn
Sonder loos bevanc.

Aloëtte, voghel clein!
Dyn name es zoete ende rein [3]).
enz.

Ook moge hier plaats vinden het fraaie lied tegen de kwellende gedachten, die den minnaar rust noch duur laten:

1. Vaer wech, ghepeins, God gheve dir leit
Dattu ye quaems in myn ghedacht;

---

1) n°. 96. 2) n°. 107. 3) n°. 125.

Du bist vortan van mi ontseit,
Ende ic ontsegghe al dyn gheslacht.
Vaer wech!
Vaer wech ende vliet van mi ghereit,
Dune laets mi rusten dach no nacht.

2. Du aens ghebrant met onbesceit
Myn hertze ende al myns zinnes cracht;
Mi dwinct so zere dyn aerbeit,
In haen no vruecht, no vruechden macht.
Vaer wech!
Vaer wech ende doe van mi ghesceit,
Dune laets mi rusten dach no nacht.

3. Ach groen nu zi myn ommecleit,
Want ich mi nie so moede en vacht,
Helpstu mir niet, soot mir nu steit,
So werdic zaen ghevanghen bracht.
Vaer wech!
Vaer wech, helf God om vroilicheit,
In can gherusten dach no nacht [1]).

Reeds herinnerde ik met een enkel woord aan de overige liederen in deze verzameling. Ze zijn ongeveer veertig in getal en in zuiver Vlaamsch geschreven. Allerlei genres zijn vertegenwoordigd, van het ridderlijke minnelied tot het schimpdicht tegen de kerels, van het philosophische en moralizeerende lied tot het luchtige danslied en de soms al te dartele liefdesavonturen van monniken en poorters.

Wij zullen die liederen gedeeltelijk in dit, voor een ander deel in volgende hoofdstukken behandelen. Als den dichter dier liederen noemt de uitgever zekeren Jan van Hulst, die van edele afkomst was en de zonden zijner vroolijke jeugd later met het priesterkleed zocht te bedekken. Uit die liederen blijkt dus, dat wij in de laatste helft der 14e eeuw oorspronkelijk Nederlandsche liederen hebben aan te wijzen. Zeker zijn echter dergelijke voortbrengselen als de hier behandelde Duitsch gekleurde liederen niet zonder invloed geweest op de vorming van dat deel der Nederlandsche lyriek. Uit die liederen toch zullen degenen, die ze hoor-

1) n°. 140.

den of lazen, hebben kunnen leeren, hoe men de taal behandelen moest en wat men er mede doen kon.

Gaan wij nu de ontwikkeling onzer lyriek nog eens in 't kort na, dan zien wij, dat Wackernagel's woorden, die ik vroeger aanhaalde, vrij wel bevestigd worden.

In het eerst staat onze lyriek onder Franschen invloed; tal van Zuidnederlandsche edelen, met den hertog van Brabant, Hendrik III, aan het hoofd, volgen de Noordfransche trouvères na. In de laatste helft der 13e eeuw zien wij een anderen hertog van Brabant den blik richten op het ook onder Franschen invloed staande Duitschland, waar het minnelied zijne schoonste triomfen reeds had gevierd; dat voorbeeld zal zeker niet zonder navolging zijn gebleven, al kan ik dat niet bewijzen. Ik houd het echter voor zeer waarschijnlijk, dat menig Brabantsch edelman zal zijn gevolgd, waar zijn hertog hem voorging. Limburgsche en Kleefsche edelen, die het beschaafde middelhoogduitsch misschien niet goed machtig waren en wier taal toch ook veel dichter bij het Duitsch stond, zullen in de 14e eeuw minneliederen gedicht hebben in hunne eigene taal, die den overgang vormde tusschen Duitsch en Nederlandsch. Onder die liederen moeten m. i. worden gerangschikt de Duitsch getinte liederen, welke wij hierboven beschouwd hebben. Deze kunnen den Brabantschen en anderen Nederlandschen edelen, zooals ik reeds zeide, den weg hebben gewezen, toen zij in hunne eigene taal als dichters wilden optreden.

Tot dusver sprak ik steeds van *edelen*, maar reeds in de 14e eeuw zullen de voorname poorters hen ook hierin wel hebben nagevolgd. En bij de steeds aangroeiende welvaart en ontwikkeling zal ook de middenstand zich weldra niet meer onbetuigd hebben gelaten. Zóó zag het volk de kunst ten laatste van de edelen af en begon haar zelfstandig te beoefenen. Voordat die beweging zich echter aan het geheele volk kon mededeelen, moest een graad van algemeene ontwikkeling bereikt zijn, welke wij te onzent eerst in de 15e eeuw aantreffen. In die eeuw immers bereikten de bloei en de welvaart dezer landen eene vóór dien tijd ongekende hoogte. De machtige hertogen van Bourgondie spreidden

eene ongeloofelijke pracht ten toon en ook bij hunne onderdanen heerschten overvloed en weelde. Dat bij eene dergelijke maatschappelijke welvaart ook de kunsten bloeiden, is niet te verwonderen en wat al schoons zijn wij aan de 15e eeuw verschuldigd!

Hoe menig bevallig stadhuis met slanken toren en fraai beeldhouwwerk, hoe menig sierlijk woonhuis in warmen, rooden steen, harmonieus afgezet door gele of witte sluitsteentjes, werden in dien tijd gebouwd.

De »van Eycken" schilderden hunne »Aanbidding van het Lam Gods," dat overweldigende stuk, waarin men niet weet, wat meer te bewonderen: het stoute genie der schilders, die zulk eene gedachte dorsten verwezenlijken of de harmonie der rijke, glanzige kleuren of de onvergelijkelijke schoonheid en fijnheid der uitvoering. Memling wrocht zijne juweelige ryve van St. Ursula; Rogier van der Weyden, Hugo van der Goes, Gerard van Oudewater, en Jan van Maubeuge zijn zooveel andere lichtende sterren aan dezen kunsthemel. De muziek had een zoo hoogen trap van ontwikkeling bereikt, dat een uitnemend geschiedschrijver de laatste helft dezer eeuw in de muziekgeschiedenis naar de Nederlanders zou willen noemen [1]). En daar nu de kunst voldoen moet aan de behoeften des gemoeds, waaruit zij ook ontsproten is, zoo mogen wij veilig aannemen, dat de Nederlanders dier dagen een rijk en ontwikkeld gemoedsleven hebben gehad. Voor een deel blijkt dat ook uit de letterkundige gewrochten dier eeuw, allereerst uit het proza. De machtige beweging der mystiek, die zich aan het geheele beschaafde Europa had medegedeeld, deed zich ook te onzent gevoelen. De vrome prior van Groenendael, Jan van Ruysbroeck was reeds in de 14e eeuw haar wegbereider geweest; in het begin en het midden der 15e eeuw volgden hem de Windesheimer monnik Hendrik Mande en Dionysius Carthusianus en schreef de kluizenaar van den St. Agnietenberg in de stille cel, die hij zoo liefhad, het gulden boekske der »Navol-

1) „Das Jahrhundert von 1450 bis 1550 verdient in der Musikgeschichte recht eigentlich den Namen des Jahrhunderts der Niederländer." (Ambros. Gesch. d. Musik III, 3).

ging". De diepe en fijne kennis des gemoeds en de dikwijls aangrijpende waarheid der opmerkingen van Thomas à Kempis verrassen te meer, als men zich kort te voren verkwikt heeft aan de frischheid en onnavolgbare naïveteit van zoo menige kloosterlegende in denzelfden tijd opgesteld.

Maar niet al de mannen van die dagen gelijken op de ernstige monniken van Memling, op wier bleeke gezichten en in wier sprekende oogen het geheele kloosterleven te lezen staat en niet alle vrouwen hebben de bovenaardsche uitdrukking van gelaat, welke men zoo dikwijls bij de oude meesters bewondert. Niet allen wenschen de »gracie der schouwing" deelachtig te worden om na een zalig verscheiden in blinkend witte kleederen en met palmtakken in de handen op de gouden straten van het hemelsch Jerusalem te mogen wandelen; grooter was voorzeker het aantal van hen, die nog met hart en ziel aan de wereld en hare begeerlijkheden verknocht waren en van wier luchtige levensbeschouwing men zich slechts een onvolkomen denkbeeld kan vormen uit Dirk Potters »Minnen Loep". Had het gemoedsleven zich dus in zoo verschillende richtingen ontwikkeld, waar zou men dat dan duidelijker kunnen waarnemen dan in de lyriek, die bij uitnemendheid de poëzie van het gemoed is?

En als wij het oog richten op den rijken 15e eeuwschen liederschat, dan zullen wij dat vermoeden tot zekerheid zien worden. De geheele mystieke levensbeschouwing vindt men terug in de geestelijke liederen van dien tijd. Ook daar treft men dat innige, naïeve geloof aan, dat vurige verlangen om van dit aardsche ontslagen te worden, dien afkeer van de wereldsche genietingen en die verheerlijking van het leven hiernamaals, dat inkeeren in eigen gemoed en dat harde zelfverwijt. Maar ook de wereldlingen doen hunne stemmen hooren. Nevens de schoone, geestelijke liederen staan even schoone minneliederen; hier kent men geen afkeer van de wereld, noch beschuldigt men er zich zelf, maar hoort men de uitingen van een levenslustig, jong volk, krachtig en overmoedig door zijn voorspoed; hier wekt men op tot onbezorgde vroolijkheid, hier wordt gedanst en gezongen bij

kan en viool, hier wordt gevrijd en gekust en dikwijls de leer der zinnelijkheid gepredikt in liederen — dartel tot onbeschaamd wordens toe.

Op het minnelied door UHLAND zoo juist »die Blume der Lyrik" genoemd, zullen wij nu onze aandacht vestigen. Zooals ik reeds vermeldde, behooren sommige dier liederen nog tot het laatst der 14e eeuw, vele andere zijn minstens uit de 15e eeuw en weer andere kunnen met groote waarschijnlijkheid tot dienzelfden tijd gebracht worden. Die der eerste soort komen namelijk voor in de meergemelde O. V. L. [1]), de aanvangsregels van andere dienden reeds in de 15e eeuw om de melodie van een geestelijk lied aan te geven en deze moeten toen dus reeds zeer bekend zijn geweest; nog andere worden in tegenstelling met de overige liederen steeds »oude liedekens" genoemd. Van sommige hunner kan men bewijzen, dat zij tot de 15e eeuw hebben behoord en gelijkheid van taal en vorm geeft recht hen alle over een kam te scheren; nog weer andere werden afgeschreven uit 15e eeuwsche handschriften [2]).

De bloeitijd van het minnelied valt dus in de 15e eeuw en deze bloei bleef voortduren tot het midden der 16e. Het aantal liederen, dat ons uit die laatste eeuw overgebleven is, overtreft dat der 15e eeuwsche verre; men moet daaruit echter niet afleiden, dat er in de 16e eeuw betrekkelijk meer minneliederen gedicht werden dan in de 15e. De oorzaak van het feit, dat er ons niet meer uit laatstgenoemde eeuw zijn overgebleven, ligt m. i. in den aard dier liederen zelf, die spoediger vergeten werden dan de verhalende liederen en sneller dan deze plaats moesten maken voor nieuwe. Er zijn voorzeker punten van verschil op te merken en aan te geven tusschen de minneliederen der 15e en die der 16e eeuw en ik zal daarbij van tijd tot tijd stilstaan. Groo-

1) Ik zal deze afkorting gebruiken voor: Oudvlaemsche Liederen.

2) Bij vele der 15e eeuwsche liederen is door HOFFMANN VON F. en WILLEMS het H.S. aangegeven, waaruit zij zijn overgenomen; van andere vindt men de aanvangsregels reeds in de 15e eeuw, gelijk uit de door H. v. F. verzamelde »Liederanfänge blijkt; van nog andere heb ik hier en daar den tijd zooveel mogelijk bepaald.

ter is echter de overeenkomst, welke er tusschen beide soorten bestaat: zoowel in de stoffen, die zij behandelen als in de wijze, waarop zij die stoffen verwerken. Ik zal dus trachten een beeld van het minnelied te schetsen, dat in hoofdzaak de beide eeuwen weergeeft en daarna eenige bijzondere trekken noemen, die men zou moeten toevoegen of weglaten, al naar gelang men zich de eene of andere eeuw wil voorstellen.

Om het overzicht gemakkelijker te maken, zal ik alle minneliederen in twee groote afdeelingen rangschikken. De eerste zal die liederen bevatten, welke min of meer een dramatisch karakter vertoonen; de tweede: diegene, welke zuiver lyrisch zijn. Tot die eerste afdeeling behooren dus alle samenspraken, ook de zoogenaamde Wachter- en Meiliederen en wij zullen deze nu naar het vervolg behandelen.

Samenspraken vindt men zoowel in de 15e als in de 16e eeuw, misschien zelfs waren zij in de eerste nog talrijker [1]). Dikwijls is de minnaar ongeduldig: zijne getrouwe liefde heeft hem nog niet mogen baten en verwijtend zegt hij tot zijne gezellin: [2])

Ic claghe, en mach mi baten
Niet een vingherlyn;
Verlangen doet mi pyn!

En met dien laatsten regel besluit hij elke hernieuwde klacht. Maar zijne vroede en hoofsche gezellin vermaant hem geduld te hebben.

Si sprac: ghi sult u houden
Vroilic ende verbouden
In der minnen gloet.

en tegenover zijn telkens terugkeerenden slotregel stelt zij den hare: »Quaet (h)aeste es al onspoet". Elders verkrijgt hij wel het gewenschte antwoord op zijne vurige beden, maar het schalksche

---

1) Vgl. (15e eeuw) O. V. L. n°. 53; A. L. n°. 131, 141, 165; H. B. II n°. 98; Willems n°. 135; (16e eeuw) A. L. n°. 1, 42, 43, 64, 133, 194; H. B. II n°. 103.
2) O. V. L. n°. 53.

meisje geeft zich niet zoo dadelijk gewonnen. Haar vrijer smeekt: [1])

Schoon lief, ic sou u vraghen:
(Woudyt in duechden verstaen)
Sal ic noch langer jaghen,
Eer ic sal connen ghevaen?
Ic hebbe u utvercoren
Al in dat herte myn;
Segt mi, salt zyn verloren,
Druc moet myn eyghen zyn.

»Lieve gezel", antwoordt het meisje, »ik ken u nog niet genoeg, maar mocht u misschien eens een gunstbewijs van mij ten deel vallen, dan zeg ik u: wees bescheiden" (»weest huesch in uwen mont"). En hij put zich uit in betuigingen: hoorde hij maar eens een enkel vriendelijk woordje, het zou in zijn hart besloten blijven, daarvan kan zij zeker zijn. Maar zij is of schijnt ten minste nog niet overtuigd:

Men mach u niet betrouwen,
Dat segghic u goet ront.

En weer voegt zij er dartel bij:

Begheerdy wil van vrouwen,
Syt huesch in uwen mont.

»Ach! gij schertst zeker," herneemt hij, »maar ik geef de hoop daarom niet op; de kans zal nog wel eens ten goede keeren." Dat is haar weer wat te boud gesproken en zij houdt zich boos:

Gheselle, ghi sout u scamen,
Dat ghi mi dus dic vermaent,
Ghi gaet al door die bramen,
Den wech is onghebaent,
Die ghi beghint te treden.
Och, wiste ick uwen gront!
Ic waer noch bat te vreden,
Waerdi huesch in uwen mont.

Weg is het beetje moed, dat hij zoo even nog bezat! »Hoe dikwijls heb ik om u gezucht, als wij elkander zagen op straat en

1) A. L. n°. 141.

in de kerk! Is dat dan alles te vergeefsch geweest?" vraagt hij op neerslachtigen toon. En nu krijgt zij toch medelijden met den armen minnaar, wiens liefde haar werkelijk niet ongevallig is; zij zal hem hare hand dan schenken, maar — ook nu nog niet alle vingers tegelijk. Zij steekt hem een vinger toe, overtuigd, dat hij de geheele hand wel zal nemen, want plaagziek klinkt het:

Gheselle! u soete woorden,
Die gaen int herte myn.
Mer oft also gebuerde,
Dat water worde wyn
Ende ghi myn minne cost crighen,
Waer u dat niet een vont?

Als ik eens: ja, zeide. Hoe zou u dat lijken? En voor alles:

Soudy wel connen swyghen
Ende huesch zyn in uwen mont?

Op zijne hernieuwde betuigingen geeft zij zich ten laatste over en droefheid en druk zijn vergeten, nu de bloem van alle vrouwen hem voor zijne trouw beloonen zal.

Even plaagziek en dartel is een ander meisje, dat wij met haren minnaar buiten zien wandelen. Zij plukt viooltjes, vlecht er een krans van, siert er hare lokken mede en komt voor hem staan: [1])

Steet hi mi wale?
Draghiken wale?
Dunct hi u goet?

Alsof zij het niet wist! Hij strekt de hand reeds uit om den krans, die haar hoofd gedrukt heeft, te mogen verwerven. »Neen" zegt zij plagend, »dien krans heb ik bestemd voor mijn liefste:

Den hoet sal draghen myn minnekyn,
Dat ghi mi bidt gheeft mi onmare;
Te biddene sone hebdi ghenen spoet.
Steet hi mi wale?
Draghiken wale
Dunct hi u goet?

1) Willems n°. 135.

En weer smeekt hij: »geef mij den krans; mijne oprechte liefde verdient dat loon wel." Maar het meisje hecht geen geloof aan zijne woorden. »Gij spreekt de waarheid niet", zegt zij. »Laat eens hooren, wie is uw liefje?" En de geduldige minnaar antwoordt op die vraag naar den bekenden weg en hij voegt er bij, dat hij nog zal sterven, als die krans niet in zijn bezit komt. Nu weigert zij niet langer en vroolijk wandelen zij verder.

Elders [1]) zien wij een minnend paar in het smartelijk scheidingsuur. Geen beter aandenken weet hij haar te laten dan eenige droppels van zijn bloed en zij zal die steeds op heur hart dragen. Maar de woorden willen haar nauwelijks over de lippen en tranen rollen langs hare wangen. Hij wil het kort maken, haalt een mesje uit en als het bloed te voorschijn komt, spreekt hij:

Hout van den bloede myn!
So waer dat ghi comt in enech lant,
Dat u ghedinke, waeraf dat si.
Och ghedinc myns!

Weenend reikt zij hem den afscheidsdronk en beveelt hem in de hoede van St. Jan [2]). Nog even steekt zij hem een ring aan den vinger en kort daarna heeft hij haar verlaten.

Stoutmoediger dan de vorigen is een minnaar, dien wij in het Antwerpsche Liederboek [3]) aantreffen.

Een jonck herteken, goet van pryse
Ghinck voor een joncfrouwe staen.
Hi seyde: joncfrouwe, met goeden avyse
Mochte ic in uwen boomgaert gaen.
Ick soude vanden bladerkens plucken
Ende die rooskens laten staen.

De beeldspraak is duidelijk, ook voor haar.

Si seyde: jonckheere, dat is wel verstaen,
Mer ten sal also niet zyn;
Daer en is maer een alleyn,
Die van mynen boomken reyn
Plucken sal een bladekyn.

1) H. B. II, n°. 98.
2) St. Jan was de patroon der reizigers, gelijk St. Geerte hunne patrones.
3) n°. 42.

Dan weet hij er iets anders op.

Hi seyde: wel overschoone joncfrouwe!
Laet mi in uwen boomgaert gaen
Ende ic sal van die rooskens plucken
Ende die bladerkens laten staen.

Maar hij krijgt hetzelfde antwoord. Spijtig herneemt hij: »ik heb wel hooger bergen zien vallen dan het torentje, waarvoor ik nu sta". »Ik geloof het gaarne", zegt het meisje:

Mer ten sal also niet zyn
Daer en is mer een alleyn
enz.

Als hij ziet, dat deze pogingen niet baten, tracht hij haar te verteederen:

Moechdy mi nu gheen troost gheven,
So blyve ic van trouwe doot.

Maar zij is hem te slim:

Si seyde: joncheere, ghi en hebt gheen noot,
Ghi verlieset uwen tyt.
Daer en is mer een alleyn,
Die van mynen boomken reyn
Plucken sal een bladekyn.

En zoo moet hij onverrichter zake aftrekken.

Soms vallen er ook harde woorden in dergelijke samenkomsten, zooals blijkt uit een paar der volgende 16e eeuwsche liederen.

Een meisje is door haren minnaar verlaten; eenigen tijd later komt zij hem tegen en op hare klachten antwoordt hij koeltjes: »Kies een ander",

Hebdy u boel verlorèn,
Wat schaden hebdy daervan?
Ick seyt u van te voren,
Een ander had ic vercoren
enz.

Toornig valt zij uit: »Wat het mij schaadt, vraagt gij? Zooveel als de nachtvorst den rozen, gij schurk! Gij bracht mij het eerst

in 't ongeluk; maar gelukkig zijn er nog wel anderen dan gij

Een edel man te peerde,
Een ryckaert, diet wel vermach,
Die vryt mi nacht ende dach.

En het antwoord luidt ruw genoeg:

Vryt u een man teenen boele
Een ruyter oft een baroen?
Wacht u, dat hi niet en coele,
Want ghevoelde hi, dat ick ghevoele,
Hi en sou niet gaen aendoen
Eens anders mans oude scoen.

En na nog eenige liefelijkheden van dien aard draait hij haar den rug toe.

Een ander minnaar is hoffelijker. [1])

Hoe coemt dat bi, scoon lief, laet mi dat weten,
Dat ghi mi nu vol drucx laet ongemeten
. . . .
Seer opstinaet sidy van uwen sinne,
Oft quaden raet is u ghegheven inne;
Dus sterve ic ut liefden door u minne.

En de ootmoedige dienaar bidt zijne godin onder bloedige tranen hem voor zijn getrouwen dienst te willen beloonen en zijne »doloreuse wonden te salven". Die bede blijft dan ook niet onverhoord, want zij vangt aldus aan:

O mannelick greyn, mi deert u lamenteren,
Myn liefde reyn moet ic bedwongen regeren;
Menighen vileyn, fenynich int hanteren
Soude certeyn onser beider liefde blameren.

In dien gezwollen trant gaat zij voort. Zij zou wenschen met hem te sterven en daar dat niet zijn kan, legt zij de gelofte af hem tot het einde zijner dagen te zullen beweenen.

Minder zacht wordt een derde bejegend, die in den vroegen morgen een minneliedje hoort zingen door eene hem welbekende

---

1) A. L. n°. 64.

stem. Hij richt zijne schreden derwaarts en ziet zijn liefje bij eene bron zitten. Maar zijne verschijning jaagt haar slechts schrik aan, het lied verstomt en zij vreest dat hare eer gevaar loopt.

Ay, seyde si, wel vuyl cockyn,
Wilt ghi myn vruecht versmaden?
Ic meende hier alleyne te zyn,
Mi dunct, ic ben verraden.

Vruchteloos verzekert hij haar, dat hij niets kwaads in den zin heeft, vruchteloos wil hij er zijne trouw onder verpanden.

Si seyde: gaet wech, vuyl serpent,
U tonge heeft seer gelogen,
Het fenyn is in u present,
Mi dunct, ic ben bedroghen.

Men zal uit deze staaltjes kunnen opmaken, dat deze soort minneliederen er met den tijd niet op heeft gewonnen; in de 15e eeuw was de toon kiescher, de vorm fijner en beschaafder dan in de 16e.

Hetzelfde dramatische element, dat wij in de samenspraken aantroffen, vinden wij terug in eene reeks van liederen, welke wij nu zullen behandelen. In de eerste plaats zien wij het in de zoogenaamde: Wachterliederen [1]).

De inhoud dezer liederen is (met grooter of kleiner afwijkingen) deze: De nachtelijke samenkomst van een minnend paar loopt ten einde; de morgen breekt aan en de wachter, die in het geheim is, blaast den horen of zingt zijn lied om den minnaar tevens te waarschuwen, dat hij moet vertrekken. Zij kunnen niet gelooven, dat hun geluk nu reeds weer ten einde is en eerst na eene herhaalde waarschuwing verwijdert de minnaar zich. De naam »wachterlied behoeft geene verdere toelichting; ik moet echter aanmerken, dat ik deze benaming niet in de oude liederen heb aangetroffen, wèl den anderen naam »dagheliet". Het lied

---

1) Vgl. A. L. n°. 72, 74, 82, 96, 140. H. B. II n°. 63; A. L. n°. 14, 19, 75, 77, 86, 102, 161; H. B. II n°. 56 (str. 2 en 8), 129.

heette natuurlijk aldus, omdat de wachter het bij het aanbreken van den dag zong en de naam werd daarna toegepast op het lied, waarin dergelijke samenkomsten werden beschreven [1]). Het »dagheliet" zal in de werkelijkheid natuurlijk slechts uit eenige woorden hebben bestaan, waarmede de wachter het aanbreken van den dag aan de kasteelbewoners verkondigde. Zoo lezen wij: (A. L. n°. 72).

De wachter opten tinnen lach;
Hi hief op een liet, hi sanck.

Wat hij zingt, volgt niet. Blijkbaar waren dit de weinige woorden, die ik bedoel. Dat men deze woorden een lied noemde, laat zich begrijpen. Vele dergelijke signalen immers worden op luiden, half zingenden toon uitgegalmd; men zou zulk een wachterlied kunnen vergelijken bij de enkele woorden, waarmede de nachtwakers vroeger aankondigden: »welk uur de klok had" of bij het langgerekte: »allèèèèèèè.....s wèl!" dat de om eene gevangenis geplaatste schildwachten elkander door den donkeren, stillen nacht toeroepen. Later zal de naam echter zijn overgegaan op het geheele lied.

De Nederlandsche wachter- of dageliederen zijn deels uit de 15e deels uit de 16e eeuw. De zes eerste der door mij opgenoemde liederen behooren minstens tot de 15e eeuw; zij worden dan ook alle »oude liedekens" genoemd, maar er zijn ook nog andere bewijzen. N°. 72 kwam reeds in de 15e eeuw voor om eene wijs aan te geven [2]) en moet toen dus reeds zeer bekend zijn geweest. N°. 74 komt reeds in een H.S. der 15e eeuw voor, zooals ik straks zal aantoonen; taal en vorm der anderen geven recht ze tot dienzelfden tijd terug te brengen. De overige wachterliederen zijn waarschijnlijk uit de 16e eeuw en heeten dan ook »nyeuwe"

---

1) Ik lees b. v. A. L. n°. 74, 7, dat een wachter zegt: »Ic moet myn dagheliet singhen" en n°. 140, 9 »Die wachter sanck syn dagheliet." Waarschijnlijk is dit eene vertaling van de Provencaalsche benaming voor deze soort van liederen: »alba" (aube, aubade).

2) Vgl. H. B. II, XXVII.

of »amoreuse" liedekens. De oudste wachterliederen bestaan niet slechts uit eene samenspraak tusschen het minnende paar, of tusschen een van beiden en den wachter, maar zij geven gewoonlijk ook nog eene schildering van hetgeen aan de samenkomst voorafgaat; dat zet aan het lied nog meer handeling bij, maakt de voorstelling nog dramatischer. Zoo zien wij in een der oudere liederen [1]) een jonkman 's avonds voor het venster der geliefde staan; hij fluistert:

O lieffelyc ombevanghen!
Staet op ende laet mi in,
Na u staet myn verlanghen,
By dy so wil ick zyn.

Die bede wordt verhoord. Het meisje laat hem binnen en snel vliegen de uren van verboden genot voorbij. Dáár hoort hij reeds het lied van den wachter, dat hem tot scheiden noopt. Maar hoe moeilijk valt die scheiding! Hij zou den wachter wel gaarne beloonen, indien deze slechts wilde zwijgen en slechts noode vertrekt hij van daar. Dezelfde inkleeding vinden wij in een ander oud lied [2]). Dit is echter slechts gedeeltelijk een »wachterlied." De drie eerste strofen namelijk vormen een op zich zelf staand *Meilied* en zóó komt het dan ook bij UHLAND [3]) voor; de vier laatste strofen, waarbij mogelijk eene andere aanvangsstrofe heeft behoord, vormen een wachterlied. Ook hier wordt eerst beschreven, hoe het meisje haren minnaar inlaat, hoe snel de uren voorbijvliegen en hoe het lied van den wachter hen wekt:

Die wachter opter mueren
Hief op een liet, hi sanck:

5. Och isser yemant inne,
Die schaf hem balde van daen,
Ic sie den dach opdringhen
Al in dat oosten opgaen.
Nu schaft u balde van henen

---

3) A. L. n°. 72.
1) A. L. n°. 74. 2) ald. n°. 82.

Tot op een ander tyt,
Den tyt sal noch wel keeren,
Dat ghi sult zyn verblyt.

Te vergeefs tracht de minnaar hem tot zwijgen te brengen:

Swighet, wachter. stille
Ende laet u singhen staen;
Daer is soo schoonen vrouwe
In mynen arm bevaen;
Si heeft myn herte genesen,
Twelc was so seer doorwont,
Och, wachter goet gepresen!
En makes niemant condt.

Maar deze blijft volhouden:

Ic sie den dach opdringhen,
Tscheyden moet immer zyn.
Ic moet myn dageliet zingen,
Wacht u, edel ruyter fijn!
Ende maect u rasch van henen
Tot op een ander tyt,
Den tyt sal noch wel comen,
Dat ghi sult syn verblyt.

En zoo moet hij dan scheiden. Zooals men in dit lied kan waarnemen, hebben de dichters aan het oorspronkelijke wachterlied een ander karakter gegeven. De wachter is hier de vertrouwde van het minnende paar en toont dat in zijn lied. Een ander 15e eeuwsch lied is slechts eene gebrekkige vertaling van een Duitsch wachterlied, dat ik in het »Ambraser Liederbuch" aantrof. Men vergelijke slechts een paar strofen:

Ambras. L. B. n°. 179.	Antw. L. B. n°. 82.
1. Der tag wol durch die wolcken drang,	2. Den dach al door die wolcken dranc,
die nacht wil uns entweichen,	Die nacht en woude hem niet wycken,
Die sonn mit jhrem klaren schein,	Ut sinen edelen glase ontspranck
scheint über alle reichen,	Al ouer allen aertrijcken,
Vom Orient ist ausgesendt	Wt orienten ons ghesant
uber alle land, dem armen als dem reichen.	Ouer alle tlant, den armen als den rijcken.

Ambras. L. B. n⁰. 179	Antw. L. B. n⁰. 82.
?. Ein trewer warner der das thut,	3. Die vaert die ic op trouwe doe,
eit jemand hie verborgen,	Leyt hier yemant verborghen,
)er heb sich auff in aller frü,	Die schieden of ic maect hem vroet,
las er nicht kom in sorgen,	So en coemt (g)hi niet in sorghen,
Wenn kommen ist des tages schein,	Nu ligghe ick hier op dezer vaert
scheint her der helle morgen.	Tlichtet so schoon den claren dach, den morgen.
4. Das frewlein schrey not wol uber not	6. Die cnape sprack, hoe wee mi doet,
nus ich mich von dir scheiden,	Dat ic van di moet scheyden,
Viel lieber wolt ich leiden den todt,	Scheyden dat is mi een bitter doot,
las ich dich hertzlieb mus meiden,	Mi en schiede noyt dinck so leyt.
Gleich heut als ferd, auff dieser erd	Och hnden meer dan morghen vroech,
und der mir liebt, den las ich mir nicht leiden.	Ten leeft geen man, die minen boel sal ontleiden.

Op diezelfde wijze komt str. 3 van het Duitsch overeen met str. 4 van het Nederlandsch, str. 5 met str. 5, str. 6 met str. 1; str. 7 van het Duitsche lied, waar de dichter over zich zelf spreekt, komt niet voor in het Nederlandsch. De vertaler had slechts eene gebrekkige kennis van het Duitsch, vandaar dat hij soms onzin schreef (al kan ook de drukker hier en daar schuld hebben). De volgorde der strofen werd in de vertaling geheel veranderd, maar deze verandering wordt door niets gerechtvaardigd; het is dus waarschijnlijk, dat de vertaler het lied slechts *hoorde.* Of kreeg de uitgever dezen tekst misschien van een volkszanger en moet aan dezen de slechte toestand van het lied geweten worden?

In de overige liederen treft men dezelfde voorstelling aan: in een enkel heeft het dramatisch element zelfs de overhand op het lyrische. Eerst zien wij den jongeling voor het venster der liefste. Het meisje hoort zijnen zang:

Die joncfrou niet so vaste en sliep,
Si hadde verhoort den jonghelinck;
Seer haestelyck si ter veynster liep,
Si bant een coordeken aen den rinck;
Daerna niet lanck,
Doen si dat coordeken dalen liet,
Den rinck die clanck.

Maar dat geluid treft het oor van den waakschen wachter.

Die wachter niet so vast en sliep,
Hi hadde verhoort des rinxs gheluyt;
Seer haestelyck hi ter tinnen liep,
Hi stack zyn hooft ter venster uyt.
Hi sprac: wie is daer?
Die jonghelinc neder ter aerden viel
Van grooter vaer.

Te vergeefs tracht het meisje den wachter om den tuin te leiden. Het zijn de vensterharren, die hij hoort knarsen. Maar waarom opende zij het venster dan? Het antwoord is gereed: zij keek uit om te zien of de lichtende dageraad zich reeds begon te vertoonen. Zoo dom is de wachter echter niet en schertsend zegt hij:

Den lichten dach, daer ghi na siet,
Dat is die alderliefste dyn.

Toch wil hij de gelieven niet tegenwerken, zooals blijkt uit het vervolg van het lied:

Die jonghelinc sprac: och wachter goet!
Wilt ons niet melden door uw doecht,
Daer mocht af comen groot onmoet.
Wat schadet, dat wi twee syn verhuecht?
Hi sprac: ic sal;
Nu gaet, aldaer die liefste begheert,
Maect gheen gheschal.

Al inden rinck sette hi sinen voet,
Ghelyck hi dicwils hadde ghedaen,
Si haelde hem op al metter spoet,
Seer vriendelyck was hi daer ontfaen.
In corter stont
Si custe hem meer dan duysentworven
Aen sinen mont.

Och willecome, seyt si, soete lief;
Mi en quam myn daghen noyt liever gast,
Nu laet ons met ghenoechte syn,
Wi willen gaen drincken den coelen wyn,
Wi worden ghewacht;
Die wachter sal sinen horen blasen,
Als coemt den dach.

Een corte wyl en was daer niet lanck,
Die wachter sanck zyn dagheliet,
In sinen armen dat hyse nam,
Het scheyden was hem een groot verdriet.
Och leyder dach!
Ghi doet mi vander liefster scheyden,
Die ic oeyt sach.

Een merkwaardig en fraai wachterlied werd door HOFFMANN v. F. afgeschreven uit een Zutfensch handschrift van het jaar 1537, dat te Weimar berust [1]). Er bestaat echter nog een andere tekst van dit lied, die zeer merkwaardig is voor de geschiedenis van onze liederen en onze verhouding in dezen tot Duitschland. Die tekst komt nl. voor op een los blad, dat in Hanau gevonden werd. Dr. Frommann, die het lied uitgaf [2]), zegt nl. »Dasselbe steht von einer Hand des 15. Jahrh. deutlich geschrieben und nach je vier langzeilen regelmässig abgetheilt auf der einen Seite eines sonst leeren Blattes in kl. 2, welches in Hanau, wo noch heute eine Gemeinde niederländischer Emigranten besteht, aufgefunden würde." Ook uit dit feit blijkt dus weer, wat ook reeds in het vorige hoofdstuk aangetoond werd, dat de Nederlandsche en Duitsche liederen wederkeerig door beide volken van elkander werden overgenomen, al achtten wij het steeds zaliger te ontvangen dan te geven. Ik zal beide teksten hier naast elkander plaatsen om de veranderingen van eene eeuw te doen opmerken (zij zijn trouwens niet groot) en tevens te doen zien, hoe er al spoedig een Duitsch tintje kwam over een Nederlandsch lied, dat (waarschijnlijk door Nederlanders) tot in het hartje van Duitschland werd gebracht.

Zutf. H. S. (H. B. II, n°. 63)	H. S. te Hanau [3]).
1. De winter is verganghen,	1. Der wynter ys verganghen,
Ic sie des meien schyn,	Ons compt des meyens tyet,
Ic sie die bloemkens hanghen,	Ic sie die loeffer hanghen
Des is myn hert verblyt.	Die bloemkens spruten daer wt.

1) Zie H. B. II, XVI.

2) In den „Anzeiger f. kunde der deutschen Vorzeit. 1870, n°. 7."

3) In den „Anzeiger f. K. d. d. V." staat dit lied gedrukt in 4 regelige strofen; wegens plaatsgebrek deel ik die lange regels echter in tweeën.

Zutf. H. S. (H. B. II, n°. 63)

So ver aen ghenen dale
Daer ist ghenoechlic syn,
Daer singhet die nachtegale,
Also menich woutvoghelkyn.

2. Ic wil den mei gaen houwen
Al in dat groene gras
Ende schenken myn boel die trouwe,
Die mi die lieveste was,
Ende bidden, die si wil comen
Al voor haer vensterken staen
Ende ontfanghen den mei met bloemmen,
Hi is so wel ghedaen.

3. Ende doe die suiverlike
Syn reden hadde ghehoort,
Doe stont si trurentlike;
Met des sprac si een woort:
»Ic heb den mei ontfanghen
»Met groter eerwaerdicheyt."
Hi cust si aen haer wanghen;
Was dat niet eerbaerheyt?

4. Hi nam si sonder truren
Al in syn armkens blanc.
Die wachter op der muren
Die hief op een liet ende sanc:
»En is daer ieman inne,
»Die mach wel thuiswaert gaen,
»Ic sie den dach opdringhen
Al door die wolken claer."

5. Och wachter op der muren!
Hoe quelstu mi so hart?
Ic ligghe in swaren truren,
Myn herte dat lidet smert.
Dat doet die alre liefste,
Dat ic van haer scheiden moet,
Dat claghe ic god den here,
Dat ic si laten moet.

6. Adieu myn alreliefste,
Adieu schoon bloemken fijn,

H. S. te Hanau.

Soe veer yn ghenen dalen
Daer ys soe genuchelick syen
Daer synck frou nachtegale
En soe mennych fogelkyn.

2. Ick wyl die mey gaen halen
Al yn dat groene walt
Und sceynken myn buul myn trowen
Die myn hart bevanghen haet
En vraghen of hie wold commen
All voor myn kleyn feensterlyng staen
En ontfanghen die mey myt bloemmen
Sye ys (so) scoen gedaen.

3. En doe die suverlixste
Die klacht oeck haet gehoert,
Doe stont sye trurenlycke;
Myt deen sprack sye een woert:
»Wye wyllen die mey ontfanghen
»Myt groter eerwirdicheyt."
Hie druckten sye aen oer wanghen;
Was dat nyet eerberheyt?

4. Hi naem sye sonder truren
Al yn syen armkens blanck,
Die wechter upter muren,
Die hief up ende lude sanck:
En ys daer ymant ynnen,
Die mach wael toe huyswart gaen,
Ick sie die dach up klymmen
Al doer die wolken klaer.

5. Och wechter upter muren!
Waer om en swychtu nyet?
Ick lych yn swaren truren
Yn soe mennych swaer verdriet,
Ghy queylt my alsoe sure,
Ghy kreynck my myennen muut,
Des klach ick got den heren,
Dat ick van oer sceyden muut.

6. Adde myn rose bloemme,
Adde myn suute lieff!

Zutf. H. S. (H. B. II, n°. 63)	H. S. te Hanau.
Adieu schoon rosebloeme, Daer moet ghescheyden zyn; Hent dat ic wedercome, Die liefste sult ghi syn, Dat herte in minen live Dat hoort jo altyt dyn.	Wees [1]) dat ick weder comme Und blyeff altyet bye die, Soe muut u got bewaren, Unde sparen u lanck gesont, Wees dat ick weder commen Unde cussen voer uwen roder mont.
	7. Wat toech hie van den handen? Van golden een vyngerlyng. Holt daer scoen lief myn trowe(e) Daer bie gedencket my, Wylt my daer bie gedeencken, Als ghy my nyet en syet, Wees dat ick weder commen Unde blyeff altyet bye die.

De twee eerste strofen der beide teksten vertoonen weer eene sterke gelijkenis met de 2e en 3e strofe van A. L. n°. 74. Ik geloof, dat ook deze strofen oorspronkelijk tot een meilied hebben behoord en ik word in die meening versterkt door een derde lied, dat ik onder de plano-drukken der Gentsche bibliotheek aantrof. Dat lied telt nl. 5 strofen, waarvan 4 vrij wel met die dezer twee teksten overeenkomen (str. 1, 2, 4 en 5 met n°. 63, str. 1, 2, 3 en 6). Het bedoelde lied vangt aan:

Het winterken is ons verganghen
En het somerken komter ons aen,
Men sieter die looverkens hanghen
En die bloemkens staen ontaen,
Soo verre aen eender dale,
Daer ist ghenoeghlyck om syn,
Daer singht den fieren Nachtegale
En soo menigh wilt voghelkyn.
enz.

De samenkomst van het minnende paar wordt hierin niet vermeld en het is dus alleen een Meilied, zooals het trouwens ook genoemd wordt (»Een Nieu Mey-Liedeken, op de wyse: alsoo 't

1) Waarschijnlijk ontstaan uit eene verwarring van: »weet« en „weiss."

begint"). Hier staan dus de beide bedoelde strofen op hunne plaats; in de andere liederen zijn zij m. i. overgenomen, al misstaan zij daarin niet zoozeer. Bij UHLAND komt nog een wachterlied voor, dat van belang is voor de kennis van den wederzijdschen invloed der Duitsche en Nederlandsche liederpoëzie. Van dit lied bestaan twee teksten, een zuiver Nederduitsche (UHL. n°. 79 A.) en een andere, overgenomen uit een geschreven liederboek der hertogin Amelia van Cleeff († 1586) volgens U. »in niederrheinischer Schreibung." n°. 79 B.) Dit lied is, voor zoover ik kan zien, oorspronkelijk in het Nederlandsch gedicht; duidelijker dan ergers anders kan men hier de overgangsperiode waarnemen, welke sommige liederen zullen hebben doorloopen, alvorens geheel Duitsch of geheel Nederlandsch te worden. De meeste 16e eeuwsche wachterliederen onderscheiden zich weinig van de oudere.

Ook daar zien wij den minnaar voor de deur van zijn meisje staan, terwijl hij smeekt om te mogen binnenkomen [1]). Elders [2]) weer dezelfde toestand. De jongeling wekt het meisje. Als zij slechts op den wachter kan vertrouwen, is zij veilig, zegt hij. Aldus luidt zijn lied:

Het daghet inden Oosten,
Het lichtet overal;
Wie verholen wilt vrien,
Die en slape(t) niet te lanc.

Wie verholen wilt vrien
Op goeder ghestadecheyt,
Hout twachterken te vriende,
So en schiet hem ja gheen leyt.

Zij komt buiten en beiden begeven zich naar een stil plekje in de nabijheid, waar zij ongestoord kunnen genieten.

Hi namse in sinen armen,
Hi swanckse al in dat gras,
Daer lagen si twee verborghen,
Tot dat scheen den lichten dach.

---

1) A. L. n°. 14. 2) A. L. n°. 75.

Weldra maken de tonen uit 's wachters hoorn een einde aan hunne zaligheid. Het meisje verneemt het sein en fluistert haren metgezel toe:

Wi twee wi moeten sceyden,
Het moet gesceyden zyn,
Die wachter blaest sinen horen,
Ick sie den dach int scyn.

Hoe zwaar valt hem de scheiding van haar, die hij lief heeft.

De vijf eerste strofen van dit lied komen ook voor in een Duitsch wachterlied [1]), hoewel de bewerkingen nog al van elkander afwijken; het slot der beide liederen is ook geheel verschillend. Als geheel staat het Nederlandsche lied m. i. vrij wat hooger dan het Duitsche. Ook in een ander lied wekt de minnaar zijne liefste met gezang. In het bekende Ambraser Liederbuch vond ik een lied, dat hiermede geheel overeenkomt, zooals uit eene vergelijking duidelijk moge worden.

A. L. n°. 77.

1. Het vlooch een so cleinen wilt vogelken
Tot myns liefs venster in:
Staet op myn alderliefste,
Staet op ende laet mi in!
Ic hebbe te nacht gevloghen
Al door die wille van dyn.

2. Hebdi te nacht gevloghen
Al door die wille van mi,
So coemt ter halver middernacht,
Ic wil u laten in,
Ic wil u decken warme
Met mynen sneewitten arme

3. Ende dat verhoorde een wachter goet,
Op hooger tinneu lach;
Ic waen, ghi waert een huebsce

Ambras. Liederb. n°. 201.

1. Es fleugt ein kleines waltvögelein
Der lieben zum fenster ein,
Es klopfet also leise
Mit seinem schnebelein:
Steh auf, herzlieb und las mich ein,
Ich bin so lang geflogen
Wol durch den willen dein.

2. Bistu so lang geflogen
Wol durch den willen mein,
Kom heint umb halber mitternacht,
So wil ich dich decken also warm,
Ich wil dich decken also warm,
Ich wil dich freundlich schliessen
An meine schneeweisse arm.

3. Und das erhört ein wechter,
Der an der zinnen stund,
Ich meint du werst ein jungfraw rein,
So hastu gelassen ein,

1) Zie Ambras. Liederb. n°. 41

Een huebsce maechdelyn,
Ende si had in ghelaten
Die lantsknecht vander straten.

4. Och willet, wachter, swighen
Laet dat verholen syn,
So wil ic u schinken
Van goude een vingherlyn,
Daertoe een schoon cranselyn;
Och here god van den hemel!
Hoe is den dach so lanck!

5. Den dach en is so langhe niet,
Het wert wel wederom nacht,
Mi heeft so huebscen maechdelyn
Een bislapen toeghesacht;
Och mocht ic bi haer slapen,
Myn trueren soudic laten
Ende hebben eenen vryen moet;
Om alle lantsknechten wille
Verteer ic myn gelt, myn goet.

6. Mer dat ghi bi mi slapet [1]),
Dat es die wille van mi,
Och willet lansknecht swigen,
Ghi sult die liefste syn,
Daerop een so huebscen moet,
Om alle lantsknechten wille
Verteer ic myn gelt ende goet.

7. Die ons dit liedeken eerstwerf sanck
So wel gesongen heeft,
Dat heeft ghedaen een vrome lantsknecht
God gheve hem een vrolic jaer;
Hi hevet so wel ghesongen,
God sceynde alle niders tongen,
Hi hevet enen vrijen moet,
Om alle lantsknechten wille
Verteer ic myn gelt ende goet.

So hastu dir eingelassen
Den reuter auf freyer strassen
Den allerliebsten dein.

4. So schweig, gut wechter, stille,
Es gilt dir ein newes gewandt,
Von rotem gold ein fingerlein
An deine schneeweisse hand,
Von silber auch ein halsband;
Hilff reicher Christ vom himmel!
Wie ist mir der tag so lang.

5. So ist kein tag so lange nit
Es wirt wol wider nacht,
Hat mir ein braunes megdelein
Ein schlaffen zugesagt,
Das megdelein das ist hübsch und fein
Solt ich heint bey ir schlafen
Das wer der wille mein.

6. Sollt ich heint bey ir schlaffen
Hertzlieb, möcht es gesein
Mein trawren wolt ich lassen,
Wolt frisch und frölich sein,
Wolt haben einen guten mut,
Durch meines bulen willen
Verzehret ich all mein gut.

7. Und der uns dieses liedlein sang
Von newen gesungen hat,
Das hat gethan ein reutersknab,
Gott geb ihm ein selig jahr,
Er hats so frey gesungen,
Er hat gar gros verlangen
Nach der allerliebsten sein.

Blijkbaar is het Nederlandsche lied eene bewerking van het Duitsche. Ik maak dat op uit de rijmen of liever uit het ontbreken van rijmen, dat op enkele plaatsen slechts met het Duitsch

1) In den tekst: „slapen".

er naast verklaard kan worden, zoo b.v. in str. 1, 2 en 6; verder uit vormen als »toeghesacht" (str. 5) en uit de twee telkens terugkeerende regels:

Om alle lantsknechten wille
Verteer ic myn gelt ende goet.

die blijkbaar eene vertaling moeten zijn van de twee laatste regels in str. 6 van het Duitsche lied. Deze geven daar een goeden zin; in het Nederlandsch zijn zij achter de 5e, 6e en 7e strofe gevoegd, ofschoon de vorm der strofen reeds aanwijst, dat zij er niet behooren te staan.

Het Nederlandsche lied is echter corrupt, gelijk zooveel andere in het Antwerpsche Liederboek.

Ook in een ander 16e eeuwsch wachterlied wekt de minnaar zijne liefste.

Dat meysken schoot aen een hemdeken wit,
Ter dueren dat si ghinck,
In haren blancken armen
Dat si haer liefken omvinck.

en hij fluistert:

'Nu weset wellecom
Myn lief, myns herten bruyt!
Wi willen ghenoechte hanteren
Ende maken gheen gheluyt.'

Toch heeft de wachter de komst des jongelings bemerkt en deze kan zijn stilzwijgen slechts met »een gouden vingherlyn" koopen. Spoedig snelt de tijd voorbij en treurig zit het meisje na haars minnaars vertrek weder alleen; in een lied moet zij zich lucht geven:

Dat meysken hief op een liedeken
Ende si sanck:
Ryc god, here van den hemel!
Waer den nacht noch eens so lanck.

Twee der jongere wachterliederen komen in zooverre dichter bij de Provencaalsche en de meeste Duitsche »tagelieder" dat het dramatische element er zich minder in vertoont. Bij den aanvang

van het lied ligt het minnende paar in zoete rust en de wachter schrikt hen daaruit op. Zoo vangt het eene [1]) aan met deze woorden des wachters:

Den dach en wil niet verborghen zyn.
Het is schoon dach, dat duncket mi;
Mer wie verborghen heeft zyn lief,
Hoe noode ist datsi scheyden.

Wat zou zij, die de ongelukstijding reeds lang verbeidt, niet geven, zoo de wachter wilde zwijgen en de geliefde nog eenige oogenblikken aan hare zijde mocht vertoeven. »Laat hem slapen" smeekt zij

Een vingherlinck root sal ic u schincken,
Wildy den dach niet melden.

Maar de wachter herinnert aan het gevaar, dat het leven van den beminde dreigt, indien hij nog langer toeft en zoo laat zij hem dan noode vertrekken. Hij bestijgt zijn paard en rijdt heen. Lang oogt zijne minnares hem van de tinnen na en als zij ziet hoe overal »de dag door de wolken dringt" fluistert zij: »hadde ik den sleutel des dageraads, ik wierp hem in de Maas of in den Rijn, al zou hij ook nimmer teruggevonden worden".

Ook in het andere lied [2]) vergeten de gelieven in elkanders armen tijd en uur. Maar de wachter slaapt niet; »past op", waarschuwt hij, »reeds schittert de morgenster aan den hemel". Zijne meesteres wil het niet gelooven. »Moet hij nu reeds van mij scheiden, die hier, helaas! zoo zelden komt?" vraagt zij; »het kan nog geen dag zijn". Eindelijk is dan toch het noodlottige oogenblik gekomen, heur minnaar vertrekt en laat haar treurig achter.

Dat vrouken in haer bedde lach
Met haer sneewitte wanghen,
Haer roode mont, haer bruyn ogen opslach,
Haer herte is so banghe.

---

1) A. L. n°. 19. 2) A. L. n°. 161.

De dikwijls slordige vorm en de onverstaanbaarheid van sommige regels deden mij reeds vermoeden, dat wij hier bewerkingen uit het Duitsch voor ons hadden en dit bleek later ook [1]).

Bij deze wachterliederen behoort nog »een oudt liedeken" [2]) besproken te worden, waarin wel geen wachter voorkomt, maar dat toch overigens dezelfde toestanden schildert.

De morgenster staat nog aan den hemel, als de tonen van een lied in de slaapkamer eener jonkvrouw doordringen en haar wekken. Zij staat op, begeeft zich naar het venster en vraagt verstoord:

Wie ist die daer singhet
Ende mi niet slapen en laet?
Hi sal syn singhen laten,
Voorwaer segge ic hem dat.

Weldra herkent zij den ridder »welghemeit", dien zij bemint en heeft zij hem tegen den avond in den slottuin bescheiden. Als de dag ten einde is, bevindt hij zich op de afgesproken plaats, spoedig rusten zij onder de groene linde en zingt de nachtegaal zijn schoonste lied voor hen:

Si namen daer malcander,
Si ghinghen eenen ganck
Al onder dat lindeken groene,
Die nachtegael daer op sanc.

Hi liet zyn mantel glyden
Beneden in dat gras,
Omdat syn vergulde sporen
Vanden douwe niet en souden worden nat [3]).

Die voorzorg van den ridder voor zijne sporen zal misschien dezen

1) Het eene lied n°. 161 vindt men in het Duitsch terug. Zie: Gesammelte Vorträge und Aufsätze von K. Bartsch. Freiburg i. B. u. Tübingen. 1883, bl. 291 (Die romanischen und deutschen Tagelieder.) Het andere is zeker ook eene vertaling, al kan ik het origineel daarvan niet aanwijzen.

2) A. L. n°. 96.

3) Vgl. een dergelijke strofe in het lied: „Van de Goutsmits Dochter".

Daer lagen si twee verborghen
Die lieve, langhe nacht
Vanden avont totten morghen,
Totdat scheen den lichten dach.

of genen lezer weinig in harmonie schijnen met het overige; hij zal wellicht van meening zijn dat dit een prozaïsch element is, weinig voegend bij den soms weeken toon der wachterliederen. Toch kan men het niet onvoorwaardelijk veroordeelen. De tegenstelling moge voor ons te sterk zijn, platheid ontstaat hierdoor m. i. geenszins. Ook staan wij met dezen realistischen trek niet alleen. In eene oudengelsche ballade koestert een meisje onder dezelfde omstandigheden dezelfde vrees voor hare kleederen en zij uit die bezorgdheid dan ook tegenover haren metgezel:

Upon the grass there is a dewe,
Will spoil my damask gowne, sir,
My gowne and kirtle they are newe
And cost me many a crowne, sir. [1])

En in een ander lied haalt een ridder zijn weifelend liefje op deze wijze over:

I have a cloak of scarlet red
Upon the ground I'll throwe it,
Then, lady fair, come lay thy head,
We'll play and none shall knowe it. [2])

Ook in het Duitsch komen dergelijke plaatsen voor. Zoo lezen wij in de romance van Ulinger, die wij vroeger behandelden:

Er spreitt sein mantel in das gras,
er bat sie dass sie zu im sass. [3])

en elders zegt een jong meisje tot haren metgezel, met wien zij 's morgens vroeg is uitgegaan:

---

1) Percy's Reliques of Ancient English Poetry bl. 353.
2) ald. bl. 472.
3) Uhl. n°. 74 A. 10.

spreit ir eur käpplein nider
es wirt wol besser wider
und spilt mit mir im grün! [1])

De realistische trek, waarover ik hier spreek, brengt mij als vanzelf tot de vraag of deze wachterliederen dan betrekking zullen hebben gehad op werkelijk bestaande toestanden en met de beantwoording dier vraag zal ik de beschouwing dezer liederen eindigen.

Naar alle waarschijnlijkheid schilderden deze liederen geene bestaande toestanden. Zooals men zelf reeds heeft kunnen bemerken, zijn onze wachterliederen onder Duitschen invloed ontstaan. Vele zijn rechtstreeks vertaald, andere wijzen op Duitsche voorbeelden; slechts weinige zijn (voor zoover ik kan nagaan) oorspronkelijk Nederlandsch en ook deze zullen m. i. door Nederlandsche dichters vervaardigd zijn in navolging der Duitsche volksdichters. Onze wachterliederen toch zijn afkomstig uit de 15e en 16e eeuw en in dien tijd waren de »Tagelieder" reeds lang in de Duitsche volkspoëzie opgenomen. Vroeger werden zij daar alleen door adellijke zangers vervaardigd. WOLFRAM VON ESCHENBACH bracht deze dichtsoort in zwang op voorbeeld der Provencaalsche dichters, maar later volgden de burgerlijke dichters de adellijken hierin na. Een Duitsch geleerde, die een grondig onderzoek naar de »Tagelieder" instelde zegt daarover: »De burgerlijke dichters van de laatste helft der 13e eeuw beproefden in de lyriek hunne krachten ook aan het »dagheliet" ofschoon het eigenlijk niet meer paste bij de maatschappelijke toestanden van dien tijd. Het was eene staande dichtsoort geworden, welke men beoefend moest hebben om aanspraak te kunnen maken op den naam van volmaakt dichter" [2]).

---

1) ald. n°. 106, 8. Dit lied moet ook bij ons bekend zijn geweest. De vermelde regels toch komen dikwijls voor als: „wys". Vgl. b.v. in BREDEROO's Liedboek (1644) bl. 22.

2) Vgl. de reeds genoemde verhandeling van K. BARTSCH in zijne „Gesamm. Vorträge u. Aufsätze", waaraan ik de bovenstaande beschouwing over de Duitsche wachterliederen ontleende. De geciteerde plaats (bl. 271) luidt aldus: „Die bürgerlichen Sänger in der zweiten Hälfte des 13. Jahrh. nahmen, wiewohl die Verhältnisse kaum

In de 14e en 15e eeuw ging men daarmede steeds voort en nog in de 16e eeuw dichtte men in Duitschland zulke liederen. Wanneer nu echter reeds daar deze liederen tot eene staande dichtsoort waren geworden, dan moet dat bij ons, die de Duitschers navolgden, evenzeer het geval zijn geweest. Hoogstens zullen de jongelieden bij voorkeur *deze* liederen gezongen hebben onder het venster der uitverkorene, evenals zij er meiliederen zongen. Aubades zoowel als Serenades waren hier te lande in de 15e en 16e eeuw genoegzaam in zwang om dat waarschijnlijk te maken.

Voerden de wachterliederen ons op de grens van werkelijkheid en fantasie, de Meiliederen brengen ons terug in het volle, frissche menschenleven. De komst der lente heeft voor ons Germanen sinds onheugelijke tijden eene bekoring gehad, waarvan de zuidelijke volken zich geene voorstelling kunnen maken.

Men moet dagen, soms weken lang in de schemering zijn opgestaan en in een vochtigen mist zijn weg hebben gezocht om zich naar zijn dagelijksch werk te begeven, men moet zich 's middags op natte, koude Decemberdagen over morsige straten hebben gespoed, waar de schemering reeds weer begint te heerschen en waar elke neervallende sneeuwvlok onmiddellijk in slijk wordt opgelost, men moet zulk een langen winter als opgesloten zijn geweest om zóó te kunnen genieten bij de nadering van het liefelijkste aller jaargetijden.

En wanneer eindelijk zwellende knoppen en zedige madeliefjes en frissche geuren en de geheimzinnige roep van den koekoek de komst der lente hadden aangekondigd, dan look menig bedroefd hart weer op, dan verheugden allen zich, dan had men behoefte aan die opgeruimde stemming lucht te geven in spel en dans en gezang. Tal van overoude gebruiken hangen samen met het vieren van de komst der lente; het ligt echter niet op onzen weg die alle na te gaan [1]), wij willen alleen zien in hoeverre dat lentegenot

noch zutrafen, das Tagelied ebenfalls in den Kreis ihrer Lyrik auf. Es war eben eine ständige Form der Poesie geworden und wer ein vollkommener Dichter heissen wollte, konnte sie nicht umgehen".

1) Men vergel. Uhland's Abhandlung I. Sommer und Winter; en Ter Gouw, Volksvermaken, Hoofdstuk 4 en 5.

ok in liederen bezongen werd. Reeds zeer vroeg werd de komst er lente zinnebeeldig voorgesteld als een strijd tusschen winter n zomer [1]), die elkander in de gedaante van twee mannen betreden. Natuurlijk was steeds de nederlaag des winters het beluit van den strijd. Gelijk men weet hebben wij een dergelijk pel in onze middeleeuwsche dramatische poëzie over, dat mintens uit de 14e eeuw dagteekent. Uit de laatste helft dier eeuw :ennen wij ook een half Duitsch half Nederlandsch lied getiteld Van den zomer und van den winter" [2]). Het lied werd ook oor UHLAND besproken in zijne verhandeling [3]); als een proefje an de taal en den stijl haalt hij de tiende strofe aan, volgens em eene der beste. Ik laat die hier volgen:

> Der zomer bracht in den hove zin
> Bedauwet menich bluemelin,
> Die gaven so wonnenclichen schin,
> Das ze verlichten die werolt al;
> Ontslossen wart der zalden scrîn,
> Dar in so sach ich rosen fin
> Vurich blenchen zam ein robin;
> Van vruden zanc der nachtegal,
> Da hoert man menigen rychen scal.

Eene andere zinnebeeldige voorstelling van de komst der lente 'as: haar voor te stellen onder de gedaante van een jong meisje, at met bloemen bekranst en in plechtigen optocht ingehaald 'erd. Ook elders was deze gewoonte in zwang; UHLAND verhaalt as, dat in het dorpje Thann in den Elzas op den eersten Mei et »Meiroosje" rondtrekt. Het is een kind, dat een met bloemkranen en linten versierden meidoorntak draagt, een ander meisje olgt haar met eene mand om de giften in ontvangst te nemen, og andere meisjes gaan daarachter zingende:

> Maienröslein, kehr dich dreimal rum,
> lass dich beschauen rum und num!

---

1) De oude verdeeling van het jaar. Zoo zegt UHLAND: »Sommer und Winter, jene iden Träger der alten Jahrestheilung".

2) Voorkomende in het vroeger besproken Haagsche H.S. n°. 721. Ik had het daar et opgemerkt en citeer daarom UHLAND.

3) ald. bl. 41.

Zij wekken de menschen op brood, wijn, olie, eieren enz. te geven en wenschen hen, die niets geven, allerlei kwaads toe [1]. Ook bij ons was deze gewoonte bekend [2]. Overal werd de Pinksterbruid plechtig ingehaald. Van de oude liederen, welke daarbij gezongen werden, heb ik echter geene voorbeelden meer gevonden. Alleen trof ik in een geestelijk liedboek van het jaar 1631 [3] een lied aan, waarboven men leest: »Op de wijs: van 't Pincxterbloems sang. Het reed een ridder etc." In lateren tijd werd deze inkomst der Pinksterbloem niet veel meer dan eene bedelpartij. Dat blijkt o. a. uit een lied, hetwelk onder den titel: »Van de Pincxter-blom" in een 17e eeuwsch liederboek voorkomt [4]. Het lied vangt aldus aan:

Ey Luitjes, wilt wat wycken
En staet een weynigh om/
Siet hoe hier aen komt strijcken
De fiere Pincxter-Blom/
Laet ons nu een deuntjen queelen/
Op dese Pinxterfeest/
Dit soet geluyt
Kost maer een duyt/
Laet het u doch niet verveelen/
Luytjes, jy hebt mee jonck geweest.

Lofliederen ter eere van den Mei vinden wij reeds in de 15e eeuw. Een zeer fraai en zangerig Meilied werd ons medegedeeld door WILLEMS [5]; het lied is opmerkelijk door zijn kunstigen vorm en bevat in het algemeen eene opwekking om zich te gaan vermeien in velden en bosschen. Eenige strofen zal ik hier als staaltjes mededeelen; de dichter vangt aldus aan:

Laet ons
Laet ons de mey wat loven;

---

1) Abh. bl. 80.
2) Vgl. Ter Gouw, Volksvermaken 224—229.
3) „Nieu Medenblicker Lietboeck" bl. 86.
4) „Olipodrigo ofte Dordrechts-Vermakelyckheydt" (1646) bl. 122.
5) Oude Vlaemsche Liederen n°. 148. W. nam het over „uit het handboeksken van verpachting der goederen van St. Jacobs Godshuis te Gent, gedurende de jaren 1447—1448 gehouden door broeder Pieter Wieken.

Met love heeft hy bestoven
Die hoven
Noort ende suut:
Ghelyc die rosen, die staen in cruut
Zo neemt hy uut.

zich tot de »minders jonc" richtende:

Orbort
Den tyt, die es vor (h)oghen:
Wilt elc u minne toghen,
Ende poghen
Naer uus liefs danc.
Gaet, hoort der nachtegalen sanc!
Die vreucht es lanc.

Vry, vranc
So eyst goet gaen in dat foreest:
Elc mach versceppen sinen gheest
Ende onbevreest
Ende wel bevryt
So syn wy in der vroegden cryt,
Den meyen tyt.

ne dergelijke opwekking vinden wij in een 16e eeuwsch lied [1]).
t de dichter er aan herinnerd heeft, dat

Den lustelycken Mey is nu in den tyt
Met sinen groenen bladen

t hij zich aldus tot »Venus dienaers:"

Bedryft solaes, genoechte ende vruecht,
Die blomkens staen ontploken,
Coemt met u lieveken buiten in des veldekens juecht
Die cruiden staen seer soet van roken.

iets verder:

De nachtegael singhet nacht ende dach
Met menich dierken cleyne
Want ghi, die Venus doet gewach,
Wendt u ten veldekens reyne.

A. L. n°. 27.

In een ander lied uit denzelfden tijd [1]) worden de »minnaers cloeck van moede" opgewekt »in het groene gras te gaen spaceeren" en zich met de liefste te gaen vermeien.

Metter liefster kersouwe
Spaceert int groene wout.
Si wort u so ghetrouwe,
Op haer en valt niet te stout.
Die voghelen jonc ende oudt
Verhuegen elc herteken reyn
Met ander so menich fout
Int spyt der nyders deyn.

Ondanks het »spaceeren," het »solaes ende jolyt" het »delicaete rieken van den mey," die nu »in saysoene staet" en meer dergelijken vreemden opschik is er ook in deze laatste liederen toch nog iets blijven hangen van den frisschen lentegeur van het vroegere natuurleven.

Maar niet alleen om zich met of zonder liefste te gaan vermeiden was de Meimaand bestemd. Voor menig jonkman was zij ook het langgewenschte tijdstip om zijne liefde te verklaren of op nieuw het bewijs van trouwe aanhankelijkheid te geven. Het was reeds een zeer oud gebruik, dat minnaars onder het venster hunner liefste een meiboom plantten of een tak aan hare deur bevestigden of misschien haar een takje meidoorn zonden [2]). Dat dit gebruik zeer oud moet zijn, blijkt o. a. ook hieruit, dat de uitdrukking »den mei planten," »den coelen mey planten" of »eener maecht den doren planten" ten minste reeds in de 15e eeuw voorkomt in eene overdrachtelijke beteekenis, die voor de hand ligt. Maar ook uit de liederen blijkt het voldoende. Zoo tref ik reeds in de »Oudvlaemsche Liederen" [3]) die waarschijnlijk

1) A. L. n°. 118.

2) Men vindt over dat gebruik allerlei bijzonderheden bij Ter Gouw t. a. p. bl. 141—143. O. a. eene aanhaling uit Hoeufft's „Bredaasch Taaleigen" bl. 385: „Het vercieren der deuren met meyen en bloemen geschiedt nog te Breda op Meinacht door de minnaars bij de burgerdochters, die reeds vroeg opstaan om de dorens en andere stekelachtige zinnebeelden weg te nemen." Vgl. ook nog H. B. II. Inl. XXXVIII.

3) n°. 44.

in het laatst der 14e eeuw werden opgesteld een Meilied aan, dat, naar het mij voorkomt, gediend heeft ter begeleiding van een takje meidoorn of dat misschien aan een meidoorn bevestigd was. De zender maakt in dat lied toespelingen op den naam zijner minnares en speelt met de drie letters, die het woord *Mey* vormen. M. is de aanvangsletter van zijn liefjes naam; verder voegt hij de *y* bij de *m* en zegt:

Met desen tween so spelt men mi,
Die haer ghestade bliven wil.

Tusschen de M. en de Y. staat dan nog eene E. en »die E. bediet ons eeuwicheit". Dat dit liedje gediend heeft ter begeleiding van een meidoorntak, zou ik opmaken uit het slot:

Laet u ghenoughen M. alleine
Den Mey, die ic u minlic gheve.

Fraaier dan dit geknutsel met woorden is het 15e eeuwsche meiliedje, waarvan ik bij de wachterliederen reeds even melding maakte. Het bestaat slechts uit 3 strofen, die m. i. ten onrechte met wachterliederen verbonden werden; eene strofe haalde ik reeds aan, de laatste luidt:

Ic wil den mey gaen houwen
Voor myns liefs veynsterkyn
Ende scenken myn lief (myn) trouwe
Die alderliefste myn,
Ende segghen: lief, wilt comen
Voor u cleyn vensterken staen,
Ontfaet den mey met bloemmen
Hi is so wale ghedaen.

De kroon spant echter een ander 15e eeuwsch [1]) lied; het is geschreven in den vorm eener samenspraak en een der fraaiste oude liederen, die ik ken. Een verliefd jonkman komt met zijn meiboom onder het venster van haar, die hij lief heeft en wekt haar met gezang en luitspel. Maar te vergeefs weerklinken stem

1) A. L. n°. 182. Men vindt de aanvangsregels met eenen variant reeds in de 15e eeuw gebruikt om eene „wys" aan te geven. Vgl. H. B. II, XXVIII.

en snaren. Een ander is gelukkiger dan hij en hem voor geweest; op elke nieuwe bede krijgt hij slechts ten antwoord:

Myn beddeken heeft sinen vollen last,
Plant uwen mey daer buyten.

Ik zal het geheele lied hier overnemen, opdat ieder er ook zelf over kunne oordeelen. (De jonkmam vangt den beurtzang aan)

Een liedeken vanden mey.

1. Och ligdy nu en slaept,
Myn utvercoren bloeme?
Och ligdy nu en slaept
In uwen eersten droome?
Ontwect u, soete lief,
Wilt door u veynster comen,
Staet op, lief! wilt ontfaen
Den mey met sinen bloemen.

2. Wat ruysschet daer aen die muer,
Dat mi myn ruste berovet?
Die mi tsceyden maect suer
Die leyt hier op gedooghe
In minen arm so vast,
Wi en connens niet ontsluyten,
Myn beddeken heeft sinen (vollen) last
Plant uwen mey daer buyten.

3. O suyverlycke juecht!
Wilt nu u rusten laten,
Doet op dyn veynsterkyn
Ende coemt u lief ter spraken;
Al om te vinden troost
So ben ic hier tot u ghecomen,
Staet op, lief! wilt ontfaen
Den mey met sinen bloemen.

4. Al stondy daer tot morgen,
Ic en sal u niet inlaten;
Myn boel leyt hier verborgen,
Ghi en condt mi niet vermaken.
Myn herteken op u niet en past
Noch op gheen spel van luyten,
Myn beddeken heeft sinen vollen last,
Plant uwen mey daer buyten.

5. Ic sie den lichten dach
Al door die wolcken dringhen,
Ic sie die bloemkens schoone
Al ut der aerden springhen,
Ic sie die sterren claer
Die verlichten in den throone,
Staet op, lief! wilt ontfaen
Den mey met sinen bloemen.

6. Waent ghi, dat ic nu slape?
Het is anders, dat ic dachte;
Die mey hout my in wake
Daerna myn herteken wachte!
Niet als inder aerden wast:
Roosen, bloemen oft ander virtuyten —
Myn beddeken heeft sinen vollen last,
Plant uwen mey daer buyten.

Uit de 16e eeuw hebben wij ook een lied over, dat waarschijnlijk was vastgehecht aan meiboom of meitak [1]). Ik zou dat opmaken uit de aanvangsstrofe:

Wilt doch uwen dienaer verblien,
Dat bidde ic u, myn liefste beelde soet,
Ende neemt *desen* mey in u behoet,
Die lustelyc staet in desen sien.

en uit regels als deze: »Desen mey ick jonstelyck tuwert seynde" en »Neemt doch in dancke myn minlic saluyt."

In een ander lied [2]) treffen wij drie Delftsche jongelieden aan, welke met meiboomen beladen hun lied zingen:

Hier zyn drie lichte geladen,
Wi brenghen u den mey,
Den mey met sinen bladen,
Neemt danckelic ons intrey.
Ter eeren van scoone vrouwen
Brengen wi des meys engien,
So lustelyck gehouwen
Int dal van melodien.

Elders [3]) is een vroolijk troepje »amoreuse lievekens" bezig

1) A. L. n°. 120.
2) A. L. n°. 76.
3) A. L. n°. 27.

bevriende meisjes en jongelingen op te kloppen en voor de deuren der eersten meiboomen te planten. Een van hen zingt:

Oorlof, princelyc lief, seer amoreus,
Nu biddic u om een bede:
Neemt desen mey in dancke seer coragieus
Ende bewaert hem na reynder sede.
Thoont ons u ghetrouwige jonste fier
Al onder desen soeten eglentier;
Wilt ut den slape ontspringhen
Ende helpt ons vrolyc singhen.

Ik zeide reeds, dat de Meiliederen ons teruggevoerd hadden naar het werkelijk leven. In nog hoogere mate geldt dit echter van eene andere reeks liederen, welke wij nu zullen bespreken. Al die liederen behelzen een of ander liefdesavontuur; het realisme vertoont zich daarin met schelle kleuren, soms zóó schel, dat men het oog afwendt. In doorzichtige beeldspraak worden daar schilderingen van zinnelijk genot gegeven, die dikwijls geestig, dikwijls plat, altijd dartel of wulpsch of onbeschaamd zijn. Nooit is de taal van het volk beeldrijker of schilderachtiger dan, wanneer de liefde in het spel komt. Als het »soete spel" bedoeld of aangeduid wordt, hebben zij steeds weer nieuwe, soms platte, maar gewoonlijk oorspronkelijke of geestige uitdrukkingen bij de hand. Wie herinnert zich niet dat voortreffelijke, van geest en leven tintelende tooneeltje in den Reinaert, waar de strijd van Tibert en den pape beschreven wordt?[1]) Vooral in de boerden en sotternieën heeft men dien rijkdom van beelden en

---

1) ald. vs. 1270--1301. Hoezeer het gebruiken van beelden, als men over dit onderwerp sprak, in den aard van het volk ligt, blijkt b.v. hieruit, dat men datzelfde beeld van

.....die burse al sonder naet
Daermen dien beiaert mede slaet

vierhonderd jaren later nog in een liederboekje terugvindt. Ik las nl. in den „Amsterdamschen Vreugde-stroom II, 232 een minnelied, waarin een onwillig man tot zijne vrouw, die hem liefkoost, zegt:

„Ick ken u out gebruy"
Soo sprack de klepel tot de klock,
Want ick te nacht niet luy.

vergelijkingen ten toon gespreid; niet minder in deze minneliederen. De minnaar wordt steeds voorgesteld als jager, visscher, molenaar, timmerman, dokter, slotenmaker enz. en er is dan altijd een overvloed van dubbelzinnige uitdrukkingen om het eens gekozen beeld verder uit te werken.

Dat deze liederen reeds zeer vroeg in zwang moeten zijn geweest, zou men ook wel van te voren kunnen vermoeden, want hoe hooger men in de ontwikkeling der taal opklimt, hoe meer beelden en schilderachtige uitdrukkingen men zal aantreffen [1]). Maar ook andere bewijzen staan ons ten dienste. Onder de Vlaamsche liederen van het laatst der 14e eeuw treffen wij er reeds eenige van de bedoelde soort aan; in n°. 27 wordt ons b.v. het avontuur van een marskramer geschilderd: Terwijl hij zijne waar loopt te venten, wordt hij aangeroepen door een jong meisje, dat blijkbaar door het uiterlijk van den koopman wordt aangetrokken. Het lied vangt aldus aan:

Het soude een scamel mersenier
Coopmanscepe leren;
Hi hiet armen Tutebier,
Hi const hem wel gheneren.
Daer hi sinen canis drouch,
Een joncfrauwe riepen ende soe louch:
»Coomt hier na, goet meerseman!"
»»Naelden, spellen, trompen, bellen,
»»Ic wil myn merse hier neder stellen,
»»Laet zien, of ic vercopen can.""

Deze drie laatste regels vormen het refrein van het lied en zijn natuurlijk eene voorstelling van den straatkreet, waarmede de marskramer zijne waar vent. Het lied gaat dan aldus verder:

»Merseman", seidesi, »lieve ghesellel
»Ic hebbe een cleine cokerkyn,

1) Men leze er de boven mijn lof verheven Inleiding van het Woordenboek der Nederl. Taal op na, indien men van de waarheid dier stelling overtuigd wil zijn: vooral Inl. LXI. „In de oudere tijdperken der taal staat de dichterlijke aanschouwing op den voorgrond. De verbeelding werkt in volle vrijheid. Figuurlijke opvattingen, overdrachtelijke beteekenissen, schilderachtige spreekwijzen, zijn de vormen, waarin de voorstellingen van den geest zich uiten" enz.

»In vinde hier in no naelde, no spelle,
»Die wel voughen soude daer in.
»Hier syn grote ende daer soe cleine,
»Maer ic ne vinde niet, dat ic meine."
»»Joncfrauwe, wat spellen wildi dan?
»»Naelden, spellen, trompen, bellen
»»Ic wil myn merse hier neder stellen,
»»Laet zien, of ic vercopen can.""

»»Joncfrauwe, ic hebbe een spellekyn,
»»Dan es niet aldus cleine.""
»Cnape! wel moetti comen syn,
»Ghi weit wel, wattic meine.
»Wildi de spelle vercopen niet
»So leense mi, of ghyt ghebiet
»Ic salt u lonen, bi Sinte Jan".
»»Naelden, spellen, trompen, bellen,
»»Ic wil myn merse hier neder stellen,
»»Laet zien, of ic vercopen can.""
enz.

Elders is het »een maecht, in vruechden ryck", die op de bonghe wil leeren spelen [1]). In een ander lied [2]) een »vedelman", die zich beklaagt:

Ich haen verdorven myn ghestel
Int vedelen, dat mi rouwen sel.

»Want" zegt hij:

Nu gryst myn cop, nu graeut myn baert,
Vruechden mi ontgliden.

Vooral de molenaars en de molenarinnetjes worden als zeer verliefd van aard geschilderd. Bij WILLEMS vindt men b.v. een 15^{e} eeuwsch lied, waarin een molenarinnetje bezongen wordt:

Ic weet een molenarinneken
Van herten also fyn,
In alle dese landen
En mach gheen schooner zyn:

---

1) t. a. p. n°. 88. (De »bonghe" is een middeleeuwsch snareninstrument, waarvan men de beschrijving kan vinden in het werk van »van der Straeten, La Musique aux Pays-Bas" enz.

2) t. a. p. n°. 121.

Ryck God! mocht sy my malen
Goed coren soud ick haer halen,
Wou sy myn molenarinneken syn.[1])

Ook in het Antwerpsche Liederboek treft men een paar dergelijke molenaarsliederen aan. Uit de 15e eeuw dagteekent zeker »een oudt liedeken", dat de klachten van een jongen molenaarsknecht bevat[2]). Hij betreurt het, dat hij niet meer naar den molen mag gaan »hillebillen[3]) metten jongen knechten", want »dat oude wyf" (wie hij bedoelt, blijkt niet) verhindert hem dat. En de in den molen gesmaakte genoegens herdenkende, zingt hij:

Die een goede nieuwe molen heeft,
Och, hoe wel mach hyse malen!
Wanneer hyse wel ghemalen heeft,
So leyt si wel also stille;
Den oppersten steen die gaet of,
Den ondersten blyft in syn rechten —
Ick en mach niet meer ter molen gaen
Hillen billen metten jongen knechten.
Stampt, stamperken, stampt!
Stampt, hoerekint, stampt!
Stampt, stamperken, in de molen!

Het andere molenaarslied »een nyeu liedeken vanden Molenaer"[4]) dagteekent uit de 16e eeuw en vangt aldus aan:

Daer was een goelyc molenaer,
Op zynder molen dat hi clam,
Om datter niet te malen en quam,
Daer om was hi so gram.

Nog vele andere liederen, welke tot deze categorie behooren, zijn uit diezelfde eeuw afkomstig. In een daarvan verzoekt eene schoone bakkersvrouw haren ouden man om toch een helper aan

1) n°. 236. De aanvangsregels kwamen reeds in de 15e eeuw voor; vgl. H. B. II, XXX.
2) A. L. n°. 21.
3) „Hillebillen" is letterlijk: met de hielen tegen de billen slaan (KILIAEN verklaart het door: nates caedere calcaneis). Wie onzer, die in zijne jongensjaren even goed op zijn hoofd als op zijne voeten stond, heeft het niet gekend?
4) A. L. n°. 178.

te nemen, die hem in het bakken behulpzaam kan zijn [1]); in een ander doet een ruiter dienst als slotenmaker [2]). Elders tracht »een aerdich medecyn" te vergeefs eene zijner vrouwelijke patienten te genezen; hij moet onder scheldwoorden het veld ruimen:

Dat vrouken riep luy(d) ende daertoe fel:
Armen duvel, leert ierst u ambacht wel,
Leert eerst cureren!
Ghi mocht veel beter eerst gaen lappen u schoen,
Arm, ellendighe loen!
Dan vroukens tempteeren. [3])

Andere liederen houden zich niet juist aan een beeld, maar moeten toch om hunnen inhoud tot deze afdeeling gebracht worden. Zoo b.v. n°. 71 van de Oudvlaemsche Liederen", n°. 179, n°. 180 en n°. 209 van het Antwerpsche Liederboek. Ook in het 16e eeuwsche Kamper Liederboek (waarover ik later uitvoerig spreek) trof ik een paar liederen aan, waarvan wij slechts fragmenten bezitten, maar die m. i. tot deze soort van liederen behoord hebben. Zoo b.v. een, waarvan alleen deze woorden over zijn:

Och! lieve scipper Joest
Tast wel na die diepte altoes.

en een ander

Ick weet soe gay, soe frayen dier,
Tis soe soeten coxken net,
Sy fluyt ghelyc een mossel by 't vier
En troest goe ruyters al te met.
enz.

Gelijk ik reeds gezegd heb, zijn al deze liederen dartel en gaan zij dikwijls ook voor die dagen en voor de toenmalige begrippen van fatsoen de palen verre te buiten; sommige zijn zelfs onbeschaamd, al moet men ze nog heilig noemen bij de beestachtige gemeenheid van vele volksliederen uit den aanvang der 18e eeuw.

Maar van den anderen kant moet erkend worden, dat hun

1) A. L. n°. 189.
2) A. L. n°. 191.
3) A. L. n°. 193.

»dartele moedwil en schalksche spotlust" [1]), hunne oorspronkelijkheid en frischheid veel aantrekkelijks hebben voor wie ze niet enkel van een ethisch standpunt beoordeelt. Op dat standpunt stelt b.v. BÖHME zich, wanneer hij over dergelijke Duitsche liederen spreekt. Hij noemt ze »Schamperlieder" en licht dien naam op deze wijze toe: »Es sind verse, welche schambar (oberdeutsch: schamper) d. h. Scham erweckend sind, weil schandbaren, unzüchtigen Inhalts. Also unsittliche, freche, schamlose Gedichte, die darauf nur ausgehen, den Kitzel und die Geschlechtslust zu erregen und so auf gemeinste, niedrige Weise eine gewisse Menschenklasse (nicht immer die arme arbeitende) zu unterhalten. .

. . . .

Sie sind gemeint, wenn von Schand-, Huren- en Schelmenliedern die Rede ist" enz. [2]). Tevens worden hier de titels en aanvangsregels van ongeveer veertig liederen opgegeven, waaruit voldoende blijkt, dat zij, wat den inhoud betreft, weinig van onze liederen verschillen. Ook in Duitschland moeten zij zeer vroeg bekend zijn geweest. BÖHME deelt o. a. een lied uit de 13e eeuw mede, waarin de minnaar optreedt in de gedaante van een kuiper:

Ez fuor ein büttenaere
vil verre in fremdiu lant [3])

Een ander 15e eeuwsch lied vangt aan met de woorden: »Ich weiss mir ein fraw fischerin" [4]). Ook bij ons waren de visscher en de kuiper zeer gebruikelijke beelden, zooals nog blijkt uit de 18e eeuwsche volksliedjes, waarin vooral de visscher onophoudelijk voorkomt; en dat beeld is ook in onze dagen bij het volk in zwang [5]).

---

1) VERWIJS over de boerden sprekende. Zie X. Goede Boerden Inl. I en II.
2) Vgl. Altd. Lieberb. bl. 126—127.
3) t. a. p. n°. 477.
4) t. a. p. n°. 45.
5) Nog zingt het volk:

Och lieve Lena, wat zijt gij schoon! (bis)
Mag ik ereis visschen, asjeblieft
Al in jouw vijver asjeblieft
enz.

Uit hetgeen Böhme ons over de Duitsche »Schamperlieder" mededeelt, blijkt genoegzaam, dat Duitschers en Nederlanders elkander op dat punt niets te verwijten hebben. Ik maak die gevolgtrekking niet zonder bedoeling. Ten eerste blijkt er op nieuw uit, hoezeer de volkspoëzie van verschillende landen in vele punten overeenstemt. (Molenaarsliederen als de bovengenoemde vindt men b.v. ook onder de Oudfransche liederen van de 12e—16e eeuw. Bartsch heeft er eenige uitgegeven en zij zijn der lezing wel waard) [1]). Maar tevens kan ik niet nalaten protest aan te teekenen tegen eenige woorden van Hoffmann von Fallersleben, die lichtelijk aanleiding kunnen geven tot eene verkeerde voorstelling. In de inleiding van het tweede deel zijner »Horae Belgicae" spreekt hij over de »deuntjes" of »nieuwe Liedjes", welke ons volk in lateren tijd zong. Hij noemt er eenige op o. a. de bekende liederen: »Te Hellevoetsluis daar staat een huis", »Moeder geef mij toch een man" en minder bekende als: »Mooi Saartje is jou moeder niet thuis" en verbaast zich dan over de »Schilderungen grober Sinnlichkeit" en »Züge der ärgsten Gemeinheit" in die liederen. Daarop gaat hij aldus voort: »Man begreift kaum, wie es möglich war, dass ein Volk, was sich vor der ganzen Welt durch seine Liebe zur Reinlichkeit und Nettigkeit auszeichnet, dem schon rein (schoon) für schön gilt, in seinen Volksliedern das Hässliche und Schmutzige so gern hatte!" [2]). In hoever nu onze uit het klimaat voortkomende behoefte aan zindelijkheid en reinheid invloed zou kunnen oefenen op onze volksliederen is mij duister, maar zou Hoffmann v. F. het gebillijkt hebben, indien men verband ging zoeken tusschen de vuilheid der Duitsche dorpen en die der Duitsche »Schamperlieder", welke Böhme niet eens durft opnemen? En men zou meer kunnen noemen. Zeker heeft ook H. v. F. wel genoten van Uhland's schoon lied: »Es zogen drei Bursche wohl über den Rhein", maar bleef het hem onbekend, welk eene vuile, ge-

---

1) Vgl. »Alte französische Volkslieder, übersetzt von Karl Bartsch" bl. 207—218.
2) Hor. Belg. II, IX en X.

meene parodie daarvan in het Duitsch bestaat? Mogelijk kon hij deze nog niet kennen, zoo min als de even smerige parodie op SCHILLER's »Gang nach dem Eisenhammer", maar het tijdsverschil is te gering om hier van eenige beteekenis te kunnen zijn; HOFFMANN is nog niet zoo lang dood, dat het Duitsche volk in dien tijd een ander karakter zou hebben aangenomen. Daaraan lag het dan ook niet, maar m. i. hieraan, dat de Duitsche geleerde den balk in het oog van het eigen volk niet zag, dien in het onze daarentegen zeer duidelijk.

Toch bevreemdt het mij, dat een zoo fijn kenner der volkspoëzie als hij, zich verwonderde vuile liederen in onze letterkunde aan te treffen. Hij had die kunnen verwachten, zooals bij vele, misschien alle beschaafde volken van den nieuweren tijd. Reeds in het begin der 19e eeuw hadden de uitgevers van »des Knaben Wunderhorn" dan ook reeds getoond een ruimer blik te hebben, toen zij schreven: »Wo etwas lebt, da dringt es doch zum Ganzen: das eine ist Blüte, das andere Blatt, das dritte seine schmierige Wurzelfasern, alle drey müssen vorhanden seyn, auch die saubern Früchten, die abfallen" [1]. En dat is, meen ik, de juiste zienswijze in dezen. Men moge genieten van de schoone voortbrengselen eener letterkunde, maar men verwondere zich niet ook de »schmierigen Wurzelfasern" aan te treffen. Wil iemand dergelijke letterkundige producten van zijn standpunt veroordeelen, ze vuil en ontuchtig noemen, ze niet laten drukken of niet lezen — dat alles staat hem vrij, maar hij beschouwe ze als een gevolg van de natuurlijke ontwikkeling eener letterkunde. Allerminst moge hij de handelwijze van HOFFMANN v. F. navolgen, die de handen van verbazing ineen slaat, als hij zulke liederen

---

1) Zie: Des Knaben Wunderhorn. Von Volksliedern I, 480. En zoo lees ik zelfs bij BÖHME (t. a. p. IX) „Das zweideutige und geradezu schlüpfrige Ausdrücke und Verse in Volksliedern mit unterlaufen, kann nicht geleuchnet werden. Solche ganz unterdrücken oder ändern, hiesse das Volk selbst fälschen. Man muss sie auch haben. „Gäbe es nicht Giftpflanzen auf der Flur, so wäre eine Lücke in der Pflanzenwelt" soll UHLAND einst zu Birlinger geäussert haben. Simrock vergleicht eine mit freiem Sinn angelegte Volksliedersammlung jenem Tuche, das mit zweierlei Thieren, reinen und unreinen, vom Himmel kam."

bij ons vindt en door zijne woorden menigen lezer in den waan zou brengen, dat slechts onze letterkunde dergelijke voortbrengselen bevat.

Hiermede hebben wij de bespreking van de eerste afdeeling ten einde gebracht en zullen dus nu overgaan tot de tweede, welke tot de zuivere lyriek behoort, »de Gedankenlyrik" zooals onze naburen zeggen.

Een groot deel dier minneliederen behelst klachten van verstooten minnaars [1]). Soms maakt eene ongelukkige liefde hen tot vrouwenhaters; zoo b.v. in een der Oudvlaemsche liederen. Bitter roept de teleurgestelde minnaar uit: [2])

Die nu wil minnen
Moet beghinnen
Spreiken jeghen meenen

Hij moet met alle winden kunnen waaien en wat zal het hem dan nog baten? Het antwoord is niet bemoedigend:

Trueren, waken,
Magher caken,
Selden sonder toren,
Breken, waken,
Niet gheraken,
Achter meer dan voren,
Dit moeter al toe horen
Ende al den tyt verloren.

»Wilt gij minnen" roept hij zijnen metgezellen toe, »gaat uw gang en roemt u gelukkig, zoo gij niet vindt, wat ik u voorspel. Wat mij betreft" zegt hij, »ik zing mijn lied

Ende alst ghesciet
Dat ic bem wat bestoven [3]),
Wellic met vrouwen hoven [4])
Maer niet daer an verscoven.

---

1) 15e eeuw en vroeger (laatst der 14e eeuw): O. V. L. n°. 58, A. L. n°. 12, 69, 89, 93, 121, 150, 157; 16e eeuw: A. L. n°. 2, 3, 18, 28, 38, 44, 47, 66, 98, 99, 105, 111, 117, 123, 205, 206. Achter een bundel Souterliedekens in H. S. (waarover later) n°. 8, 26.

2) O. V. L. n°. 58. 3) dronken. 4) feestvieren.

Maar niet ieder minnaar vindt gelijk deze in de kan een pijnstillend middel. Een ander ziet geene uitkomst dan te vluchten van de plaats, waar hij zooveel geleden heeft en zegt het genoegelijke Antwerpen vaarwel, waar hij anders van rouw zou sterven [1]). De meesten echter blijven en een enkele kan de hoop nog niet geheel verloren geven. Onder deze uitingen van een bedroefd hart bevinden zich schoone, welluidende liederen. Zoo zien wij een minnaar 's morgens reeds op weg om nog een blik te kunnen werpen op de woning van haar, die hij zoo gaarne de zijne zou noemen. Wel zingen de vogels en ruischt het woud, maar dat kan zijne smart niet verlichten. Aldus zingt hij:

Het wayt een windeken coel uten oosten,
Hoe lustelyc staet dat groene wout,
Die voghelkens singen. Wie sal mi troosten?
Vrouwenghepeyns is menechfout.

Ic wil mi selven gaen vermeyden
Al daer die liefste te wonen plach
Ende dencken om den tyt voorleden,
God gheve die liefste goeden dach.

Toen hij haar niet verwerven kon, heeft hij het rechte pad verlaten; in ander gezelschap heeft hij troost gezocht, maar niet gevonden. En nu is hij op nieuw in liefde ontbrand, helaas! ook nu te vergeefs.

Wat icse minne, tis al verloren,
Crancken troost so geeft si mi.

En hij wenscht niets liever dan dat de bordjes nog eens verhangen mogen worden:

Datsi mi minde ende ic haar niet,
Soe soude myn herteken in vruechden leven,
Dat nu leyt in swaer verdriet?

Maar wat baten hem zijne klachten? [2])

---

1) A. L. n°. 12.
2) A. L. n°. 69.

Onder de linde hooren wij een ander klagen. Hij zelf moge spreken:

Ick draghe naest mynder herten
Een verborghen mutsken fyn;
Stont ic in haren sinne,
Als si doet in de myn,
Ende ic die waerheyt wiste,
So waer myn trueren ghedaen,
Nu weet ic van te voren wel,
Dat die liefde is vergaen.

Ick quam aen eencn verdoolden wech
Ende daer vant ick een lindeken staen,
Ick ghinck mi sitten rusten,
Ick was seer moede ghegaen.
Ick ontspande minen boghe,
Ick ruste mi in dat gras,
Daer peynsde ick om die liefste myn,
Waer datsi vervaren was.[1])

En hoe welluidend vangt weer een ander aan:

Och, hoe mach hem zyns levens lusten,
Die zyn lieveken verloren heeft?
Syn sinnekens syn hem in swaer onrusten,
Want dat herteken gheenen troost en heeft.[2])

Maar waar zou het heen, indien ik nog meer proeven wilde geven?[3])

Ook onder de 16e eeuwsche liederen, welke deze stof behandelen, bevindt zich menig zangerig, fraai stukje. Hier hooren wij van slapelooze nachten en sombere gepeinzen. Zoo even heeft de minnaar zijne liefste gezien, terwijl zij met een ander stond te praten of hij komt juist terug van hare woning, waar de deur voor hem gesloten is gebleven

Daer is een ander veel bat ghelooft,
Si sluyt mi buyten der dueren,
Si gheeft mi cuere als si mi siet:
Voor een cleyn vruecht, so menich verdriet.[4])

---

1) A. L. n°. 89. 2) A. L n°. 121.
3) Men leze nog: A. L. n°. 93, 121, 150, 153 en 157.
4) A. L. n°. 18.

Zoo ook elders:

Ic ginc noch gister avont
So heymelyck eenen ganck,
Al voor myns liefkens dore,
Si wist mi cleynen danck.
»Staet op myn alderliefste,
»Staet op ende laet mi in,
»Ic swere u op al myn trouwe,
»Ic en had noit liever dan dy,"

Maar vergeefsch is zijne gefluisterde bede, vergeefsch ook de pogingen om haar te verteederen door herinneringen aan vroegere dagen:

Scoon lief! laet u gedenken,
Dat ic eens die liefste was
Ende lach in uwen armen.

Het venster blijft gesloten [1]).

De een wordt bitter gestemd en laat zich scherp uit over de vroegere beminde. Nu heeft hij eerst bemerkt, hoe valsch en trouweloos zij is en weinig kost hem het scheiden; immers hij zegt:

Een aerdich vrouken hevet mi bedroghen,
Daer ic was op verghect;
Haer smeekende woorden zyn al gheloghen,
Dat vinde ick nu perfect.
Si is mi te doortrect,
Te dubbel ooc van gronde,
Das keer ick mi van haer;
Si paeyter so vele met haren valscen monde,
Ic en achtse niet een haer.

Hij waarschuwt ook al zijne »ghesellekens" zich voor haar en haarsgelijken in acht te nemen [2]). Een ander zou ook wel aan het geheele vrouwelijke geslacht gaan wanhopen na zulke droeve ervaringen.

Ic hadde een gestadich minneken,

---

1) A. L. n°. 28.
2) A. L. n°. 44.

dus vangt hij aan:

Geen scoonder die daer leeft,
Vercoren in myn sinneken,
Van rouwen myn herte beeft;
Want si mi nu begheeft,
Daerom mach ic wel scriven
Wantrouwe van allen wiven,
Want si een ander heeft.

En wat de kwelling dezer ongelukkige minnaars zooveel erger maakt, is, dat zij dikwijls niet weten, waarom zij zoo plotseling uit de gunst hunner liefjes zijn geraakt. Zoo hooren wij er een klagen:

Eens jaers plach ick die liefste te zyn,
Ick en weet niet, wat ick hebbe misdaen,
Laet si mi langer in desen schyn,
Eylacen! van drucke sal ic vergaen [1]).

en een ander weer:

Wat dinge mach mi ghebreken,
Wat heb ic u misdaen,
Dat ick dus ben versteken
Van u, reyn vroulyc graen?
Ryck god, waer sal ic gaen,
Oft hoe salt met mi gaen?
Al ut myn oghen leken
So menighen heeten traen [2].)

en elders:

Van rouw myn ooghen leken
En lyden groot verdriet;
Ick sie, ic ben versteken,
'k En weet die cause niet [3]).

Maar hij gist toch, dat het wel zal zijn, omdat »zyn goeyken te cleene" is, vergeleken bij het hare.

Zangerig is ook »een nieu liedeken" dat aldus aanvangt:

---

1) A. L. n°. 111. 2) A. L n°. 117. 3) A. L. n°. 205.

Eest wel ghedaen, eest wel ghedaen?
Segt my, wel schoon godinne/ segt enz.
Dat ghy dus zaen, dat ghy dus zaen
My doet ut uwen zinne / my enz.
Die u bemindt, die u bemindt
Boven alle die daer leven/ boven enz.
O Venus kint, o Venus kint,
Wilt uwen dienaer troost gheven! [1])

Ik heb uit den overvloed slechts eene beperkte keuze gedaan; et aangehaalde zal echter wel voldoende zijn om eenig denkbeeld an deze liederen te geven. Ook heb ik ruimte willen sparen om te unnen spreken over een punt, waarin deze 16e eeuwsche liedeen afwijken van die uit vroegeren tijd. De 15e eeuwsche minaars nemen de zaak eenigszins anders op dan zij, die na hen omen. De lateren worden veel eerder vervoerd tot schampere oorden over haar, die eens de liefste was; dikwijls blijft er niets oeds meer over in het meisje, dat eertijds alle deugden in zich ereenigde. Ook trekken zij zich de zaak niet zoo erg aan; is et hen hier mislukt, dan wenden zij den blik al ras elders. In e oudere liederen daarentegen trof ik eene dergelijke stemming echts bij uitzondering aan. Een paar voorbeelden mogen het ezegde toelichten. Zeer duidelijk wordt het ons, als wij b. v. en ruyterken ut Boscayen [2]) hooren zingen:

Teghen den wint come ick gheseylt
Als een dye scheeps hem niet en verstaet,
Ghi en hebt gheen sinnekens aen mi gheleyt,
Mi dunct, ghi hebt myns liever verlaet.

---

1) Onder de liederen in H. S. achter een Souterliedekensboek van 1540.

2) Ik vermoed, dat er in den titel van dit lied: „Vanden ruyter ut Bosschayen" eene rgissing heeft plaats gehad. De aanvangsregels luiden nl.

Het quam een ruyterken ut Bosscayen
Ghister avont inden wyn.

Wat moet dat „Bosscayen" beteekenen? Blijkbaar eene landstreek en het zou dan ne verbastering van *Biscaye* kunnen zijn. Maar er wordt verder van dat land niet rept, het geheele lied is zuiver Nederlandsch en dergelijke toevoegsels trof ik zelden nooit aan. In eene verzameling van „Refereynen en Liedekens door rederijkers van et jaer 1561 [lees ik echter als „wys": „Het voer een ruyter in een boschaeye". Zou it niet de oorspronkelijke aanvangsregel zijn? Zoo ja, dan is de titel van het A. L. erkeerd.

Na dat nu aldus met mi gaet,
So wil ick maken een goet verdrach:
Een ander te kiesen is mynen raet,
Adieu! dien ik te minnen plach.

Schutterkens, die den boghe hantieren,
Coopen twee pesen tot haren boghe,
Breken si deen na tspeels maniere,
Si stellen een ander ten selven toghe:
Desgelycx wil ick te doene poghen,
Want vrouwen sinnekens zyn als stof,
Ghelyc den wint quaemdy aen gevloghen,
Hiermede schoon lief! neme ic oorlof.

En iets verder zegt hij nog eens:

Dies is myn herteken so seer beswaert!
Mer tsop en is der koolen niet waert [1]).

Even luchtig roept een ander: »Een verloren, ses ander v
coren!" en ofschoon hij zich eerst verwonderde, dat hij niet kra
zinnig werd van smart, ziet hij al spoedig in, hoe dwaas dat
weest zou zijn, want:

Hi is sot, die hem over gheeft
Met herte, siele ende lyve,
Dat hi so lange in raserie leeft
Ter eeren van eenen wyve.
Al loope ick na haer sot,
Met mi hout si haer spot,
Niet achtende, al soude ic daerom sterven;
Tfi liefde, daermen vreucht moet derven [2]).

Nog een ander eindigt zijne weeklacht aldus:

Oorlof! reyn creatuere,
Die eens was die liefste myn!
Meyndy, dat ick sal trueren,
Alst moet ghesceyden zyn?
Neen ick, bloem verheven,
Van u neem ick den keer;
Al hebdy my begheven,
Schoon lief! men vinter meer [3]).

1) A. L. n°. 66. 2) A. L. n°. 105. 3) A. L. n°. 205.

Dat is dan toch eene andere leer dan die, welke verkondigd werd door de eerbiedige en »hovesce" minnaars van vroegeren tijd, toen de mode eischte, dat de afgewezene geduldig bleef zuchten en kwijnen (in de poëzie ten minste) en men zelfs het verlangen niet mocht uitdrukken om eenmaal in het bezit der liefste te geraken; toen uitspraken golden als deze:

Dat wyf van herten reine
Die sprac: die minne es cleine,
Die verlangen doet [1]).

En nu moge over dien vrouwendienst een poëtisch waas liggen, wij willen dat gaarne missen voor de natuur en de waarheid, welke — zij het wat al te forsch — zich in deze 16e eeuwsche minneliederen doen gelden. 't Waren dan ook geene edelen meer, die als dichters optraden, maar ontwikkelde burgers, wier hart nog jong, wier geest nog frisch was. Men moge geene sympathie koesteren voor hunne opvatting der liefde — ik zal het niet wraken, maar men erkenne, dat zij met hunne minneliederen op een beteren of liever op den rechten weg waren.

Hunne poëzie toch kwam uit het hart, die der anderen uit het hoofd voort.

Talrijk zijn ook de klachten over onbeantwoorde liefde [2]). Zeer bekend was b. v. het 15_e eeuwsche lied aanvangende:

O Venus bant, o vierich brant,
Hoe heeft dat vrouken so playsant
Myn herteken bedwonghen [3]).

Het is eene aaneenschakeling van minneklachten, die fraaie gedeelten bevat. Men leze b. v. de 10e strofe:

Die swane singt, wanneer haer dwingt
Die doot, die al te niete bringt;

---

1) O. V. L. n°. 53.

2) A. L. n°. 88, 91, 122 (15e eeuw); n°. 30, 32, 33, 101, 128, 135, 143, 146, 221. H. B. II. n°. 127. Willems n°. 145, 155. S. L. (H. S.) n°. 3, 21.

3) A. L. n°. 122. In den tekst staat „onbedwonghen" dat m. i. geen zin geeft; vandaar mijne verandering.

21

Dus volghe ick haer natuere:
Ic proeve vroech, also mi dinct,
Datsi voor mi een ander winct
Ter duere, myn edel schoon creatuere.

De ontboezeming is echter rijkelijk lang voor een minnelied (18 strofen). Maar ook onder de latere liederen zijn vele, die overwaard zijn nog eens gelezen (kon het zijn — nog eens gezongen!) te worden. Ik noem b. v. A. L. n°. 30.

Die mint, die vint een heimelic lyden:
Hi ducht, hi sucht in allen daghen
enz.

en n°. 32.

Die mey is so ghenoechlyken tyt:
Het spruyten gelu bloemkens aender heiden,
Ic hebbe verloren alle myn jolyt,
Myn ghepeys is so menigherleyde.
Ic en was nie van goeder herten vro, vro, vro
Van goeder herten also vro,
Mi en waer leedt, misquaem u yet.

Ook n°. 101, 221 en andere. Fraai en eenvoudig is een lied, dat de klacht van een jong meisje over haars minnaars ontrouw bevat en op deze wijze aanvangt:

Hy mint een vrouken fyn,
Dats mynder herten pyn,
Hy en mach my syen noch hoeren,
Met haer drinct hy den wyn,
Myn dranck moet scaerbier syn,
Ick gheve den moet verloren.

Ick loop, al waer ic sot,
En alder werelt spot,
My dunct, ic sal ontsinnen;
Ic bid den riken god,
Dat hy wil keeren tlot,
Soe mach ick vroocht beghinnen [1]).

Een groot aantal liederen kan men niet tot eene bepaalde afdeeling brengen [2]). Maar als men ze in eene bloemlezing moest

1) In H. S. achter de meergemelde Souterliedekens.

2) 15e eeuw: O. V. L. n°. 57. A. L. n°. 25. H. B. II, n°. 97. Willems n°. 89, 147 (?), 143. 16e eeuw: A. L. n°. 8, 11, 36, 39, 40, 49, 104, 106, 114, 116, 130, 134, 154, 159, 170, 173. H. B. II n°. 96, 101, 107.

opnemen, dan zou men er opschriften boven kunnen plaatsen als: zoete mijmerij, verlangen, bede om verhooring, herdenking, ijverzucht, ontrouw, minnesmart enz. Ook van die liederen zal ik enkele staaltjes mededeelen. Zoo b. v. het liefelijke:

Ghequetst ben ic van binnen,
Doorwont myn hert so seer,
Van uwer ganscher minnen
Ghequetst so lanc so meer.
Waer ic mi wend, waer ic mi keer,
Ic en can gherusten dach noch nachte,
Waer ic mi wend, waer ic mi keer,
Ghi syt alleen in myn ghedachte [1]).

en een ander lied, dat wel als tegenhanger mag gelden

Vreucht en deucht myn hert verheucht,
Nochtans so moet ic treuren,
Troost mi, lief, als ghi wel meucht,
En laet mi troost gebeuren!
Soete lief! uw claer aenschyn
Dat verheucht het herte myn.
Liefde te draghen en is gheen pyn,
Als liefde met liefde gheloont mach syn [2]).

Men leze ook bij WILLEMS de »klagt van eenen veroordeelde: [3])

Wilder dan wilt, wie sal my temmen?
Placht ick te roepen vroech en laet.

en het »nyeu liedeken" waarin een minnaar zich beklaagt over zijne gedachten, die hem rust noch duur laten, terwijl hij ten slotte den nachtegaal als bode tot de liefste zendt:

Ghepeyns, hoe soudy niet gehingen?
Ic moet eylaes, 't is groote noot,
Dat doen tien duysent vreemde dinghen
Ons beyden ghebuert, si weet al bloot.
Wi drincken vruecht en droefheyt groot
Beyde ut fortuynen schale,
Door tswaer ghepeyns van dit exploot
Therte sterft, al waert van stale.

---

1) H. B. II, n°. 97. Eene geestelijke omwerking van dit lied treft men reeds in het 15e eeuwsch liederboek van „Marigen Remen" aan.

2) A. L. n°. 107. 3) WILLEMS n°. 89.

Rast u ghi nachtegale
Vliecht ut dat wilde wout.
Gaet, segt haer dit altemale
Ende groetse mi menechfout [1]).

Men leze ook het dartele liedje, waarin een avondbezoek geschilderd wordt:

Ic quam mer gister avont,
Also mi dochte,
Daer moete mi een meysken, een meysken dat was fier,
Ic boot haer goeden avont
Met woordekens sochte,
Oft ic een ureken met haer mocht maken chier.
Si seyde: lief, coomt schier,
En beyt niet lanck,
Ic sal gaen boeten tvier,
Comt door den ganc!
Opdat wi ons verblyen
En laten al fantasyen
Ende melancolyen
Nu ende tot allen tyen [2]).

en dit andere:

Ic draghe in minen herte
Myn liden, is also groot,
Vanden avont totten morghen;
Doorwont ben ic totter doot.

Ic dor des nieman claghen,
Wes lidet dat herte myn,
Alleine moetic dat draghen;
Och leider! ic vinde geen troost.

Och blischap sonder minnen
Heeft si mi vake ghedaen;
Als ic was uit haren oghen,
So was ic al verraen.

Si was in minen oghen
Ghelyc die son int wout,
Mer achter minen rugghe
Als een verdorrent hout [3]).
enz.

---

1) A. L. n°. 49. 2) A. L. n°. 106. 3) H. B. II, n°. 101.

Eindelijk vinden wij ook tal van liederen, waarin de smart van het scheiden bezongen wordt [1]). Hier is het een ruiter, die zijn liefje verloren heeft en buiten zich zelf van smart in opstand komt tegen God; daar een Vlaming, die wegens de eene of andere misdaad het schoone Brugge moet verlaten, waar zij woont, die hij bemint; elders zijn het slechts lyrische ontboezemingen, waarbij de dichter zijne eigene levensomstandigheden niet aanroert. Ook onder die liederen is veel schoons. Men hoore b. v. de weeklacht van een ruiter na den dood van zijn liefje, welke ik hier geheel wil opnemen.

1. Tis al verkeert, dat plach te zyn:
Genoecht, solaes, myns herten vruecht,
Dat heeft ghedaen haer scheydens pyn,
God wilse bewaren, die suyver juecht!
Herte ende sin is onverhuecht,
God heeft myn liefste boel gehaelt,
Al is de wyn claer int aenscyn,
In myn herte is hi verschaelt.

2. Die nachtegale ende die leeuwercke,
Die bloemkens, die aender heyden staen,
Trompen, luyten ende herpen
En moghen van mi gheen vruecht ontfaen;
Dat scheyden hevet mi al ghedaen;
Ic ben een haveloos ruyterkyn,
In Venus prisoen ben ic ghevaen,
Dus moet ic trueren al dleven myn.

3. Ryck God! ick ben myns levens moe,
Int herte lyde ick heymelyck doogen,
Eet ic, drinck ic, wat ic doe,
Dat is met twee beweenden ooghen;
Hoe soude ic connen vruecht betooghen?
God heeft benomen myn liefste ghenoot,
Die lieffte had ick so diepe ghesooghen
Tis mi rouwe tot in myn doot.

4. Tvergaderen en was noeyt so soet,
Het scheyden en is veel meerder pyn,

1) 15e eeuw: A. L. n°. 142, 147, 148; 16e eeuw: A. L. n°. 7, 9, 43, 46, 48 58 (vgl. de 4e str.) 100, 138, 156; H. B. II n°. 94, 99, 111.

Die niet en wetet minen noot,
Hoe soude hi kennen dat herte myn?
Want hier te zyn is cort termyn;
Al ligghen wi hier in blancken armen,
Ten eynde moet al ghescheyden zyn,
God wil haer lieve ziele ontfermen.

5. Och ryck heer god! en waert geen sonde,
Over u riepe ic veel meer dan moort!
Ghi hebt myn liefste lief ghevonden,
Weest doch haerder armen ziele comfoort,
Ghenadich god! ick bidde u voort:
Om haren wille myn herte sneeft,
Op rechter minne was ic ghestoort,
Ic bidde u, dat ghyt mi vergheeft.

6. Mi heeft ghedroomt so menighen droom,
Dat niet en is, dat mach noch zyn,
Al in die .....[1]) stadt van Room
Daer leyt begraven die liefste myn
Op gods acker, alst is aenschyn,
Daer droegense die ruyters vander banck,
Ic schencte hemlieden den coelen wyn,
Si wistens mi also groten danc.[2])

Fraai is ook het kleine liedje, dat door HOFFMANN v. F. in zijne Horae Belgicae werd opgenomen

Te mei haddic een bloemken
In myn hertjen vercoren,
Dat is mi desen couden winter
Afghevroren.

Dat bloemken licht verborghen
Onder den couden snee:
Sal ic van u scheiden, goet lief!
Dat doet mi wee.[3])
enz.

Eenige opmerkingen van algemeenen aard mogen nu volgen. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, zijn bijna al deze liederen oorspronkelijk Nederlandsch; slechts van enkele kan ik aantoonen, dat zij ook in het Duitsch voorkomen. Zoo b.v. A. L. n°. 25,

1) Blijkbaar is hier iets uitgevallen.
2) A. L. n°. 48. 3) H. B. II. n°. 111.

dat men ook vindt bij UHLAND I. bl. 86; waarschijnlijk is het Nederlandsche lied eene bewerking van het Duitsche. Zeer zeker is A. L. n°. 137 »een amoreus liedeken" vertaald naar het Duitsche lied, dat voorkomt in het Ambraser Liederbuch (n°. 174) gelijk aan ieder voldoende zal blijken, indien hij de beide liederen naast elkander geplaatst ziet. Ik zal ze daarom hier laten volgen:

A. L. n°. 137.

1. Rozyn hoe is dyn gestelt
Bi coninck Paris tyden,
Doen hi den appel hadde in zyn ghewelt,
Die alderliefste woude hyt gheven.
Voorwaer ghelooft:
Hadde Paris u schoonheyt aenghesien,
Venus en waer niet begaeft daermede,
Den prys waer u ghegheven.

2. Ick weet, hadde Virgilius u ghekent,
Eer hi bedachte te scriven
Van die schoone Helena yent
Al ut der griecken lande,
Een croon boven alle wyven,
Ghi hebt die schoonheyt veel meer dan si
Haer scoonheyt toegemeten,
Daerom so is myn herte
So vast met haer liefde beseten.

Ambras. Liederb. n°. 174.

1. Rosina wo war dein gestalt
bey könig Paris leben,
da er den apfel hett in gewalt,
der schönsten solt er in geben.
Fürwar glaub mir,
hett Paris dich mit deiner schön gesehen,
Venus wer nit begabt darmit,
der preis wer dir gegeben.

3. Hett Virgilius dich erkant,
da er gedacht zu schreiben
von Helena aus Griechenland,
die schönste ob allen weibern,
So hett er dir
viel mehr denn ir die schöne zugemessen,
mit der du hast mich streng und fast
liebhabend mich besessen.

De 3e strofe van het Nederlandsche lied is op dezelfde wijze eene vertaling van de 2e van het Duitsche lied. Gelijk ieder zelf kan nagaan, is deze vertaling verre van uitstekend.

In een enkel lied treffen wij nog die Duitsch-Nederlandsche basterdtaal aan, waarin zoovele minneliederen van vroegeren tijd geschreven zijn. Vgl. b.v. A. L. n°. 136; trouwens »een oudt liedeken":

Och liefde, hoe geerne waer ic bi dier
In sulcker begherten
Als mi yet wert op aerden
enz.

Op verschillende plaatsen is de invloed van den Duitschen »Minnesang" nog te bespeuren, hoewel slechts in kleinigheden, want reeds in de 15e eeuw bloeide hier te lande het minnelied. Ook wachte men zich bij de lezing vooral der 15e eeuwsche minneliederen alles Duitsch te noemen, wat niet meer met onze tegenwoordige opvatting en onze 19e eeuwsche begrippen overeenkomt. Misschien zal men hier en daar in de aangehaalde 15e eeuwsche liederen iets hebben aangetroffen, wat wij nu een Duitschen tint zouden noemen. Het is waar, in die liefdesuitingen heerscht dikwijls eene zachtheid van gevoel, die soms tot weekheid wordt, maar men bedenke, dat onze voorvaderen van dien tijd dichter bij de Duitschers stonden dan wij en dat 80-jarige oorlog en onafhankelijkheid en Kalvinisme ons volk op de baan brachten, die het naderhand volgde. Dien invloed van den »Minnesang" bespeuren wij b.v. in de vroeger vermelde opvatting van de liefde, welke den minnaar geheel tot een dienaar zijner meesteres vernedert; eene verhouding, waaruit dan ook voortvloeide, dat hij zijne geliefde aansprak als: *koningin*, *keizerin* of *godin*, dat hij zich zelf haren *dienaar*, haren *lijfeigene* noemde enz. Zoo lees ik nog uitdrukkingen als: »Si is mynder herten keyserinne" [1]); »Het dunct my puer een godinne" [2]); »U dienst eerbaer vast in myn hert ic houwe" [3]); »Altoos sal ic u vry eygen zyn" [4]). Ook de verplichting des minnaars nooit den naam zijner geliefde te noemen komt nog eene enkele maal voor. Zoo b.v.:

De liefste en wil ic niet nomen,
Want si is m. gulden weert. [5])

en

Ic en macht oock niet utspreken
Hoe dat si hiet, diet herte doorschiet. [6])

Dezelfde voorstelling van het hart, dat de minnaar moet achterlaten, omdat het steeds bij de geliefde is, komt ook hier eene

1) A. L. n°. 36, 2. 2) ald. 3. 3) ald. n°. 64, 5.
4) ald. n°. 100, 1. 5) ald. n°. 99, 6.
6) ald. n°. 170, 1. Ook n°. 141, 1.

enkele maal voor; b.v. »myn herteken laet ick bi u ontrent" [1]); »bi u laet ic dat herte myn" [2]). Zoo ook de voorstelling van het beeld der geliefde, dat in het hart des minnaars besloten ligt: »Al in myn herteken ligdy begraven" [3]). Op eene enkele plaats ook nog de verachting voor de dorpers in zaken van liefde, b.v.

Nemmermeer en moet
Quaet dorper weten:
Wat die minne ons beiden doet. [4])

Er zijn verder verschillende algemeene trekken, welke in de liederen der 15e en 16e eeuw of alleen in die der laatste voorkomen. Vele daarvan treft men ook weer in de Duitsche minneliederen aan; zij behoeven daarom echter niet altijd aan de Duitschers ontleend te zijn. Andere trekken zijn alleen aan onze liederen eigen. Zoo doet zich de invloed van het klassicisme al spoedig gevoelen in mythologisch klatergoud en geleerde citaten; wij treffen deze beide verschijnselen zoowel in de 15e als in de 16e eeuw aan, in de laatste echter in hoogere mate, zooals men ook kan verwachten. De liefde wordt gepersonifieerd als: Vrouw Venus of als Cupido. Zoo A. L. n°. 12, 4 »Och Venus vrouwe, voeret mynen schilt"; n°. 91, 6 »Och Venus vrouwe, siet aen mynen staet"; n°. 93, 3 »Vrou Venus camenieren" en vgl. ook n°. 121, 6; en 122, 12. Zoo ook n°. 2, 6; 30, 5. »O Venus, ghi moordadighe vrouwe"; 47, 2. »O Cupido, god van minnen"; 48, 3; 49, 5; 116, 134 enz. In de Duitsche minneliederen komt »fraw Venus" ook ontelbare malen voor.

Zeer gebruikelijk is het beeld van den pijl of de speer, waarmede de god of de godin der liefde de harten verwondt. In onze minneliederen treffen wij die voorstelling dikwijls aan. Zoo b.v.

Al met Vrou Venus strale (pijl)
Hebdi myn herte doorwont. [5])

of

O Venus! ghi moordadighe vrouwe,
Ghi schieter vele met uwen strale. [6])

---

1) ald. n°. 112. 2) H. B. II n°. 99, 1. 3) A. L. n°. 112, 5.
4) Willems n°. 135, 6. 5) A. L. n°. 141, 13. 6) ald. n°. 30, 5.

en »Noyt Venus gheschut mi so seer doorschoot" [1]). Deze voorstelling was in de middeleeuwen zeer gebruikelijk bij vele Europeesche volken. Sprekende over de minneliederen zegt DIEZ b.v.: »Hier begegnet uns eine sehr einfache von den Alten entlehnte Allegorie der Liebe...... Diese Göttin führt eine Lanze oder einen Pfeil, womit sie die Herzen verwundet" [2]). En MÄTZNER haalt tal van voorbeelden uit het Provencaalsch, Oud-Italiaansch en Middel-Hoogduitsch aan, die bewijzen hoe verbreid deze voorstelling was in de middeleeuwen [3]).

Een ander gevolg van de studie der klassieken was de zucht om te pronken met geleerde aanhalingen. Voorbeelden daarvan treffen wij b.v. aan in regels als deze, waar een minnaar zegt:

Medea Jason noyt so seer en versinde,
Paris Helenam noyt so seer en beminde. [4])

of:

Juno, Venus ende Pallas stranck
Ghi hout mi in uw bedwanck [5])

en

Al moestic van stonden aen de doot besueren,
Alsoe Leander dede in 's waters vloet,
Of dalen met Orpheus bi thelsch ghebroet. [6])

Dat dit ook in het Duitsch voorkwam, blijkt o. a. in een uit het Duitsch vertaald lied, waaraan de namen van Paris, Helena, Virgilius en anderen zwier moeten bijzetten [7]). Ook aanhalingen uit het O. T. zijn niet zeldzaam. Vooral worden Salomo, Absalon en Simson dikwijls genoemd, als er sprake is van mannen, die door de liefde ten val werden gebracht. Zoo leest men b.v.

---

1) ald. n°. 38, 2. Vgl. verder n°. 49, 5; 108, 8; 116, 1; 147, 1; 153, 2; 165, 2.
2) Zie „Die Poesie der Troubadours", bl. 139.
3) Zie „Alte französische Lieder", bl. 174.
4) A. L. n°. 33. 2.
5) ald. n°. 110, 5. Vgl. ook n°. 118, 8.
6) WILLEMS n°. 155, 4.
7) A. L. n°. 137.

. . . .
So en wort ghi niet bedroghen
Ghelyc Sampson die sterke,
En verloos hi niet zyn cracht
Al door der vrouwen wercken?
Ende Salmon wys, bedacht
Moest oock den doot besueren. [1])

en elders:

Oock bedroghen sal ic zyn
Ghelyck Salomon seer wys
Ende ooc Absalon seer fyn. [2])

Dat deze vergelijking zeer vroeg bij ons in zwang was, blijkt hieruit, dat zij reeds in het midden der 14e eeuw voorkomt. In het »abele spel vanden Hertoghe van Bruyswyc", dat waarschijnlijk evenals de andere abele spelen omstreeks dien tijd geschreven werd, lezen wij nl.:

Gloriant neve, verstaet wel dat
Samsoen, die was so sterc
Bedroghen wert bi der minnen werc
Ende oec Apsloen die scoen
Ende die wise coninc Salomoen
Bleven bi minnen al bedroghen. [3])

Men ziet, hoezeer deze drie sinds lang als typen golden, wanneer over de macht der liefde gesproken werd. Ook in het Duitsch vindt men dezelfde vergelijking terug. Zoo b.v. in den »Minnesangs Frühling":

Diu Minne twanc ê Salomône
der was der allerwîste man,
der ie getrüege kûneges krône [4])

Ook in het Italiaansch en Provencaalsch vindt men dezelfde stereotype vergelijkingen [5]).

---

1) A. L. n°. 93.
2) ald. n°. 172. Zie ook nog ald. n°. 98, 6.
3) Mnl. Dram. Poezy bl. 81. Over de tijdsbepaling vergelijke men: JONCKBLOET, Gesch. der Nederl. Lett. I, 244.
4) ald. bl. 66.
5) Men zie: La Poesia Popolare Italiana. Studj di A. D'ANCONA bl. 38.

In de minneliederen wordt veel geklaagd. Onderwerpen der klachten zijn o. a. de bittere scheiding, het afwezig zijn van de liefste, de twijfel aan hare gezindheid, onbeantwoorde liefde enz.; maar nooit zijn de klachten der minnaars heviger en aanhoudender dan wanneer zij betrekking hebben op de »nyders" en »clappaerts" op de afgunstige lasteraars, die hunne samenkomsten bespieden, ouders of vrienden tegen hen opzetten en op allerlei wijzen het geluk van een minnend paar bedreigen. Uit den rijken voorraad van aanhalingen zal ik er slechts een paar kiezen om een denkbeeld te geven van den gewonen inhoud dier klachten [1]). Zoo lezen wij b.v.:

Dat goede ghestadighe minnaers zyn,
Wacht u van quade tongen,
Si zyn veel arger dan fenyn
Dan quade slangenjongen;
Want daer dese nyders zyn versaemt,
Si en connens niet ghedogen,
Al en doet men anders niet dant wel betaemt
Si aensient met valschen oghen;
Dese nyders zyn argher dan fenyn,
Dese quade, valsche clappaerts tonghen,
Als si vruecht aensien, dat doet hem pyn,
Si hebbent haest ghesonghen.
enz. [2])

En verder A. L. n°. 12, 7 »God scen der nyders tonghen"; 18, 4 »quade nyders tonghen vliet"; 39, 7 »Een clappaert is van sulcker sede/ Hi maect onvrede ter menigher stede"; 40, 4 »Al moet ic van haer vlien door nyders bespien"; 49, 6 »Dies vreese ic twint dese nyders fel"; 91, 3 »dat doen die quade clappaerts tonghen/ Och si brenghen ons int verdriet"; 94, 7

Ic wensche den nyders tonghen leyt,
Si hebben mi ghestolen
Myn ghenoechte, myn vrolicheyt.

1) Men vindt ze b.v. A. L. n°. 3, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 25, 28, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 52, 76, 88, 91, 94, 100, 106, 120, 121, 122, 124, 185, 138, 139, 146, 147, 149, 150, 159, 172, 173, 221. Ook nog een lied tegen de „niders" O. V. L. n°. 83 en n°. 125.

2) A. L. n°. 3.

Ook dit is weer een trek, dien men in de middeleeuwsche liederen van andere volken terugvindt. Zoo deelt MÄTZNER ons mede: »Diese Störenfriede gehören überhaupt zu dem lyrischen Apparate der höfischen Dichtung, welche im m. h. d. Liede als »merkaere", rüegare, lügenaere u. dgl. wiederkehren" [1]). Kort te voren had hij reeds aangetoond, dat zij ook in de Fransche lyriek dikwijls voorkomen. Zij heeten daar »mesdissant" of »mau parlière gent", in het Provencaalsch »lauzengier". En ook in de Ouditaliaansche lyriek, die vooral tijdens Frederik II den invloed der Duitsche onderging, treft men die vrees voor de nijders aan. Zoo deelt MÄTZNER plaatsen mede als:

Ma celerò infra la mente mia
Per tema de' noiosi parlatori

en

Fanno mi noia e pesanza
La noiosa e falsa gente.
enz.

Het kan wel niet anders dan dat de jongeling dikwijls eene poging zal doen om in zijn lied het beeld te schetsen van haar, die hem gedurig voor oogen staat; wij treffen dan ook dikwijls dergelijke schetsen aan. Uit eene vergelijking daarvan blijkt al ras, dat er een bepaald schoonheidsmodel was, waarnaar men zich bij eene dergelijke beschrijving doorgaans richtte. Reeds in de ridderpoëzie treft men hetzelfde aan; de beschrijvingen van een schoon jonkman en een schoon meisje zijn altijd stereotyp [2]). Maar ook de minneliederen hebben hun eigen schoonheidstype, waarvan een dichter zelden of nooit afwijkt. Het meisje, dat aan de daar gestelde eischen zal beantwoorden, (en het liefje van den dichter voldoet er natuurlijk aan) moet blond haar hebben (nog liever goudblond), heldere, bruine oogen, blozende wangen, koraalroode lippen, ivoorwitte tanden en een kuiltje in

1) Zie: Altfranzösische Lieder von E. MÄTZNER bl. 113 en 114. Vgl. verder ook: DIEZ, Poesie der Troubadours bl. 147.

2) Men kan daarvoor overvloedige bewijzen vinden in JONCKBLOET's uitgave v. d. Walewein II, 169—178.

de kin; verder moet zij welgevormd van lijf en leden zijn, de boezem moet eene bevallige ronding vertoonen, haar hals in blankheid met de sneeuw kunnen wedijveren, terwijl albasten handen met fraai gevormde nagels niet mogen ontbreken [1]). Eenige aanhalingen mogen deze beweringen staven: In een lied bij WILLEMS lezen wij b.v. de volgende strofen:

Haer amoureusheyt, haer vrindelyck wesen,
Haer lippekens root als een corael,
Haer tandekens syn uytgelesen,
Haer stemmeken als eenen nachtegael.

Daerop heeft sy twee blosende kaken,
Haer hairken schoonder dan een goudt,
Twee schoon bruyn oogkens, die vierich blaken,
Syn hert verheucht hem diese aenschoudt.

Haer handekens witter dan albast,
Haer nagelkens syn seer fray ghesnoyt,
Myn hart verheucht, als ickse tast,
Soo isser de liefde allenskens gegroyt.

Sy is er seer fray en net van leden,
Haer halsken witter dan een swaen,
Haer borstkens ront, ende wel besneden,
Als een godinne siet mense gaen [2]).

Ook dezen trek vinden wij weer elders in de middeleeuwsche lyriek terug. MATZNER haalt verschillende voorbeelden uit het Oudfransch, Middelhoogduitsch, Italiaansch en Provencaalsch aan, die dat bewijzen [3]). Blond haar is bijna altijd een vereischte; indien het bovendien krult, is dat eene bekoring te meer. Zoo lezen wij als staande uitdrukkingen: belle et blonde", »biondetta piacente", »chiara stella, bionda testa", »si treit krus har, krisp unde gel". Dat de Nederlandsche dichters ook dezen trek overnamen, bewijst wel, hoe weinig men van den gestelden regel dorst afwijken. Sedert onheuglijke tijden toch gold blond haar bij de Zuidelijke volken voor een sieraad van mannen en vrouwen.

---

1) Men vergelijke o. a. A. L. n°. 7, 36, 104, 130. WILLEMS n°. 89 en n°. 8 der liederen in H. S. achter de Souterliedekens.

2) WILLEMS n°. 89.

3) t. a. p. bl. 225.

In de Ilias heeft Achilles, de schoonste der voor Troje gelegerde Grieken, blond haar; de Romeinsche dames waren verzot op de blonde vlechten der Germaansche vrouwen en deze voorliefde is begrijpelijk in de landen der zwartgelokte, Zuidelijke volken. Minder begrijpelijk is zij echter in Duitschland en nog minder te onzent, waar het wemelt van blonde schoonen; maar de mode was hier sterker dan de natuur.

Niet zelden vergelijken minnaars hunne geliefde met eene bloem en men zou niets tegen die vergelijking op zich zelve kunnen inbrengen, indien maar niet steeds dezelfde vergelijkingen en dezelfde bloemen terugkeerden. Zoo lezen wij A. L. n°. 7

Adieu schoon bloemken, reyn akelye,
Adieu wel rieckende eglentier!

en n°. 9

Adieu reyn bloemken rosiere!

n°. ,43

Adieu reyn eglentier,
Adieu reyn balsomeye,
Adieu reyn violier,
Adieu reyn acoleye!

en n°. 117 nog eens diezelfde bloemen vermeerderd met den »rosier". Ik moet echter aanmerken, dat ik deze beide laatste trekken (het voorkomen van een schoonheidsmodel en der bloemennamen) alleen in liederen der 16e eeuw aantrof. Wat de taal dezer minneliederen betreft, zij voorloopig vermeld, dat in de 15e eeuw reeds eenige Bourgondismen voorkomen, die in de 16e eeuw sterk toegenomen zijn, soms dermate, dat er van het Nederlandsch weinig meer is overgebleven. Gaandeweg heb ik reeds eenige punten van verschil tusschen de liederen der 15e en die der 16e eeuw kunnen aangeven; ik meen bovendien nog te kunnen vaststellen: dat in de 16e eeuwsche minneliederen het eigenaardig Nederlandsch karakter zich duidelijker vertoont dan in de 15e eeuwsche, die dichter bij de Duitsche liederen staan; dat de werking der renaissance, in de 15e eeuw reeds zichtbaar, in de 16e eeuw zich meer en meer doet gevoelen, dat de vroeger zoo sterke

Duitsche invloed in de 15e eeuw afneemt, maar nog krachtig is, dat men daarnaast echter den Franschen invloed reeds bespeurt, die in de 16e eeuw overheerschend wordt [1]).

Konden wij in een vorig hoofdstuk nagaan, dat wij slechts een gedeelte bezitten der verhalende liederen, die eens door het volk zijn gezongen, ook met de minneliederen is dat het geval, al waren deze in veel mindere mate volkseigendom dan de romancen. Dat er veel minneliederen verloren moeten zijn, blijkt al dadelijk bij eene inzage van de »Liederanfänge" welke door HOFFMANN v. F. worden opgegeven [2]); vele daarvan herkent men gemakkelijk als minneliederen. Van eenige kan men den inhoud nagaan, omdat men ze ook in het Duitsch kan aanwijzen.

Zoo b.v.

Daer is een coude snee Ghevallen op mynen voet.	Nun fall du reif, du kalter schne, fall mir auf meinen Fuss.
(H. B. II, XXIV.)	(UHL. I, 47.)
Ic wilde, ic ware een wilde swane smal.	Wollt gott, ich wär ein weisser schwan.
(H. B. II, XXX.)	(UHL. I, 88, 8.)
Nae groenre verwe myn hert verlanct	Nach grüner farb mein hertz verlangt.
(H. B. II, XXXIII.)	(Ambras. Lied. n°. 57.)

Ook MONE gaf, gelijk wij zagen, een groot aantal »Liederanfänge" uit [3]); vele daarvan zijn bekend, maar ook vele niet. Andere onbekende liederen vindt men nog in het Kampensch liedboek, waarover ik in een ander hoofdstuk handel en hier en daar verspreid in handschriften. MONE deelt b.v. uit een 16e eeuwsch H.S. der Doorniksche bibliotheek [4]) eenige minneliederen mede; o.a. een aanvangende »Een wanlic wesen myn oogskens saghen", een ander:

1) Ik heb met dien franschen invloed voornl. het oog op de taal.
2) H. B. II, XXII—XXXIII.
3) Uebersicht bl. 207—214.
4) Vgl. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit V, bl. 351.

Weet ghy, wat mynder jongher herten deert:
Dat ic gheberen niet en kan?
Myn lief heeft een ander
Vele liever dan my.
enz.

En misschien maakte ook een ander door hem op dezelfde plaats medegedeeld fragment deel uit van een minnelied. Het zijn deze regels:

Suete lyef ende seer uytvercoren!
Uyt uwer herten spruyt een doren,
Dat ys van mynnen dat altoes bloeyt,
Dat van uwer herten in myn groeyt.
Nu bydd-ic u oetmoedelyce
Doer onsen heer van hemelryce,
Dat ghy my mynt, als ghy voermaels hebt ghedaen,
Yc sals u danken, als yc mach,
Al sout my aen myn leven gaen.

Mone voegt er bij, dat dit fragment geschreven is in een pachtboek der proosdy Selden bij Freiburg van het jaar 1361; het schrift is uit dienzelfden tijd. Waarschijnlijk zal dus in het klooster een Nederlandsche monnik zijn geweest, die deze herinneringen aan zijne jeugd en zijn land in het pachtboek neerschreef.

Ons overzicht van den inhoud der minneliederen zou hiermede geëindigd zijn, indien niet eene belangrijke zaak tot hiertoe onbesproken ware gebleven. En toch moet men ook daarvan eenige kennis hebben, wil men onze oude liederen begrijpen. Ik bedoel: de verhouding van den mensch tot de hem omringende natuur, zooals die in de liederen, vooral in de minneliederen, voorkomt.

Aan een onderzoek van die verhouding mogen de volgende bladzijden gewijd worden.

Naar aanleiding der meiliederen sprak ik reeds met een enkel woord over de beteekenis van de komst der lente en behandelde ik kortelijk den strijd tusschen zomer en winter.

Die liederen gaven ons dus gelegenheid een blik te werpen in

het natuurleven van vroegere tijden; alles wat ik daarover echter had kunnen mededeelen, heb ik met opzet bespaard. Het zou uiterst moeilijk zijn geweest bij elk lied in het bijzonder of zelfs bij de verschillende groepen het natuurleven te bespreken en ik heb daarom liever alles willen samenvatten, wat ik over dit onderwerp in onze liederen heb aangetroffen.

Zin voor natuurleven en vatbaarheid voor innig natuurgenot zijn ons Germanen van oudsher eigen geweest. Ook in onze letterkunde blijkt dat al zeer vroeg. En waar zouden wij de sporen daarvan eerder zoeken dan in de diersage, waarvan GRIMM zoo juist heeft gezegd, dat de boschlucht er hem uit tegengeurde? Ook in onzen »Reinaert" zijn genoeg plaatsen aan te wijzen, waaruit blijkt, dat zijn geniale dichter ook in dat opzicht een echt Germaan was. Reeds bij den aanvang van het eigenlijke verhaal immers verplaatst hij ons te midden van de bosschen en het lage hout, die alom in blad staan. En als de bedroefde Cantecleer voor koning Nobel »in den rinc" staat en schildert, hoe gelukkig en tevreden hij vroeger leefde, dan vangt hij die schildering aldus aan:

Ten ingane van Aprille
Doe die winter was vergaen,
Ende men sach die bloemen staen
Over al die velde groene,
Doe was ic fier ende coene.
enz. [1]

Met een enkelen trek brengt de dichter ons de twee deelen van België: het »wilde lant" der Ardennen en Vlaanderen met het »soete lant" van Waes voor oogen [2]) en beschrijft uitvoeriger de plek, waar koning Ermelincs schat begraven ligt. »Als men het bosch van Hulsterlo voorbij is", zoo verhaalt REINAERT, »komt men aan de bron Kriekepit. Daar is het eenzaam en stil; dikwijls gaat er een half jaar voorbij, dat geen levend wezen omtrent de bron bespeurd wordt. Alleen de uil, die de eenzaamheid

---

1) REINAERT vs. 322—325.
2) ald. vs. 2255—2263.

lief heeft, nestelt daar en een enkele maal komt een vogeltje er bij toeval voorbij. De bron wordt overschaduwd door jonge berken, welker voet met mos is begroeid." [1]) Elders zien wij de vergadering der dieren, die in het gras gezeten een kring vormen om den steenen troon, waarop hun koning rust [2]). En hoe uitlokkend schildert REINAERT aan vrouwe Ermeline de eenzame streek, waar heidevlakten en hoog opgeschoten kreupelhout elkander afwisselen, waar zij onbespied onder het schaduwrijk geboomte zullen leven, waar overal goede legers zijn en patrijzen in overvloed. [3]) Of hier te lande ooit afzonderlijke liederen zullen hebben bestaan, waarin de vos voorkwam, valt moeilijk uit te maken. Onmogelijk is het niet, want »de avonturen van REINAERDE" waren hier bekend, ook voordat »WILLEM die van Madoc maecte" het Noordfransche verhaal tot een Vlaamsch epos verwerkte [4]). Dat er Vlaamsche overleveringen aangaande de diersage bestonden, mag ook worden aangenomen [5]). En wanneer wij nu in het tweede hoofdstuk van UHLAND's »Abhandlung" lezen, welk eene groote plaats de beer, de ever, de wolf, de vos, het hert, het zwijn en de haas oudtijds in Duitsche liederen innamen, dan meen ik het voor waarschijnlijk te mogen houden, dat dergelijke liederen ook in deze landen zullen bestaan hebben. In een land, waar reeds in de 13e eeuw de »REINAERT" kon gedicht worden, kan men dat verwachten. Vele van die dieren worden sprekende ingevoerd; dikwijls beklagen zij zich over het leed, dat de menschen hen aandoen. Het eenigste voorbeeld van die soort, dat wij, voor zoover ik weet, hebben aan te wijzen, is de klacht van den haas [6]). De haas beklaagt zich over de vijandschap der menschen

1) ald. vs. 2554—2590.
2) ald. vs. 2735—2741.
3) ald. vs. 3137—3150.
4) Zie *„van den Vos Reinaerde"* Inl. XCIX en de tweede noot.
5) t. a. p. CXXIII.
6) Zie H. B. II n°. 163. H. v. F. stelde dezen tekst samen uit twee anderen, een Vlaamschen uit de verzameling van van Paemel en een Hollandschen uit een volksliederboekje getiteld: „de vrolijke Jonkman". Ik vond het lied bovendien in verschillende andere liederboekjes o. a. in „De Nieuwe vermakelyke Snuyfdoos" (c. 1750) bl. 60 in „het vrolyke Bleekersmeisje" (uit dezen tijd) bl. 43 en elders.

Ic arrem haesken int wilde wout
Ic worder gejaecht en voortgestout

zegt hij en wat heb ik toch misdreven?

Ic en eete niet als gras en groen
Hoe kan ic minder schade doen?
Met groene bladen
Ic my verzade.

Mijn eenige toevlucht is het dichte kreupelhout, waar ik mijn leger spreid onder den blauwen hemel. Maar de jagers laten mij geen rust, hunne honden achtervolgen mij en eindelijk word ik gevangen. Dan rukken en trekken zij mij, want elke hond beweert, dat hij mij gevangen heeft.

Zy rucken, zy plucken my alzoo zeer,
Zy schenden, zy breken myn ledekens teer,
Zy brommen, zy morren,
Zy grommen, zy knorren,
Zy zyn op my zoo zeer verstoord
En door de honden word ic vermoord.

Weldra word ik dan in mijn grauwen rok door den jager aan een stok gehangen en lustig steekt hij den horen en blaast mijne uitvaart. Mijn eenigste troost is nog, dat ik op de feesten der adellijke heeren ter tafel kom. Ten laatste richt hij zich tot de »jagers van het groene woud": hij verzoekt hen eens een glas te ledigen op zijne nagedachtenis en besluit zijne klacht aldus:

Ic plag te loopen in 't groene veld,
Myn hertken dat was altyd ontsteld,
Daer stond ic te klagen
Al in de groen hagen
En dat al by eenen watervliet
En hier besluit ik mijn verdriet.

Uhland wijst in zijne *Abhandlung* [1]) op verschillende liederen in andere talen, welke eveneens de klachten van den rampzaligen Cuwaert bevatten. Het Duitsche lied, dat gedeeltelijk in de Hor. Belg. is opgenomen, vertoont veel overeenkomst met het Neder-

1) bl. 70.

landsche, maar toch schijnen beide zelfstandige bewerkingen te zijn.

Gaven de aanhalingen uit den Reinaert ons reeds een enkel aardig natuurtooneeltje te aanschouwen, ook elders treft men die in onze middeleeuwsche letterkunde aan. Wie herinnert zich niet het liefelijke tooneeltje in de sproke van Beatrijs? De schoone non heeft juist onder een wilden rozenstruik het hemelsblauwe gewaad aangetrokken, haar hoofd heeft zij gedekt met een witzijden doek; nu plaatst haar minnaar zijne liefste vóór zich in den zadel en reeds zijn zij verre, als het begint te dagen in den oosten. Zachtkens voortrijdend komen zij aan een bosch. Daar zingen de vogels in het dichte gebladerte der rechtstammige boomen, daar geuren de bloemen op de frischgroene, open plekken in het woud en genieten zij van het heldere licht, waarin alles zich baadt. In de ridderromans vindt men ook natuurschilderingen; het zijn gewoonlijk liefelijke en eenvoudige schoon stereotype tooneeltjes [1]). Ook in het »abel spel vanden winter ende vanden somer" vindt men menige plaats, waaruit natuurliefde blijkt en Meester Willem van Hildegaertsberge is nooit moede den lof der liefelijke Meimaand te verkondigen. Hoe dikwijls vinden wij hem in den vroegen morgen, als de dauw nog op de heuvels en in de dalen ligt, wandelend langs den oever eener rivier of in het groene bosch luisterend naar het gezang der ontwakende vogels [2]). Zelfs in den droom ziet hij de groene velden en hoort den vogelzang [3]). Schoon zijne beschrijvingen dikwijls veel op elkander gelijken, staan zij toch hooger dan die der ridderromans; er is reeds persoonlijke opvatting in en men gevoelt dikwijls, dat hij een open oog heeft voor de natuurschoonheden. Als een enkel voorbeeld deel ik hier den aanvang van een zijner gedichten mede: [4])

Als die Somer was gheresen,
Soe dat die daghen mochten wesen

---

1) In de aanteekeningen op den roman van Walewein geeft Prof. Jonckbloet eenige staaltjes. Vgl. aldaar II, 168—169.

2) Vgl. b. v. den aanvang van n°. 9. 12, 23, 32, 54, 62, 68, 74, 81.

3) n°. 95, 1—10; 96, 1—15.

4) n°. 32.

Opt alre lancste vanden jaer,
Die nachten cort, dat weder claer,
Die vruchten vol van horen doene,
Die velden ryck, die wouden groene,
Berch ende dal van douwen nat,
Doe ghinc ic in enen smalen pat
Recht als die dach begonste te glymmen.
Die leweryck sachmen opwarts clymmen
Mit horen vlederkyns nader lucht;
Hoer zanghe maecte zoet gherucht
Anden velden an allen zyden;
Een trurich hert mocht hem verblyden,
Dat noch quam op sulken pas.
An enen bosch, dat schone was,
Soe lach dit padekyn ghestrect.
Die nachtegael was oeck verwrect,
Mit dat si den dach vernam;
Den anderen voghelen boven clam
Mit horen stemme, mit horen sanghe.

Hoeveel dichter staat hij ook reeds bij onze opvatting, waar hij aantoont, dat men het barre en slechte weer na Nieuwjaar zooveel geduldiger verdraagt in het vooruitzicht op de naderende lente:

Wanttie coude winter zuer
Daelt dan vast van daghe te daghe.
Al brenct hi menighe felle vlaghe
Int nieuwe, diemen wel siet blycken,
Dat vergheet men lichteliken,
Want die hoop verdryftet al,
Dattie zomer comen sal [1]).

Hoe welluidend klinkt de toon van het verlangen in die beide laatste regels!

Niet zelden ook ontwaakt de rechte, dichterlijke aandrift eerst in hem, als hij zich in de vrije natuur bevindt.

Dat de middeleeuwsche dichters gewoonlijk slechts twee jaargetijden: zomer en winter aannemen, merkte ik vroeger reeds aan. Ook elders was dat het geval. Van de Fransche minnepoëzie der middeleeuwen sprekende zegt MÄTZNER b. v. »Die Dichter dieser

1) n°. 97.

Epoche setzen überhaupt gern nur Sommer und Winter als die beiden Hälften des Jahres einander gegenüber......" en iets verder: »Den Sommer lassen sie meist mit dem Mai beginnen, »En Mai quant esté repaire......" [1])

Verheugden dus allen zich, als de strenge winter eindelijk aftrok, het meest van allen zeker de minnende paren. Want het is een algemeene karaktertrek dezer middeleeuwsche liederen, dat de bloem der liefde er nergens weliger tiert dan buiten, in veld en bosch.

De minnaars, welke in die liederen voor onze oogen worden gebracht, kunnen zich geen recht, vol genot der liefde voorstellen dan onder den blauwen hemel, langs velden en wegen, in het geurige bosch, aan den oever van een riviertje of onder de groene linde. Spreken zij over den zomer, dan denken zij dadelijk aan de wandelingen buiten met hunne uitverkorenen en omgekeerd vangt een minnelied zeer dikwijls aan met eene kleine natuurschildering, die er als het ware de ouverture van uitmaakt.

Reeds in het spel »vanden Winter ende vanden Zomer" zien wij het nauwe verband tusschen die twee begrippen: liefde en natuurleven. Zoo zegt de Zomer:

Ic ben die Zomer ende doe singhen
Die voghelkine inden locht, die bloemen springhen,
Ende die looveren inden woude,
Ende beneme des winters coude.
Ic bringhe ons den soeten tyt
Ende doe den menegen met jolyt
Met sinen liefken spelen gaen
Als men die bloemkine scone siet staen,
Die te winter syn verborghen.
Ic bringhe so menegen soeten morghen
Metten dauwe inder dagheraet.
Die dan met sinen liefken gaet
Spelen inder minnen dal:
Ach, dats vroude boven al,
Metten dauwe die bloemken lesen.

En vs. 120 verheft Moyaert op nieuw des zomers lof en zegt:

---

1) t. a. p. bl. 206   2) Mnl. dramat. poëzie bl. 216 en vlgg.

Hi doet cussen menegen mont
Die somer, heimelyc int groen
. . . .
. . . .
Als comt die soete somer tyt
Met sconen bloemen, met sconen crude
Ende die voghelen beginnen te luden,
Dan doet hi spelen der minnen spel
In heimelike steden, dat wetic wel,
Daer die bloemken rieken soet.

Maar ook in de liederen nemen wij datzelfde verband dikwijls waar. Hoe de zomer dadelijk minnegedachten met zich brengt zien wij b. v. in n⁰. 50 van het A. L. [1]); maar dikwijls ook dient de kleine natuurschildering alleen om de hoorders naar buiten te verplaatsen. Zoo vangt een lied aan:

Het ginghen twee ghespelen
Breken ende lesen bloemen,
Daerbi daer stont dat groene wout,
Daer songhen die vogelkens jonc ende out [2]).

En een ander:

Daer soude haer een maget vermeyden,
Vermeyden so woude si gaen;
Roode rooskens wou si plucken,
Die aen der heyden staen [3]).

En weer een ander:

Het was te nacht, also soeten nacht,
Dat alle die vogelen songhen,
De fiere nachtegale hief op een liet en sanck
Met zynder wilder tonghen [4]).

Ook het bedroefde hart zoekt gaarne in de vrije natuur troost en heeling zijner wonde. Zoo lezen wij:

Die mey is so genoechlyken tyt:
Het spruten ghelu bloemkens aender heyden,
Ic hebbe verloren alle myn jolyt,
Myn ghepeys is so menigherleyde [5]).

1) Ik heb zooveel mogelijk de oorspronkelijk Nederlandsche liederen genomen.
2) Hor. Belg. II, n°. 102.
3) A. L. n°. 22.
4) A. L. n°. 94 en vergelijk ook nog n°. 21, 26, 27. 95, 128.
5) A. L. n°. 32 en ook A. L. n°. 69, n°. 1, 28.

Geen sterker bewijs van hunne eerbare liefde weten eenige minnaars hunne liefjes te noemen dan door te zeggen:

Al hadden wi u daer buyten
Al in dat groene wout,
Daer alle die vogels ruyten,
Ghi waert in ons behout (bescherming)
Wi souden veel liever sterven
Dan u doen eenich leet [1]).

Samenkomsten tusschen minnende paren hebben dikwijls 's morgens in de vroegte plaats, als de dauw nog op velden en wegen ligt en dat wordt dan ook altijd in het begin aangekondigd.

Zoo b. v.

Het was een meysken vroech opghestaen
Des morghens door den dou ghegaen
Om haer schoon lief te spreken [2]),

en elders:

Comt, laet ons morghen vroech opstaen
En spanceeren al door den douwe! [3])

Zeer zeker hebben wij hier nog een overblijfsel van het oude volksgeloof, dat aan den dauw een in vele opzichten heilzamen invloed toeschreef [4]). Daarom dronk men van den dauw, waschte er zijne kleederen in en bewaarde de droppels na het uitwringen. Blootsvoets door den dauw te loopen gold voor gezond [5]). Ik herinner mij zeer goed in Overijsel dikwijls te hebben gehoord van het zoogenaamde »dauwtrappen," dat daar in een slechten reuk stond. Wij treffen dat gebruik aan in een lied aanvangende met deze regels:

Daer is een vrouw maget vroeg opgestaan
En barrevoets door den dauw gegaen [6]).

---

1) A. L. n°. 76, 4.
2) A. L. n°. 62.
3) H. B. II n°. 43, 5.
4) Vgl. Simrock, Deutsche Mythologie bl. 589.
5) Vgl. UHLAND's Abhandlung bl. 409.
6) H. B. II, n°. 38.

Ook 's avonds en 's nachts weten de minnenden elkander echter te vinden en zij vernachten dan gewoonlijk onder de linde in het groene gras.

Voor de bloemen hebben de dichters dezer liederen eveneeens een geopend oog. Een natuurtafereeltje is niet voltooid zonder bloemen, die geurig ruiken en heerlijk bloeien.

Dikwijls wordt een meisje met een bloemennaam betiteld. Het luidt dan »schoon roose root" of bij vergelijking: »Noyt roose root van soeter rueck;" »schoon roosemaryn ghepresen," »wel rieckende roosemaryne" of »wel schoon ghebloeyt rys" enz.

Later werd dit door de Rederijkers overdreven; zij stapelden eene menigte bloemennamen opeen in dezen trant:

Adieu suyver princesse,
Adieu reyn violier,
Adieu reyn acoleye,
Adieu reyn eglentier,
Adieu bemint rosier,
Adieu reyn balsemier [1]).
enz.

Gaarne vermeit een minnend paar zich in het plukken van bloemen en de uitdrukking »rooskens lesen" kreeg daardoor eene dubbelzinnige beteekenis, die toch reeds voor de hand lag. Immers het meisje zelf, werd dikwijls vergeleken met eene bloem, die door den minnaar geplukt kon worden. Zoo lezen wij in een reeds besproken lied:

Hi seyde: wel over schoone joncfrouwe,
Laet mi in uwen boomgaert gaen
Ende ic sal van die rooskens plucken
Ende die bladerkens laten staen [2]).

1) A. L. n°. 117, 6. en vgl, ook nog A. L. n° 7, 9, 43 (3) 172. en passim.

2) Ik weet wel, dat „rozen of bloemen lezen" of „plukken" ook nog eene andere beteekenis had (urine loozen), welke VERWIJS in zijne „Goede Boerden" bl. 45 bespreekt maar dat verhindert deze opvatting niet. In A. L. n°. 90 wordt op deze beide beteekenissen gezinspeeld. H. v. F. heeft het daar niet begrepen, want hij neemt het (H. B. II, XLV) op onder de beteekenis: liefdesgenot smaken. Eene ontrouwe vrouw komt tot haren minnaar in den boomgaard. Als zij in zijne armen ligt, krijgt zij berouw en roept:

Dat ic u oyt so lief gecrege,
Seer rouwet dat mi.

Gewichtiger rol echter dan de bloemen spelen boomen en struiken in onze liederen. En wat zou men ook anders verwachten bij een Germaansch volk, welks voorouders hunne goden in heilige bosschen vereerden en die den eenen god dezen, den anderen dien boom of struik toewijdden. Men moet ook wel in aanmerking nemen, dat bij onze voorouders der 14e en 15e eeuw dat gevoel voor de plantenwereld veel levendiger en sterker geweest zal zijn, daar het aantal bosschen hier te lande zooveel grooter was. De forsche eik en de gladde beuk, de ruischende den en de bevallige berk (»the lady of the woods" zooals Coleridge dien boom teekenachtig noemt) zij waren hier veel talrijker dan tegenwoordig en onze voorouders kunnen dus de oude boomvereering gemakkelijker levendig hebben gehouden dan hunne nakomelingen die het met wrevel in het hart moeten aanzien, hoe elk jaar iets van hetgeen nog overbleef, moet vallen onder de bijl van een of anderen rijken slooper. Vooral de linde, de hazelaar, de meidoorn en de wilde rozenstruik komen dikwijls in onze liederen voor en het kan daarom zijn nut hebben iets over deze boomen mede te deelen. Over de linde is reeds dikwijls gesproken. Reeds vroeg was zij een heilige boom en aan Frouwa, Herka en Holla gewijd. Vandaar dat zij ook dikwijls diende als rechtsboom [1]) en Dodonaeus weet ons dat nog te verhalen. In het bekende »Cruydtboeck" lezen wij [2]) »Desen boem schijnt hier te lande altyt in groote achtinghe geweest te zijn/ misschien om syn behaeghlycke groente en fraeyen stant: soo datmen in alle vryheden, stedekens

---

Maar hij stelt haar gerust zeggende:

> Joncfrouken en roept niet so seere,
> Ghi sult een goede vrouw wederom keeren
> Tot uwen man,
> Ende segt, dat ghi waert roosen lesen
> Int soete dal.

Dat was de natuurlijke verontschuldiging, die zij kon aanvoeren, als haar man de reden van hare afwezigheid weten wilde. (Zoo ook Goede Boerden bl. 15, vs. 185). Uit de dubbelzinnigheid dier uitdrukking kan dan ook alleen verklaard worden, dat de vrouw antwoordt: „Rooskens te lesen is bi manieren" (d. w. z. dat kan men op verschillende wijzen doen).

1) Vgl. Simrock, Deutsche Mythologie i. v. *linde*.

2) Ald. bl. 1312.

ende dorpen van Nederlant/ insonderheyt van Vlaenderen/ alle coopen/ tsamenverdraginghen ende verbonden onder de Linden plach te doen. En de Heeren van den Lande plagen altyt een van alle de Linden te behouden, onder welcke sy heur proclamatien/ publicatien/ oft geboden ut deden roepen ende vercondigen". Het laat zich dus eenigszins verklaren, waarom een minnend paar juist de linde koos, indien zij vóór de kerkelijke inzegening van hun huwelijk te zamen een nacht doorbrachten. Waarschijnlijk meenden zij daardoor ten minste eenige geldigheid aan hunne verbintenis te geven en licht mogelijk, dat nog iets van het oude geloof aan de heiligheid van dien boom er hen toe bracht juist dáár hunne rustplaats te kiezen.

Hoe het zij, de linde was van ouds de boom der liefde bij uitnemendheid en van alle andere het meest geëerd en bemind. Reeds MAERLANT, voor wien de natuur dikwijls eene groote huisapotheek schijnt te zijn, zegt van haar:

Die minlixste boem ist van scaden
Entie minlyxste van bladen. [1])

En dergelijke uitingen zijn schaarsch bij hem; maar wie weet, welke heugenissen hij van de linde had?

WILLEM VAN HILLEGAERTSBERG schreef een lang gedicht »vanden doern ende vander linde" [2]). Van de laatste zegt hij o. a.

Oec merct ic an die linde breit,
Dat si had een zoeten naem,
Hoer telghen, bladen wel bequaem
Aen te scouwen, als mi dochte.

Zij is voor hem het symbool der zachtheid; daarom zegt hij:

Die linde groen by hoir naturen
Ghelyct den goeden vrouwen wael;

en zelfs haar naam klinkt hem zacht.

En zoo zien wij dan ook de minnende paren steeds bijeen

---

1) Nat. Bloeme VIII, 915. 2) n°. 99.

nder de linde. Onder de linde vindt het meisje het lijk van en verslagen minnaar; aan de linde is het paard van het Vriesken" vastgebonden; onder »een lindeken breit" wordt de Ieer van Malleghem door den rooverhoofdman opgewacht en onler de linde zit een verlaten minnaar te peinzen over zijne liefste waer dat si vervaren was".

Maar ook de wilde rozenstruik gewoonlijk »egelantier" genaamd, speelt eene rol in onze liederen. Reeds in de liefelijke sproke van Beatrys treffen wij een minnaar aan, die in den boomgaard onder den eglantier zijne liefste zit af te wachten. Vooral plantte men dezen struik gaarne op het graf van een minnend paar. Zoo lezen wij b.v.

Och sterve ic nu, so ben ic doot,
So graeft mi onder die rooskens root
So verre aen gheen groen heyde.[1])

Dat de geurige, vroeg bloeiende meidoorn zeer geliefd was, zagen wij reeds bij de bespreking der Meiliederen. HILLEGAERTSBERG schildert hem in zijn bovenvermeld gedicht met een paar woorden:

Mit scarpen tacken wel behoet,
Soet van roecke, ryc van bladen.

Voornamelijk werden zijne met geurige, witte of roode bloesems beladen takken gebruikt om ze aan venster of deurknop der liefste te bevestigen. Men plantte ook wel eens een geheelen boom, maar de meiboom behoefde toch niet altijd juist een mei*doorn* te zijn — men plantte ook wel esschen of andere boomen.[2])

Ook den hazelaar treft men meer dan eens in onze liederen aan. Vroeger stond deze boom in den reuk van heiligheid, zooals o. a. kan blijken uit GRIMM's sprookje, waarin verhaald wordt, hoe de Moeder Gods zich eens in het woud achter een hazelaar verscholen had om eene adder te ontvluchten. En omdat de boom haar beschermd had, gaf zij hem de macht voortaan ook

1) A. L. n°. 60. Zie meer voorbeelden H. B. II, VLVI.
2) Zie b. v. TER GOUW. Volksvermaken bl. 135.

andere menschen te kunnen beschermen. »Daarom is" aldus besluit GRIMM, »een groene hazeltak sedert de vroegste tijden het zekerste behoedmiddel tegen adders, slangen en alles, wat er verder op de aarde kruipt" [1]).

Ook DODONAEUS weet daarvan te verhalen. In zijn »Cruydtboeck" lezen wij: »Den Haselaer selve soo wel als de vrucht heeft cracht tegen tfenyn . . . .
selfs de Lantlieden seggen, dat de Slanghen, Aketissen ende alle ander quade giftige dieren terstont sterven / van datse met een stocksken of roeyken van desen Haselaer gesneden / ghesmeten zijn" [2]). En niet alleen beschermt hij tegen schadelijke dieren, maar hij treedt zelfs op als raadgever, zooals ons blijkt uit een oud lied, dat H. v. F., meen ik, niet gekend heeft (d. w. z. niet in den Nederlandschen tekst). Ik trof het aan in een volksliederboekje der 18e eeuw onder den titel: »Zamenspraak tusschen een Hazelaersboom en een Jonge Dochter. Op een aengename Voys" [3]). Daar deze tekst, mijns wetens, nergens dan in dit liedboekje voorkomt, zal ik hem hier overnemen.

Daer zou een Meysje gaen halen wyn,
Het was 's avonds maer alle soo late /
Zy qùam al voor een Hazelaers Boom
En daer bleef zy wat tegen staen praten.

Wel Hazelaer, soo zey zy, wel Hazelaers boom,
En van waer bent gy zoo groene?
Mooy Meysje, zoo zey hy, meysje fyn,
En van waer bent gy zoo schoone?

Waer dat ik, Hazelaer, soo schoone van ben,
En dat sal ik jou, Haselaer seggen:
Ik eter gebraden en drinker de wyn
En ik slaper op een sagt Bedde.

Eet gy der gebraden en drinkt gy de Wyn
En slaept gy op een sagt bedde koene,
De koele dou is er gevallen op myn
En daervan ben ik Haezelaer groene.

---

1) Vgl. »Kinder und Hausmärchen" bl. 704.
2) ald. bl. 1281.
3) »De vrolyke Speelpop of de Berg van Weelden". Amsterdam 1730 (3e druk) bl. 48.

Is er de koele dou gevallen op jou
En bent gy daervan, Hazelaer, groene?
Maer 's winters als 't hagelt/ kout valt de sneeu
En dan bent gy weer, Hazelaer, dorre.

's Winters als het haghelt, kout valt de sneeu
En te Mey dan bloey ik weder,
Mooy Meysje, als gyder jou Eertje verliest
En gy krygtse van jou leven niet weder.

Nu ik bedank jou seer, wel Hazelaers boom,
Voor al jou soete praten,
Ik meende na myn slaepboeltje te gaan
En nou sal ik dat, Hazelaer, laten.

Dat dit lied oud moet zijn, zou men ook van te voren wel unnen aannemen, maar bovendien hebben wij er een bewijs voor. n 1540 kwam nl. de aanvangsregel »Het soude een meisken alen wyn" reeds voor om de wijs van een ander lied aan te even [1]). In Vlaanderen schijnt het nog bekend te zijn. Ik vond et ten minste, hoewel met verschil van tekst, opgenomen in de eds meermalen genoemde Brugsche Verzameling onder den titel: De Zavelboom". De eerste strofe luidt b.v.

Er zou een maagd om bloemetjes gaan
Om een wandeling te doene;
Wat vond zy onder haer wege staen?
't Was een zavelboompje groene. [2])

Deze tekst telt zeven strofen, die niet in gewichtige punten rschillen van de hierboven voorkomende lezing; echter volgt er g eene achtste strofe:

Ja keert gy weder, zoo doet gy wel,
Trek boven op uw slaepkamer;
Al waart gy vier honderd mylen er van
Als 't God belieft, komt gy wel te samen.

De uitgevers verzekeren, dat dit lied tot het jaar 1670 kan

1) Vgl. H. B. II, XXVII.
2) „Chants populaires Flamands" bl. 54.

teruggebracht worden, maar wij vernemen niet, op welke gronden deze bewering steunt [1]).

Ook in het Duitsch komt dit lied voor. De beide lezingen, die Böhme er van geeft, zijn uit den nieuweren tijd, maar de twee aanvangsregels kwamen toch ook reeds voor in 1544 [2]). De Vlaamsche tekst komt dichter bij de Duitsche liederen dan de oudere door mij opgeteekende, welke aanmerkelijke afwijkingen vertoont. Het is mij niet mogelijk uit te maken of het lied oorspronkelijk Duitsch of Nederlandsch zij; maar in elk geval hebben beide landen het al vroeg met zoovele andere liederen als gemeenschappelijk eigendom bezeten.

Nog in een ander lied komt de hazelaar voor [3]). Over den inhoud van dat lied spreek ik ook nog in een volgend hoofdstuk. In het algemeen bevat het eene opwekking tot alle standen, mannen, vrouwen en meisjes om onbezorgd en lustig te leven en zich om niets te bekommeren. Als proeve zal ik een paar strofen mededeelen; de eerste luidt b.v. aldus:

Hoort ghi ghildekens alle:
Heeren, vrouwen ofte knecht,
Maye, Griete, Lyse ofte Kalle
Den haselaer es op gherecht.
Ghi moet u alle bereeden
En hebt toch gheenen vaer,
Alle ghi quade beleeden
Om te komen inden haselaer.

In de derde strofe luidt het o. a.

Nu loopt al paer en paer,
Die ghaeren den elleboghe roeren!
Loopt inden haselaer!

en elders wordt tot de meisjes gezegd:

1) In eene noot lezen wij: „Cette jolie pièce nous a été conservée par une tradition qui remonte jusqu'à 1670 environ".

2) Altd. Liederb. n°. 65. Vergelijk verder Uhland's Abh. bl. 427. Ook in het Engelsch komt een dergelijk lied voor.

3) A. L. n°. 215. „Een nyeu liedeken Vanden haselaer".

Wilt by u boelken blyven
Oft loopt inden haselaer.

Voor zoover ik weet, geeft alleen DODONAEUS hier eenig licht. Op de vroeger aangehaalde plaats lees ik nl. nog: »Men plach hier voortyts te segghen datter veel houwelycken ghemaect sullen worden in het iaer dat den Haselaer wel geraect is". Zoo zou dan ook daaruit de laatste strofe licht verkrijgen:

Die gaeren metten lenden wercken,
Compt doch metter hoop,
Papen ende clercken,
Die nooten zyn goeden coop.

Ik houd het dus voor waarschijnlijk, dat het lied eene aanprijzing van het huwelijk bevat of liever eene algemeene opwekking tot zinnelijk genot en dat men het dus gevoegelijk op eene lijn zou kunnen stellen met het lustige lied van STARTER

Is Bommelalire soo groote geneught,
Dat het beyd Ouden en Jonghen verheughd
enz.

Schreef men den Hazelaer invloed toe op het sluiten van huwelijken, aan de boonen schijnt men eene gansch andere kracht te hebben toegekend, namelijk die om iemand tot dwaasheid te vervoeren. In het Antwerpsche Liederboek treffen wij onder het opschrift »Vanden boonkens" [1]) een lied aan, waaruit wij dat met behulp van andere gegevens kunnen opmaken. Jong en oud van allerlei rang en stand worden daar gewaarschuwd niet al te dicht bij de boonen te komen. De »meyskens also net", de »jongers van quaden lucke", de »mans met witten cransen" (d. w. z. met een krans van witte haren om de kruin), de »baghinen", de »bogaerden wit ende swert", de »weeuwen die altyt moeten hebben eenen man" beurt voor beurt worden zij onder handen genomen en tot allen wordt gezegd:

Als die boonen bloeyen,
Ghi coemt hem veel te by.

1) A. L. n°. 54.

Daar het lied gericht is tot alle »sotten ende sottinnekens" en er van elk der verschillende categorieën niets dan dwaasheden of domme streken verteld worden, steeds met het bovenstaande refrein tot besluit, mag men wel vaststellen, dat aan de bloeiende boonenplant een voor het verstand schadelijke invloed werd toegeschreven. Waarmee dit geloof samenhangt, kan ik echter niet nagaan.

Wij moeten nog andere, dergelijke boonenliederen gehad hebben. In een geestelijk liedboek van 1562 [1]) toch komt een regel voor, die dient om de wijs van een ander lied aan te geven en die waarschijnlijk het refrein van een boonenlied uitmaakte. Die regel luidt: »Meysken gaet ut de boonen" en elders [2]) vind ik dezen regel: »wat sou 'k met al de boonen doen". Ook in het Duitsch bestaan 16e eeuwsche »Bohnenlieder" [3]); in al deze liederen treft men met min of meer verschil het refrein aan: »Nun gang mir aus den bonen". BÖHME voegt er als toelichting o. a. bij: »»Mittler brengt dit refrein in verband met den in de 16e eeuw gebruikelijken kwinkslag: »als de boonen bloeien, zijn er veel zotten". Hij gelooft, dat de spreekwijze: »nun gang mir aus den bonen" zeggen wil: »laat mij in mijne dwaasheid met vrede, ik wil een zot blijven". Daaruit is het te verklaren, dat het boonenlied werd gebruikt om de volmaakte dwaasheid voor te stellen en nog tegenwoordig hoort men dikwijls de spreekwijs: »das geht noch über das Bohnenlied." " "

Dit is alles wetenswaardig, maar brengt ons geen stap nader tot de oplossing der eigenlijke vraag.

Van boomen en struiken komen wij als van zelf op hunne gevederde bewoners, op de vogels, die in het groene bladerhuis wonen of zich op de dunne takken wiegelen en er onbezorgd hun lied zingen. Ook tot hen stonden onze voorouders in nau-

---

1) »Een nieu Liedenboeck van alle nieuwe ghedructe Liedekens, die noyt in druck en zyn gheweest......" Ghedruct int Jaer ons Heeren 1562.

2) H. B. II, XXXIII.

3) Altd. Liederb. n°. 361 en n°. 362 a en b. Twee daarvan ook bij UHLAND n°. 235 en 236.

were betrekking dan wij. De nachtegaal en de leeuwrik, de koekoek en de zwaluw, de arend en de valk, de raaf, de kraai en de uil — zij speelden een belangrijker rol in het leven der menschen dan tegenwoordig; en op hunne beurt hadden de menschen nog een open oog voor hetgeen er naar hunne voorstelling in die vogelwereld omging. Het eerst en het meest zal de waarheid dier bewering blijken uit hetgeen de liederen ons vertellen van den nachtegaal

> that sweet bird, whose music (is) a storm of sound
> (Shelley)

Reeds vroeg hebben onze voorouders den koning der zangvogels ief gehad en werden zij getroffen door de hartstochtelijkheid, waarmede het kleine, bruingrijze, onaanzienlijke vogeltje zulk een overvloed van tonen uitgiet, dat het soms schijnt, alsof hij er onder zal bezwijken. [1])

Of ook MAERLANT zelf dat gevoeld heeft, is moeilijk uit te maken, als wij zijne regels over den nachtegaal in »der Natueren Bloeme" ook in zijn latijnsch voorbeeld terugvinden. Maar het is toch wel waarschijnlijk, dat ook hij zal hebben ingestemd met de uitspraak:

---

1) Ook VONDEL gevoelde dat, toen hij in zijn welkomstdicht aan de gemalin van Karel I schreef:

> De nachtegaal verheft de klanken uit zijn kracht
> En loopt gevaar, dat hy zal barsten door dit brallen.
> (Uitgave van v. Vloten I, 477.)

en in de Opdracht zijner vertaling van Virgilius aan Cornelis de Graef lezen wij:

> Den schellen nachtegael, die voor uw lustprieel
> Zich uit den adem zingt op 't orgel van zijn keel.
> (II, 435.)

Maar niemand heeft het beter gezegd dan COLERIDGE en ik kan mij niet weerhouden die regels uit te schrijven voor elk, die ooit in een heerlijken lentenacht heeft staan luisteren naar dien stroom van zilveren tonen, waaraan zijn oor zich niet kon verzadigen:

> 't Is the merry Nightingale,
> That crowds and hurries and precipitates
> With fast, thick warble his delicious notes,
> As he were fearful that an April night
> Would be too short for him to utter forth
> His love chant and disburthen his full soul
> Of all its music.

Ende hevet van sanghe den prys
Boven allen voglen in alre wys.[1])

Er wordt daar ook melding gemaakt van dien hartstocht voor het gezang, waardoor de kleine nachtegaal vergeet voedsel te nuttigen en bij een wedstrijd liever zal sterven dan zich overwonnen verklaren:

In lentintyt so ghevoetse so
Haren sanc ende wort so vro,
Dat si selden wilen et
Ende singhet narenstelike ende te bet;
Ja, daer si te prighe singhet,
Eer si hare verwonnen ghehinghet,
Haer narenst es so groet,
Si sal eer singhende bliven doet.

Ook HILDEGAERTSBERG luisterde gaarne naar den nachtegaal »die schone sanc op enen boem" [2]) en zegt elders dat zij

Den anderen voghelen boven clam
Mit horen stemme, mit horen sanghe.[3])

Maar vooral is de nachtegaal de vriend en vertrouwde der minnende paren en gedurig treffen wij hem dan ook in onze middeleeuwsche liederen aan [4]). Nu eens geeft een minnaar hem eene opdracht mede aan zijne geliefde:

Rast u ghi nachtegale,
Vliecht ut dat wilde wout,
Gaet, segt haer dit altemale
Ende groetse mi menechfout[5])

Dan eens hooren wij dit gesprek:

Och nachtegael, clein voghelkyn!
Woudi daer minen bode syn?
Hoe soudic uwen bode syn?

1) Nat Bloeme III. vs. 3229.
2) Vgl. de uitgave van VERWIJS bl. 52 a.
3) t. a. p. bl. 68 a.
4) Vgl. b.v. A. L. n°. 10, 25, 27, 49, 74, 92, 101, 102, 106, 158, 194, 221. H. B. II n°. 24, 36, 56, 106, 89, 90. WILLEMS n°. 148.
5) A. L. n°. 49.

Ic ben so cleinen voghelkyn.
Al sidi clein, ghi vlieghet so snel,
Ghi voert duer mine bootscap wel.
Hi nam dat briefken in sinen mont
Hi voeret al over dat groene wout,
Hi gaf dat vensterken eenen stoot:
Slaept ghi lief of syt ghi doot?
Ic slape also vaste niet,
Ic hoor al wat myn lief ontbiet [1])

Elders lezen wij weer:

Nu segget mi, seyde si, nachtegale,
Wel cleyn, wilt vogelkyn:
Woudt ghi mi die bootscap draghen
Waer myn schoon lief mach syn? [2])

Dat een minnend paar gaarne gezamenlijk naar den nachtegaal luisterde, is zeer begrijpelijk. Immers, ook hij zingt »van minne." Vandaar dan ook, dat den minnaars in een 15e eeuwsch meilied wordt aangeraden met hunne liefjes den nachtegaal te gaan hooren. Wie weet, of het gezang niet gunstig zal werken op de stemming van diegenen, welke nog niet geheel gewonnen zijn. »Neemt den tijd waar", zegt de dichter:

Orbort
Den tyt, die es vor hoghen:
Wilt elc u minne toghen
Ende poghen
Naer uus liefs danc.
Gaet, hoort der nachtegalen sanc,
Die vreucht es lanc [3]).

De gewoonte om samen dat gezang te gaan genieten moet wel algemeen bij ons volk in zwang zijn geweest. Immers in het midden der 17e eeuw vinden wij daarvan nog duidelijke sporen.

Westerbaen weet ons in zijn »Ockenburgh" [4]) nog te vertellen van het oude gebruik, waarover wij spreken. Hij zelf hield

---

1) H. B. II, n°. 89.
2) A. L. n°. 158.
3) Willems n°. 148.
4) Gedichten I, 67 vlgg.

veel van nachtegalen en de herdenking der zomernachten, waarin hij van hun betooverend gezang genoten had, maakt hem welsprekend en geeft hem welluidende en fraaie regels in de pen.

Men oordeele:

»Ick heb op Westescamp, het woud der Nachtegaelen,
»Myn eertyts soet verblyf, langh nae het onderdaelen
»Des laeten Avond-sons myn ooren menighmael
»Tot luysteren gheleent en om die minnetael
»En om dat singertje myn bedde konnen ruymen".

Hij vertelt dan verder hoe:

»Het was een seltsaem ding in Holland van te vooren
»Het coninckje van 't woudt den Nachtegael te hooren".

en beschrijft daarna, hoe het kleine vogeltje de verliefde paartjes dikwijls buiten hield ook nadat de poorten gesloten waren en hoe er dan gewoonlijk na eenigen tijd een kleine nachtegaal verscheen, die andere deuntjes floot:

»Terwijl men om het zeerst nae 't Nachtegaeltje luistert
»En 't maontje niet en klapt en sterren zyn verduystert,
»Glydt Tryn al swygende van haere speelmeyts hant;
»Haer vryer paster op, sy raecken aen een kant,
»Hier in den dichten elst, daer in de ruyge heggen
»En wat daer ommegaet, dat sal ick hier niet seggen"
enz.

Wordt men hier niet aan den nachtegaal der oude liederen herinnerd? Mij dunkt: ja. Na dergelijke ervaringen kon men echter niet langer uitsluitend met welgevallen aan den kleinen zanger denken. Ook andere omstandigheden leidden soms daartoe. Niet altijd is de nachtegaal een minnend paar ter wille. De gelieven vreezen soms, dat hij hen zal verraden en daarom willen zij:

den nachtegael binden
Zyn hoofdje al aen zyn voën,
Dat hy niet meer zal klappen
Schier over der heiden
Wat tweezoete liefjes doen [1]).

---

1) H. B. II, n°. 106.

Ook elders heeft zijn gezang den minnaars geen heil aangebracht. De »drie ghesellen uit Rosendael" welke hun op 's heeren wegen geroofd geld met schoone vrouwen verteerd hebben, worden te Antwerpen gevat en op de pijnbank gelegd. Half verlamd worden zij weer in vrijheid gesteld en de tegenstelling tusschen de in weelde en overdaad doorgebrachte dagen en den ongelukkigen toestand, waarin zij zich nu bevinden, dringt zich voor hun geest. Hoe anders was het, toen zij in vrouwenarmen lagen en den nachtegaal hoorden zingen. Maar dat gezang heeft geene bekoring meer voor hen en wij hooren een van hen zeggen:

Ic en wilder niet meer nae Rosendael gaen
Ende horen den nachtegael singen.

en hij verwijt hem:

O nachtegael, clein voghelkyn
Hoe hebt ghi myn bedroghen!
Ghi placht te singhen onder een pereboom
In veel schoon vrouwtjes oghen.

Hadde hij toen het gezang slechts verstaan! En daarom vraagt hij: »O nachtegael, clein voghelkyn/ Wilt ghi mi leren singhen?" Maar fier klinkt de weigering: »Ic singher int wout, clein voghel stout/ Niemant can mynder bedwinghen".

»Iets is er toch", herneemt de jonggezel, »waarvoor gij moet bukken"

Bent ghi int wout, clein voghel stout,
Can jou niemant bedwinghen?
So dwinct jou de haghel, de coude snee
Het loof al vander linden [1]).

Een dergelijk gesprek vindt men ook in een ander lied [2]). Een minnaar spreekt daar zijn verlangen uit om eene »joncfrou fyn" die hem lief is, met zich te mogen voeren. Welke voornemens hij koestert, geeft hij te kennen in de eigenaardige, beeldrijke taal, die meer aanduidt dan uitspreekt. »Ic voerdese" zoo zegt hij:

---

1) H. B. II, n°. 24.
2) A. L. n°. 221.

. . . . in myns vaders hof,
Daer staet een grone linde,
Daerop so singhet die nachtegael
Si singet so wel van minnen.

Maar de nachtegaal kon hem eens verklappen en daarom doet hij hem schoone beloften:

Och nachtegale, cleyn voghelken,
Wildi u tonghe bedwinghen?
Ick salder al u vederlyn
Met gouddraet doen bewinden.

Hij heeft zich echter misrekend; het vogeltje veracht zijne aanbiedingen

Wat vraghe ic nae uw rode gout
Oft nae uw loser minnen?
Ic ben een clein, wilt voghelken stout,
Gheen man en can mi bedwinghen.

Die onbedwingbaarheid en dat fier gevoel van eigenwaarde hebben dan ook waarschijnlijk veroorzaakt, dat men hem in de oude liederen soms den »fieren" nachtegaal noemt. Later werd dat zelfs eene staande uitdrukking. Bij WESTERBAEN lezen wij; »daer laet syn keeltjen hooren/ De fiere nachtegael" [1]), ook Cats spreekt van »de soete stem en taal/ Van den fieren nachtegael" [2]) en tot ver in de 18e eeuw treffen wij dat epitheton in de liederboekjes aan [3]).

---

1) Ockenburgh I, 67.

2) Dichterlijke Werken. Amsterdam 1828. I, 554 c

3) Ik vind die uitdrukking echter nergens anders. In het Mhd. spreekt men van „du *liebe* nahtegal" of „nahtegal du *vrie*" of „die *vil liebe* nahtegal" (Vgl. b v. Manessen's Sammlung von Minnesingern I, 45, 77, 189; II, 150) In Gottfried von Strassburg's Tristan (I, 578) wordt over den „uebermuot" des nachtegaals gesproken:

diu saelige nahtegal
daz liebe, süeze vogelîn
daz iemer süeze müeze sîn
daz kallete ûz der blüete
mit solher übermuete
enz.

WILLEMS gist (bl. 39) dat onze uitdrukking; *fiere* nachtegaal eene verbastering zal zijn van: „ver" (vrouw) nachtegaal, eene vertaling van het Duitsche: fraw nachtigall. Ik vermeld alleen nog, dat men reeds in 1508 leest „O fiere nachtegael" (Zie H.B. II, XXXII.)

In de Duitsche liederen speelt de nachtegaal eene even belangrijke, ja nog belangrijker rol dan bij ons. In eene twintigtal bladzijden heeft de even geleerde als dichterlijke Uhland een schat van mededeelingen omtrent den nachtgaal bijeengebracht [1]). Hij wijst daar voornamelijk aan, welk een gewicht men vroeger hechtte aan den »Rath der Nachtigall". En terecht, want »Il n'est mie fol, qui croit conseil de lousignol" zeide reeds een Oudfransch spreekwoord. Ieder komt tot hem en wint zijn raad in, gewoonlijk over liefdeszaken en hij weet uit zijne rijke ervaring elk een antwoord te geven [2]). In onze liederen hebben wij reeds eenige sporen van eene dergelijke betrekking tusschen den nachtegaal en de minnende paren aangetroffen; duidelijker echter nog zien wij ze in een lied, waar een verlaten meisje den wijzen vogel wil gaan vragen, of zij altijd van haar minnaar gescheiden zal moeten blijven.

Nu wil ic gaen trecken dat groene wout in
Die fiere nachtegael vraghen:
Maer of si alle gesceyden moeten zyn
En dat eens twee liefkens waren [3])

Zeer zeker moet echter veel van dien aard bij ons verloren zijn gegaan, want in onze oudere liederen zijn dergelijke plaatsen schaarsch en toch treffen wij ze nog in volksliederboekjes van het laatst der 17e en der aanvang der 18e eeuw aan. Wel een bewijs, dat ook bij ons de nachtegaal in het harte des volks woonde. Zoo lees ik b.v. in »een nieuw vermaekelyk Minneliedt" o. a. deze regels:

Vryer.
Myn Engel, wat voor praat is dat
't Is best dat ick jou in myn armen vat /
Vryster.
Ey soetjens vryer / siet wat dat gy doet,
Want 't nagtegaeltje dat sinct soet / soet / soet [4])

1) Zie zijne Abhandlung bl. 89-108.
2) t. a. p. bl. 107.
3) A. L. n°. 194.
1) »Het nieuwe princesse Lietboeck" (a° 1681) bl. 12.

Hier trad de nachtegaal dus nog waarschuwend op. Evenzoo in een ander minnelied, waar een meisje zegt:

Minnaar het is oock tydt /
't Is beter dat gy scheyt /
Want ick ben vermeyt (?)
Het Nachtegaeltje door de wey
Singt met een bly gemoet
Gestadig soet / soet / soet
In de koele Mey.

De minnaar wil haar echter aan het verstand brengen, dat zij het lied verkeerd begrijpt en zegt:

Ach soete Isabel
Verstaet de reden wel,
Denkt op geen gequel [1]).
enz.

Nog van een ander in de middeleeuwen zeer bekend geval, waarin de nachtegaal als raadgever optreedt, vinden wij in onze liederen het spoor, maar ook niet veel meer dan dat. UHLAND vertelt ons [2]) van eene »aus fernem Morgenlande stammende Fabel von den drei Lehren der Nachtigall" welke het eerst in de Grieksche legende van Barlaäm en Josaphat voorkomt. Die fabel en hare lotgevallen in de middeleeuwen UHLAND hier na te vertellen is onnoodig; de hoofdinhoud komt hierop neer; dat iemand een nachtegaal heeft gevangen, maar het vogeltje weer loslaat, als het beloofd heeft hem drie wijze lessen te zullen geven. In eene Noordfransche bewerking van dit verhaal (»li lais de l'oiselet") werd die Grieksche kern met andere, middeleeuwsche bestanddeelen vermengd, en zoo ontstond een geheel zelfstandig verhaal. »Meer dan honderd jaren geleden" aldus vertelt UHLAND, »bezat een rijke boer een wonderschoon kasteel. Geen schooner was op de geheele wereld te vinden: het had prachtige torens en een heerlijken lusthof, die door een rivier werd omstroomd. Het kasteel was gebouwd door een ridder en diens zoon had het den

1) „De vermakelycke Buysman" (9e druk van 1703) bl. 68.
2) Abhandlung bl. 101.

»oer verkocht. De hof geurde zoozeer van rozen en allerlei kruilen, dat elke zieke, die er slechts een nacht in vertoefde, gezond van daar zou gaan. De boomen droegen er in elk jaargetijde allerlei vruchten; de geheele hof was door toovermacht geschapen. In het midden borrelde een heldere bron op, in de schaduw van een boom, die nooit zijne bladeren verloor en waarop een vogel tweemaal daags, 's avonds en 's morgens, zijn gezang liet hooren." Die vogel is echter geen nachtegaal, maar hij zingt zoo liefelijk, dat zelfs de ongelukkigste vroolijk wordt, als hij die tonen hoort. Al die pracht en heerlijkheid kunnen evenwel slechts zoo lang bestaan, als de vogel daar blijft zingen. En wanneer hij dan ook wegvliegt, omdat hij niet langer in dienst van een dorper wil blijven, stort het slot ineen, vallen de bladeren van de boomen, verwelken kruiden en bloemen en verdroogt de bron. UHLAND wijst terecht op het dichterlijke dezer voorstelling, waar hij zegt: »Eene geheele ridderwereld, trotsche burchten, natuurweelde, vrouwendienst, wapenroem — dat alles wordt door het gezang van het vogeltje in het leven geroepen en hangt aan de tooverkracht van zijne zoete, levenwekkende tonen."

De Duitsche schrijver wijst aan, dat dit verhaal algemeen eigendom zal geweest zijn en dus invloed kan hebben gehad op de liederpoëzie. Hij bewijst dat ten eerste door op den aanvang van verschillende Duitsche liederen te wijzen, waarin een wonderbare stad, prachtig slot of klooster geschilderd worden. Zoo b.v.

> Da liegt eine Stadt in Osterreich
> die ist so wohl gezieret
> all mit so manchem Blümlein blau,
> mit Marmelstein gemauret.

of

> Es liegt ein Schloss in Oesterreich
> das ist ganz wohl erbauet
> Von Silber und von rothem Gold
> mit Marmelstein vermauret.

En hij voegt daar nog bij: »Das erste Gesätz ist vernehmli-

cher Nachklang der älteren Lieder von der Nachtigall, aber in diesen selbst weist der märchenhafte Bau der Stadt (des Klosters) des Schlosses auf ursprünglichen Bezug zu einem entlegenern Ostlande."

Ook in onze liederen vinden wij dergelijke herinneringen terug, al kwamen ze misschien grootendeels uit Duitschland tot ons. Zoo vangt het laatste lied van het Antwerpsche Liederboek aan met deze strofe:

Daer staet een clooster in Oostenryc,
Het is so wel ghecieret
Met silver ende roode gout
Met grauwen steen doormoeret.

en eene uit het Duitsch vertaalde romance begint

In Oostenryck daer staet een huys
Zeer fraai en wel ten toone,
Van marmer en albastertsteen
En blinkt van goude schoone [1]).

Er zijn echter meer bewijzen, dat ook bij ons de naam: Oostenrijk slechts de beteekenis had, die hij reeds had in het Oudduitsche: »östar-rîchi" nl. die van »Oriens" het Oosten. Zoo lees ik in een geestelijk liederboekje in »Een Liedt van de Wyse uit Oosten":

Nochtans en schynt het geen teecken of blyck
Van vreuchde alleen voor Oostenryck [2])

terwijl verder steeds van »'t Oosten" en »Orienten" gesproken wordt. En evenzoo in een ander geestelijk liedboek [3]) »Drie wijzen uit Oostenryken/ quamen met pracht algelijken" en iets verder: »Wij hebben een sterre gezien/ alzoo verre in Oostenryke".

Was dus bij ons dat slot in Oostenrijk bekend, ook van den wonderbaren boomgaard, waarover Uhland spreekt, vinden wij

---

1) H. B. II n°. 25.
2) Het dubbelt Emausje" (c. 1695) bl. 93.
3) „Een nieuw zuyverlyk Boeksken" (welks eerste druk zeker uit de 16e eeuw dateert:) bl. 53.

sporen. Zoo drukt een minnaar den wensch uit om bij zijne liefste in een boomgaard te mogen zijn en hij beschrijft dien aldus:

De boomgaard is gesloten
En daar mag niemand in
Dan de fiere nachtegaal
Schier over der heiden
Die vliegt er van boven in!

Hier zouden wij reeds geneigd zijn te denken aan den boomgaard uit het Noordfransche gedicht, maar elders vinden wij eene schildering, die in zooveel opzichten met de bedoelde overeenstemt, dat men niet langer behoeft te twijfelen. In het volksboek van Virgilius (bl. 15) lezen wij nl. »Hoe Virgilius een Boomgaard maakte bij de allerschoonste en lustigste Fontein, die ooit gezien was." Ik zal dat hoofdstuk hier gedeeltelijk opnemen. »Groote wondere deed Virgilius in zijnen tijd/ want hij maekte groote schoone Boomgaerden achter het Paleis daer hy in woende/ in die Boomgaert plantede hy alderhande soorten van Boomvruchten/ dragende oock veelderhande manieren van kruyden, die uyt de Aerde opwassende waren/ en toen het in de tijd was/ zoo zag men daer dagelyks rype vruchten en groene vruchten/ en men sag daer ook veele schoone Bloemen en Zaeden. In het midden van desen Boomgaert stond een schoone Fonteyn/ de beste en lustigste die ooit gesien mogt wesen/ en die was versiert op alle manieren van vogelen/ die des daegs en des nagts altoos songen/ en vreugd bedreven. En desen boomgaert werd niet geslooten/ dan alleen door de Lugt en daer mogt niemand in komen dan alleen die [1]) van buiten kwamen/ en men hoorde wel der vogelen sang, die in dien Boomgaert zongen/ maer niemant mogt in dien Boomgaert komen enz."

Indien men deze beschrijving vergelijkt met die van het Noordfransche gedicht, zal men eene m. i. onmiskenbare gelijkenis opmerken. De vraag kan echter worden opgeworpen of misschien de Oudfransche dichter geput hebbe uit dezelfde bron, waaruit

1) Is hier misschien iets weggevallen?

ook het volksboek voortkwam en of dit laatste mogelijk ook ouder zij dan het Fransche gedicht.

Het is hier de plaats niet om over die zaak breeder uit te weiden [1]), maar het laatste geval is m. i. niet onaannemelijk. Van den nachtegaal bemerken wij in het volksboek geen spoor en de Fransche dichter zou alleen de beschrijving van den wondertuin van elders ontleend kunnen hebben.

Behalve van »Oostenrijk" wordt in de liederen ook dikwijls van »Oostland" gesproken. Soms vindt men het in dezelfde beteekenis, die ook de eerste benaming heeft b.v. in een geestelijk liedboek [2]): »Uyt Oosten-landt/ Terstont dry Wysen quamen" en in een ander [3]) in een lied over Jacob en Rachel:

En wyl hem God ghebenedyde
Gingk hy fluks en blyde
Na 't Oosterland. . . . .

En een zeer bekend lied vangt aan met deze strofe:

In Oostlant wil ic varen,
Myn bliven en is hier niet lanc,
Met ener schoner vrouwen,
Si heeft myn hert in bedwanc [4]).

Over deze benaming »Oostland" bestond geschil van gevoelen tusschen Willems en Hoffmann von Fallersleben, een verschil dat wel der moeite waard is hier kort behandeld te worden.

Willems had nl. in zijne »Oude Vlaemsche Liederen" een lied opgenomen, waarin hij geschiedkundige herinneringen meende te ontdekken [5]).

Dat lied vangt aan:

Naer Oostland willen wy ryden,
Naer Oostland willen wy mee

---

1) Het volksboek kan zeer oud zijn; men vergelijke daarover »De Nederlandsche Volksromans" door Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, bl. 84.
2) Syons Wynbergh (c. 1650) bl. 239.
3) Haerlemsche Somer-bloempjes. 1646, bl. 27.
4) A. L. n°. 97. 5) Willems n°. 19.

Al over die groene heiden
Frisch over die heiden
Daer isser een betere steê.

Hij noemde het een »Uitwykelingslied" (der XII of XIIIe eeuw) en hield het er voor, dat het »uit die tyden herkomt, waerin duizende Vlamingen en Brabanders naer Oostland, dat is naer het noorden van Duitschland zijn geweken en aldaer kolonien voor den landbouw hebben gevestigd." Dat het lied nog in zijn tijd jaarlijks gezongen werd »by de boeren omtrent St. Jansdag, in de maend Juny, by het zoogenaemde *overhalen* der dienstmeiden en dus als een verhuizingslied" versterkte hem in die meening. HOFFMANN hield het lied: »für weiter nichts als ein ursprüngliches, später bezüglich gemachtes Liebeslied, welches bei der von WILLEMS erwähnten Gelegenheit nebst andern Liedern gesungen wird." In hoofdzaak zou ik meenen dat HOFFMANN gelijk heeft en dat WILLEMS zich door patriotisme heeft laten vervoeren. Gaan wij het lied nog eens na. De eerste strofe vermeldde ik reeds; de anderen luiden aldus:

Als wy binnen Oostland komen
Al onder dat hoogs huys,
Daer worden wy binnen gelaten,
Frisch over die heiden
Zy heeten ons willekom zyn.

Ja, willekom moeten wy wezen
Zeer willekom moeten wy zyn;
Daer zullen wy avond en morgen
Frisch over die heiden
Nog drinken den koelen wyn.

Wy drinken den wyn er uit schalen
En 't bier ook zoo veel ons belieft,
Daer is het zoo vroolyk te leven,
Frisch over die heiden
Daer woont er myn zoete lief.

Moet dat nu een lied uit de 12^e of 13^e eeuw heeten, terwijl noch de gedachten, noch de woorden ons zelfs in de verte aan dien tijd herinneren? In de 12^e of 13^e eeuw bestond er bovendien 'te onzent nog geene *volks*lyriek of lag zij hoogstens in de

windselen. En dan: zouden »uytwykelingen" van dien tijd een dergelijk liedje hebben gezongen, dat op zijn best passen kan in den mond van een vroolijk 17e eeuwsch boerengezelschap? Ik zou denken: neen. Ook zagen wij reeds, hoe *Oostland* en *Oostenrijk* ten minste in de 17e eeuw, maar waarschijnlijk ook reeds vroeger verwisseld worden Het door H. v. F. aangehaalde minnelied vangt aan met den regel: »In Oostlant wil ic varen;" in de 18e eeuw had men dat reeds veranderd in »Na Oostland wil ik varen [1])." Ook in het Zweedsch vangen twee strofen van een dergelijk minnelied (later omgewerkt tot een geestelijk lied) aan:

Till Österland vill jag fara
Där bor aldrakärasten min.

M. i. beteekent »Oostlant" of »Oostenryck" dikwijls niets anders dan »het verre land" en is de uitdrukking: »naer" of »in Oostlant" of »Oostenryck varen" slechts eene euphemistische uitdrukking voor: *heengaan*, *scheiden.* Een merkwaardig bewijs voor die stelling vond ik in een minnelied van het laatst der 16e eeuw [2]). Wij lezen daar o. a.

Adieu myn troost, myn toeverlaet
. . . .
. . . .
Moet ick nu ut den lande
Gaen doolen, Liefgen, achter dyck/
Tot dat ick com in Oostenryck/
Wilt somtyts om my peysen/
Adieu! ick moet verreysen.

Dat »Oostlant" en »Oostenrijck" verwisseld werden, blijkt nog eens uit het slot van het lied, waar wij lezen:

Adieu Vryers en Dochters teer,
Die my niet gunt dan deucht end' eer/
Nae Oostlant moet ick varen
Adieu, Lief, over twee Jaren.

Ook zien wij tevens hieruit, dat men slechts het denkbeeld van scheiding wil uitdrukken. De minnaar gaat weg, uit het land, naar verre streken, die hij maar liever niet noemt.

1) H. B II, n°. 104.
2) »Nieu Amstelredams Liedboek (1591) bl. 127

Een ander bewijs voor mijne opvatting is te vinden in de Klucht van Playerwater [1]). Eene vrouw, die haren man kwijt wil zijn om zich met een »pape" te kunnen vermaken, geeft hem eene opdracht, die onmogelijk is uit te voeren. Hij moet haar »player-water" halen; dat alleen kan haar van hare voorgewende ziekte genezen. De goedgeloovige echtgenoot vraagt haar, waar dat geheimzinnige water te vinden is en zij antwoordt hem spottend:

Tonvreen, *in oest lant*, in het vloeyt hoghe
Uten berghe van ontwyste, hy tal van droefheyen.

Het »Oostland" ligt dus in de buurt van »Onvrede"; het stroomt uit den berg van »Ontwyste" (onnoozelheid) bij het »dal van Droefheid". Blijkt daaruit niet voldoende, dat deze benaming hier alleen gebruikt wordt in de beteekenis van »een onaangenaam oord, dat veraf gelegen is"? En in dien zin past het dan ook zeer goed in den mond van een minnaar, die van zijne liefste moet scheiden.

Is het nu na al het aangevoerde wel aannemelijk, dat alleen in dat door de boeren gezongen lied »Oostlant" zal voorkomen in de beteekenis van de Oostzeeprovinciën? [2]) Ik geloof niet, dat er eenig grondig bewijs voor aan te voeren is.

Hoogstens kunnen onze betrekkingen met de Oostzeelanden er toe hebben medegewerkt, dat het oorspronklijke minnelied »In" of »naar Oostland willen wy varen" (of »ryden") langer bewaard is gebleven. Dat »Oostlant" in het zoogenaamde »Uytwykelingslied" niet geheel zou passen bij den vroolijken geest van dat lied, doet weinig tot de zaak af. Het lied, zooals het bij WILLEMS voorkomt, dateert m. i. hoogstens uit de 17e. eeuw en toen was men de oorspronkelijke beteekenis van het woord waarschijnlijk reeds vergeten. Latere geslachten hebben er zelfs »Roosland"

---

1) Mnl. Dramat. Poëzie. bl. 260.

2) Waarop steunt deze verklaring van WILLEMS eigenlijk? Dat in de 17e eeuw „Oostersch" en „Oosterling" voorkwamen in de bet. van „tot de Oostzeelanden behoorend" en „bewoner der Oostzeelanden" was mij bekend; dat ook „Oostlant" in dien zin voorkomt, moet, meen ik, nog bewezen worden.

van gemaakt, zooals nu steeds gedrukt wordt (want het lied komt nog altijd in de volksliedboekjes voor).

Maar het wordt tijd terug te keeren uit het verre Oosten, waar wij den nachtegaal geheel uit het oog hebben verloren. Van sommige oude liederen, waarin de nachtegaal genoemd wordt, bezitten wij nog slechts een paar regels. Zoo b.v. »Di mi morghen wecken sal / Dat sal doen die nachtegal" [1]); »Nachtegael, clein vogelken / Woudt ghy my een lied singhen" [2]); »O fiere nachtegael" [3]), maar op nieuw blijkt ons hieruit, hoezeer hij ook in ons land geliefd was. En gaarne keeren wij nu nog eens terug naar onze eigene bosschen en beemden, waar zijne zilveren tonen sinds onheugelijke tijden hebben weerklonken en de harten van oud en jong verheugd; waar reeds voor eeuwen menig liefhebbend hart hem tot den vertrouwde zijner wenschen en nooden maakte, hem tot zijn bode verkoor of hem raad vroeg in de raadselen der liefde, waar menig minnend paar den gevederden, kleinen bruidegom ging beluisteren, terwijl hij zijne schoonste liederen zong. En nog heeft men hem te onzent lief en nog zal menigeen, die op een morsigen, kouden voorjaarsdag over zijne boeken zit gebogen, naar zijne komst verlangen en — zij het misschien onbewust — instemmen met de bede, welke reeds in de 13e eeuw door den franciscaner Bonaventura tot den nachtegaal gericht werd:

Philomela, praevia temporis amoeni,
Quae recessus nuntias imbris atque coeni,
Dum demulces animos cantu tuo leni,
Ave pudentissima! quaeso, ad me veni!

Dat ik onmiddellijk na den nachtegaal den leeuwrik noemde, geschiedde meer omdat men beide vogels in lateren tijd dikwijls in een adem noemt, dan wijl ook de laatste zulk eene gewichtige rol speelt in de oude liederen. Integendeel, men treft er hem zelden of nooit aan. En toch zegt reeds MAERLANT:

---

1) H. B. II, XXV.
2) t. a. p. XXXI.
3) t. a. p. XXXII.

Alauda dat es die lewerke,
Die soete singhet, als ict merke
Ende groet den dach, als hi ontspringhet. [1])

en teekent ook Hillegaertsberg het vogeltje, dat al zingende ten hoogen stijgt:

Die leweryck sachmen opwarts clymmen
Mit horen vlederkyns nader lucht;
Hoer sanghe maecte zoet gherucht
Anden velden an allen zyden. [2])

In een enkel lied wordt van hem melding gemaakt en dan draagt hij nog den buitenlandschen naam »aloëtte"; het is het liedje, dat ik reeds vroeger vermeldde en waarin hij geplaatst wordt tegenover den roek, den metgezel van den bozen »nider"

Aloëtte, voghel clein,
Dyn nature es zoet ende rein
So es dyn edel zanc
enz. [3])

Zoo ving een ander lied, dat minstens van 1583 dateert, aan met dezen regel: »De nachtegale seer fier en de leuwerke" [4]) en in een ander 16e eeuwsch liederboek komt een lied voor gesteld: »Op de wyse: Daer is een Liewerck doot ghevallen" [5]), maar dat is ook alles, wat ik heb kunnen vinden. Het is mogelijk, dat er liederen zijn verloren gegaan, waarin de leeuwerik voorkwam, maar eene groote plaats nam hij toch waarschijnlijk niet in. Gewichtiger rol speelt de koekoek!

Velen hebben hem gehoord en weinigen hebben hem gezien, den geheimzinnigen lentebode, die in zijne vogelwereld bekend staat als de bonte hond onder de viervoeters; een gevederde »wolf, die in een kwaad gerucht staat". En toch is er zooveel aantrekkelijks in zijn vriendelijk geroep, als in de stem van een oud vriend, wanneer het telken voorjare weer over de velden

---

1) Nat. Bloeme III, 491. 2) Gedichten n°. XXXII vs. 10.
3) Oudvl. Lied. n°. 125. 4) H. B. II, XXIV.
5) „Nieu Amstelredams Lietboeck" bl. 65.

klinkt, nu nabij, dan veraf. Hij is de lentevogel bij uitnemendheid. Toch zijn de plaatsen in de oude liederen, die dat zouden kunnen bevestigen, niet overvloedig. POOT heeft ons een fragment van een blijkbaar oud lied bewaard; het luidt:

Een oude boer met een mooi meisje, was jong
. . . . [1])
Hoe liefelyk dat er de koekoek zong
Al in den koelen Meie!
Schoon lief, laet ons spanceren gaen
Maer langs de groene weie. [2])

Een ander, trouwens niet zeer oud, lied vangt aan:

De koekoek in den mei
Die hoorde den nachtegael fluiten. [3])

In een 16e eeuwsch lied, waar over de komst der lente gesproken wordt, lees ik:

Die nachtegael singt haren tael,
Die koekoeck singt oock weder [4])

Maar behalve dat hij de komst der lente verkondigde, werd hem ook omtrent andere zaken eene profetische gave toegeschreven. Bij SIMROCK kan men in het breede lezen, wat al niet over den koekoek bekend geworden is [5]). Veel daarvan staat niet in verband met ons onderwerp en best laten wij dat onaangeroerd. Maar eene enkele mededeeling wil ik hier laten volgen: Evenals de haan den dag, zoo verkondigt de koekoek de lente; wordt de haan de huisprofeet genoemd, de koekoek zou voor den profeet der geheele wereld kunnen doorgaan. In het eerst zal hij alleen de komst der lente voorspeld hebben. Later ging men verder en nu moest de koekoek ook kunnen voorspellen, hoe lang men nog zou leven of hoeveel jaren een meisje nog zou

---

1) Hier moet eeu regel weggevallen zijn; de bouw van den eersten regel wijst dat aan
2) Zie POOT's Gedichten II, 88.
3) H. B. II, n°. 179.
4) „Nieu Amstelredams Lietboeck" bl. 4.
5) Deutsche Mythologie bl. 26, 461, 503, 534, 575.

moeten wachten, voordat de gewenschte vrijer haar naar het altaar zou voeren". Datzelfde volksgeloof vond men ongetwijfeld ook bij ons. Zeker is het (door v. VLOTEN nu terecht onder de baker- en kinderrijmen opgenomen) rijmpje over den koekoek vroeger dikwijls uitgesproken door menig meisje, dat de kinderschoenen reeds lang had uitgetrokken.

Koekoek!
Trouw knecht,
Zeg recht,
Zeg waer:
Hoeveel jaar
Zal ik nog dit kransjen dragen?
Koekoek! hoe lang zal 'k leven? [1])

Behalve zijne voorspellingsgave had hij echter in de oogen onzer voorouders weinig goeds. Reeds MAERLANT oordeelt ongunstig over hem. Hij noemt den koekoek »een traech voghel ende onghestade"; zijn gezang is altijd hetzelfde

.........cukuuc is altoes syn zanc
Ende daer an nes gheen verghanc.

Hij bedriegt andere vogels door zijne eieren in hunne nesten te leggen en verontwaardigd roept de dichter dan ook uit: »Wach hem, die den scalc verdraghet!" [2])

Een 15e eeuwsch prozawerk noemt hem een pocher, »want een beroemer es recht als die kockoc, die niet singhen en kan dan van hem selven" [3]). Die verwaandheid brengt er hem dan ook toe zich als zanger met den nachtegaal te meten en verhalen van dergelijke zangwedstrijden waren bij de Duitschers reeds in de 16e eeuw bekend. Waarschijnlijk waren zij het ook wel bij ons, al kunnen wij slechts een enkel lied van lateren tijd aanwijzen, waarin een dergelijke wedstrijd beschreven wordt [4]). De

1) »Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen" II, 12.
2) Nat. Bloeme III, 967—1004.
3) vgl. v. VLOTEN's Verzameling van Nederl. Prozastukken bl. 152.
4) H. B. II n°. 179. WILLEMS n°. 258.

koekoek verwijt den nachtegaal, dat hij pronkt met zijne schoone stem. Ook hij, koekoek, zingt fraai, maar hij draagt daar geen roem op. De koning der zangvogels geeft hem uit de hoogte ten antwoord; »gij zoudt goed doen door u rustig te houden; tegen mij kunt gij immers toch niet op" en hij besluit aldus:

Dus kruipt inden hoek, gy droeve koekoek
Of als ge uw bek nog niet en stilt
En dat ge u voor my niet vernederen wilt,
Zoo roep ik de vogels te gaêr
Om ons te vonnissen onder malkaêr.

De verwaande koekoek neemt de uitdaging aan De vogelvergadering wordt belegd

En als zy nu waren gezeten,
Zoo liet men den nachtegael weten,
Dat hy met zyn stemmeken gauw
Het eerste kauwetteren zou.

De nachtegaal vangt aan te zingen. Na hem komt zijn tegenstander. Niets dan: koekoek, koekoek! De vogels kijken elkander al eens aan, maar het gaat steeds door. Ten laatste begint het hen te vervelen, er wordt een eind gemaakt aan den wedstrijd en ironisch luidt het oordeel der jury:

. . . . dat de nachtegael
Was fraeyer van toonen en zoeter van tael
Maer 't koekoeksken van over lang
Vaster in maet en kloeker van zang.

Met die dubbelzinnige lofspraak gaat de koekoek tevreden naar huis en ook de andere vogels keeren terug, elk »naer zijne steê".

De verkeerde gewoonte van den koekoek om zijne eieren in nesten van andere vogels te leggen, heeft hem ook in een kwaden reuk gebracht. Daarover bestaan echter, mijns wetens geene oude liederen. Wel is hij tegenwoordig, waar menschen zijne rol spelen en wordt zijn naam gebruikt als het symbool van de echtbreuk. Zoo b.v. in een liedje, waar hij eerst tegenover den nach-

tegaal geplaatst wordt [1]) en in een ander liedje uit de bekende verzameling, getiteld »Thirsis Minnewit" [2]). Wij lezen daar, dat op de bruiloft van den ouden uil en de jonge zwaluw al de genoodigde vogels wegvliegen, verschrikt door de leelijkheid van den bruidegom. Slechts een enkele blijft en die zingt: Koekoek! Ik zal het liedje hier laten volgen. Als opschrift lezen wij: »Twee versse, twee wijzen".

Een Uyl van hooge jaren
Geprickelt door de min
Kreeg in syn sin
Met een piepjong, schoon swaluwtje te paren.
Het pluimgediert, genoot
Te singhen op syn Feest,
Sloegh nauwlycks syn oog
Op dit soo leelyck beest,
Of 't is weggevlogen;
Daer bleef alleen op dit bezoeck
Een vogeltje, dat riep: koeckoek!

De moraal volgt:

Oude gryze, waer zijn uw zinne,
Dat gy gaet een jonge swaluw minne
In uw gryze Ouderdom?
Arme pluymgraef, denkt hier om;
Wilt gy dit soo gaen besoecken,
Volgen U een rey koeckoecken.

De uilen komen er gewoonlijk slecht af. In het voorgaande lied werd de uil als bruidegom bedrogen, in een ander wordt eene uilebruid door een minnaar van hoogen bloede op schandelijke wijze verlaten. Het lied moet m.i. ten minste tot de 16e eeuw gebracht worden, al treffen wij het voor het eerst in een 17e eeuwsch liederboek aan [3]). De arend heeft eene liefdesbetrekking met een uilje aangeknoopt en nu zit het trotsch op een grauwen steen te pronken en zet al zijne veeren op. Nadat het

---

1) Willems n°. 120. Ook (en een weinig uitgebreider) in de „Boerenbruyloft" (1781) bl. 71.
2) I, 30.
3) H. B. II n°. 115. H. v. F. nam het over uit het „Haerlems Oudt Liedboek."

daar een tijdlang gezeten heeft, vliegt het ver het bosch in. De adellijke minnaar begeeft zich ook daarheen, maar niet om te minnekoozen.

Doen hi al in dat wilde wout quam,
Daer sat den uil ende proncte:
O uile, seide hi, uile, ghi lelike voghel!"
Wat laet ghi u selver dunken!"

Dat valt niet moeilijk te beantwoorden, zegt de uil,

Eens jaers was ic een verschoven voghel,
Nu vrydt myn een lantshere.

Het arme uiltje begrijpt nog niet, dat het liedje uit is, maar op harde wijze wordt haar dat kenbaar gemaakt. Want de arend

. . . greep dat uiltje bi syn becke
Ende hi schudde hem al syn pluymen,
»Och uyle, seide hi, lelike voghel,
»Dat wilde wout sult ghi ruimen!"

En nu beklaagt de arme bannelinge zich te vergeefs. Ook in dit lied blijft de moraal niet achterwege en zegt de dichter ten slotte:

Nu rade ic allen meisjens jonc:
Dat si haer eertjen wel betrachten,
En datse (so) niet vryen haer waerste lief,
Opdat se den uil niet en slachten.

De Coussemaeker teekende in Fransch-Vlaanderen nog een lied over den uil op, dat daar algemeen bekend moet zijn [1]). Waarschijnlijk heeft het dat te danken aan de wijs, »à sa melodie franche et à son rhythme décidé", zooals de C. zegt: van den tekst toch is niet veel te begrijpen. De uil zit in een pereboom en boven zijn hoofd zit eene kat. De uil (of is het de kat?) valt van den boom en breekt zijn poot. Hij wordt in een zak gestopt en naar den dokter gebracht, waar men hem aderlaat en hij aan de gevolgen bezwijkt. Als proefje laat ik de eerste strofe hier volgen:

---

1) Chants populaires des Flamands de France. n°. 88.

Den uyl die op den peerboom zat,
En boven zyn hoofd daer zat er een kat,
Van simme dondaine, van farilonla
En boven zyn hoofd daer zat er een kat
Den uyl vivat [1]).

Over de middeleeuwsche vergelijking, waarbij een minnaar onder de gedaante van een valk wordt voorgesteld, sprak ik reeds in een vorig hoofdstuk. Ik heb daar weinig meer bij te voegen, want de valk komt overigens in de liederpoëzie weinig voor. MONE vermeldt een 16e eeuwsch lied; aanvangende met de woorden: »Waer ick een wilde valke"! Valkenoogen golden voor zeer fraai en vandaar dat een minnaar ze aan zijne uitverkorene toekent en zegt: »Si heeft twee valckenoogen" [2]). Elders bemerkt de wachter, dat de dag aanbreekt aan den valk, die zich naar het oosten keert en dus roept hij:

Waect op, waect op, du waerde gast!
Die valcke is op ter stranghen, (stanghen)
Hi keert hem seer na des daghes licht,
Daerna staet zyn verlanghen

Raven (ook zwarte) laten zich in de oude liederen weinig zien. De meening over deze vogels was niet gunstig. Reeds de dichter van den Reinaert vergelijkt onbeschaafde en dwaze menschen bij de raaf, die altijd even onbeschaamd is [4]). Slechts in één lied trof ik haar aan en daarvan bestaat alleen de aanvangsregel: »Het vloogh een swerten Raven". Zeker was dit een oud lied, al komt het eerst voor in een geestelijk liedboek van het jaar 1518 [5]). Reeds de oude vorm van het woord »raven" wijst daarop. Ook de met de raaf verwante kraai is schaarsch. Slechts een enkelen keer treffen wij haar aan. Zoo b.v. in de spreekwoordelijke uitdrukking: »oft craey en salder gheen voghel zijn" om

1) Uebersicht bl. 214.
2) A. L. n°. 102.
3) A. L. n°. 161.
4) Reinaert vs. 18 en 19.
5) „De Ghulde Fonteyne".

uit te drukken, dat men iets zeker ten uitvoer zal brengen. In het Antwerpsche Liederboek leest men b.v.

Al op den hoeck van deser straten,
Daer woont so properen moysken fyn,
Daer sal ic noch eenen nacht bi slapen,
Oft craey en salder gheen voghel syn.[1])

De kraai behoorde ook onder de vogels, wier verschijning beteekenis had voor den mensch [2]); in onze liederen vindt men daarvan echter geene voorbeelden. In den Reinaert vindt men eene zeer merkwaardige plaats over den St. Maartens-vogel, wiens komst ook van beteekenis was, voor dengene, die hem ontmoette. (De St. Maartens-vogel is de kraai of zooals Simrock [3]) zegt: de op den kraai gelijkende zwarte specht). Tibert de kater ziet op zijnen weg naar Maupertuis den vogel in de verte komen aanvliegen en roept hem toe:

. . . Al heil! edel voghel!
Kere herwaert dine vloghel,
Ende vliegh te miere rechter hant!

Maar de vogel vliegt links en dat maakt den kater bezorgd, want

Hadde hi ghesien den voghel liden
Scone te siere rechter siden,
So waendi hebben goet gheval;
Nu was hi dies onthopet al [4]).

Slechts een enkele maal komen duiven in de oude liederen voor. Zoo b.v. in het lied »van Heer en Schildknecht." Dit lied is te merkwaardig om er niet eenigen tijd onze aandacht aan te wijden. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN nam het over uit een volksliederboekje van 1754 [5]); in het »Haerlems Oud Liedboek" komt

---

1) A. L. n°. 69.
2) Vgl. Simrock's Handbuch der Deutschen Mythologen S. 534.
3) t. a. p. bl. 374, 396, 505, 534.
4) Vgl. Reinaert vs. 1045—1060.
5) Zie H. B. II n°. 39.

echter een tekst voor, dien hij waarschijnlijk niet heeft gekend [1]) en die het in duidelijkheid van den eersten wint. Daar het laatstgemelde liederboek hoogst zeldzaam is, zal ik dien tekst hier laten volgen.

Stemme: Den Schiltknecht op den tooren,

Het reedt een Heer met zyn Schiltknecht
Het reedt enz.
Al langes der Heyden, smal isser de wegh
Jae smal isser de wegh.

Wat vont hy in zyn weghen staen?
Wat vont hy enz.
Een lindeboom groene, was welle gelaen.

Daerop so sat een Duyf en sangh
Al vanne de Minne soo soeten sangh.

Myn Heer al tot zyn Schiltknecht sprac:
En schieter dat Duyfje al vanne den tac.

»Myn Heer en dat en doen ick niet,
»De tacjes zyn swac, sy en dragen my niet."

Myn Heer wiert toornig ende gram,
Hy schoter dat Duyfje selver van.

Myn Heer die viel van boven neer,
Hy bracker syn Lyf en syn Lenden aen tween.

Nu leeft myn Heer of is hy doot?
Waer kryg ick, dat 's mynen verdienden loon?

Jou verdienden Loon die kryg gy wel,
Ick hebber noch koeyen en paerden op stal.
(Jae Bruynsmaegdelyn al)

Wat sou ic met bruynsmaegdelyn doen?
Een nachtje te slapen al in het groen [2]).

Dit lied zou zeer moeilijk te verstaan zijn, indien men hier geene rekening kon houden met de beeldrijke taal en den soberen verhaaltrant der oude liederen. Bij de bespreking der zoo-

---

1) Voor zoover ik weet, kende H. v. F. van dit kostbare liederboek alleen den 16en en den 27en druk, terwijl ik een anderen gebruikte; welke is in dat ex. niet aangegeven, dat aan Dr. Ekama te Haarlem behoort.

2) H. O. L. bl. 48.

genaamde »Schamperlieder" zagen wij reeds, dat die rijkdom van beelden nooit kwistiger wordt ten toon gespreid dan, wanneer de liefde in het spel komt. Ook in dit lied zien wij daarvan een voorbeeld (al behoort het daarom nog niet tot dezelfde categorie). Gaan wij het eens na. Blijkbaar is de inhoud deze: De ridder verzoekt iets aan zijn schildknaap, deze weigert, de heer verricht het zelf en sterft; de schildknaap vraagt aan de vrouw of dochter des ridders om zijn loon (de afspraak om den ridder te vermoorden zal dus waarschijnlijk bestaan hebben). Rossen en wagens worden hem aangeboden, maar door hem geweigerd. Hij huwt de dochter en treedt in de rechten van zijn voormaligen heer [1]).

Ook in het Duitsch vinden wij dit lied, maar verschillend van het onze [2]). HOFFMANN v. F. zegt er van: »Nach diesem ist der Knecht der Geliebte von seines Herren Frau und ermordet denselben". De afloop is daar geheel anders. Welk is echter in het Nederlandsche lied het verzoek, dat door den heer gedaan wordt? Hij ziet een duif, die een minnelied kweelt, op eene linde zitten en zegt nu tot zijn knecht: »schiet mij dat duifje van den tak", maar de knecht weigert. Herinneren wij ons nu, wat reeds vroeger werd opgemerkt. Een minnaar wordt gaarne voorgesteld als jager, visscher, molenaar enz. en het eens gekozen beeld wordt dan verder uitgewerkt. Vooral de jager is een zeer geliefkoosd beeld. Immers, ook Cupido draagt pijl en boog en deze vergelijking kon op allerlei wijzen worden uitgewerkt. Tot op den hui-

---

1) Dit slot ontleen ik gedeeltelijk aan den anderen tekst, waarvan de drie laatste strofen luiden:

Uw verdiende loon krijgt gij wel,
Daar zijn nog rossen en wagens op stal.

Rossen en wagens begeer ik niet,
Maar de jongste dochter en verzweer ik niet.

Nu is de knecht geworden een heer,
Hij rijdt met koets en paarden weer.

2) UHL. n°. 94. In Simrock's Volkslieder (n°. 44) vond ik eene lezing, die veel meer op de onze gelijkt.

digen dag treft men dan ook in de volksliederboekjes altijd liederen aan, waarin de minnaar bij een jager vergeleken wordt. Zoo lezen wij in een »Jagerslied":

Vrolijk maar, vrolijk maar
Spoedig aan het jagen,
Mijn geweer dat is weer klaar,
Schieten dan nu maar.

Waar ik nu mijn haasje schiet,
Verlaat ik toch mijn liefje niet.
Zij blijft altijd aan mijn zij [1]).
enz.

Wat dus bedoeld wordt met de uitdrukking »eene duif schieten" zal men lichtelijk vatten. Het behoeft echter niet juist eene duif te zijn; ook andere vogels komen in dergelijke uitdrukkingen voor. Zoo staat in een reeds vermeld lied:

Want Cupido dat aerdig kind, koekoek!
Hij schiet het wild, daer hij het vindt, koekoek!
Hij nam zijn pijltjen op het lest,
En schoot den koekoek uit den nest:
Koekoek! koekoek! koekoek! [2])

In Duitsche liederen vinden wij dezelfde beeldspraak. In een lied getiteld »Der verlorene Rosenkranz" leest men b.v.

Traut Henslein über die Heide ritt,
Er schoss nach einer Tauben.

terwijl zijn liefje, dat hem tegenkomt, naderhand zegt: »Verlorn hab ich mein Rosenkranz" [3]). Hetzelfde lied bestaat ook in het Nederduitsch; ik haal daaruit deze strofe aan:

Es ritt der Hansel in eim schritt
Er schoss nach einer Taube,
Er schoss der Taub ein Federlein,
Und liess sie wieder fliegen [4]).

1) Vgl. »Het Zingende Nachtegaaltje. Te Amsterdam bij G. v. d. Linden (z. j.) bl. 39. Andere dergelijke liederen b.v. in »Het vrolyke Bleekersmeisje" bl. 24.

2) Willems n°. 120.

3) Böhme's Altdeutsches Liederbuch. bl. 152.

4) t. a. p.

Ik stel mij den gang van zaken in het bovenvermelde Nederlandsche lied dus zóó voor: de ridder gebiedt zijn schildknaap hem behulpzaam te zijn in een liefdesavontuur; de knecht weigert en vermoordt daarop zijnen heer (volgens eene afspraak) De vraag om zijn loon moet dan gericht zijn tot des ridders echtgenoote, aan wie de knecht beloofde zijnen meester te zullen dooden. Zij biedt hem rossen en wagens aan, maar hij eischt hare jongste dochter tot vrouw en verkrijgt zijn wensch.

In den tekst der Hor. Belg. staat niet: »schiet het duifje van den tak" maar: »Stijgt op den boom, krijgt het duifje daeraf". De knecht acht die onderneming te gevaarlijk; vandaar zegt hij:

Myn heer en dat en doe ik niet,
De takken zyn zwak ende dragen my niet.

Daarop wordt de heer vertoornd en »hij zelver op den boom opklam". De beeldspraak is hier eenigszins verschillend van de vorige; de duif moet hier *gevangen* worden. Reeds in een vorig hoofdstuk troffen wij daarvan andere voorbeelden aan [1]). Ook het »op een boom klimmen" is in de minneliederen een gebruikelijk beeld voor »aanzoek doen bij een meisje", »moeite. doen om haar te winnen". Zoo lezen wij in een lied, dat reeds in de 15e eeuw bekend was [2]):

Ic clommer den boom al op,
Die mi te hooghe was,
De tacjes braken aen stucken
En ic viel in het gras.

De boom is hem te hoog, d. w. z. het meisje, bij wie hij aanzoek doet, weigert hem te volgen. Dit blijkt ook verder uit het lied. Op de vraag van den minnaar: »Lief, wilt ghi met mi riden?" antwoordt het meisje:

---

1) Vgl. al, wat ik aanteekende bij de romance »Van den Ridder en het Meysjen met haer Valcjen" en uitdrukkingen als: »Ic waenden den Wilden Valck hebben ghevanghen" (A. L. n°. 90).

2) Vgl. H. B. II n°. 112 en n°. 113. Het lied kwam reeds in de 15e eeuw voor om de wijze van een ander lied aan te geven. Zie H. B. II, XXVIII.

Ic wilder niet met jou riden,
Ic wilder niet met jou gaen.
enz.

Dat een minnend jong man of meisje zich den nachtegaal dikwijls als bode verkoor, zagen wij reeds. Een enkele maal vervangt een andere vogel de plaats van den nachtegaal. Zoo deelt HOFFMANN VON F. ons een lied mede, dat aldus aanvangt:

Daer was een sneeuwwit vogeltje
Al op een stekendoorntje.
Wilt gij, mijn heer de bode zijn?
enz.

Ook in een ander lied, waarvan alleen de aanvang overig is, lezen wij:

Het sat een sneewit vogelken
Al op syn eerste pluyme [1])

Nadere inlichtingen omtrent dat sneeuwwitte vogeltje te verkrijgen zou, meen ik, vruchtelooze moeite zijn. Naar alle waarschijnlijkheid hoort het thuis in het wonderland der sprookjes [2]). Een paar voorbeelden mogen dat aantoonen. Zoo lezen wij in het liefelijke verhaal van Hansje en Grietje, hoe de twee kleine door hunne ouders verlaten kinderen hongerig en vermoeid door het eindelooze woud dwalen en »toen het middag geworden was, zagen zij een schoon, sneeuwwit vogeltje op een tak zitten. Het zong zóo schoon, dat zij bleven staan om te luisteren" [3]) Ook in het sprookje van Asschepoester treffen wij het vogeltje aan. Het verstootene kind plant een hazelrijsje op het graf der gestorvene moeder en dat rijsje wordt een boom. »Asschepoester ging elken dag driemaal daaronder staan en dan weende en bad zij. Telkens kwam een wit vogeltje op den boom zitten en wan-

---

1) H. B. II, XXVII.
2) Het kan natuurlijk zeer wel een overblijfsel zijn van het oude volksgeloof, maar dat kan ik nu niet nagaan.
3) GRIMM's Kinder- und Hausmärchen n°. 15.

neer het meisje een wensch uitsprak, wierp het vogeltje het gewenschte naar beneden" [1]). Onder de sprookjes schijnt ook het volgende versje (liedje?) te behooren:

't Zwaaltje giet den aschpot uit
Achter in de lochting,
Daar de vogeltjens vochten.
Ze vochten dat de pluimpjens stoven,
Altyd was de koekoek boven;
De koekoek en 't leeuwerkjen
Die bouwden saam een kerkjen —
In 't midden van de zee;
Toen kwam een doove kwakkel,
Die nam een rotten appel
En smeet het kerkjen in twee,
En ze bouwden van zyn leven geen kerkjen mee. [2])

Waarschijnlijk is dit rijmpje of liedje oud, want slechts in een tijd van opgewekt natuurleven kon iets dergelijks gedicht worden [3]). Maar hoe het te verklaren? Het kortweg onzin te noemen, gaat niet aan of liever baat weinig. Want wie zegt ons of het vroeger dezen zelfden vorm heeft gehad? En zooveel, dat eertijds een goeden zin opleverde, is na eeuwen door de mondelinge overdracht tot onzin geworden. Het »quia absurdum" moet bij de verklaring van zulke liederen soms eene reden tot voorzichtigheid zijn. Ik ontken daarmee niet, dat het ook vroeger geen onzin kan geweest zijn, want van dergelijke liederen zullen wij later voorbeelden aantreffen, maar men wachte op meer gegevens alvorens het aan te nemen.

Nog in verschillende andere liederen wordt over vogels gesproken, maar wij leeren daaruit slechts weinig, omdat òf een regel òf de eerste strofe alles is, wat wij van die liederen over hebben. Onder de »Liederanfänge" in de Hor. Belg. lees ik o. a.

---

1) t. a. p. n°. 21.

2) Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen I, 43.

3) Ook de vorm „mee" voor meer en het oude woord „lochting" (hortus) dat reeds bij KILIAEN voorkomt, misschien ook „in twee" voor het oudere „ontwee" doen mij dat denken.

Dat vogelken in den haghe
Dat singhet van der wilder aventuren,
Wanneer die winter comt int lant,
Beghint myn lief te truren.

H. B. II, XXIV.

De voghelkens in der muiten
Si singhen haren..........

id. XXV.

Die voghel ende die voghelkyns
Syn al ende syn al blide

XXV.

Het sat een voghel ende sanc
So hooch op eenre tinnen

XXVII.

Hy voerde den valck al op syn hant.

XXVIII.

Ic hoorde die wilde voghelen singhen

XXIX.

Ons is verlenghet een deel den dach
Ons doet ghewach clein woutvoghelkyn

XXXII.

Dat vele dezer liederen reeds in de 15e eeuw bekend waren (zij dienden nl. om eene »wijs" aan te geven) bevestigt hetgeen ik reeds vroeger beweerde: dat het natuurgevoel opgewekter zal zijn geweest, naarmate men verder teruggaat in de ontwikkelingsgeschiedenis van ons volk.

En niet alleen het natuurgevoel was opgewekter. Het spreekt van zelf, dat bij die middeleeuwsche menschen, wier geestelijke ontwikkeling beneden de onze stond, het gevoel zich over het algemeen krachtiger deed gelden. Zij waren onbevangener dan wij en meer vatbaar voor indrukken; de gave om die indrukken in een lied te vertolken was algemeener dan tegenwoordig en —

wint ons gemoedsleven het in diepte en veelzijdigheid, het hunne was frisscher en oorspronkelijker. En juist die beide laatste eigenschappen zijn het, welke aan de minneliederen dier dagen eene aantrekkelijkheid verleenen, welke te allen tijde een voorrecht der jeugd is geweest, zoowel bij een individu als bij een volk.

III. LIEDEREN UIT HET MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN.

In een vorig hoofdstuk zagen wij, tot hoeveel liederen de adel stof gaf door zijne menigvuldige liefdesavonturen, zijne onderlinge veeten en door geheel zijn dagelijksch leven. Tevens merkten wij op, dat ook reeds mannen en vrouwen van den derden stand die ridderwereld waren binnengedrongen en in het lied weldra de plaatsen van ridders en edelvrouwen zouden innemen.

Onder de heerschappij van het Bourgondische huis en gedurende de geheele 15e eeuw konden vele poorters zich in rijkdom en aanzien met den adel meten en verheugden de lagere standen zich in eene steeds klimmende welvaart. Ook aan de burgers en boeren kwam nu de beurt om in liederen bezongen te worden.

In tal van liederen wordt ons die maatschappij van het laatst der 14e, van de 15e en de eerste helft der 16e eeuw voor oogen gevoerd; vooral de lagere standen zijn het, wier handel en wandel zoowel in huis als buitenshuis geschetst worden. Die liederen zullen wij in dit hoofdstuk beschouwen, en wel het eerst diegene, welke ons in het openbare leven verplaatsen.

Ruiters en boeren, landsknechten en monniken, doorbrengers en pelgrims, molenaars, jagers, bakkers, wevers, brouwers, gehuwde en ongehuwde vrouwen, weduwen en jonge meisjes — geheel die onbezorgde menigte zal in die liederen geteekend worden. Wij zullen hen vergezellen in hunne liefdesavonturen en in

hunne twisten; wij zullen hunne feesten bijwonen en de drinkliederen hooren, die aangeheven worden en van tijd tot tijd zullen wij ons uit de woelige buitenwereld naar lang niet altijd kalme en stille binnenhuizen wenden en een blik slaan in het huwelijks- en huiselijke leven. Op die wijze zal ik de liederen zelf op de geleidelijkste wijze kunnen bespreken.

Onder de verschillende standen, welke ons geschetst worden, nemen de ruiters en landsknechten eene eerste plaats in. De langdurige binnenlandsche oorlogen, welke ons land teisterden gedurende de 14e, 15e en de eerste helft der 16e eeuw, maakten het onderhouden van huurtroepen noodzakelijk. Die troepen deels vreemdelingen (voornamelijk Duitschers) deels Nederlanders vochten voor den meestbiedende, waren gedurende den oorlog eene plaag voor de ingezetenen of zwierven na afloop daarvan plunderend en roovend het land rond. Men denke slechts aan de wandaden van den beruchten Zwarten Hoop, aan de ruwe soldeniers van Maarten van Rossum of aan eene ruiterbende als die van Perrol met de roode hand, door den vroeggestorven Oltmans zoo verdienstelijk geschilderd. Van den anderen kant laat het zich echter begrijpen, dat er stof tot menig lied zou worden gevonden in het leven dier ruwe gasten, overgegeven aan »wijntje en Trijntje" en zorgeloos van de hand in den tand levende, omdat zij wisten hoe licht een eind kon worden gemaakt aan dat wilde leven. En zoo treffen wij hen dan ook gewoonlijk aan op de bierbank of in de armen hunner liefjes, platzak in het wijnhuis, berooid in de schuur, waar zij een nachtverblijf hebben gezocht, of knielende voor het zwaard van den scherprechter [1]. Zoo vinden wij drie schamel gekleede ruiters voor eene herberg.

Si quamen voor eender waerdinnen huys,
Al daermen tapte den wyn,
Waerdinne! wi droncken so gaerne, ja gaerne
Wi en hebben gheen gheldekyn.

---

1) Vgl. b. v. A. L. n°. 13, 34, 58, 61, 79, 119, 129. H. B. II n°. 41, 65, 73, 75, 77, 78. Willems n°. 88 en H. O. L. bl. 96.

De waardin heeft weinig lust den haveloozen gasten te borgen, maar het dienstmeisje springt voor hen in de bres:

Doen sprack dat jonckwyf van den huys:
Nu tappet den ruyters den wyn;
Al dat sî verteren, ja teren
Daer sal ic u borghe voor zyn.

Het innemende voorkomen van den jongsten ruiter heeft haar tot die mildheid bewogen. Openhartig bekent zij dan ook: »Ic woude die joncste ruyter ware myn". En welk eene verrassing wacht haar:

Die ioncste ruyter tooch ut zyn net [1])
Ende worpt inder maghet scoot,
Daer stont die edel ruyter, ja ruyter
In een wambeys van goude root.

De ruiter blijkt een edelman te zijn [2]).

Geheel hetzelfde verhaal, hoewel in een anderen vorm, treft men aan in een ander lied, dat eerst in eene verzameling uit den aanvang der 18e eeuw voorkomt [3]). Wenschte het meisje in het vorige lied, dat zy met den jeugdigen ruiter mocht

........gaen wandelen, ja wandelen
Van Straesborch tot op den rijn.

hier komen

..............drie landsknechten
Van Stralenburg over den Ryn.

In dit lied maakt de jongste ruiter zich bekend als de zoon des »hertogs van Traveerne" en het blijkt dan, dat het dienstmeisje zijne zuster is. Waarschijnlijk is dit eene herinnering aan de eene of andere ridderromance. Ik zou niet durven vaststellen, dat de beide liederen oorspronkelijk Nederlandsch zijn; in het Duitsch heb ik ze niet kunnen terugvinden, maar vermoed toch, (ook om de plaatsbepaling) dat zij daar wel bestaan zullen hebben. Het eerste is »een out liedeken" en zeker uit de 15e eeuw, het

1) bedelaarskleed. 2) A. L. n°. 58. 3) Zie H. B. II, n°. 73.

tweede kan in de 16e eeuw bewerkt zijn en vertoont, dunkt mij, eene Duitsche tint niet zoozeer in de taal als wel in de wijze van behandeling. Dat een hertogszoon als ruiter voorkomt, zal te min verwondering baren, indien men weet, dat vele liederen, waarin oorspronkelijk een edelman hoofdpersoon was, later op landsknechten of ruiters werden toepasselijk gemaakt [1]). Het duidelijkst zien wij dat wel in »Een nyeu liedeken" [2]) waar een meisje 's avonds in den maneschijn uitgaat. Een ridder komt tot haar en al spoedig klinkt het:

Och maechdelyn woudi met mi gaen?
Ic soude u leyen daer rooskens staen,
So verre aen gheender groener heyden,
Daer schaepen ende lammeren weyden.

Ofschoon nu van een *ridder* gesproken is (»Met dien quam daer een ridder ghereden") zegt het meisje toch:

Ic wilt mynder moeder vraghen,
Oft ic metten *lantsknecht* magh waghen.

En daar de moeder er tegen is en de deur sluit, helpt de dochter zich zelf

Dat maechdelyn spranck ter veynster ut
Si wilde den lantsknecht haven.

Ditzelfde lied kwam ook in het Duitsch voor [3]). De bewerking verschilt echter aanmerkelijk en die verschillen kunnen m. i. alleen uit eene *mondelinge* overdracht verklaard worden; vormen als »tsoheyme" en »haven" wijzen dan ook op Duitsche afkomst.

Elders [4]) heeft een door eene regenbui overvallen ruiter nachtverblijf in de schuur van een boer verkregen. Maar het is koud en hij heeft niets om zich mede te dekken. Hij roept dus:

---

1) Zoo wordt H. B. II n°. 12 een *gravenzoon* later *ruyter* genoemd en dan weer een *ridder*; in n°. 56 is een *ruiter* hoofdpersoon, terwijl men in de Deensche bewerking nog leest „Jeg veed saa rig en ridder."

2) A. L. n°. 61.

3) Uhland n°. 109.

Och lieve heer waert! decket mi!
Die schuer is cout, seer vrieset mi.

En deze leent een gunstig oor:

Die waert sprac zynder dienstmaecht toe:
»Gaet, decket den ruyter met haverstroe".

Het meisje durft niet weigeren, maar op nieuw blijkt dan de waarheid van het »vuur en stroo dient niet alzoo".

Een nachtelijk bezoek wordt ons in een ander »nyeu liedeken" 1) geschetst.

Hi clopte voor haer cleyn vensterkyn:
»Staet op, myn lief ende laet mi in,
»Ic heb hier so langhe ghestanden,
»Mi dunct, dat ic vervrosen ben".

Dat meysken schoot aen een hemdeken,
Si liet in den ruyter fyn,
In haren blancken armen
Hiet si den ruyter wellecoem zyn.

Elders 2) vraagt een meisje hare moeder raad in een moeilijk geval.

Och moeder, seyde si, moeder,
Nu geeft mi goeden raet;
Mi vrydt een lantsknecht seere,
Hi volcht mi altyt na.

Goede raad is hier niet duur. »Sla uwe oogen neder" zegt de moeder »en laat hem zijns weegs gaan". Maar zoo had de dochter het niet bedoeld.

Och moeder, seyde si, moeder,
Dien raet en ben ic niet vroet,
Ick hebbe dien lantsknecht liever
Dan alle myns vaders goet.

»Dan moge God medelijden met mij hebben" antwoordt de moeder en niet zonder reden zegt zij dat, gelijk uit het vervolg van het lied blijkt.

1) A. L. n°. 79. 2) A. L. n°. 129.

Dat de liefde dezer zwervelingen niet diep gaat en alleen zinnelijk zal zijn geweest, zou men wel van te voren vermoeden. En ook zelfs, waar men eene langere verbintenis aantreft, blijft de opvatting der liefde zeer luchtig. Zoo wordt ons verhaald van een paartje, dat reeds drie en een half jaar verkeerd heeft[1]). Ten laatste

Hy bootse de trouw en de minne was soet,
Als sy malcander saghen — schoon lief!
Veranderde beiden haer bloet.

Maar spoedig keert het blaadje. Het meisje wil haren minnaar beduiden, dat zij hem nog wel wat vaker zou willen zien en half schertsend, half coquet, zegt zij: »ik hoor, dat gij eene andere lief hebt; ga gerust uws weegs"

Ghy comter my veel te selden — schoon lief!
Daerom laet icker jou gaen.

Wel was het slechts minnelijke scherts (»soete woorde") maar de vrijer heeft die niet kunnen of willen vatten; onmiddelijk is hij gereed met zijn:

Een ander lief wil ick vryen,
De werelt is wyt en breet.

En daarmede geeft hij zijn paard de sporen en te vergeefs tracht het meisje hem te weerhouden. (»De vrysters, die vryen myn").

In een ander lied[2]) vinden wij het minnende paar in het tegenovergestelde geval. De ruiter heeft in de kroeg zitten pochen op de gunsten, die hij van zijn liefje geniet; ongelukkig wordt hij daarbij door haar beluisterd en te vergeefs klopt hij nu ouder gewoonte den volgenden avond aan het raam van hare kamer. »Hadt gij gisteravond wat beter gezwegen" zegt zij, »ik zou u binnenlaten; rijd nu maar heen". En of hij al stampvoet van toorn — het baat hem weinig. Ook dit lied moet hier te lande door mondelinge overdracht uit

1) H. B. II, n°. 65. 2) H. B. II, n°. 77.

tschland tot ons zijn gekomen. Reeds in 1530 kwam het op e blaadjes gedrukt in het Duitsch voor [1]) en zal waarschijnlijk ; lang daarna ook hierheen zijn weg gevonden hebben, al 'd het in geene oude verzameling opgenomen en al komt het ;t voor op losse blaadjes uit deze eeuw. De toestand, som- ;e strofen, woorden en uitdrukkingen zijn door den Neder- dschen bewerker geheel overgenomen; andere zaken begreep niet of hij gaf er eene andere wending aan. Het zou te veel ats vereischen, zoo ik dit uitvoerig wilde aantoonen; als ge- ·l is het lied echter beneden zijn voorbeeld gebleven. Ook in lere liederen trekt de ruiter aan het kortste eind. Zoo b.v. in : bij WILLEMS [2]) voorkomend lied, waar »een loose stoute rter" door een jong meisje van zijn paard wordt beroofd — ı toestand, die meer in de liederpoëzie voorkomt. Elders rdt de stoute ruiter, die een meisje verkracht en daarna ver- en heeft, gepijnigd en onthoofd [3]). Dit lied moet te onzent ds in de 16e eeuw bekend zijn geweest. In het Duitsch was ; zeker ook in dien tijd bekend, al heb ik er geene vroegere teekening van gevonden dan in SIMROCK's »Volkslieder" [4]) welke e nu nog gezongen worden.

Eene gezellin, die ook door den oorlog niet werd afgeschrikt, ıar met het leger medetrok, werd onder de eerste behoeften n den landsknecht gerekend. Zoo lezen wij dan ook in het kende, Duitsche lied, waarin het leven der landsknechten ge- ıilderd wordt [5]) »Erstlich muss er ein weib und flaschen haben". ıar menig meisje, ook al was ze voor geen kleintje vervaard, l toch teruggeschrikt zijn voor dat ruwe kampementsleven. ·o gaat het ten minste het aardige, bruinoogige Margrietje, ıarvan een lied ons verhaalt [6]). De ruiter wil haar met zich eren

1) Vgl. BÖHME. Altd. Liederb. n°. 75.
2) n°. 88.
3) H. B. II, n°. 78.
4) n°. 53.
5) BÖHME n°. 416a. Landsknechtorden.
6) A. L. n°. 119.

Mergrietken! woudy met mi gaen?
Ic soude u leyden al voor Terwaen.

Het meisje heeft er echter weinig trek in.

Al voor Terwaen daer is groot noot,
Men slater die vrome landsknechten al doot,
Cleyn ende groot
Te voet en oock te paerde.

zegt zij en wat de ruiter ook môge aanvoeren, zij blijft bij hare weigering.

Williger dan zij is een ander Margrietje, dat met den schrijver naar het leger trekt [1]). Zij kleedt zich zoo, dat haar vader haar niet zal herkennen.

Wat trock sy aen? een keursje
Van syde camelot
En daer op een swart lakens lyfje,
Dat wasser met coorden geboort.

De »incarnaete kousen" strikt zij vast met zijden kousebanden, bedekt de blonde haren onder een grauwen hoed met pluimen en vertrekt. Maar al te goed heeft zij zich vermomd, want zelfs haar eigen vader herkent zijne dochter niet.

Hy schonc haer eens te drinken
De coele wyn uit een glas,
Doe begost hy eerst te denken
Oft oock syn dochterken was.

Hij rijdt dus naar huis en verneemt daar, dat zijne dochter het leger gevolgd is. Bij zijne terugkomst vindt hij haar dan ook onder de soldaten. Wel wil hij haar nu terughouden, maar het baat weinig.

Och vader, seide si, vader,
Daer ben ick wel in gherust,
U te volghen met uw soldaten,
Dat isser myn hoochste lust.

---

1) H. B. II, n°. 41.

Ook in dit lied bespeurt men herinneringen van de ridderromance. »De schrijver" b.v. doet dat al dadelijk, want een »clerc" of schrijver werd alleen door adellijke heeren gehouden Wij lezen:

De schryver sei: »goelyc [1]) meisje,
En wilt ghy met my gaen?

Juist dat hier van »*de* schrijver" wordt gesproken, bevestigt mij in mijn vermoeden. Men weet daardoor onmiddelijk, wie bedoeld wordt, denkt de dichter. Zoo lazen wij reeds vroeger in eene ridderromance [2]): »*die* clerc stont in haer behaghen" en iets verder: »dat ghi *metten* schriver gaet" enz. Ook wordt in str. 13 van ons lied gesproken van eene *valbrug*, die toch bij een kasteel moet behoord hebben.

Maer doe hy op de valbruch
Al op de valbruch quam.

In het »Haerlems Oudt Liedboeck" [3]) komt een »oudt Liedeken" voor, dat nergens anders is opgenomen en waarin de lotgevallen van eene dergelijke soldatenvriendin verhaald worden. Eerder dan haar lief is, wordt zij van hare eer beroofd en zij beklaagt zich dus bij den »Capiteyn" dat men haar geweld heeft aangedaan. »Zoudt gij hem wel kennen, als gij hem zaagt" (den schuldige nl.) vraagt deze en op haar toestemmend antwoord laat hij de trom roeren.

De Capiteyn liet de trommel slaen
De trommel slaen, ja trompetten blasen.

Daer quamen sy drie aen drie
Drie aen drie quamen sy marcheren.

Nu blijkt, dat de vaandrig de schuldige is en hij moet zijn misdrijf aan de galg boeten. Geene klacht komt over zijne lippen, aan geen toorn tegen de bewerkster van zijn dood geeft hij

1) d. i. mooi (Eng. goodly).
2) A. L. n°. 152.
3) ald. bl, 96.

lucht, maar zijn soldatenhart komt in verzet tegen de smadelijke wijze, waarop hij zal sterven. Zijn laatste woord tot zijne kameraden is dan ook:

> Seg niet, dat ick gehangen ben,
> Maer dat ick ben ghebleven voor Ostend.

Men treft dit lied ook in het Duitsch aan [1]). Alleen de feiten zijn dezelfde; van letterlijke overeenkomst is geene sprake en men kan dus slechts vaststellen, dat ook dit lied gemeen eigendom was van beide volken. En hoeveel liederen zullen dat geweest zijn in die dagen, toen Nederlandsche en Duitsche ruiters en landsknechten voortdurend met elkander in aanraking kwamen en bleven. Hoe menig lied zal door een Duitscher of Nederlander gezongen zijn bij het wachtvuur of in de kroeg, dat onthouden werd door een kameraad en later door hem in zijne eigene taal werd weergegeven. Ook liedjeszangers zullen daarin hun aandeel hebben gehad. Alleen door mondelinge overdracht laat zich m. i. het bestaan verklaren van die Duitsche en Nederlandsche liederen, welker inhoud zoo geheel dezelfde is en die toch in de bewerking der stof, in de volgorde der gedachten en in bijzonderheden zoozeer verschillen.

Na de ruiters noemde ik de boeren. Echter niet omdat deze twee standen zoo innig met elkander verbonden waren; integendeel — zij leefden in voortdurende vijandschap. Aan dien wederzijdschen afkeer hebben wij het echter te danken, dat ons een beeld is bewaard gebleven van den boerenstand der 14e eeuw, zij het ook, dat eene vijandige hand de lijnen trok. In de meergemelde Oudvlaemsche liederen der 14e en 15e eeuw komt namelijk een lied tegen de »kerels" voor; dat waarschijnlijk door een ruiter gedicht werd [2]).

Het lied schijnt afkomstig uit de jaren 1320—1330, toen een

1) Ik vond het in „Des Knaben Wunderhorn" I, 358.

2) n°. 85. Het komt ook voor in van Vloten's „Nederlandsche Geschiedzangen bl. 34 en in de „Bloemlezing" van Verwijs 3, 129.

orlog geheel Vlaanderen in opstand bracht [1]). Dat ook vijandschap· tusschen ruiters en boeren zich lucht geeft, j al dadelijk uit de eerste strofe:

Wi willen van den kerels zinghen,
Si zyn van quader aert,
Si willen de ruters dwinghen

het lied waarschijnlijk door een ruiter werd gedicht, zou aken uit de laatste strofe, waar de dichter zich zelf noemt .e strijdende partijen:

Wi willen de kerels doen greinsen
Al dravende over 't velt;

gens wordt van het ruwe, ontembare boerenvolk eene verijke schildering gegeven.

Si draghen enen langhen baert,
Haer cleedren die zyn al ontnait,
Een hoedekin op haer hooft ghecapt.
Tcaproen staet al verdrayt,
Haer cousen ende haer scoen ghelapt.
Wrongle, wey, broot ende caes,
Dat heit hi al den dach;
Daer omme es de kerel so daes,
Hi hetes meer dan hys mach.

ook het dagelijksch leven der boeren wordt door den geteekend: Als de kerel wil gaan ploegen, ziet men hem net een groot stuk roggebrood in de hand; dan komt norsige, slordig gekleede vrouw te voorschijn en maakt jne ochtendpap gereed. Gaat hij ter kermis en drinkt hij - dadelijk is hij dronken en beeldt zich dan in, dat de wereld hem toebehoort. Komt hij beschonken bij zijne thuis, dan vloekt en scheldt zij op hem, maar met een)eten koek [2]) is de vrede weer gemaakt. En zoo gaat het steeds op denzelfden toon van diepe verachting, welke de

---

ı leze daarover: Verwijs „Van Vrouwen ende Van Minne" Inl. XIX en XX.
fcouk" en niet „lyscouk" zooals de tekst heeft. Vgl. Kiliaen i. v.

kerels als niet veel beter dan wilden deed beschouwen. In de 15e eeuw werd de verhouding tusschen soldaten en boeren natuurlijk niet beter, want steeds kwamen zij in vijandige aanraking met elkander. Werd dus ooit een boer soldaat, dan zal hij het zeker zwaar te verantwoorden hebben gehad en zijne onhandigheid eene welkome gelegenheid hebben aangeboden tot spotternijen van allerlei aard. Een »oudt liedeken" dat waarschijnlijk uit de 15e eeuw dateert, verhaalt ons van een boerenzoon, die den ploeg met de piek verwisselt [1]). Ik houd dit lied echter niet voor oorspronkelijk; m. i. is het vertaald of liever bewerkt naar Duitsche voorbeelden. UHLAND deelt twee Platduitsche liederen mede, die dat allerwaarschijnlijkst maken [2]). Alleen A. geeft een volledigen tekst; van B is slechts de eerste strofe over. Nu komt echter juist die eerste strofe overeen met de eerste van het Nederlandsche lied; men vergelijke slechts:

UHL. n°. 171 B.	A. L. n°. 13.
Bistu ein krigesman edder ein bur?	Bistu een crygher oft bistu een boer?
Wo süstu ut diner kappen so sur?	Hoe siedy ut uwer cappen so soer?
Wultu nu ein krigesman werden	Wildy een crychsman zyn,
So nim hundert gulden!	So neemt vyfhondert gulden met u,
Den krig wil ick di leren.	Den crych sal ic u leren.

Blijkbaar spreekt hier een werver tot een boerenzoon. In A. zijn het integendeel de boer en zijne vrouw, welke tot hunnen knecht spreken. Reeds uit de eerste strofe blijkt dat. Niemand anders dan de boer zelf kan zeggen: (A.)

Henneke knecht, wat wultu don?
Wultu verdeinen dat ole lon,
Over sommer bi meck bliven?
eck geve deck en par nier scho,
den plog kanst du wol driven.

Hij wil zijn knecht Henneke blijkbaar weer inhuren. Maar niet alleen hierin verschilt het Nederlandsche lied van dezen tekst

1) A. L. n°. 13.
2) n°. 171 A. en B.

A. Een overzicht van den inhoud der twee liederen moge dat duidelijk maken. Het Duitsche lied gaat aldus voort: Henneke wil niet bij zijn meester blijven, hij wil matroos worden.

eck wil nenen buren deinen vort,
solk arbeit wil eck haten;
eck wil meck geven up de se,
des hebb' eck gröter baten.

Te vergeefs trachten de boer en de boerin hem daarvan af te brengen; hij koopt zich eene uitrusting en gaat naar Bremen. Daar biedt hij een schipper zijne diensten aan

. . . . . . schipper, leve here!
will ji meck vor en schipknecht han,
Vor enen roderere?

De schipper maakt eerst bezwaar, omdat hij twijfelt aan de geschiktheid van den boer, maar Henneken zweert bij hoog en laag, dat hij knap genoeg is en zoo wordt hij dan aangenomen. Maar zoodra men in volle zee is, begint zijn ongeluk. Hij wordt zeeziek, kan geen woord uitbrengen en meent, dat zijn laatste uur geslagen is. Zoo staat hij treurig met het hoofd tegen eene plank geleund en klaagt over zijn lot. Op zijne klachten wordt hij ten laatste weer naar »Sassenland" teruggebracht.

Gaan wij nu het Nederlandsche lied na, dan zien wij een aanmerkelijk verschil. Op het verschil van den aanvang der twee liederen wees ik reeds. Hier wil Hansken ook geen matroos worden, maar ruiter, zooals blijkt uit de tweede en derde strofe:

Hansken swoer enen dieren eet:
Al waert myn vader en moeder leet,
Den crych wil ick niet laten;
Ick wil gaen ruyten, roven, stichten brant
Al op des heren straten.

Hansken dede syns selfs raet,
Hi vercocht caf ende haversaet,
Hi woude al na den cryghe;
Corte cleyderen dede hi aen
Al na die ruytersche ghyse.

Den eersten regel der tweede strofe vinden wij (ofschoon in een geheel ander verband) terug in A. str. 8, 1.

Henneke schwor enen düren ed:

De derde strofe komt vrij wel overeen met de vierde van A. Men vergelijke:

Henneke wort bi seck to rat,
hei kofte vor sine haversat
en armborst goet van prise,
kort kler let hei seck schnien an
recht na der krieger wise.

Verder is de afloop van het Nederlandsche lied gelijk aan dien van het Duitsche, wat de feiten betreft, *letterlijke* overeenkomst is slechts hier en daar in een enkelen regel op te merken. Zoo b.v.

str. 5, 3.	str. 11, 3.
Dat water was ongeduere	dat mer ganz ungehüre.

str. 7, 4—5.	str. 11, 4—5
Hadde ick den ploechsteert metter hant Myns vadersacker soude ick wel bouwen.	hed eck den plog in miner hand den wol eck wol balde stüren.

Ook het woord »schipman" (A. L. n°. 13, str. 4, 1.) vind ik in een ander verband in het Duitsch terug (str. 3, 3.) Wat er verder met Hansken gebeurt, vernemen wij in de Nederlandsche bewerking niet, ook niets van zijne lotgevallen als krijgsknecht, terwijl van den anderen kant volstrekt niet blijkt, wat hij eigenlijk op het water te doen heeft (in str. 4 »'t water" en in str. 6 »ter halver see") Ook is Hansken in het Nederlandsche lied »een ryck boermans sone" en spreekt hij steeds over zijne ouders, terwijl Henneke in het Duitsche lied (A.) een knecht en bovendien gehuwd is (in str. 10 spreekt hij over zijne vrouw). De geheele beschrijving der zeeziekte, in den Duitschen tekst A. op hare plaats, omdat het daar iemand geldt, die *matroos* wil worden, past weinig bij de drie eerste strofen van het Nederlandsche lied, waar steeds sprake is van het dienst nemen onder de *ruiters*.

Wat zullen wij nu uit deze gegevens opmaken? Ik geloof, dat wij hier weer een voorbeeld hebben van een geval, dat ons reeds dikwijls is voorgekomen en stel mij de zaak aldus voor: Er hebben twee Duitsche liederen bestaan: het eene behandelde de geschiedenis van een boerenknecht, die matroos wil worden, maar na eene mislukte zeereis aan wal terugkeert: het andere die van een rijken boerenzoon, die door een werver wordt meegetroond. De Nederlandsche bewerker heeft beide liederen gekend; hij heeft den aanvang van het eene lied (B.) overgenomen en (bewust of onbewust) samengesmolten met het laatste gedeelte van het andere lied (A.) Die bewerking getuigt echter niet van talent of zelfs van vaardigheid.

In een ander lied wordt de boer tegenover den ruiter en den landsknecht geplaatst en wel door het meisje, naar wier hand alle drie schijnen te dingen. De boer moet ook hier weer het onderspit delven. Vooral dat hij liever »botermelc" drinkt dan den edelen wijn, wordt hem voor de voeten geworpen.

Boeren dat zyn boeren,
Sy drincken so selden den wyn,
Si drincken liever botermelc,
Dan den hueschen coelen wyn [1]).

In de Duitsche liederen is de haat der landsknechten tegen de boeren nog veel feller [2]). Zoo vertelt HOFFMANN v. F. ons over de landsknechten sprekende: »Bei diesen war der Trommelschlag: top top topp topp topp und das Volk sang dazu:

Hüt dich, Baur ich komm!
Mach dich bald davon! u. dgl. [3])

Woorden, die het volk (zeker niet ten onrechte) den landsknechten en ruiters in den mond gaf. Ook te onzent vindt men dat rijmpje terug. In een Geuzenliedje, waar over Mars gesproken wordt, lees ik nl.

1) A. L. n°. 213.
2) Men leze n°. 186, 188, 190 en 191 in UHLANDS Verzameling.
3) Vgl. H. B. II bl. 301.

Hy begint vast op te rommelen
En te trommelen om end' om
Luyster, wachtje boer! ick kom![1])

Wel is waar, werd dit lied eerst bij het eindigen van het 12 jarig bestand gedicht, maar dat verhindert niet aan te nemen, dat het bedoelde paar versregels ook vroeger hier bekend zal zijn geweest.

Eene scherpe tegenstelling met al die vijandschap en vervolging vormen een paar liederen, die beide »Vanden edelen Landtman" gewagen:[2]) Beide bevatten eene reeks van loftuitingen op de verdiensten van den boer, afgewisseld door klachten over al de moeielijkheden, waarmede hij te worstelen heeft. »Indien ik de geheele wereld rondzie" dus vangt de eene dichter aan, »dan gaat toch niets boven den landman. Pausen, Koningen, Graven, Prinsen moeten van zijn werk leven — en toch! hoeveel moeite en zorg heeft hij. De mollen doorgraven zijn land, minnende paren achten zijn korenveld een zacht bed, de vogels pikken de aren uit, de geestelijken moeten hunne tienden hebben, de ruiters berooven, de molenaars bedriegen hem en toch is hij zoo hoog te achten. Christus zelf immers eert hem »Soot daghelicx blyct inder kercken", want

Het lichaem Gods, hoe dat ict mercke
Comt vander terwe, dats waerhede.

Het andere lied bevat niet alleen dezelfde gedachten, maar ook denzelfden gedachtengang; alleen de vorm is verschillend. Beide zijn blijkbaar rederijkersproducten en ik acht het dus niet onwaarschijnlijk, dat deze liederen vervaardigd werden door twee leden eener Kamer (die der Violieren?) op een door den Factor opgegeven onderwerp.

Noemden deze dichters onder de rampen, welke den boer troffen de tienden der geestelijkheid, de geestelijken zelven gedroegen er zich niet naar om die lasten gewillig te doen opbrengen. Te

---

1) Zie het Geuzenliedboek van v. Lummel n°. 188.
2 A. L. n°. 176 en 201. De titel van n°. 201 is „Vanden Landtman".

beginnen met het geestige tooneeltje in den Reinaert wordt in onze letterkunde voortdurend strijd gevoerd tegen de vele geestelijken, welke hunne plichten verzaakten en door hunne levenswijze aanstoot gaven. In menige uitnemend vertelde sproke, in menige ruw-komische boerde of sotternie worden zij deswege over den hekel gehaald; geen wonder dus, dat ook in de liederen menig voorbeeld van dien aard zal worden aangetroffen.

Ook hier zal waarschijnlijk reeds in de 16e eeuw het spotlied bekend zijn geweest, dat tegen de inzamelingen der geestelijkheid gericht was [1]). HOFFMANN v. F. zegt er van: »Het is een spotlied op de inzamelingen der geestelijken. Op vaste tijden als Nieuwjaar, Driekoningen of Vastenavond placht de pastoor in gezelschap van den koster de belasting te innen. Deze bestond grootendeels in levensmiddelen als: brood, eieren, kaas, spek, ham, worst, allerlei gevogelte en soms wijn." In Duitschland zijn dergelijke liederen reeds in den aanvang der 16e eeuw aan te wijzen. Ons lied komt eerst voor in eene verzameling uit het begin der 18e eeuw, maar bij de vele spotliederen tegen de geestelijkheid, welke in het midden der 16e eeuw in omloop waren, zal ook dit zeker spoedig eene plaats hebben gekregen.

Het lied is eene samenspraak tusschen den priester en den koster, terwijl een koor het refrein zingt. Het zou mij niet verwonderen indien bleek, dat men het later ook wel als gezelschapslied gebruikt heeft. De inhoud komt hierop neer: De Priester begint den koster te vragen: »Waar bistou, Lambert mijn knecht?" en deze antwoordt: »Hier ben ik, heer, uw getrouwe knecht." Daarop de priester:

Gaat in 't westen, gaat in 't zuiden,
Wat brengen ons de kerkeluiden?

Deze vragen worden telkens herhaald, telkens noemt de koster weer iets anders, dat door de parochianen gegeven is en de priester herhaalt den naam der nieuwe gift en voegt daar steeds de andere reeds genoemde achter.

---

1) H. B. II n°. 164.

Daarop zingt het koor.

Een belletje klincklancklorum
Ora pro nobis! morgen eten wy stokvis,
Overmorgen labberdaan,
Zondag zullen wij te gast gaan.

Maar de inhaligheid der geestelijken was niet het eenigste noch het ergste, waarover het volk zich vroolijk maakte en dat de dichters gispten of bespotten. De vertrouwelijke omgang tusschen monniken en nonnen leverde ook stof tot menig dartel spotlied. Reeds onder de Oudvlaemsche liederen der 14e eeuw vinden wij daarvan een voorbeeld [1]). De dichter, die 's avonds een wandelingetje in den maneschijn doet, ziet door eene half openstaande schuurdeur een monnik en eene geestelijke zuster, die daar hun spel spelen. Juist wanneer zij willen overgaan tot het opsmullen der medegebrachte lekkernijen, roept hij uit zijne schuilplaats:

. . . . . . ic wils ghеselle zyn;
Want daer ghebreict een derde accort.

Een panische schrik bevangt het arme paar, dat sprakeloos wegvlucht en den rustverstoorder bij de flesschen achterlaat. Met zijn schalksch refrein:

Peinst om mi, zuster Lute,
Gherne, broeder Lollaert.

is het een dartel, geestig liedje, dat echter door Böhme ongetwijfeld tot de »Schamperlieder" zou gerekend worden. Een dergelijk lied als het voorgaande werd door H. v. F. niet onaardig »Stunden der Andacht" betiteld [2]). Ook daar treffen wij een monnik in gezelschap van eene non aan. De monnik zal haar onderrichten:

Hi nam se bi der witten hant,
Hi leidese al om den ommeganc,
Vaer hen!

1) ald. n°. 86.
2) H. B. II n°. 48.

Hi leidese achter dat outaer,
Hi leerde haer den souter daer.
Vaer hen!

Het nonnetje waant den hemel geopend te zien en besluit met de woorden:

Ende sulwi dus te hemele varen,
So moet ons god die siele bewaren.
Vaer hen!

Onder den titel: »Nonnetjes vreugd" treffen wij nog een ander lied van deze soort aan in een paar 18e eeuwsche liederboeken[1]), dat volgens zijn vorm en inhoud ongetwijfeld minstens tot de 16e eeuw behoort.

Te Gent daer staeter een klooster klein,
Daer alle de fijne nonnen in zyn.
Van voren, van voren.
enz.

Uit een drietal andere liederen blijkt, dat ook de verhouding tusschen de geestelijkheid en de burgerij soms zeer innig was. Zoo lezen wij in het Antwerpsche Liederboek[2]) een liefdesavontuur »Vanden regulier moninck" met een naaistertje.

Doen hi totter naeyerssen quam,
Hi wert daer seer wel ontfanghen,
Si nam hem in haren witten arm
Ende si aten met malcander.

Doent was aen die middernacht,
Si hoorden dat clocxken clincken,
Staet op! staet op, goet reghulier moninck!
Die metten moet ghi singhen.

Ongelukkig echter komt hij bij zijne terugkomst den abt in den »ommeganc" van het klooster tegen en daar zijn avontuur bekend is geworden, spreken de andere monniken af hem te verbannen. Maar dat is onnoodig. Reeds heeft hij zelf de kap op den tuin gehangen en is op weg naar zijn liefje. Men vindt dit

1) Thirsis Minnewit III, 55 en Scheltema's Verzam. bl. 181.
2) A. L. n°. 57.

lied ook in het Duitsch, waar het reeds in de 15e eeuw bekeud was [1]). De overeenkomst tusschen beide liederen is te groot, dan dat hier geene sprake zou zijn van invloed door een der twee op het andere geoefend. Het is echter m. i. niet uit te maken, welk der twee het oorspronkelijke lied is.

Elders [2]) treffen wij een kapelaan in gezelschap eener schippersvrouw (»een oudt liedeken"). Ook de nonnen laten zich niet onbetuigd. In het »Nieu Amstelredams Lied-boeck" [3]) komt een aardig liedje voor, dat gesteld is: »Op de Wyse »Het vryden een Boer ut Waterlandt" en dat aldus aanvangt:

Een nonnetgen ionck was hier omtrent,
Haer vryden een ionck man stoute,
Totdat hy by nacht quam int convent
Sohay! doe sliep hy in haer bouten.

Dat duerde tot die dach aenquam,
Die Metten zou werden begonnen,
Dat hyse noch in zyn armen nam,
Sohay! dit saghen al de Nonnen.

Zy riepen: Truy! zyt ghy van sinnen berooft?
Wat maeckt ghy, malle slingher?
Elck smeet de handen voort voorhooft,
Sohay! sy keken door de vingher.

Een hunner vertelt het aan de abdis. Snel dekt deze haar hoofd met de wijle en maakt zich op. In hare haast heeft zij er niet op gelet, welke kleedingstukken zij gegrepen heeft, toen zij hare kamer uitsnelde. Had zij het slechts geweten!

D'abdis die sette een wiel (wyle) opt hooft,
Daer onder een wieledoecke,
T'een was myn heers hemd', Godt sy gelooft,
Sohay! maer 't ander des Paters broecke.

Zoo uitgedost komt zij voor de schuldige non en berispt haar in scherpe bewoordingen, maar de aangevallene behoeft slechts even op 's Paters broek te wijzen om den storm tot zwijgen te brengen.

1) Böhme n°. 481. Mönch und Nähterin.
2) A. L. n°. 70.
3) ald. bl. 72.

Ook zij, die zich voorbereidden tot den geestelijken stand en de studenten, de »clercken" zoeken gaarne eens afleiding van de studie. Reeds in vorige hoofdstukken zagen wij het een en ander van hen. Zoo b. v. de »veertien clercken" die een jong meisje ten doode toe mishandelden en elders wees ik op het fraaie minnelied »Het wayt een windeken coel uten oosten," waarin een »clercxken" dat van het rechte pad is afgedwaald, zich verdiept in droevige gepeinzen over de dagen van voorheen. WILLEMS deelt ons een ander, in dien tijd zeer bekend lied, mede, waarin ook een »clercxken" optreedt [1]).

Het was een clerxken, dat ghinc ter scolen,
Syn ierste lesken en const hy niet wel,
Syn jonge dom herteken viel in dolen:
Syn alderliefste en woude niet wel.

Het ghinc dat ghesellekcn tsavonds uyt vryen,
Des avonts in den manescyn;
Hy clopte voer syns lievekens doere,
Hy woude daer iugelaten syn.

Maar hij klopt aan doovemans deur.

WILLEMS geeft geene enkele inlichting over dit lied. Wij kunnen hèt echter met behulp van Hoffmann's lijst van »Liederanfänge" minstens tot de helft der 16e eeuw brengen; de aanvangsregel immers kwam reeds in 1540 als »wys" voor [2]). Dat in het refrein van een *ruiter* gesproken wordt (»Maer ruyters gheselle, ten mach niet syn") wijst misschien aan, dat dit oorspronkelijk bij een ander lied behoorde.

Gelukkiger dan dezen laatsten minnaar gaat het een Leuvenschen studiebroeder, over wien in »een nyen liedeken" [3]) gesproken wordt. Het vrolijke »clercxken" heeft een meisje lief, dat hij dikwijls te zien en te spreken krijgt, maar dat is hen nog niet voldoende.

Si hadden malcander lief;
Al sprack hise menich reysken,
Dat en bluste noch niet haer gerief.

---

1) n°. 77. 2) Vgl. H. B. II, XXVII. 3) A. L. n°. 92.

Het meisje weet nu hare ouders wijs te maken, dat zij 's nachts gekweld wordt door een geest, die niet eer van haar zal aflaten, voordat hij alleen met haar op den voorzolder is geweest. De al te lichtgeloovige ouders schrikken op die tijding en haasten zich beneden te gaan slapen, terwijl zij hunne dochter bidden toch alles, wat de geest haar zal aandoen »paciencelic te verdragen." En wanneer zij dan ook 's avonds laat geraas boven zich hooren, roepen zij vol medelijden:

Lief kint, lydt al wat u geschiet!
Geeft goet erve, arbeit mede,
Al wat hi u beveelt,
Consenteert hem al tzynder vrede,
Op dat ghyt langer niet en bequeelt.

Eens staan de belangstellende vrienden en magen 's morgens aan het bed van het arme, door den geest gekwelde meisje. Haar uiterlijk doet voor een der bloedverwanten een nieuw licht opgaan en als zij weer begint te klagen over de geledene kwelling, kan hij zich niet langer bedwingen;

Ut die vrienden sonder wederleggen
Spracker eenen boerdelic, onversaecht:
Cosyn! dorstic, ic sout seggen:
U dochter, myn nicht en is geen maecht.

Bewust of onbewust heeft de dichter van dit lied juist gehandeld door het tooneel, dat op die woorden gevolgd moet zijn, aan de verbeelding zijner hoorders over te laten. Indien men het al te ongerijmd acht, dat er zoo domme ouders zouden kunnen zijn, dan houdt men misschien geene rekening met het bijgeloof dier dagen, dat nog diep geworteld moet hebben in de gemoederen des volks. Men bedenke, hoeveel Balthazar Bekker nog in het laatst der 17e eeuw te doen vond. Het geloof aan de nachtmerrie, waarvan wij in dit lied een staaltje zien, was in de 16e eeuw zeker nog lang niet uitgestorven. De nachtmerrie toch was volgens het volksgeloof een duivel, die de menschen in hunnen slaap kwelde. Broeder Thomas, een schrijver der 13e eeuw vertelt ons o. a. »In twerehande manieren soe bedrieghen die duvel

den mensche in sinen slaep: die een maect hem ghelyc eenen man ende bedrieghet den wiven in hueren slaep; die ander maect hem ghelyc enen wive ende bedrieghet den mannen in hueren slaep." [1]) En ook hier hebben wij blijkbaar nog een staaltje van dat bijgeloof over.

Ofschoon bedevaarten in vroegeren tijd volstrekt niet tot de zeldzaamheden behoorden en deze al licht stof tot een lied konden leveren, treffen wij toch weinig pelgrimsverhalen onder de liederen aan. In het A. L. alleen vinden wij »een liedeken van St. Jacob." [2]) Daar wordt ons verhaald van een vader en zijne twee zoons, die samen eene bedevaart naar het bekende San Jago di Compostella doen. Onderweg overnachten zij in eene herberg en de dochter van den waard, die verliefd raakt op den jongsten zoon, verbergt 's nachts een gouden beker in des vaders reiszak. Als de bedevaartgangers nu den volgenden morgen willen vertrekken en de schijnbare diefstal ontdekt wordt, stelt de zoon zich borg voor zijn vader en moet dus achterblijven. De verliefde maagd bereikt echter haar doel niet, want de jonge man wordt opgehangen. De vader en de oudste zoon trekken verder en komen tot St. Jacob. De heilige schenkt den jongsten zoon het leven weder en de pelgrims komen op hunne terugreis in dezelfde herberg. Door een wonder wordt nu de ware toedracht der zaak ontdekt, de valsche waard opgehangen en de dochter levend begraven. Andere en hooggeboren pelgrims treffen wij in »een oudt liedeken aan." [3]). Het zijn de heeren van Kleef, Hoorn en Batenburg, welke gezamenlijk naar het heilige land trekken.

Hunne lotgevallen behooren echter eer onder de Geschiedzangen vermeld te worden [4]).

Onder de neringdoende standen treden de molenaars wel het meest op den voorgrond. Reeds in de voorafgaande hoofdstukken ontmoetten wij hen meermalen. En geen wonder! Want er is

---

1) Aangehaald in v. d. Bergh's Mythol. Woordenboek bl. 156. Men vergelijke over die nachtelijke bezoeken ook Dunlop's History of Fiction bl. 68.

2) n°. 21. 3) n°. 109.

4) Daaronder heeft Dr v. Vloten ze dan ook terecht opgenomen (I, 83.)

in een molen en zijne bewoners iets aantrekkelijks, dat hen van ouds dikwijls onder de aandacht van schilders en dichters heeft gebracht.

Hoeveel poëzie kan er schuilen in den schilderachtigen watermolen met zijn ruischend rad en heldere molenbeek! Men behoeft er Hobbema niet voor te kennen om te genieten van het gezicht op zoo menigen Gelderschen molen aan den overkant van een water tusschen zwaar geboomte gelegen. En wie, die niet veroordeeld was op te groeien in eene groote stad, heeft in zijne jongensjaren niet dikwijls met eerbiedig ontzag in de geheimzinnige diepten van den windmolen gestaard, waar de geweldige steenen raderen elkander in statigen gang achtervolgden en de reusachtige stampers gestadig op en neêr gingen? En welk eene werking kunnen deze met riet gedekte, langarmige, steenen reuzen in ons landschap doen! Wie het niet wist, moge het gaan zien op een der zwaarmoedigste tevens een der heerlijkste stukken van onzen Ruysdael of het vernemen van den fijngevoeligen de Amicis.

En de bewoners van den molen?

Heel veel goeds hebben de middeneeuwsche dichters niet van hen te vertellen. Steeds verwijten zij hen: het stelen van koren, dat door hen gemalen moet worden en den overlast, dien zij vrouwen en meisjes aandoen, wanneer deze het koren komen brengen. Reeds Chaucer vermeldt diezelfde gebreken, als hij ons zijnen breedgeschouderden, hardhoofdigen molenaar teekent:

He was a jangler and a goliardeis,
And that was most of sinne and harlotries.
Wel coude he stelen corne and tollen thries [1].

en dat onder de Oudfransche liederen menig dartel, geestig molenaarsliedje voorkomt, werd vroeger vermeld [2]). Van de korendiefstallen der molenaars weten. ook onze liederen te verhalen; in de twee laatstgenoemde liederen op den landman lezen wij b. v.

1) Canterbury Tales, Prologue vs. 562—564.
2) Zie: Alte französische Volkslieder von K. Bartsch bl. 207—213.

Den landman treet, men moet wel weten
Ter moelen. Wat baet, dat ict hele?
Die moelenaers hem niet en vergeten,
Si nemen redelycke van den mele [1]).

en

Den molenaer van den mele,
Als hi ter molen doet,
Schept diepe, God weet hoe vele
Van den edelen lantman goet,
Daert al by velen moet [2]).

Maar voornamelijk worden hunne liefdesavonturen in de liederen vermeld. De molenaars en alles, wat tot hen in betrekking staat, worden zoozeer vereenzelvigd met het begrip van zinnelijk genot, dat in een »nyen liedeken" de »meelbuydel" als eene figuurlijke uitdrukking voor *liefde* voorkomt. Zoo lezen wij o. a.

Daer isser soo vele bestoven,
Metten meelbuydel ghequelt.

en

Wilt u metten meelbuydel bestrycken,
Ende slaept metten molenaer [3]).

Reeds eens ontmoetten wij den jongen molenaar, die zich beklaagt, dat hij niet meer mag »hillebillen" met de andere jonggezellen en zich troost met de herdenking van een in den molen doorgebracht uurtje in gezelschap van een vriendinnetje [4]). In een ander lied wordt ons verhaald van een molenaarsknecht, die heimelijk getuige is van eene afspraak tusschen een ruiter en zijn liefje om dien nacht samen te komen; het is de laatste, dien de ruiter in het land zal doorbrengen. Als bewijs zijner trouw geeft hij haar reeds nu zijn ring. Zij scheiden; de slimme luistervink maakt zich het gehoorde ten nutte en komt 's nachts in een blank harnas voor de deur van het meisje,

Hi tooch aen een harnas blanck;
Hi clopte so lyselyck aen den rinck,
Hi worde daer in gelaten.

---

1) A. L. n°. 176, 7. 2) ald. n°. 201, 8.
3) A. L. n°. 50. str. 3 en 6, Ook str. 2, 4 en 7. 4) A. L. n°. 21.

Eenigen tijd daarna komt de echte minnaar, maar hij klopt te vergeefs en moet weer heengaan. De dageraad ontdekt het meisje de ware toedracht der zaak:

Dat meysken maecte so groten misbaer,
Si wranck haer handen, si tooch haer hayr:
»Heere God! wien hebbe ic in gelaten?

De molenaar belooft te zullen zwijgen en tracht haar te troosten. Reeds schijnt de zon overal, wanneer de teleurgestelde minnaar terugkomt, zijn ring opeischt en haar verlaat, want »die minne was hem verganghen." [1])

Een Brunswijkschen Don Juan vinden wij in »een nyeu liedeken van Claes Molenaer." [2]) Deze heeft alle vrouwen betooverd en dus alle mannen tegen zich in het harnas gejaagd. Eens terwijl hij met een zijner laatste liefjes bij den beker zit te minnekoozen, overvallen hem sombere voorgevoelens en hij spreekt tot zijne Heile:

Die valsche tonghen die wroeghen mi,
Ick sorghe, si sullen mi dooden.

En werkelijk komt kort daarna de boodschap tot hem »dat hi voor die heren soude comen." De overheid acht te recht de algemeene zedelijkheid in gevaar, zoolang de onweerstaanbare Claes Molenaer in het land vertoeft; zij geven hem dus reisgeld en verbannen hem uit »Bruynswyc." Dien nacht wil hij echter nog bij zijn liefje doorbrengen en — onvoorzichtig genoeg — laat hij zich daarover uit. Zoo is het dan ook zijne eigene schuld, als zijne vijanden hem dien avond betrappen en hem in triomf de stad binnenvoeren.

Als hi te Bruynswyc binnen quam,
Hoe weenden die vrouwen! hoe loegen de mans!
Hoe wee was hem te moede!

Nu hij echter weet, dat zijn lot beslist is, herneemt hij al ras de oude luchthartigheid en kan niet nalaten »met sinen lachenden

1) A. L. n°. 62. 2) A. n°. 15

monde" den schout zelf de onaangename tijding mede te deelen, dat ook diens drie dochters onder zijne liefjes hebben behoord. Zelfs wanneer hij reeds geblinddoekt op de ladder staat, hoort men hem nog zegevierend zeggen:

In alle Bruyningen en staet niet een huys,
Daer en gaat een jonge Claes molenaer uyt,
Oft een vrou molenarinne.

Ofschoon er geen Duitsch lied bekend is, dat tot voorbeeld gestrekt kan hebben aan het Nederlandsche, maakt de naam »Bruynswyc" het toch onwaarschijnlijk, dat het lied hier te lande zou zijn ontstaan. Overigens herinnert niets aan die vreemde afkomst; of doen de rijmen: huys / uyt (haus / aus) dat misschien? De naam *Klaas* schijnt aan de molenaars eigen te zijn. In het »Haerlems Oudt Liedboek" troffen wij immers reeds een ander lied »Van Claes Moolenaer" aan [7]) en nog in Scheltema's Verzameling [8]) lees ik in »een kluchtigh Lied / van d'oude Jan Symonsz en Tryn Jans"

Jan Symonsz reedt soo lachende uyt /
Al om te halen Klaes Meulenaer syn bruyt.

Ook de vrouwelijke bewoners van den molen springen gaarne eens uit den band. In eene der romances maakten wij reeds kennis met het molenarinnetje, wier ridderlijke minnaar zich in een meelzak verbergt om zoo tot haar te komen. Een ander molenarinnetje zien wij tol eischen van een voorbijgaanden visschersknaap. Ik zal het guitige liedje hier laten volgen [9]).

Des winters als het reghent,
Dan syn de paetjes diep, ja diep,
Dan comt dat lose visschertjen
Visschen al inne dat riet
met sine ryfstoc, met sine strycstoc,
met sine lapsac, met sine cnapsac,
met sine lere, van dirre dom dere
met sine lere laersjes aen.

Dat lose molenarinnetje
Ghinc in haer deurtje staen, ja staen

---

7) ald. bl. 50. 8) bl. 1149. 9) H. B. II n°. 53.

Omdat dat lose visschertje
Voor bi haer heen sou gaen.
met sine ryfstoc enz.

Wat heb ic jou misdreven?
Wat heb ic jou misdaen, ja daen?
En dat ic niet met vreden
Voor bi jouw deur mach gaen?
met mine ryfstoc enz.

Ghi hebt mi niet misdreven,
Ghi hebt mi niet misdaen, ja daen
Maer ghi moet mi driemael soenen
Eer ghi van hier meucht gaen.
met uwe ryfstoc enz.

Van een ander lied aanvangende met de woorden:

Ic weet een molenarinneken
Van herten also fyn

is ongelukkig slechts eene strofe over.

De overige door mij genoemde standen treden slechts van tijd tot tijd in de liederpoëzie op. Zoo hooren wij van een huisknecht (»cnape vanden huyse") voor wien de dochter des huizes, de kamenier en de meid even teedere gevoelens koesteren. Die liefde heeft voor alle drie even noodlottige gevolgen en de heer des huizes acht het (evenals de Brunswijksche magistraat tegenover Claes Molenaer) raadzaam den knecht te verwijderen. De dochter volgt den banneling echter en nu wordt de Landdeken, die van het geval heeft gehoord, zoo toornig, dat hij den knecht wil dwingen eene (welke?) weduwe te trouwen. Daar hij dat weigert, wordt hij op den Steen gevangen gezet [1]). De gang van het verhaal is mij niet geheel duidelijk. Misschien moet men echter in aanmerking nemen, dat dergelijke liederen gedicht werden voor een publiek, dat dikwijls aan een half woord genoeg had, omdat het op de hoogte was van de feiten.

In het voorgaande hoofdstuk vermeldde ik het lied van den bakker, die door zijne vrouw en zijn buurman bedrogen wordt [2]).

1) A. L. n°. 218. 2) A. L. n°. 189.

dat van den slotenmaker [1]), van den dokter [2]), van den marskramer [3]); elders treden de wever [4]), de brouwer [5]) en de visscher [6]) op. Den inhoud der nog niet behandelde liederen deel ik later in dit hoofdstuk mede.

Zelden troffen wij tot dusverre mannen of jongelingen (het waren dan ruiters, boeren of monniken) alleen aan; gewoonlijk waren zij in gezelschap van vrouwen of meisjes en het wordt tijd die gezellinnen eens van naderbij te beschouwen en die liederen te bespreken, waarin zij meer op den voorgrond treden. Evenals wij in de romancen hebben waargenomen, zoo is ook hier het leven der gehuwde vrouwen verre van onberispelijk. Den indruk, welken wij van hen uit de liederen [7]) ontvangen, kan men gedeeltelijk weergeven met deze woorden van een 14e eeuwsch schrijver:

En es cume so sconen wyf,
Si en hout te cope haer lyf
Den ghenen, die hem ghelt wilt geven.
In scanden ende in sonden leven
. . . .
Dit doen si, moghen si hebben ghelt [8]).

Maar hebzucht is niet de eenige oorzaak van hun zedeloos leven; het verlangen naar zinnelijk genot is eene andere. Menige vrouw, die geen behagen schepte in haren man, omdat zij jong en hij oud was, of die zich schadeloos wilde stellen voor de van hem ondervondene verwaarloozing, zocht troost bij een ander. Wij zagen daarvan reeds hier en daar een enkel voorbeeld. Daar zijn er echter wel meer.

Dikwijls worden de vrouw en haar minnaar door den huiswaarts keerenden echtgenoot betrapt. Zoo zien wij het b.v. in het lied van den visscher. Juist terwijl hij bezig is met de vrouw te smullen, komt de man thuis.

---

1) ald. n°. 191. 2) ald. n°. 193.
3) Oudvlaemsche Liederen en Gedichten n°. 27.
4) A. L. n°. 214. 5) ald. n°. 216. 6) ald. 71.
7) Vgl. over. het huwelijksleven b v. A. L. n°. 5, 26, 70, 71, 85, 90, 144, 185, 188, 189, 198, 208. H. B. II n°. 46, 51, 122. Willems n°. 117.
8) Jan de Weert in zijn „Nieuwen Doctrinael" aangehaald in Jonckbloet's Gesch. der Mnl. Dichtk. III, 283.

Doen docht die loose visscher
Hoe come ick nu van dan?

Maar de vrouw weet raad en laat hem uit een raam springen, waardoor hij nog tijdig kan ontvluchten.

Dat vrouken was behendich,
Si goot haer vischsop ut,
Doen spranc die loose visscher
Ter hoochster veynstren ut.[1])

Elders wordt een lichtgeloovig man door zijn knecht Symonet bedrogen en als hij, ooggetuige van een vertrouwelijk tooneeltje, den verstoorder van zijn huiselijk geluk toeroept: »O wat maect ghi, lieve knape myn?" antwoordt deze kalm: »Meester, ic doe dat ghi behoort te doene"[2]).

Eene hebzuchtige of liever pronkzieke vrouw, die voor eenige fraaie kleederen minnaars bij zich ontvangt, treffen wij aan in een ander lied.[3])

's Morgens vroeg houdt zij zich ziek. Haar man gaat aan zijn werk en twee minnaars, waarmede zij afspraak heeft gemaakt, hebben dus ruim baan. Een rood keursje is het toegangskaartje van den een, een nieuw hoofdkleed dat van den ander. De eerste komt te acht uur in den morgen en vertoeft een paar uren. Om tien uur klopt de tweede. »Daar is mijn man" roept de vrouw, »berg je op den zolder!" En haastig stelt hij zich daar in veiligheid om zijn opvolger te laten binnentreden. Twee uren daarna laat de echtgenoot werkelijk de ijzeren ring op de deur vallen en de tweede minnaar wordt in eene kist weggestopt. De ongelukkige, bedrogen man vindt niets te eten en geeft zijn toorn op gevoelige wijze aan zijne vrouw te kennen.

Een ander lied verhaalt van een bedelaar, die zich kreupel houdt om het medelijden op te wekken en zoo voor eene herberg komt.

Als hy aen het weerdinnenhuis kwam,
Hy klopte op de deure:
»Weerdinne locht, van zinnen zoet,
»Staet op en laet mi inne! Sa."

1) A. L. n°. 71. 2) A. L. n°. 144. 3) A. L. n°. 188.

Maar weigerend klinkt het antwoord:

'k En sta niet op, 'k laet u niet in,
De lakens zyn hier zoo diere.
»Weerdinne locht, van zinnen zoet,
»'k Zal slapen by den viere. Sa."

Dat verzoek wordt hem toegestaan; het koesterende vuur maakt echter andere gedachten in hem wakker en

's Nachts, 't was omtrent middernacht,
Den kreupele begon te weenen:
«Weerdînne locht, van zînnen zoet,
»Ik slaep zoo noô alleene. Sa."

Dat verwondert het waardinnetje in het minst niet en dus verwisselt hij van slaapplaats. Als 's morgens vroeg de waard thuiskomt, springt de gewaande kreupele het raam uit en laat zijne krukken hangen:

Maar als hy in den velde quam,
Begonst hy gaen te zingen:
»En als den weerd niet thuis en is,
»Dan slaep ik by de weerdinne"[1].

Tot dezelfde klasse behoort een lied, dat waarschijnlijk naar Duitsche voorbeelden werd bewerkt, gelijk ik zal aantoonen. De eerste en grootste helft van dit lied vond ik namelijk terug in een Duitsch lied; men vergelijke:

H B. II. n°. 46.	Uhl. n°. 285.[2]
1. Hei, wie wil horen singhen Van vruechden een nieu liet? Van een so losen boerman, Die syn vroutjen in dolen liet.	1. So wöl wirs aber heben an von einem reichen kargen man er hat ein frewlein hübsch und fein vor dem beschloss er brot und wein, das heia ho!
2. De boer ghinc nae de kerke Syn tresoortje[3]) dat hi toe sloot,	2. Es gab sich einmal auf ein zeit, dass der reich, karge man ausreit,

1) H. B. II, n°. 51. 2) Böhme n°. 46.
3) fr. dressoir. Spinde, etenskast.

H. B. II. n°. 46.	Uhl. n°. 285.
In alle so corten wilen So quam daer een calis om broot.	der reich man was geritten aus, ein betler kam im für das haus. das heia ho!
3. »Ic heb jou niet te gheven" Sprac daer dat vroutje fyn, »Dan een nachtje bi myn te slapen, »Maer het moster verholen syn".	3. Er bat die fraw wol umb ein gab durch des lieben herren Sanct Clas: ach fraw! möcht ich ein almus han so wolt ich darnach fürbass gan. das heia ho!
4. »Och mocht mi dat gebeuren" Sprac daer die lantscnecht stout, «Ic souder niet voor willen kiesen »Jouw silver ende root gout".	4. Ach betler! du bitst mich umb ein gab: Vor mir ist beschlossen wein und brot, ich bin meins guts ein armes weib, ich teil mit dir mein stolzen leib. das heia ho!
5. Si ghinc naer haer slaepcamer, De lantscnecht volchde haer naer	5. Ich weiss nit was er ir verhiess dass sie den rigel dannen stiess; Si stiess den rigel an ein eck und legt den bettler an ir bett. das heia ho!

Hier houdt echter de gelijkenis op.

Het Duitsche lied vertelt verder, dat de bedelaar 's morgens den inhoud zijner knapzak met de vrouw van den rijken man deelt, dat deze daarop zelf thuis komt, het gebeurde verneemt en de sleutels der spinde voortaan in de handen zijner vrouw laat, opdat zij niet weer gedrongen worde dergelijke gasten in te laten.

Het Nederlandsche lied heeft een geheel anderen afloop, maar dien wij in hoofdzaak terugvinden in een ander Duitsch lied [1]). Dat lied verhaalt van een doorbrenger, die op vertrouwelijken voet staat met de vrouw van den man, in wiens huis hij bezig is te eten en te drinken. Hij moet ten laatste bij gebrek aan geld zijne kleeren verpanden en nu blijkt dat hij een rozenkrans van de waardin gekregen heeft. Bezorgd over de eer van zijn

1) Uhland n°. 212.

huis geeft de waard hem zijne kleeren terug en verzoekt hem te willen zwijgen. Zoo raakt de doorbrenger veilig ter deur uit, maar als hij in het vrije veld komt, kan hij zich niet langer bedwingen en dicht een lied op hetgeen hem wedervaren is. Uit eene vergelijking van de andere helft van het Nederlandsche lied met een paar strofen van dit Duitsche lied zal blijken, dat ook hier punten van overeenkomst bestaan.

UHL. n°. 212.

5. Si troc hem van haer mans
cleren aen,
En daermede so liet si hem gaen.

6. De lantscnecht over der heide ghinc,
Hi hief op en sanc een liet
Van een soo losen boerman,
Die syn vroutjen in dolen liet.

9. Wol über ein freie strasse
wol auf ein grone heid;
do hub er auf und sang
dass es im wald erklang
das heia ho!
got grüss mir dem wirt sein freulein
das löset meine pfant.

7. De boer lach in de biesen,
Hi hoorde de woorden oprecht:
»Wat hebje van myn te singhen?"
Sprac de boer tot den lantscnecht.

8. Ic heb van jou niet te singhen,
Van jouw vroutjen en weet ic niet,
Een also leiden mare
Is te nacht in myn drome geschiet.

9. Is also leiden mare
Te nacht in jouw drome gheschiet?
So gaet en drinct, coel isser de wyn
En melter dats niemand niet.

7. Do sprach sich der wirte:
du magst mir wol ein klafferman sein
das heia ho!
geschicht dir wol etwas gute
Von hübschen freulein fein,
da gehort sich schweigen zu,
du soltes doch niemant sagen,
das heia ho!
enz.

Zooals men ziet, is noch in het eerste noch in het laatste deel van het Nederlandsche lied sprake van eene vertaling. HOFFMANN v. F. nam het over uit twee 17e eeuwsche liedboeken [1]) en m. i.

1) Het Oud Amsterdamsch en Haarlemsch Oud Liedboek.

is het niet ouder dan de 16e eeuw; daarentegen werd deze stof in Duitschland reeds zeer vroeg bewerkt. BÖHME geeft een tekst uit de 15e eeuw en waarschijnlijk was het verhaal reeds in de 14e tot een Duitsch lied verwerkt [1]). Ik vermoed derhalve, dat beide Duitsche liederen hier door mondelinge voordracht bekend zijn geworden en door een volksdichter (reeds de aanhef, maar ook de geheele toon wijst dat aan) tot één lied zijn samengesmolten.

Wij behoefden overigens waarlijk niet bij onze naburen aan te kloppen om liederen van deze soort. Er waren oorspronkelijke genoeg en niet van de minste. Talrijk zijn b.v. de klachten van jonge vrouwen, die met oude mannen getrouwd zijn. Zoo hooren wij eene jonge vrouw bij den aanvang des winters, als de nachten lang worden, klagen: [2])

Myn jonge juecht is nu in saysoene,
Myn man en is niet wel myn vrient.
Ey! out grisaert, al sliept ghi totter noene
Ghi en hebt niet, dat mi dient.

Te vergeefs tracht de oude man haar te troosten met het vooruitzicht op zijn goud en zilver. Dat is niet, wat zij begeert. Had zij slechts papier, pen en inkt, dan zou er spoedig een briefje geschreven zijn

Aan die liefste prince bekent,
Dat hi soude comen tot zyn vriendinne.

En zeker zal de minnaar wel niet lang uitblijven. In een ander dergelijk lied beklaagt eene jonge vrouw zich bij eene vriendin over haar huwelijksleven. Hare stiefmoeder heeft haar aan een rijken, ouden man gepaard en zij zelve heeft zich door het gulden vooruitzicht laten verleiden; nu moet zij er de wrange vruchten van plukken [3]).

---

1) Vgl. t. a. p. bl. 129.
2) A. L. n°. 26.
3) A. L. n°. 85 „een oudt liedeken.” ’t Is minstens uit de 15e eeuw, want de aanhangsregels werden met een gering verschil in dien tijd reeds als wijs gebezigd. Zie H. B. II, XXIX.

In een onbekend liederboek van het laatst der 17e eeuw [1]) trof ik een aardig lied aan, waarin ook een jong vrouwtje voorkomt, dat met een ouden man is getrouwd; zij zoekt heul en troost bij den Pater en vindt die ook. Maar de dichter moge zelf spreken:

Het was er een vrouwtje van Amesfoort,
Een vrouwtjen bovenmaten,
Sy hadder een oude Man ghetrouwt,
Sy wouder niet by gaen slapen;
Sy stuerden hem uyt om hoy (bis)
Sy stuerden hem uyt om hoy en stroy,
Soo verre van huys ist moy.

De goede sukkel gaat heen. Zijn plaatsvervanger is spoedig gevonden.

Sy hadder een kleyn Dochtertjen,
Dat stuerdese na de Pater,
Och Pater, seyde sy, Domine
Komt by myn moedertje slapen;
Myn vader is uyt om hoy. (bis.)
Myn vader is uyt om hoy en stroy
Soo verre van huys ist moy.

De Pater laat zich niet lang bidden en weldra zien wij hem op huisbezoek en bezig het menu voor dien avond vast te stellen.

Och Pater, seyde sy, Domine!
Wat sullen wy t'avont eten?
Hoenders en kapoendertjes
Gebraden aen de speten.
Myn Man is uyt om hoy. enz.

Och Pater, seyde sy, Domine!
Wat sullen wy t'avont drincken?
Rinse Wyntje alsoo klaer,
Dat in ons hertje sal sincken.
Myn Man is uyt om hoy enz.

---

1) „Een Nieuw Liedt-Boeck genaemt het Enchuyser Bot-schuytjen zynde het derde Deel van 't Enchuyser Haringh-boot.... den eersten Druck. Tot Enchuysen, gedruckt by Jan Palensteyn, Boeckdrucker.... 1681. (Coll. Lenshoek.) Dit liederboek heeft geene pagineering; ons lied komt daar voor onder het opschrift: „Een Nieuw Liedt van een Jonge Vrouw, die een out Man getrout had. Stemme: alst begint. Dat het lied „nieuw" wordt genoemd, doet niets ter zake, gelijk ik reeds dikwijls aantoonde. Het is alleen eene vrij gebruikelijke „réclame."

Als eindelijk over het nachtverblijf van den Pater beraadslaagd en op nieuw vermeld wordt, dat de man uit is om hooi en stroo, kan deze, die ondertusschen is teruggekeerd, zich niet langer weerhouden. Onverwachts neemt hij deel aan het gesprek en het refrein neemt eene andere wending:

Ick bender soo verre van huyse niet,
Ick legh achter de gordijnen;
Het spelletje, dat jo spelen wilt,
Dat doet myn hertje quynen.
Ick gader niet meer om hoy (*bis*)
Ick gader niet meer om hoy en stroy,
Soo dichte by huys ist moy.

En zijne vrouw tracht hem wel van dat gevoelen af te brengen, maar het helpt haar weinig. Ook het tegenovergestelde van dergelijke verhoudingen: een jong man, die met eene oude vrouw bezocht is, treft men wel eens aan. Zoo smeekt een jeugdige echtgenoot God om verlossing:

Ic ghinc wel hen ter kerken,
Ic claechde god myn noot:
Help, rike god van hemel,
Och, waer dat out wyf doot!

En zijn gebed wordt, naar het schijnt, verhoord, want bij zijne terugkomst is de oude vrouw gestorven en vroolijk maakt hij een ritje naar het kerkhof om zich te verlustigen in den aanblik van haar graf [1]). Ditzelfde lied vindt men ook in het Duitsch, waar echter nog vijf strofen volgen. Andere liederen bevatten weer klachten der vrouwen over hunne mans of omgekeerd of wel wederzijdsche klachten.

Een voorbeeld van het laatste geval vinden wij in »een nyeu liedeken" van het Antwerpsche Liederboek [2]). Het lied bevat eene samenspraak of liever een twistgesprek tusschen man en vrouw; beiden beklagen zich, dat zij ooit in het huwelijk zijn getreden

1) H. B. II n°. 122.
2) A. L. n°. 5.

en beginnen dan elkanders zondenregister op te lezen. Zoo zegt de man:

Myn wyf is vermaert voor een clappeye,
Commeren volghen haer een groot ghetal,
Eens ter weecken lotert haer de keye,
Men vinter meer, maer ic en kense niet al;
Dan maectse sulken gheschal,
Het schynt, datsi trecken sal een knyf
Door sulcken corosyf.
Aen elck oore hanget een wyf.

Zijne wederhelft blijft hem het antwoord niet schuldig.

Myn man is ledich, selden werct hi geerne.
Hem grouwelt, dat hi mi bi hem siet of hoort,
Hi loopt met syn dronkaerts in de taveerne,
Den lesten penninc moet daer springen voort.
Dan coemt hi so versmoort,
Tot miwaert seer verstoort hi dan.
Mi dunct door sulc ghespan:
Aen elck oore hanget een man.

En in dien geest gaan zij voort. Gewoonlijk echter trekt de man aan het kortste eind. Dat is reeds dikwijls gebleken en blijkt ook uit een tweetal andere liederen [1]). In het eene zien wij eene vrouw, die haren man om den vinger windt. Als zij maar geld thuis brengt, is hij tevreden en vraagt niet, van waar het komt. Van haren kant wil zij daarin ook wel berusten.

Ic loope rincketten aen elcken cant,
En ic doe myn keelken klincken,
Ic gheve myn man eenen penninc in de hant,
Daerme so gaet hi sitten drincken.
Als ic gelt thuis brenge, cust hi myn;
Dan segt hi: een vrou van eeren suldi syn.

Geheele nachten zit zij in de kroeg en wel gaat zij over de tong, maar heur echtvriend verdedigt haar dapper, zoodra zij hem slechts een paar kousen geeft. Zoo leeft zij dus lustig voort, overtuigd dat zij niet de eenige is, want

---

1) A. L. n°. 198 en n°. 208.

. . . . men vinter noch meer bekent
Van sulcken aerde in alle hoecken
In Vlaendren, Brabant, te Brugh, te Gent.

die zich niettemin voor vrouwen van eere uitgeven. Ook in het andere lied zien wij een man, die onder den pantoffel staat. Hij dankt den hemel, dat hij eens voor eenige uren vrijaf heeft gekregen, maar hij heeft er zijne vrouw dan ook op zijne knieën om gesmeekt. En wel mag hij eens ontslagen worden van dergelijke werkzaamheden. Wat doet de ongelukkige al niet! Hooren wij hem klagen:

Ick wassche, ick backe, ick vage den vloer,
Ick doe dat werc al vanden huyse,
Ick sette dat kint op mynen schoot,
Dan vraghe ick vanden gruyse [1]).
Als ick dat doe, dan eest al goet,
Dan segt si: man van eeren weest ghegroet.

Verder moet hij soep koken, zijne vrouw ter kerke geleiden, haar van tijd tot tijd behulpzaam zijn, als zij zich kleedt enz. »Het verwondert mij dan ook niet" zegt hij

Al gae ick al siende met smalle caken,
Fortune en biet mi gheen gheluck,
Aen tvoore woonen en can ick niet geraken.

»De duivel moge haar met zich voeren"; met dien christelijken wensch besluit hij zijne klacht. Als tegenhanger van dit lied kan een ander gelden, waar juist de vrouw slaaft en zwoegt om het haren verwenden man naar den zin te maken. Reeds vroeg is zij bezig voor hem te koken en te braden. 's Morgens moet hij bier en brood (de bekende »koude schaal") hebben, 's middags een gebraden hoentje, in wijn gezoden peertjes, geroosterd brood in malvezy gedoopt en gebraden kastanjes, bovendien eene stoop wijn, die zij zelve moet gaan halen. Daarop doet hij zijn middagslaapje en begeeft zich dan naar zijne vrienden in de kroeg enz.

Evenals de vrouw in het vorige lied, erkent ook deze echtge-

---

1) d. i. zemelen.

noot de verdiensten zijner wederhelft en herhaalt steeds zijn »Sulc wyf is veel eeren weert" maar bij deze erkenning van hare waardij blijft het dan ook [1]).

Behalve de opgenoemde zullen er zeker wel meer liederen van deze soort geweest zijn, want dergelijke stof was zeer in trek. Van een enkel verloren lied vond ik de sporen terug. In DIRC POTTER's »Minnen Loep" [2]) toch lezen wij het verhaal

Wat t'Schyedam eens geschiede,
Dat weten noch wel sommighe lyede:
Hoe dair voer een eerbair wyff,
Die manne vryede die maghet styff,
Soemen van Roseboem plach te singhen.

De uitgever merkt terecht op, dat hiermede het bestaan van een lied over dit voorval bewezen is, waarin zekere Roseboom de hoofdrol speelde. Maar ook elders bewerkte men deze stof gaarne. Dat men er onder de Duitsche liederen verschillende voorbeelden van vindt, zagen wij reeds. HOFFMANN v. F. heeft bij verschillende Nederlandsche liederen gewezen op overeenkomstige Duitsche en ook onder de Oudfransche liederen treft men ze aan. BARTSCH zegt o. a.: »Namentlich der alte Mann, den die junge Frau gegen ihren Willen heirathen musste, ist ein Lieblingsgegenstand des Spottes . . . . . . selten ist es, dass die Frau trotzdem dass ihres Mannes Eifersucht ihr das Leben verbittert, nicht wagt ihm Hörner auf zu setzen" [3]). En niet alleen in de liederen vindt men deze stof.

Uit verschillende voorbeelden bleek reeds vroeger en zal nu verder blijken, dat men in de middeleeuwen in verschillende landen dikwijls dezelfde stoffen gebruikte en die verwerkte tot een lied, eene sotternie, boerde, sproke, novelle of iets anders. In het hoofdstuk over de verhalende liederen is ons daarvan het een en ander gebleken, maar er vallen nog meer voorbeelden aan te wijzen. In het lied van Claes Molenaer zagen wij een Don Juan,

---

1) A. L. n°. 185.
2) IV vs. 1971 vlgg.
3) t. a. p. Einleitung XXIX en XXX.

die door de vrouwen werd onderhouden, totdat de heeren van den gerechte er zich mede bemoeiden en hem verbanden, terwijl zij zelf hem het noodige reisgeld gaven. De drie dochters van den schout, die hem later veroordeelt, ontsnappen hem echter niet. Een tegenhanger van dit verhaal vinden wij in de tweede der door VERWIJS uitgegeven »X Goede Boerden". Ook daar wordt een schoon jonkman te Dordrecht door liefhebbende vrouwen gekoesterd. Eindelijk spreekt de Baljuw, die niet begrijpt, waarmede de kostbaar gekleede jonge man zijn kost verdient, hem op straat aan. De »cnape" zegt hem de waarheid en beweert zelfs

Dat hi soude XX pont
Winnen op enen nacht.

De baljuw is verlangend te weten, hoe hij dat zal aanleggen. Hij bemerkt het echter maar al te spoedig, als hij op een morgen, na de wacht te hebben gehouden in de stad, in zijne slaapkamer komt en daar een hem welbekenden, door zijne echtgenoote genoodigden gast ontdekt. Bovendien moet hij zelf den »cnape" de door dezen bedongene XX pond geven. Slechts een verzoek richt hij tot den rustverstoorder:

De baeliu sprac: »Doet mi ghene scande,
Des biddic u, in desen lande,
XX pont salic u gheven,
Maer noit en gavic in myn leven
Gelt, dat mi dede soe wee.

De eerste der X Goede Boerden »Van enen man, die lach gheborghen in enen scrine" vindt men geheel terug in het lied van den Bootsman [1]). Het lied van het »vrouwtje van Amesfoort" vertoont veel overeenkomst met de Cluyte van Playerwater en dezelfde stof als in deze klucht wordt behandeld in een Duitsch lied »Der Mann im Korbe" [2]) Zoo zagen wij, dat het verhaal van Pyramus en Thisbe verwerkt werd tot eene sproke en ook

1) SCHELTEMA's Verzameling bl. 370.
2) UHLAND n°. 287.

tot een lied. Het lied van de abdis en de non, waar pot en ketel elkander gegronde verwijten doen, vindt men onder andere vormen ook bij Boccaccio [1]). Het lied van Roseboem en zijne dienstmaagd vindt men met eenige verandering terug in Breêroo's Klucht van den Meulenaer, gelijk Leendertz opmerkt en diezelfde stof vond ik ook behandeld in een 18e eeuwsch volksliedboek" [2]).

Na de liederen, waarin getrouwde vrouwen optreden, mogen die volgen, waarin wij kennis maken met het jongere geslacht.

In menig gezin zullen de jonge meisjes eene voor dien tijd degelijke opvoeding hebben ontvangen, daar aan behoeft men m. i. niet te twijfelen, maar van dergelijke eerbare, zedige dochters hooren wij in de liederen niet dikwijls. Even als wij vroeger onder de romancen weinig liederen aantroffen, waarin de vrouwlijke deugd uitblonk, zoo zijn dergelijke liederen ook hier schaarsch. Het schijnt, dat men slechts zelden aanleiding vond om liederen daarover te dichten. Zeker zou men verkeerd doen zich alleen uit deze liederen eene voorstelling van het volk en de verschillende standen te willen vormen, maar van den anderen kant moet men bij de verklaring van het bovengenoemde verschijnsel toch ook rekening houden met de hooge mate van zedeloosheid in de 15e en ook (ofschoon niet zoo zeer) in de eerste helft der 16e eeuw.

In gezinnen waar man en vrouw leefden en handelden, gelijk wij hiervoor gezien hebben, daar zal het »Soo d'ouden songhen, soo pypen de jonghen" zeker wel van kracht geweest zijn. Wat jonge meisjes soms in huis te hooren en te zien kregen, lezen wij b.v. in een lied, dat zeker tot de 16e eeuw behoort, zoo het al niet ouder is [3]). Wij hooren daar een gesprek van een aan

1) Giorn. I. Novella 4. „Un monaco caduto in peccato degno di gravissima punizione, onestamente rimproverando al suo abate quella medesima colpa, si libera dalla pena.'

2) De vermakelyke Utrechtze Min-stroom (1767) bl. 45. „Een vermakelyke klugt van een Kuyper met zyn Vrouw en een jonge Dochter".

Over dat terugkeeren derzelfde stoffen leze men overigens nog, wat Liebrecht zegt op bl. XVII van de Voorrede zijner uitgave van Dunlop's History of Fiction.

3) Ik vond het lied in den „Nieuwen Jeucht-Spiegel bl. 182 „Een nieu Liedeken, Alst begint". Ook in „Venus Minnegift" bl. 97. Stem: Al eer men komt ter eeren".

tafel gezeten huisgezin. De dochter des huizes vangt woorden op, die hare verbeelding en hare nieuwsgierigheid prikkelen.

Het vrouken aen de tafel sat,
Aen de tafel was sy gheseten,
Een nieujaer van haer Man sy badt
Seer heymelick in 't secreten.
De Man die loech,
De Man die loech,
Een goet Nieu jaer sal ick u geven
Eer morgen vroech.

De dochter gaat aan het nadenken en sluipt stil de slaapkamer der ouders binnen. Den volgenden morgen is haar besluit genomen; de hartstochten zijn ontwaakt en in het ouderlijke huis wil zij niet langer blijven

'sMorgens vroech, der Dach bekent,
De Vader sou hem kleyden,
De Dochter maecte haer moy en jent
Van haer Vader wou sy scheyden;
Sy sprac so bout
Sy sprac so bout:
Alleen te slapen sou my verleyden,
De nachten syn cout.

Als de vader haar vraagt, hoe zij tot een dergelijk plan gekomen is, blijkt dat al spoedig en hij roept den raad zijner vrouw in om te voorkomen, dat hunne dochter onder den voet gerake en haar te behoeden tegen de aanslagen van soldaten en jonggezellen. Niet te verwonderen is het zeker, dat meisjes, die in eene dergelijke omgeving werden opgevoed, snakten naar het oogenblik, waarop zij niet langer tot het »eensaem volck der Jonckvrouwen" zouden behooren. Ik gebruik het woord *snakken* niet zonder reden, want geen zachter woord past voor het onverbloemd realisme, waarmede dergelijke verlangens worden voorgesteld. Zoo lezen wij in een lied het volgende gesprek:

Beide liedboeken zijn uit de 17e eeuw, maar de aanvangsregel van het lied: »Soumer sulcken Koopmanschap doen" komt reeds als wijs voor in »Sommighe Nieuwe Schrifturlycke Liedekens . . . . door F. v. Str. 1599; ook in K. v. Manders Gulden Harpe. Het lied was dus zeker in de 16e eeuw goed bekend.

Moeder, lieve moeder!
Nu gheeft mi euen man,
Die mi desen couden winter
So warmkens decken can;
Alle myn leden beven, beven
Alle myn leden beven mi!

Och dochter, lieve dochter,
Ghi wacht nog wel een jaer!
Moeder, lieve Moeder,
Het valt mi veel te swaer;
Alle myn leden beven, beven
Alle myn leden beven mi!

De dochter houdt steeds aan, de moeder matigt haar. »Wacht nog eene maand" zegt zij; maar de dochter weigert. »Eene week dan!" — ook dat wordt afgeslagen. En eindelijk

Och dochter, lieve dochter,
Nu wacht die maeltijt uit!
Och moeder, liefste moeder,
Hoe gherne waer ic die bruit!
Alle myn leden beven, beven
Alle myn leden beven mi.

Het verlangen laat zich niet bedwingen.

Het verdient opmerking, dat dit onderwerp ook in de Italiaansche volkspoëzie dikwijls voorkomt. Een kenner dezer poëzie deelt ons een liedje mede uit een der blijspelen van den beruchten Pietro Aretino, (+ 1557) waarvan de laatste regels luiden:

Cara madre, maridemi,
Che non posso più durar;
Caro padre, maridemi
Ch'io la sento. . . . .

Tot toelichting voegt de uitgever er bij, dat dit »een der gewone liederen is van meisjes, wien de maagdelijke staat verdriet".

Dat dergelijke liederen, welke een greep in het volksleven doen en waarin zulk een algemeen menschelijke karaktertrek geschilderd wordt, groote levenskracht zullen hebben, laat zich wel denken. Dat ook ons lied tot die categorie behoort, kunnen wij

1) Vgl. d'Ancona, la Poesia popolare Italiana" bl. 96.

bovendien bewijzen, want nog heden wordt het met verschillende wijzigingen gezongen van de zuidelijke grenzen van Belgie tot in het noorden van ons land en nog komen verschillende strofen van dergelijke liederen overeen met die, welke voor minstens drie eeuwen in Duitschland en zeker ook te onzent gezongen werden. Ik zal hier eenige dier strofen laten volgen, uit welker vergelijking men dat moge zien. De eerste tekst is die, welken ik te Zwolle dikwijls heb hooren zingen, de tweede werd in het midden dezer eeuw te Duinkerken opgeteekend [1]), de derde is ontleend aan het Ambraser Liederbuch van 1582. (bl. 303)

n°. 1 (Zwolle)	n°. 2 (Duinkerken)	n°. 3 (Ambr. L.)
Och Moeder; geef mij toch een man	Moeder, ik wil hebben een man	Ach mutter, gib mir einen Mann
Van Violi!	Warme garnars [2]), smory!	Halt die kanna feste
Och Moeder, geef mij toch een man,	Die my den kost wel winnen kan	Der mir die weil vertreiben kann
Die den kost voor mij verdienen kan	Warme garnars, garnars, garnars	Bey nachte, feyn sachte,
Van violi, van viola!	Warme garnars, smory!	Halt die kanna, schön bas' Anna
		Halt die kanna feste!
Och kind, gij zijt nog veel te klein	Wel mijn dochter, gij zijt te jong	Ach tochter, du bist viel zu klein
Van violi!	Warme garnars smory!	Halt die kanna feste,
Och kind, gij zijt nog veel te klein,	Gij meet nog wachten een jaer rond	Du schleffst noch wohl ein jar allein
Gij moet nog eerst wat ouder zijn	Warme garnars, garnars, garnars,	Halt die kanna, schön bas' Anna,
Van violi, van viola!	Warme garnars smory!	Halt die kanna feste!
Och moeder, ik ben al oud genoeg	Moeder, ik ben al oud genoeg	Ach mutter, ich bin eben gerecht
enz.	enz.	enz.

Is eenmaal de eerste stap gedaan, dan gaan zij op dien weg voort en er komt een geest van loszinnigheid over hen, die dikwijls tot losbandigheid overslaat. Tot dat dartele en lustige geslacht, dat nog aan het begin van den breeden weg staat, behoo-

1) Vgl. Snellaert's Oude en Nieuwe Liedjes bl. 89.
2) „garnars" beteekent: garnalen.

ren b.v. »de meiskens van Kieldrecht" welke ons in een alleraardigst liedje geschetst worden:

Te Kieldrecht, te Kieldrecht
Daer zijn de meiskens koene:
Zy vrijen tot den middernacht
En slapen tot den noene,
Ik maey, is dat niet fraei?
En slapen tot den noene.

Als ze opstaen, als ze opstaen,
Dan kyken ze in de wolken;
Zy zeggen: wel hoe laet ist al?
Myn koe staet ongemolken.
Ik maei, is dat niet fraei?
Myn koe staet ongemolken.
enz. [1])

Men moet het hebben hooren zingen om er al de schalksche dartelheid van te kunnen begrijpen. Een stap verder zijn diegenen, welke wij in een volgend lied leeren kennen: zij, die des avonds uitgaan en

des morghens als den dach comt aen
den dach comt aen, den dach comt aen,
So comen sy wederom thuis.

De moeder ontvangt hare terugkeerende dochter niet vriendelijk, want zij heeft gehoord; dat het meisje hare eer verloren heeft. En als de dochter zich tracht te verontschuldigen door te zeggen:

Soud ick een kindeken draghen,
Moy meisje sonder man!
De coele wint uit den oosten,
De coele wint uit den westen,
Die waeyter gheen kindeken an.

Dan antwoordt de moeder haar terecht:

De coele wint uit den oosten
Die heeft het jou niet ghedaen,
Maer jouw dansen en jouw springhen,

1) Hor. Belg. II n°. 136.

By de jonghe vryers singhen
En jouw avontspelen gaen,
Dat heeft het jou ghedaen [1]).

Ook onverzeld wagen zij zich op het glibberige pad; zoo b.v. in een paar liederen, waarover wij vroeger reeds spraken [2]). Nu is ook de tijd aangebroken, dat zij nachtelijke bezoeken ontvangen en verscheidene liederen verhalen ons van dergelijke samenkomsten [3]). Onder vele vermeld ik slechts als een staaltje het dartele liedje van den minnaar, die zich onwetend houdt.

Waar staat jouw vaders huis en hof,
Adelyn, bruin maagdelyn,
Mooi meisje fijn?
»Aen geen groen heyde, aen geen groen lof
»Daer staat myn vaders huis en hof.
»Zwijgt al stil! ei lieve, laat uw vragen zijn."

Hoe kom ik op uw kamerkyn,
Adelyn, bruin maagdelyn,
Mooi meisje fijn?
»Neemt jouw toffeltjes in jouw hand,
»Kousvoeteling maakt zoo zoeten gang!
»Zwijgt al stil! ei lieve, laat uw vragen zijn".
enz. [4]).

Een merkwaardig lied, waarin van een nachtelijk bezoek verhaald wordt, vinden wij in eenige liederboeken der 17e en 18e eeuw. Ofschoon men het bedoelde lied niet vroeger dan in de 17e eeuw kan aanwijzen, houd ik het er toch voor, dat het hier reeds in de 16e eeuw bekend zal zijn geweest, zoowel om den inhoud als omdat het gelijkluidende Duitsche lied, dat waarschijnlijk als origineel diende, reeds in het Ambraser Liederbuch van 1582 en op losse blaadjes van 1570 voorkomt [5]). Ook door Uhland zijn drie teksten van dit lied opgenomen [6]). Daar het Neder-

1) ald. n°. 137.
2) A. L. n°. 199 en H. B. II n°. 41.
3) b.v. A. L. n°. 79, 94. H. B. II n°. 125, 126, 128, 129, 148, 153, 154, 155 enz.
4) H. B. II n°. 153.
5) Zie Uhl. II bl. 1028.
6) n°. 260 A. B. en C.

andsche lied nergens anders voorkomt en weinig bekend is, laat ik het hier volgen met die strofen van het Duitsche, welke er mede overeenkomen.

Enchuyser Lied-Boecxken [1]).

1. Ick voer al over Rhyn,
Was ick er alleyn?
Al met een Zaly bladertje,
— Swarts bruyns Maeghdelyn —
Dat was myn Schepekyn.
Wat groets u, myn Heer van Switsenburgh;
Wat geef u goeden zwierc liere lier
enz.

2. En doen ick over quam,
Was ick er alleyn?
Doen kraeyden al de Hanetjes
— Swarts, bruyns Maeghdelyn —
En den lichten dagh quam an.
Wat groets enz.

3. Ick quam voor myn Liefs deur,
Was ick enz
Het deurtje was gesloten
— Swarts enz. —
En de grendel was er veur.

4, Ick seyde: Lief, laet in,
En laet het u erbermen,
Dat ick buyten bin [3]).

5. De Meydt die veegden thuys,
Raet, wat sy in haer besem vant:
Een penningh met een kruys.

6. De vrouw die nam een brandt
En sy smeet de arme Dienstmaeght
De penningh uyt haer handt.

UHL. n°. 260 A.

3. Es fur gut schiffmann über Rein
auf einem gilgenblettlein [2])
das soll mein schifflein sein

4. Und da ich nüber kam
da kreiten alle die hanen
der helle tag brach an.

6. Er kam für liebes tür
die tür die was beschlossen
der rigel der was für.

7. Ach feinslieb, lass mich ein,
ich bin so lang gestanden,
ich möcht erfroren sein.

---

1) Het lied komt o. a. voor in het: „Enchuyser Lied-Boecxken" (c. 1650) bl. 106 en in het „Groot Hoorns . . . . . . Liedeboek I, 214; in het laatste onder den titel: „Switzenburg's Groet".

Het Groot Hoorns Liedeb. is waarschlk. uit het eerste kwart der 17e eeuw.

2) Over dat lelieblaadje zegt UHLAND in zijne Abhandlung bl. 242: „Auch ein Blumenschiffchen ist Verliebten bereit; das lange, hohle Blatt der Lilie gibt einen hübschen Kahn" enz.

3) Om plaatsruimte te besparen, laat ik de steeds terugkeerende regels weg.

28

7. Vrouw, dat magh soo niet syn,
Al wat ick in myn besem vant,
Dat docht ick, het was myn.

8. Daer sat een hoer en span
Al met een silveren spilletje
En ick weet er niet meer van.

1. Es sass ein eul und span
in einem finstern kemerlein.
Sie sach mich übel an.

In verschillende strofen wijken de beide teksten van elkander af; men vindt echter de meeste Duitsche strofen terug in een anderen Nederlandschen tekst [1]), onder den titel: »Amoureus gezang; stem: als 't begint". De twee eerste strofen luiden daar:

Ik voer al over de zee, wil je mee
Ik voer al over de zee
Al met een houte lepeltje,
Lepeltje, lepeltje, lepeltje,
Het steeltje brak aen twee.

Doen ick daer over quam, ja quam
Doen ick daer over quam,
Doen kraeyden alle de Hanen
— Van snelrebel en rompompom. —
Den dageraet ik vernam.

Het refrein van dezen tekst: »Van Snelrebel en rompompon" wordt zeer dikwijls gebruikt om de wijs van een lied aan te geven, vooral in de 17e eeuw. Vanwaar in de Nederlandsche teksten de meid komt, die een penning met een kruis vindt onder het aanveegsel, kan ik niet zeggen. Ik herinner mij alleen een sprookje te hebben gelezen, waarin verhaald wordt van een oud vrouwtje, dat op dezelfde wijze een geldstuk vindt, van het gevondene geld pannekoeken bakt, waarmede dan nog allerlei voorvalt, maar helder staat de zaak mij niet voor. Eindelijk moet nog tot deze soort gerekend worden een lied, dat voor zoover ik weet, alleen in het »Haerlemsch Oudt Liedboeck" [2]) voorkomt en niet door H v. F. of anderen werd herdrukt. Het lied is gesteld op de »stem: van de vroukens van Haerlem" en vangt aan met de regels:

Te Mey als alle de vogelkens singen
De bloemkens uyt der aerden springen.

---

1) In „Thirsis Minnewit" (II. 82). Dit liederboek is waarschlk. uit het begin der 18e eeuw.

2) ald. bl. 77.

Het behoort zeker tot de 16e eeuw, daar de eerste regel reeds in 1562 als »wijs" voorkomt [1]).

Maar hoe spoedig is al die vroolijkheid en levenslust verdwenen, wanneer de gevolgen van den vertrouwelijken omgang zich doen gevoelen! Treurig is dikwijls het uiteinde van die dartele meiskens en zwaar boeten zij den overmoed hunner krachtige jeugd. Zij sterven een rampzaligen dood of — erger nog — zij volgen den eens betreden weg, die ten verderve leidt. Een staaltje van een dergelijk uiteinde vinden wij b.v. in het lied van »Mooi Elsje" [2]). Het meisje bekent aan hare moeder, dat zij geen maagd meer is; deze vaart hevig tegen haar uit en de schuldige ruiter, die juist is aangekomen, wordt met deernis bewogen. Hij voert zijne geliefde te paard met zich, maar niet lang zal de tocht duren; want al spoedig begint zij te klagen:

»Zoet lief! wilt gij wat zachter rijden?
»Ik krijg zulke pyn al in mijn zyde."

De ruiter stak zijn paard met sporen,
Of hij mooi Elsje niet en hoorde.

Doe hij dat smalle pad ten einde kwam,
Zware arbeid [3]) kwam mooi Elsje an.

»En is hier niet een huisje dan,
»Daar ik een weinig in rusten kan?"

De ruiter ging daar een huisje maken
Van distelen, doornen, hooge staken.

Al in dat huisje was venster noch deur,
De ruiter hing daar zijn mantel veur.

»Zoet liefje! wilt gij wat van mij treden?
»Maar als ik ween, komt gij dan weder?"

En spoedig staat hij voor haar lijk. Ook in het Duitsch bestaat dit lied, maar de bewerking verschilt zeer van de onze [4]). Het schaamtegevoel, dat in de twee laatste van de door mij vermelde

1) Zie H. B. II, XXXII.
2) H. B. II, n°. 75.
3) In de oude bet. van: barensnood.
4) Simrock nam het op in zijne „Volkslieder" (n°. 40) onder den titel: „Von Farbe so bleich."

strofen der Nederlandsche bewerking zoo kiesch is aangednid, vindt men in het Duitsch ook, maar duidelijker uitgesproken:

Eh du solltest wissen der Jungfrauen Noth,
Eh wollt ich sterben den bittern Tod.

In de Deensche bewerking dezer stof, getiteld »Herr Medelvold" wordt »skjön Sidselille" eveneens door de weeën overvallen, terwijl zij met haren minnaar door het bosch rijdt. Hij biedt haar dan zijne hulp aan, maar zij antwoordt even als in de twee andere bewerkingen:

Langt heller jeg ligger paa Jorden død
End Manden skal see paa Qvindens Nød [1]).

Een ander meisje, dat door een paar minnaars in vreemde landen gevoerd is en na een langen zwerftocht weer thuis komt, wordt door haren vader verstooten en gaat wanhopig van daar [2]).

Gelijk wij reeds zagen, kwamen verschillende dezer liederen ook in het Duitsch voor en was het soms niet of zeer moeilijk uit te maken, welk der twee het oorspronkelijke was.

Van eenige andere, die tot deze afdeeling behooren, waarin dus ook jonge meisjes de hoofdrol spelen, kan echter met zekerheid worden gezegd, dat zij rechtstreeks uit het Duitsch vertaald of naar Duitsche liederen bewerkt zijn. Zoo b.v. van het lied van »des Swaven dochterlyn" [3]), en van een paar andere liederen uit het Antwerpsche Liederboek [4]). Wij vinden het eerste lied ook in het meergenoemde Haarlemsche Liedboek [5]) onder den titel »van een hups bruyn Elselyn"; de beide teksten verschillen nog al, maar zijn beide zeer zeker naar Duitsche voorbeelden bewerkt. Het lied bevat het verhaal van een meisje, dat onder de ruiters te Augsburg geraakt, dezen dobbelen om haar en hij die de meeste oogen werpt, voert haar met zich.

1) „Udvalgte Danske Viser" III, 363.
2) H B. II n°. 42.
3) A. L. n°. 29.
4) n°. 81 („een nyen liedeken") en n°. 68 („een nyen liedeken").
5) ald. bl. 76.

De noodlottige gevolgen blijven voor haar niet lang uit. Als staaltje deel ik hier een paar strofen van de Nederlandsche en Duitsche liederen mede.

A. L. n°. 29.	H. O. L. bl. 76.	UHL. n°. 257.
Des hadde een Swave een dochterlyn,	Het was een hups bruyn Elselyn,	Es het ein Schwab ein töchterlein,
Si en woude niet langher dienen;	Zy wou soo garen dienen / dienen / dienen /	es wolt nit lenger dienen,
Rock ende mantel woude si· haen,	Zy woude draghen mantel en rock,	sie wolt nur rock und mantel haben,
Twee schoenen met smale riemen.	Schoenen met smalle riemen / riemen / riemen /	zwen schuch mit schmalen riemen;
Ja schoon isser myn Elselyn.	Van flenterdomdent,	O! du feins mein Elselein.
	schoenen met smalle riemen.	

De plaats van het gebeurde, Augsburg, is behouden in de Nederlandsche bewerking, die overigens drie strofen minder telt dan het Duitsche lied. De tekst van het H. O. L. verschilt van dien in het A. L., gelijk ik reeds zeide. In het A. L. komt Elselyn in eene »stove, daer ruyters ende lantsknechten saten"; in het H. O. L. »daer drie lantsheeren saten". In dat laatste liederboek worden ook eenige strofen gewijd aan de beschrijving van het dobbelspel, welke niet in het A. L. voorkomen. Ook de woorden, die het meisje spreekt tot hem, die de meeste oogen heeft geworpen, komen in het A. L. niet voor

Dat ick u toeghevallen ben
En dat is immer ware / ware / ware,
Ick hebber noch wel een sustertje jonck,
Die gerieft de lantsknechts garen / garen / garen.

Ook n°. 31 van het A. L. is vertaald en wel naar het Duitsche lied, dat wij o. a. bij UHLAND (n°. 254) opgeteekend vinden; men vergelijke slechts de eerste strofen van beide liederen

Dat meysken opter laden lach,	Ain medlin an aim laden stand,
Si weende also seere:	es schrai überlaut:
Hadde ick nu eenen knaep,	het ich ainen jungen knaben,
Die mi dat luytken sloech	der mir die lauten schlug
Ende ic een kindeken van hem droech!	und ain klaines geiglin mit im trug.

Voor zoover ik kan nagaan, bevat de Nederlandsche strofe eene uitdrukking, die onverklaarbaar zou zijn, zoo men hare beteekenis niet uit het Duitsch kon afleiden. »Opter laden ligghen" is meen ik, geen Nederlandsch; daarentegen is het Duitsche »am laden stehen" (aan het venster staan) eene stereotype uitdrukking, die in de Duitsche liederen meermalen voorkomt. Het is de houding, waarin meisjes of vrouwen dikwijls geschilderd worden, gelijk wij in de romancen de edelvrouwen vaak »opten tinnen" of »op hogher salen" aantreffen [1]). Daar ook de overeenkomst der overige strofen te groot is om niet aan eene overname te denken, vermoed ik dus, dat het Nederlandsche lied eene vrije bewerking zal zijn van het Duitsche. Ook van n°. 68 (»een nyeu liedeken") zijn soms de gang van het verhaal en enkele regels niet te begrijpen dan na eene vergelijking met een Duitsch lied. Als bewijs zal ik hier eenige strofen laten volgen.

Ambraser Liederbuch n°. 112.	Antw. Liederboek n°. 68.
1. Es wollt gut jäger jagen, wolt jagen die wilden schwein, was begegnet im auff der heyde, ein frewlein in weissen kleide, ein zartes jungfrewelein.	Het voer een lantsknecht spaceren, So verre aen ghenen ryn; Wat vant hi aender heyden? Een maechdeken met witte cleyden, Hi groetese seer vriendelyck.
2. Er bat sie umb die liebe, ob sie sein bülin wolt sein, sie sprach von hertzen gerne, ihr seid mein morgensterne, ich will dich lassen ein.	2. Hi badt haer also seere Al om een slapen bi, Si sprac: van herten gerne, Du bist myn morghensterre, Och lief, slaept desen nacht bi mi.

---

1) Zoo lees ik in het Ambr. Liederb. n°. 13 „Das Megdlein an dem Laden stund" en n°. 77:

Was sahe ich nechten spate
an einem fenster stahn,
an einem kammerladen
. . . .
die hertzallerliebste mein.

Zoo ook in n°. 100:

Das Megdlein an dem Laden stund"
enz.

}. Und da es ward umb den abend,
wol umb die vesperzeit,
ler knab der kam gegangen,
.n seinem braunem mantel,
er ward gelassen ein.

3. Den dach quam ten eynde
Omtrent der vespertyt;
Die lantsknecht quam daer ghegainghen
Met sinen rooden wanghen;
Si hiet hem gods willecom zyn.

4 Da namen die zwey den mantel,
Sie spreyten den über sich,
du zwey die spielten des guten,
bis das erwachet die mutter,
Schlaff töchterlein! weckest mich.

4. Hi spreyde sinen mantel
Al in dat groene gras.
Si speelden een spel van goeden,
Die dochter. die wecte haer moeder;
Och lieve dochter, hoe wect ghi mi?

5. Slaft hertzliebe mutter!
ich wil nicht wecken dich,
die deck ist mir entgangen,
ich wolt sie gern wider langen,
Schlaff mütterlein noch als vor!

5. Ende soude ick u niet wecken?
Ghi en slaept noch niet so vast,
Myn decksels zyn mi ontvallen,
Ick moetse wederom langhen,
Och lieve moeder! nu slaept bi mi.

Elk zal kunnen zien, hoe de zorgeloosheid van den vertaler in de vierde strofe uitkomt. Hij heeft de twee eerste regels neergeschreven, omdat zij stereotyp waren in een minnelied, zonder er aan te denken, dat het minnende paar zich *in huis* bevindt, zooals blijkt uit de tegenwoordigheid der moeder en ook uit het vervolg van het lied (b.v. »Ghi hebt hem *inghelaten* / den lantsknecht al vander straten"). Wat beteekent ook de derde regel, zoo men hem niet met het Duitsch kan vergelijken? Hoe ongerijmd is de laatste regel der vijfde strofe en hoe duidelijk daarentegen diezelfde regel in het Duitsche lied. Ook in de andere strofen, welke ik hier niet mededeel, wijst alles op eene vertaling; de wijze, waarop het lied vertaald werd, doet mij denken aan mondelinge overdracht.

Van deze vertaalde of ontleende liederen keeren wij terug naar eene soort, die hier te lande reeds vroeg voorkomt; ik bedoel die liederen, waarin twee »gespelen" (speelnooten) in vertrouwelijk onderhoud worden voorgesteld. Nooit heeft het hart meer behoefte om zich te uiten, dan wanneer het van liefde vervuld is. En wel hem, die een »ander ik" gevonden heeft, voor wien hij het dikwijls overvloeiende hart kan uitstorten. Ook de middeleeuwsche dichters waren van die meening. Zoo lezen wij reeds in de Rose:

Ic rade u ende wille oec wel,
Dat gi enen vrient bejaget,
Die u help dragen, dat gi draget
Ende u si jonstech ende getrouwe;
Dien vertelt al uwen rouwe
Ende van minnen u prisoen,
Dese sal u grote raste doen
. . . .
Heeft u vrient oec therte seer
Van minnen, so prisic te meer
Sine geselscap sekerlike [1]).

DIRC POTTER was van hetzelfde gevoelen. Ook hij raadt hem, die zich weerloos tegenover de macht der liefde bevindt aan, »enen goeden, heymeliken vrient" te zoeken, trouw van hart, scherp van verstand, die den weg weet in liefdes doolhof, die een mismoedigen vriend kan troosten, wanneer deze alle hoop verloren waant, die verzoenend kan optreden in de »irae amantium", om kort te gaan:

Waermen wil die minne zoecken,
Daer moetmen des gheselles roecken. [2])

En zoo vinden wij ook in de liederen dikwijls twee vriendinnen, soms ook een paar vrienden bijeen, die elkander vertrouwelijke mededeelingen doen. Reeds onder de Oudvlaemsche liederen der XIV[e] eeuw treffen wij ze aan. In een daarvan verhaalt de dichter:

Ic quam ghegaen up enen dach,
Daer hoordic bliscap ende geclach
Twee frissche vrauwen driven.

Dit is dikwijls het geval in deze liederen; het eene meisje is vroolijk, het andere droevig [3]). Zij, die vroolijk van hart is, verwondert zich over de sombere stemming harer vriendin. »Hoe-

1) Zie vs. 2712 en vlgg.
2) Vgl. »der Minnen Loep" vs. 3825—3900.
3) Ook in dergelijke Duitsche liederen is dat zoo. UHLAND zegt dienaangaande (Abhandlung bl. 405): »Das Mädchen unterm Rosenkranz und das bleiche Trauernde zeigten sich bis daher nur gesondert. Treten sie zusammen, so ist es die ganze jugendliche Liebe, Lust und Leid, Sonnenschein und Wolke".

eer zijt gij veranderd" zegt zij, »hebt ge misschien den ring 'an uw liefste verloren?" Ware het slechts een ring! Zwaarder 'erlies heeft zij geleden en zij kan het voor hare speelnoot niet anger verzwijgen; haar vrijer heeft van een onbewaakt oogenblik gebruikt gemaakt en nu is zij wanhopig en klaagt:

Wat salic doen? o wach, o wi!
Het is te spade.

De vriendin heeft innig medelijden met de ongelukkige. »Ghespele" zegt zij:

Ghespele, ic wil u claghen.
Waer es dyn zuver ommecleit!
Nu moestu dinen arebeit
Lange alleine draghen.
Waer es dyns hertzen toeverlaet!
Ic can di, leider! ghenen raet
Ghegeven,
Wint up dyn haer, dyn guldin draet [1]);
Waer es dyn vruechdenryc ghelaet
Ghebleven?

Zwijgend volbrengt het meisje die droevige taak, maar de tranen vallen in het zand aan hare voeten en als zij handenwringend op dezelfde plek blijft staan, vat de troostende vriendin haar zachtkens bij eene der blanke handen en leidt haar met zich [2]). In een ander lied [3]) treffen wij denzelfden toestand aan. Ook daar ziet de dichter twee meisjes, welke zich buiten vermeien; maar de eene heeft tranen in de oogen; hare moeder is den minnaar niet gunstig gezind, zooals zij vertelt:

Myn boelken en derf niet comen naer,
Daerom is myn hertken dus swaer;
Ist wonder, dat ick truere?
Ende ic en mach niet gaen van haer
Ter veynster noch ter duere.

1) Maagden lieten het haar los hangen, gehuwde vrouwen bonden het op. Dat is het oude gebruik, waarop ook later dikwijls wordt gezinspeeld. Men vergel. de in H. B. II, XLI en XLII aangehaalde bewijsplaatsen.

2) Oudvlaemsche Liederen en Ged...... n°. 54.

3) A. L. n°. 149 „een oudt liedeken".

»Och lieve ghespele" waarschuwt de andere, »volg toch den raad uwer moeder" en met een zucht voegt zij er bij: »had ik dat ook gedaan

Ic waer wel maecht ghebleven."

De aanhef van het lied: »Te Andernaken op den Ryn/ Daer vant ic" enz. doet mij denken, dat er ook een Duitsche tekst van dit lied bestaan zal hebben; niets herinnert overigens daaraan. Naar alle waarschijnlijkheid moet ook dit »oudt liedeken" tot de 15e eeuw gebracht worden. Tot dien tijd zou ik evenëens een ander lied brengen, waarin men een paar vriendinnen samenziet:

Het ghinghen twee ghespelen
Breken ende lesen bloemen.
Daerbi daer stont dat groene wout,
Daer songhen die voghelkens jonc ende out;
Daer laghen die twee verhouden. (verholen?)

»Ghespele" hooren wij het eene meisje zeggen, »geef mij raad; een oud man vrijt mij, maar hij is kreupel en lam; wat zal ik doen?" En het antwoord laat zich niet lang wachten:

Nemet ghi enen sulken man,
So is uw sorghe sware;
Nemet enen jonghelinc
Een so welgheboren kint,
Die is u best ghename.

Huiswaarts gekeerd, zetten zij het gesprek voort, onbewust van de nabijheid van een luisteraar, den jongeling, over wien gesproken werd. Hij wil gebruik maken van de gunstige omstandigheden en draagt het meisje zijne wenschen voor, maar zij is beschaamd en wil niets van hem weten. Elders vinden wij drie vriendinnen op eene boschwandeling in gesprek.

Die een die weende seere,
Die ander hadde huebschen moet,
Die derde begonste tê vraghen:
Wat heymelyck boelschap doet. [1])

1) A. L. n°. 80.

Soms hebben deze liederen eene andere kleur en niet in alle weenen de meisjes om hare verloren eer. Eene uiterst luchtige opvatting der zaak hebben twee gespelen, welke wij in »een nyeu liedeken" [1]) aantreffen. Een jong gezel deelt ons daar mede, wat hij op een avond te negen uur in Haarlem te hooren kreeg, terwijl twee vriendinnen voor den regen schuilden en hij haar gesprek beluisterde.

De eene heeft der ander ghevraecht:
Segt mi, ghespele, sidi noch maecht?
Wilt mi die waerheyt segghen.
Ist saeck, dat mi die reden behaecht,
Het myn sal ick u weder segghen.

Hetgeen zij elkander dan mededeelen herinnert levendig aan het onderhoud der twee »snollen" Tryn Jans en »bleecke An" in Breeroo's meesterlijken Spaanschen Brabander, waar die twee elkander ook van A. tot Z. vertellen, hoe zij »in 't groote gilt" geraakten.

Voor vertaald houd ik een ander lied van twee »gespelen". Het voorbeeld is zeker n°. 53 van het Ambraser Liederbuch geweest. Om de wijze van bewerking te doen zien, kan het nuttig zijn de twee teksten naast elkander te plaatsen.

A. L. n°. 162.	Ambras. L. n°. 53.
1. Wie wil hooren een goet nieu liet En dat sal ic ons singhen? Mer dat te Wittenberch is geschiet Van also vreemde dinghen.	
2. Daer ghinghen twee gespeelken goet So verre aen gheen groen heyde, Die een die voerde eenen huebscen moet Die ander weende seere.	1. Es giengen sich aus zwo gespiele, wol über eine wiese war grüne, die eine furt ein frischen mut die ander trawret sehre.
3. Ghespele, wel lieve ghespeelken goet, Waerom weendeghi so seere? Mer weent ghi om us vaders goet, Oft weent ghi om u eere?	2. Gespiele, liebste gespiele mein, warumb trawrestu so sehre, Ey trawrestu umb deines vaters gut, oder trawrestu umb dein ehre?

1) A. L. n°. 207.

4. Ic en ween niet om myns vaders goet,
Ick en ween niet om myn eere;
Wi twee, wi hebben eenen lantsknecht lief,
Ryck God! wie sal hem werden?

5. Ghespele, wellieve ghespele goet,
Laet mi den lantsknecht alleene,
Ick sal u mynen broeder gheven,
Myns vaders goets een deele

6. Och dynen broeder en willic niet,
Noch dyns vaders goet een deele,
Ic hebbe veel liever myn soete lief
Dan silver oft root gulden.

7. En neme ick dan die rycke,
So truert die suyverlycke,
Die rycke wil ic laten varen
Ende nemen die suyverlycke.

8. Een luttel goets is haest verteert,
Dan heeft die liefde een eynde,
Dan zyn wi twee noch jonck ende sterck,
Meer goets mach ons ghewerden.

9. Hi nam dat maechdeken bider hant,
Bi haer sneewitte handen,
Hi voerdese door [1]) dat groene wout
Dat groene wout ten eynde.

10. Daer vonden si twee een bedde
Van peerlen ende van siden,
Adieu, adieu, myn soete lief,
Het gaet sich aen een scheyden.

11. Maer die dit liedeken eerstwerf sanck,
Hi hevet wel ghesonghen,
Hi hevet alle vroukens lief,
God scheynde die verraders tonghen

3. Ich trawr nit umb meines vatters gutt
ich trawr nicht umb mein ehre,
Wir zwei haben einen knaben lieb,
daraus können wir uns nicht theilen.

4. Und haben wir zwey einen knaben lieb,
können wir uns daraus nicht theilen,
Ich wil dir geben meines vaters gut
darzu meinen bruder zu eigen.

5. Der knab stund unter einer linden,
er hört der red ein ende,
Hilff reicher christ von himmel hoch!
Zu welcher sol ich mich wenden.

6. Wend ich mich zu der reichen,
So trawrt die seuberliche,
Ich wil die reiche fahren lan,
wil behalten die seuberliche.

7. Und wenn die reiche das gut verzehrt,
so hat die lieb ein ende,
wir zwey wir sind noch jung und stark,
gros gut wöllen wir erwerben.

8. Es nam sie bei iren schneeweissen henden
er fuhrt sie durch den grünen wald,
des grünen waldes ein ende.

9. Er führt sie an das ende,
da er seine mutter fand,
ach mutter, liebste mutter,
das megdlein ist mein allein.

10. Er gab ihr von gold ein ringelein,
an ihr schneeweisse handt,
sihe da du feins brauns megdelein,
von dir wil ich nicht wenden.

---

1) Zeker aldus in plaats van het *voor* in den tekst.

11. Sie gab ihm wieder ein krentzelein,
Von gold, dabey er ir gedencken solt,
Ich hab euch lieb im hertzen mein,
Von euch wil ich nicht scheiden.

Reeds de eerste strofe van het Nederlandsche lied noemt eene Duitsche stad als tooneel der gebeurtenis; tevens wijst die strofe zeer zeker een volksdichter als bewerker aan: die aanhef toch is bij hen stereotyp. Verder ziet men, dat er niet de minste samenhang bestaat tusschen str. 6 en 7 van het Nederlandsche lied; òf de bewerker heeft het lied niet goed onthouden of begrepen òf er is eene strofe uitgevallen. Dat blijkt duidelijk uit het Duitlied, waar de gedachtengang geleidelijk voortgaat. Ook is in str. 10 het »bed van paarlen en zyde" in een bosch uiterst verdacht; waarschijnlijk werd deze strofe uit een ander lied overgenomen en door den Nederlandschen bewerker hieraan toegevoegd, omdat hij zich het slot van het Duitsche lied niet herinnerde en toch een slot aan zijn lied moest maken.

Niet zoo talrijk als de liederen van twee »ghespelen" zijn die, waarin een paar »ghesellen" optreedt. Wij treffen er twee aan onder de Oudvlaemsche liederen der 14e eeuw en een in het Antwerpsche Liederboek. Ook het gesprek dezer vriendenparen is gewoonlijk »van vrouwen ende van minne." Zoo treffen wij in een dier liederen een paar gezellen aan, wier stemming zeer verschilt. De een is mismoedig. Hij meent, dat zijne liefste niet van hem gediend wil zijn, omdat hij arm is.

. . . haddic ghelt, ic hadde wint,
Ic came al omme voort.

zegt hij: De ander noemt dat eene lage opvatting. Wie zijne zinnen op het geld of op het drinken zet, is niet veel waard volgens hem. Maar zijn makker wordt niet overtuigd. »Zoodra gij door de liefde rijk geworden zijt, moogt gij het mij vertellen" zegt hij, »dan zal ik mij weer tot de liefde begeven, maar voorloopig laat ik haar varen en wil trachten rijk te worden [1]). Blijk-

1) Oudvl. L. en Ged. der XIVe en XVe eeuw n°. 54.

baar wil de dichter hierin de »dorperlike" (materialistische) en de »hovesce" (idealistische) opvatting der liefde tegenover elkander stellen. In een ander lied klaagt een beschroomd minnaar zijn nood aan een vriend. Sedert hij haar gezien heeft, is zijne vroolijkheid verdwenen en des nachts kan hij niet slapen. »Richt u dan tot haar" zegt de vriend. »Ik kan het niet van mij verkrijgen," antwoordt de minnaar, »want zoodra ik in hare nabijheid kom, zinkt de moed mij in de schoenen." En telkens keert datzelfde thema terug.

A. Salsi mi aldus vreimde bliven?
In weet, hoe ict gheliden sal!
Salsi mi daerom van huer driven,
Of ict haer durste zegghen al?
B. So si dan coen!
A. In dars niet doen.
Hoe sal myn dienst an huer becliven?
B. So sprec huer an!
A. Ick wil, in can;
Eer icse zie,
So hueghes mie,
Comicker bi, mi vreeses dan [1]).

Ook in het derde lied vinden wij twee gezellen, waar de een zijnen door de liefde gekwelden makker moed inspreekt.

Ghesellc, wellieve ghesselle,
Leeft voort op goeden troost!
Hi leyt dicwils ghevangen,
Die namaels werd verlost.

en de ander beurt het hoofd weer op:

Ic wil mi gaen verhueghen,
Vaert wech mynder herten pyn;
Het is in haer vermoghen,
Het mach noch anders zyn [2]).

Onder in de Hor. Belg. opgesomde »Liederanfänge" treffen wij

---

1) t. a. p. n°. 91. Dit lied is echter niet echt Vlaamsch; in het hoofdstuk over de Minneliederen besprak ik de categorie, waartoe het behoort.
2) A. L. n°. 131.

er eenige aan, welke zeker tot de liederen van deze soort behoorden. Zoo lezen wij b.v.:

Het ghinghen twee ghespelen goet
Aen gheenre wilder heyden [1]).

Het reden twee ghespelen goet
Ter heiden plucken bloemen;
Die een die reet al lachende uit,
Die ander die was droevich [2]).

Het waren drie ghespeelkens vroech opghestaen [3]).

Ook deze liederen kennen wij dus slechts ten deele, want waarschijnlijk zijn er wel meer geweest, waarvan ook zelfs geen regel is overgebleven.

Zagen wij alzoo een der twee »ghespelen" gewoonlijk (en met recht) droevig gestemd — daar waren er toch ook, wier gelukkiger lot hen in staat stelde anderen te troosten. Liep het ook ongelukkig af met vele onbezorgde, loszinnige meisjes, anderen waren gelukkiger en konden de speelnooten op hunne bruiloft noodigen. Ongeveer een twaalftal liederen verhalen ons van huwelijks-aanzoeken, van bruiloften, van onhandige bruidegoms en wat dies meer zij. Een zeer geliefkoosd mikpunt voor den volksspot was de verliefdheid van een oud man of eene oude vrouw; immers »oud mal gaat boven al," zeide het spreekwoord. Zeer lang hebben dergelijke liederen zich staande gehouden en nog zijn zij niet vergeten; die levenskracht geeft recht om te onderstellen, dat er vroeger meer geweest zullen zijn dan de enkele, die men nu nog onder de oude liederen aantreft. Een aardig staaltje van deze soort lezen wij alweder in het Antwerpsche liederboek [4]). Vermakelijk is de tegenstelling tusschen de vleiende, smeekende taal des grijzen minnaars en den onbewimpelden afkeer en ronde weigeringen van het meisje.

---

1) H. B. II, XXVI. (15e eeuw.)
2) H. B. II, XXVI. (15e eeuw)
3) H. B. II, XXVII. (1540.)
4) n°. 37.

Een oude man sprack een meysken an:
Schoon lief, wildi beteren myn verdriet?
Neenic, seydose, lieve Jan!
Van uwen biere en dorst my niet.
T'is beter, dat ghi van mi vliet,
Ghi doet doch al verloren pyn,
Myn boelken moet een jonck man zyn.

Schoon lief, ick soude mi geerne paren,
Waert u beliefte nu ter tyt.
Spreect een oude quene van tseventich jaren,
Oudt ende verrompelt, alse ghi zyt.
Aen u en is doch gheen profyt,
Ghi en tapt niet dan verschaelden wyn,
Myn boelken moet een jonck man zyn.

En in dien trant gaan zij voort.

Dikwijls is het meisje te trotsch en wijst zij een minnaar af, omdat hij niet rijk of aanzienlijk genoeg is. Zoo zegt een afgewezen vrijer:

Si sach mi over de oxel an,
Si seyd: ic waer geen edel man,
Ic en waer niet haer gelike,
Si wil hebben een edel man
Een schoon ende oock een rycke!

Uhland heeft dit lied in zijne verzameling opgenomen (n°. 154 C.) en het eene plaats gegeven achter eene Hoog- en eene Nederduitsche bewerking er van. Indien men de drie teksten vergelijkt en vooral de vijfde strofe van het Nederlandsche lied nagaat, zal men, meen ik, tot de slotsom komen, dat ons lied naar de Duitsche voorbeelden bewerkt is, hoewel het geen van beide op den voet volgt.

Ook elders komt ons diezelfde toestand voor. Een brouwersknecht heeft te hoog gekeken en hoewel het meisje hem niet ongenegen is, maakt zij toch bezwaren wegens den staat zijner financiën.

Si sprack: ghy syt myn utvercoren,
Maer ic hebbe vreese van myner vrienden toren,
En uwen staet en souts niet wel vermuegen
Scaerlaken coersen te dragen naer myn behoort,
Met fleweele geboort om myn verhuegen [2]).

---

1) A. L. n°. 84. 2) A. L. n°. 216.

Vroeger maakten wij reeds kennis met het lied aanvangende:

Ic clommer den boom al op,
Die mi te hooge was [1]).

waarmede ook een minnaar werd bedoeld, die naar een te hoog huwelijk stond. Soms komen die al te kieschkeurige meisjes er echter slecht af. Een aardig voorbeeld daarvan levert ons het lied »Van fiere Marienette." Ik heb geene bewijzen kunnen vinden, dat het lied reeds in de 16e eeuw bekend was, maar naar den inhoud en den vorm te oordeelen, zou ik het toch zonder aarzelen tot dien tijd brengen. H. v. F. nam het niet op en in geen ander liederboek van vroegeren of lateren tijd trof ik het aan. Ik laat het daarom hier volgen.

Van fiere Marienette [2]).

1. Wy hebben in onsen Lande
Een soo verweenden Kindt,
Zy en wil niet hylicken,
Fiere Marienette!
Om gheenderleye dingh.

2. Zy en wil den Coningh niet
Met zyne kroone,
Noch zy en wil den Docter niet,
Fiere Marienette!
Al is hy schoone.

3. Zy en wil den koopman niet
Met zynen grooten goet,
Noch zy en wil den edelman niet,
Fiere Marienette!
Al draeght hy hooghen moet.

4. Zy en wil den ackerman niet.
Met al zyn erven,
Noch so wil dat meysken,
Fiere Marienette!
Gheen maghet sterven.

5. En dat verhoorde een Vlamingh.
Soo hupschen Vlamingh fyn,
Hy liet syn kouskens hackelen,
Fiere Marienette!
Syn kolder snyen.

6. Hy sag daer een moy meysken staen:
O Meysjen, waert ghy myn!
Ic wil met dezen Vlamingh.
Fiere Marienette!
Gaen trecken uyt den lande.

7. Wy hebben in onsen Lande
Noch seven molens stout,
Die anders niet en malen,
Fiere Marienette!
Dan silver en roodt Goudt [3]).

---

1) H. B. n°, 112, 113.

2) Ik trof het lied slechts in het »Haerlems Oudt Liedboeck" (bl. 67) aan. De wijze staat niet vermeld; ik vermoed dus, dat die zeer bekend was.

3) Deze stereotype uitdrukking is misschien aan het Duitsch ontleend. Zoo leest men bij UHLAND n°. 82 A. en B. onder het opschrift "Goldmühle" strofen als:

8. Gheeft my daer myn koffer
Met mynen zyden bande,
Wij hebben in onsen Lande,
Fiere Marienette!
Noch seven molens fijn.

9. Doen zy te Ceulen quamen,
Te Ceulen aan den Rhyn:
Segt my nu, hupsche Vlamingh,
Fiere Marienette!
Waer dat u molens syn.

10. Ick weet van gheene Molens,
Maar van een grooten stock,
En wilt ghy noch wat kaeckelen,
Fiere Marienette!
Dien kryght ghy op uw kop.

11. Waer ick in mynen lande,
Daer ick van daene koom,
Ick sou my dan wel lyen,
Fiere Marienette!
Al met een Borghers soon.

Elders verkiest een Utrechtsch meisje een kreupele uit al hare vrijers, omdat zijn geld haar zijne kreupelheid doet vergeten. Het lied vangt aldus aan: [1])

Te Uitert voor die poorte
Daer woont een meysken fyn,
Dat woude niemant hebben,
Het soude een creupelken syn.
Dat creupelken heeft goet ghelt, goet ghelt,
Dat meysken is fyn.

Met dien quam daer een schoenmaker:
Meisken, woudi mi?
Neen ghi seidesi, pickedraet!
Ghi syt mi ooc veel te quaet,
Het sal een ander syn.
Dat creupelken heeft goet ghelt, goet ghelt,
Dat meysken is fyn.

En zoo komen de snijder, de bakker en de koster en elk op zijne beurt vraagt: »Meisken, woudi mi?" maar allen gaan met de kous op het hoofd naar huis en het creupelken zal bruigom zijn. Niet

---

Dort niden in jenem Holze
leit sich ein mülen stolz
sie malet uns alle morgen
das silber, das rote golt.

of

Se vern in jenem Frankrike
dar licht ein möle stolt
de malet alle morgen
dat sülver, dat rode golt

1) H. B. II, n°. 114.

zooveel keurs heeft een ander meisje, wier bruidsvaart wij in een paar liederboeken verhaald vinden. Ik laat het bedoelde lied hier volgen; het is weinig of niet bekend en der overname wel waard.

»Een nieuw amoureus Liedeken/ Stem: Aenhoort gy Vryers en jonge enz. [1])

1. Een Meysken aen een Revierken sat,
Soo schoon sy was/
Sy sat en verbeyden haer soete lief/
Int groene gras.

2. Sy sag een scheepje komen zeylen
Soo diep in zee,
Haer hertjen verheugden van binnen so seer,
Sy en treurden niet meer. (l. mee)

3. Och schipper/ sey sy, schipper myn/
Waer wilstu zyn?
Ick wou dat ick waer te Londen aen 't landt
In de koele wyn.

4. Dat Meysken is in syn scheepken getreden,
Fris/ wel gemoet,
Och Schipper, ick heb den honger so groot,
Hebstu geen broot?

5. Bier en broodt heb ick genoeg/
Tot dyner behoef;
Een beddeken om te slapen, soete Lief!
Komt in den Roef.

6. Sy zeylden so meenigen nacht en dag/
So diep in zee/
Totdat sy quamen te Londen aen 't landt
Aen de schoone steê.

7. Sy syn te Londen aen Landt getreden/
Al in de wyn,
Haer Vader en Moeder deden haer soecken:
Waer mach sy syn?

8. Haer Vrienden en Magen deden haer schelden
Om eenen Man;
Al ben ick een Schipper syn vrouken geworden,
Wat leyt daer an?

Ofschoon wij dit lied dus eerst in de 17e eeuw aantreffen, behoort het zeer zeker minstens tot de 17e eeuw. De aanvangsregel komt reeds voor als »wys" van een ander lied in een geestelijk liedboekje [2]), dat vóór of omtrent 1570 gedrukt moet zijn en

1) J. Vriends Verliefde of Klagende Minnaer (1698) bl. 93. Ook in het H. O. L I. 65. (Stem: Waer willen wy nu enz.)

2) »Een nieu Gheestelyck Liedtboecken..... ghemaect van een blinde Dochter ghenaemt *Soetken Geryts* van Rotterdamme gheboren" etc. Achter die liederen bevindt zich een cort verhael" over het uiteinde van S. G. en daaronder: »Gheschreven tot Hoorn

eveneens in een ander [1]), dat in 1599 het licht zag. Ik weet niet, of het mijnen lezers zal gaan als mij, die na de eerste lezing van dit lied er meer in zocht, dan er waarschijnlijk in is.

Het is waar, dat meisje aan den oever der zee [2]) wachtend op haren geliefde, die plotseling uit zee opdagende schipper, dat haastig en onvoorwaardelijk zich overgeven aan dezen, die »meenige nacht en dag," welke zij op zee doorbrengen, dat alles herinnert aan de sagen- en sprookjeswereld, waarin vroegere liederen ons binnenleidden. Werkelijk treden in Deensche en Duitsche liederen niet zelden watergeesten op, welke meisjes met zich voeren; bij de bespreking van het Halewynlied is ons dat ook gebleken. De liederen »waaraan dit Nederlandsche lied mij een oogenblik herinnerde, zijn b. v. het Deensche lied: Agnete og Havmanden" [3]) en eenige Duitsche als: »Wassermans Braut," »de Waterkeerl in der Ja (Jade) [4]) enz. Deze liederen verhalen van een meisje, dat door een watergeest wordt medegevoerd, maar hebben overigens niet de minste overeenkomst met het Nederlandsche lied. Een oogenblik heb ik gemeend, dat het geen bloot toeval kon zijn, dat het meisje in ons lied naar Londen gaat en dat b. v. Agnete in Engeland schijnt thuis te behooren [5]). Maar ik heb dat vermoeden toch spoedig laten varen, omdat met »Engeland" waarschijnlijk slechts een fabelachtig land bedoeld wordt [6]). Het laat zich toch ook niet denken, dat in ons lied niets meer zou zijn overgebleven, dat aan sagen of sprookjes herinnert en

ut begeerte van Soetgen Gerritsdochter. Den 26 Decembris. Anno 1572." De dichteres was toen dus reeds overleden en zij zelve zal, gelijk alle liederdichters, de wijzen van hare liederen hebben aangegeven.

1) „Sommighe Nieuwe Schriftuerlicke Liedekens.... door F. v. Str. Tot Leyden ghedruct voor Franscoys van der Straten den Jongheren / Int Jaer 1599.

2) Want dáár en niet „aan een rivierken" zit zij, zooals uit str. 2 en 6 blijkt. Ook uit den naam Londen?

3) Udvalgte Danske Viser en ook in het „Dansk Laesebog" van Flor. bl. 70.

4) Zie Böhme bl. 181—187.

5) Het meisje in het Deensche lied woont bij den „Havmanden" op den bodem der zee en nu lezen wij o. a.

Agnete hun sad ved Vuggen og saug,
Da hørte hun Englands Klokker klang.

6) Later meer daarover.

bij een zoo groot gemis aan punten van overeenkomst gaat het niet aan eene gelijkenis vast te stellen of zelfs maar verwantschap te willen aantoonen. Ik heb mijne twijfelingen niet voor mij willen houden, maar het nuttiger geacht ze mede te deelen. Ook hieruit kan men weer zien, hoe licht men bij een onderwerp van dezen aard verzeilt op, wat ik zou willen noemen »de annexatie-klip." Bezig met nasporingen op het veld der letterkunde en tuk op het ontdekken van aanwijzingen, die het rechte spoor doen vinden, waant men al licht meer te zien, dan er werkelijk te zien valt.

Op eene bruiloft brengt ons »een nyeu liedeken," [1]) waar een wever op het feest zelf onaangenaam nieuws omtrent zijne bruid verneemt. De bloedverwanten van het meisje loopen beschaamd weg, zij zelve wordt door den vertoornden bruidegom in een kelder opgesloten en eerst 's avonds weet men hem te overreden de booze aantijgingen niet te gelooven en zijne bruid weer tot zich te nemen. Dorst deze bruidegom zich wel te doen gelden, elders treffen wij bruigoms of minnaars aan, welke aan al te groote bedeesdheid lijden. Zoo b. v. in een ander »nyeu liedeken" [2]): een uiterst voorkomend meisje heeft een beschroomd jonkman overgehaald haar te huwen. Maar als het gewichtige oogenblik nadert, wordt het hem bang te moede.

Ten eynden soo was hi te vreeden,
Hi souse trouwen onghespaert,
En doen beefden hem alle zyn leeden:
Hoe hebbe ic mi aldus beswaert!
Ja, ja, hi en derf niet comen,
Ja, ja, hi is vervaert!

Als men die bruyloft sou gaen houwen,
Ende die vrienden waren vergaert,
Het meysken sprac: »ghi moet mi trouwen,"
En doen craude hi sinen baert.
Ey, ey, hi en derf niet comen,
Ey, ey, hi is vervaert!

1) A. L. n°. 214.
2) A. L. n°. 183.

Die bruyt die is te bedde ghegaen,
En sy sprack: »lief, compt herwaert!"
Doen ghinck hi in een hoeck staen
En Hennen toochde synen aert,
Ja, ja, hi en derf niet comen,
Ja, ja; hi is vervaert!

En zoo blijft hij in zijn hoek staan met betraande oogen en een bezwaard hart.

Nog onhandiger dan hij zijn een paar andere minnaars. Het eene lied [1]) vertelt ons van een rijken boerenzoon, die door een aardig meisje op hare slaapkamer ontvangen wordt; Morpheus is hier Cupido echter te sterk.

Doen hi bi dat meysken onder quam,
Die ruyter viel in vake,
Al hadde die nacht een jaer lanck gheweest,
Hi hadde hem altemael doorslapen.

Tsnachts, omtrent der middernacht
Dat meysken keerde haer omme,
Dat dedesi al om haer soete lief,
Oft hi daeraf yet hadde ontspronghen [2]).

1) A. L. n°. 63.

2) Deze kunstgreep komt meer voor in de liederpoëzie. Zoo leest men A. L. n°. 97.

Wel op, ridder coene!
Sprack si, dat meysken fyn,
Keert u herwaerts omme,
Mi wect een wilt vogelkyn.

En in WILLEMS' Oude Vlaemsche Liederen n°. 61.

Tsnachts omtrent die middernacht
Ontspranc dat machdeken:
Staet op, o ridder boude!
Vaert jagen inden woude,
Die vogelen wecken my.

Ook in de Italiaansche volkspoëzie zijn verhalen van slaperige minnaars een geliefkoosd onderwerp.

Zoo lezen wij o. a. bij d'Ancona (La Poesia Popolare Italiana bl. 22 vlgg. de volgende samenspraak:

— O dormiglosio, forte addormentato
Già non sia amante per donna acquistare.
Stanotte mi levai, vennit' a lato,
Credendomi con teco solazare:
Tu eri tanto forte adormentato,
Che già mai non te pote' esvegliare. —
— Gentil Madonna, non me biasimate, enz.

Maar die kleine list mag niet baten en als de boer den volgenden morgen wil heengaan, wreekt het meisje zich door hem een toepasselijk ontbijt voor te zetten:

Dat meysken maecte hem eenen haveren bry
In eene verroeste panne.

Een dergelijk lied als het voorgaande vond ik in een paar liederboeken uit den aanvang dezer eeuw [1]). Vorm en inhoud brengen mij er toe het voor een 17e eeuwsch lied te houden, al heb ik de aanvangsregels:

Het salder geen zeven jaeren meer duuren,
Dat weet ik wel.

nergens aangetroffen als »wys" van een ander lied.

Ook hier wordt ons verhaald van een nachtelijk bezoek:

Het knaepje doen hy uitging,
Hy roerde den ring,
't Meisje stond in haer hembje op,
Zy liet hem in.

En wat is zijn eerste werk, nu hij binnen is? Hij gaat op een stoeltje zitten en begint zijne schoenen te ontbinden. Dat werkje houdt hem bezig tot middernacht; daarop komen de kousebanden aan de beurt en ook dat gaat zoo langzaam, dat de dageraad zich begint te vertoonen, als hij eindelijk gereed is.

Eer hy zyn broek ontbonden had,
De zon kwam op.

en hij wekt het meisje, dat ondertusschen in slaap gevallen is, maar hem nu op onzachte wijze het huis doet verlaten, zoodat hij in den dauw terecht komt. Dat bad zal hem goed doen meent zij:

Leg hier, leg daer nu in den douw,
Die koude douw,
Als gy weer uit vryen wilt gaen,
Zoo spoeje wat gouw.

---

1) De Zingende en Spelende Dienstmaagd (c. 1824?) bl. 49 en: De Oost Indische Theeboom (1818) bl. 50.

En hij slaat dien raad niet in den wind, want:

Het knaepje weer uyt vryen ging,
Hy repte hem zoo,
Hy sliep by dat moye meysje
Int haverstroo.

In de voorgaande bladzijden trachtte ik een beeld te schetsen van de volksmenigte, welke de liederen ons voor oogen brengen. De verschillende standen, mannen en jongelingen, vrouwen en meisjes, wij zagen ze achtereenvolgens in groepjes, bij paren of ook wel alleen.

Zorgelooze levensvreugd sprak uit de meeste dier liederen en toch hoorden wij daarvan nog niet alles. Nergens vertoonen zich die onbezorgdheid en die genotzucht, welke geene palen kende, in hoogere mate dan in de liederen der »gildekens"[1]).

Hetzij wij hen alleen aantreffen, platzak en toch vroolijk, of hunne feesten bijwonen of hen vereenigd zien tot een gilde, waarvan Sint Reyn-uit en Sint Noy-werc schutsheiligen waren, altijd weerklinkt de lach van onbezorgde vreugd, altijd hoort men opwekkingen tot genieten en vroolijk zijn, altijd zijn zij bezield met hetzelfde voornemen: have en goed door de keel te jagen of gelijk zij het zelf — zeker niet fijn, maar daarom niet minder plastisch — uitdrukken: »tghelt duer de billen te slaen".

In verschillende liederen, welke wij nu zullen nagaan, worden zij ons geteekend[2]). Reeds onder de Oudvlaemsche liederen der 14e eeuw treffen wij er een drietal aan.

In het eene zien wij een minnaar, die door zijn meisje verstooten is, omdat hij have en goed verkwist heeft; hij zal er zich echter niet dood om treuren en besluit zijn lied dan ook in dien geest:

1) Kiliaen vertaalt het woord zeer juist met: nepos, decoctor. Het Nederlandsche woord vereenigt ongeveer deze begrippen in zich: verkwister, doorbrenger, slemper, pretmaker.

Ook de vorm „ghilde" komt nog al eens voor in vrij wel dezelfde bet. Kiliaen i. v. ghilde = liberalis, prodigus aeris en (vetus) meretrix.

2) O. V. L. n°. 41, 45, 49; A. L. n°. 17, 50, 51, 54, 78, 155, 166, 169, 171, 174, 209, 215; Willems n°. 239 en andere liederen, welke ik zal noemen.

Nu wilwi vroilic zinghen,
Scamel zonder ghelt;
Even also wyt duerbringhen,
So hebben wyt wel bestelt.
Here God, die allen commer velt,
Wilt ons van zorghen dwaen.
Wel op, wel aen!
Wat saelt ghesneift?
Die syn lief verloren heift,
Wi willent zouken gaen [1])

Niet zoo welgemoed ondor zijn geldgebrek is een ander

Gave ons God des ghelts ghenouch,
So mocht wi vroilic zinghen;
Met vreuchden staen na ons ghevouch [2])
Ende zorghen laten springhen.
Nu moet ic mi met zorghen minghen,
In hebbe gheen ghelt in myn behoet.
Adieu, adieu solaes [3]).
enz.

Elders wekt een arme drommel zijne kameraads op tot vroolijkheid:

Gheldeloze, volghet mi!
Wi willen zinghen een vroylic liet,
So wie dat riker es dan wi,
Die nes van onsen lieden niet [4]).

Zeer bekend was ook een dergelijk lied uit het Antwerpsche Liederboek, dat waarschijnlijk uit de 15e eeuw dateert [5]). Een »ghildeken" verdiept zich in gepeinzen over den tijd, toen hij nog met vollen buidel rondzwierde en op de bierbank placht te zitten. Nu is al zijn vroolijkheid verdwenen. Hij zou wel gaarne vroolijk zijn, maar hij kan niet en dus zingt hij

Gheldeloos, ghi doet mi pyn,
Al myn vruecht doet ghi verdroogen,
Ick soude so gaerne vrolyc zyn,
Woudt mynen buydel gedooghen,

1) O. V. L. n°. 41.
2) Zeker aldus voor het „ghenouch" van den tekst.
3) O. V. L. n°. 45.
4) ald. n°. 49.
5) n°. 51. „een oudt liedeken".

Eene enkele maal komt hij nog wel ter taveerne, maar spoedig sluipt hij stilletjes weer heen om de vroegere drinkgezellen niet te ontmoeten. Alles heeft hij verdronken en niemand borgt hem meer. Kenschetsend voor het land, waar veel gegeten en gedronken wordt, zijn de luchtkasteelen, die de arme drinkebroer zich bouwt. Wat zou hij wel gaan doen, indien zijne beurs weer eens gevuld ware? Hij zal het u zeggen:

Eten ende drincken is myn motyf,
Te sitten metten vollen balghe,
Als ict ghebrenghen can int lijf,
Vor die dore en staet gheen galghe.

Diezelfde idealen treft men aan in een ander lied van het Antwerpsche Liederboek [1]).

Al ben ic van den scamel ghesellen,
Y! nochtan so willic vrolic zyn,
Van thienen, van vieren so wil ict stellen
En drincken den hupschen coelen wyn.
Hi! laet ons drincken en clincken
En laet ons maken den dobbelen haen [2]),
Myn keelken moet wynken drincken,
Al sou myn voetken baervoets gaen.

Vooral die laatste regels teekenen het »ghildeken"; geen schoenen aan de voeten, maar toch den kroes in de hand! En in dien geest gaat hij voort:

Wel eten, wel drincken, dat doet mi specken,
Verstaghet al mynen sin,
Een potteken drincken, een potteken lecken,
Daer staet al myn leven in.
Hi! laet ons drincken en clincken
enz.

Letterlijk, ofschoon vrij gebrekkig, uit het Duitsch vertaald is

1) A. L. n°. 174 „een nyeu liedeken".
2) Bij Kiliaen. „den haen maecken" = Omnia pro imperio agere, cristos erigere". Hier meer in de bet. van ons: „het heertje spelen, „den heer uithangen".

»een oudt liedeken" dat ook tot deze klasse behoort [1]). Ik zal slechts eenige strofen aanhalen omdat duidelijk te maken.

UHL. n°. 213.

l. Ich wil mein gut verprassen
nit schlemmern fru und spat,
ınd wil ein sorgen lassen
lem es zu herzen gat;
ch nim mir ein ebenbild
›ei manchem tierlein wild,
las springt auf gruner heide,
ȝod bhut im sein gefild.

A. L. n°. 166.

4. Ic wil hem laten sorghen,
Die dat ter herten gaet,
Myn gelt wil ic verbrassen,
Versluymen vroech ende spae,
Ende ic ben even bli
Bi die menighe waer dat si,
Het springhet opter heyden,
God behoede zyn geschil.

De laatste vier regels zijn in de Nederlandsche bewerking niet veel meer dan onzin; »ebenbild" is weergegeven door: »even bli", het »Nederlandsche »bi die menighe" vindt men in het Duitsche »bei manchem (tierlein)" terug enz. Maar elk zal het zelf kunnen nagaan, evenals in de volgende strofen.

10. Drei würfel und ein karte
las ist mein wapen frei.
Sechs hubscher frewlein zarte
ın ieklicher seiten drei

6. Drie worpen inder caerten,
Dat is die wapen myn,
Ses huebsche vroulyns hertzen,
Op elcke side drie.

Str.	10	van	het	Duitsche	lied	=	str.	6	van	het	Nederl.
»	8	»	»	»	»	=	»	7	»	»	»
»	6	»	»	»	»	=	»	8	»	»	»
»	7	»	»	»	»	=	»	9	»	»	»
»	9	»	»	»	»	=	»	10	»	»	»
»	11	»	»	»	»	=	»	11	»	»	»

Daarna volgt in het Nederlandsche lied nog eene strofe van den omwerker. De laatste regel van str. 11 is in daar weer onduidelijk; uit het Duitsch kan echter blijken, hoe men er toe kwam. De vier laatste regels luiden aldus:

Duitsch
str. 11, 5—8.

s ist nit allzeit gleich,

Nederlandsch.
str. 11, 5—8.

Het en will niet zijn ghelijck,

1) A. L. n°. 166. Het origineele Duitsche lied bij UHL. n°. 213 en in het Ambraer Liederbuch n°. 97.

ich bin nit allweg reich,	Ic en ben ooc niet so ryck,
ich muss der zeit erbeiten,	Ic moet den tyt verbeyden.
bis ich das glück erschleich.	Ende verwachten dat goet arffelic.

Vanwaar dat »arffelic"? Ik vermoed, dat de bewerker het Duitsche »erfleich" (of erſchleich) voor het Nederlandsche »erfelyck" heeft aangezien of misschien ook dien Duitschen vorm niet begrepen en er een ongeveer gelijkluidend Nederlandsch woord voor in de plaats gesteld heeft. Zijne vertaling van »gefild" (str. 4) door »geschil", waar hij de f waarschijnlijk voor eene ſ aanzag is een analoog geval en niet minder slordig.

Van andere Nederlandsche liederen zijn slechts fragmenten bewaard gebleven. Mone gaf eenige strofen uit, welke blijkbaar tot dergelijke gildekensliederen hebben behoord [1]) zoo b.v.

Ic hebbe verteert miin coren
Een half jaer hier te voren,
Eer (t) van den velde comt in 't scure;
Het es verloren, dat ic truere,
Want ic hebbe noch meer ghesellen,
Die hem selve also bestellen,
Ende maken hem so vele te doene,
Dat sy havercoren eten groene [2]).

en uit een ander H.S.

Ick sie wel, watter schuult,
Als goede ghesellen gheen gelt en hebben,
Dan zyt den waerdt en muult;
Ten es gheleden lange jaeren,
Dat ic hebbe alzo gevaren,
Hadde zo gherne getuult,
Myn gelde adde ic al verteert,
Ic zach onnoselic up den weert,
Den (l. doen) wart met my gedruult.

Elders wordt de wijze van een geestelijk lied aangegeven door deze aanvangsregels:

---

1) In den »Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit V, 342, vlgg. Uit H. S. S. der 16e eeuw te St. Omer en Doornik.

2) d. w. z.: die het koren reeds verkoopen, als het nog te velde staat.

Goet gheselscap dat moetic laten,
Dat doet myn budel . . . . [1])

welke zeker ook tot een dergelijk lied als de bovenstaande behoord hebben.

Dat de vrouwen ook niet geheel onschuldig bleven aan die verkwisting, leert ons een fragment uit het reeds vermelde Kamper Liedboek:

Nae Sinte Reyn-wt soe moeten wy varen,
Dat hebben ons meest die vroukens ghedaen,
Diet ons soe ruytelick hebben helpen sparen,
Datmen met stucken ter merct moet gaen.
So helpen syt ons duer de billen slaen,
Noch moeten si gecleet gaen als een bruyt,
Soe is ons vermaen, wy moeten varen
Wy moeten varen nae Sinte Reynut.

En zijn mannen en vrouwen bijeen, dan stijgt de uitgelatenheid nog hooger. Soms vinden wij eene beschrijving van den zwiertocht van »een geselleken vander banc" met een paar »jonghe vrouwkens" [2]); in de overige liederen is echter gewoonlijk grooter gezelschap bijeen. Zoo wordt ons in een bevallig »out liedeken" [3]) een lustig gezelschap geschilderd, dat een »ommeganck" heeft bijgewoond en nu bezig is het verdere van den avond onder zang en dans en bij kroezen en kannen door te brengen. Een dartel jong meisje heft aan en wekt aldus het gezelschap op tot den rondedans:

Coppelt aen een! den nacht is lanck.
Ey, god danck!
Wel gheneren, druc ontberen,
Ghelt verteren en mach niet deren,
Dus moghen wi dansen vry ende vranck,
Ey, god danck!

Al hebben zij de laatste penningen in den zak, toch willen

1) H. B. X n°. 80.
2) A. L. n°. 209.
3) A. L. n°. 17.

zij vroolijk zijn en blijven. »Root ende blanck" hebben zij gedronken en nu moet er gedanst en gezongen; hen, die zich nog niet in de rei gevoegd hebben, houdt zij den beker toe en roept:

Haest u gheringen [1]), ic wilt u bringhen,
Mi dunct, ghi beyt mi veel te lanc.
Ey, god danck!

Ook in »een nyen liedeken" [2]) vindt men dergelijke opwekkingen tot onbezorgd genieten; daar gaat men echter verder. »Al zoudt gij het geld aan uwe vrouwen en kinderen moeten ontnemen", zegt de dichter, »gaat toch uwen gang". En hij voert die »ghesellekens van herten coene" aldus sprekende in:

Dan comen wi thuys ghelopen
Om tghelt te cryghen, als men mach,
Al souden wi tgaren van den haspel vercoopen
Om te betalen ons gelach.
Al soudet ghi cleederen hueren,
Daer ghi mede ter feesten gaet,
Willet vrolyck avontueren,
Niemant en weet van uwen staet.

Elders vinden wij een vroolijk gezelschap bijeen in de taveerne en een van hen zingt zijn lied, waarmede hij de algemeene stemming uitdrukt. »Weest vroolijk" dus zingt hij, »al verteert gij ook al wat gij hebt. Wij zijn in dienst van den Heer van Zeldenvroed, die alles, wat hij heeft, verbrast. Gaat weg van hier, gij allen, die den spot met ons drijft; wie zijne jeugd niet geniet, die is niet veel waard. Vol zoeten wijns zullen wij zijn, als de avond gedaald is, maar wat schade? Het waardinnetje zal ons wel borgen" en in dien trant gaat hij voort [3]).

Wat er moest worden van vele jonge meisjes, die zulke feesten, zulke ommegangspretjes bijwoonden, laat zich denken. Ook

1) d. i. snel.
2) A. L n°. 50.
3) ald. n°. 155.

›r hen zou Valentin's waarschuwing niet overbodig geest zijn:

Thut keinem Dieb
Nur nichts zu lieb
Als mit dem Ring am finger.

Eenmaal op den breeden weg, gingen zij er dikwijls op voort, :volgden zij hem tot het einde. En zoo werden ook velen van n leden van het »groote gilde" en paria's der maatschappij. In ; Antwerpsche Liederboek [1]) wordt van deze ongelukkigen eene .listische schildering gegeven met sprekende, bijna schreeuwende :uren, maar die desniettemin verdienstelijk mag heeten. Zij ven zijn aan het woord:

Wi meyskens net, schoon gheblancket,
Die gaerne vruecht hantieren,
Wi zyn verplet in Venus' bruywet,
Niemant en wilt ons nu vieren.
Dat heeft ghedaen
Ons cussen, ons lecken, ons boerden, ons ghecken,
Ons drincken, ons clincken, ons roepen, ons wincken
Het cost ons so menighen traen;
Voor cort jolyt een lanc verwyt,
Ons vruecht die mach haest vergaen!
Ons vruecht die mach haest vergaen!

Het heugt hen nog, dat zij den eersten misstap deden. Moer geworden, werden zij door hunne moeder verstooten en nu gon het onzalige ronddolen en geen minnaar van een dag werd or hen afgewezen. Afschuwelijke ziekten tastten hen aan en , die vroeger op alle feesten welkom waren, moeten nu rond'erven in gezelschap der gemeenste schooiers. Voor hun vroer ambacht deugen zij niet meer, als koppelaarsters kunnen zij :h nog een tijd lang generen en eindelijk staan zij als bederessen voor de deuren der kerken. Daar zien zij hunne vroe:re minnaars voorbijkomen, die nu niet naar hen willen omzien ı op nieuw herhalen zij:

---

1) ald. n°. 171.

Dat heeft ghedaen
Ons cussen, ons lecken, ons boerden, ons ghecken,
Ons drincken, ons clincken, ons roepen, ons wincken,
Elck wyst ons met vingheren naer;
Pover dat byt ons, armoede smyt [1]) ons,
Het valt ons veel te swaer,
Het valt ons veel te swaer.

Walgelijk van aanzicht, sterven zij eindelijk een ellendigen dood. En niet ongepast is zeker de waarschuwing, die ten slotte tot de »maechdekens reyne" gericht wordt om zich te wachten voor den eersten stap en »eerbaer in den mont" te zijn.

Ook elders wordt ons het bedrijf der lichte vrouwen geschetst. Zoo zien wij »een lodderlyc vrouken seer amoreus" met een ruiter in de taveerne. Wel is de stemming opgewekt genoeg: »si schoncken, si droncken, si maecten jolyt", maar »al lachende wert de ruyter zijn geldeken quyt" [2]). In »een nyeu liedeken" [3]) wordt »een man van Schelde" door eenige »vroukens licht van aerde" dronken gemaakt, uitgeplunderd en de deur uitgegooid.

Maar nergens openbaren zich de genotzucht, de uitgelatenheid en brooddronkenheid van het volk sterker dan in het oprichten van vereenigingen met het bepaalde doel om pret te maken en feest te vieren. Waren de ambachtslieden, de neringdoenden en zoovele anderen in gilden vereenigd, ook de »ghildekens" wilden het hunne hebben.

Dat dergelijke vereenigingen hier te lande werkelijk bestonden is aangetoond door VERWIJS in zijne wetenswaardige verhandeling over het gilde »der Blauwer Scuten" [4]). Ook in het buitenland trof men ze aan; zoo was er eene te Dyon onder den naam van la Mère folie, la Mère folle of l'Infanterie Dyonnoise, waarin meer dan 500 personen uit alle standen der maatschappij waren opgenomen en van het Gekkengilde of de Narrenorde door den Graaf van Cleef met den Graaf van Meurs en 34 heeren van de Cleef-

1) Of „Snyt"?
2) A. L. n°. 41.
3) A. L. n°. 78.
4) Zie: „Van Vrouwen ende van Minne", Inl. XXIII—XXXII.

sche ridderschap opgericht in het jaar 1381. En zoo was ook te Antwerpen waarschijnlijk in het laatst der 14e eeuw het »ghilde der Blauwer Scuten" opgericht. En dat gilde zal wel niet alleen hebben gestaan: in Amsterdam ten minste waren dergelijke vereenigingen niet onbekend, gelijk de geschiedschrijver TER GOUW ons verhaalt. Wij lezen in zijne Geschiedenis van Amsterdam [1]:

»De dronkegilden waren vereenigingen om zamen te drinken. Lang vóór Vastelavond werd daar drinkgeld ingezameld en dit ging wat ruw toe. Met lange messen en stokken gewapend trokken de dronkegildebroêrs langs de straten en vroegen niet, maar dwongen 't den goeden burgers af met geweld. Nog ligt de brief in de IJzeren Kapel door den Aartshertog Filips op den 31en Januari 1496 gegeven, waarbij hij den schout gelastte, zoowel als burgemeesteren en schepenen terstond te doen uitroepen, dat niemand zich meer verstouten mogt zulke ongeregeldheden te plegen". En éóne bladzijde vroeger lezen wij: »en gelijk men gilden oprigtte om tezamen te bidden, zoo ook om te zamen pret te maken en als vastelavondsnarren door de stad te zwieren". Dat dergelijke gilden reeds bij ons in de 14e eeuw bestonden, wordt door VERWIJS zeer waarschijnlijk gemaakt. Bij zijne bewijsgronden wil ik het getuigenis voegen van een 14e eeuwsch schrijver, van Chaucer, wiens geloofwaardigheid men geene reden heeft in twijfel te trekken. In »the Pardonere's Tale" lezen wij het volgende:

In Flandres whilom was a compagnie
Of yonge folk, that haunteden folie,
As hasard, riot, stewes and tavernes;
Where as with harpes, lutes and giternes
They dance and plaie at dis bothe day and night,
And ete also and drinke over hir might;
Thurgh which they don the devil sacrifice
. . . .
. . . .
And right anon in comen tombesteres [2])
Fetis [3]) and smale and yonge fruitesteres [4]),

1) IIIe deel, 3e stuk, bl. 286. 2) female dancers. 3) neat.
4) fruit-sellers.

Singers with harpes, baudes, wafereres [1]),
Which hen the veray devils officeres,
To kindle and blow the fire of lecherie,
That is annexed unto glotonie
The holy writ take I to my witnesse,
That luxurie is in wine and dronkenesse [2]).

In de inleiding op WILLEMS' Oude Vlaemsche Liederen (V) vinden wij de vijf eerste regels van deze plaats ook aangehaald. SNELLAERT nam ze daar over uit Burney's »General History of Music" en gelooft met dezen, dat zij betrekking hebben op Fiddlers or Minstrels, dus op de Nederlandsche vereenigingen van meistreels. Indien men echter in aanmerking neemt, wat hiervoor is medegedeeld en de *geheele* plaats bij Chaucer zelf leest (gelijk ik ze hier overnam), dan kan er m.i. weinig twijfel overblijven, of deze regels hebben betrekking op een gilde als dat van de Blauwe Schuit.

Waartoe zouden ook b. v. »Singers with harpes" komen bij een gezelschap van meistreelen? Dáár waren zij toch wel allerminst noodig.

Wie ongeveer in een dergelijk gild werden opgenomen, kunnen wij uitvoerig lezen in het door VERWIJS uitgegeven gedicht van de Blauwe Schuit [3]). In den aanvang van het stuk worden al degenen opgenoemd, die waardig zijn onder de »Verloren Kinderen der Blauwe Schuit" te behooren. Het zijn: ridders en knechten, die have en goed naar den lommerd brengen, die hun koren groen eten, die violen laten zorgen, dobbelen en drinken; geestelijke heeren, abten en prelaten, die weelderig leven op kosten van de kloosters, die 's nachts brassen en feestvieren, papen en »clercken", die zich gaarne met meisjes en getrouwde vrouwen inlaten, die den beker weten te hanteeren en dag en nacht spelen en drinken; monniken, die het voor de zielmissen ontvangen geld »verminnen of verdrincken" of het met eenige lustige

1) sellers of wafers.
2) Vgl. The Canterbury Tales from the Text and with the Notes and Glossary of Thomas Tyrwhitt. bl. 335.
3) „Van Vrouwen ende van Minne" n°. XI.

kameraden opmaken; poorters en welgeboren jongelingen, die de kunst van sparen niet verstaan, het ouderlijk erfdeel door de keel jagen

> Ende dobbelen, spelen ende singhen
> Sonder sorghen, wilder dan wilt,

die have en goed met lichte vrouwen verteren en tot den middag in de veeren blijven; voorts de vrouwtjes, die »garen draghen verholen minne", abdissen en nonnen, die met Sint Joris' visch-sop zijn begoten [1]), lieftallige bagijntjes, die zoo zedig uit hunne minnelijke oogjes kijken, maagden boven de vijf en twintig, getrouwde vrouwen, vooral zij, die oude mans hebben en dienstmeisjes, die liever dansen dan het huiswerk te verrichten en die 's nachts hunne minnaars niet buiten de deur zullen laten staan »al souden si sterven van vake".

Hoe men er toe kwam al die »verloren Kinderen" als de bemanning eener schuit voor te stellen en vanwaar dat denkbeeld van een schip komt, is door VERWIJS uitvoerig behandeld. Ik behoef dat hier dus niet over te nemen en stip alleen aan, dat men hier waarschijnlijk eene herinnering aan de Germaansche mythologie voor zich heeft en dat het schip van den zonnegod Fro prototype van het Narrenschip was [2]).

Wenden wij ons tot de liederen en zien wij wat daarin van dergelijke herinneringen is overgebleven. Reeds VERWIJS haalde eenige regels uit »een nyeu liedeken" aan, waar een gildeken zegt:

> Dus ben ic vast te schepe gheseten
> Int luysich schip van Sinte Reynuyts,
> En metter ghilde myn daghen versleten [3]).

Ik voeg daar eene andere plaats bij:

---

1) d. i. niet afkeerig zijn van het minnespel. Zie Gloss. i. v. S. Joris.

2) Of misschien het schip van Nehalennia. Men vergel. hierover ook TER GOUW's Volksvermaken" bl. 192—194.

3) A. L n°. 174.

Wilt Sinte Reynuts waert varen,
Tschip leyt buyten der stadt.[1]).

en de reeds vermelde regels uit het Kamper Liedboek: »Nae Sinte Reynuts soe moeten wy varen".

Hoe lang de heugenis van het fabelachtige schip bewaard bleef, blijkt uit een volksliedboekje van 1672[2]). Ik vond daar een »Liedeken van 't Schip St. Reynuyt. Stem: den boer betaeld het al". Dat liedje vangt aldus aan:

Za, komt hier nu altemael,
Die door 't zuipen zyn zeer kaal,
Weest nu vry vrolyck en verheugt,
Schoon u Neering niet en deugt,
Want een schoon schip nooyt gehoord
Te Texel leyd aen Boord.

Alle ambachtslieden worden dan achtereenvolgens opgeroepen om aan boord te komen; in dit lied is de oude voorstelling dus vrij zuiver bewaard gebleven.

Hoe de beschermheilige aan zijnen naam komt, is niet moeilijk te verklaren: Sint Rein-uit is natuurlijk de god der drinkebroers. Onder de menigvuldige »costumen ende usagiën", die onze voorouders bij het drinken in acht namen, was wel een der voornaamste, dat men zijn glas »schoontjes uyt" dronk, het »met één snaers veegde" of welke andere benamingen men daarvoor bij BREÊROO, STARTER en anderen moge aantreffen. Deze Sint is echter niet de eenige schutspatroon van het gilde. In een zoo even aangehaald lied immers lezen wij:

Sinte Noywerc heb ic vercoren
Tot mynen alderbesten patroon.

En iets verder:

Sinte Luyaert heb ic omgedraghen
En Sinte Noywerc heerlic gheviert,
Ic hebse ghedient bi nachte, bi daghe.[5])

---

1) A. L. n°. 50.
2) »De Mey-blom" bl. 8.
1) A. L. n°. 174.

In dien trant zijn meer namen gemaakt, welke op het leven der gildekens betrekking hebben. Zoo dienen zij den »Heere van Seldenvroet" [1]) en wonen zij te »Poverendycke" [2]) in het huis genaamd »Platteborse" [3]) enz.

Ook in de vergaderingen en op de feesten van dergelijke gilden leiden de liederen ons binnen. Zoo staat het bij mij vast, dat zulk een vastelavondsgilde geschetst wordt in het »nieu liedeken vanden haselaer" [4]). Over de beteekenis van dien boom in de liederen sprak ik reeds vroeger; wij zullen nu meer het oog richten op den inhoud dier liederen. Reeds de aanvang van het bedoelde lied zegt ons, tot wie het gericht is:

Hoort ghi ghildekens alle,
Heeren, vrouwen ofte knecht,
Maye, Griete, Lyse ofte Kalle!
Den haselaer es opgherecht.

En daarna worden evenals in het gedicht van de Blauwe Schuit al degenen opgeroepen, die »in den haselaer moeten comen". Daaronder zijn monniken, nonnen, bagijntjes, lollaerts, kooplui, ambachtslieden en poorters en tot allen zegt de dichter:

Nu loopt al paer en paer,
Die gharen den elleboghe roeren,
Loopt inden haselaer. [5])

Ook de vrouwen worden niet vergeten:

Vrou Vuyle ende Laudate,
Loopt vry te dansse onvervaert,
Weest tsavons laet op strate,
Tgaet te Vastelavont waert.

Jonggezellen en meiskens mogen niet achterblijven evenmin getrouwde vrouwen, die steeds met hunne mans twisten en de dichter besluit ten laatste met deze strofe:

---

1) A. L. n°. 155.
2) n°. 54.
3) n°. 174.
4) A. L. n°. 215.
5) A. L. n°. 54.

Sotten, wat mach u gebreken?
Sottinnen, hebt goeden moet,
Als u die wespen steken,
Loopt inden haselaer metter spoet;
Die gaeren metten lenden wercken,
Compt doch metten hoop,
Papen ende clercken,
Die noten zyn goeden coop.

Mij dunkt, dat er na eene vergelijking met hetgeen ik uit het door Verwijs behandelde gedicht aanhaalde, geen twijfel meer behoeft over te blijven, dat wij hier werkelijk op het feest van een Vastelavondsgilde verplaatst worden.

Ook met een ander lied, getiteld »Vanden boonkens" [1]) is dat m. i. het geval. De dichter richt zich daar tot alle zotten:

Ghi sotten ende sottinnekens,
Ghi meyskens also net,
Al sidy sot van sinnekens,
Ghi hoort doch altemet.

Ook hier volgt eene opsomming van allen, die mede aanwezig zijn in den reidans. Het zijn de »jongers van quaden lucke", Aechtken en Nelleken, die altijd op de kermis te vinden zijn, Hanneken en Lysken, die als sijsjes zingen, menig verliefd jonkman, die zwierig bij den weg gaat enz. Tot de zotten, wier kaken al te ruim zijn en die nog wel twee ooren er bij zouden kunnen gebruiken, zegt de dichter o. a.

Ghi trect te styf die schuyte

en daaruit blijkt duidelijk, dat hij het oog heeft op een optocht. Want dergelijke narrenschuiten werden op wielen gezet en dan door het volk voortgetrokken. Zoo lezen wij in eene beschrijving van het inhalen eener Narrenschuit te Aken o. a.: »Aan het weversgild werd de eervolle taak opgedragen de schuit voort te trekken en die te bewaken" [1]). De opsomming der aanwezige feestvierenden wordt daarna voortgezet; genoemd worden nog de

1) Vgl. Ter Gouw t. a. p. bl. 192.

mannen »met witte cransen"[1]), die met jonge vrouwen gehuwd zijn, oude, gerimpelde vrouwtjes, die wel gaarne een jongen man zouden hebben, monniken, die verdwaasd zijn door weelde, weggeloopen bagijnen, witte en zwarte Bogaerden, die de korenvelden platliggen, weduwen, die steeds naar een man verlangen en klagen, dat zij hunne voeten niet kunnen verwarmen — en tot die allen richt de dichter zijne noodiging:

Coemt met die sotten int prieel
. . . .
Het si ooc wie dat si.

Niet onmogelijk schijnt het mij, dat dit gilde een paar boonen in zijne banier voerde, evenals het andere een hazelaar kan hebben gehad.

Op de vergadering van een Narrengilde verplaatst ons ook »een nyeu liedeken"[2]) van het Antwerpsche Liederboek, waar de zotten een onder hen tot Prins verkozen hebben en dezen nu plechtig begroeten:

Wy groeten myn Heer met groter eer
Van Keyenborch[3]) verheven,
Sonder yet meer wi groeten hem seer,
God laet hem langhe leven!
Van ons gheslacht so isser veel,
Men canse niet ghetellen,
Wat batet, dat ict swych oft heel,
Wi zyn bestroeyt met dat tuylsche meel,[4])
Wi draghen cappen met bellen.

»Sommigen willen ons niet kennen", dus gaat de dichter voort, »maar dat baat hen weinig".

Si zyn van ons gheslachte,
Te Botterdam syn si ghedoopt,
Te Dixmuyen syn si gheboren,
Waer ghi gaet oft waer ghi loopt,

1) d. w. z. met eene kale kruin, waarom zich een krans van witte haren bevindt.
2) A. L. n°. 169.
3) Men weet, dat de *kei* het symbool van het onverstand was.
4) »tuylen" volgens Kiliaen = »lascivire", »lascive vivere".

Ghi vinter sotten opghehoopt,
Int bont gaen si versmoren.

Botterdam is natuurlijk een verzonnen naam (*botheid* werd in 't bijzonder den Hollanders verweten), Dixmuiden was eene kolonie van Abdera, gelijk Schildburg en Kampen. Zoo lezen wij in een gildekenslied:

Wi zyn van Dixmuyden
Slecht ende ruyden.[1])

Tot deze klasse van liederen behoorde zeker ook een lied, waarvan men alleen den aanvangsregel terugvindt in het Kamper Liedboek luidende: »Verbliet u alle sotten en sottinnen / Met onse. . . . ."

En daar zullen er zeker wel meer hebben bestaan, want die gildekensliederen blijven gedurende de 17e en tot vrij ver in de 18e eeuw bestaan en waren dus blijkbaar zeer algemeen.

En geen wonder! In hen handhaafde zich de levenslustige, vroolijke geest, die onzen voorouders van oudsher eigen was, die hen zich deed verdringen om »sotternie" of klucht, hen deed schateren bij het luisteren naar eene goede boerde of vroolijk lied en die later zulk een harden strijd te voeren had tegen den geest in langen, zwarten mantel en bef, op wiens somber voorhoofd het »decretum horribile" te lezen stond. Het was ook de geest, die Jan Steen bezielde, wanneer hij zijne »gildekens" schilderde. Want niemand beter in staat dan hij, de schilder der vreugd, om de vroolijke menigte op het doek te brengen, welke men zoo juist heeft gekenschetst in deze woorden: »toute une troupe bien apprise, consacrée à Bacchus et à Venus; jeunes vauriens et vieillards ridicules, duègnes et soubrettes, grosses commères et capricieuses fillettes, buveurs très-illustres et ribauds très-précieux" [2]).

En wil men een voorbeeld uit latere tijden, dat de voorstelling gemakkelijker zal maken? In het buitenland bezielde die geest van tijd tot tijd twee mannen, die uitmunten onder de zonen

1) A. L. n°. 17.
2) Vgl. Musée d'Amsterdam par W. Burger (T. Thoré) p. 105.

'an het lied: Burns en Béranger. De Schotsche dichter toonde n zoo menig geestig lied, hoe goed hij den geest van de »gillekens" onder zijne landgenooten begreep en zeker nergens beter lan in die uitnemende schildering der »Jolly Beggars" in de kroeg van »Poosie Nancy". En wordt men niet in de verte aan een narrengilde herinnerd, wanneer men Béranger zijne vrienden hoort aanspreken en hij hen de heugenissen van vroegere carnavals voor den geest brengt?

Amis, voici la riante semaine,
Que tous les ans je fêtais avec vous.
Marotte en main, dans le char qu'il promène,
Momus au bal conduit sages et fous.
Sur ma prison dans l'ombre ensevelie
Il m'a semblé voir passer les amours,
J'entends au loin l'archet de la folie
O mes amis, prolongez d'heureux jours! [1])

Zeer zeker hebben die lustige drinkebroers liederen gehad, welke zij op hunne feesten aanhieven en waarin zij zich zelf en elkander opwekten tot drinken of hunnen gastheer dank zeiden, indien zij niet op eigen kosten feestvierden. Toch is het aantal drinkliederen zeer beperkt. In het geheele Antwerpsche Liederboek treft men er geen enkel aan en men moet ze met moeite van hier en daar bijeenbrengen om er toch eenig denkbeeld van te verkrijgen. Een echt drinklied uit de 14e eeuw vindt men onder de Oudvlaemsche Liederen:

Scinc her den wyn,
Ghesellе myn!
Wi willen vroilic leven.
Het mach sulc zyn
Noch op den Ryn,
Die ons gheluc mach geven,
Al moeten wi nu sneven.

Wat saelt ghetruert?
De sulc bezuert,
Een ander moet bezoeten,

1) Oeuvres Complètes de Béranger. p. 366. (Mon Carnaval.)

Wat nu ghebuert,
Ic willecuert,
God saelt noch tjaren boeten,
Dat wi nu trueren moeten.[1])

En zeer te betreuren is het, dat wij het vervolg niet kennen van een ander aardig drinklied, waarvan wij de eerste strofe aantreffen in het Kamper Liedboek:

Wynken ghy syt groene,
Ghy maect my veel te doene,
Ghy moet deur minen hals;
Als ic u heb ghedroncken,
Ghelyck ghi my syt ghesconken,
Soe kan ic duytsch noch walsch.
Nu wynken, gaet daer in,
Wat baeten ons dusent nobelen,
Als wy begraven syn?
Dusent nobelen,
Wat baeten ons dusent nobelen,
Als wy begraven syn?

Ofschoon het bier zeker veel meer volksdrank was dan de wijn, treffen wij het echter slechts bij uitzondering in de liederen aan. Waren drinkliederen misschien meer in zwang bij de gegoede, wijndrinkende standen dan bij het volk?

In één lied, dat Willems ons mededeelt [2]), zit het gezelschap echter blijkbaar om kroezen vol schuimend gerstenat.

Weerdinneken, ontsteect ons een vul vat,
En bringt ons goe pottaige;
Dat eerste bier was veel te plat
En hadde geen louvaige,
Weerdinneken enz.

De Coussemaeker teekende een drinklied op onder den titel »de twaelf glazen" [3]). Hoewel hij het nog in deze eeuw hoorde, zou ik het toch om zijn vorm als zeer oud willen beschouwen.

Ik zal er een paar strofen van laten volgen.

---

1) ald. n°. 56.
2) ald. n°. 180.
3) Chants pop. des Flamands de France n°. 119.

'k Nemen uyt het glazeken een:
Een is geen;
Jandomme! laet me drinken uyt
Me glazeken alleen.

'k Nemen uyt het glazeken twee:
Twee om een;
Een is geen;
Jandomme! laet me drinken uyt
Me glazeken alleen.

In dien trant gaat het lied voort. Steeds weer een nieuw getal in elke volgende strofe en een verschillende tweede regel, tot het getal 12 bereikt is. Zoo b.v.

'k Nemen uyt het glazeken negen,
Negen doen me beven,
Acht geeft me magt
Jandomme! laet me drinken uyt
Me glazeken alleen!

Blijkbaar is dit lied eene navolging of parodie van een ander bij de C. voorkomend lied, dat ten opschrift draagt: »de twaelf getallen".

Een is eene
Eenen God alleene,
Een is God alleen
En dat gelooven wij.

Twee is twee,
Twee testamenten;
Eenen God alleene,
Een is God alleen
En dat gelooven wij. [1])

En in dien trant volgen »drie patriarchen, vijf boeken van Moyses, zes kruiken van Canaa enz." ook tot twaalf (apostelen) toe. Uit hetgeen DE C. mededeelt over dit lied, wordt het zeer waarschijnlijk, dat het eene christelijke omwerking is van een heidensch lied van zeer ouden datum [2]). Is dit lied dus zoo oud,

1) t. a. p. n°. 48.
2) Eene lezing daarvan in: Barzaz Breiz. Chants populaires de la Bretagne par H. de la Villemarqué. I. Les Séries.

dan kan de parodie ook oud zijn, hoewel ik erken, dat er volstrekt geene zekerheid dienaangaande te geven is.

Een half Latijnsch, half Nederlandsch lied treffen wij aan in een paar liederboeken van het begin der 18e eeuw [1]).

Hier zitten wy in gloria
En drinken daer vinaria.
So laet ons drinken!
So laet ons klinken!
Rondi ronda in cellula!

Ik brenghet u, Gregorius!
Ik dank het u cum floribus.
Nu zet het mondeling
En drinkt het grondeling!
Rondi ronda in cellula.

Het is mogelijk, dat dit lied tot de 16e eeuw kan gebracht worden, maar zekerheid bestaat in dezen volstrekt niet.

Aan tafel werden voorzeker twee liederen gezongen, welke men onder de 14e eeuwsche Oudvlaemsche Liederen aantreft [2]). Dat blijkt reeds uit de aanvangsstrofe van het eene lied:

God gheve ons eenen bliden wert,
So syn de gasten vroilyc jo!
Die altoos blidelic ghebert,
So moochwi ganslyc wesen vro;
Ach lieve her wert, nu doe also.

en uit de slotstrofe:

Scinc in, scinc in den duitschen traen,
Die luden doet so suetzen clanc,
Wi willen truerens avelaen;
Ach vruechde, nemmermeer verganc.
enz.

Aan het einde van zulk een maaltijd werd aan gastheer en gastvrouw zeker door de gasten dank gezegd, en klonk het, gelijk aan het slot van het tweede lied:

---

1) Thirsis Minnewit I, 80 en Scheltema's Verzam.
2) O. V. L. n°. 144 en 145.

Laet ons den wert bedanken
Der duecht, die hi den gasten doet.
enz.

Tot drinkliederen behoorden waarschijnlijk ook aanvangsregels als:

Schinct in den wyn, laet drinken vri
Wi willen trueren (laten) [1])

Men ziet, dat de oogst schraal is. Naarmate men echter dichter bij de 17e eeuw komt, neemt het getal drinkliederen toe. In een liederboek, dat in de laatste jaren der 16e eeuw gedrukt werd, het reeds vermelde »Nieu Amstelredams Liedboek" (1591.) treffen wij dan ook verscheidene »nieuwe Tafel-liedekens" aan, waaronder zich sommige »gracy-liedekens" en dankzeggingen aan den waard bevinden, maar die meerendeels drinkliederen zijn. Gewoonlijk is het een lied, dat door een jonkman wordt gezongen, voordat hij zijn buurmeisje een beker toebrengt. Na het uitdrinken der glazen of kroezen heeft hij recht op een kus. Men leze b.v. het lied op bl. 26: »Op de wyse: het waren twee ghespelen stout".

Die my dit Bekerken schencken deet/
Die sal ic beminnen, al wasset haer leet,
Dat syer my boot/ dat syer my boot,
(Dat had ick veel liever) haer mondelyn root.

Of op bl. 29: »Op de wyse: Set den beker aen u mont fris/ een mael der om.

Alsoo myn dit geschoncken // is
Breng ick't myn lief met sanck,
Alsoo my dit geschoncken // is
En haer voor ghedroncken // is/
Wacht ick bescheyt eerlanck/
Drinckt/ clinckt / schinckt/ en weder bringt
Met u lief loeroocht en winckt/
Een cusken toebedingt.

Het zijn meest alle voorloopers van de Kus- en Drinkliederen

1) Zie H. B. II, XXXII. (15e eeuw.)

van BREÊROO en STARTER, waaronder zulke uitnemend zangerige en bevallige stukjes worden gevonden. Een enkele maal worden alle gasten aangesproken en opgewekt tot vroolijkheid. Zoo b.v. in »Een vrolyck gheselschap Liedt. Ende gaet op de wyse: alsoot beghint".

Hoe sitten wy aldus stille te swyghen /
En connen nu gheen vreuchde bedryven
enz. [1])

Dat herinnert weer levendig aan liederen van STARTER, zooals zijn:

Is dit niet wel een vreemde gril?
't Sou hier goed haver saeyen syn:
't Geselschap is dus wonder stil
In 't midden van de Wyn. [2])

of het andere lied, aanvangende:

Jeughdige Nimphen, die 't boerten bemind,
Vrolike herten! hoe mach het doch komen,
Datmen in plaetse van 't singen begind
Stil en hoe langer hoe meerder te droomen? [3])

Maar STARTER heeft ons reeds buiten het door ons gekozen tijdperk gebracht en wij keeren dus terug.

Behalve de drinkliederen zal men ook wel andere gezelschapsliederen hebben gezongen, maar deze werden in geene enkele ons bekende verzameling van dien tijd opgenomen. (Was het misschien, omdat elk ze van buiten kende?)

Daar zijn nu nog liederen van deze soort over, welke blijkbaar van ouderen datum zijn, maar het is bij gebrek aan gegevens uiterst moeilijk vast te stellen, dat men ze ook reeds in de 16e eeuw moet gekend hebben. Wat b.v. te denken van optelliederen, zooals HOFFMANN v. F. er een mededeelt, waarin het uitzet eener boerendochter wordt opgesomd?

Het zou er een boer zyn dochter uitgeven.
Wat gaf hy het meisje in 't eerste jaer?

1) Zie Friesche Lusthof (Uitg. v. VLOTEN) bl. 10.
2) ald. bl. 31. 3) Ald. bl. 12.

Een koe en 't vale hennetje
Dat vloog het meisje toe. [1])

Of dat, waarin een boer wordt aangekleed, een lied dat ik dikwijls onder de soldaten heb hooren zingen:

Nu trekt den boer een paar klompjes aan,
Dan is de boer content!
Een paar klompjes met wat stroo daarin,
Alles naar den boer zijn zin.
Boer, boer, boer! en valt er niets te schachelen?
Neen, neen, neen! te schachelen valt er niet.

In elke strofe wordt den boer een nieuw kleedingstuk aangetrokken (Nu trekt den boer een broekje aan enz.") en hetgeen hij reeds aanheeft opnieuw opgesomd. De inrichting van dit lied herinnert aan het spotlied op de inzamelingen der geestelijken, waarover ik in ditzelfde hoofdstuk sprak. Is dat misschien ook een oud gezelschapslied geweest?

En hiermede zijn wij aan het eind van ons overzicht gekomen. Het volgende hoofdstuk kan eenigszins dienen als aanvulling van het hier behandelde. Wij zullen daarin eenige liederen bespreken, welke ons het volk nog eens in zijne vroolijke, onbezorgde oogenblikken doen zien.

1) H. B. II. n°. 165.

IV. RAADSEL- LEUGEN- EN WENSCH-LIEDEREN.

Deze liederen werden geboren uit en gedicht voor den gezelligen omgang. In hen liet het volk zijner verbeeldingskracht den vrijen loop, beproefden zij de scherpte van elkanders verstand of trachten zij elkander te overtreffen in de kunst van vroolijken onzin voor den dag te brengen. Men kan dus reeds verwachten, dat ze zeer oud zullen zijn en dat is ook zoo; want met vele en velerlei voorbeelden staaft Uhland zijne uitspraak: »Altes Erbgut der germanischen Stämme sind die Räthsellieder." De aankomst van een gast gaf reeds in de hooge oudheid aanleiding tot het verzinnen en opgeven van raadsels. De gastheer zou gaarne den naam, den stand en de verdere omstandigheden van zijnen gast uitvorschen. Het zou echter strijden met de wetten der wellevendheid dat rechtstreeks te doen en hij beproeft het daarom in eene reeks van vragen, die hij den aangekomene voorlegt. Van zijn kant poogt de gast hem in slimheid te overtreffen en de vragen te ontduiken of te beantwoorden naar zijn beste weten. Maar de gastheer wil ook gaarne verzekerd zijn, dat zijn gast een verstandig en ontwikkeld man is en hij voelt hem dus op den tand door eene reeks van raadsels of strikvragen, welke de gast moet oplossen. Een staaltje van een dergelijk beurtgesprek treffen wij

an in het »Trougemund's lied[1]). De gastheer richt tot den binnentredenden reiziger deze woorden:

Willekome, varender man?
wo läge du hinaht?
oder wo mitte wäre du bedaht?
oder in welre hande wise
bejageste kleider oder spise?

En het antwoord luidt:

Das hestu gefraget einen man
der dir es in ganzen truwen wol gesagen kan:
mit dem himel was ich bedaht
und mit den rosen was ich unbestaht,
in eins stolzen knappen wise
bejage ich kleider unde spise.

De gastheer is nog niet veel wijzer. Hij zal nu zijn gast op de proef stellen;

Nu sage mir, meister Trougemunt,
zwei und sübenzig lant die sint dir kunt:
waz boumes birt ane blut?
waz vogel soïget sine junge?
waz vogel ist ane zunge?
waz vogel ist ane mage?
kanstu mir des ützüt gesagen,
so wil ich dich für einen weidelichen knappen haben

En op die wijze vervolgen zij het gesprek. Verwant met Meester Traugemund is Meester »Irregang," ook een man, die vele landen heeft bezocht en menschen heeft leeren kennen. Maar bovendien is hij een duizendkunstenaar, die er behagen in schept al zijne bekwaamheden op te sommen: »hij kan voordragen en zingen, loopen en springen, een goed taalman zijn, wijn proeven, ... iedereen een snedig antwoord geven, kleeren maken en weven, eene weide maaien, een akker bezaaien .... eene maagd tot vrouw maken .... een huis timmeren, een bosch vellen, ...

1) Uhland no. 1. Traugemund of Tragemund is waarschijnlijk eene verbastering van *dragoman* (tolk.) Zie Uhl. Abhandl. bl. 293.

nu hij echter al die verwonderlijke zaken verstaat, heeft de keizer hem het spelen op harpen en roten [1]), het dorschen en wannen verboden." [2])

Behoort ook de middelnederlandsche »Buskenblaser" tot de maagschap van Meester Irregang? Ik zou het wel denken. Ook dezen toch hooren wij evenzeer zijne vele en velerlei kundigheden in bonte volgorde opsommen:

Siet doch en benic niet hier?
Ic ben een wytmolder ende drinke gerne bier
Tesschen, hantscoen canic nayen,
Hoy ende coren canic oec mayen:
Ja, woudic oec daeromme lopen,
Ic can oec copen ende vercopen
Oec so benic een timmerman,
Daer ic noit niet en wan,
Ic ben oec een molder ende can malen,
Ic can oec wel borghen ende qualyc betalen,
Ic can roden ende hacken,
Ic can dycken ende dammen,
Ic can derschen ende wannen [3]) enz.

Uhland wijst er verder op, welk een levendig natuurgevoel in vele van de Duitsche raadselliederen nog is overgebleven, dat evenzeer tuigt voor hun hoogen ouderdom; ook welk een levendig gevoel voor alle indrukken van kleur, hoogte, diepte, licht en schaduw zich in die sobere aanduidingen openbaart. Ook bij ons treft men daarvan nog sporen aan, al zijn ze schaarsch. Een der door Dr. v. Vloten verzamelde Raadselrijmen b.v. luidt aldus:

Eerst zoo wit als vlas,
Dan zoo groen als gras,
Dan zoo rood als bloed,
Dan zoo zwart als roet [4]).

(Antwoord: een kers?)

Eene dergelijke inkleeding herinnert levendig aan een der raad-

1) Een middeleeuwsch snareninstrument.
2) Uhl. Abh. bl. 194.
3) Mnl. Dram. Poëzie bl. 126.
4) Nederl. Baker- en Kinderrijmen II, bl. 55.

sels uit het Trougemundslied. Wij hooren den gastheer vragen:

Nu sage mir, meister Trougemunt,
Zwei unde sübenzig lant, die sint dir wol worden kunt:
waz ist grüne alsam der klê?
waz ist wisser den der snê?
waz ist swerzer den der kol?
waz zeltet rehter den der vol?

Datzelfde levendige gevoel voor kleuren en die kleine trekken uit het natuurleven vind ik in andere, dergelijke rijmen terug. Zoo b. v.

Groen zyn de muren,
Wit zyn de geburen,
Zwart zyn de papen,
Die in de kapellekens slapen [1]).

(Antwoord: appelpitten?)

Ook n°. 4 (antwoord: het vlas?), n°. 11 (zonneschijn?) en n°. 13, de in het water gehouden samenspraak van een worm aan den haak met een visch:

Jy uit der aarde, wat doe je hier?
Een man van boven zendt me hier.
Als ik je dan byt, wat zal je dan zeggen?
De man van boven zal je in zyn bennetje leggen.

Zulke raadselspreuken vond ik o. a. nog in het reeds meermalen vermelde Haagsche H. S. n°. 721). Zoo b. v.

Wats dat ruert ende niet en leeft?
Wat is milde ende niet en geeft?
Wat is vroem sonder daet?
Lieve ghesellе, nu raet [2]).

Eigenlijke raadselliederen trof ik slechts eene enkele maal aan. Zoo b. v. in de bekende »Gulden Harpe" van den rederijker-schilder Karel van Mander een »Aenigma Op de wyse: Vrome Borghers doch aenhoort.

Wie sal ons gheraden vroet/
Welcken voghel snel

1) t. a. p. n°. 1. 2) fol. 52 v°.

Dees Landen veel weldaden doet.
Hy en heeft een veder niet,
Doch al heen en weder siet
Men hem vlieghen wel.

En is dit gheen wonderwerck:
Mocht men segghen dan/
Dat sonder pluym en sonder vlerck
Eenigh voghel wesen mach/ enz [1]).

Wat van Mander hier bedoelt, is mij niet recht duidelijk, maar dit is zeker: dat het beeld van een vogel zonder vleugels, die toch vliegt, al zeer oud is. Zoo lezen wij in UHLAND's Abhandlung, waar hij over de Duitsche volksraadsels spreekt: [2]) »De aandacht moet hier gevestigd worden op eenige, welke in hunne overhelling tot de natuurmythen of in de wijze van beschouwing en behandeling der stof, zich aansluiten bij de Oudnoorsche raadselliederen. Zoo b. v. het rijmpje:

Es flog ein Vogel federlos
Auf einem Baum blattlos,
Kam die Frau mundlos,
Frass den Vogel federlos.

(De sneeuwvlok valt op den boom en de zonnestraal doet haar smelten) [3]).

Ik meen dus te kunnen aannemen, dat wij hier nog eene herinnering aan vroegere tijden voor ons hebben. Een tweede raadsellied trof ik aan in een liederboekje uit het midden der 18e eeuw [4]). Ik betwijfel echter zeer of dit lied oud is; overigens is het buitengewoon vuil en plat.

In de raadsels komen dikwijls schijnbaar onmogelijke dingen voor, waarvan echter nog altijd eene verklaring te vinden is, al ligt zij niet voor de hand. Er zijn echter ook liederen, waarin werkelijk onmogelijke dingen verhaald worden, zonder verdere bedoeling dan deze: elkander in het opsommen van onmogelijkhe-

---

1) bl. 653.
2) bl. 187.
3) Vgl. ook Scherer, Gesch. der Deutschen Lit. bl. 15.
4) De zingende zwaan bl. 44.

den te overtreffen. UHLAND zegt: »Im Deutschen Volksgesang ist diese Weise seit dem 16en Jahrhundert weit verbreitet." En hij haalt dan een staaltje aan, als het volgende:

Ich weiss mir eine schöne Maid,
ich nähme sie gern zu Weibe,
könnte sie mir von Haberstroh
spinnen die feine Seide.

En het antwoord luidt:

soll ich dir von Haberstroh
spinnen die kleine Seide
so sollt du mir von Lindenlaub
ein neu paar Kleider schneiden.

Daarop hij weer:

soll ich dir von Lindenlaub
ein neu paar Kleider schneiden
enz.

Ook in het Nederduitsch bestond dit lied [1]) en zeker zal het ook te onzent bekend zijn geweest. In een volksliederboekje van het eind (misschien het midden der 18e eeuw) las ik vroeger een dergelijk lied. Ongelukkig sloeg ik er toen nog geen acht op, bewaarde den titel van het liederboek niet en verzuimde ook het lied (dat mij toen onbeteekenend voorkwam) over te schrijven. Ik herinner mij alleen, dat ook in dat lied twee personen elkander onmogelijke opdrachten geven b. v. »een molensteen in de zoute zee" te laten drijven. Ook in vorm kwam dit lied met de Duitsche liederen overeen: de laatste regel eener voorgaande strofe werd telkens in den eersten der volgende strofe herhaald.

Verwant met deze liederen is een lied, dat wij in het tweede Deel der Hor. Belg. aantreffen [2]). De dichter heeft zich niet toegelegd op het onmogelijke, maar eer op het mogelijke. Zijne waarheden zijn zoo tastbaar en worden daarbij door den held van het verhaal met zulk een klem voorgedragen, dat er toch eene kluchtige tegenstelling ontstaat. Een buitengewoon vreesachtig man verhaalt zijne avonturen op een tocht door het bosch:

---

1) Uhl. Alte Hoch. u Niederd. Volksl. n°. 4. A. en B.
2) n°. 132.

Ende doen ic door dat wout reet,
Daer moetet mi een slecke.
Was ic niet een coene man?
Ic dorst myn mes wel trecken.
Nu moghedi horen, hoe coene dat ic si
Op alle myn ghelt!
Wie wat van mi hebben wil,
Die come int velt!

Ende moete mi dan een velthoen,
Ic dorst dat wel bedwinghen,
Ende steke het dat hooft al door den tuin,
Ic dorst daer wel over springhen.
enz.

Deze koene ruiter herinnert levendig aan den dapperen kleermaker uit GRIMM's sprookjes, die zeven vliegen doodslaat en zich dan een gordel maakt, waarop met groote letters te lezen staat: »zeven in één klap" [1]).

Liederen, waarin onmogelijke dingen worden verhaald en bepaalde leugenliederen zijn slechts eene spanne van elkaar verwijderd. Ook de laatste treffen wij onder de oude liederen aan en wel in grooteren getale dan de vorige soorten. Deze liederen waren reeds zeer vroeg in zwang.

Zoo deelt UHLAND ons mede: »Das älteste Beispiel ist wieder ein lateinischer Leich aus dem 10ten Jahrhundert, bezeichnet: modus florum, Blumenton. Derselbe kündigt sich offen als einen Lügengesang (mendosam d. i. mendacem cantilenam) an und erzählt etc [2])." In het Ambraser Liederbuch (1582) vinden wij ook »Lügenlieder" [3]) en bij BÖHME andere 16e eeuwsche liederen van deze soort [4]). Ik zou wel meenen, dat zij hier te lande ook reeds in de 16e eeuw of vroeger bekend zijn geweest, al kan ik ze niet vroeger aanwijzen dan in de tweede helft der 17e eeuw. Zoo trof ik in een volksliederboekje van 1678 [5]) een leugenlied aan

1) Vgl. Kinder u. Hausmärchen, n°. 20 o. a. »Bist du so ein Kerl, sprach er und musste selbst seine Tapferkeit bewundern; das soll die ganze Stadt erfahren."
2) Abhandl. bl. 223.
3) bl. 176 vlgg.
4) n°. 277—n°. 279.
5) »Den Koddigen Opdisser. (2e druk) (Scheltema's Verz. bl. 21).

onder den titel: »De Japansche droom. Stem: Als 't begint." Het lied vangt aldus aan:

Op een tyd / op een tyd
Geraeckte ick door spyt
In vreemde fantasyen:
Ick ree op schaetsen door de Maen
Over den hollen Oceaan
En 't puyk van Canaryen.

Een met dergelijke mededeelingen gaat de droomer voort; o. a. geeft hij eene uitvoerige beschrijving van eene reusachtige spin. Men zoekt in het leugenlied — evenals als in alle andere Nederlandsche — vruchteloos naar een sprankje van geest of naar eenige afwisseling. De Duitsche liederen, die ik las, zijn trouwens weinig beter; maar op kunstwaarde maken de leugenliederen dan ook geene aanspraak [1]).

Vooral in de 18e eeuwsche liederboekjes voor het volk komen deze liederen dikwijls voor. Zoo vond ik er een in den »Overtoomschen Marktschipper" (bl. 10) en een in »Het speelschuytje met vrolyke Naaimeisjes" (bl. 28). Elders weer in »Apollo's St. Niklaasgift." (c. 1740) bl. 52 onder den titel: »De droomende Reysiger," aanvangende met deze strofe:

Ik droomde op een tyd,
Dat ik geheel verblyd
Reed op een driegepooten Os
De Wereld om, wyl hy waar los.
Let wel, let wel,
Wyl ik niet liegen zel.

Die twee laatste regels vormen het refrein en bevestigen, wat UHLAND opmerkte over het aankondigen, dat alles wat verteld wordt, gelogen, of integendeel zuivere waarheid is.

Nog treft men leugenliederen aan in volksliedboekjes als »De roemrugtige Haagsche Faam" (1721) bl. 16 »een leugenlied: Van

---

1) Abhandl. bl. 286: „So wenig eine Lüge ein Gedicht ist, so geringen Anspruch haben die Lügenmähren als solche auf poetische Geltung."

de groote Man" en drie anderen van bl. 74—85; »de Schiedamsche Molenaer" (1729) bl. 17 »De singende Reysiger op een Esel sonder staert" en »Van den singenden Boer uyt Waterlant". Alles even zouteloos. Opmerkelijk mag het heeten, dat een fragment van een dergelijk leugenlied nog heden bewaard schijnt gebleven. Onder de meermalen genoemde Baker- en Kinderrijmen lezen wij de regels:

Daar zat een walvischje in de boomen,
Die zong een Liedje al in 't Latyn [1]);
Hij wist zijn stemmetjen zoo zoet te mengelen,
Gelyk de klokjes, die daar bengelen,
Dat is te zeggen, grof en fyn [2]).

En deze strofe treft men met meer of minder afwijkingen dikwijls in de 18e eeuwsche leugenliederen aan [3]). Tot een verloren leugenlied heeft ongetwijfeld ook eene strofe behoord, die ik in mijne jongensjaren dikwijls hoorde opzeggen of liever voordragen op een toon, die het midden hield tusschen spreken en zingen. Zij luidde ongeveer:

De blinde zag een molensteen
Ronddrijven in den stroom,
De lamme zwom er ijlings heen
En bracht hem aan den zoom,
De naakte (liep op zyn gemak?)
En stak hem in zijn zak.

Ik vind nl. dergelijke strofen in een paar 16e eeuwsche Duitsche leugenliederen terug:

Ein ambos und ein mulenstein
die schwammen zu Cöln wol über den Rein [4])

en

Der blind hat ein eichhorn gesehen,

---

1) Moet men niet lezen: »in *zijn* Latijn"? Dat toch is de oude uitdrukking
2) Nederl. Baker- en Kinderrijmen I, 45.
3) O. a. in den »Schiedamschen Molenaer" bl. 17.
4) Böhme, Altd. L. n°. 277a 9.

der lam erliefs mit sein grossen zehen,
der nackt hats im busen geschoben [1]).

Nog heden zijn de leugenliederen niet geheel vergeten, gelijk ik reeds aanwees. Ik heb ze als knaap dikwijls hooren zingen [2]); van den inhoud dier liederen herinner ik mij echter niets meer; alleen het refrein is mij bijgebleven:

Gelooft maar vrij, het is niet waar,
Zij noemen mij den leugenaar.

Deze liederen werden door liedjeszangers van beroep langs de straten gezongen en te koop aangeboden.

Al deze leugens en onmogelijkheden geschieden in een wonderland, dat onder verschillende namen in de verbeelding van onderscheidene volken bestond. Zoo verhaalt UHLAND ons van het land van Kurrelmurre, waar gebraden ganzen met het mes in den snavel rondloopen, waar gebraden zwaluwen u in den mond vliegen, waar hooge torens en kerken van boter staan. Elders stroomt de honing uit het dal tegen de bergen op en vliegen gebraden kippen rond. Een andere zanger verhaalt, dat hij dikwijls had hooren spreken van een wonderland, dat »Schlauraffenland" heette. Daar hij den weg niet kende, vroeg bij een stomme om inlichting, een blinde wees hem den weg en een kreupele liep met zijne krukken voor hem uit. Hij kwam daarop aan een dicht bosch zonder boomen enz. [3]).

Ook het land van Cocagne behoort tot deze wonderlanden en wie onzer herinnert zich Luilekkerland niet? Met zijn rijstebrijberg en zijne met pannekoeken gedekte huizen het beloofde land voor zoo menigen gezonden Hollandschen jongen, die in het hongerige tijdperk van »den groei" verkeert.

Het is waarschijnlijk niet algemeen bekend, dat er ook een Nederlandsch lied over dat Luilekkerland bestaat en ik zal het hier dus laten volgen.

---

1) ald. n°. 278b 15.
2) Te Zwolle.
3) Abh. bl. 228.

Luy-Lekker-Land [1])

Stem: *Akkerde Boontjes Musyk.* etc.

My lust van hier te varen
Na een ryke [2]) kust,
Daar men niet weet van spaaren,
Maar altyd eet en drinkt na lust
Daer wassen Fruyt en Bomen,
Schoon datze niemand plant:
Wie wenst dan mee te komen
In 't lieve Luy- en Lekkerland.

Daar weet men van geen werken,
De Luyste werd daar meest ge-eerd,
Lust u een braden Verken,
Of wat anders, wat gy begeert?
De waf'len aan de Boomen,
Men gryptze met de Hand,
Wie zoekt dan niet te komen
In 't lieve Luy- en Lekkerland.

Daar loopen Hazen, konynen,
Patryzen, Hoenders, Duyven mee
Gebraden by Dozynen,
Met Saus en Brood geree:
Kunt gy maar effen gaapen,
Het vald u aan de Hand:
Gaat voort (en wild niet slapen)
Na 't lieve Luy- en Lekkerland.

De wyn loopt uyt de Boomen,
Water, Room en Zoetemelk.
Die maar van Goud wil droomen,
Krijgt genoeg voor hem en elk.
Damast, Fluweelen Kleeren,
Grof gryn en Gouden kant,
Men vind al zyn begeeren
In 't lieve Luy- en Lekkerland.

---

1) Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaerder en Purmerender Liede-Boeck (II, 284). Waarschlk. dateert deze verzameling uit de eerste helft der 17e eeuw. „Luy- en lecker" zijn twee bijv. nw, die dikwijls samen voorkomen. Ik herinner o. a. aan het motto van Coster's stuk „Tiisken van der Schilden"

Luy, Lecker en veel te meughen
Dat zijn drie dinghen, die niet en deughen.

2) In den tekst staat: „Na een ri, ri, ri, rijke kust", zoo ook in den volgenden regel: „da, da, daer men" enz. Dit zijn aanwijzingen voor den zang, die ik hier niet behoef op te nemen.

Die in dit Land wil komen,
Moet hem dan eerst maken gereed,
Om vrolyk zonder schromen,
Dat hy een Berg Bry door-eet,
Drie mylen dik in 't meeten
Van d'een tot d'ander Kant,
Als hy die heeft door-eeten,
Komt hy in 't lieve Luy- en Lekkerland.

De verzameling, waarin ik dit lied vond, is waarschijnlijk niet ouder dan de eerste helft der 17e eeuw. Het sprookje van Luilekkerland moet hier te lande reeds vroeg bekend zijn geweest. Dat blijkt o. a. uit eene sproke, die ten minste uit de 15e eeuw dagteekent en tot opschrift draagt: »Dit is van dat edele lant van Cockaenghen." Dit gedicht verhaalt de gewone wonderen: niemand werkt er, de muren zijn van worst, de vensters van zalmen en steuren, de zolder en planken van kruidkoek, de maand heeft er vijf weken, er is een verjongingsrivier (de »joochtborren" der middeleeuwen) enz. enz. Verwantschap met ons lied is echter nergens op te merken [1]. Ook Kiliaen kent het sprookje en tevens den naam »Luy-lecker-land": wij lezen bij hem i. v. »solis mensa, locus apparatis epulis semper refertus in Aethiopa". Het sprookje moet hier dus in de 15e en 16e eeuw bekend zijn geweest [2]). Dat dit lied ook tot dien tijd behoort, zou ik betwijfelen; in dezen vorm ziet het er mij eer 17e eeuwsch uit.

Uhland ziet in deze en dergelijke liederen de bedoeling, dat zij »offen oder versteckt der menschlichen Trägheit und Lüsternheit spotten" [3]). Voor de liederen over landen als dat van Kurrelmurre, Schlauraffenland, het land van Cocagne en Luilekkerland moge dat waar zijn, maar men moet zich m. i. hoeden iets te willen zien in de meeste overige leugenliederen. Men moge in aanmerking nemen, dat het volk ook wel eens onzin heeft *willen*

1) Dit fragment werd uitgegeven in de »Altdeutsche Blätter" van Haupt u. Hoffmann Zie H. B. I, bl. 94; in den 2e druk daarvan bl. 28.
2) De 1e uitgave van het »Etymologicum" is van 1583.
3) Abh. bl. 229.

dichten. En waarom zou die overvloeiende levenslust zich niet eens hebben geuit in onzin? Wat is er tegen het »desipere in loco"? De GÉNESTET heeft het reeds verdedigd:

> Wie nimmer dwaas was in zijn jeugd,
> Wordt nimmer recht verstandig.

En ons volk is nu zoo uitermate verstandig, dat men niet veel waagt door de bewering, dat het in zijne jeugd dikwijls heel dwaas moet zijn geweest.

Wanneer het leugenlied, zegt UHLAND, ondanks het ongeloofelijke van zijn inhoud toch de hoorders weet te boeien en mede te sleepen, dan staat het op eene lijn met het sprookje. Hij gaat dan over, zooals hij zich uitdrukt: »zu einer schimmernden und blühenden Seite des Volkslieds, die man vorzugsweise das Märchenhafte nennen kann". Tot dat gebied van het »Märchenhafte", waar Moeder de Gans heerscht, behooren landen als het ook hier bekende »Oostenryc", waarover wij in een vorig hoofdstuk spraken. Een dergelijk land is het »Engeland" dat ook niet zelden in Nederlandsche liederen van vroegeren en lateren tijd voorkomt en door MANNHARDT aldus verklaard wordt: »das Land der Engel, Seelenreich, Lichtreich, Alfenland, gilt als Inbegriff aller Freude" [1]). In dien zin moet het dan ook worden opgevat in een Duitsch drinklied:

> Wir haben ein Schifflein mit wein beladen,
> darmit wölln wir nach Engelland fahren.
> Lasst uns farn, farn, farn, farn
> Lasst uns farn nach Engelland zu [2]).

»Nach Engelland fahren" beteekent dus, gelijk B. zegt »so viel als vergnügt sein." Evenzoo vind ik dat wonderland in het Deensche lied »Eline af Villenskov".

> Hör du kjaereste Eline!
> Og du skal blive min viv;
> Alt det Guld i Engelland er,
> Det vil jeg Dig nu giv [3]).

1) Aangehaald door BÖHME, Altd. Liederb. bl. 402.
2) BÖHME n°. 322.
3) Udvalgte Danske Viser. I, 180.

Maar ook te onzent was het bekend. In WILLEMS' verzameling vinden wij een lied, waarin een jong meisje zich beklaagt over haren ouden, kouden man. Haar liefste »is ter scholen gheleyt, ter scholen van Parys". Maar wat zou ik niet geven »zegt zij" zoo die school in brand stond

En dat ick met myn oversoete lief
Sou varen na Engelant" [1]).

Dat de naam ook nu nog niet geheel vergeten is, al begrijpt men hem waarschijnlijk niet meer, blijkt uit een door de COUSSEMAEKER opgeteekend lied, waarin wij lezen:

Ik zoude nu zoo geiren
Naer Engeland gaen varen [2])

En een onder de Baker- en Kinderrijmen opgenomen liedje luidt:

Kroene kranen,
Witte zwanen;
Wie wil mee naar Engeland varen?
Engeland is gesloten,
De sleutels zijn gebroken;
In Engeland daar stuift het zand
enz. [3])

Niets was zoo wonderbaarlijk of schijnbaar onmogelijk, dat men zich niet kon wenschen en het dikwijls ook verkrijgen. Aldus geloofden onze Germaansche voorouders ten minste. »Onze voorouders", zegt UHLAND »geloofden aan de macht van den wensch, die in vervoering, te rechter tijd en met plechtige woorden werd uitgesproken; hetzij die wensch als gebed opwaarts steeg of als bezwering, groet, zegen of vloek naar buiten was gericht" [4]). Zoo vangt het liefelijke sprookje van den getrouwen Hendrik aan met de woorden: »In lang vervlogen tijden, toen het wenschen nog hielp" enz. [5]). Ook wenschliederen kwamen voor

1) n°. 117.
2) Chants Populaires etc. n°. 103.
3) I, 27.
4) Abhandl. bl. 243.
5) Kinder u. Hausmärchen n°. 1.

en zeker behooren deze mede onder de oudste. UHLAND nam er een paar in zijne Verzameling op [1]) en ook in onze letterkunde vinden wij sporen van dergelijke wenschliederen. Het vroegst treffen wij ze, voor zoover ik weet, aan in BLOMMAERT's Oudvlaemsche Gedichten [2]). Er komen daar vier gedichten voor, waarvan de twee eerste een strofischen vorm hebben, de twee laatste niet (zoo men daarin op BLOMMAERT mag afgaan). De gedichten zijn getiteld: »Achte personen wenschen", »De vier Heren wenschen", »De vyf vrouwen wenschen" en »De vyf Heren wenschen". De twee eerste gedichten staan op naam van BOUDEWYN VAN DER LOREN (laatste helft der 14e eeuw); de twee laatste niet. Het metrum der twee eerste gedichten gelijkt dikwijls op de gewone, middeleeuwsche romancenstrofe, behalve dat hier dubbele rijmparen worden aangetroffen, b.v.

> Achte personen saten
> Op enen lichten dach
> Ende si droncken wel ende aten
> In een vri ghelach.

De acht personen zijn namelijk: »een ridder wel gheheer, een maghet van hogher connen, een clerc van wiser leer met eenre frisscher nonnen, een moenc met eenre baghine, een pape ende een (gehuwet) wyf". Elk moet op zijne beurt een wensch uitspreken. Dezelfde inkleeding treft men aan in het tweede gedicht, waar HAGEN, GUNTHER, RUDEGER VAN BECHLAREN en GERRNOUT elk hunnen wensch uiten en ook in de twee volgende stukken. Aan het slot dier gedichten moesten de hoorders optreden als scheidsrechters en uitwijzen, wie den verstandigsten wensch had uitgebracht. Zoo besluit n°. 4:

> Nu mach elc vroet man merken,
> Wie 't vromste herte heeft.

en een ander:

---

1) Alte Hoch. u. N. Lieder I, n°. 5—8.
2) II bl. 111—120.

Ghi heren ende ghi vrouwen,
Nu gheraet hier naer:
Welc loent best met trouwen?
Dus sciet dat hof aldaer [1]).

Hier werden die gedichten dus meer gebruikt als gezelschapsspel. Reeds in den Torec treffen wij van dergelijke spelen een voorbeeld aan in »die camere van wysheden" en »die parlemente". Zeker zijn ook de Fransche en Provencaalsche tenzonen of »jeux-partis" hier te lande wel bekend geweest; (de »Wapene Martyn's" toch zijn eigenlijk ook niet anders dan tenzonen, al handelde de praktische Vlaming, die ze dichtte, niet over de liefde.) en ook daaraan herinneren mij deze gedichten. Ook in de »jeux-partis" treffen wij de gewoonte aan, dat de dichter het woord richt tot iemand om hem te laten beslissen. Men vergelijke b.v. regels als deze:

A vous, mesire Gautier
De Dargies, conseil kier,
Ki plus aves esprouve
Damours com qui ait ame
Au mien cuidier;

of

Frere, qui fet mielz a prisier,
A vous en est le jeu partis,
De deus amans qui sans trichier
Ont en amours leurs cuers assis [2]).

Het eenige, dat ik nog omtrent de behandelde gedichten zou willen opmerken, is de vraag of wij ze werkelijk als *liederen* moeten beschouwen. UHLAND schijnt er niet aan te twijfelen [3]), maar ik ben er niet geheel zeker van of wij hier niet met sproken te doen hebben.

Over een »wensch" wordt nog gesproken in een der 14e eeuwsche Oudvlaemsche Liederen:

---

1) Ik heb de volgorde der verzen veranderd; bij BLOMMAERT is die: 2, 1, 4, 3.
2) Altfranzösische Lieder, v. E. MÄTZNER. XLII, XLIII, XLIV.
3) Abh. bl. 267: „Ein niederländisches Lied aus dem 14 Jahrh." etc.

Here God, of du mi gaefs een wensch,
So gavic elken man syn boel,
Die met trauwen minne draecht.
enz. [1])

De »wensch" is hier, zooals UHLAND zegt »der Inbegriff des Wünschbaren".

In »een nyeu liedeken" lezen wij:

Och had ick eenen wensche,
Mer dien ic wenschen souwe:
Ic sou mi selven gaen wenschen
Bi een so schoonen vrouwe [2]).

Het aantal wenschen, dat iemand deed, bedroeg gewoonlijk drie, maar klom ook wel tot zeven. Van beide hebben wij voorbeelden aan te wijzen. Het eene komt voor in een 16e eeuwsch minnelied, waar wij lezen:

Had ic nu drie wenschen,
Drie wenschen also eel,
So soude ic mi gaen wenschen;
Drie rosen op enen steel.

Die een soude ick plucken,
Die ander laten staen,
Die derde soude ic schencken
Der liefster, die ic haen [3]).

Het andere voorbeeld is een merkwaardig lied, dat ik vond in een volksliederboekje van de eerste helft der 18e eeuw [4]), maar dat niettemin zeker onder de oude liederen behoort, zooals vorm en inhoud m. i. genoegzaam aantoonen. Daar het lied, mijns wetens, nergens anders voorkomt en vrij wel onbekend is, zal ik het hier opnemen. De titel luidt:

»Een nieuw vermakelyck Liedt of 't Zamespraek van zeven Vrouwen over haare Mannen; wensende een yder in 't bysonder,

---

1) n°. 8.
2) A. L. n°. 8.
3) A. L. n°. 97 („een nyeu liedeken") str. 6 en 7.
4) De Amsterdamsche Harlequyn met de Haagsche Scharmoes". (1727) bl. 56. Ook in „De vroolyke Speelpop" (1730).

; haar Man mogt herschapen worden in een Konyn, Schip, s, Koe, Paart of Kip, maar den laatste de haare veel liever ›edernaakt op een Bedt wilde zien, tot vertroostinge van haare 'akheeden, in 't vervolg te Lezen of te zingen. Op een aangeme Wys.

Daar waren zeven Vrouwtjes fyn
Savons in de Brandewyn[1]),
Van de Mans wast dat zy praatte(n),
Den een die scheen in 't Hooft geraakt,
Den ander met wenschen haar zelf vermaakt,
Terwijl ze by 't Zoopje zate(n).

Doen sprack er dat eerste Vrouwtje fyn:
Hy en wy, hoe loos zyde gy,
Hoe vals zyt gy van gronde,
Ik wou, dat myn Man was een Konyn,
Dat hy was geschooten in het Duin,
Verslonden van alle de Honden.

Doen sprack dat tweede Vrouwtje fyn:
Hy en wy, hoe loos zyde gy,
Hoe vals zyt gy van gronde,
Ik wou, dat myn Man was eenen Schip
Dat hy was gedreven al op een Klip,
En versonck al metter stonde.

Doen sprack dat derde Vrouwtje fyn:
Hy en wy, hoe loos sydo gy,
Hoe vals zyt gy van gronde,
Ick wou dat myn Man was eenen Vis
En kwam gebraden op den Disch,
Ik at hem op terstonde.

Doen sprack dat vierde Vrouwtje fyn:
Hy en wy enz.
Ik wou, dat myn Man was eenen Koe,
Ik joeg hem naar de slager toe
Om te slagten terstonde.

Doen sprack dat vyfde Vrouwtjen fyn:
Hy en wy enz.
Ik wou, dat myn Man was eenen Paert,
En vyf hondert kroonen waert,
Ik verkogt hem zoo terstonde.

---

1) Ik vermoed, dat er vroeger iets anders zal hebben gestaan, b.v.: „in den coelen n" of iets dergelijks.

Daarop sprack 't zesde Vrouwtje fijn:
Hy en wy enz.
'k Wou, dat mijn Man was eenen Kip,
Wy souden speelen: pik, pik, pik
In 't Schuilhoekje terstonde.

Ten laatste sprack 't zevende Vrouwtje fijn:
Hy en wy enz.
Lag mynen Man eens Moedernaakt
Op een bedje van dons heel zagt gemaakt,
Ik kroop er by terstonde.

Hoewel ik dit lied niet vroeger vermeld vind dan in de eerste helft der 18e eeuw, zoo geloof ik toch, dat het minstens in de 16e eeuw thuis behoort. De redenen, die ik daarvoor heb, zijn in de eerste plaats: de inhoud van het lied, maar dan ook zijn regelmatige vorm, de steeds terugkeerende epische herhalingen, het zonderlinge refrein, dat hier bij uitzondering in het begin der strofe voorkomt en een »ick en weet niet wat" — een flauwe geur van het verledene, welke nog in het lied is blijven hangen [1]).

Ook de voorstelling van vrouwen, die samen zitten te drinken behoort in de middeleeuwen te huis [2]). In de kroeg zittende vrouwen zal men, meen ik, in lateren tijd niet of zeer zelden

---

1) De inkleeding — een bepaald aantal bij elkander zittende personen, die (elk op zijne beurt) het woord voeren — wijst eveneens op ouderdom. Wij troffen deze inkleeding reeds aan in gedichten als „de acht Heren wenschen" e. a.; men vindt haar ook elders, zoolas b.v. in Ruysbroeck's „Boec vanden twaelf Beghinen", dat aldus aanvangt

Het saten XII. beghinen,
Ende spraken om Her Jhesuse den finen,
Ieghewelke in haer ghedachte:
. . . .
. . . .
Die ierste sprac: . . . . .

2) Men herinnere zich b.v. het tooneeltje in eene onzer sotternieën (*Hoffm.* Mul. Dram. Poezie bl. 183—189) waar twee vrouwen Machtelt en Luutgaert samen „een pot biers" gaan „meten" bij vrouw Juliane, die „oesters bier vercoopt". Luutgaert zegt o. a.

Juliane, wi hebben hier te doene,
Wi droncken gerne van uwen biere,
Ic bits u, set ons biden viere;
Haelt ons bier, wi selent betalen.

aantreffen (d. w. z. vrouwen *alleen*; in gezelschap van mannen kwamen zij er steeds en komen zij er nog).

Daarmede is echter ook alles opgesomd, wat ik van »wenschliederen" heb kunnen ontdekken en zooals men ziet — ook hier is de oogst schraal. De verklaring van dit verschijnsel ligt m. i. voor de hand: Raadsel-, leugen- en wenschliederen, hoezeer soms ook verschillend, komen toch in zoover met elkander overeen, dat zij slechts daar ontstaan kunnen, waar eene levendige, opgewekte verbeeldingskracht bestaat en verbeelding is de zwakke zijde van ons volk, waar het zich op kunstgebied openbaart.

Moge dan ook vrij wat van deze liederen verloren zijn gegaan, groot zal hun aantal m. i. nooit zijn geweest.

V. DANS EN DANSLIEDEREN.

Zang en dans waren eens bijna onafscheidelijk verbonden, al kunnen wij ons daarvan ternauwernood meer eene voorstelling vormen.

In de oudste tijden moeten zeer veel liederen bij den dans gezongen zijn, maar langzamerhand wordt de scheiding tusschen zang en dans van blijvenden aard en in onzen tijd is dat verband nog slechts met moeite te bespeuren.

Voordat wij er toe overgaan dit in de liederen te onderzoeken, moge eerst met een enkel woord aangetoond worden, hoe sterk de danslust in vroegeren tijd ook bij de Germanen geweest is.

»Een onmisbaar vermaak bij de Germaansche feesten was het dansen om vuren en 't springen over of door de vlammen". Aldus lezen wij in het meermalen vermelde boek van Ter Gouw[1]). Wij zien daar tevens, dat het dansen om vuren reeds in de vroegste oudheid in gebruik was en dat het volk eene reinigende, heelende kracht toeschreef aan de vlammen van dergelijke door wrijving van hout ontstokene vuren. Hoe diep dat gebruik eens wortel geschoten had in ons volk, is nog waar te nemen. Want wie in onzen tijd in de donkere dagen voor Kerstmis 's avonds over de eenzame heidevlakten der Veluwe rijdt, die kan van tijd tot tijd den rossen gloed der St. Maartensvuren bemerken, welke hier en daar op de heuvels ontstoken zijn. Ook de Paasch-,

---

1) T. a. p. bl. 13, 14, 19.

Pinkster en St. Jansvuren zijn nog niet voor goed uitgedoofd. Zoo is het ten minste onder de bewoners van het platteland, waar oude gebruiken gewoonlijk langer in eere blijven. In de steden is men natuurlijk een stap verder. Daar kan men waarnemen, dat het met dit gebruik gegaan is als met zoovele andere oude gewoonten, die — eens hoog in eere en samenhangend met den godsdienst — langzamerhand afdaalden en ten laatste slechts in de onderlagen der maatschappij bewaard bleven. Zij vluchtten alle naar het land of verhuisden naar de achterbuurten en menige oude gewoonte, nu slechts door de kinderen vastgehouden, is afkomstig uit een tijd, toen ook alle volwassen menschen er aan hechtten, omdat die menschen volwassen kinderen waren. Geen ander gebruik toch kan het zijn, indien men op een Zondagavond de buurtkinderen om een kaarsje ziet reien en de kleine meisjes er met samengehouden rokjes luid jubelend over heen springen.

Een ander bij onze voorouders zeer geliefd spel was het zwaarddansen [1]), dat gedurende de middeleeuwen in zwang bleef. Nog in 1547 dansten te Nijmegen »nae alder gewoente" de smids en schoenmakers »durch die sweerden". De lust tot dans en zang ligt in den aard der menschen en wordt vooral opgewekt bij den aanvang der lente. »De eigenlijke tijd om te dansen", zegt Uhland, »is het schoone jaargetijde, wanneer de meisjes het in huis niet kunnen uithouden en van de zijde der moeders weghuppelen . . . .
Die danslust is een deel van de algemeene opgewektheid, waarin zinnelijk krachtig ontwikkelde menschen gebracht worden door het hernieuwde leven op aarde. Lentegroen, vogelenzang, minnelied en reidans geven te zamen een beeld van de weelde, die de mensch dan geniet; het verlangen om te springen trilt reeds in de ledematen en onder gezang en muziek wordt de dans geboren" [2]). Hoe innig muziek en dans verbonden zijn zal wel niet

---

1) T. a. p. bl. 20, 31, 192.
2) Abhandlung bl. 401.

in het breede betoogd moeten worden. Slechts op een paar voorbeelden wil ik de aandacht vestigen: Wie heeft niet op muziekuitvoeringen de vele toehoorders opgemerkt, welke behoefte gevoelen om met eenig lichaamsdeel de muziek als het ware te reproduceeren?

En niet alleen bij hen, die in staat zijn om concerten bij te wonen, bestaat die behoefte. In de lagere standen — zeker niet minder muzikaal van aanleg dan de hoogere — openbaart zij zich evenzeer. Hoe velen zal het evenals mij getroffen hebben, welk eene opgewektheid de komst van een draaiorgel onder het volk te weeg kan brengen. Wie het niet weet en zelf zich wil overtuigen, begeve zich op een der late, mistige herfstdagen, als de schemering reeds valt, in eene Amsterdamsche achterbuurt. Gelijk schimmen glijden de menschen in den nevel langs u heen; dáár hoort gij plotseling de tonen van het draaiorgel en langzamerhand verzamelt zich van alle kanten een klein publiek: moeders met een kleintje op den wiegenden arm, een enkele werkman, die eenige passen verder blijft staan, maar vooral arme, kleine kinderen, wien de lust al heel spoedig te sterk wordt en die elkander omvattende zoo goed en kwaad zij kunnen, op de maat dansen. Uit verschillende feiten blijkt, dat het dansen ook hier te lande algemeen en al te zeer in zwang moet zijn geweest. UHLAND geeft ons in zijne »Abhandlung" eenige uittreksels uit een 15e eeuwsch H.S., waarin besproken wordt: »Was schaden tanzen bringt". De schrijver zet breedvoerig uiteen, dat de dansers eigenlijk duivelsdienaars zijn, omdat zij ook anderen verlokken en haalt dan eenige voorbeelden aan om te doen zien, dat sommige dier »priesterin des tufels" hunne rechtvaardige straf niet zijn ontgaan.

Een dier voorbeelden zal ik hier mededeelen, omdat het betrekking heeft op eene Brabantsche vrouw. Wij lezen: »Es was in dem selben land (Brabant) ein frevel, frech, frauwe, die alle heilge tag die tochter und knaben sammelt und den tanz anhube und vorsang. als nu die manne und knaben bi dem tanz spilten des ballen und ander spile mit stecken, do enpfur eim der steck,

als er den ball wolt schlahen, und traf die selbe frowe an ir heubt, daz sie nider vil und starb" [1]).

En nog in het midden der 16e eeuw spreekt Lucas de Heere in het voorbericht zijner Psalmvertaling van »lichtvaerdighe voysen, daerby theyligh woord Gods dickmael is mesbruuct gheweest in *danssen ende ander wulpsheden*".

Dansscholen waren dan ook vooral in het zuiden van ons land geene zeldzaamheden. Zoo bestond er in 1426 reeds een »danshuus" te Arnhem, dat door de Stad gebouwd was [2]). Daar werden lessen gegeven door menestreelen en soms richtten zij zelf dansscholen op. Zoo lezen wij in eene Brusselsche ordonnantie van 1507: »Ende want dickwils gheschiet ende gebeurt is, dat die speelluyden dansscholen houdende, henne jongers, die zy leeren danssen" enz. [3]). Bovendien gaven ook vreemde menestreelen danslessen [4]). De gilden der menestreelen dienden dan ook verzoekschriften in om dat te voorkomen.

Afbeeldingen van dergelijke zang- en dansscholen zien wij in een liederboek van den aanvang der 17e eeuw (»de Nieuwe Jeucht-Spieghel"). Op de gravure tegenover bl. 22 is b.v. eene muziekschool afgebeeld met dit bijschrift:

Tot onser maistres servys leeren wy soetkens spelen,
Daerby lieffelick met het keeltjen queelen.

Op het plaatje tegenover bl. 41 zien wij een »jonghman" en eene »Dochter" een dans uitvoeren; op den achtergrond staan de muzikanten. Het bijschrift luidt:

Danssen, spelen end' soetkens singhen
Doen de Liefde ut den slaep ontspringhen.

---

1) Abh. bl. 477.

2) Vgl. Ter Gouw t. a. p. bl. 48. Ook: D. Buddingh. Gesch. v. Opvoeding en Onderwijs in de Nederlanden. bl. 138 en 139.

3) Zie: La Musique aux Pays-Bas avant le XIXe Siècle par E. v. d. Straeten. IV, 171.

4) t. a. p. IV, 175. „de nombreux instrumentistes étrangers donnaient journellement des leçons de danse, sans être membres de la confrérie, ni avoir payé aucun droit à ce sujet et même sans appartenir à la bourgeoisie de Bruxelles".

Dansen hoorde reeds in de middeleeuwen onder de vereischten eener beschaafde opvoeding en strekte iemand tot aanbeveling. Vandaar dat een 14e eeuwsch dichter zegt:

Mennich is ghemint nochtan
Om dat hi reyen en dansen kan. [1])

Wanneer dus de lente was gekomen en haar invloed zich op de geheele natuur en op de menschen deed gelden, dan hoorden de jonge meisjes de tonen van pijp of trommel, die tot den dans onder de linde noodigden en voor hen was dan in huis geene rust meer. In een danslied der Dithmarschen wordt ons dat uitvoerig beschreven. Uhland verhaalt het aldus: »Als de lieve zomer in het land komt, hoort het meisje de pijpen blazen en den trommel slaan; zij wil naar den avonddans en deelnemen aan het spel in het dal; zoo haar dat geweigerd wordt, zal zij het besterven. De moeder raadt het haar af, zij gebiedt haar te gaan slapen, daarna dat zij haren broeder zal wekken, opdat die haar vergezelle, maar alles is te vergeefs. Het meisje spoedt zich naar den dans, waar zij door haren ruiter met een kus wordt ontvangen" [2]).

Dat dergelijke liederen ook bij ons in zwang zullen zijn geweest, wordt ons door Uhland en Böhme aangetoond. Beiden wijzen op den versregel:

Moeder, lieve Moeder myn,
Mocht ick ter linden gaen? [3])
(1540)

die naar hunne meening tot een dergelijk lied behoord heeft. Böhme maakt dat ook uit de melodie op [4]). Ook in een ander lied ziet de minnaar zijn

. . . . alderliefste lief
So vrolic aen den danse gaen,
Si was fraey gheciert,
Scaerlaken had si aengedaen. [5])

---

1) In het Haagsche H.S. (n°. 721) f. 37 r°. 2) Abh. bl. 395.
3) H. B. II, XXXI. 4) Altd. Liederb. n°. 292. 5) A. L. n°. 8.

En zouden het niet de woorden eener moeder tot hare 's morgens van den dans thuiskeerende dochter zijn, die wij als »wijs" vinden aangegeven:

Dochterken, in den mei
Waer waert ghi den langhen nacht? [1])
(1583.)

Nooit heeft zich die hartstocht voor den dans sterker geopenbaard dan in de danswoede, die op het laatst der 14e eeuw in westelijk Duitschland en Nederland geheerscht heeft, zich als eene besmettelijke ziekte snel van stad tot stad verbreidde, maar ook na eenigen tijd weer ophield te heerschen. Ook UHLAND verhaalt van dezen »Johannesdans, die in den zomer van 1374 aan den Rijn, de Moezel en in de Nederlanden zich verbreidde. Voornamelijk werden Aken, Keulen, Metz, Maastricht, Luik, Tongeren (ook Utrecht en Gelderland) met deze dansplaag bezocht." Mannen en vrouwen, jong en oud liepen uit, voegden zich bij de dansers en dansten, tot zij uitgeput neervielen. Alles ging met grove onzedelijkheid gepaard. Dat ook ons land niet verschoond bleef, vermeldde ik reeds. Een Geldersch geschiedschrijver Slichtenhorst verhaalt dienaangaande: »'t Was een kluchtige dolligheid. Men sagh manluyden en wyven, twee aan twee dansen, singen, huppelen en malkander vriendelyk omarmen."

Te Utrecht zag men paar honderd menschen op de brug dansen onder het gewone gezang dezer bezetenen:

Heer Sint Johan!
So, so, heu, och
Heer Sint Johan
enz. [2])

Ook later heeft zich die danswoede nog wel eens geopenbaard,

---

1) H. B. II XXV.

2) Vgl. Ter Gouw's Volksverm. bl. 44. Dààr zijn ook de woorden van Slichtenhorst aangehaald. Het dansrijmpje vindt men ook in het Duitsch:

Herre sankt Johann, so, so
Frisch und froh
Herre Sankt Johann! (Abh. bl. 399).

hoewel op kleinere schaal. En wanneer men in onze dagen bij kermis of volksfeest eene breede scharen van mannen, vrouwen, jongelingen en meisjes in woeste vaart en onder het gillende geroep: »hossen! hossen!" door de straten ziet dansen, dan zou men meenen een 19e eeuwschen St. Jansdans te zien.

De St. Jansdag schijnt niet zelden aanleiding te hebben gegeven tot dansen. In Böhme's Liederboek toch vond ik de beginregels van een Nederlandsch danslied luidende:

Den lancxten dach van desen jaer
die brengt ons vreuchde cleyne.

De Duitsche geleerde meent hierin (en terecht, dunkt mij) »ein alter Johannis = oder Sommerwendfesttanz" te herkennen [1]).

Dit weinige moge volstaan om een denkbeeld te geven van den danslust, die ook hier te lande te allen tijde geheerscht heeft en van de zorg, die men aan de danskunst besteedde.

Wij zullen ons nu wenden tot de verschillende soorten van dansen en de liederen, welke daarbij gezongen werden.

De meest gewone dans, welken men in een gezelschap uitvoerde, was zeker de reidans.

Wij moeten ons hierbij echter wachten voor onze 19e eeuwsche begrippen. »De oude dans (rei)" zegt Böhme, »was niet onze snelle rondedans, maar een langzaam op de maat in het rond treden, waarbij alle dansers elkander aan de hand vasthielden; het was een afgemeten koordans, die het mogelijk maakte er liederen bij te zingen." En elders: »De reiliederen werden niet buiten den dans gezongen, om zich als het ware in de herinnering daarvan te vermeien en een poëtisch beeld van het dansen te geven, maar werkelijk onder den dans en door de dansers. Gezang was oudtijds de eenige dansmuziek." [2]) Een ander kenner van het Duitsche lied, August Reissmann geeft dezelfde voorstelling van dien vroegeren reidans [3]). Ik zou er alleen nog wil-

1) Zie Altd. L. n°. 310b.
2) Zie: Altd. Liederb. Einl. XXXV. Böhme's naam mag hier te eer genoemd worden, omdat wij van hem eene »Geschichte des Tanzes in Deutschland" te wachten hebben.
3) Zie: Gesch. des deutschen Liedes, bl. 7.

len bijvoegen, dat gezang toch wel niet, gelijk BÖHME zegt, de *eenige* dansmuziek zal zijn geweest; het ligt toch in den aard der zaak, dat men den dans al zeer spoedig begeleid zal hebben met handgeklap en door stampen met de voeten, gelijk men dat tegenwoordig nog kan zien in de boerendansen ten platten lande.

In een dergelijken reidans kon licht verwarring ontstaan òf in het zingen òf in het dansen. Er was dus leiding noodig en daarom belastte iemand zich met die leiding en zong of danste vóór. Hoe dat toeging, zien wij het duidelijkst in de beschrijving van een dans der Dithmarschen, welke bij UHLAND voorkomt [3]). Wij lezen daar o. a.: »Deze *lange dans* wordt op de volgende wijze geleid: De voorzanger staat alleen of met een helper naast zich, hij houdt eene drinkschaal in de hand en heft het gezang aan. Wanneer hij eene strofe heeft gezongen, gaat hij niet verder, maar de geheele schaar herhaalt die strofe en als zij nu gekomen zijn, waar de voorzanger gebleven is, heft hij op nieuw aan en zingt weer eene strofe. Zijn er nu op deze wijze een paar strofen gezongen, dan springt een van allen naar voren, die voordansen en dus den dans leiden wil; deze neemt zijn hoed in de hand en gaat langzaam dansend den kring rond, ook wel eens begeleid door een helper; hij noodigt daarmee uit tot den dans en allen sluiten zich nu bij hem aan. Evenals de voordanser zich richt naar het gezang des voorzangers, zoo richten de andere dansers zich naar hunnen leider, tot welken stand zij ook mogen behooren en dat geschiedt zoo eendrachtiglijk, dat één voordanser een rei van meer dan tweehonderd personen kan leiden en besturen."

Voorzingen en voordansen konden echter ook door één persoon verricht worden. Een merkwaardig voorbeeld daarvan lezen wij in »de Rose." De dichter komt in een liefelijken beemd, waar hij een uitgelezen gezelschap bijeen vindt en

An enen dans so gingen si.
Ene vrouwe, die Bliscap hiet,

3) Abh. bl. 395 en 477. U. citeert hier de „Chronik des Landes Dithmarschen" van „Johan Adolfi's genannt Neocorus."
De Dithmarschen hebben nog vele oude gewoonten ongeschonden bewaard.

Sanc daer voren een nuwe liet,
Met soeter stemmen syt uteleide.
Dieus! ho wels hare noten seide
Ende die woerde mede daer af;
Ende dien voet ho wel sine gaf,
En mochte u vertellen tonge;
Want si verblydden oude en jonge.
Hare stemme si was claer ende soete,
Scone ginc si op hare voete.
Altoes so was dese vrouwe
Gewone te sine sonder rouwe,
Ende telken danse so sanc si
Emmer tirst, gelovets mi,
Want so sanc wale van naturen.
Daer mochtemen sien die voete ruren
Ende effene gaen in groene gars,
Daert utermaten sconc was [1]).

Maar vele andere voorbeelden staan ons nog ten dienste, waaruit wij kunnen zien, dat het voorzingen ook bij ons zeer gebruikelijk was. In een der liederen van Jan van Brabant lezen wij:

Daer vant ic drie joncfrouwen staen:
Si waren so wale gedaen.
Dene sanc vore, dander sanc na:
Harba lori fa, harba, harba lori fa [2]).

Een »oudt liedeken" van het Antwerpsche liederboek vangt aan met den regel:

Verblyt! ic sal u singhen voren [3]).

In van Mander's Gulden Harpe lees ik in een lied van den uittocht der kinderen Israëls uit Egypte:

Doen Pharao lagh versmoort
Met alle zyn armeye/
Quam Miriam ten reye
Met haer trommelken voort;
Sangh vooren allerleye
Vrouwen in die contreye/
En sy seye/ Laet ons nu saen
Den Heere gaen
Singhen [4]).

1) vs. 675—705.
2) Bij WILLEMS n°, 5.
3) n°. 155,
4) ald. bl, 110.

In den bijbel wordt het *voorzingen* niet genoemd, al kan de daar gegevene voorstelling er van Mander toe gebracht hebben het in dien zin op te vatten [1]).

Achter de »Gulden Harpe" volgen eenige liederen [2]), welke gedeeltelijk bestemd waren om door twee of vier personen met of zonder begeleiding van een koor te worden gezongen. Zoo lees ik bl. 23.

Nu herders my (al zittend') hier omringht
En wilt myn stem met stem te hulpe komen.

en bl 35.

Nu Proselyt met my u keele steldt/
Te singhen wat ick sal beginnen vooren/

en daarop volgt de aanwijzing: »Salomon singht, aen hem volgt Proselytus." bl. 43.

Het gae soo 't mach/ ick volghe zinght ghy voor
Wy singhe niet voor doode; goedt ghehoor/
Geeft ons den choor/ van Herders, Herderinnen.

Een ander voorbeeld trof ik aan in een liederboek uit den aanvang der 17e eeuw:

---

1) Vgl. Exodus XV, 20. „En Mirjam, de Profetes, Aärons zuster, nam eene trommel in hare hand; en al de vrouwen gingen uit, haar na, met trommelen en met reyen. 21. Toen antwoordde Mirjam hunlieden: Zingt den Heere enz."

2) Deze liederen zijn gedrukt onder den titel: „Bethlehem dat is 't Broothuys, inhoudende den Kerstnacht te weten Gheestelycke Liedekens/ Ghedichten oft Leyssen/ die ..... enz.

De inkleeding der door mij aangehaalde liederen nl. — vier herders (Hebreus, Proselytus, Salomon en Adon) die beurtelings twee aan twee zingen of ook wel in een beurtzang één voor één, terwijl de twee anderen scheidsrechters zijn — heeft van Mander, dunkt mij, ontleend aan Virgilius' Eclogen. Men sla b. v. acht op uitdrukkingen als deze: (bl. 15)

Gheraden dit, dat ick te raden geef
U wysheyt dan en wert ick gheen versmader/
Ick schinck u ziet/ deed pyp en herderstaf

en bl. 16

Dan dit weet ick / dat beyde ghy int zinghen
Prysweerdigh zyt / van niemandt wel te dwinghen.

Venus ghinck al verholen
Lustigh ophanghen enen krans
Ghewrocht van Blomkens en Fiolen/
Daer vergaerden zy eenen Dans:
Doen sanck daer *een* al van Artoys
.Met soet ende klaren voys/
Komt ghy ghesellekens by
Komt met u schoon lief int groene
Maect jolyt// wie dat gy zyt
Nu in desen blyden tyt [1]).

De vier laatste regels keeren als refrein van elke strofe terug en werden dus allerwaarschijnlijkst door het geheele gezelschap gezongen, telkens wanneer de voorzangster eene nieuwe strofe ten einde had gebracht, evenals wij dat hoorden in de beschrijving van den dans der Dithmarschen.

Ik zeide reeds, dat het *voorzingen*, dikwijls gepaard ging met het *voordansen*. Hoewel ik in de liederen geene plaatsen vond, die op dat laatste betrekking hebben [2]), zoo moet het bij ons ook wel bekend zijn geweest. Dat blijkt reeds uit het Vlaamsche spreekwoord: »crepel wil altyt voordansen," maar bovendien vond ik daarvan een merkwaardig getuigenis op eene plaats, waar men dat allerminst zou verwachten nl.: in eene Italiaansche beschrijving van Indië. De schrijver van dat boek, Gonzalo Ferdinando d'Oviedo spreekt o. a. ook over eenige dansen der Indiërs en vergelijkt ze bij die, welke in het voorjaar in sommige streken van Spanje gedanst worden. Hij voegt er dan bij: »in Vlaanderen zag ik ook vele reien van mannen en vrouwen, die al dansende zongen en zij antwoordden één van hen, die de anderen leidde en die vóórzong [3])."

Reeds is uit sommige door mij geciteerde plaatsen gebleken,

---

1) Vgl. »den Nieuwen Jeucht Spiegel," bl. 32. Het lied komt ook voor in het »Nieu Amstelredams Liedboek (1591).

2) De uit de »Gulden Harpe" aangehaalde regels over Mirjam kunnen eigenlijk niet als bewijsplaats gelden ten opzichte van het *voordansen*, al ligt dat misschien in den tekst opgesloten.

3) Aangehaald bij d'Ancona, La Poesia popolare Italiana. bl. 57. »et io ho in Fiandra veduto uomini e donne in molti cerchi cantare ballando, e rispondendo ad uno che guidava gli altri et era il primo a cantare." D'Oviedo's werk verscheen in 1535.

dat men bij den dans gebruik maakte van *kransen*. Wij zullen daarover iets uitvoeriger spreken.

»De krans speelde vroeger eene gewichtige rol bij het dansen," zegt Böhme. »Zonder krans en bloemen verscheen geen meisje ten dans." En dikwijls was ook een krans de prijs, die voor de dansers werd opgehangen of het middenpunt, waarom de dans zich bewoog. »Het zingen om den krans bij de avonddansen was in de 16e eeuw algemeen in zwang en werd herhaaldelijk verboden als onwelvoegelijk [1])."

Dat men ook te onzent dezelfde gebruiken omtrent kransen in acht nam, blijkt op vele plaatsen.

In een door H. v. F. uitgegeven gedicht van den aanvang der 16e eeuw, wordt een vroolijk vrouwtje van de soort, die wij vroeger hebben leeren kennen, sprekende ingevoerd. Haar man is afwezig en zij heeft het voornemen om los en vast uit het huis te verkoopen en te koopen, wat zij begeert om dan met »die schone ghesellen te wyn te gaen." Onder de zaken, die zij voor hare uitrusting noodig heeft, noemt zij o. a. »goede cleder," »twee proper uutghesneden schoen," »enen breden timp aen myn caproen" en vervolgt dan:

Noch so moestic hebben mee!
Da nobis hodie:
Dat is enen cransse [2]) (rasse)
Daermede soudic gaen te danse
Dan souden die luden saghen:
Hoe mach elken die behaghen,
Die daer so frischeliken steet!

---

1) Vgl. Altd. L. Einl. XXXV. In eene noot lezen wij: „Auf Kränze wurde im Alterthum und im ganzen Mittelalter mehr gehalten als jetzt. Sie hatten stets eine symbolische Bedeutung und galten theils als Ehrenzeichen z. B. Dichterkränze, Festkränze, Brautkränze, Todtenkränze, theils dienten sie zum Scherz als Zeichen abgewiesener Liebeswerbung (Nesselkranz) oder als scherzhaftes Trauerzeichen (den man bei Hochzeiten nach Entreissen des Brautkranzes der jungvermählten Frau überreichte." Vgl. hierover ook Uhland's Abh. bl. 206—210.

2) Zie: „In Dulci Jubilo // Nun singet und seid froh. Ein Beitrag zur Geschichte der Deutschen Poesie von Hoffman von Fallersleben. Hannover. Carl. Rümpler. 1854. n°. 33. In den tekst staat: rasse." Voor zoover ik weet is dit niet eens een woord, maar in elk geval is het hier blijkbaar eene corruptie van „cransse (crässe), want alle andere regels rijmen twee aan twee.

Een voorbeeld van het zingen om den krans vond ik in het »Haerlems Oudt Liedboeck [1]).” Ik zal hier eene enkele strofe van dit lied, dat blijkbaar onder den dans gezongen werd, laten volgen:

Maeckt eenen moet/ licht op den voet,
Koopliens fraey in 't hantieren,
Wint nu den Hoet [2]) met vreuchden soet
Seer net van violieren,
Draecht liefde totter konsten,
Al naer den mert/ neemt uwen tert,
Versaemt hier al uyt ionsten.

De laatste en vierde regel wijzen aan, dat de dichter het oog heeft op een feest der Antwerpsche rederijkerskamer »de Violieren,” wier zinspreuk luidde: »Ut jonsten versaemt.” Tal van andere dansen, welke wij nog uitvoeriger zullen bespreken, werden »onder de kroon” (de krans) uitgevoerd. Vele, ja de meeste dezer dansen gingen gepaard met pantomimes of spelen, waarbij men liederen zong.

Onder de oudste reidansen behooren zeker die, welke men uitvoerde om het eerste viooltje, om het eerste meiroosje, om den boom of paal, waarop de eerste ooievaar zich gevestigd had enz. Over dat vinden van het eerste viooltje lezen wij bij Uhland: »Wer das erste Veilchen sieht, *hat den Sommer funden*” en hij vertelt dan, hoe de vinder dat bekend maakt, hoe eene schare komt toegeloopen en vroolijk danst om het afgeplukte en aan een stok bevestigde viooltje [3]). En Ter Gouw verhaalt ons; »De Amsterdamsche jongens en meisjes (en zeker deed men elders wel evenzoo) gingen in 't vroege voorjaar, als 't fraai weer was naar buiten, om in 't gras het eerste madeliefje te zoeken en hadden zij 't gevonden, dan dansten ze hand aan hand er in een kring omheen [4])” Bij Böhme vinden wij den tekst van een »Alte(n) Reihentanz um das erste Veilchen.” Het is hetzelfde lied, waar-

---

1) Ald. bl. 80. „Stemme: Waerheen soo drae.”
2) Hier in de gewone bet. van *krans*.
3) Abh. bl. 80.
4) t. a. p. bl. 129.

ɔver ook UHLAND spreekt en overgenomen uit een vastenavondɪpel van HANS SACHS. B. noemt het een »uraltes Mailied", meent, lat het minstens in de 14e eeuw, misschien reeds in de 13e ontıtaan zal zijn en voegt er bij: »Denn der Anfang: »Die mei, lie mei, die mei/ die brinct" findet sich schon als Tonangabe in ɪiner niederländ. Pergamenthdschr. geistlicher Gesänge des 15e ſahrh." [1])

M. i. hebben wij in het »patertje langs den kant" ook een neidans over. Gelukkig is het nog niet zóózeer vergeten, dat ik dit pel, volgens VAN LENNEP »de liefste dans, die ooit is uitgevonlen" behoef te verklaren. Elk kent het nog, elk herinnert zich vijze en tekst, maar het zijn herinneringen aan de dagen der tindsheid en het is te vreezen, dat het al minder en minder ge:ongen en gedanst zal worden tot schade voor den natuurlijken, rrijen omgang der beide seksen.

Men heeft beweerd, dat dit danslied eerst van de dagen der Hervorming dagteekent en dus ongeveer in de eerste helft der 16e eeuw als een spotlied tegen de geestelijkheid is vervaardigd [2]). Laten wij, om deze bewering te onderzoeken, het lied nog eens tort nagaan. De eerste strofe (zooals wij die in onze jongensjaren zongen) luidt:

Daar ging een patertje langs den kant,
Hei, 't was in de Mei!
Hij vatte een nonnetje bij de hand,
Hei, 't was in de Mei zoo blij,
Hei, 't was in de Mei!
En zoo blij waren zij,
En zoo blij waren zij!

Ten eerste wijs ik er op, dat de tweede regel wel niet: »'t *was* in de Mei!" geluid zal hebben, maar: »'t *is* in de Mei!", zooals dat in een dergelijk lied te verwachten is [3]). In de »cluyte van

1) Altd. L. n°. 279.

2) Vgl. b v. WILLEMS. O. V. L. bl. 293. H. v. F. schijnt ook niet aan, »ein vorreformatorisches Alter des Liedes" te gelooven. Vgl. H. B. II bl. 255.

3) Natuurlijk zouden dan ook de overige w.w. in den tegenwoordigen tijd gebezigd moeten zijn.

Playerwater" lezen wij de woorden: Tes al in de meye" reeds als spreekwoordelijke uitdrukking. Werrenbracht, een gehuwd man betrapt zijne vrouw in gezelschap van een priester en de stokslagen van den vertoornden echtgenoot vallen ras op de hoofden van het schuldige paar. Een marskramer, die toeschouwer is, moedigt hem aan en roept: »Ghiet vry, Werrenbracht, tes al in de meye". TER GOUW, die deze plaats het eerst opmerkte, voegt er terecht bij: »Ziedaar 't oude refrein van 't Meilied: 't Is al in de Mei" [1]).

Ook op den vorm van het liedje vestig ik de aandacht. M. i. is het schema dit:

Daar gíng een pátertje lángs den kánt,
Héi 't was ín de Méi!
Hij vátte een nónnetje bíj de hánd,
Héi 't was ín de Méi zoo blíj,
Héi 't was ín de Méi!
Én zoo blíj wáren zíj,
Én zoo blíj wáren zíj!

Het is dus een zeer eenvoudig schema bestaande uit eene afwisseling van drie of vier heffingen, welke op allerlei wijzen gevarieerd kunnen worden. Men kan dit daarom zoo gemakkelijk vaststellen, omdat elke heffing bij den dans zelf door een danspas wordt aangegeven. In een volgend hoofdstuk kom ik op deze afwisseling van drie en vier heffingen terug; voorloopig volsta hier de bewering, dat dit schema getuigt van hooge oudheid.

En wat nu betreft de meening, dat het lied oorspronkelijk een spotlied tegen de geestelijken zal zijn geweest — ook al neemt men aan, dat deze juist is, dan heeft men nog geen recht het ontstaan van het lied om *die* reden in de dagen der Hervorming te stellen. Heeft men dan vóór de Hervorming geene paters en nonnen geplaagd? Onze geheele middeleeuwsche letterkunde getuigt het tegendeel en reeds alleen in de liederen hadden wij ruimschoots gelegenheid dat waar te nemen. En er kunnen

---

2) Vgl. t. a. p. bl. 140 en 141. In den tekst der »cluyte" staat: »tes al meye". Ik geef echter de voorkeur aan den variant.

andere redenen bestaan hebben, waarom de dichters er behagen in schepten juist eens een pater en een nonnetje in den meidans te laten optreden. Zóó althans oordeelt ook UHLAND. In zijne »Abhandlung" [1]) lezen wij: »Ook daarin openbaart zich die onweerstaanbare lentelust, dat zelfs geestelijke personen er door worden medegesleept...... de liederdichters schepten er behagen in ook heilige personen een dansje mede te laten doen. Reeds ULRICH VON WINTERSTETEN roept priesters en leeken gezamenlijk ten dans. Een oud Nederlandsch dansliedje met het refrein: »Hei 't is in de Mei! Hei 't is in de Mei zoo blij" zingt van den dans des paters met het nonnetje.

. . . .

. . . .

In een Deensch kinderspeelrijmpje plukt de monnik op een zomerdag rozen en wil de non grijpen; licht als een veertje springt zij weg, zwaar als een steen komt hij achter haar aan en beiden dansen lustig."

De pater en de non waren m. i. volstrekt niet onafscheidelijk met dezen dans verbonden, zoodat men zich dien niet zonder hen zou kunnen denken. Dat blijkt o. a. uit een Vlaamsch danslied getiteld »'t Boertje" dat ik hier laat volgen: [2])

Sa, boer, gaet naer den dans;
Gaet al naer den kermisdans,
Kermis, kermis, kermisdans,
Gaet al naer den dans.

Sa, boer, zit op den stoel;
Zit al op uw kermisstoel
Kermis enz.

Sa, boer, en kiest uw wuf;
Kiest eens al uw kermiswuf
Kermis enz.

Sa, boer, en kust uw wuf;
Kust eens al uw kermiswuf,
Kermis enz.

---

1) bl. 398.

2) Vgl.: Chants populaires des Flamands de France n°. 106.

Sa, boer, gaet uyt den dans;
Gaet daer uyt den kermisdans,
Kermis enz.

De uitgever voegt er bij: »Deze reidans heeft groote overeenkomst met den voorgaanden (dien van het Patertje); zelfs schijnt hij er slechts eene wijziging van te zijn. Wij hebben dit danslied opgevangen te Duinkerken, waar het evenzeer in zwang is als »het patertje". De zangwijze van het lied is niet altijd dezelfde [1]) en ook de danswijze verschilt wel eens. »By ons" zegt SNELLAERT, »knielen knaep en meisje midden in den rondzwierenden kring. Uit bovengemelden Naoogst [2]) ziet men, dat in Friesland de deerne op de knie van den jongeling gezeten is.". In Overijsel liep het paar in den kring mede met de reienden of bleef in het midden van den kring staan.

Nemen wij nu bovendien nog in aanmerking, dat misschien geen enkel van al onze oude liederen in populariteit zich kan meten met dit danslied, dat overal in België en Nederland bekend is, zoodat het ook daarom bezwaarlijk aan partijhaat zijn oorsprong kan verschuldigd zijn, dan meen ik ten slotte te kunnen vaststellen: dat het lied van het Patertje oorspronkelijk een oud meilied is geweest, dat in zijn eersten vorm zeker minstens uit de 14e eeuw dateert, dat men het op verscheidene personen — maar liefst van al — op paters en nonnen toepasselijk maakte, dat het daarom in dien vorm het meest bekend is gebleven en dat de Hervorming daartoe het hare kan hebben gedaan. En hiermede zullen wij op onze beurt: »scheiden gaan" en ons wenden tot de beschouwing van andere dansen.

Een ander zeker zeer oud danslied is ons bewaard gebleven in een 17e eeuwsch Vastelavonds-tusschenspel van W. Dz. HOOFT [3]). Giertje de Waardin zit op Vastelavond te spinnen en herdenkt de dagen van »olim" toen alles zoo veel vroolijker en joliger was, terwijl nu — »Daer is niemant schier vrolyck, noch nie-

1) Men kan dat lezen in WILLEMS' O. V. L. bl. 295.
2) Hij bedoelt dien van HALBERTSMA I, 202.
3) Zie het Nederlandsche Kluchtspel II bl. 122—125.

mant schier verblyt". »Sou ick wel eertyts op ien Vastelavont hebbe sitte spinne?" vraagt zij treurig. Hoe anders was dat eertijds; toen werden allerlei spelen uitgevoerd

»In hoe aerdigh speelde men overal De Vuyle Bruyt,
»In mit watten omgekeerden pels quam dan het smoddeken uit!

Terwijl zij zoo zit te peinzen, komen eenige jonge meisjes, aan wier hoofd zich »Lijsgen met de Vuyle Bruyt" bevindt, tot haar en verzoeken Giertje een deuntje voor haar te mogen zingen. Deze stemt toe en nu heffen de »sustertjes van de gilde" gezamenlijk aan.

Sy singhen en spelen deuse naevolghende vaersjes:

Komt uyt den Haghe, jy vuylen kockyn,
Jy selter niet lange inne syn,
In (d. i. En) komt uyt,
In komt uyt!
Ick durrif niet, schavuyt!

Haselaer, waer hebje al soolangh gemale?
Ick hebbere gelegen al den winter kout
Al in dat soete Haselarenwoudt;
In komt uyt,
In komt uyt!
Ick durf niet, schavuyt!
In komt uyt,
In komt uyt
Daer is de Vuyle Bruyt!

Sy komt uyt, en sy beginne te dansen.

Mit een schuytje over het meertjen
Mit een moy meisjen in dat riet;
Hebje de May, hebje de bloem,
Hebje de koele May niet gezien? —
Symen, hoe staene jou ooghen en dryve?
Hebje de coors of sel jyse krijghe?
Symen, hoe staene jou ooghen aldus?
Jou, jou, sy meughen, sy meughen,
Jou, jou, sy meughen niet mier;
Luye maeysjes, luye knechjes,
Jou, jou, sy meughen niet mier.

Als men zich nu herinnert, wat wij in een vorig hoofdstuk hebben vernomen omtrent den strijd tusschen Zomer en Winter (zie bl. 299), en daarbij in aanmerking neemt, dat vertooningen en spelen op dien strijd betrekking hebbende juist omtrent Vastelavond gevierd werden [1]), dan zal men er niet aan behoeven te twijfelen, dat ook dit lied op dien strijd doelt. In dezen vorm is het niet overal begrijpelijk, maar ik houd het toch voor zeer oud. De »vuyle kockyn" (ook in het Middelnederlandsche »spel vanden winter ende vanden zomer" komt een Cockyn voor) wien bevolen wordt »uyt den haghe(n)" (uit het kreupelhout) te komen, waarin hij niet langer mag blijven, is blijkbaar de Winter. De Hazelaar, die »al den winter kout" in het bosch verborgen heeft gelegen, de koekoek, die ook hier weer als lentebode optreedt en de koele Mei behooren eigenlijk thuis in een Meilied; in de 17e eeuw zal men dat echter niet zoo scherp onderscheiden hebben en deze strofen hebben verbonden met de eerste m.i. overoude strofe, die oorspronkelijk omtrent half Februari gezongen werd.

Maar hoe nu te verklaren, dat de persoon, die in de eerste strofe met »vuylen kockyn" wordt aangesproken, later »de vuyle Bruyt" genoemd wordt?

M.i. op deze wijze: Dat »de vuyle Bruyt" den winter voorstelt is duidelijk; eerst wordt iemand, die als »vuyle cockyn" wordt betiteld, opgeroepen »uyt den haghe(n)" te komen en op het herhaalde geroep »in comt uyt!" verschijnt ten laatste eene persoon, van wie de anderen zeggen: »daer is de vuyle Bruyt". Ook uit hetgeen over de kleeding der »vuyle Bruyt" gezegd wordt, blijkt dat. Geertje de Waardin zeide:

»In mit watten omgekeerden pels quam dan het smoddeken uyt".

Deze dracht was waarschijnlijk eene herinnering aan het oude spel; de winter toch werd altijd voorgesteld, zooals UHLAND ons

---

1) Zie o.a. UHL. Abh. bl. 1: „Am Sonntag Lätare, zu Mittfasten, wann Frost und Frühling sich die Wage halten enz." (Sommer und Winter).

mededeelt „in Stroh oder Moos gekleidet [1])" of »in einfacher Winterkleidung," in Pelz eingehüllt" of als »ein eisgrauer, langbartiger, uralter Mann, mit Pelz und Filz angelegt [2])."

Wat eindelijk het woord »bruyt" betreft, dit moet eene benaming van lateren tijd zijn. Hoe zou men er ooit toe gekomen zijn den Winter eene *bruid* te noemen? Zeer zeker was dan ook niet »bruyt" maar »druyt" het oorspronkelijke woord. Dit was in de middeleeuwen een der hevigste scheldwoorden. Zoo noemt Maerlant Lucifer »die felle drut," ook in den Reinaert lezen wij: »Owi Lamfroit, verscroven druut" en nog bij Breêroo: »Wech, wech ghy vuylen druyt [3])." »Vuyle druyt" — dàt zal de scheldnaam zijn geweest, waarmede men oudtijds den Winter begroette. Ik kan deze bewering staven met eene aanhaling uit een ander Vastelavondslied. In Coster's Klucht van Teeuwis den Boer zingen een paar bedelzangers een Vastelavondslied aanvangende:

»De Vastelavont cryghen wy. . . . . ."
enz.

Onder de verschillende vermakelijkheden, die opgesomd worden lezen wij ook de volgende:

Aensiet eens dese Kales bendt de vuyle druyt stofferen,
Sy loopen mommen onbekendt in omgekeerde kleren
Sy spelen op een roeste tang,
En drillen opt ghebom van 't schot of rommel pot
Met berrevoetsche sangh [1]).

In 2 teksten leest men in den eersten regel: »bruyt" in 3 »druyt;" wel een bewijs, dat men in twijfel was over de ware benaming. Maar zeker moet men met den uitgever »druyt" lezen en kan de eerste regel alleen beteekenen: »Ziet eens, hoe deze bedelaarstroep (kale bende) den »vuyle druyt" heeft uitgedost!" En hier vinden wij tevens het aanknoopingspunt tusschen de twee benamingen. In lateren tijd was het vroegere lentespel tot eene

---

1) Vgl. Abh. bl. 17.
2) id. bl. 18 en 19.
3) Zie Oudemans i. v.

bedelpartij afgedaald, gelijk ook uit de klucht van Hooft blijkt; wij lezen immers:

G. . . . .
Daer isser t'saem wat voor.
L. Wy dancken jou.
G. Wat een praet!
't En is gien danckens waert. . .
L. Nou weêr al op ien aêr, kom, maecken wy ons vaerdîch!
. . . .
G. Ick wensch, myn kyertjes, dat je veel gelt meucht ontfanghen.

Maar ook andere lentespelen hadden ditzelfde lot ondergaan en daaronder een, dat ons als bewijs kan dienen, nl. het inhalen der *Pinksterbruid.* Ook dit spel toch, waarbij oudtijds liederen werden gezongen, was (wij zagen het reeds vroeger — bl. 300) in lateren tijd slechts eene aanleiding voor de buurtkinderen om giften in te zamelen; dit was reeds zoo in de 17e eeuw. In het belangwekkende boek over »De volksvermaken" (bl. 224—229) kan men uitvoerig lezen, hoe algemeen verbreid dit „pinksterbloem loopen" was; in Holland, Brabant, Limburg, Gelderland, Overijsel — overal trokken de buurtkinderen rond, terwijl zij een van hen als Pinksterbruid hadden opgeschikt, gewoonlijk met bloemen, gekleurde vodden en prenten. Was dus reeds »vóór den aanvang der 17e eeuw" (Ter Gouw) de oorspronkelijke beteekenis dier lentespelen geheel verloren gegaan, dan is het ook niet te verwonderen, dat de lagere standen niet langer onderscheid maakten tusschen den »druyt" in de Vastelavondsliederen en de »bruyt" in de Pinksterliederen.

En daar de kinderen bij beide gelegenheden één van hen als hoofdpersoon kozen, en deze rol gewoonlijk aan een meisje te beurt viel, zullen zij haar in de Vastelavondsliederen met het oude epitheton »de vuyle Bruyt" genoemd hebben in tegenoverstelling van de Pinksterbruid. Dat het oorspronkelijke Vastenavondslied een *danslied* was, blijkt ten overvloede nog uit Geertje's woorden, nadat het lied geeindigd is:

Hoe reyntjes kan jy 't samen, 't is ofter was Musyck!

Daerby so fraey te drille! jy hebt alles deurcroope,
Ick loof niet, moêr, of *jy hebt op 't Dansschool eloope*.
Soo netjens en soo fraeytjens doeje alle dingh op syn maet!

Een dergelijk danslied als het Patertje is dat, waarvan wij den tekst in de Horae Belgicae [1]) aantreffen. Over de wijze, waarop deze dansen werden uitgevoerd lezen wij bij DE COUSSEMAEKER: »Men danst ze 's avonds tegen zonsondergang. In Duinkerken zijn zij bekend onder den naam: Roozenhoed, omdat zij plaats hebben onder bloemkransen en slingers, die in de straten zijn opgehangen" [1]). *Roozenhoed* is, gelijk uit het vervolg blijkt de algemeene naam voor een rondedans »onder de kroon", waarmede het een of andere spel is verbonden. In het door mij bedoelde lied der Hor. Belg. zien wij ongeveer dezelfde vertooning als in het Patertje. Wij lezen o. a.

Ik zei: schoon lief, geeft mij de hand!
Roozen aen mijn hoedje
En treedt met mij aan dezen dans!
Roozen, roozebloemen aen mijnen hoed
enz.

Ik zei: schoon lief, wij moeten knielen!
Roozen aen myn hoedje!
Ik hoop, het zal ons wel gelieven
Roozen enz.

Daarop volgen nog andere strofen met: »ik zei: schoon lief, wij moeten kussen" en »ik zei: schoon lief, wij moeten scheiden" enz. — dus geheel dezelfde inrichting als in het patertje. Verschillende andere liederen werden nog onder de kroon gezongen, waarvan wij de meeste vermeld vinden in DE COUSSEMAEKER's Verzameling [3]). Sommige gaan gepaard met dansfiguren, andere niet; het is mij echter ondoenlijk ook maar bij benadering op te geven, tot welken tijd deze dansen behooren; dat is dan ook, meen ik, meer de taak van een musicus. Op bruiloften werd altijd ge-

1) n°. 138 en n°. 139.
2) t. a. p. Introduction XIII.
3) b v. n°. 108 „Den droogen Haring", n°. 109 „de Ezelinnen", n°. 110 „Den Boom", n°. 112 „Naer de Zee", n°. 112 „Sala", n°. 113 „De Keus", n°. 114 „Rijpe kersen".

danst. Zeer geliefd was de rondedans, welken men om de bruid uitvoerde omstreeks het uur, waarop het jonge paar wilde vertrekken. Allerlei kunstgrepen werden dan dikwijls beproefd om den bruidegom te beletten zijne bruid, die zich in den kring bevond met zich te voeren. Zoo was b.v. het bekende lied: »Phebus is langh over de zee", dat zoo dikwijls als »wyze" voorkomt, blijkbaar »een Rondedans om de Bruydt te bedde te dansen" gelijk STARTER een zijner dansliederen betitelt [1]. Het bedoelde lied hoort waarschijnlijk nog in de 16e eeuw thuis, maar zekerheid kan ik daaromtrent niet geven; in elk geval geeft het ons een denkbeeld van de soort [2]. Dat het lied werkelijk bij een dergelijken rondedans gezongen werd, kan voldoende blijken uit de volgende regels:

Ghy danssers springht onbedwongen om,
Danssend boven de blinckende sterren.
Waer zyn u vreemde sprongen krom?
Hoort ghy de danssers niet van verre?
Weeldige Nymphe, spoet u ten dans,
Doet u teere ledekens beven,
Draeyter u kleederkens datse bykans
Recht of sy levend' (l. leevden?) schenen te sweven;
Treedt u teer tredekens net,
Datmen den Bruydegom niet en belet,
Want de Bruydt moet doch te bet.

Een der in 1540 uitgegevene Souterliedekens is gesteld op de wyze »die bruyt en wout niet te bedde", een regel, die blijkbaar ook tot een dergelijken rondedans behoort [3].

Een merkwaardige dans, waarvan dikwijls melding wordt gemaakt is de zoogenaamde »Dans der Maechdekens". In 1840 hoorde de COUSSEMAEKER het daarbij behoorende lied nog in Bailleul zingen. Hij geeft er dezen tekst van [4]:

In den hemel is eenen dans.
Alleluia,

---

1) Friesche Lusthof bl. 212.

2) Men vindt het lied in »den Nieuwen Jeucht-Spiegel" bl. 82. Het jaartal der uitgave van dit liedeboek kon ik niet te weten komen; misschien omstreeks 1600.

3) Zie ook BÖHME's Altd. L. n°. 310c.

4) t. a. p. n°. 35.

Daer dansen all' de maegdekens,
Benedicamus Domino
Alleluia, alleluia.

't Is voor Amelia,
Alleluia,
Wy dansen naer de maegdekens,
Benedicamus Domino
Alleluia, alleluia.

Ziehier, wat de C. ons mededeelt over de omstandigheden, waaronder dit lied gezongen werd. »Wanneer een jong meisje gestorven was, werd haar lijk door hare vroegere speelnootjes eerst naar de kerk en vervolgens naar het kerkhof gedragen. Was de plechtigheid afgeloopen en de kist in de groeve afgelaten, dan keerden al de meisjes, met eene hand het lijkkleed vasthoudende, naar de kerk terug, terwijl zij den Dans der Maechdekens zongen met eene warmte, met eene verheffing en op een toon, waarvan men zich bezwaarlijk eene voorstelling kan maken, als men het niet gehoord heeft. Het lijkkleed, dat men naar de kerk terugbracht, was van hemelsblauwe zijde; in 't midden daarvan was een groot, witzijden kruis, waarop zich drie zilveren kroontjes bevonden. Een dergelijk lijkkleed wordt nog gebruikt bij de begrafenis van jonge meisjes, maar er wordt niet meer gezongen. Deze plechtigheid, welker oorsprong wij hebben nagespeurd, is van hoogen ouderdom; zij klimt op tot onheugelijke tijden. Moet men er eene druïdische of Scandinavische herinnering in zien of hebben wij hierin een spoor van oude Germaansche gebruiken over? Het schijnt ons moeilijk op deze vragen een beslissend antwoord te geven. Maar dit is zeker, dat de gewoonte om op de kerkhoven te spelen en te dansen, die ten tijde van Karel den Groote reeds zeer verbreid was en waartegen de wereldlijke en de geestelijke overheid meermalen hunne stem verhieven, gedurende het geheele tijdperk der middeneeuwen in zwang bleef. Het Vlaamsche gebruik, dat wij beschreven hebben, was misschien slechts eene maatregel van de geestelijkheid: misschien wilden zij de geloovigen afhouden van die afkeurenswaardige spelen en dansen door er een godsdienstig karakter aan te geven".

Ik geloof, dat deze gissingen van de C. waarheid bevatten. Verscheidene malen wordt van dezen dans melding gemaakt in een der merkwaardigste geestelijke liedboeken, die wij hebben [1]). Wij lezen daar b.v. op fol. 23: (er wordt over de hemelsche maagden gesproken)

Si gaen met Cristo aen den dans.

fol. 37

Wanneer wy comen aen der maechden dans,
Daer sullen wy singhen eenen nieuwen sanck.

fol. 55.

Maria die over scone maghet
Si leydet daer den dans,
Ende alle die zoete maechdekens
Die draghen eenen gulden crans.

En nog in een 17e eeuwsch geestelijk liederboek lees ik:

Dan sullen de Jonckvrouwen
Gaen vrolyck aen den dans,
De jongen met den ouwen,
Haer hope wert dan gans [2]).

Hoe men zich dien dans voorstelde, blijkt uit een zeer fraai geestelijk lied, dat uit de 15e eeuw kan dateeren [3]). Ook daar zien wij de voorstelling van de »lelien" (de maagden), welke met »die minne" (de verpersoonlijkte Liefde, Jezus) ten dans gaan. Waarschijnlijk zweefden wereldsche herinneringen voor den geest der vrome zuster Baerte, toen zij zich dien hemelschen dans aldus voorstelde:

Die minne heeft enen rosencrans,
Die lelien maken enen dans,

---

1) „Een devoot ende profitelyck boecxken, inhoudende veel ghestelycke liedekens ende leysenen enz..... Gheprint in die triumphelike coopstadt van Antwerpen op die Lombaerde veste tegen die gulden hant ouer. By mi Symon Cock." (waarschlk. v. 1539).

Voor iemand, die onze geestelijke liederpoëzie wil bestudeeren, is deze verzameling van het grootste gewicht. Ik zag er slechts één exemplaar van, dat op de stadsbibliotheek te Haarlem berust. Een tweede vollediger ex. moet in het bezit van de COUSSEMAEKER zijn geweest. Het wordt vermeld in den Antiq. Cat. van FR. J. OLIVIER te Brussel (1000 Fr.). Zie: Annales du Bibliophile Belge. Nouvelle Série. Tome Premier. n°. 4. Oct. 1831. bl. 51.

2) „Een nieuw Sang-boeck ofte anders ghenaemt JAN SENTS Liedtboeck.... Tot Leeuwarden. 1679. Dit is „den lacsten Druck" De eerste valt misschien c. 1630—1640.

3) H. B. X, n°. 110.

Si syn gheciert van binnen,
Si treden aen, si sweven aen
Nae hoghen aert der minnen.

Der minnen glans is so ghedaen:
Die lelien bughen, si bliven staen,
Die minne wil hoghe risen,
Die lelien sweven in weelden nae,
Wie mach die minne volprisen?

Wie sel den hoghen dans verstaen?
Dat nighen, dat swighen, dat stille staen,
Dat sweven omme ende omme,
Dat treden van, dat zweven an,
Die snelle, hoghe spronghe!

Ik meen, dat deze aanhalingen aan de C.'s meening, dat wij hier met een oud gebruik te doen hebben, eenigen steun verleenen. Met hem acht ik het waarschijnlijk, dat ook hier de invloed der geestelijkheid werkzaam is geweest en dat eene heidensche herinnering op deze wijze door hen vervormd is geworden. Het lied, dat bij dezen dans gezongen werd, versterkt mij in mijne opvatting. Het in den tweeden regel en als refrein voorkomende: »Alleluia" is namelijk ontleend aan de kerkliederen. Het was een roep, waarmede de in de kerk verzamelde gemeente op de gebeden en gezangen der priesters antwoordde. Evenals het »Kyrie eleison" ging ook dit in zijn oorsprong kerkelijk refrein, spoedig tot het volk over, dat het aanhief als een algemeen vreugdegeroep of ook wel als veldkreet [1]). Zoo het laat zich dan ook licht verklaren, dat men het als refrein in volksliederen gebruikte [2]). Wat er echter in plaats van dat »alleluia" gestaan

---

1) In die mijn van geleerdheid met het nederige opschrift »Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche. Ein Beitrag von FERDINAND WOLF" wordt dit alles uitvoerig aangetoond. Men leze o. a. op bl. 29 en 30: »Ja nach Einführung etc. en: »Wie das Kyrie war nämlich auch das Halleluja schon frühzeitig ein unter dem Volke allgemein verbreiteter Freudenruf, und daher ein ächt volksmässiger Refrain geworden; denn schon in den ersten Jahrhunderten des Christenthums kommt es, ausser in den eigentlichen Kirchenliedern auch als Freudengesang der Kinder, Landleute, Hirten u. Schiffer und als Feldgeschrei oder Schlachtruf vor.'

2) t. a. p. bl. 195: »Aber aus der Kirchenmusik ging auch dieser Refrain wieder in geistliche und weltliche Volkslieder über."

moge hebben en hoe de vroegere vorm van het geheele lied geweest zij, is zonder meer gegevens moeilijk uit te maken.

Alleen wil ik nog hierop wijzen: In mijne jongensjaren heb ik nog dikwijls den rondedans gezien (en zeker is deze nog wel bekend) die door kleine meisjes werd uitgevoerd; de grooteren leidden dien dans gewoonlijk. Bij dat langzaam in een kring rondgaan, werd dan gezongen:

Róze, róze, méié
Twíntig ín de stýé (of reie)
Dértig ín de rózekráns
Véertig ín de mooie méisjesdáns
Álle júffertjes nígén (nijgen) of knielen.

Bij het laatste woord, dat lang uitgehaald werd, vielen alle meisjes op de knieën. Ook elders komt dit lied voor en nog een ander, dat er waarschijnlijk mede in verband staat.

Rooie, rooie rondedans,
Wy maken een bonten krans,
Wy springen vrolijk in het rond
En buigen ons tot op den grond [1]).

Ook in het 15e eeuwsche lied wordt dat »nighen" vermeld (»die lelien bughen, si bliven staen" en »dat nighen, dat swighen, dat stille staen"). Men lette ook op de vier heffingen in het lied, dat ik uit mijne herinnering opschreef; elke heffing werd door een danspas aangegeven.

En de Coussemaeker teekende in Fransch Vlaanderen een liedje of fragment op van dezen inhoud [2]):

Jufvrouw, bewaert uw purperen lint,
Het moet van u gedragen zyn
In eenen *dans der maegdetjes* schoone,
In eenen *dans der maegdetjes.*
Wie wilt er in viole gaen, viole,
Wie wilt er in viole gaen zeer tjent
Jufvrouw, bewaert uw kroone,
Zy moet van u gedragen zyn.

1) Zie Nederl. Baker- und Kinderrijmen II, bl. 6.
2) t. a. p. n°. 101. „Het purperen Lint".

Volgens dien uitgever wordt bij dezen reidans een jong meisje door hare speelnootjes uitgekozen om met linten en een krans getooid te worden. Ik meen, dat wij deze fragmenten als overblijfselen van dien ouden »Dans der Maechdekens" hebben te beschouwen [1]). Mogelijk dat latere ontdekkingen iemand in staat zullen stellen met behulp van het hier medegedeelde een juist beeld van dien dans te geven. Ook van een *Doodendans* vond ik in eenige liederboeken een (hetzelfde) voorbeeld.

Zoo trof ik b.v. in eene verzameling van 1661 een lied aan: getiteld: »Doodendans. Toon: Als 't begint" [2]). Voor zoover ik kan nagaan, vertoont dit lied geene sporen van ouderdom en behoort het in dezen vorm niet tot de 16e maar tot de 17e eeuw. Ik zal hier een paar strofen laten volgen:

Voegd u aen de krans
Van ons Dooden-dans,
Overleede Mans
Die kreupel gaen /
Stel uw stokjes ree
En uw krukjes mee,
Die uw oude wee
Ons wijzen aan.
Hippel / homp / pomp / pomp!
Met een dwerse stromp,
Laat uw oude Romp
Ons Rey verzien;
Ider stel hem rad
Met zyn oude gat
En hy vat / na de schat
Dien wy hem bien.

Zoo worden ook de »oude wijfjes", de »muffe Jongmans" en ten laatste ook de »Oude Vrijsters" ten dans genoodigd:

Kom al mee op 't lest /
En vervult de rest /
Oude Vrysters, prest
U aan ons zij.

---

1) De rol van het meisje in het Vlaamsche fragment doet echter ook denken aan die van de Pinksterbloem. (May-Queen, Maienröslein. Zie daarover het tweede hoofdstuk)

2) Vgl. „De Nieuwe Haagsche Nachtegaal." Zie bl. 38. Bij het jaartal 1661 is nog vermeld: „desen laetsten Druck". Men vindt het lied ook: „Venus Minnegift" bl. 77 en in het: „Nieu dubbelt Haerlemsch Liedtboeck" II, 12, onderteekend: *Veerder.*

Schoon U d'aard ontzeyd
Alle vruchtbaerheyd /
Ider is bereyd;
Wy staan u by,
Schoon U Maagdom huylt,
En aan Kreukjes pruylt,
Zeg ons wat er schuylt,
Wy smoren 't uyt.
Hey! Za! wakker aan,
Laat ons ommegaan
Onze rey heeft geley:
Dies gaen wy uyt.

Welk karakter deze dans had, kan men uit het lied zelf niet opmaken. Slechts eene enkele beschrijving van zulk een doodendans kwam mij ter hand welke ik hier wil mededeelen [1]). »Een danser of danseres werd door het lot aangewezen om de rol van *danslijk* te vervullen; wie door het lot getroffen werd, begaf zich naar het midden der zaal, alle anderen schaarden zich paar aan paar en jubelend en juichend ving men nu den dans aan onder de vroolijke tonen der muziek. Plotseling verstomt alles, de in het midden staande persoon valt neder en houdt zich dood, terwijl het dansende gezelschap een huiveringwekkenden lijkzang aanheft. Was nu de doode een man, dan gingen alle vrouwen achtereenvolgens tot hem en kusten hem; hij moest dan oppassen zich daarbij niet te bewegen; speelde eene vrouw de rol van »danslijk" dan kwamen alle mannen haar een kus geven. Wanneer eindelijk het geheele gezelschap eene beurt gekregen (d. w. z. een kus gegeven) had, viel de muziek in met een vroolijk wijsje, de doode stond op en de anderen voerden een grooten rondedans om hem uit. Gewoonlijk werd daarop de geheele dans nog eens herhaald, waarbij men echter een nieuw »danslijk" koos en nu van het andere geslacht". Ik kan natuurlijk niet beslissen of het door mij vermelde lied gezongen werd bij den hier beschreven dans, maar houd het toch niet voor waarschijnlijk; in het Nederlandsche lied toch wordt met geen enkel woord van de voornaamste persoon in den dans melding gemaakt.

1) Vgl. »Volkstänze im deutschen Mittelalter von W. Angerstein. Berlin. 1868. bl. 15. Overigens bevat dit boekje voor ons doel weinig belangrijks.

Verder zijn er nog verschillende liederen en fragmenten, welke nog heden bekend zijn en die meerendeels door de kinderen bij hunne dansen en spelen gezongen worden. Ik zal niet beproeven deze alle na te gaan om te beslissen of zij àl dan niet tot de 16e eeuw kunnen teruggebracht worden. Gemis aan gegevens en onwetendheid op het punt van dansmuziek en dansrhythmen maken mij het doen van zulke nasporingen uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk.

In 't algemeen houd ik het er voor, dat deze spelen en dansen oud zijn, gelijk de meeste kinderspelen; van enkele zal ik dit aantoonen of ten minste waarschijnlijk maken. Zoo komt in de verzameling van DE COUSSEMAEKER een lied voor onder den titel: »Den Wagen" luidende:

Komt hier, gy proper maagdetje!
Komt, danst met my!
Gij zijt aan 't eerste koordetje
Van mynen nieuwen wagen,
Houd al aen, wagen, wagen!
Houd al aen, wagen!
Wat zal ik hier gaen zoeken
Van achter in de hoeken?
'k Zal gaen zoeken overal,
Waer ik iemand vinden zal. [1])

De uitgever voegt er deze toelichting bij: »Dit lied is ook eene rei samengaande met eene pantomime. Terwijl de kleine meisjes ronddansen, staat een van hen buiten den kring met een zakdoek of een ander voorwerp in de hand; zij raakt daarmee een der dansende meisjes aan, dat zich dan achter haar moet plaatsen. Daarop vangt zij hetzelfde spel op nieuw aan, totdat alle meisjes achtereenvolgens aangeraakt zijn en zich achter haar geplaatst hebben om een nieuwen rei te vormen. Dit lied is voornamelijk in zwang te Bailleul. Het wordt des zomers op straten en pleinen gezongen".

Als jongens speelden wij te Zwolle een dergelijk spel, dat zeer geliefd was en den naam droeg van »Houdwagen". Het werd op de volgende wijze gespeeld: Voor het spel koos men liefst

1) t. a. p. n°. 103.

eene besloten ruimte; één jongen plaatste zich op eenigen afstand tegenover zijne kameraads en riep luid en op zingenden toon:

Hóudwágen éen beén,
Zónder ziél of zálighéid
Zál ik ér op úitgaán.

Hij liep nu op de anderen toe en trachtte een van hen een slag te geven. Werd deze geraakt, dan moest hij zich bij n°. 1 voegen en het spel ging nu van voren aan zijn gang, totdat ten laatste alle spelers aan een grooten »ketting" (zoo noemden wij de rij van jongens) vereenigd waren. Zoolang men niet aan den ketting verbonden was, mocht men trachten dien te verbreken en koos daarvoor natuurlijk het midden uit omdat de zich daar bevindende jongens hunne handen niet konden gebruiken; men moest dan slechts zorg dragen geen tik te krijgen van een der twee vleugellieden. Gelukte het den ketting te verbreken, dan werden zijne verschillende schakels onder het geroep: »aardappels! aardappels!" met slagen overladen en zij moesten een nieuwen tocht gaan ondernemen. Het was een heerlijk spel van stout aanvallen, van snel vluchten, van onversaagd standhouden en eene goddelijke gelegenheid om naar hartelust klappen uit te deelen.

De algemeene verbreidheid van dit spel (ook wel »schaar" genoemd) en de vier heffingen in het liedje van den beginner doen mij denken, dat het reeds van ouden datum is. Zooals men ziet, vertoont het veel overeenkomst met het Zuidnederlandsche spel en het zou mij ook niet verwonderen, indien ons »houdwagen" of »houd wagen" eene verbastering ware van een vroeger: »houd aan, wagen!". Wat wil echter die *wagen* zeggen? Heeft men hierin nog eene herinnering aan het heidendom over? Onmogelijk is dat niet. Nog altijd immers kent ieder den Grooten Beer onder den naam van »den Wagen", dien de Germanen zich als voertuig van Odin dachten. Ook Hel en Fro vertoonden zich in een wagen evenals Nehalennia, wier voertuig (wagen, schip of ploeg) volgens sommigen later tot het »Narrenschiff", het »scip van St. Reynuyt" werd [1]).

1) Men vgl. b.v. Simrock's Handbuch der Mythologie bl. 208, 314 en 370.

Bij een ander eveneens bekend spel, werd het volgende lied gezongen: [1])

Ma seurtje, gae je meê.
Als wy jagen, als wy jagen;
Ma seurtje, gae je mee,
Als wy jagen rond de steê.
Ja, maseurtje, gy en ikke
Onzen thun is al te dikke,
Als wy moeten bejagen zyn.
Kruypt al deure van toerloerette,
Kruypt al deure van toerloeroe.
Ma seurtje gae je meê,
Als wy jagen, als wy jagen,
Als wy jagen rond de steê.

»Ook dezen reidans" zegt DE C. »hebben wij te Bailleul leeren kennen. Zij gaat vergezeld van eene pantomime, die hierin bestaat: de kleine meisjes dansen in het rond of aan eene rij, terwijl zij elkander als schakels van eene ketting bij de handen vasthouden. Twee van haar vormen met hunne opgeheven armen eene soort van boog, waaronder alle anderen doorgaan elkander steeds bij de hand houdende". Volgens eene mededeeling door Prudens van Duyse aan DE C. gedaan, zong men in Termonde een dergelijk reilied, waarvan de melodie echter verschillend was. De woorden daarvan luiden:

Willen wy, willen wy
't Haesken jagen deure de Hey?
Ja, het haesken, gy en ikke,
Deur den dinne, deur den dikke,
't Haesken willen wy jagen gaen.
Deur haesken, loddelyk haesken.
Deur haesken, deur de hey.

Ook in ons land was dit spel bekend. Ik heb het te Warnsveld (bij Zutfen) door jonge meisjes zien uitvoeren. Zij zongen daarbij:

Hénskon deúr, hénsken deúr
Loát dat hénsken maar bínnenkómmen.

---

1) t. a. p. n°. 104.

of als er een doorgegaan was:

Loát dat hénsken maar deúrmarséeren.

Het is wel mogelijk, dat dit »hensken" (hansken) eene verbastering zij van »haesken", want in een ander reilied, dat mij toeschijnt bij hetzelfde spel te behooren, lezen wij:

'k Wou zoo graag een ketting breien,
Dat gaat door de stad van Leien;
Ha, haasje, knikker de knaasje,
Ha, haasje, door den dauw.[1]).

Zou het spel van »het haasken jagen" een overblijfsel zijn of samenhangen met het oude lied, dat wij in een vroeger hoofdstuk behandelden en dat aanvangt met de klachten van den gekwelden haas?

Ic arrem haesken in 't wilde wout,
Ic worder gejaecht en voortgestout,
enz.

Te Zwolle heb ik dit spel ook dikwijls gezien en medegespeeld (want niet alleen meisjes, maar ook kleine jongens, voerden het uit). Het lied had daar echter eenige eigenaardigheden, die wel der vermelding waard zijn. Het tweetal, dat met opgeheven armen en saamgestrengelde vingers stond, vormde ook daar een boog, waaronder de kleine medespelers moesten doorgaan. Als nu de voorste van de rij vóór deze twee kwam te staan, lieten zij de saamgestrengelde handen zinken, zoodat hij niet tusschen hen kon doorgaan en hij riep dan: »Poort op!" Een der twee vroeg hem daarop: »Voor wien?" En het antwoord luidde: »Voor den hertog van Gelderland!"[2]). De ander vroeg dan weer: »Waar is de sleutel?" En het antwoord was: »Achteraan". Nu rezen de vier armen weer omhoog en vormden zoo de levende poort, waaronder de geheele rij doorging. De laatste werd ech-

---

1) Zie Nederl. Baker- en Kinderrijmen II, 7.

2) Soms verbasterd tot: »Voor mijnheer Gelderman" (»vor minen Here van Gelderland"?)

ter tusschen de armen der twee gevangen en moest eene keuze doen tusschen twee zaken, welke hem werden genoemd [1]). Naar gelang hij het eene of het andere koos, moest hij zich achter een der twee »portiers" (zóó werden zij, die de *poort* vormden, genoemd) plaatsen en dit werd herhaald, totdat alle spelers tusschen de twee portiers verdeeld waren, achter wie zij »queue" maakten. Hij, die het kleinste aantal spelers achter zich had, moest door den »roffel", ongeveer overeenkomende met het door de spitsroeden loopen, behalve dat hier geene stokken, maar hoogstens zakdoeken (met eene knoop) gebruikt werden.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat hier eene historische herinnering verbonden geworden zij met een kinderspel.

Het feit, dat ik bedoel, is een aanslag door den hertog van Gelderland, Karel van Egmond, tegen Zwolle ondernomen. Ik zal het verhaal van die gebeurtenis hier mededeelen om te doen zien, dat er wel overeenkomst bestaat tusschen het spel en de wijze, waarop die aanslag plaats had. Wij lezen in Arend's Algemeene Geschiedenis des Vaderlands: [2]) De Hertog, die onderwijl Friesland verloren had, trachtte nu te meer Overijssel te behouden en het gelukte eenige zijner aanhangers in Zwolle de burgerij te overreden, dat zijne tegenwoordigheid in de stad de vervallene zaken zou herstellen. Hij stak derhalve uit Hattem den IJssel over, maar tegen woord en belofte aan, met drie vaandels voetknechten en eenige ruiters, welke hij hoopte met zich in Zwol te voeren. Doch hier was men op zijne hoede. Slechts hem werd de toegang vergund, maar het krijgsvolk, hetwelk met geweld wilde binnendringen, door het nederlaten der hekken in de poort buiten gehouden. Karel in zijne verwachting teleurgesteld, trok gloeiende van spijt en verbittering den volgenden dag naar Gelre terug". Dit gebeurde in 1524. Men zou kunnen beweren, dat het spel ontstaan is *na* dit feit, maar dit is m. i. uiterst onwaarschijnlijk en onvereenigbaar met

1) Ik herinner mij o. a. de gouden sleutel, het zilveren theeservies, de duif met diamanten kuif enz.

2) II. Deel. 3e Stuk. bl. 337.

het in zwang zijn van dit spel in den Achterhoek en in Fransch Vlaanderen. Ware het spel in dat jaar te Zwolle ontstaan, (iets dat op zich zelf reeds zeer onwaarschijnlijk is) het zou een plaatselijk spel zijn gebleven.

Ik geloof dus, dat het in de eerste helft der 16e eeuw reeds lang bestond en dat men kort na Karels aanslag de gelijkenis zal hebben opgemerkt tusschen de wijze, waarop men den Hertog had gestuit en die, waarop de laatste der rij (moet het eigenlijk de eerste zijn?) door de beide »portiers" werd gevangen. Toen eerst zal men dus de uitdrukkingen: »Poort *op*" (de oude uitdrukking voor *open*), »voor den hertog van Gelderland" en de benaming: »portiers" bij het spel hebben ingevoerd.

Eenige bladzijden vroeger vermeldde ik de bewering van Uhland dat »de liederdichters er behagen in schepten ook heilige personen een dansje te laten meedoen." Die bewering kan behalve door »het patertje" ook nog gestaafd worden door een anderen Nederlandschen dans getiteld: »Het Kanonnike." Dit spel was in het midden dezer eeuw nog bekend in de omstreken van Elburg en wordt aldus beschreven: [1]) »Knapen en meisjes plaatsten zich ten dien einde in eene ry, op eene regte lijn. Vóór deze rij, op 18 of 19 passen afstands, plaatst zich het kanonikjen met het gezigt naar dezelve gekeerd en maakt een begin door eene voorwaartsche en achterwaartsche beweging te maken, zingende gelijktijdig: het kanonnikje:

»Daar komt een kanonnikjen aan; Hey flank, Koliflank, Jufvrouw Eli Flanke, Spaansche blanke, Spaansche nood".

Hiermede op hare plaats teruggekomen zijnde, beginnen de anderen dezelfde voor- en achterwaartsche bewegingen, zingende.

De overigen: Wat wou dat kanonnikje hebben? Hey flank enz."

Het K.: »Ik wou wel graag uw dochter hebben."

De overigen: »Wat woudt gy met myn dochter doen? Hey flank enz."

Zoo gaat de beurtzang voort, totdat »allen zich de hand ge-

1) Vgl Geldersche Volksalmanak voor 1842. bl. 90 vlgg.

vende vereenigen en gezamenlijk in het rond dansende zingen: »Komt laat ons dan te zamen gaan! Hey flank enz."

Over den oorsprong en de beteekenis van dezen dans heb ik niets te weten kunnen komen.

De overige dansen zijn meest alle eenvoudiger. Zij bestaan in een langzaam en op zekere maat in het rond treden, terwijl men elkander aan de hand houdt; dus geheel in den trant der oude dansen, zooals Böhme en anderen ons die beschrijven. Daarbij wordt dan een of ander lied gezongen.

Tot die soort behooren b. v. de dans: »Van den droogen Haring," »De Boom," »Naer de zee," »Sala," »De Keus," »Rype Kersen," »'t Koffertje," »De Kreupelaer" en het ook hier te lande zeer bekende: »In Holland staat een huis[1])." Bij sommige werden door alle dansenden gezamelijk eenige bewegingen uitgevoerd. Zoo b. v. bij: 't Groen Meuletje," dat overeenkomt met het bij ons zoo bekende:

> Tússchen Kéulen én Paríjs
> Leí(d?)t de wég naar Rómé;
> Ál wie mét ons mée wil gáan,
> Díe moet ónze, maniéren verstáan,
> Zóo zijn ónze maniérén [2]).
> enz.

De dansen van: »'t Schoenlappertje" [3]) en »Japie, sta stil" [4]) werden volgens Ter Gouw in de 17e eeuw op de bruiloften van de deftigste lieden gedanst, omdat zij veel pleizieriger waren dan de kunstige dansen, waar men zich meer bij inspande dan vermaakte; en nog tot in 't begin dezer eeuw bleven die dansen in trek".

Een zeer oude dans moet de rondedans zijn, waarin de zeven sprongen voorkomen. Simrock bespreekt »die drei Freudensprünge, welche die Sonne zu Ostern that," daarna »die Siebensprünge, welche man am ersten Ostertage tanzte" en hij haalt

1) Zie o. a. Nederl. Baker- en Kinderrijmen II, 40.
2) Nederl. Baker- en Kinderrijmen II, bl. 8.
3) ald. bl. 6. Ook de Coussem. n°. 113 en Ter Gouw t. a. p. bl. 343.
4) ald. II bl. 5.

dan het lied aan, dat bij die gelegenheid gezongen werd [1]). Nog is dit lied zeer bekend evenals de dans en het pleit wel voor zijne oudheid, dat het in Duitschland ten naastebij evenzoo luidde als te onzent. Onder de »Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen" komt een tekst voor, die eenigszins verschilt van dien, welken wij te Zwolle zongen en die uit Brabant afkomstig schijnt te zijn. Ik zal de beide Nederlandsche teksten en den Duitschen tekst hier naast elkander plaatsen.

Simrock (t. a. p.)	Baker- en K.-rijmen (II bl. 9).	Zwolle.
Könnt ihr nicht die sieben sprüng,	Hedde niet gehoord van de zeuven, de zeuven,	Eí, wie kán de zéven-spróng,
Könnt ihr sie nicht tanzen?	Hedde niet gehoord van den zeuvensprong?	Eí, wie kán ze dánsén?
Da ist mancher Edel-mann,	Ze zeggen, dat ik niet dansen en kan,	Ié der dán geen éene mán [2]),
Der die sieben sprüng nicht kann,	Ik kan dansen als eenen edelman,	Díe de zéven spróngen kán?
Ich kann se, ich kann se.	Hedde niet gehoord enz.	Dats ééné enz.

Men lette weer op de vier heffingen in den Zwolschen tekst; op die maat trad men langzaam in het rond om aan het eind van het lied de zeven sprongen te doen, De Duitsche tekst bevat blijkbaar ook die vier heffingen in elken regel.

Sommige oude liederen zijn waarschijnlijk ook dansliederen geweest, al is dat niet altijd aan te toonen; inhoud en vorm wijzen het echter dikwijls genoegzaam aan. Voor dansliederen houd ik b. v. een paar der 14e eeuwsche Oudvlaemsche liederen. Het zijn n°. 16 met zijn refrein:

Nu gaet voren, voren, voren!
Nu gaet voren, ic volge u na [3])!

en n°. 19, welks eerste strofe aldus luidt:

---

1) Vgl. Handb. der D. Myth. bl. 576.
2) Waarschijnlijk eene verbastering van het oorspronkelijke: »edelman."
3) Moet men hier aan *vóórdansen* denken?

Wel an, wel an, met hertzen gay,
Die der minnen knechten zyn;
In deere van der minnen vray
(God groete haer lievelic anschyn)
Willic ons zinghen een liedekyn,
Elc groete tsyn, ic groete tmyn
Nu wilwi treuren avelaen;
Wel of, wel of met drouven zinne,
Die niet ne draghen reine minne,
Die moeten bachten danse staen.

De drie laatste regels vormen het refrein.

In het Antwerpsche Liederboek komen eveneens een paar liederen voor, die ik (en met meer zekerheid) als dansliederen zou willen aanwijzen. Het zijn n°. 17 en n°. 21, beide »oude liedekens." De eerste strofe van n°. 17 luidt:

Coppelt aen een, den nacht is lanck
Ey, God danck!
Wel gheneren, druc ontberen,
Ghelt verteren en mach niet deren;
Dus moghen wi dansen vry ende vranck,
Ey, God danck!

De eerste en vijfde regel wijzen, dunkt mij, genoegzaam aan, dat het lied bij den dans gezongen werd. Ook in de 8e strofe lezen wij nog eens:

Si moeten al hanghen inden hanck,
Ey, God danck!
Die niet en singhen oft niet en springhen
enz.

Uit het refrein van n°. 21 maak ik op, dat ook dat lied bij den dans gezongen werd. Het is een der molenaarsliederen, waarover ik vroeger gesproken heb en het refrein luidt:

Stampt: stamperken, stampt, stampt hoerekint stampt!
Stampt, stamperken, in de molen!

Dat gedurig herhaalde: »stampt" doet mij denken, of wij hier misschien een voorbeeld hebben van die soort van dansliederen, welke men (naar het stampen met de voeten?) »stampie" noemde [1]).

1) Als uitvinder van dat danslied wordt zekere Lodewijk van Vaelbeke genoemd, een

Böhme vermeldt een Duitschen »Ringeltanz," met het refrein: »So stampen wir die Hirse" en hij voegt er bij: »Nog tegenwoordig bestaat er een kinderspel, waarbij twee knapen rug aan rug staan, hunne armen in elkander haken en elkaar zoo beurtelings in de hoogte heffen en weer later neervallen, daarbij worden rijmpjes uitgesproken of gezongen. Dit spel in Zwaben »Gigede, Gagede" en elders »gerststampen," »boterwegen" enz. genoemd is hier waarschijnlijk bedoeld met den naam: »gierststampen [1])." Ook te onzent is dat spel wel bekend en ik herinner het mij zeer goed. Wij zongen er, meen ik, bij: »Twee mannetjes water halen // Twee mannetjes pompen" enz. Dat dit spel echter te pas gekomen zal zijn bij het danslied van het A. L. geloof ik niet; waarschijnlijk zullen de dansenden in een zekere maat met den voet op den grond gestampt hebben, zooals men dat ten platten lande niet zelden nòg kan zien.

Van andere dansliederen hebben wij slechts eene enkele strofe of den aanvangsregel over. Zoo b. v. de volgende, die blijkbaar deel heeft uitgemaakt van een der liederen, waarin een jong meisje door een oud man ten huwelijk wordt gevraagd en die wij in een vorig hoofdstuk hebben nagegaan. Het fragment heeft dan ook nog de kleur en den toon der oude liederen vrij goed bewaard:

Hei! zei hij, en 't meisjen zei:
Een ander wil ik kiezen,
Veel liever heb ik aan myn zy

---

meistreel, die c. 1312 stierf. Snellaert haalt de plaats uit de Brab. Yeesten aan, waarop die bewering steunt (O. V. L. Inl. V). Men leest daar o. a. over dezen Lodewijk:

Hi was deerste die vant
Van stampien die manieren,
Die men noch hoert antieren.

Indien men echter let op het jaartal 1312 en daarbij in aanmerking neemt, dat het woord *stampenie* (eine liedergattung gewöhnlich zur fiedel gesungen; zie Benecke i. v.) reeds in den Tristan van Gottfried von Strassburg, dus reeds in den aanvang der 13e eeuw voorkomt en ook in het Italiaansch, en Provencaalsch in dien zin zeer bekend was, dan zal men de mededeeling der Brabantsche Yeesten wel niet langer aannemelijk vinden. Lodewijk van Vaelbeke kan die liedersoort hoogstens bij ons bekend hebben gemaakt.

1) Alt. L. n°. 285.

Een bundeltje met biezen
Dan zoo'n ouwen, kouwen man,
Je zoudt er by bevriezen [1]).

Welke dans daarbij behoort, weet ik niet. Een ander fragment moet waarschijnlijk behoord hebben bij een lied, waarin een man, die onder de pantoffel zit, geschilderd wordt. Ook daarvan hebben wij in een vroeger hoofdstuk verschillende voorbeelden aangetroffen. De bedoelde regels luiden:

Hop Marjannetjen, nog een kannetjen,
Hop Marjannetjen Jansen,
Hy veegt den vloer en hy kookt de pap
En laat de vrouw maar dansen [2]).

Zulk een toestand herinnert levendig aan dien in liederen van het A. L. gelijk b. v. n°. 208, waar een ongelukkig echtgenoot klaagt:

Ic wassche, ic backe, ic vage den vloer,
Ic doe dat werc al vanden huyse,
Ic sette dat kint op mynen schoot
enz.

MONE noemt nog verschillende dansliederen op [3]), o. a. het lied van »Luy-lecker-lant" en de vroeger behandelde romance: »Het voer een ridder jaghen [4])." Ook nog de volgende, waarvan alleen de aanvangsregels bekend zijn: »Ick quam aldaer, ick weet wel waer // Met heymelyc geschalle" (Souterlied. v. 1540; de melodie bij BÖHME n°. 309[a]); »Hoe soude ic vreucht bedriven // Myn leven valt" (Souterl. 8. 1540; de melodie bij BÖHME n°. 310[a]); eveneens aan de Souterliedekens ontleend zijn: »Lynken sou backen, myn heer sou kneên" (een »schamperlied?"); en »Const ick die maneschyn bedecken / Hoe gaern soud' ick by nachte gaen."

---

1) Zie Nederl. Baker- en Kinderrijmen II, 8. In den voorlaatsten regel staat „dan bij zoo'n enz." Ik acht het beter dat weg te laten.
2) Nederl. Baker- en Kinderrijmen. II, 5.
3) Uebersicht, bl. 219—221.
4) Willems, O. V. L. bl. 160.

Böhme vermeldt nog een lied aanvangende: »Die nachtegael, die sanck een liet [1])," waarvan hij de melodie opgeeft (nº. 308 van het Altd. L. B.) en het uit het Antwerpsche Liederboek bekende: »Tandernaken op den Ryn" (A. L. nº. 149) En ten slotte staan op bl. 8 en bl. 9 van het »Nieuw Geuzenliedboek" van v. Lummel twee dansliederen vermeld: »Hier volghen twee Dansliedekens, sonder welcke 't spel niet volmaeckt soude zyn." Beide zijn gesteld »op de wyse als 't begint."

Zooals men heeft kunnen opmerken, konden de teksten van dansliederen zeer verschillend van aard zijn en werden ook b. v. liederen aan het huiselijk en maatschappelijk leven ontleend als dansliederen gezongen. Misschien zal de dans daarbij hierin bestaan hebben, dat men bij het refrein eenige passen maakte [2]). Een enkele maal komt het ook voor, dat de tekst van een danslied bleef bestaan, terwijl men den dans zelf niet meer uitvoerde. Dat is b. v. het geval met het door de Coussemaeker opgeteekende lied: »Den boom" (nº. 110) dat in Belgie als reilied gezongen werd.

Den boom groeyt in den zavel (zand)
En bloeyt er mooy.
Op den boom daer was een brank,
't Was een allerschoonste brank.
enz.

Ook bij ons is dat »de boom groeit in de schaduwe en bloeit er zoo schoon" nog wel bekend, maar voor zoover ik weet, danst men er niet meer bij [3]).

En daarmede besluit ik dit hoofdstuk. Ik heb slechts hier en daar een enkelen greep kunnen doen in de voorzeker rijke stof,

1) Vgl. ook Hor. Belg. II, XXV.

2) Ik denk hierbij aan de wijze, waarop ik het drinklied in den „Freischütz:" „Hier im irdschen Jammerthal" wel eens heb hooren voordragen.

3) Bij Willems (nº. 201) komt dit lied voor als *meilied*. Er wordt daar niet over een dans gesproken. Het lied vangt aldus aan:

Agter de meyers huyseken staet eenen boom
En dien boom staet in de aerde,
In de aerde bloeyt hy schoon.

en verklaar mij dan ook gaarne onbevoegd om aan dit onderwerp recht te doen wedervaren. Hartelijk hoop ik, dat mijne losse opmerkingen een ander, bevoegder dan ik en voorzien van de vereischte kennis der muziek, mogen opwekken zijne krachten te beproeven aan eene »geschiedenis van den dans in Nederland."

VI. OVER DEN VORM DER LIEDEREN.

In de voorgaande hoofdstukken deed zich reeds eene enkele maal de noodzakelijkheid voor om den vorm van een lied te behandelen.

Bij een onderzoek naar het wezen der oude liederen is het dan ook gansch geen onbeteekenende zaak te weten, welke vormen die liederen hadden. En toch is het mijn plan niet hier een volledig overzicht van de metrische en andere vormen onzer oude liederen te laten volgen. Aan de geschiedenis onzer lyriek is ook in dit opzicht nog bitter weinig gedaan. Mijns wetens, bestaat er geen enkel voldoend overzicht van de geschiedenis der Nederlandsche metriek, waarbij men zich in een werk als dit zou kunnen aansluiten, waarop men zou kunnen steunen, waarheen men zou mogen verwijzen [1]). Men stelle zich dus tevreden met het weinige, dat ik in mijne onderzoekingen gaandeweg heb opgemerkt.

Ook in den vorm zijn de lyrisch-epische gedichten verwant met het epos. Vele onzer verhalende liederen zijn geschreven in eene versmaat, welke ons aan de Oudgermaansch epische herinnert. Zoo zijn het Hildebrandslied en het lied van den hertog

---

1) De „verhandeling over den Nederlandschen versbouw" van Prudens van Duyse moge verdienstelijk zijn voor de metriek van lateren tijd, voor die der middeleeuwen is zij zeker niet voldoende en over de liederen vindt men bij hem niets of zoo goed als niets.

van Brunswijk gedicht in 4-regelige strofen, waarvan de twee eerste evenals de twee laatste regels door rijm zijn verbonden. Elke regel kan verdeeld worden in twee helften en elke helft telt 3 heffingen; de eerste helften hebben nog eene daling na de laatste heffing, de laatste helften niet en deze vertoonen dus staande rijmen. Als voorbeeld laat ik hier de eerste strofe van het Hildebrandslied volgen:

Ic wíl te lánde rídèn / sprac méester Híllebránt,
Die mí den wéch wil wísèn / te Bárnen ín dat lánt.
Si sýn mi ónbeként geweèst / so ménighen lánghen dách,
In dríe en dértich járèn / vrou Góedele ic níet en sách.

Behalve in de twee genoemde liederen komt deze strofe in onze liederpoëzie niet zeer dikwijls voor en bovendien zijn de twee eerstgenoemde, gelijk wij vroeger zagen, naar Duitsche voorbeelden bewerkt [1]).

Men ziet, dat deze strofe veel overeenkomst heeft met de zoogenaamde Nibelungenstrofe; alleen telt deze in de laatste helft van den vierden regel eene heffing meer en worden de binnenrijmen er nauwkeurig in acht genomen, iets dat in de liederen geene plaats heeft. En daarvoor bestond eene natuurlijke reden: de epische gedichten werden voorgedragen, de episch-lyrische gezongen en in het gezang wordt het rijm van ondergeschikte beteekenis. »Was slechts het vereischte aantal heffingen aanwezig" zegt Böhme, »dan was dit voor den volkszanger voldoende. Immers, hij zingt (zooals men nu nog kan waarnemen) liederen met gebrekkig of geheel ontbrekend rijm, zonder dat men onder

---

1) Wij vinden deze versmaat o. a. in eene lezing van »Myn Heerken van Maldeghem (H. B. II, n°. 22), in het Wilhelmus en verder H. B. II, n°. 60, 62 en 63.

In het Duitsch komt zij vaker voor. Böhme zegt dienaangaande: »Das versmass der Hildebrandsstrophe begegnet uns im 14. und 15. Jahrh. vielfach im Volksgesange und war besonders im 16. und 17. Jahrh. eine sehr beliebte Versform. Wir finden sie für geistlichen und weltlichen Gesang, vorzugsweise für heldenmässige und tragische Stoffe. In dieser 8 zeiligen Versform (als men nl. de regels in tweeën schrijft) sang man zum Beispiel die Lieder vom Bruder Veit, das Benzenauerlied, Wilhelmus von Nassauen, Wilhelm Tell, das Sagenlied vom Grafen von Rom und manche andere".

het zingen het stootende bemerkt, dat zich bij het lezen dadelijk zal vertoonen" [1]).

Veel gebruikelijker dan de zoo even besprokene strofe is eene tweede, waarin vele verhalende en andere liederen gedicht zijn. (Zoo b.v. A. L. n°. 22 en H. B. II, n. 3, 4, 8, 12, 13, 16, 18, 27, 34, 35, 40, 41. 46, 52, 53, 57, 58, 70, 72, 76, 101, 103, 112, 118.) Ook deze vertoont eene sterke gelijkenis met de bedoelde epische strofe. Zij bestaat slechts uit twee regels, maar heeft overigens geheel denzelfden bouw als de zoo even besprokene. Als voorbeeld laat ik hier een paar welbekende regels volgen:

Het dághet ín den óostèn / het líchtet óverál
Hoe lúttel wéet myn líefkèn / och wáer ic hénen sál.

Dat is de oorspronkelijke vorm, die naderhand, om de caesuur duidelijker aan te geven en dus ook het lezen (toen dat in zwang kwam) gemakkelijker te maken, aldus werd voorgesteld:

Het dághet ín den óostèn,
Het líchtet óverál,
Hoe lúttel wéet myn líefkèn,
Och wáer ic hénen sál.

De beste kenners der middeleeuwsche lyrische poëzie o. a. Walter Scott en Ferdinand Wolf verklaren het ontstaan dezer schrijfwijze in denzelfden geest. De eerste zegt: »Het ingewikkelde systeem der hoofsche maten, dat Thomas van Erceldoune gebruikt had, geraakte in onbruik en de gewone strofe, die gekozen werd als het meest geëigend voor de taal en het welluidendst voor het oor, was die, welke wij, toen ze eerst in gebruik kwam, gewoonlijk vinden geschreven in twee regels op deze wijze:

Earl Douglas on his milk-white steed / most like a baron bold
Rode foremost of his company / whose armour shone like gold.

Later werd zij in vieren verdeeld en vormde toen, wat men nu gewoonlijk de romancenstrofe noemt:

---

1) Vgl. Altd. L. bl. 6.

Earl Douglas on his milk-white steed
Most like a baron bold,
Rode foremost of his company,
Whose armour shone like gold.

Door het in tweeën schrijven der regels wilde men duidelijk aantoonen, hoe de strofe gelezen moest worden, want ieder kon dat niet zoo licht opmaken uit de oorspronkelijke schrijfwijze, waarbij het plaatsen der caesuur overgelaten wordt aan de willekeur van ieder in het bijzonder" [1]).

Maar vooral moge men het betoog van Wolf nagaan, indien men deze zaak nader wil onderzoeken. Ik zal slechts een en ander van het voornaamste daaruit mededeelen. De oudste vorm der volkspoëzie, zegt hij, is die in korte versregels. Naderhand heeft zich deze vorm onder den invloed der hoofsche poëzie en van het kerkgezang ontwikkeld tot den langen, epischen Versregel (»epische Langzeile"). Deze is echter alleen geschikt om voorgedragen (gereciteerd) niet om gezongen te worden. En als dergelijke episch-lyrische gedichten in handen der volkszangers kwamen, dan werden zij door dezen weer opgelost in hunnen oorspronkelijken vorm. Tevens blijkt daaruit, dat men zich moet wachten in al deze romancen zoogenaamde »overslagende rime" aan te willen wijzen. Dit kan een gevolg van de vroegere schrijfwijze zijn geweest; want schrijft men de bedoelde strofe in twee regels (gelijk ik dat boven gedaan heb), dan komen de rijmwoorden natuurlijk aan het eind dier regels te staan [2]). Echter is het wel

1) Minstrelsy of the Scottish Border. Introductory remarks on Popular Poetry. bl. 11.

2) Men verg. Wolf's boek »Ueber die Lais enz." bl. 166—171. Eene enkele aanhaling uit dat betoog zal ik tot beter verstand der zaak laten volgen: »Daher sind die ältesten auf uns gekommenen Volksballaden und Romanzen in den neueren Sprachen, wie die irischen, schottischen, englischen, dänischen, schwedischen, spanischen u. s. w. entweder in einer der ursprünglichen analogen Form, d. h. in kurzzeiligen, einreimigen Strophen abgefasst, oder in einer aus der Auflösung der epischen Langzeilen hervorgegangenen, nämlich in Strophen aus vier kurzen Halbversen, von denen eben deshalb immer nur der Zweite und Vierte durch Reim oder Assonance gebunden sind (dass man eben dieser Entstehung wegen die abwechselnden Reime oder Assonancen hier noch für keine überschlagenden ansehen dürfe, dass sie aber den Uebergang dazu bildeten, habe ich in dem unmittelbar vorhergehenden Excurse bemerkt). Darf man daher in Hinsicht auf ihre nächste Entwickelung die letztere Strophenform für zwei Langzeilen annehmen und so schreiben. . . . . so ist es doch jedenfalls der ur-

waarschijnlijk, dat men in lateren tijd romancen in 4 regels gedicht zal hebben naar het voorbeeld der oudere, die oorspronkelijk uit twee regels bestonden. Een bewijs voor de juistheid van Wolf's zienswijze meen ik te vinden in Karel van Mander's »Gulden Harpe". Op bl. 467 lees ik daar als aanwijzing boven een lied: »Het zyn Alexandrynsche verzen / doch hier in tween ghebroken / om datse te lanck vallen". Het bedoelde lied vangt aldus aan:

O Wandelaer hier vremt
Int woest en huyligh dal /
Die na 't Beloofde Landt
U reys hier hebt en al
U hopen en verlangh
Met een hert-vyerigh lusten /
Om na dit kort verdriet
In vreucht daer eeuwigh rusten.

Ik zou hieruit opmaken, dat die gewoonte om de lange regels in tweeën te deelen in van Manders tijd nog bekend was. Een paar andere gezangaanwijzingen schijnen op dezelfde zaak betrekking te hebben, ofschoon ze mij niet geheel duidelijk zijn [1]).

In elk geval blijkt ook weer uit onze liederpoëzie, dat Wolf juist gezien heeft, als hij zegt: »Men mag dus tot de slotsom komen, dat de eigenlijke volksliederen, zoowel de zuiver lyrische als de lyrisch-epische, oorspronkelijk uit korte verzen meestal van drie tot vier heffingen of zes tot acht lettergrepen bestonden" [2]).

En is het niet merkwaardig, dat men die zelfde afwisseling van 4 en 3 heffingen terugvindt in sommige rijmpjes, die sinds lang hunne toevlucht hebben gezocht bij de kinderen, maar die gelijk zoovele kinderspelen ongetwijfeld zeer oud zijn? Als voorbeeld noem ik een bekend aftel-rijmpje.

---

sprünglichen Form der Volkslieder und dem Geiste des Volksgesanges überhaupt entsprechender sie, wie in dem „Ballad measure" der Iren, Schotten und Engländer und in den Romanzen der Spanier in vierzeilige Couplets ab zu theilen".

1) In „een bundeltje uitgekipte geestelyke gezangen" (1744; de 1e druk waarschijnlijk uit de 17e eeuw) bl. 11 staat boven een lied: „Op de Wys: van den 66 Psalm / of een Vers in twee gespleten". En op bl. 191: „Het kan gezongen worden op de wyze van „Revelje vous: of de 10 Geboden" of Ps 18 twee versen van een".

2) t. a. p. bl. 169.

Al ónder de gróene bóomén
Daar léit een Éngelsch schíp
De Fránschen zíjn gekómén
Zij zíjn zoo ríjk als ík.

Ieder, die zich de gelukkige dagen der jeugd herinnert, zal kunnen nagaan of ik de heffingen op de juiste plaats heb gezet, maar het is bijna niet mogelijk zich te vergissen. Wij gebruikten dit aftel-rijm nl. bij het zoogenaamde »krijgertje spelen". De afteller plaatste zich in het midden van een kring jongens en begon het rijmpje op te zeggen. Bij iedere (boven aangegeven) heffing wees hij op een jongen van den kring of gaf hem een onzachten duw met zijn vooruitgestoken wijsvinger. Duidelijker kan men de heffingen wel niet voorstellen.

En dezelfde afwisseling vind ik in een kinderrijmpje, dat door geheel Nederland, België en Duitschland bekend en naar alle waarschijnlijkheid ook oud is. Wie kent het niet?

Kleín, kleín kléutertjé,
Wat dóe je ín myn hóf?
Je plúkt me ál de blóempjes áf
En máakt het véel te gróf. [1])

Op liederen als het »Patertje", waarin men eveneens die afwisseling terugvindt, wees ik reeds in een vorig hoofdstuk.

Ik heb zooeven, om een denkbeeld te geven van de ook bij ons gebruikelijke romancen-strofe, mijn voorbeeld ontleend aan »het daghet in den Oosten". En niet zonder opzet, want juist van dat lied zou men eene verkeerde voorstelling krijgen door de wijze, waarop sommige uitgevers het gedrukt hebben. Zij hebben m. i. den bouw der strofe niet begrepen. Hoffmann v. F. stelt haar op deze wijze voor:

Het daghet in den oosten,
het lichtet overal;
hoe luttel weet myn liefken
och waer ic henen sal,
hoe luttel weet myn liefken!

1) Vgl. Willems' O. V. L. bl. 526; daar komt ook eene Duitsche lezing voor

En zoo herhaalt hij steeds den derden regel van elke strofe na den vierden.

Böhme is het niet met hem eens. Hij maakt uit de melodie op, dat men bij het zingen van dit lied niet alleen den derden, maar den derden en vierden regel heeft herhaald; de wijze, waarop het lied afgedrukt is in het Antwerpsche Liederboek (de bron, waaruit H. v. F. putte) toont dat z. i. ook aan [1]).

Het is niet alleen voor den letterkundige, maar evenzeer voor den musicus van gewicht te weten: hoe men in dezen de wijze van drukken in het zoo belangrijke A. L. moet verklaren. Aldaar (n°. 73) is de vorm der strofe schijnbaar zóó als H. dien voorstelt:

Het daghet inden ooſten
Het lichtet oueral
Hoe luttel weet myn liefken.
Och waer ic henen ſal
Hoe luttel weet myn liefken

De Duitsche geleerde lette echter bij zijne overname niet genoeg op de eigenaardigheden van het A. L. Deze bestaan o. a. hierin, dat de interpunctie zeer gebrekkig en dikwijls geheel en al verkeerd is [2]). En hoe stelde men het refrein van een lied in den druk voor? In de meeste gevallen, waar het refrein uit meer dan één regel bestaat, wordt slechts de eerste regel herhaald om het refrein aan te duiden. Men vergelijke b.v. A. L. n°. 42, 44, 47, 48, 49, 106, 108 en 173. Nemen wij als voorbeeld n°. 44 en gaan wij na, hoe het refrein daar voorgesteld is. Het bestaat uit twee regels, zooals te zien is in de 1e strofe:

Si payter so vele met haren valschen monde.
Ic en achtse niet een haer.

1) Zie t. a. p. bl. 70 en 71. o. a. „Die im Niederländischen und Niederdeutschen Urtexte stehende Wiederholung der je dritten Zeile nach der vierten, wie Hoffmann und Uhland sie beibehalten, scheint mir nach Massgabe der Melodie unrichtig und störend. Die Sänger haben sehr wahrscheinlich die dritte und vierte Zeile jeder Strophe wiederholt und solches scheint mir der alte Druck andeuten zu sollen".

2) In den 3en regel is dat reeds op te merken, maar op elke bladzijde bijna zijn bewijzen te vinden.

In de 2e strofe alleen: »Si payter so vele met haren valschen etc."
» » 3e » »Si paeiter so vele met haren valschen monde"
(dus zonder punt of »etc.")
» » 4e » »Si paeiter so vele met haren valschen monde.
» » 5e » »Si paeiter so vele met haren valschen monde.
» » 6e » is het refrein geheel weggelaten,

ofschoon het er natuurlijk behoorde te staan, zooals bovendien blijkt uit het rijmwoord: *naer* (in den tekst: *na*) van den laatsten regel.

Evenmin als men nu uit deze voorstelling in druk mag opmaken, dat het refrein in de verschillende strofen op dergelijke wijze afwisselde (en dat zal ik toch wel niet behoeven tegen te spreken) evenmin had H. v. F. recht den 3en regel in elke strofe van »het daghet in den oosten" op te vatten als zelfstandigen regel en dien aan iedere strofe toe te voegen. Ook is mij in onze geheele liederpoëzie geen enkele maal voorgekomen, dat alleen de voorlaatste regel eener strofe herhaald werd; wel de vierde als b. v. in H. B. II, nº. 17 (met het steeds voorgevoegde: »dat claghe ic god") en nº. 6, waar H. v. F. het H.s. niet gevolgd heeft, dat de herhaling van den laatsten regel: »Si plucten alle roesen" wel degelijk aanwijst.

Ik meen dus, dat men met Böhme moet aannemen, dat in het lied »het daghet inden oosten" de twee laatste regels van elke strofe door den zanger herhaald zijn geworden.

De meest gebruikelijke — zeker ook een zeer oude — vorm, waarin verhalende liederen voorkomen, was dus de 4-regelige strofe, die wij in de vorige bladzijden hebben leeren kennen. Toch was deze zeker niet de oudste. Daarvoor is zij nog te weinig eenvoudig. De afwisseling van 4 met 3 heffingen of (indien men de strofe als 2-regelig beschouwt) van de helften der lange regels onderling, geeft reeds blijk van te veel zorg om dezen vorm als den oudsten te kunnen aannemen. Het Nederlandsche lied in zijn eenvoudigsten, oorspronkelijken vorm bestaat uit één paar korte door rijm verbondene versregels, waarvan elke regel ééne gedachte op zich zelf bevat; aan dat ééne paar konden natuurlijk

andere gelijksoortige paren worden toegevoegd [1]). Ook in onzen liederschat treffen wij eenige voorbeelden van dien eenvoudigsten vorm aan. Ik noem in de eerste plaats het lied van Halewijn, dat, zooals wij vroeger zagen, ook om andere redenen tot onze oudste liederen gerekend mag worden. Indien men dit lied aandachtig beschouwt, dan zal men zien, dat het volkomen beantwoordt aan de zooeven gestelde eischen. Wij hebben hier eene reeks van 40 strofen. Elke strofe bestaat uit twee korte door rijm verbondene versregels en elke regel bevat eene gedachte op zich zelf. b. v.

Heer Hálewyn zóng een liédekijn,
Al wíe dat hóorde, wou bíj hem zíjn.

In een vorig hoofdstuk wees ik er reeds even op, dat een overeenkomstig Oudnoorsch lied juist denzelfden vorm vertoont. Ook dáár bestaan alle strofen uit twee regels, elk van vier heffingen.

Men zou mij kunnen tegenwerpen, dat verschillende strofen van het Halewijnlied niet 2 maar 3 regels tellen. Neemt men echter in aanmerking, dat het lied eerst in deze eeuw door WILLEMS van losse blaadjes en uit den mond des volks werd opgeschreven en beschouwt men dan die 3-regelige strofen, dan zal men spoedig bemerken, dat overal die derde regel een toevoegsel is van lateren tijd; zoo b. v. in str. 10, 21, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 37. Een enkel voorbeeld moge dat aantoonen. Str. 28 en 29 luiden in den tekst aldus: [2])

28. Eer dat zyn kleed getogen was,
Zyn hoofd lag voor zyn voeten ras,
Zyn tong nog deze woorden sprak:

29. Gaet ginder in het koren
enz.

---

1) F. Wolf haalt (t. a. p. bl. 74) deze woorden van Diez aan: „Die formellen Chakterzeichen der Volkspoesie bestehen darin, dass sie stets zwei oder mehr gleichartige erse ununterbrochen zusammenreimt, und dann, dass sie mit dem Verse den Gedanken oder ein Glied desselben schliesst." Met eenige wijziging geldt dit ook voor het volkslied.

2) H B. n°. 9.

Ieder, die de volkspoëzie ook maar oppervlakkig kent, zal toegeven, dat het juist in den aard dezer verhalende liederen ligt: aangehaalde woorden *niet* te doen voorafgaan door dergelijke aanwijzingen (»zijn tong nog deze woorden sprak"), maar de hoorders zelf te laten raden: wie spreekt [1]). Het zou niet moeilijk vallen ook bij de andere strofen aan te toonen, hoeveel zij winnen door het wegwerpen van den toegevoegden regel en hoeveel beter het oorspronkelijk karakter der ballade dan uitkomt. Hier zou dat echter te veel plaats innemen en voor belangstellenden is het eene geringe moeite.

Er zijn nog eenige liederen, die denzelfden of ongeveer denzelfden vorm vertoonen als het Halewijnlied. Zoo b. v. het »Gudrunlied" indien ik het zoo noemen mag (»Van Mi Adel en Hir Alewyn"), waarover wij vroeger spraken en dat waarschijnlijk eveneens tot onze oudste liederen behoort. In een vorig hoofdstuk deelde ik mede, dat het lied eerst in onzen tijd werd opgeschreven en elk zal kunnen zien, dat het in den mond des volks velerlei veranderingen moet hebben ondergaan om tot het tegenwoordige peil te kunnen dalen. Toch kan men nog duidelijk zien, dat de oorspronkelijke vorm gelijk is geweest aan dien van het Halewijnlied, nl. strofen van twee korte, door rijm verbondene regels met 4 heffingen. De rijmparen zijn dan ook nog in grooten getale in het lied aanwezig, dikwijls zijn zij bedorven, dikwijls ook zijn het »rimes riches," maar daar blijven er toch genoeg over, die den waren vorm laten herkennen; ook de 4 heffingen zijn niet zelden aanwezig. Ook n°. 34 van het A. L. behoort tot deze categorie; het lied vangt aan:

> Dat ruyterken inder schueren lach,
> Die schuer was cout, den ruyter was nat.

Voor den musicus kan het van nut zijn te letten op de aanwijzing voor den zang, die boven het lied geplaatst is. »Ende den eersten reghel singhet altoos tweewerf." Was dit bij alle

1) Men vergelijke b. v. wat ik aanhaalde uit het lied »Van Gerrit van Raephorst" bl. 137, ook het hoofdstuk over »Dichters en Zangers" en andere plaatsen in dit boek.

liederen in 2-regelige strofen het geval? Men vergelijke verder nog: H. B. n⁰. 38, 39, 44 (een lied, dat ik alleen om den vorm vermeld; ik kan niet uitmaken, of het tot de *oude* liederen behoort) 48, 75, 89 (?), 90.

Al deze liederen hebben, meen ik, evenals het Halewijnlied 4 heffingen. In een vorig hoofdstuk wees ik aan, dat ook verscheidene dans- en speelrijmen of -liederen 4 sterker geäccentueerde lettergrepen (heffingen) vertoonden. Bij een nader onderzoek dezer metrische vraagstukken dient men ook met dergelijke, waarschijnlijk zeer oude stukjes rekening te houden.

Uit de zoo straks behandelde 4-regelige strofe kunnen zich andere strofen ontwikkeld hebben, welke eveneens uit 4 regels bestaan, maar overigens van de eerste verschillen. De eerste wijziging, welke men waarschijnlijk in de gewone romancen-strofe (die van »het daghet in den oosten") zal gebracht hebben is m.i. deze geweest: dat men niet alleen den 2en en 4en regel, maar nu ook den 1en en 3en door rijmen verbond. Toen de schrijfwijze in 4 regels algemeen in zwang was gekomen en het volk zijne lieden ook begon te lezen (ik spreek hier van het *volk* in ruimen zin), zal men al spoedig den invloed van dat lezen ondervonden hebben. Ook het oog heeft behoefte aan gelijkheid van eindklanken. Wanneer men een lied voor zich zelf leest en het misschien zacht uitspreekt, heeft men meer behoefte aan eindrijmen, dan wanneer men het hoort zingen; ik heb daarop vroeger reeds de aandacht gevestigd. In de 16e eeuw nu las men de liederen reeds vrij dikwijls en dat kan dus niet zonder invloed zijn gebleven. Een voorbeeld van de strofe, die door deze wijziging ontstond, vinden wij b. v. in n⁰. 95 van het A. L.

Int sóetste ván den méyè
Aldáer ic quám ghegáen,
So diép in éen valléyè
Daer schóone blóemkens stáen.

In alle strofen rijmt de 1e regel met den 3en evenals de 2e met den 4en.

Maar ook de afwisseling van 3 en 4 heffingen wordt vervan-

gen door andere maten. Alle strofen bestaan nog steeds uit 4 regels, maar overigens is er geene gelijkheid. De vorm is gewoonlijk de volgende: in deze liederen rijmt òf de eerste met den derden en de tweede met den vierden regel (ab // ab) òf de eerste met den tweeden en de derde met den vierden (aa // bb). Van de eerste soort zijn b.v. A. L. n°. 12, 14, 51, 63, 69, 112, 121, 133, 146, 156, 189, 194. Als voorbeeld kies ik de eerste strofe van n°. 51 (»een oudt liedeken")

Gheldeloos ghi doet mi pyn,
Al myn vruecht doet ghi verdrooghen,
Ic soude so gaerne vrolyc zyn,
Woudt mynen buydel ghedooghen.

Tot de tweede soort behooren b.v. H. B. II n°. 26, A. L. n°. 61, 130, het lied »Van de Koningin van elf Jaren", »van Hansjen de Backer" e. a. Als voorbeeld kies ik eene strofe van het laatste lied:

Hansjen de Backer by der strate was ghegangheu /
Hy weckte syn soete lief met sanghen /
Hy seyde: moy Elsjen, laet er myn in/
Latet jou ontfermen, dat ick buyten bin.

Het schijnt mij niet geheel onmogelijk, dat deze strofe eene uitbreiding zij van de Halewynstrofe (om die nu maar eens zoo te noemen).

Eene zeer kunstige 4-regelige strofe vindt men in de Oudvlaemsche liederen van het laatst der 14e eeuw (n°. 18). Het lied bestaat uit 5 strofen, waarvan de 3 eerste regels door hetzelfde rijm verbonden zijn (monorimes), terwijl alle strofen onderling verbonden worden door den gelijken rijmklank der laatste regels. Als voorbeeld mogen een paar strofen volgen.

Myn hertze en can verbliden niet,
Als soe niet vroylic up mi ziet,
In wien ic vruechden aen bespiet;
Elpt mi of ic verderve!

Mine can gehelpen wyf no man,
Als soe mi geenre hulpe ne jan,

Ic moet van rauwen dwinen dan,
Et es aldus myn erve.

Denzelfden bouw heeft n°. 136. Andere 4-regelige strofen vindt men in n°. 20, 25, 59. Het eigenaardige daarvan is, dat door het geheele lied heen steeds dezelfde rijmklanken worden aangewend. Zoo b.v. in n°. 25:

Myn hertze, myn sin, so waer ic bin,
Anich u, minlic vrouwe, gegeven;
In core daervoren gheen ghewin,
Ende ic yet sonder u soude leven.

De overige rijmwoorden zijn nu: begin // beneven; min // ghescreven; bin // ghegheven; ghewin // leven; in // verdreven; zin // bleven.

Ook liederen in 3-regelige strofen komen voor, hoewel niet in grooten getale. Wij vinden ze b.v. H. B. II n°. 6 (het lied van Brunenborch) n°. 28, n°. 54 (A. L. n°. 62) n°. 55 (»Van Claes Molenaer"; A. L. n°. 15). Als voorbeeld kies ik de eerste strofe van het laatste lied

Claes Molenaer en syn minnekyn,
Si saten te samen al in den wyn,
Van minnen wast dat si spraken.

Bedrieg ik mij niet, dan treft men in deze strofe nog de 4 heffingen aan, waarvan reeds sprake was.

Ik vermeldde reeds, dat H. v. F. bij het overnemen van het lied »van Brunenborch" vergat den laatsten regel te herhalen, ofschoon dat in het H.s. duidelijk staat aangegeven. De vraag is nu: was dat eene aanwijzing voor den zanger en zoo ja, moet dan ook bij de overige liederen de laatste regel herhaald worden. 't Schijnt mij toe, dat deze vraag alleen door de musici beslist kan worden. Hen zij dit vraagstuk dus ter overweging aanbevolen.

Vele verhalende en ook eenige andere liederen zijn gedicht in eene merkwaardige strofe, waaraan wij nu onze aandacht zullen wijden. Zij bestaat uit 5 regels, waarvan de 1e met den 2en en de 3e met den 5en door rijm verbonden zijn; tusschen den 3en en

5en staat de 4e op zich zelf staande regel. In deze versmaat zijn verschillende liederen geschreven. Ik vond o. a. A. L. n°. 13, 20, 35, 90, 92, 138, 207, 209, 216, 218; H. B. II bl. 160 (Daar zoud er een ruitertje"), n°. 31, 32, 33; verder het lied »van Joncker Willem uyt Vlaenderlandt", »van Gerrit van Raephorst", »Te Mey als alle de vogelkens singen" (H. O. L. bl. 77); ook het lied, dat aanvangt met de woorden: »Die nachtegael die sanck een liedt" moet dezen vorm hebben gehad [1]).

Als voorbeeld kies ik eene strofe uit n°. 163 van het A. L.

Die vrouwe op hoogher salen lach, *a*
Van also verre dat si sach, *a*
Si sach hem van so verre, *b*
Si sach hem comen ghereden *c*
Veel claerder dan een sterre. *b.*

Ook in deze strofe meen ik de 4 heffingen nog te kunnen onderscheiden; in elk geval is zij reeds oud, gelijk wij in de Duitsche liederen, die denzelfden strofenbouw vertoonen, kunnen nagaan. Zoo luidt de eerste strofe van het bekende lied van den »Lindenschmid":

Es ist nit lang dass es geschach
dass man den Lindenschmid reiten sach
auf einem hohen Rosse;
er reit den Reinstrom auf und ab,
hat sein gar wol genossen, ja genossen.

De uitgever voegt daarbij: »Indien men de zoogenaamde Nibelungenstrofe uitzondert, dan is de vorm dezer strofe . . . . een der oudste, welke wij in het Duitsche volkslied kennen: het is eene vijfregelige strofe bestaande uit twee paar korte rijmregels, maar zóó dat een rijmlooze regel (wees) tusschen het tweede paar ingeschoven is . . . . . . Wij vinden deze strofe het eerst in het tot de 12e eeuw behoorende gedicht van

1) Böhme, die de melodie van dit danslied opgenomen heeft, voegt er bij: „sehr hübsche klargeformte Melodie zu einem Liede mit Strophen von 5 Langzeilen. Reimstellung: aabcb." (Altd. L. n°. 308.) Dus dezelfde als in onze strofe.

Salomo en Morolf, dat in zekeren zin nog nog tot de volkspoëzie gerekend kan worden. Sedert de 15e eeuw treffen wij de strofe in tal van liederen ook geestelijke volksliederen aan" [1]). Uit sommige der door mij opgenoemde liederen, die zeker tot de 15e eeuw behooren [2]) blijkt, dat deze strofe dus ook bij ons in de 15e eeuw gebruikelijk was.

Eene andere 5-regelige strofe vertoont dit rijmschema: ab ccb. Wij treffen die aan in n°. 61 van WILLEMS' O. V. L. en verder A. L. n°. 116, 199, H. B. II n°. 73, 78, 102, 137 enz. Als voorbeeld moge de tweede strofe van n°. 78 der H. B. dienen:

Het soud een suiverlike
Des avonts gaen om wyn,
's Avonts wel also late,
Den ruiter kwam haar te sprake,
En hi hietese wellecom syn.

of wil men zuivere rijmen: (WILLEMS n°. 61.)

Hy seide: God gruet u maechdeken,
Een meysken wel gedaen,
Die scoenste van u beiden
Sal ick met my leyden:
Wildy met my gaen?

Eene zeer kunstige 5-regelige strofe vindt men in n°. 99 van het tweede deel der Horae Belgicae. Alle strofen hebben dit rijmstelsel: ab bbc en zijn onderling verbonden door den gelijken rijmklank der laatste regels, evenals wij dit vroeger bij eene 4-regelige strofe hebben waargenomen. De twee eerste strofen mogen dit duidelijk maken:

Ic sech adieu! wi twee wi moeten scheiden,
Bi u laet ic dat herte myn,
Al waer ghi syt, daer salt ooc syn.
Tsi vroud of pyn (bis)
Altoos sult ghi die liefste syn.

---

1) Vgl. „VILMAR's Handbüchlein für Freunde des deutschen Volksliedes. 2e Aufl. Marburg. 1879. bl. 16 en 21.

2) Zoo b.v. A. L. n°. 20, n°. 92 („Vant Vriesken"), n°. 35. („Vanden boerman") enz.

Adieu, adieu, adieu! 't moet immer wesen,
Adieu, adieu! alst wesen moet,
Ic ben ghewont, ic segt u bloot,
Myn hert lydt noot,
Ghi syt myn medecyn.

Nog andere 5-regelige strofen treft men aan in de O. V. L. (der 14e en 15e eeuw). Zoo b.v. eene met het rijmschema: ababb in n°. 22, 23, 31, 35, 44, 51, 57, 65 en eene met: aabab in n°. 47.

Verwant met de zoo even besprokene 5-regelige strofe (aab cb) is eene 7-regelige. Uit een voorbeeld zal dat spoedig blijken. De bedoelde strofe treffen wij aan in verschillende liederen, o. a. in A. L. n°. 85, 91, 93, 94, 144, 152, 158 en H. B. II n°. 56. Indien ik nu b.v. de 3e strofe van A. L. n°. 152 overneem, zoo als zij gedrukt staat, dan ziet men eene 7-regelige strofe:

Och here, seide si, here!
Wel edel here myn!
Van alle sulcke dinghen
Wil ick onschuldich zyn.
Ic en quam noyt inder stoven;
Tis so menighe vrou, so menich eerbaer wyf,
Si worden also dick beloghen.

Voegt men echter de 4 eerste regels samen tot 2, dan verkrijgt men juist de 5-regelige strofe, welke ik genoemd heb:

Och here, seide si, here, wel edel here myn!
Van alle sulcke dinghen wil ick onschuldich zyn.
Ic en quam noyt inder stoven;
Tis so menighe vrou, so menich eerbaer wyf,
Si worden also dick beloghen.

Het schijnt mij dan ook niet onmogelijk, dat men eene dergelijke 5-regelige strofe soms wegens de lengte der regels geschreven of gedrukt heeft als eene 7-regelige, maar lang niet overal mag men dit aannemen. Daar, waar in eene 7-regelige strofe ook de 4 eerste regels paarsgewijze rijmen, heeft men m. i. wel degelijk eene strofe in 7 regels willen dichten. Aldus in een lied als n°. 93 van het A. L. (»een oudt liedeken")

Ick arm schaepken aender heyden,
Waer sal ick henen gaen?
Myn lief wil van mi scheyden,
Dat cost mi menighen traen.
Waer sal ic mi onthouden?
Die ic laetst coos, is troosteloos,
Dus blive ic inden rouwe.

Ik denk dat te eer, omdat er behalve deze nog verschillende andere 7-regelige strofen voorkomen, welke niet zoo gemakkelijk tot eene 5-regelige kunnen teruggebracht worden. Zoo trof ik er H. B. II n°. 65 eene aan met het rijmstelsel: ab ab bcb; eene andere met: ab ab ccb in A. L. n°. 53, 147, 188; weer eene andere met: ab ab bcc in A. L. n°. 37 en in n°. 1, 26, 32, 36, 46, 52, 55, 62, 96, 110, 113 en 114 der O. V. L. (der 14e en 15e eeuw). Een voorbeeld der laatste soort ontleen ik aan A. L. n°. 37.

Een oude man sprack een meysken an:
Schoon lief! wildi beteren myn verdriet?
Neenic! seidese, lieve Jan,
Van uwen biere en dorst mi niet;
Tis beter, dat ghi van mi vliet,
Ghi doet doch al verloren pyn,
Myn boelken moet een jonc man syn.

Nog andere hebben de volgende rijmstelsels:

aa aa bbb	. . . . . . A. L. n°. 64.
aab aa bb	. . . . . . „ „ „ 135; O. V. L. n°. 10, 53, 56, 60, 99.
ab ab ccc	. . . . . . „ „ „ 179, 180.
ab ab bba	. . . . . . O. V. L. n°. 39 (de drie laatste regels vormen het refrein)
ab ab cac	. . . . . . „ „ „ „ 71.

De groote verscheidenheid van strofische vormen maakt het ondoenlijk ze in een werk als dit alle afzonderlijk te behandelen. Wij hebben nu echter met eenige der oudste en voornaamste kennis gemaakt en ik zal mij verder bepalen tot het geven van eene opsomming der overige, welke ik heb opgeteekend. Van de voornaamste zal ik tevens hier en daar een voorbeeld geven.

6-regelige strofen komen dikwijls en in verschillende vormen voor. Ik vermeld de volgende:

ab aa bb	. . . . . . A. L. n°. 1, 2
aa bb aa	. . . . . . „ „ 128.
ab ab bb	. . . . . . „ „ 157.
aa bb cc	. . . . . . H. B. II, n°. 163.
aac bb c	. . . . . . Willems n°. 147.
aab abb	. . . . . . O. V. L. n°. 61.

Deze treft men dus slechts enkele malen aan. Talrijker zijn die met het stelsel: ab ab cc. Wij vinden het b.v. A. L. n°. 18, 78, 108, 185, 191, 198, 208; H. B. II, n°. 42; Willems n°. 158. Dit laatste lied is van Matthys de Casteleyn en dus van beteekenis voor de kennis van de lyriek der rederijkers.

Eene merkwaardige 6-regelige strofe met het rijmstelsel: aab aab komt ook niet zelden voor. Zoo b. v. A. L. n°. 122; O. V. L. n°. 7, 76, 77 en 107. Als voorbeeld haal ik de eerste strofe aan van een bekend »oudt liedeken" (A. L. n°. 122).

O Venus bant, o vierich brant,
Hoe heeft dat vrouken so playsant
Myn herteken bedwonghen!
Dat doet haer troostelyc onderstant,
Twelc mi hout inder vreuchden bant
Gheswongen, ondanck der nyders tonghen [1]).

In twee andere liederen van 6-regelige strofen met rijmstelsel: aaa bbb vinden wij voorbeelden van het bij de Rederijkers zoo geliefkoosde *kettingdicht*, nl. in A. L. n°. 155 en Willems n°. 148. Het laatste woord van den laatsten regel eener strofe rijmt daar dus altijd op het eerste woord van den eersten regel der volgende strofe. Als voorbeeld haal ik een paar strofen aan van het bij Willems voorkomende Meilied, dat ten minste uit de 15e eeuw dagteekent, gelijk uit de aanteekening blijkt [2]).

Laet ons, laet ons de mey wat loven!
Met love heeft hy bestoven

---

1) Of is deze strofe misschien 7-regelig en moet men lezen:
Gheswongen
Ondanck der nyders tonghen?

2) Bij Willems staat dit lied eenigszins anders gedrukt, nl. op deze wijze:
Laet ons
Laet ons de mey enz.

Die hoven
Noort ende suut;
Ghelyc die rosen, die staen int cruut,
Zo neemt hy uut.

Virtuut boven alle maenden, die men vint,
Zo heeft de Mey vri uut ghetermint,
Alsoet wel scint
Suut ende nort.
O minders jonc! nu naer my hort
Ende neemt confort.

Orbort den tyt enz.

Liederen in 8-regelige strofen zijn er in menigte. Met eene soort daarvan maakten wij reeds kennis in den aanvang van dit hoofdstuk. Het was die, welke nauw verwant is met de zoogenaamde Nibelungenstrofe. Er zijn echter verscheidene andere soorten. De meest gebruikelijke was die met het rijmstelsel: ab ab bc bc.

Wij vinden dien vorm b. v. in A. L. n°. 3 (het rijmschema wisselt daar echter af met: ab ab cd cd) n°. 26, 30, 36, 49, 52, 66, 88, 101, 106, 111, 118, 120, 148, 150. O. V. L. n°. 21, 34, 49, 78. Eene andere eveneens zeer gebruikelijke strofe was die met het schema: ab ab cd cd; wij vinden daarvan voorbeelden in A. L. n°. 11, 50, 99, 114, 132, 141, 170, 174, 192, 205. 206, 214, 215. Van de eerste soort geef ik het volgende staaltje: (A. L. n°. 30.)

Die mint, die vint een heimelic liden:
Hi ducht, hi sucht in allen daghen,
Ende hem den troost dan moet vermyden,
Syn cleyn voorspoet mach hi wel claghen;
Ic weet die sulcke moet verdraghen,
Ende lyden een swaer verdriet,
Lyf ende goet soude hi wel waghen
Om haer, nochtans en acht zys niet.

Van de tweede soort is deze strofe: (A. L. n°. 132).

Wat ruysschet daer aen die muer,
Dat mi myn ruste berovet?
Die mi tscheyden maect suer,
Die leyt hier op gedooghe
In minen arm so vast,

Wi en connens niet ontsluyten,
Myn beddeken heeft sinen vollen last,
Plant uwen mey daer buyten.

Overigens vermeld ik nog deze vormen:

ab ab bccc	A. L. n°.	5.
ab ab bc dc	„ „	7, 123.
ab ab bc cb	„ „	9, 98.
ab ab cc dd	„ „	24, 27, 105.
ab cb de fe	„ „	28, 86, 89.
ab ab cd dc	„ „	39.
ab ab bc ac	„ „	46; O. V. L. n°. 5, n°, 16.
ab ab cc cc , ...	„ „	100.
ab ab bb ab	„ „	117.
ab ab ac ac	„ „	124.
ab ab bb cc	„ „	153.
ab ab ba aa	O. V. L. n°.	12.
ab ab bb aa	„ „	68.
ab ab ab ab	„ „	124.

Ook de 9-regelige strofen zijn talrijk. De voornaamste soorten volgen hier:

aab aab ccc	A. L. n°.	33.
ab ab cd ccd	„ „	38, 43, 104, 139, 169.
ab ab bc ddc	„ „	40. O. V. L. n°. 29, 37, 105.
ab ab bcd cd	„ „	44.
aa ab aa abb	„ „	110.
ab ab ba aba	O. V. L. n°.	4.
ab cb cab cb	„ „	6.
ab ab bc ccb	„ „	14.
ab ab bcc bc	„ „	28.
ab ab bb c dc.	„ „	86.

Een paar voorbeelden van de meest gebruikelijke strofen mogen hier volgen:

Rijmstelsel: ab ab cd ccd. (A. L. n°. 169.)

Wy groeten myn Heer met grooter eer
Van Keyenborch verheven,
Sonder yet meer wi groeten hem seer,
God laet hem langhe leven!
Van ons geslacht so isser veel,
Men canse niet ghetellen,
Wat batet, dat ict swych oft heel,

Wi zyn bestroeyt met dat tuylsche meel,
Wi draghen cappen met bellen.

Rijmstelsel: ab ab bc ddc (A. L. n°. 40).

Een jonghe maecht heeft mi gedaecht
Te comen in haer camerkyn;
Stout, onversaecht heb ict gewaecht,
Ic was bespiet van nyders fenyn.
Sal ic noch moeten in drucke syn,
Want si mi liefde heeft bewesen?
Mocht si gebueren mi, mocht si gebueren mi
En so waer ic vri
Van alle mynen druck ghenesen.

10-regelige strofen vinden wij met de rijmstelsels:

ab ab ccc dcd . . . . . . A. L. n°. 149.
ab ab ccd ccd . . . . . . „ „ 172.
ab ab ccd eed . . . . . . „ „ 193. O. V. L. n°. 27.
aab bcc dd ee . . . . . . O, V. L. n°. 13.
ab ab bba cca . . . . . . „ „ 19.
aab aab bc bc . . . . . . „ „ 30.
ab ab bc cd dc . . . . . . „ „ 41.
ab ab bbc bbc . . . . . . „ „ 100.

Als voorbeeld sta hier eene strofe uit n°. 27 der O. V. L.

Het soude een scamel mersenier
Coopmanscepe leren;
Hi hiet armen Tutebier,
Hi const hem wel gheneren.
Daer hi sinen canis drouch,
Een joncfrauwe riepen ende soe louch:
»Comt hier na, goet merseman!"
»»Naelden, spellen, trompen, bellen,
»»Ic wil myn merse hier nederstellen,
»»Laet zien, of ic vercopen can.""

11-regelige strofen komen voor met deze rijmen:

ab ab cbb dddd . . . . . . A. L. n°. 42.
ab ab bac ccca . . . . . . O. V. L. n°. 48.
aab aab bbb aa . . . . . . „ „ 75.
ab ab ccc ddd b . . . . . . „ „ 90.

Men vergelijke b.v. de volgende strofe: (A. L. n°. 42).

Een ionck herteken goet van pryse
Ghinck voor een ioncfrouwe staen.
Hi seyde: »ioncfrouwe, met goeden avyse
»Mochte ic in uwen boomgaert gaen,
»Ick soude vanden bladerkens plucken
»Ende die rooskens laten staen."
Si seyde: »ionckheere, dat is wel verstaen,
»Mer ten sal also niet zyn,
»Daer en is maer een alleyn,
»Die van mynen boomken reyn
»Plucken sal een bladekyn."

12-regelige strofen met de rijmstelsels:

ab ab cd cd eeff	A. L. n°. 47, 48.
ab ab cd cd dddd	„ „ 76.
ab ab bc cccd ed	„ „ 54.
aab aab ccd eed	WILLEMS n°. 239.
aab aab ccd ccd	O. V. L. n°. 54.
ab ab cd cd ef ef	„ „ 85.
ab ab cca dd eed	„ „ 91.

Als voorbeeld diene deze strofe (O. V. L. n°. 54).

Ic quam ghegaen up enen dach,
Daer hoordic bliscap ende gheclach
Twee frissche vrauwen driven;
Die een die riep: »o wi, o wach!"
Mi dochte, dat ic niene sach
So wivelike wiven.
Doe sprac dat droufste vrauwelin:
»Ich aen ghegeven herte ende zin
»In trauwen;
»Men acht up mi no meer no min,
»Dat doet mi leider, dat ic bin
»In rauwen."

Zelfs vindt men strofen van 13 regels (rijmstelsel: aaaabbcc ddddc) als b.v. in A. L. n°. 134 en van 15 (rijmstelsel: aaab aaab bbba aab) als in A. L. n°. 159. Of zijn ook hier misschien lange regels in tweeën gedeeld?

Eene enkele maal trof ik een lied aan, waarin ik geen bepaalden strofischen vorm heb kunnen ontdekken. Zoo b.v. in de vroeger behandelde romance der »Twee Koningsdochterkens" (De Couss. n°. 49) Opmerkelijk zijn in dat lied de talrijke mo-

norimes b.v.: gedaen, gegaen, ontfaen, misdaen, gaen, gegaen, gegaen, gedaen, gaen. Het slot van het lied, dat een regelmatiger vorm vertoont (aab bcc dc) doet mij vermoeden, dat het lied in den loop der tijden verknoeid is geworden, want zooals wij vroeger zagen is het waarschijnlijk zeer oud en deze tekst werd eerst voor eenige tientallen jaren opgeteekend.

Het *aantal* strofen der liederen is zeer afwisselend. De verhalende liederen tellen er uit den aard der zaak gewoonlijk meer dan de overige. Ik telde daaronder

1	van	6	strofen.	2	van	17	strofen.
1	„	7	„	2	„	18	„
3	„	8	„	2	„	19	„
5	„	9	„	2	„	20	„
4	„	10	„	4	„	21	„
3	„	11	„	1	„	22	„
6	„	12	„	1	„	25	„
1	„	13	„	1	„	28	„
2	„	14	„	1	„	30	„
2	„	15	„	1	„	40	„
				1	„	65	„

Aan bepaalde getallen was men niet gebonden; hoe zou dat ook anders? Maar ook bij de minneliederen was dat het geval. Alleen de Oudvlaemsche liederen der 14e eeuw, welker verwantschap met den Duitschen »Minnesang" ik vroeger heb aangetoond, maken in dezen eene uitzondering. Zooals men weet, heerscht in de Middelhoogduitsche lyriek, voornamelijk in de 13e eeuw, maar ook reeds vroeger, de zoogenaamde »Dreitheiligkeit," d. w. z. een lied moet bestaan uit 3 strofen, waarvan de twee eerste »Stollen" of »Aufgesang" worden genoemd en de derde den naam van »Abgesang" draagt [1]. En nu vindt men juist in deze O. V. L. en — op een paar uitzonderingen na — ook daar

1) Zie: Wackernagel: Gesch. der D. Lit. bl. 230 vlgg. en W. v. d. Vogelweide, herausgeg. von F. Pfeiffer, bl. 5. „Der dreîtheîlige Strophenbau der Lieder ward nun zur festen, selten mehr verletzten Regel, wie er für die *Chansons* der Franzosen Regel war und gern auch wie sie in ihren *lais* und *descorts* liess mann die Strophen der Leiche syntactisch in ein ander fliessen. Das einstrophige Lied kam ab und durchweg, angemessener schon dem Sinn des Wortes selbst, das vielstrophige in Gebrauch; dabei liebten manche, auch diess nach französischem Vorgang eine solche Strophenzahl, dass sich in hr das Ebenmass der Dreitheiligkeit wiederholte, die Zahlen drei oder fünf oder sieben."

alleen eene menigte liederen in 3 strofen. Ik telde er ongeveer 60, terwijl het geheele aantal dier liederen 145 bedraagt. In het A. L. vond ik slechts twee liederen van 3 strofen (n°. 136 en n°. 137), maar deze bewijzen niets tegen hetgeen ik gezegd heb; integendeel — daaruit blijkt opnieuw, dat 3-strofige liederen hier te lande alleen onder Duitschen invloed ontstonden en er nooit thuis hebben behoord. Het eene lied toch (n°. 136) is blijkbaar nauw verwant met de O. V. L.; ik wees daarop reeds vroeger [1]) en n°. 137 is, zooals ik heb aangetoond eene vertaling van een lied uit het »Ambraser Liederbuch" (n°. 174). Ook in het Hulthemsche Hs. f. 157, dat waarschijnlijk uit de eerste helft der 14e eeuw afkomstig is, vond ik een minnelied in 8 strofen en H. B. II n°. 83 een ander; dat verschillende liederen van Jan I 3 strofen tellen is, na hetgeen wij daarover vernomen hebben, niet te verwonderen. Strofen van 5 en 7 regels komen ook in de O. V. L. niet zelden voor, maar deze vindt men overal elders en in grooten getale. Voorts vond ik onder de O. V. L. ook twee liederen van 1 strofe (n°. 34 en n°. 47). Ik neem aan, dat deze twee werkelijk slechts 1 strofe geteld hebben, doch schrijf ook dat toe aan Duitschen invloed. Voor zoover ik weet, werden door Nederlandsche dichters der middeleeuwen zelden of nooit liederen van 1 strofe vervaardigd. In het Antwerpsche Liederboek is er geen te vinden. Elders, b.v. bij WILLEMS en in de Horae Belgicae staan er eenige opgegeven, maar men hoede zich deze als voorbeelden aan te halen. Zoo zijn verschillende liederen b.v. WILLEMS n°. 16 (H. B II, n°. 97.), n°. 156 (H. B. II, n°. 100), n°. 157 (H. B. II, n°. 107), n°. 161 (H. B. II, n°. 96), n°. 232, n°. 237, n° 238 voorgesteld als slechts ééne strofe tellende. De meeste dier strofen zijn echter overgenomen uit zoogenaamde »musyckboecken" en nu hebben WILLEMS en HOFFMANN v. F. er niet op gelet, dat het in dergelijke liederboeken met muziek (vooral in de oudere) de gewoonte is, slechts ééne strofe bij de muziek af te drukken.

1) In het hoofdstuk over de minneliederen. Reeds de aanvang: »Och, liefde, hoe geerne waer ic bi dir" herinnert ons aan die verwantschap.

Bewijzen voor deze bewering levert het Kamper Liedboek, dat ik reeds meermalen besprak en dat zeker onder onze oudste muzikale liedboeken behoort. Ook daar is van elk lied overal slechts ééne strofe (of hoogstens nog een paar regels eener volgende) gedrukt en toch kan ik van verschillende dier liederen de overige strofen in het A. L. en elders aanwijzen. Zoo is de bij WILLEMS onder n°. 237 opgenomene strofe: de tweede strofe van een lied uit het A. L. (n°. 26) en komt n°. 232 in zijn geheel voor o. a. in den »Delfsen Helicon" bl. 25. HOFFMANN heeft blijkbaar volstrekt niet gedacht aan de mogelijkheid, dat die (schijnbaar zelfstandige) strofen ook wel fragmenten konden zijn. In het 2e Deel zijner H. B. (n°. 107) nam hij een dergelijk lied van 1 strofe over en ofschoon hij wist, dat daarvan meer strofen bestonden, kon hij toch niet aannemen, dat deze tegelijk met die eerste strofe gedicht zouden zijn [1]).

Ik houd het er dus voor, dat liederen van ééne strofe hier te lande nooit inheemsch zijn geweest. Natuurlijk maak ik eene uitzondering voor spotrijmpjes en dergelijke stukjes, zooals b.v. het bij WILLEMS vermelde liedje der Leliaerts (n°. 22).

Overigens tellen de liederen dus een onbepaald aantal strofen van 4—18: (ik spreek niet over de verhalende liederen).

Liederen in 6 strofen zijn wel het talrijkst, daarna volgen die in 5 en 7 strofen.

Reeds dikwijls spraken wij over het *rijm* der liederen en ik zal hier nog het een en ander aan het opgemerkte toevoegen [2]).

Zooals bekend is, verdeelt men de rijmen in staande en slepende. De staande rijmen zijn ouder dan de slepende [3]), maar

1) Hij nam het lied over uit Willems' Oude Vlaemsche Liederen, waar over de andere strofen gesproken wordt. H. B. II bl. 212 zegt hij: »Man hat sich mit dieser schönen Strophe nicht begnügt, es wurden bald andere dazu gedichtet, die aber ganz entbehrlich sind.

2) Ik kan slechts bij het zeer algemeene blijven; aan de studie der rijmen in onze poëzie werd tot dusver weinig gedaan. Wat de rijmen bij Maerlant betreft, gaf Dr. Franck een goed voorbeeld in zijne doorwrochte uitgave van »Alexanders Geesten". Inl. LXIII—LXXVI.

3) Vgl. Wolf, Ueber die Lais enz. bl. 171: »Klingende, als solche von den stumpfen unterschiedene Reime sind, wie die überschlagenden, immer nur das Produkt der Kunstpoesie . . . .; so sagt J. Grimm: »Der althochdeutsche Vers weiss von

het is niet gemakkelijk dat ook in onze liederen aan te toonen. In onze oudste liederen toch komen reeds slepende rijmen naast staande voor, ofschoon ik wel geloof, dat de laatste veel talrijker zijn dan de eerste. Die rijmen zijn dikwijls slechts assoneerend; volkomen gelijkheid der eindklanken is dan ook geen noodzakelijk vereischte in een lied, dat bestemd is om gezongen te worden.

In de oudere liederen zijn de assoneerende rijmen talrijker dan in die van lateren tijd, toen men een lied niet alleen hoorde, maar dikwijls ook zelf las. Men moet hierbij echter onderscheid maken tusschen volks- en kunstlied, al zijn die grenzen niet altijd gemakkelijk te trekken. In de kunstliederen verdwenen de assoneerende rijmen natuurlijk veel spoediger dan in de volksliederen. En zoo treffen wij dan ook reeds onder de Oudvlaemsche liederen van het laatst der 14e eeuw verschillende aan, die overal geheel zuivere rijmen vertoonen.

Wij zagen reeds vroeger, dat in den oudsten tijd slechts twee onmiddellijk op elkander volgende regels door rijm verbonden werden; later, toen de 4-regelige strofe algemeen in zwang was, wendde men onder den invloed der kunstpoëzie ook »overslaghende" [1]) rijmen aan en verbond den eersten regel met den derden en den tweeden met den vierden. Dit rijmstelsel: ab ab was blijkbaar zeer in trek, want niet alleen komt het dikwijls op zich zelf voor, maar ook tal van andere strofen werden op deze wijze aangevangen, gelijk men uit mijne opgave der verschillende soorten van strofen kan nagaan. Gewoonlijk werd dan daarbij nog de afwisseling van staand en slepend rijm gevoegd, zoodat men deze vormen kon verkrijgen: a (staand) b (slepend) a (st.) b (sl.) of: a (slepend) b (staand) a (sl.) b (st.).

---

keinem eigentlichen, klingenden Reim, nur von stumpfem"; und Lachmann: »Die Reime (bei Otfried) sind immer, wie alle bis nach der Mitte des 12ten Jahrh. stumpf."

1) Deze benaming treffen wij reeds bij Maerlant aan. In zijn »Alexander" (t. a. p. IV, 390) leest men:

Die (dystorie nl.) ic u vertellen sal
Met overslaghender rimen al.

Nevens het *rijm* heeft ook het *refrein* groote belangrijkheid voor wie onze oude liederen wil leeren kennen.

Over het ontstaan en de geschiedenis er van lezen wij bij WOLF het volgende: »Het refrein (refrau, refrim, referre) kwam waarschijnlijk voort uit het aandeel, dat het volk nam in liederen, die hen door een of meer personen bij plechtigheden of feesten, bij eene godsdienstoefening, bij spel en dans werden voorgezongen. Het volk herhaalde dan in koor enkele woorden, verzen of geheele strofen of antwoordde den voorzanger, telkens als deze ophield door een herhaald geroep. Oorspronkelijk zal het daardoor wel den indruk hebben willen weergeven, dien het door den voorzanger gezongene op hen maakte, het ware dan eene betuiging van instemming, afschuw, vreugde of smart. Later werd dat dikwijls tot eene algemeene, staande formule, d.w.z. dezelfde bij liederen van verschillenden inhoud of tot eene vaste uitdrukking om toejuiching te kennen te geven, voornamelijk bij kerk-, strijd-, feest- en spelliederen. Het refrein is derhalve even oud als de volksliederen zelf" [1]).

Men moge bij deze verklaring in aanmerking nemen, dat WOLF spreekt over de oudste tijden. Al zijne bewijzen zijn dan ook ontleend aan gedichten of werken, die vóór de 15e eeuw zijn geschreven; want in die eeuw was het refrein reeds overal verbreid en in zwang. En ook met dien lateren tijd hebben wij rekening te houden, want de bloei onzer liederpoëzie valt juist in het laatst der 14e, in de 15e en 16e eeuw. Natuurlijk veranderde het refrein met de tijden. Niet alleen in feest- of oorlogsliederen werd het gehoord, maar ook in liederen over andere onderwerpen; niet het geheele volk zong mee, maar bij het toenemen der liederen alleen die kleinere kringen, in wier midden het lied werd voorgedragen. Toch blijven de aard en de beteekenis van het refrein nog lang onveranderd. Een of meer personen zingen een lied en de toehoorders kunnen door het refrein deelnemen aan het gezang en aldus lucht geven aan den indruk,

1) Vgl. „Ueber die Lais" enz. bl 18. (ook de noot.)

dien het voorgedragene op hen gemaakt heeft. Indien wij nu onze liederen nagaan, dan treft ons allereerst, dat geen enkel der door ons behandelde, verhalende liederen refrein vertoont [1]). En toch is dit volstrekt niet in strijd met den aard van romance of ballade, want tal van Deensche, Schotsche, Engelsche en Spaansche verhalende liederen hebben wel refrein. Onder de Duitsche zijn er echter, voor zoover ik weet, ook slechts zeer weinige en misschien kan dit bij voortgezet onderzoek eenig licht geven; vooralsnog weet ik niet, waaraan dit verschijnsel moet worden toegeschreven.

Daarentegen zijn er onder de minneliederen, onder die, welke het huiselijk en maatschappelijk leven behandelen e. a. des te meer voorbeelden aan te wijzen [2]). In niet alle daarvan heeft het refrein echter zijn eigenlijk karakter bewaard. In alle liederen, die op feesten gezongen werden, in drink- en dansliederen enz. zal het naar mijne meening steeds door de menigte zijn gezongen, en er zijn nog liederen, waarin dat gebeurt. In andere liederen echter, welke ook bestemd waren om gelezen te worden, voornamelijk in die minneliederen, welke eer tot het kunstlied dan tot het volkslied behooren, heeft het refrein zijne oorspronkelijke beteekenis verloren. Deze liederen toch waren lang niet altijd, misschien slechts zelden bestemd om door meer dan een of twee personen te worden gezongen; dikwijls zijn zij ook maar tot één persoon gericht en het refrein dient in dat geval dus meer: om de grondgedachte kort samen te vatten en telkens te doen wederkeeren, terwijl het tevens kan dienen als sieraad, omdat het den harmonischen bouw van een lied te beter doet uitkomen. Refreinen van de eerste soort, welke het oorspronkelijk karakter dus nog bewaard hebben, vind ik b.v. in de dansliederen; zoo in

1) Alleen het lied „Van de booze stiefmoeder" maakt eene uitzondering.

2) Men treft refreinvorming aan in: A. L. n°. 5, 7, 17, 18, 21, 26, 30, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 49, 54, 88, 100, 106, 108, 111, 114, 123, 124, 132, 141, 144, 150, 151, 171, 173, 174, 179, 183, 185, 191, 198, 201, 206, 208, 209, 212. H. B. II, n°. 48, 53, 98, 114, 132, 134, 136, 153, 171. Bij WILLEMS n°. 77, 135, 180, 239. In de O. V. L. ongeveer veertig liederen; verder nog op andere plaatsen, welke ik zal noemen.

A. L. n°. 17, waar het »ey, god danck" na den eersten en vijfden regel van elke strofe wel door al die »luyden van Dixmuyden" zal herhaald zijn; evenzoo in het: »stampt stamperken, stampt" van A. L. n°. 21, in n°. 54 »Als die boonen bloeyen / Ghi coemt hem veel te by", eene waarschuwing, die alle aanwezige »sotten ende sottinnekens" elkander en zich zelf gaven. Zoo ook in A. L. n°. 106, 108, 171, 174, 183; H. B. II n°. 53, 114, 136; WILLEMS n°. 239, al kan ik niet van al deze liederen aantoonen, dat zij op bijeenkomsten of feesten door verscheidene personen gezongen zijn; bij eenige er van kan elk dit echter zelf waarnemen.

Van de tweede soort zijn de meeste andere der door mij opgesomde liederen, welke refrein vertoonen. Ik geef slechts een paar voorbeelden: zoo A. L. n°. 37, waarin een oud man aanzoek doet bij een jong meisje; het refrein luidt daar: »Myn boelken moet een ionck man syn". In n°. 41 wordt een vertrouwelijke bijeenkomst in eene herberg tusschen een »amoreus vrouken" en een ruiter geschilderd; het refrein van dat lied luidt: »Al lacheude wert de ruyter zijn geldeken quyt". Het refrein van een afscheidslied is: »och, gedinc myns" enz.

Over het merkwaardige refrein aan het begin eener strofe:

Hy en wy, hoe loos zyde gy,
Hoe vals zyt gy van gronde.

dat in een Wenschlied voorkomt, sprak ik reeds even in een vorig hoofdstuk. Een tweede voorbeeld daarvan heb ik in onze liederpoëzie niet aangetroffen.

Eene eigenaardige wijze van refreinvorming vindt men bij vele der Oudvlaemsche liederen (14e en 15e eeuw). Deze bestaat nl. hierin, dat een paar regels of eene geheele strofe, die aan het hoofd van een lied geplaatst zijn, na elke volgende strofe herhaald worden. Als voorbeeld moge n°. 69 dienen:

Wien doet verlanghen meerre pyn,
Dan hem, die moet van lieve zyn:
Want hem niet el ghenoughen can.

Myn alderliefste wyflic scyn,
Naer u verlangt dat herte myn.

Wien doet verlanghen meerre pyn,
Dan hem die moet van lieve zyn.

So waer ic bem, myn herte es dyn,
Blyft mi ghestade in trauwen fyn;
Sone mach ons deren wyf no man.

Wien doet verlanghen. . . . .
enz.

De bouw van dit lied herinnert aan het bij de Rederijkers zoozeer geliefde *rondeel* maar verschilt er toch van [1]).

Bij liederen, welke in den vorm eener samenspraak geschreven zijn, vindt men niet zelden eene afwisseling van twee refreinen. Voorbeelden daarvan zijn A. L. nº. 5, 100, 132, 141, 208; bij WILLEMS nº. 135; O. V. L. nº. 21, 53, 71. Gewoonlijk wordt de samenspraak gehouden door een jong meisje en een jonkman. Om beurten zingen zij eene strofe en die strofen hebben dan een verschillend refrein. Zoo besluit in A. L. nº. 141 hij zijne woorden steeds met: »Druck moet myn eyghen zyn" en zij met: »Weest huesch in uwen mont".

Hiermede zullen wij de metrische vormen laten rusten om onze liederen van een anderen kant in oogenschouw te gaan nemen.

Reeds dikwijls moest over de taal der liederen gesproken worden, wanneer het onderzoek naar ouderdom en afkomst of andere redenen dat eischten. Ik zal een en ander van het medegedeelde kort samenvatten en er tevens bijvoegen, wat ik heb opgemerkt over de wijze, waarop sommige liederen werden samengesteld.

---

1) Ook in het Spaansch schijnt deze wijze van refreinvorming bekend te zijn. In de »Antologia Española ordenada por Carolina Michaëlis" (Brockhaus 1875.) vindt men op bl. 101, 115, 117, 136, 155 en passim verschillende staaltjes daarvan; die liederen heeten daar: canciones, villancicos enz. Ook de bekende »glosa" heeft eenige overeenkomst met het rondeel.

Wolf spreekt ook (t. a. p. bl. 18) met een enkel woord over het »Estribillo" een voor aan het lied geplaatst refrein.

De meeste verhalende liederen kenmerken zich door zuivere taal, ook soms dàn, wanneer zij aan het Duitsch ontleend werden; met de minneliederen is dat dikwijls ook het geval; echter vertoont hunne taal in de 15e eeuw hier en daar een Duitsch tintje, terwijl de Bourgondismen zich reeds beginnen te vertoonen en in de eerste helft der 16e eeuw steeds toenemen. De liederen, welker onderwerp aan huiselijk en maatschappelijk leven ontleend werd, waren daardoor van zelve minder in gevaar door vreemde woorden ontsierd te worden; toch ontsnappen ook zij (vooral in de 16e eeuw) niet aan de algemeene verfransching der taal.

De oudere taal is in de liederen over het algemeen in hooge mate beeldrijk en schilderachtig. En geen wonder! De menschen van dien tijd waren nog onbevangen en gevoelig voor de zinnelijke indrukken van hetgeen zij om zich heen zagen; daarbij was hun taalgevoel levendiger dan het onze en dat alles geeft aan de uitingen hunner gedachten eene frischheid en oorspronkelijkheid, welke men later slechts zelden zal aantreffen.

Wanneer zij voor het opgaan der zon de eerste heldere strepen aan den gezichteinder zagen verschijnen, dan trof hen dat dieper dan ons; zij zochten dien indruk weer te geven en vandaar, dat wij niet eens maar steeds hooren spreken van »den *lichten* dach". Ik zeg: »niet eens, maar steeds", want in onze liederen vindt men een groot aantal van zulke vaste, bijvoegelijke bepalingen. Eenige dier meest gebruikelijke uitdrukkingen zal ik hier laten volgen. Wij lezen van: het »roosken root", het »roode bloet", »'t groene wout", »die linde groene", het »groene dal", »armkens blanck", »harnas blanck", »een hemdeken wit", »die swarte wyle", »bruyn ooghen ende roode mont" (b.v. »Adieu, bruyn ooghen ende roode mont/ »Adieu sneeuwwitte borstkens ront"), »het vale ors" of »'t graeu ors", »de wilde heyde", »'t wilde wout", de »lachende mont", een »stout ridder" of een »ridder welghemeit", »die bitter doot", »nyders fel" of »quade nyders fel", »de hooghe tinnen", »dat hooghe huys", de »coele douw", de »coele wyn" enz. [1]).

1) Hoe stereotyp die uitdrukkingen waren, blijkt misschien ook hieruit, dat vele er

Sommige dier uitdrukkingen kunnen ook door Duitsche liederen tot ons gekomen zijn. In de voorgaande hoofdstukken toch zagen wij, dat een deel onzer liederen uit het Duitsch vertaald werd. Tevens hebben wij ruimschoots gelegenheid gehad op te merken, hoe die vertalers zich van hunne taak kweten. Dikwijls waren zij er niet voor berekend en het best slaagden zij, indien zij niet zoozeer trachtten eene vertaling te geven, als wel een Nederlandsch lied te dichten op een onderwerp hen uit een Duitsch lied bekend geworden. Maar ook de taal dier liederen, welke blijkbaar letterlijk uit het Duitsch werden overgebracht of waaraan Duitsche liederen ten grondslag lagen, levert soms stof tot belangrijke opmerkingen. Is het b.v. niet kenschetsend voor het verschil tusschen het Duitsche en het Nederlandsche volkskarakter, dat wij het in het Hildebrandslied voorkomende: »vil manchen *lieben* tag" vertaald vinden met: »so menighen *langhen* dach?" Of dat de Duitsche regels:

Und das erhört die *tausentschöne*
in irem schlaffkemmerlein

vertaald worden met:

Daer lach een *waerde vrouwe*
Al op haer camer en sliep.

En dat wij in datzelfde lied [1]) een paar strofen verder lezen:

Erschrick du nicht so sehre mein *wunderschönes* lieb	En versaecht u niet so seere, Myn *aldersoetste* lief.

Soms brengt de vertaler ook eene wijziging aan. Zoo wordt Venus in het Duitsche Tanhäuserlied steeds aangesproken als: »eddel vrouwe fin," »edel frewlin zart," »edle fraw zo zart" enz. De vertaler trachtte dat in het Nederlandsch weer te geven door: »vrouwe waert," maar bovendien lezen wij bij hem uitdrukkingen als: »Dat en doe ic niet vrouwe *fier*" en »Trouwe, neenic,

---

van zijn samengesmolten tot eigennamen. Ik herinner b.v. aan namen als: Koelewijn, Groenewoud, Groenendal, Groenewegen, Hoogenstein, enz.

1) Vgl. Ambräs. Liederb. n°. 41 en A. L. n°. 75

joncfrou *stout*." Deze epitheta vindt men in de Duitsche liederen niet. Hoe kwam de vertaler er dan toe ze in zijne bewerking op te nemen? Ik meen op deze wijze: in de Duitsche liederen wordt Venus ook eene »teufelinne" genoemd; waarschijnlijk wilde de dichter daarmede hare verleidelijke, diabolische schoonheid aanduiden. De Nederlandsche bewerker zal de beide benamingen: »frewlin zart" en »teufelinne" kwalijk bij elkaar passend hebben gevonden en getracht hebben dat te verhelpen door Venus andere epitheta te geven. Ik haal slechts een paar voorbeelden aan, maar meen, dat men bij eene vergelijking op groote schaal tal van dergelijke opmerkingen zou kunnen maken.

Werd er te onzent slechts uit het Duitsch vertaald?

In het hoofdstuk over de verhalende liederen heb ik er op gewezen, hoe bevreemdend het is, dat de Fransche invloed zich niet sterker in onze oude liederen vertoont. Toch waren ten minste in het midden der 16e eeuw Fransche liederen hier bekend genoeg, zelfs in die mate, dat men ze gebruiken kon om de wijs van een of ander Nederlandsch lied aan te geven. Ik zal hier een lijstje laten volgen van de aanvangsregels der Fransche liederen, welke ik in verschillende 16e eeuwsche liederboeken gevonden heb:

Verdelo ta faict grande follie.
Frère Filibert revenant de Paris.
Vecy l'amour qui tient mon cueur en payne.
of
Tant que ie vivray [1]).

Dou vien cela.
De ma tristesse et de playsir·
Je my mon cueur.
Il me suffit de tous mes maulx.
L'amour de moy.
Languier my fault.
Le berger et la bergiere
Sont à lumbre d'ung buysson.

---

1) Deze wijzen komen voor in »Een devoot eñ profitelyck boecxken . . . . . . (1539) 129, 130, 133.

. Ma dame la regente
Ce n'est pas la facon.
Pourra avoir my.
Sur le pont davignon [1]).

Damour my plaint.
Aupres de vous.
Moy et mon compaignon
Ung iour par fantaisie.
Vous perdez temps.
Cest ungne duere partie [2]).

Jenty, jenty [3]).

Helas povre Monde tu es bien abusée.
La duce face [4]).

La ville Reyne est accouche.
Si c'est pour mon pucellage [5]).

Tot mijn spijt heb ik geene enkele goed geordende verzameling van Fransche volksliederen kunnen ontdekken, waarin men als in BÖHME's »Liederbuch" dergelijke liederen zou kunnen terugvinden. Het komt mij echter voor, dat hier nog veel gedaan kan worden [6]).

Evenals er verschillende staande uitdrukkingen gevonden worden, die men steeds gebruikte om eene bepaalde zaak aan te duiden, zoo treft men ook geheele regels en strofen aan, die steeds terugkeeren, waar van bepaalde zaken of toestanden sprake is. Eenige van de meest gebruikelijke zal ik hier vermelden.

Wanneer b.v. eene samenkomst van een minnend paar verhaald of beschreven wordt, dan leest men steeds met grooter of klei-

1) In de »Souterliedekens ghemaect ter eeren Gods.... Gheprent Thantwerpen..... By my Symon Cock Anno 1540. Vgl. Ps. 72, 113, 128, 138, 31 e. a.; tot mijn spijt kon ik ze niet alle opteekenen.

2) Veelderhande Liedekens..... ghedruckt int Jaer ons Heeren 1566. Vgl. f. 9, 10, 46, 71, 99.

3) In de uitgave van datzelfde liederboek van 1582. f. 330.

4) »Sommighe schriftuerlicke Liedekens....." Uitgegeven in 1609 te Enkhuizen bij Jacob Leenaertz Meyn. bl. 88, 108.

5) Geuzenliedboek van Van Lummel. bl. 70, 518.

6) In de »Geschichte des deutschen Liedes von A. Reissmann" (bl. 25) lees ik nog: »die französischen Volkslieder verbreiteten sich früh und wurden schon von niederländischen Meistern contrapunctiert, als die deutschen Minnesinger noch in alter, monotoner Weise weiter sangen." Of heeft dit alleen betrekking op de muziek?

ner verschil deze strofe, welke men b.v. A.L. n°. 22, 6. aantreft:

Hi nam die schoone maget
Al bider witter haut,
Hi leydese onder die linde,
Die hi so schoone vant.

of zooals in n°. 60, 4.

Hi nam dat maechdeken bider haut,
Hi leydese door dat groene wout,
Dat groene wout ten eynde,
Hi leydese al onder een linde staet breyt.

Vgl. verder n°. 43, 5; 97, 2; 102, 3; 129, 5; 162, 9 enz. In het Duitsch vinden wij dezelfde voorstellingswijze. Zoo b.v. UHLAND I, 177:

Er nam sie bei der hende,
bei ir schneweissen hand,
er fürt sie an ein ende,
über einen schmalen gang.

Ook ald. bl. 186, 193, 245 en II, 671, 672, 856. Eveneens vinden wij deze strofe in de Engelsche volksliederen; zoo b.v.

He's ta'en Susie Pye by the milkwhite hand,
he's led her through his halls sae hie [1]).
of
He's ta'en her by the milkwhite hand,
Amang the leaves sae green;
And what they did I cannot tell,
The green leaves were between [2]).

Geliefkoosde strofen zijn ook de volgende, welke b.v. A. L. n°. 22, 10—13 voorkomen en die wij eveneens in het Duitsch terugvinden:

A. L. n°. 22. — UHL. II, 674

Wat gaf hi haer te loone
Tot haren nieuwen jaer?
Een kindeken inder wiegen
Met sinen gecrulden hayr.

1) Vgl. Legendary Ballads of England and Scotland by John Roberts, 248.
2) Vgl. UHL. Abh. bl. 522.

A. L. n°. 22.	UHL. II, 673.
Ist dan een knechtken, Een goelyck knapelkyn, Dat willen wi leeren schieten Al nae die cleyne vogelkyn.	Ja isset denn ein knebelin, ein kleines knebelin, so mot it leren scheten de kleinen waltvögelin.
Ist dan een maechelyn, Een goelyc maechdelyn, Dat willen wi leeren breyden Van peerlen een cranselyn.	Und isset denn ein megdelin, ein kleines megdelin, so mot it leren neien den schlömern die hemdelin.

A. L. n°. 43, 5 komen slechts twee regels voor, die — merkwaardig genoeg, — weer verbonden zijn met een paar regels der even zoo genoemde strofen. Dus:

Hi nam dat vrouken schoone
Al bider witser hant,
Wat gaf hi haer te loone?
Een kindeken playsant.

A. L. n°. 129, 6—10 vindt men dezelfde gedachte nog eens met kleine veranderingen. Het meisje moet hier breien: »van siden een huyvelyn" enz.

Welk eene levenskracht dergelijke geliefkoosde strofen bezaten, blijkt eerst recht, wanneer wij zien, dat sommige er van zich tot nu toe in België hebben staande gehouden. Zoo teekende DE COUSSEMAEKER nog omstreeks het midden dezer eeuw het volgende kinderliedje op:

't Was op een Nieuwjaer-aven;
Den bakker sloeg zyn wyf
Al met de heete pale
Zoodanig op heur lyf.
Winn' zal me den bakker geven
Al voor zijn nieuwejaer?
A kinnetje in de wiege
Mä schoon gekrulde hair [1]).

Andere voorbeelden van dergelijke strofen zijn nog: A. L. n°. 97, 8 en 9.

1). Vgl. t. a. p. bl. 405. »Cette chanson aussi connue en Belgique que dans notre Flandre a de nombreuses variantes dans la bouche des nourrices et des bonnes d'enfants."

Aen gheene groene heyde
Daer staen twee boomkens fyn,
Die een draecht noten muscaten,
Die ander draecht nagelkyns.

Die naghelen die zyn soete,
Die noten die zyn ront,
Wanneer so sal ic cussen
Myns liefs rooden mont?

Vgl. ook A. L. n°. 129, 10; 72, 5; H. B. II, n°. 104. Ook in het Duitsch komen deze strofen voor. Men zie Uhl. n°. 29, 30; Des Knaben Wunderhorn I bl. 213 enz. Ik geloof zelfs, dat men te onzent deze strofen uit het Duitsch heeft overgenomen; zij maken nl. deel uit der schildering van den »bogaert" of tuin, waarin de minnaars zich hunne liefjes zoo gaarne voorstelden. Ook deze strofen moeten eene zekere aantrekkelijkheid voor het volk gehad hebben, want zij bleven vrij lang — immers tot in de 18e eeuw in gebruik. Het volk bediende zich echter op zijne wijze van deze regels; zoo lees ik b. v. in »een Nieuw lied van een Jonkman, die de schoonheyt van zijne liefste prijst:"

Sy heeft twee borsjes ront
Als appelen van granaten,
Haer asem uyt haer mont
Ruyckt soeter als notenmuscaten [1]).

Dat ook de inkleeding van een verhaal of een gesprek dikwijls in stereotype uitdrukkingen geschiedt, zagen wij reeds hier en daar in de vorige hoofdstukken. Ik herinner b.v. aan de gebruikelijke schildering:

Hy spreyde synen mantel
Al neder in dat groene gras.
enz.

die ook elders in Nederlandsche, Duitsche en Engelsche liederen voorkomt en waarvan ik in het hoofdstuk over de minneliederen voorbeelden heb aangehaald.

1) Vgl. Scheltema's Verzam. bl. 355.

De inkleeding van een gesprek, welke wij o. a. in het lied »van twee Koningskinderen" lezen, komt ook meer dan eens voor; in het vermelde lied vinden wij;

Och moeder, seidese, moeder,
Myn hoofje doet mynder so wee,
Mocht icker een cort half uertje
Spanceren al langhes de see?

Och dochter, seidese, dochter,
Alleen en meucht ghi niet gaen
enz.

Evenzoo lezen wij in het Halewynlied:

Zy ging al voor haer moeder staen:
Och, moeder, mag ik naer Halewyn gaen?

Och, neengy dochter, neengy niet!
Die derwaert gaen en keeren niet.

en in het lied »Van de Goutsmits dochter:"

Och moeder, seydese, moeder,
Mach ick eens aen gheen groene dale gaen?
. . . . ,
. . . .
Dochter, seydesy, dochter,
Aen gheen groene dale gae jy niet.
enz.

Ook in de Duitsche liederen vindt men dergelijke strofen, evenals in een Nederduitsch lied bij Uhland (I, 37).

Zoo treffen wij tweemaal dezelfde voorstelling aan van een weenende, wiens tranen in den beker vallen, waaruit hij drinkt. In het lied »Van 't kindt van twaelf jaren:"

Als 't kint op 't derde trapje trat,
Het moest noch eensjes drincken;
Het liet er soo menighen natten traen
Al in de schale sincken.

en in het lied »van moy Aeltje:"

Zy liet er alzoo menighen traen
Al in de gouden wynschael sinken.

Zoo eindigt het eerstgenoemde lied met een paar strofen, die eene sterke gelijkenis vertoonen met de laatste strofen van het lied op Gerard van Velzen:

Myn edele Heer al van Bruynswyc,
Hoe ben jy nou te moede?
. . . .
. . . .

en het antwoord:

Hoe dat ick nou te moede ben,
Dat sal ick jou wel segghen enz.

In het tweede lied vinden wij:

Gheraert van Velzen, wellieve man,
En hoe is u nu te moede?
Hoe mi nu te moede is,
Dat sal ic u wel segghen enz.

Zoo lees ik A. L. n°. 34, 11

Die moeder sette haer eenen stoel,
Die dochter worp daer een cussen toe.

In het lied »Van de twee koningsdochterkens:"

Ten eersten ze bragten haer daer een stoel,
Ten tweeden een kussen zoo hard en zoo koel.

In het lied »van Heer Danielken:"

Si sette hem eenen stoel
Daer in so ghinc hi sitten.

Verg. ook nog A. L. n°. 78, 3 en H. B. II, n°. 12, 14. En daarmede is nog niet alles genoemd. Meer voorbeelden ter vergelijking kan men vinden in:

A. L. n°. 42, 3 met n°. 45, 5—10.
» » 63, 5 » » 97, 4 en WILLEMS n°. 61, 5—6.
» » 69, 6 » » 112, 4.
» » 69, 7 » » 121, 5 en 156, 5.
» » 93, 2 » „ 101, 5 en 139, 2.
» » 131, 5 » » 141, 11.

H. B. II n°. 41, 12 met A. L. n°. 23, 3.
» » » 76, 7—8 » WILLEMS n°. 117, 5–6.
DE COUSS. » 52, 6—7 » UHL. I, 17 A 6.

Genoeg in allen gevalle om aan te toonen, dat ook voor sommige van onze liederen geldt, wat Walter Scott naar aanleiding der »Border-Minstrelsy" opmerkt: Ook hij, die slechts weinig met dit onderwerp bekend is, zal zich een groot aantal gemeenplaatsen kunnen herinneren, die elke balladendichter onbeschroomd als zijn eigendom gebruikte. Hij maakte zich zijne taak daardoor heel wat gemakkelijker, maar zijne kunst leed onder dat slordige gebruiken van afgezaagde uitdrukkingen [1])."

Soms werden door een dichter twee verhalende liederen tot één verbonden. Wij zagen daarvan verschillende voorbeelden. Ook bij de minneliederen en de aan het huiselijk en maatschappelijk leven ontleende liederen komt dat voor. Bij de gegeven voorbeelden voeg ik nog dat van een ander lied uit het A. L. (n°. 22). De 5 eerste strofen maken ook daar een zelfstandig lied uit, daaraan zijn later toegevoegd de overige strofen, die men b.v. bij UHLAND (n°. 256 A. en B) terugvindt. De samenvoeging van eenige strofen, die tot verschillende liederen behooren, behoeft echter niet *altijd* door den Nederlandschen bewerker geschied te zijn (nl. waar sprake is van vertaalde liederen); deze kan ze ook reeds zóó in de vreemde taal gevonden hebben. Immers, ook reeds in het »Ambraser Liederbuch" vinden wij een lied (n°. 147) dat uit drie verschillende stukken bestaat en toch als *een* lied staat gedrukt. UHLAND scheidt die drie deelen dan ook van elkander, waar hij het opneemt (n°. 24 der: Alte Hoch — u. Niederd. Volkslieder).

---

1) Vgl. t. a p. bl. 7 „The least acquaintance with the subject will recall a great number of commonplace verses, which each ballad-maker has unceremoniously appropriated to himself: thereby greatly facilitating his own task and at the same time degrading his art by the slovenly use of over-scutched phrases."

VII. DICHTERS EN ZANGERS.

Wie waren de dichters dezer liederen?

Ziedaar eene vraag, die onwillekeurig moet oprijzen, nadat men kennis heeft gemaakt met den inhoud en vorm der liederen — eene vraag, die gemakkelijk gedaan, maar niet gemakkelijk met eenige zekerheid beantwoord kan worden. De gegevens, welke de liederpoëzie zelve ons aanbiedt, zijn uit den aard der zaak schaarsch; het is immers juist een kenmerk der volkspoëzie, dat zij zoo weinig individueel is. Men moet dus veel aanvullen door vergelijkingen en gevolgtrekkingen. Laat ons echter zien, wat er te vinden is [1]).

Bij Maerlant kunnen wij zien, dat er in dien tijd reeds een bepaalde stand was, welke gevormd werd door dichters van beroep, die gewoonlijk: menestreelen (ministeriales) d. i. dienaars, of »yrauden" heetten. Zij droegen dien naam, omdat zij dikwijls in dienst van een edelman waren. Zij moesten hem voornamelijk den tijd korten door spel of gezang, maar werden ook wel gebruikt als gezanten of boden [2]). Niet allen echter waren aan

---

1) Over dichters en zangers der middeleeuwen in het algemeen kan men veel merkwaardigs vinden bij Wolf t. a. p. bl. 266—273. In Percy's Reliques of ancient English Poetry „An Essay on the ancient Minstrels". Bij Koberstein, Grundriss enz. I, 60 vlgg. In Wackernagel's Gesch. der D. Lit. bl. 11 enz.

2) Ik neem slechts een enkel voorbeeld uit de vele, welke de Grafelijkheidsrekeningen aanbieden. In de Uittreksels daarvan in de Gesch. der Mnl. D. III, 595 lezen wij b.v.

een bepaalden meester verbonden; soms waren zij ook zelfstandig en verdienden den kost met het voordragen van gedichten.

Natuurlijk zal de maatschappelijke toestand dezer dichters al ras verschillend zijn geweest: sommigen zullen veel met den adel en de overige aanzienlijken verkeerd hebben, anderen zich voornamelijk hebben laten hooren onder boeren en poorters. Grenzen te trekken tusschen die aanzienlijke en geringe menestreelen zal, meen ik, ook in dien tijd soms moeilijk geweest zijn; ook zal de een opgeklommen, de ander gedaald zijn. Maar overigens kan de toestand te onzent vrij wel gelijk geweest zijn aan dien in Frankrijk.

In een stichtelijk boek uit de 13e eeuw »Summa de penitentia" getiteld, wordt scherp onderscheid gemaakt tusschen die menestreelen, die gemeene liedjes zingen en altijd in de kroeg te vinden zijn (»qui frequentant potationes publicas") en diegenen, die de daden der vorsten en de levens der heiligen bezingen (qui cantant gesta principum et vitas sanctorum"); van deze laatsten wordt dan ook gezegd: »bene possunt sustineri, sicut ait Alexander papa" [1]).

In MAERLANT's tijd schijnen sommige dier meistreels ook in Vlaanderen reeds rijk en aanzienlijk geweest te zijn. Immers, hij waarschuwt in zijn »Spiegel Historiael" [2]) tegen die »clerken" die steeds te vinden zijn, waar zich vrouwen en maagden bevinden.

Dese setten al haer doen
(An) haer surcoet ende haer caproen,
Hoe haer ghescoyte ten besten staet,
Om specie ende mosseliaet,
Dat si wel rieken van den crude;
Nuwe scoen met behaghelen hude,
Thaer gelu enten crooc,
Met vingherlinen verciert ooc.

»Per Henricum Hamer feria II. post Marci Evangeliste apud Ghand, jussu domini comitis, II viellatoribus et II. ministrellis cum cornu, qui tulerant domino literas de rege et regina Anglie, 10 scuta" (1340—41).

1) Aangehaald in het 1e Deel van »Les Epopées françaises par Leon Gautier".

2) Vgl. Jonckbloet, t. a. p. I, 209.

Voor dezulken, zegt hij, moge men zich wachten.

Dat de meistreels overigens reeds in dien tijd eene belangrijke rol speelden, blijkt uit eene andere plaats bij MAERLANT, die ik ook zal mededeelen. Vooraf echter iets tot beter verstand dier regels. Het is te begrijpen, dat de dichters, welke de gebeurtenissen van den dag bezongen en aldus den volke kond deden, er veel toe konden bijdragen om den roem van een edelman te vermeerderen of daaraan afbreuk te doen. Dat de edelen zelf daarvan overtuigd waren, blijkt reeds uit het ROELANDS-lied. ROELAND is steeds gedachtig aan de liederen, die over den strijd bij Ronceval gezongen zullen worden en uit zich daarover tot tweemaal toe [1]). Ook de Engelsche koning Richard I ontbood jongleurs en beloofde hen geld, indien zij zijnen roem wilden verbreiden [2]). Dat ook de Vlaamsche edelen lang niet vrij waren van roemzucht, kunnen wij in MAERLANT's »Wapene Martyn" lezen [3]). »Eerbejag", zegt de dichter, »maakt de ridders dikwijls als zinneloos,

Want die ridder niene geroet,
Hine verslyt vleesc ende bloet
Updat syn prys mere".

En indien wij ons nu het zoo even medegedeelde herinneren, dan begrijpen wij te beter den uitval tegen de meistreels, dien de dichter dan laat volgen. »Zij toch" zegt hij, »verheffen de daden der ridders en maken hen daardoor te meer belust op den ijdelen, wereldschen roem. Wil men zich inspannen voor iets, dan moge men de deugd ten doel kiezen". En zoo lezen wij dan:

Wes vromech, omme die doget sweet,
Dat men di niene matte
Onder der ydelre glorien cleet
Daer menestraudie mede ommegeet;
Want hare tonge platte
Smelten alse sneeclatte.

---

1) Zie de Inleiding bl. 46 en 47.
2) In het Ie Deel der »Epopées françaises".
3) I, 29—30 (Uitgave van Dr. E. Verwijs).

Zou een ernstig man als MAERLANT deze waarschuwing noodig hebben geacht, indien de invloed der meistreels gering ware geweest?

In de 14e eeuw is de toestand dezer dichters gedeeltelijk dezelfde als in de 13e. Nog steeds reizen zij rond bij grafelijke hoven of aanzienlijke edelen en gaan van stad tot stad, gelijk de Grafelijkheidsrekeningen ons doen zien. Naarmate echter de muziek zich begint te ontwikkelen en eene zelfstandige kunst wordt, zien wij langzamerhand eene scheiding ontstaan tusschen dichter en musicus. Tot dusverre toch had de meistreel zijne gedichten voorgedragen onder begeleiding van een muziekinstrument, dat hij zelf bespeelde. De muziek had daarin echter eene ondergeschikte rol. De begeleiding bestond waarschijnlijk uit een voorspel, dat ook dienen moest om de aandacht te trekken en uit eenige grepen in de snaren aan het eind van een of ander deel van het gedicht. Wij zien dat o. a. ook op eene bekende plaats uit MAERLANT's »Natueren Bloeme" [1]). Hij vergelijkt daar de meistreels met den vogel Garrulus, omdat zij met elkeen den spot drijven. Maar dikwijls bekomt hen dat slecht, want terwijl zij al verder en verder op dien verkeerden weg voortgaan, worden zij onverhoeds door den duivel gegrepen; (de dichter zegt:)

Maer dicke ghevaltet, dat suilc tumet,
Als hi syns selves niet neemt ware,
Metten helschen sperware,
Dine metten clauwen lauwet
Als hi dus pipet ende mauwet;

Blijkbaar wordt hier met »pipen" de muziek en met »mauwen" het gedicht bedoeld, dat de zanger voordroeg. Ik wil met dit voorbeeld niet zeggen, dat een meistreel in de 13e eeuw nooit een muzikant bij zich zou hebben gehad — dit zou zeer moeilijk zijn aan te toonen. Maar terwijl vroeger *dichter*, *musicus* en *zanger* in elk geval dikwijls één waren en de muziek slechts eene ondergeschikte rol vervulde, wordt later het aantal van hen, die

1) III, 2111—2150.

slechts van éėne dier rollen hun hoofdwerk maakten, grooter en gaan vooral dichter en musicus vaker hun eigen weg.

Zoo zien wij dan ook, dat voornamelijk in de Zuidelijke Nederlanden de meistreels, die hoofdzakelijk de muziek beoefenden, zich overal vereenigen tot gilden, bestuurd naar vaste wetten. Dikwijls traden zij in dienst van eene stad of van een groot heer. Dit verhinderde natuurlijk niet, dat naast dergelijke vereenigingen andere meistreels voorkwamen, die aan het zwervende leven de voorkeur gaven of misschien ook te weinig bekwaam waren om in een gilde te worden toegelaten. Want evenals in elk gilde werd ook hier eene zekere mate van bekwaamheid gevorderd en voor de jongeren bestond de gelegenheid zich door de oudere en ervarener leden te laten onderrichten; er waren zelfs scholen, waarin men eene muzikale opleiding kon ontvangen. Zoo verleende de magistraat van Ryssel in 1436 eene gratificatie aan eenige meistreels; dit was eene tegemoetkoming in de onkosten, die zij hadden gemaakt, in den tijd dat zij naar Kamerijk ter school gingen om nieuwe liederen te leeren [1]).

Men moet den invloed en de beteekenis van die honderden meistreels dan ook niet gering achten. De geleerde geschiedschrijver der Nederlandsche muziek uit zich daarover als volgt: »Niet alleen hebben de meistreels er toe medegewerkt den smaak voor instrumentale muziek onder ons te verbreiden en te veredelen, maar zij maakten ook onze vaderlandsche liederen bekend in hunne scholen. Zoo rustte op de meesters der Kamerijksche school de verplichting om hunnen leerlingen tegelijk met de voorschriften hunner kunst ook het samenstel onzer meest geliefde volksliederen in te prenten. Werden zij ook al genoopt deel te nemen aan onze vermaken, zij waren toch aanwezig bij elke inwijding, bij iederen ommegang, bij steekspelen, op kermissen, bruiloften en festijnen en bij onze huiselijke feesten. Ieder souverein, ieder heer, ieder prelaat en vooral de overheid van elke stad nam hen in dienst; bij plechtige gelegenheden kozen zij

1) »La Musique dans les Pays-Bas" etc IV, 272.

hen als vertegenwoordigers van hun gezag en overigens bedienden zij zich van hen om zich het leven in de stad hunner woonplaats te veraangenamen" [1]).

Wijdden dergelijke vereenigingen zich dus in de eerste plaats aan de muziek en geraakte de dichtkunst daarbij waarschijnlijk op den achtergrond, geheel en al vergat men haar toch niet. Altijd zullen er wel musici zijn geweest, die in staat waren een goed lied te dichten en omgekeerd dichters, die hunne eigene liederen op muziek konden brengen. Dit is geen bloot vermoeden. Kan ik mijne meening ook al niet tot eene onomstootelijke waarheid maken, ik kan toch wijzen op feiten, die haar kracht bijzetten. Zoo moet de uit de »Brabantsche Yeesten" bekende Lodewijk van Vaelbeke († 1312) dichterlijk en muzikaal talent in zich vereenigd hebben. Men leest immers in de bedoelde kroniek:

In desen tyt sterf menschelyc
Die goede vedelare Lodewyc,
Die de beste was, die voer dien
In de werelt ie was ghesien,
V*an makene ende metter hant.* [2])

Het »maken" heeft blijkbaar betrekking op zijn talent als dichter (»maken" was trouwens het gewone woord, waarmede men de dichterlijke werkzaamheid uitdrukte), terwijl de woorden »metter hant" zijne vaardigheid als musicus moeten aanduiden. Neemt men bovendien nog in aanmerking, dat het woord »vedelare" niet uitsluitend in den zin van *vioolspeler* behoeft opgevat te worden, maar dat het ook voorkomt als eene algemeene benaming voor: *dichter* of *zanger* of *iemand*, *die zich met dichtkunst en muziek bezig houdt*, dan zal men mijne verklaring wel aannemelijk vinden [3]).

---

1) Men kan dat alles in het breede lezen bij Van der Straeten, t. a. p. bl. 77—273.
2) Vgl. Willems, O. V. L. Inleiding V.
3) Op bl. 267 der »Oudvlaemsche Liederen en andere Gedichten der XIVe en XVe eeuw" wordt *vedelaar* blijkbaar in den bedoelden zin gebruikt. Er is daar sprake van: »een nieu liet/ Daer nieman of weet tbediet". Een der allegorische personen uit het

Een tweede voorbeeld ontleen ik aan de »Oudvlaemsche Liederen der XIVe en XVe eeuw". Vier daarvan (n°. 98—101) verdienen wel onze opmerkzaamheid. N°. 98 en n°. 100 zijn fraaie klaagliederen over den dood van zekeren zanger Egidius, aan wien de dichter blijkbaar innig gehecht was, want er spreekt oprechte, schoon onderworpen droefheid uit zijne klacht:

Egidius, waer bestu bleven?
Mi lanct na di, gheselle myn;
Du coors die doot, du liets mi tleven;
Dat was gheselscap goet ende fyn,
Het sceen, teen moeste ghestorven zyn.

en in n°. 100

O vroylic herte, solazelic bloet,
Egidius, di sal men claghen,
Ende rauwe draghen
Tallen daghen,
Ende dyns ghewaghen.
So wie dyns plaghen,
Hem maechs wanhaghen,
Datti de doot so vrouch bestoet;
Maer wat God wille, elc neimt vor goet.

Deze Egidius was blijkbaar zanger en musicus, want in het laatste lied wordt van hem gezegd:

Musike ende alle melodien
Minnestu met herten pure.

en iets verder:

Menich edel musicien
Prees dinen voys ende dyn tenuere.

De twee andere liederen hebben blijkbaar betrekking op een gilde van meistreels, gelijk wij te voren bespraken. N°. 99 ver-

---

gedicht, Heer Melancolie vraagt aan een geheel gezelschap om inlichting; en

Rouckeloos sprac metter spoet:
„Wat roucke mi van uwen zanghe
„Ic souder up studeren langhe,
„Eer icker of te vroeder ware;
„Vraghet enen vedelhare".

plaatst ons op een feest van dit gilde, welks naam blijkbaar in het lied voorkomt, al werd mij niet recht duidelijk, *welke* naam bedoeld is. Men oordeele zelf uit hetgeen ik hier laat volgen. Het lied vangt aan:

Wel up, elc sin die vruecht begaert!
Om vruechden wille trueren spaert,
Wilt vroylic hier naer hooren:
Een rose es ons gheopenbaert,
An eenen edelen wingaert,
In midden XII. coren,
Van coninghen gheboren
. . . .
. . . .
Lesse so heet dezen rozengaert,
Daer dese edele bloeme tzaert
In bloyet sonder doren.

Dat wij op een gildefeest zijn, blijkt vooral uit de laatste strofe:

Nu loven wi haer uut milder aert,
Ende desen edelen wyn rynscaert
Drincken wi sonder toren.
Van der rose wert in ghespaert,
Die vroilic hier syn ghelt vertaert,
Ende die ons willen storen,
Gaen daer zi behoren.

N°. 101 bevat een loflied op de muziek en ook daaruit blijkt, dat wij een gilde van meistreels voor ons hebben. In de laatste strofe toch wordt eene smeekbede gericht tot Maria, de »zuvre roze zonder doren", die waarschijnlijk de patronesse van het gild was. De dichter bidt o. a.

So wie musiken eere doet
Verleent hem spoet
Tallen vruechden sonder toren
Ende neimt ons allen, roze zoet
In dyn behoet,
Die van muziken geerne horen.

Wanneer wij nu bovendien den dichter tot zijnen gestorvenen vriend hooren zeggen:

Nu bidt vor *ons*, want du best vuere
In shemels duere,
Dat *ons* God neme in syn behoet.

ligt het dan niet voor de hand uit deze vier (ook onmiddellijk op elkaar volgende) liederen op te maken, dat Egidius en de vriend, die hem beklaagt, beiden behoorden tot het muzikale gilde, waarover in twee der liederen gesproken wordt? Mij dunkt die gissing waarlijk niet al te stout. Naar alle waarschijnlijkheid was Jonker Jan van Hulst ook de dichter dezer vier liederen evenals van het dertigtal andere zuiver Vlaamsche liederen, welke in deze verzameling voorkomen. Uit een der aangehaalde liederen blijkt bovendien, dat de schrijver er van wel gewoon was liederen te dichten. Hij zegt immers tot den dooden vriend:

Nu bidt vor mi, ic moet noch sneven
Ende in de weerelt liden pyn,
Verware myn stede di beneven
Ic moet noch zinghen een liedekyn;
Nochtan moet emmer ghestorven zyn.

Dit alles maakt mij geneigd aan te nemen, dat de dichter Jan van Hulst tevens lid was van een muziekgilde en dat hij dus mag genoemd worden als iemand, die tegelijk dichter en musicus was.

Dat eene dergelijke vereeniging meer voorkwam, blijkt ook elders in dezelfde verzameling; ditmaal echter niet in de liederen, maar in een allegorisch gedicht, dat er op volgt. De dichter bevindt zich in een tooverland, waar men hem gevangen houdt. Vrouwe Hope komt tot hem en verzoekt hem een lied te dichten; zij zegt: [1])

Want ghi cunt *zinghen ende maken*
Sanc ende woort, die zoete smaken,
Bi minen rade so suldi
Maken yet dat vroylic zi;
Wi sullent singhen so dat clinct.

1) bl. 279.

Hij schrijft dan ook dadelijk een liedje op en naderhand nog een ander, dat hij onmiddelijk voorziet van muziek, zooals iets verder blijkt, waar het lied: »bet ghenoot ende bet ghescreven" wordt genoemd dan een ander [1]). Om het nu in het openbaar te doen zingen, leggen zij het in den weg van Jonkvronw Juecht, die werkelijk na eenigen tijd voorbijkomt, het liedje vindt en medeneemt.

Al lesende drouch soe tliet
Tote Luste, die was haer stael [2])
Ende van sanghe naturael.

Zij zelve kan de noten blijkbaar niet zingen, anders had zij het zelf wel gedaan; ook zegt zij tot hem:

. . . . Lust, dit hebbic vonden
Ic biddu, willet over zinghen.

Hij antwoordt:

. . . .
. . . . hevet also zoete accort,
Als die woorden gheven zin,
So esser vele duechden in.
Doe ghinc hi maken een ghezinc,
Daer elkerlic vruecht af ontfinc. [3])

Ook op andere plaatsen van dit eveneens voor de geschiedenis der muziek belangrijke gedicht leest men regels, waaruit blijkt, dat de vereeniging van muziek en dichtkunst geene ongewone zaak kan zijn geweest. Zoo wordt op bl. 268 van den dichter gezegd:

Wetende hi es ende suptyl van zinne:
Sanc ende woorde vander minne

---

1) bl. 283.

2) D. i.: die voor haar een *staalmeester* (keurmeester) was op het stuk van zang.

3) En zoo lees ik in Lachmann's beroemde verhandeling: »über Singen und Sagen" bl. 117: »Dass aber Frauen nach der mitgesandten Weise Lieder ohne mündlichen Unterricht selbst singen konnten, habe ich nicht gefunden".

Can hi *maken ende bezinghen*,
Wat men hem can te voren bringhen. [1])

Ik geloof dus, dat zij, die zich voornamelijk de beoefening der muziek ten doel kozen, daarom de dichtkunst niet altijd lieten varen, al speelde zij dan eene bescheidene rol.

En hoe was het met hen, die een anderen weg gevolgd waren en zich meer op de dichtkunst hadden toegelegd?

De 14e eeuw had andere namen voor hen uitgevonden, zooals die van: sprekers, zeggers; naast deze nieuwe benamingen bleven echter de oude uitdrukkingen: »meistreel" en »yeraut" nog een korten tijd bestaan. In de Grafelijkheidsrekening van 1358—59 toch lezen wij: [2])

»Item des selfs daechs des avonds, ghegheven bi myns heren bevelen enen *mynstreel*, die voer myns heren tafel *sprac* 2 s. 4 d. gr."

»Item des selfs daechs ghegheven bi miins heren bevelen Jan Dyllen den *yraut*, die voer myns heren tafel *sprac*. 7 sc. gr."

»Item des selfs daechs eenen *mynistreel* ghegheven, die vor miins heren tafel *sprac*. 4 sc. gr."

Bovendien worden de posten, welke betrekking hebben op uitgaven aan: sprekers, zeggers, zangers, muzikanten enz. gewoonlijk gerangschikt onder hoofden als: »Art. pipers ende yrauden (A. April 1372—Oct. 1372), »Art. pipers ende mynstreelen" (A. 1372—1373), of »Hyerauden ende menestreelen en van datter toe behoert" (B. 1360—1361) enz.

Daaruit blijkt, dunkt mij, wel voldoende, dat de oude namen in de 14e eeuw nog niet geheel in onbruik waren geraakt. Dit zal namelijk het geval zijn geweest in Noord-Nederland; in de Zuidelijke Nederlanden was m. i. een andere toestand. Dáár was

---

1) Op bl. 264 leest men eene dergelijke plaats, die mij niet geheel duidelijk is; er wordt daar van Jonkvrouw Juecht gezegd:

Ende heifter of een nieuwe liet ghemaect:
Woort, wise, redene wel gheraect.

Is dit „wise" hier een bijv. nw. en moet de interpunctie dus veranderd worden? Of indien het een zelfst. nw. is, hoe kon Juecht het lied dan van muziek voorzien?

2) Vgl Gesch. der Mnl. Dichtk. III, 598.

de muziek veel meer overheerschend dan in het Noorden en de meistreels, die zich voornamelijk aan de muziek wijdden, stonden in aantal en aanzien boven hen, die in de eerste plaats dichters waren. Natuurlijk, dat toen de eertijds algemeene naam langzamerhand alleen gebruikt werd voor de musiceerende meistreels [1]). Was dus de oude naam te onzent in de 14e eeuw nog niet geheel van beteekenis veranderd, dit is zeker, dat de namen: spreker, zegger en dichter, welke door elkander gebruikt worden, veel vaker voorkomen dan die van: meistreel.

Men heeft de dichters dier dagen ook wel: »vinders" genoemd. Ik geloof niet, dat men daartoe recht heeft. De uitdrukking »vinden" voor dichten was zeer zeker algemeen in zwang, maar daaruit mag men nog niet besluiten tot een zelfst. nw. »vinder" in den zin van »dichter." Voor zoover ik weet, komt het dan ook in dien zin nergens voor, daarentegen wel in een anderen, in dien van »keurmeester [2])." Waarschijnlijk heeft men zich bij het geven van dien naam laten verleiden door het voorbeeld van het Fransche woord: »trouvère," dat er zoo volmaakt mede zou overeenstemmen.

Of deze sprekers wel eens een lied dichtten, is natuurlijk niet met volkomen zekerheid uit te maken, maar m. i. is het uiterst onwaarschijnlijk. In de Grafelijkheidsrekeningen, die toch over meer dan eene halve eeuw loopen en een zeer groot aantal namen van sprekers bevatten, wordt nergens gewaagd van sprekers, die een lied zingen. Allen »spreken" of »segghen" zij sproken of »notabels," die wel eens afgewisseld zullen zijn door boerden. Het lied zal voor fatsoenlijke, wel onderwezen sprekers als Meester Willem van Hillegaertsberg, Augustynken van Dordt en anderen

---

1) Zoo zegt ook v. d. Straeten t. a. p. »Dès le XIVe siècle le mot de ménéstrel concerne exclusivement les musiciens et cette dénomination continue à prévaloir dans la suite, sans qu'elle ait été détournée de sa signification primitive, comme on l'a prétendu."

2) Vgl. Vaderl. Mus. I, 285. Uit charters van 1278, 1279 en 1280 blijkt, dat het woord: »vinder," »vindersman" toen reeds de bet. had van: scheidsrechter, goede man, arbiter. Vgl. ook Kiliaen en Oudemans i. v. »vinders (van de visch, van de voghelen").

waarschijnlijk te luchtig, te onbeteekenend zijn geweest. Zij lieten het dus over aan de volksdichters en aan bijzondere personen, die behoefte hadden hun hart lucht te geven in een lied. Al is het dus geenszins onmogelijk, dat een spreker eens eene romance zal hebben bewerkt of een ander lied gedicht, zoo hadden de volksdichters toch ongetwijfeld een veel grooter aandeel in het dichten der liederen dan zij. Om dit na te gaan, moeten wij eerst het een en ander over dezen merkwaardigen stand mededeelen.

De volksdichters en — zangers zijn de nakomelingen eener menschenklasse, die zich in de vroegste geschiedenis der meeste volken vertoont onder namen als die van: rhapsoden, mimi, scurrae, barden enz. Kinderen van het volk en dus vertrouwd met al zijn lief en leed, leefden zij steeds met de menigte mede, vonden zij in het volksleven ruime stof voor het dichten van liederen en konden zij steeds rekenen op luistergrage toehoorders. Dergelijke zangers zijn er altijd geweest en zij zijn er nog. Een beeld van hen te ontwerpen is veel moeilijker dan bij de sprekers het geval is, omdat de gegevens zoo schaarsch zijn. Uit de gedichten en nadere bijzonderheden omtrent mannen als Hillegaertsberg en Augustynken van Dordt kunnen wij ons eene vrij levendige voorstelling vormen van de levensomstandigheden en de levensopvatting van ten minste een paar dier mannen en voor de kennis der overigen zal men het »ex uno disce omnes" mogen toepassen. Met de volkszangers en — dichters is dat niet zoo gemakkelijk. Hunne namen zijn niet tot ons gekomen en hunne liederen zijn grootendeels verstoven. Wij zullen daarom dikwijls onze toevlucht moeten nemen tot latere bescheiden om in eene leemte van vroegeren tijd te voorzien. Men mag dat te geruster doen, omdat ons uit verschillende feiten blijken zal, hoe gering de veranderingen zijn, welke de tijd in den aard en het wezen dezer menschen heeft teweeggebracht.

Reeds in de Grafelijkheidsrekeningen treffen wij hen aan. Bij de doorlezing dezer gewichtige stukken kan men nl. bemerken, dat er doorgaans een scherp onderscheid wordt gemaakt tusschen de eigenlijke sprekers en anderen, die ook aan de grafelijke ho-

ven van Holland, Blois en elders kwamen om de edelen door zang of muziek te vermaken.

Wanneer er een spreker geweest is, wordt in den daarop doelenden post bijna altijd zijn naam genoemd of men geeft hem den titel van: »meester" of indien hij in dienst van een edelman staat, wordt diens naam vermeld. Verder droegen de sprekers alleen gedichten voor. Er wordt nooit van gewaagd, dat zij zingen of muziek maken; wel worden zij somtijds door muzikanten begeleid.

Daarentegen vinden wij een vrij groot aantal posten in dezelfde rekeningen, die blijkbaar betrekking hebben op eene geheel andere klasse van menschen. Dezen zingen (en wat anders dan liederen?) en begeleiden zich zelf daarbij — derhalve geheel in den trant der eerste meistreels; zij reizen rond met wilde dieren, dikwijls alleen, dikwijls echter ook in gezelschap hunner vrouwen — de man bespeelt dan het een of ander instrument en de vrouw zingt er bij, geheel zooals de tegenwoordige liedjeszangers. Zelden worden zij met name genoemd en zoo al, dan duidt die naam toch iemand van lageren stand aan. Gewoonlijk worden zij slechts aangeduid als: »een man" of »een wiif" zonder meer.

Ik zal eenige der voornaamste plaatsen, waaruit ik het bovenstaande opmaakte, hier laten volgen:

A. Rek. 1358—59 *f* 135 v°. (t. a. p. bl. 600).

»Item des selfs daechs ghegheven eenen man, die op eenre ghiterne speelde, ende eenen, die op eene rebeeke speelde, elc 2 s."

id. f. 136 v°. (bl. 600.)

»Item eenen man ghegheven, die up die santori speelde ende eenen, die up die ghitaerne speelde vor myns heren tafel, elken 2 s. gr."

id. N. Jaarsd. 1393 . . . . . (bl. 608).

»Item XII. dage in Februario geg. enen kn. (knecht?) die sanc ende dichte voir minen here, gheheiten die Wilde Vos, bi sinen bevelen geg. 6 gl."

B. bl. 618.

»Item in die Pinxter heylich daghe te Bloys, enen man, die met enen paerde, met enen gheyte ende met enen ape voer den graue ende minen joncker aldaer speelde. 4 s."
id. bl. 619.

»Item des Sonnendaghes daerna ter Goude, Heerkin, die mitten cornemusekin speelde ende daerop sanc. 4. s."
id. bl. 623.

»Item des manendaghes nader XI. M. magheden dach, te Berghen in Henegouwen, eenen man die vedelde, sinen wive, diere op sanc ende eene gokelaer. 8 st.
id. 641.

»Item omtrent denselven tyd enen Jugleur tot Landrechies, die mit veel vreemde beesten speelde, tot Joncheren Guyen bevelen. 6 st. 8 d. Hollants.

»Item op Sinte Jansdach tScoenhoven eenen menestreel, die op een harpe speelde, daer een wyf op sanc, 16 st."
id. 643.

»Item te Nyerborch enen wive, die op de liere speelde ende sanc. 12 st."
id. 646.

»Item ter selver reyse te Binghen eenen man met eenre ghyterne, diere op sanc ende speelde vor minen heere 13 st. 4 d."

Hier hebben wij dus het echte reizende zangersvolkje voor ons, dat ieder onzer wel eens op kermissen of in groote steden heeft gezien en gehoord.

Sporen van hen vinden wij o. a. in het fragment van »Valentyn en Nameloos," dat uit de 14e eeuw dagteekent [1]). Rosemond wil haren man Valentyn opzoeken. In het gewaad van een harpenaar trekt zij dus overal rond, vergezeld door hare kamenier Isabelle, die het spel harer meesteres met zang begeleidt. Zoo verschaffen zij zich toegang tot het kasteel, waar Nameloos (en ook Valentyn?) zich bevindt. Voor de poort staat eene dichte

1) Vgl. Altdeutsche Blätter von Haupt u. Hoffmann bl. 204—206.

volksmenigte, maar zoodra Isabelle begint te zingen, maakt men ruim baan

Isabele began dor den noot
Enen sanc, die was claer,
Dat alle die waren daer
Ghinghen sitten ten selven stonden,
Of si alle waren ghebonden,
Want dat luut hem so wel bequam.

Rosemond begeleidt dit gezang blijkbaar met harpspel, want eenige regels verder (vs. 73) lezen wij:

Rosemont liet thaerpen staen.

De dichter vermeldt echter niet, dat zij daarmee aanving; naar alle waarschijnlijkheid omdat hij meende, dat elkeen dit wel begrijpen zou. Wij zien hier dus denzelfden toestand, die ook in de Grafelijkheidsrekeningen voorkomt: een man, die een muziekinstrument bespeelt, vergezeld door eene vrouw, die daarbij zingt. Ook in het Antwerpsche Liederboek treffen wij die volkszangers, naar ik geloof, aan.

Een der eerste liederen (n⁰. 5) bevat eene samenspraak tusschen een man en zijne vrouw, die zich deerlijk over elkander beklagen en ten laatste afscheid nemen van hunne toehoorders, die waarschijnlijk in een kring om hen heen staan of van het gezelschap, waarin zij zich bevinden. De vrouw immers besluit het lied aldus:

Adïeu, hiermede so willen wi oorlof nemen.
enz.

Andere merkwaardige voorbeelden leveren ons een paar 16ᵉ eeuwsche kluchten. In het Esbatement »Van Stout ende onbescaemt" van den bekenden rederijker Cornelis Everaert wordt ons een paar speellieden van den ouden stempel geschilderd. Zij schijnen zich met de muziek alleen te generen en spreken op eenigszins minachtenden toon over »nyeuwe liedekens." Ik zal de bedoelde plaats hier overnemen.

O. Noode wy wercken —
S, Maer liever wy spelen —
O. In diveersche percken.
S. Dies wy zonder helen

Musycke oorboren in menegher ghyse.
O. Met een bedecter truwandyse
Looppen wy van ghelaghe tot ghelaghe
S. Hier laven wy ons kele —
O. Ghunder vullen wy ons craghe,
Tsommeghen daghe comt wat in de poot.
S. Wy worden vermenicht.
O. Ons conste versnoot.
Want cleen ende groot, die ons hadden begheerrynghe
Wysen ons voorby
S. Dat comt bedy —
O. 't Volc en heeft gheen neerrynghe;
Die hier voortijts teerringhe te doene besloet
In taveerne of eldre, nu thuus ghedoet
Met een simpel banketken, alle stille zwygende.

S. Eer wy eenen pennync zyn ghecryghende,
tWaere noot, eer wy spelen begonsten,
Dat wy alle nyeuwe liedekens consten
Naer de begeerte vanden gaenden man.
O. Deene wil *van Bouhaha.*
S. Dander *van Jandelejan*;
Die tniet en can, men wysten over tvelt groen.
O. Wy moeten nu veel te vele voort ghelt doen,
Elc wil ghedient zyn als een jonckere.
enz. [1])

Leerrijker nog is een »tafelspel van een coomen, hebbende liedekens, historyen, refereynen ende nyewe tydinghe," dat afkomstig is uit eene verzameling kluchten en tafelspelen der rederykerskamer »Trou moet blycken" te Haerlem [2]). De »coomen" (koopman) treedt binnen bij een gezelschap, waar hij zijne waar aanprijst. Hij heet »Selden Thuys" en heeft van alles: »van Uylespiegel," »van Reinout" (de vier Heemskinderen), allerlei verhalen van »vreemde avonturen" en »vreemde cluchten" waarin onlangs nog een paar

1) Vgl. »Het Nederlandsche Kluchtspel van de 14e tot de 18e eeuw door J. van Vloten. 2e vermeerderde druk. Haarlem 1878. 1e Deel, bl. 110.
2) t. a. p. bl. 190—194.

zijner kennissen uren zaten te lezen; bevallen zij niet na de lezing, dan mag men ze gerust weeromgeven. Verder heeft hij aardige stucxken(s) van gheckerny," waarvan hij onlangs nog een dozijn verkocht heeft, refereinen »om melancolye te verdoven en ook zegt hij:

Ick heb daer noch een liedeken, daer ick noch niet heb off vertelt
Off yet gespelt aen geener syën.
Ghy moechtet danssen en singen met pertyen;
Myn heeren, wilt ghy 't lyen, ick sal 't adverteeren.
Hoort toe ende wilt immers leeren,
Ick darf 't probeeren om aen ghelt te coomen;
Mocht ick eens myn keel smeeren tot mynder vroomen,
Hey, soo sout ick singhen sonder scroomen:
(Een lyedeken singende: »Hoort wat nyeus sal ick u vertrecken.")
Myn Heeren, dat is wel gesongen, als ick oick can,
Dus coopt hier van; het stuck geeff ick om een deuytgen.

Dat is wel het rechte beeld van den liedjesventer en zanger, die gewoonlijk ook zelf als dichter optrad (In de laatste regels laat deze »coomen" dan ook doorschemeren, dat hij niet geheel vreemd is aan de kunst van »rethorycke.")

Zoo wordt in den aanvang der 17e eeuw melding gemaakt van zekeren Roosendael, die ook een volksdichter moet geweest zijn. Door zijne liedjes heeft hij menigeen tegen zich in het harnas gejaagd en eindelijk valt hij in de handen van eenige vertoornde vrouwen, die hun wrok tegen hem botvieren. Hij vertelt ons, hoe zij verheugd uitriepen:

Wy hebben hem nou in de kou(w), *bis*
Die deuntjes dicht van Mans en Vrouw'
En ook van ongs/ en oock etc.
Hoe willen wy hem krabben nou!
Riep Juffrou Mongs [1]).

Eene verdienstelijke schildering van een paar zwervende bedelzangers had Coster in zijne klucht van »Teeuwis den Boer" gegeven [2]). Bely, de meid zegt, hen ziende:

---

1) Vgl. Venus Minnegifjens (1622?) f. 25 »Een cluchtich Liedeken."
2) Zie: Samuel Coster's werken uitgeg. door Dr. R. A. Kollewijn bl. 49—55.

»Kyck toch ien mannetgen mit ien wyfgen, ien sijtjen mit ien hijtjen,
De Kleederen gheschort, de middel ghegort en 't hoofd bebongen,
En elk ien krijt Korf op den rugh vol kale Jonghen.
Wel wat moghen dit toch wesen voor ghesellen?
't Schynen wel Luycker Walen enz.

De bedelaars vragen nu aan Belv, of zij iets voor haar zullen zingen:

Vryster, wistewe datwe wat souwen crygen,
Soo souwe we iens singhen, maer aers willewe swyghen
En soecken aere luy, die onse sangh behaecht.

Zij zingen daarop een lied op den naderenden Vastenavond en Bely zegt daarna:

Wel loopje dus 'theele langt deur en singje overal,
En geef(t) je elckien wat, soo bin ick wel mal,
Dat ic hier ligh en wroet cm sulcken cleynen huer.

Maar de bedelzangers raden haar zich daarover niet te beklagen en vertellen haar, hoe zwaar het hen valt aan den kost te komen. Bely antwoordt:

Ick hoor wel watter af is: Je raet al de luy de neering of
En maeckser tegen: hoe nae meenje datse u sullen ongergaen.

Toch zal zij er zich nog eens op bedenken, voor zij den dienst harer meesteres verlaat en de zangers gaan van daar »nae Vlaenderen en in Brabant en in dat quartier."

Klaagden de 16e eeuwsche speellieden, dat hunne nering verliep, in de 17e schijnt daarvoor geene vrees te hebben bestaan. Het volgende fragment uit Noseman's klucht »Lichte Klaertje" moge dat aantoonen:

(Joris de knecht, die om speelluî gezonden is, zich beklagende:)

De Drommel mocht soo na de speelluy loopen soecken,
Men sou, by gort, die grootvorsten wel vervloecken;
Ick quam daer by een Wael, maer 't was: *je ne veux pas* in sulken *petiten* [kroeck;
Ghy meught het laten, Kromsteeve, seyd' ick en vijst in je broeck.
Quam ick by aêre, 't was; jongman, 't magh ons nu niet wachten,
Wy moeten op een bruyloft gaen en 't is al dicht by achten.
En nou sou ick wel nae Schoppen Ienoogh tijen, maer die verdrinckt al syn [verstant,

Oock en kan hy niet veel nieus en wat is men dan versien met sulcken quant
Met syn roodt gekarbonckelt aensicht, dat hem weleer soo vlytich toonde?
Dat ick wist, waer dat gesworen herberghsspeelmannetje woonde,
Om een geringe penning ick peurder stracks nae toe,
Of na de scharmay-speelder met syn maet; hey! een vygh, ick ben al moê,
Ick kruy weêrom na huys en segh: ick kan er geen kryghen.

Juist treft hij er nu een paar aan, die hij medeneemt, al zijn zij »vry wat kael".

Dat deze zich zelf begeleiden met zang, blijkt iets verder, waar tot hen gezegd wordt:

Nou stelt u snaeren dan,
En singht eens dat het klinckt en speelt gelycklyc an [1]).

Een ander lid van hetzelfde gilde vinden wij in den aanvang der 18e eeuw geschilderd in »een nieu lied, vanden Bedelsack" [2]). De zanger roemt zich gelukkig in zijn lot en zou zijn gelapten mantel niet voor een fluweelen willen ruilen. Hij zwerft van het eene dorp naar het andere, eten en drinken heeft hij in overvloed en krijgt hij slaap dan legt hij zich aan den kant van den weg neder. »Waar ik kom" zegt hij, »word ik door de boeren en boerinnen ingehaald. Kom toch binnen, Liereman! klinkt het van alle zijden en zij drinken mij toe en verzoeken mij iets voor hen te spelen. En daaraan geef ik gaarne gehoor. Wafels en bier in overvloed en geld daarenboven zijn dan mijn loon". Hij zelf stelt zijn beroep niet zeer hoog. Vroeger hanteerde hij de spade, maar was dat al ras moede en in het slot van zijn gedicht raadt hij aan de lier toch niet te verachten »al ist, dat qualyck staet". »Hebt gij er slechts drie dagen mede geloopen" zegt hij, »dan zal het met uwe schaamte wel gedaan zijn".

Ook in Rotgans' *Boerekermis* lezen wij eene schildering van een liedjeszanger dier dagen, die bezig is zijne waar aan te prij-

1) Zie: Het Nederlandsche Kluchtspel, 3e deel bl. 106—107.
2) Zie: Scheltema's Verz. bl. 1298.

zen en den rondwandelenden dichter den inhoud van verschillende »nieuwe liedjes" mededeelt [1]).

In dienzelfden tijd schijnen »De Amsterdamse Harlequyn en de Haagse Scharmoes" een paar bekende liedjeszangers te zijn geweest [2]). In verschillende 18e eeuwsche liederboekjes wordt verder van dit volkje melding gemaakt. Zoo vangt »een Klugtig Lied op 't Sterven en begraven van een Speelman" aan met deze regels:

Vol vreugde in het leven, vol vreugde in de dood,
Vol vreugde op het kerkhof, vol vreugde in Carons boot,
Met speelen en met drinken ley de speelman 't leven af,
Tot men hem liet zinken by de dooden in het graf. [3])

Dikwijls treft men ook den liedjesverkooper en -dichter Klein Jan aan. Elders vinden wij weer eene beschrijving van »het hedendaagse Leven der Liedzangers" [4]). »Het is bij ons" zegt er een, »zoo gewonnen, zoo geronnen! Als ik slechts op een stoel ga staan en iets nieuws zing, win ik geld in overvloed; maar spoedig is dat weer door de keel". Van werken houdt hij niet veel, des te liever hanteert hij echter den beker enz.

Ook zangeressen komen niet zelden voor. Zoo hooren wij er eene klagen:

Ik ben maar een arme zangersvrouw,
Die er met zingen haer kost moet winnen;
Als ik dan met de Liedjes omga,
Dan moet ik mijn stem uyt armoe dwingen. [5])

En nog in de eerste helft dezer eeuw worden dikwijls in de voor het volk gedrukte liederen liedjeszangers en liedjesdichters

---

1) Vgl. Lukas Rotgans. Poëzy. (Leeuwarden 1715) bl. 669—670.

2) In het liederboek van dien naam (1727) leest men tegenover de eerste bladzijde:

d'Amsterdamse Harlequyn met synen grooten maat
Den Haagsen Scharmoes, die singen op de straat,
Daar yder een om lagt enz.

3) De Mey-blom (1764) bl. 39.

4) De Nieuwe Lugt-Bol. bl. 88.

5) De Hond in de Pot (1783) bl. 37.

vermeld. Eenige der bij Thys te Antwerpen uitgekomene zijn b.v. onderteekend: »Door *van Neste* en zyn vrouwe". Zoo leest men onder een lied van Genoveva: »Gerymt en gezongen door *L. van Neste*". Of wel: »Door *Sadones*, Dichter en Zanger reyzende met zyn kinderen". Een ander lied van den laatste is onderteekend:

Sadones zes en twintig jaer getrouwt,
Zingt nu nog openbaer
Met zyne vrouw, dit zeldzaem paer
Zyn honderd en acht jaer te gaer.

En elders leest men weer:

Gerymt en gezongen door Fevers Jan
Grossier en koopman,
Die alleen reyst,
Maer wel op vrouw en kinders peyst.

Eene der vroegste afbeeldingen van liedjeszangers is zeker wel die, welke ik zag op eene schilderij van het jaar 1504. Op dit stuk »in zeven afdeelingen, uit de Groote of St.-Laurents-Kerk te Alkmaar" zijn de werken der barmhartigheid voorgesteld [1]). De eerste afdeeling vertoont op den voorgrond eene vrouw, die aan behoeftigen en gebrekkigen brood uitdeelt. Op den achtergrond ziet men een oud man met grijzen baard, die blind schijnt te zijn, want hij heeft een hond, die naar zijn meester omkijkt, aan een touw vast; op zijne rechterzijde hangt een snareninstrument, naast hem gaat rechts eene vrouw, links een man. Waarschijnlijk moet een der twee het lied zingen, dat door den blinden muzikant geaccompagneerd wordt. Is ook op de bekende ets van Lucas van Leiden, die onder den naam van »Uilenspiegel" (1519) bekend staat, niet een reizend muzikant met zijn gezin voorgesteld? Mij doet hij ten minste levendig aan dichters als Sadones »reyzende met zyn kinderen" denken. Op 17e eeuwsche

---

1) Ik zag dit stuk op de tentoonstelling van Retrospectieve Kunst te Amsterdam in dit jaar gehouden. Men verg. den „Gids op de T. van Ret. K. bl. 22. Het stuk hing te hoog om alles duidelijk te kunnen onderscheiden.

stukken als die van Ostade en Dusart ziet men de reizende muzikanten en zangers niet zelden.

Mogen nu al de volksdichters van latere eeuwen op veel punten overeenkomst vertoonen met hunne middeleeuwsche voorgangers en moge het wezen dezer menschenklasse in hoofdzaak hetzelfde gebleven zijn, op één punt bestaat er toch zeker verschil tusschen hen. In dichterlijken aanleg en kunstvaardigheid stonden die middeleeuwsche volksdichters vrij wat hooger dan die der latere eeuwen, vooral der 18e en 19e eeuw. En dit is ook wel te verklaren. Ten eerste uit het feit, dat de kunstzin en de smaak van ons volk vóór de 18e eeuw over het algemeen hooger peil hadden bereikt dan daarna. Maar ook — de klasse der volksdichters is steeds lager gezonken. In onzen tijd komen zij slechts uit de laagste standen der maatschappij voort, slechts onder die standen verkeeren zij, aan de eischen dier standen moeten zij beantwoorden, naar den smaak dier standen zich regelen, willen zij den strijd om het bestaan volhouden. Hoe anders was dat vroeger! In de middeleeuwen was de derde stand, waaruit ook deze zangers en dichters voortkwamen, veel meer een geheel dan tegenwoordig. Onder de burgers waren lang niet zooveel rangen en schakeeringen op te merken als in onzen tijd. De onderlinge omgang was algemeener en vertrouwelijker, omdat het algemeene peil meer gelijk stond en het individualisme zich niet in zulk eene mate had ontwikkeld als in onze dagen. En waar kwamen die middeleeuwsche zwervers al niet op hunne tochten! De deuren van de huizen der aanzienlijken bleven niet altijd voor hen gesloten, op de kasteelen van den adel waren zij soms welkom en hunne stem klonk nu en dan in de grafelijke woning »vor myns heren tafel". Bleef die omgang zeker niet zonder invloed op hunne maatschappelijke vorming, ook op hunne ontwikkeling als dichter kan hij niet anders dan gunstig hebben gewerkt. Want in de huizen der aanzienlijken en ook elders op hunne tochten moeten zij in aanraking gekomen zijn met die voornamere leden van het groote dichters- en zangersgild, welke gewone gasten waren binnen de muren, welke de volkszangers meest van buiten

zagen. De verhouding tusschen sprekers en volksdichters hier te lande zal m. i. dezelfde zijn geweest, welke in Duitschland tusschen de geleerde dichters en volkszangers bestond. Over die verhouding sprekende, zegt de bekende KOBERSTEIN: »Men meene niet, dat zij eene scherpe tegenstelling gevormd hebben; evenmin stelle men zich voor, dat kunst- en volksdichters nooit met elkander in aanraking kwamen" [1]). Zoo is het, naar ik meen, ook te onzent geweest. In onze liederen vind ik een paar merkwaardige voorbeelden van eene dergelijke betrekking tusschen volks- en kunstpoëzie. Een er van heb ik in een vorig hoofdstuk reeds medegedeeld.

Ik toonde daar aan, dat het oude volkslied op den moord van Floris V naar alle waarschijnlijkheid in lateren tijd door een spreker is omgewerkt. Wij zagen immers, dat vele regels en zelfs sommige strofen bijna woordelijk met elkander overeenkwamen en dat het volkslied met zijn snellen gang en zijne ronde, schilderachtige taal scherp afstak bij het gerekte, matte verhaal en de zooveel ingetogener bewoordingen van den omwerker. Maar nog een ander voorbeeld levert onze middeleeuwsche letterkunde op. In het Xe Deel der Horae Belgicae, dat geestelijke liederen, getrokken uit H.s.s. der 15e eeuw, bevat, vinden wij onder n°. 39 een lied »van St.-Gheertruut" [2]). Dezelfde stof nu is ook door WILLEM VAN HILLEGAERTSBERCH verwerkt in de sproke »van Sinte Gheertruden min" [3]) en ik houd er mij van overtuigd, dat Meester Willem het lied, dat waarschijnlijk door een volksdichter werd vervaardigd, heeft gekend en omgewerkt.

Uit de volgende beschouwing der twee gedichten moge blijken, of er voldoende grond bestaat voor deze overtuiging.

De feiten komen in het lied en de sproke volkomen overeen: Een stout ridder bemint de schoone Gheertruut, maar zijne liefde

---

1) Vgl. zijne „Gesch. der Deutschen National-Lit. 5e Aufl. von K. Bartsch. I, 133.

2) Niederländische Geistliche Lieder des XV. Jahrh. aus gleichzeitigen H.s.s. herausgeg. von H. v. F. Hannover. Carl Rümpler. 1854.

3) Vgl. Ged. van Willem van Hildegaertsberch n°. LXXIV.

wordt slechts gedeeltelijk beantwoord. Zij heeft zich namelijk in een klooster begeven om daar in den dienst van St. Jan en Maria hare dagen te eindigen. Wel bemint zij den ridder, maar »al in goeder reinichede", van een huwelijk kan dus geene sprake zijn. Toch blijft hij haar trouw. Hij toont dat door het klooster zóó kwistig te beschenken, dat zijne beurs eindelijk leeg is. Nu dwaalt hij treurig over de woeste heide en eens te middernacht ontmoet hem daar de Booze. Deze kent de oorzaak van 's ridders verdriet en verleidt hem. Hij belooft den armen minnaar zeven jaar lang geld in overvloed te zullen verschaffen, indien hij daarvoor zijne ziel wil afstaan. Daarin stemt de ridder toe. Met zijn bloed schrijft hij de verbintenis, rijdt vroolijk heen en nu vangt het vorige leven weer aan. Hoe ras zijn echter de zeven jaren vervlogen! Reeds maakt hij zich reisvaardig en wil ook de heilige Gheertruut vaarwel zeggen. Vóór zijn vertrek laat zij hem echter een beker ledigen op »Sante Johans geleide" en hare »minne" (gedachtenis). Daarna geeft hij zijn paard de sporen en staat weldra op dezelfde plek in het woeste heideveld. De Booze verwacht hem daar reeds; maar zijne macht is gebroken. Achter zijn slachtoffer ziet hij de heilige Gheertruut, alleen voor zijn oog zichtbaar, op het paard zitten; heimelijk heeft zij den ridder vergezeld, ook zonder dat deze zelf het wist. De duivel geeft de schuldbekentenis terug en verlaat den gelukkigen ridder. Sedert dien tijd drinken allen, die op reis gaan, »Sinte Gheertruden minne".

Zoo luidt het verhaal, dat nog wel eens wordt verteld, als er sprake is van den op graaf Floris gepleegden moord. Ook deze vorst immers ledigde kort voor zijn dood nog met den vertrekkenden Gysbrecht van Amstel een beker op St. Gheertenminne.

Hoe hebben nu de twee dichters deze stof verwerkt? Het lied is geheel en al eene romance en blijkbaar door een volksdichter vervaardigd. De gang van het verhaal is snel, het telt dan ook slechts 140 regels tegen 448 der sproke. De inkleeding der gedachten en de woordenkeus zijn overal dezelfde, die wij tot dusver hebben aangetroffen. De vorm in 4-regelige strofen is gelijk

aan dien, welken wij reeds meermalen in de romancen aantroffen; die vorm is echter onregelmatig [1]). De rijmen verraden groote achteloosheid evenals de regels ieder in het bijzonder; sommige strofen hebben in het geheel geene rijmwoorden als b.v. in str. 18 (ghesellen/ vele/ verteren/ bet). Zoo wordt in str. 22 gezegd, dat de ridder na de eerste samenkomst met den duivel vroolijk *wegrijdt*. Daarop volgt in str. 23 eene beschrijving van het weelderige leven, dat hij dan op nieuw aanvangt en in str. 24 lezen wij zonder eenige voorbereiding:

»Seven jaer is nu dyn leven
»Luttel min of luttel bat",
So sprac die viant . . .
enz.

terwijl geheel in het midden wordt gelaten, hoe de duivel (die toch niet altijd bij den ridder is) zoo plotseling verschenen is. Uit str. 25, waarin de duivel zegt: »Ghi sult hier comen op dese selve stede" zou men opmaken, dat zij samenkomsten houden op dezelfde plek in de heide, maar men moet er toch naar gissen. Zulke plotselinge, voor ons niet altijd verklaarbare overgangen liggen echter geheel in den aard der romance. De aanhef wijst ook op een volkszanger, die zich te midden van een aandachtigen kring bevindt. Hij roept God aan en smeekt Maria: »bewaer ons gheselscap groot ende cleine". Ook de tweede strofe toont dit aan:

Tot onsen here god willen wi alle gader varen!
Nu hoort, wat ic u sal verclaren,
Nu hoort mine redene overluut
Van eenre joncfrouwen gheheten Sante Gheertruut.

Dat verzoeken om aandacht (wij zagen het reeds dikwijls) is den volkszanger eigen. In de 3e strofe vernemen wij nog eens zulk eene opwekking tot opmerkzaamheid:

Nu moochdi horen wat hi dede!

---

1) Str. 1, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20—27, 30—35 vertoonen het rijmstelsel: ab // ab; str. 2, 3, 4, 6, 28 en 29: aa // bb.

Dat dit gedicht werkelijk een lied is, blijkt o. a. ten overvloede uit str. 8, waar wij lezen:

Nu wil ic laten dese reden
Ende van den ridder wil ic u *singhen.*

Op verdere kenteekenen kom ik straks nog terug.

Werpen wij eerst even een blik op Meester Willem's bewerking. Het is eene sproke in zijn gewonen trant, niet beter en niet slechter. Hij begint, als zoo dikwijls, met eene gewone natuurschildering, eene gewoonte die de dichters van dien tijd met elkander gemeen hebben.

In de bekoorlijke Meimaand, als overal bladen en kruiden zich beginnen te vertoonen, wandelt hij langs een helder water; vogelgezang klinkt om hem heen en de bloemen beuren de kopjes uit het gras. Zoo raakt hij aan het peinzen en nadenkende over onderwerpen, die hij »voer heren ende voer cnapen / die gheboren syn van wapen", ook voor »clercken" en andere lieden zou kunnen bezingen, richt hij het oog op een, dat hem aantrekt. »Ic bleefs aen een, die mi behaechde", zegt hij. De bron, waaruit hij de stof putte, noemt hij niet nader en deze voorstelling geeft dus nog geen recht aan te nemen, dat hij juist het lied kende. De voorstelling der feiten is breed, hier en daar gerekt en hoewel de gedachtengang bij hem regelmatiger is, mist zijne bewerking het frissche waas, dat over het volkslied ligt.

Reeds dadelijk blijkt ons dat in de schildering van het minnende paar. In het lied is het »een *stout* ridder" en »syn lief, sante Gheertruut, die *schone* joncfrouwe"; in de sproke »een ridder *welgheboren*" en de

. . . heilighe joncfrou, sinte Gheerde,
Die hoer altoes te *doeghet* keerde.

Voor *dapperheid* en *schoonheid* bij den *volkszanger*, *aanzienlijke stand* en *deugd* bij den *spreker*.

Het lied verhaalt ons, dat de ridder elken dag het klooster bezoekt; dikwijls mag hij zijne geliefde echter niet zien noch

spreken en dan meent hij te zullen bezwijken van smart:

Als hise niet en mochte sien of spreken,
Druc ende liden so ghinc den ridder an;
Hi dochte syn herte soude hem tebreken.

Hoeveel bezadigder en kalmer is HILLEGAERTSBERCH's minnaar! Wel is hij verliefd, maar hij durft het haar niet te laten merken (vs. 99—101).

Nochtan en was hi niet soe coen,
Dat hyt hoer dorst te weten doen,
Wat saken dat hi op hoer miende.

Hij is een verstandig man, die zich niet al te veel door zijn gevoel laat behoerschen. Hij redeneert: indien ik haar mijne gezindheid laat blijken, dan zal zij mij toch niet aannemen en de goede verhouding, waarin ik nu tot haar sta, zal dan verkeeren;

Dit docht den ridder quaet verboert.

Wel wordt zijn kalm gemoed eens verontrust door treurige gedachten, maar de herinnering aan de genegenheid, die het meisje hem betoont, schenkt hem alras zijne vroolijkheid weder en zoo blijft hij haar trouw en klaagt slechts zelden (vs. 115—120)

Hier om bleeff hi ghestade voort
Dese ridder ende liet
Veel te claghen syn verdriet.

Van al deze redeneeringen en overleggingen weet de volksdichter niets; hij weet alleen, dat de ridder zijne schoone zóó lief had

Dat hi haer wel gan sine trouwe.
Hi dachte, hi soudet haer seker vraghen,
Mer hi en dorste des nie ghewaghen.

Nog sterker komt het verschil tusschen lied en sproke uit, waar verhaald wordt, dat de ridder na zijn geheele vermogen ten voordeele van het klooster te hebben besteed, bemerkt dat hij doodarm is geworden en niet weet wat te doen. De volks-

dichter — anders zoo sober — is hier in zijn element. Hij behandelt het in de volkspoëzie zoo geliefkoosde onderwerp der scheiding met blijkbare voorliefde en schildert uitvoerig, hoe de ridder troosteloos van het klooster gaat, hoe hij op een somberen avond over de woeste heide zwerft en daar te middernacht den Booze ontmoet. De schildering heeft te veel aantrekkelijks om ze hier niet over te nemen. Wij lezen na de vermelding zijner »rouwe" in een plotselingen overgang:

11. Adieu goet lief ende blyft ghesont,
Adieu ende ic moet immer van u scheiden!
Die wech en is mi niet becant
Te dwalen aen gheenre wilder heiden.

12. Och lacy god! het is altemael verloren
Wat costen dat ic daer aen hebbe gheleit!
Haddic dat so wel gheweten te voren
Ic woude van der joncfrouwen hebben ghescheiden.

13. Dus is die ridder uutghestreken
In eenre duuster avontstont,
Hi is gaen dwalen aen gheenre wilder heiden,
Die wech en was hem onbecant.

14. Doe dat quam omtrent der middernacht,
Druc ende liden so ghinc den ridder an,
Die viant, die hadde hem also schier verwracht,
Hi stont ghescapen of dat waer een man.

4 strofen van het zooveel minder omvangrijke lied worden d aan deze beschrijving gewijd; de sproke verhaalt hetzelfde in regels. Na de beschrijving van den treurigen toestand, waarin ridder geraakt is en van de zorgen, die hem beklemmen, lez wij slechts: (vs. 163—167)

Ende als hi stont in dit ghepeyns,
Ende dochte harwaert ende gheyns,
Doe quam die bose tot hem ghegaen
Ende was recht als een man ghedaen.

Hoeveel poëzie er school in de smart van het scheiden, in he

tooneeltje op de woeste heide, hoeveel kleur in het sombere weder en het middernachtelijk uur — dat had de volksdichter gevoeld en begrepen, maar Meester Willem niet.

Het onderscheid in gang tusschen lied en sproke kan men best zien in de vraag van den ridder aan zijn helschen metgezel naar diens naam en herkomst. In het lied staat die vraag in str. 16 en onmiddelijk daarop in str. 17 volgt het antwoord; dat is dan ook niet meer dan natuurlijk. Bij HILLEGAERTSBERG daarentegen wordt in str. 189 dezelfde vraag gedaan en het antwoord volgt eerst bijna 30 regels verder; daartusschen wordt nog over allerlei andere zaken gesproken.

De wijze, waarop de overeenkomst tusschen Satan en den ridder gesloten wordt, heeft natuurlijk voor den volkszanger groote aantrekkelijkheid. Hij *ziet* het roode bloed stroomen, waarmede geschreven wordt; pen noch perkament waren voorhanden en toch »hoe schier dat het daer geschreven stoet!" De ridder geeft den Booze zijne verbintenis over en geen angst bekruipt hem daarbij, zóó lief had hij zijne uitverkorene. En daarna rijdt hij vroolijk weg, terwijl een glimlach om zijne lippen speelt. Maar men leze de schilderachtige strofen ook zelf.

Seven jaer so coos die ridder syn leven.
Hi liet daer uut syn rode bloet,
Daer en was penne noch fransyn;
Hoe schier dattet daer gheschreven stoet!

Hi hadde syn seghel daer aen ghedrucket,
Hi gaf den viant sinen brief;
Hoe luttel dat hem daervoor gruwelde!
So seer minde hi syn soete lief!

Die ridder reet hen so blidelike;
In hem selven dat hi loech
enz.

Welk eene naïeve verbazing over dat wonder, waardoor Satan schrijfgereedschap te voorschijn brengt en welk eene kinderlijke ontzetting, gemengd met bewondering, over eene liefde, die niet terughuiverde voor zulk eene daad! Men kan zien, dat de volks-

dichter zelf onder den indruk komt van den toestand, dien hij wil beschrijven, dat de toestand hem zelfs eenigszins beheerscht.

En nu HILLEGAERSBERCH?

Men proeft hem weer in zijne voorstelling. Hij merkt op, dat die ridder niet verstandig handelde door slechts zeven jaar te kiezen en denkt er dan blijkbaar niet aan, dat 7 van ouds het stereotype getal was, dat in een verhaal als dit thuis hoorde. En overigens vermeldt hij de verbintenis in enkele zaakrijke regels, maar hij *zag* het tooneeltje niet voor zich. Men oordeele:

Om die minne vander joncfrouwen
Lovede hi, dat hem mochte rouwen
Mit allen rechte, als ommequam
Die tyt, dis hi te leven nam;
Want hi en coes niet langher daer
Dan te leven seven jair,
Doe en dede hi niet als die vroede [1]),
Ende hi beseghelde met sinen bloede
Enen brief, die hi hem gaf,
Entie vyant schiet daer af.

Of de dichter onder den indruk der voorstelling is geweest, mag met recht betwijfeld worden en ik voor mij geloof het geenszins. De opmerking toch over het onverstandige van 's ridders handelwijze is al te verstandig, dan dat ik het kan aannemen.

Op nieuw kenschetsen beide dichters zich in hunne verschillende opvatting van een naar de wereld gelukkig leven. Als de ridder nu weer in het bezit van groote schatten is gekomen, doet hij wat zijn hart begeert. In het lied worden dan opgenoemd: »eten ende drinken ende al syn ghenoechte," ook tournooien, want hij heeft nu zooveel schatten, dat hij er nooit een eind aan zal kunnen zien. In de sproke lezen wij:

Nu creech hi des hi begaerde:
Wes di doe wenschen woud op eerde
Van schatten of van sulken dinghen,
Des plach hi hem soe veel te bringhen
Die vyant, diene woude stercken,

1) Deze regel zou ook betrekking kunnen hebben op het geheele gedrag van den ridder, maar dat maakt de opmerking slechts iets minder nuchter.

Soe dat hi wonder mochte wercken,
Binnen deser tyt, die was voersproken;
Wye hem misdede, het wort ghewroken;
Soe machtich wort hi ende so ryck,
Datmen niet en wiste syns ghelyck.

Lekker eten en drinken, allerlei genoegens, tournooien; ziedaar de idealen, welke de volkszanger zich in zijn ridder voorstelt; de schatten zijn bij hem slechts een middel om al dat genot te verkrijgen. Rijkdom, aanzien en macht daarentegen is het, wat de spreker, gewoon onder hooge standen te verkeeren, zich voor zijn ridder wenscht.

De zeven jaren zijn voorbijgegaan en het slachtoffer van de liefde en van den duivel moet zich gereed maken te vertrekken. Zooals zich laat denken, grijpt de volksdichter deze gelegenheid weêr gretig aan even als vroeger en levert ons eene bekoorlijke schildering. Ik zal die hier naast HILLEGAERTSBERG's verhaal plaatsen om het verschil van beider behandeling te beter te doen uitkomen: In het volkslied volgt weer met een plotselingen overgang en zonder dat wij gehoord hebben, dat de ridder in het klooster is: »Adieu Sante Gheertruut, wi moeten immer scheiden."

Lied.

28. Adieu Sante Gheertruut, wi moeten immer scheiden.
Si sprac: ons lieve vrouwe, die moet u gheleiden.
Bi u te bliven en is mi ghene bate:
Adieu Sante Gheertruut, ic moet u laten.

29. Nu drinket, ridder, sante Johans gheleide!
Nu drinket die minne van mi!
Nu drinket, ridder, het sal u vromen!
Ic hope, ghi sult wel weder comen.

30. Hi nam den nap op synre hant,
Hi sette hem voor sinen mont,
Hi en hadde den wyn ooc niet ghespaert,

Sproke.

Doe die seven jaer ommequamen
Doe riep hi dat convent te samen,
Entie ridder nam oorlof
An alle die vrouwen opten hof,
Ende hi ghinc syn foy besetten.
Die reyse en dorste nyemant letten,
Want hi had te voren gheseyt:
»Als ic te varen bin bereyt
Soe en mach my nyemant wederkeren".
By desen exempel moechdi leren,
Dat hem nyemant en laet bedrieghen:
Die langhe vaert en mach niet liegen.
Dicke twifelde hem syn moet,
Desen ridder, daer hi stoet,
Want hem die reyse niet wel en lust,
Ende omdat hem God gheleiden must,
Soe gaven si hem drincken allegader,

Hi dranc hem uut al tot den gront.

31. Dus heeft hi oorlof van der joncfrouwen ghenomen
Ende hi ghinc dwalen aen gheenre heiden,
Daer hi ghelaten hadde sine trouwe
Ende daertoe sine sekerheit.

32. Hi wende syn peert, hi stacket met sporen,
Hi liet dat gheliden door dat sant,
Hi dachte, dat waer doch altemael verloren,
Hi quam daer hi den viant vant.

Ende bevalen den hemelschen vader.
Maer als hi Sinte Gheertruden sach,
Die hem soe swaer op therte lach
Doe wederseide hi horen dranck.
»Ick hebs ghenoech, ic weetsu danck;«
Sprac die ridder, »ic wil voort«
Sinte Gheertruut, die seide: »Hoort,
Drinct doch om die minne van my
Ende den vrienscap al daerby
Des apostels sinte Johan,
Dat u gheleide die heilighe man.«
Doe dranc die ridder, eer hi ghinc,
Dat was hem een salech dinc
Als ghi hierna wel moecht verstaen;
Want als die ridder quam ghegaen
Weder optie selve stede,
Daer hi loofde syn sekerhede,
Ende mit letteren bescreeff
Om goet, dat hem onlange bleef,
In sulken schyn als hi begaerde
Ende ziel ende lyff daer om verteerde,
Ter selver tyt nam hi syns waer,
Die hem ghedient hadde seven jaer
Vander hellen die vyant,
Ende stont daer heter dan een brant.

Sterker dan hier komt het onderscheid tusschen de twee gedichten wel nergens uit. De volkszanger gevoelt al het bittere der scheiding. Tevens kan men zien, hoezeer hij het drinken van den beker (en terecht) als een der gewichtigste oogenblikken van het verhaal beschouwt; vandaar het bevallige én zangerige drinkcoupletje en de uitvoerige schildering van het ledigen des bekers, dat hij letterlijk van oogenblik tot oogenblik volgt. Daarna wijdt hij nog eens twee strofen aan de schildering van den tocht naar de heide, waar de Booze den ridder wacht. Kenschetsend voor zijne wijze van behandelen laat hij op den laatsten regel van str. 32 onmiddelijk deze regels volgen:

Wat doedi hier, wel lose scherjant?
Van u so en bin ic niet verblyt!

Een hedendaagsch *lezer* zou misschien vragen: »wie van de twee wordt hier sprekende ingevoerd?" Maar de middeleeuwsche

toehoorders, die den zanger van het lied deze woorden op vreeselijken toon hoorden uitbulderen, zullen wel geen oogenblik getwijfeld hebben, dat zijne helsche Majesteit aan het woord was.

Bij HILLEGAERTSBERCH gaat alles veel meer in de vormen. Men kan zien, dat hij een »hovesc" man is

> . . . . gehoorzaam aan de wetten
> En wat men plicht noemt en fatsoen en etiketten.

Hij roept alle vrouwen samen en laat een afscheidsmaal in gereedheid brengen (»hi ghinc sine foy besetten") zooals de gewoonte was, voordat men op reis ging. Snel maakt de spreker nu gebruik van de gelegenheid om zijnen toehoorders eene wijze les te geven en gaat dan voort met zijn verhaal. Het drinken van den beker wordt natuurlijk vermeld, maar ook hier zag de dichter het niet voor zich. Voor de uitvoerige schildering van het volkslied lezen wij dan ook slechts dezen eenen regel:

> Doe dranc die ridder eer hi ghinc.

Ik zal deze reeds zoo uitvoerige vergelijking van den geest der beide gedichten niet verder voortzetten; wat ik wilde aantoonen is m. i. voldoende gebleken. Alleen vermeld ik dit nog: Nadat de duivel den ridder zijne schuldbekentenis teruggegeven heeft, eindigt het lied met eene korte aanmaning tot alle »heren ende cnechten" om altijd »sante Gheertruden minne" te drinken, waar zij zich ook mogen bevinden. HILLEGAERTSBERCH zet na vs. 340, waar de duivel den ridder laat gaan, zijn gedicht nog in een honderd regels voort. Satan houdt eene lange redevoering tot den ridder, deze keert weer terug naar het klooster en wordt verwelkomd door alle nonnen en de heilige Gheertruid. Hij wordt monnik, geeft al zijne goederen aan vrienden en magen, maakt armen tot rijken, beschenkt ook het klooster rijkelijk en sterft als een heilig man. Eene beschouwing over den St. Gheertendronk besluit het verhaal.

En nu keeren wij terug tot ons uitgangspunt.

Dat de feiten in beide gedichten in hoofdzaak dezelfde waren, zeide ik reeds vroeger. Uit de voorafgaande beschouwing zal men

hier en daar hebben kunnen bemerken, dat ook kleinere bijzonderheden in beide verhalen overeenkomen, dat de volgorde der gedachten gewoonlijk dezelfde is en dat er, wat de feiten betreft, geen enkel noemenswaardig verschil bestaat. Wanneer wij nu ook zien, dat verschillende regels uit het lied van den volksdichter letterlijk of met eenige verandering worden weergevonden in de sproke van HILLEGAERSBERCH, dan zal het, dunkt mij, niet langer twijfelachtig zijn, dat Meester Willem het volkslied heeft gekend en verwerkt. Ik laat die regels hier volgen:

Lied.	Sproke.
4, 4. Den hadde si vercoren tot enen man	vs. 77. Daerom soe hadsien vercoren.
6, 4. Mer hi en dorste des nie ghewaghen.	99—100. Nochtan en was hi niet soe coen, Dat hyt hoer dorst te weten doen.
8, 1—2. Nu wil ic laten dese reden Ende vanden ridder wil ic u singhen	93. Nu laet ic dese materie bliven, Endo ic wil vanden ridder scriven.
14, 4. Hi stont gheschapen of dat waer een man.	166. Ende was recht als een man ghedaen.
16, 1—2. Ic en wil noch eerstwerf weten,	186. Mar ic wil ymmer weten
Wan ghi comt of wie ghi syt.	189. Oec wye ghy syt of waendi coomt.
17, 2. Wat helpet, dat ic u vele vertelle	215—16. Wat baet, dat ic u langhe telle?
4. Ic bin die viant vander hellen.	Ic bin die vyant vander helle.
19, 2. Wi willen u gheven goedes also vele.	205. Goets soe veel sal ic u geven.
20, 1. Seven jaer so coos die ridder syn leven.	227. Want hi en coes niet langher daer Dan te leven seven jair.
21, 1—2. Hi hadde syn seghel daer aen ghedrucket, Hi gaf den viant sinen brief	230—31. Ende hi beseghelde met sinen bloede Enen brief, die hi hem gaf.
25, 1. Wanneer die seven jaer syn omghecomen	212. Mar als die tyt is omme ghecomen,
3. Ghi sult hier comen op dese selve stede.	So wil ic uwes ontbeiden hier Ende ghi sult tot mi comen schier.

27, 2—4. Hi heeft hem selven also wel bedocht Wat hi synre armen siele hadde misdaen, Daer hem die viant in crencken mocht.	267—68. Doe bestont hi harde te dencken, Hoe hem die vyant soude crencken.
29, 2. Nu drinket die minne van mi.	305. Drinct doch om die minne van my.
33, 3. Hout daer uwen brief in uwer hant	354. Hout hier weder desen brieff.
4. Gaet van mi! ic schelde di quyt.	340. Ganck van mi, ic schelde di quyt.
34, 2. Die u alrelestwerf drincken gaf.	352. Die di opt leste drincken boot.
34, 4. Si hevet mi benomen alle mine macht.	348. Soe waer myn macht al benomen.

Wij mogen dus vaststellen, dat WILLEM VAN HILLEGAERTSBERCH het volkslied van St. Gheerteminne heeft omgewerkt tot eene sproke [1]). En zeker zal hij meer dan eens uit de rijke bron van het volkslied geput hebben. Dat blijkt o. a. uit een zijner stukken getiteld: »Dit is van scheyden" (LX). Het vangt aldus aan:

Ic heb op scheyden horen spreken,
Dattet vroechde mochte breken,
Onder tfolc verre of naer,
Die uut dier nature beke
Mit ghenoechten soude leken,
En dede der arghe nyders schaer,
Die menichwerve binnen der weken
Goet gheselscap doen versteken,
Die liever bleven samen daer,
Al moeten si scheiden ane vaer.

Elk die weet, hoe dikwijls en hoe bitter in de volksliederen over het scheiden geklaagd wordt, zal toestemmen, dat HILLEGAERTSBERCH dergelijke liederen gehoord moet hebben en er hier toespelingen op maakt. Het kenschetst hem en zijne richting weder, dat hij het hierin niet met het volk eens is en integendeel in zijn gedicht het scheiden verheft als een middel om ons geestelijk te ontwikkelen en te volmaken.

1) Men zou kunnen vragen of niet de volksdichter de sproke kan hebben omgewerkt tot een lied. Dit is natuurlijk niet onmogelijk (H. stierf waarschijnlijk c. 1408 en het lied is afkomstig uit een 15e eeuwsch H.s.; het kan echter ouder zijn en *is* dat m. i. ook), maar ik houd het toch voor uiterst onwaarschijnlijk.

Een voorbeeld van eenigszins anderen aard is het volgende: Onder de door HOFFMANN verzamelde »Liederanfänge" lezen wij ook deze twee regels uit de 15e eeuw:

Noch is self dat alrebeste cruut,
Dat ie ghewies in gaerden.[1])

Ik acht het waarschijnlijk, dat dit lied in betrekking zal staan tot een van Willem's gedichten, waarboven men leest: »van enen cruut ende hiet selve" (XII). Vooral de regels 288—90 doen mij dat denken:

Selven macht is also breyt,
Dat gheen cruyt en wast op aerde,
Dat selve gheliken mach in waerde.

Ik stem toe, dat dit niet meer dan een vermoeden is, maar in verband met de twee voorafgaande voorbeelden beschouwd, verkrijgt het meer grond. In elk geval hebben wij uit twee voorbeelden kunnen zien, dat er wel betrekking bestond tusschen sprekers en volksdichters en ik vermoed, dat er wel meer voorbeelden zullen zijn geweest. Maar hoeveel van dergelijke aanrakingspunten zijn voor immer aan ons oog onttrokken? Het vluchtige bestaan van het volkslied geeft recht tot deze vraag. Het zou echter voor de geschiedenis onzer letterkunde van groot belang zijn de betrekking tusschen volksdichters en sprekers aan een nauwgezet en grondig onderzoek te onderwerpen om daardoor meer licht te kunnen verspreiden over de verhouding tusschen volks- en kunstpoëzie te onzent. Ook om de ontwikkeling van van het dichterlijk gevoel in ons volk te leeren kennen, zou dat onderzoek van nut zijn.

In den volksdichter toch treedt het individualisme nog niet op den voorgrond, maar zijne opvatting is die van het gansche volk, boven hetwelk hij dan ook niet of slechts weinig uitsteekt. Gewoonlijk beheerscht hij zijn onderwerp niet, maar wordt hij er door beheerscht. Hij wil slechts uiten, wat in hem omgaat en

1) H. B. II, XXXI.

hij doet dat uit aandrang des harten en zonder bijbedoelingen; op hem is derhalve toepasselijk, wat GOETHE eens zong en wat elk waarachtig dichter hem met meer of minder recht moet kunnen nazeggen:

Ich singe, wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnet;
Das Lied, das aus der Kehle dringt,
Ist Lohn, der reichlich lohnet.

In de sprekers daarentegen evenals in MAERLANT en een enkelen anderen middeleeuwschen dichter begint zich het individualisme te vertoonen. Zij staan wèl boven het volk, welks opvatting dan ook niet altijd de hunne is. Zij laten zich niet door hun gevoel beheerschen, ten minste niet in die mate als de volksdichters. Ook zij willen uiten, wat in hen omgaat en de aandrang daartoe kan even sterk zijn geweest als bij de minder ontwikkelde dichters [1]). Maar zij hebben daarbij het doel voor oogen om te leeren en te stichten; zij gevoelen dus reeds iets van eene roeping in zich, al was de dichtkunst hun (evenals den volksdichters) in de eerste plaats een beroep.

Welke onzer oude liederen nu door volksdichters vervaardigd zijn, laat zich slechts bij benadering bepalen. De aanhef van sommige liederen wijst m. i. op een volksdichter. Reeds dikwijls zagen wij, dat zij gewoon waren hunne liederen aan te vangen met een verzoek om oplettendheid en om goed toe te luisteren. Het zijn gewoonlijk uitdrukkingen als deze:

---

1) Men vergete niet, dat men bij een geleerd dichter als Jan Boendale regels leest als deze:

Een rechte dichtere, God weet,
Al waer hi in enen woude,
Dathi nemmermeer en soude
Van dichtene hebben danc,
Nochtan soude hi herde onlanc
Sonder dichten daer gheduren,
Want het hoort te sire naturen:
Hi en mochts niet laten, al woude hi.
(Der Lek. Sp. III, XV. vs. 334—341.)

Wildy hooren een goet nieu liet?
En dat sal ic ons singhen.
(A. L. n°. 160.)

of

Hoort alle toe, arm ende rycke,
Wat cortelinghe is ghesciet.
(A. L. n°. 189.)

of

Hier beghinnen wi nu an
Een nieuwe liet te singhen. [1])
(A. L. n°. 57.)

Een soortgelijken aanhef vinden wij b.v. A. L. n°. 20, 23, 57, 160, 162, 163, 164, 188, 189, 191, 192, 207, 209, 218. De meeste dier liederen behandelen tooneeltjes uit het huiselijk leven in den geest der boerden en sotternieën en dit is dan ook eene volkomen passende stof voor een volksdichter. Maar ook romancen komen onder de genoemde liederen voor. Zoo b.v. »van Vrou van Lutsenborch" (A. L. n°. 23.) dat aanvangt met de woorden:

Die mi te drincken gave
Ic songhe hem een nieuwe liet
Al van . . . .

Dergelijke min of meer bedekte toespelingen op een goeden dronk of een hartig maal komen niet zelden bij de volkszangers van vroegeren en lateren tijd voor; men treft deze woorden niet aan in de Duitsche liederen, waarnaar het Nederlandsche bewerkt

1) Niet alleen trouwens aan Nederlandsche zangers en dichters was deze stereotype wijze van aanvangen eigen. Ook in de liederpoëzie van andere volken treft men dergelijke staande uitdrukkingen aan. Zoo leest men: „Wölt ir hören frembde mär" (Böhme n°. 6) of „Und wölt ir hören zu diser frist" (ald. n°. 383); „Oiés, por Dieu le fil Marie" (Wolf t. a. p. bl. 258), „Entendez à ceste chançon"; ook het bekende: „Or faites-moi paix" behoort tot deze uitdrukkingen. Ook in het Engelsch leest men: „Now herkenes to my tale sothe" (Wolf t. a. p. bl. 265) en „Herkneth both yinge and old" (t. a. p. bl. 264). Bij d'Ancona (t. a. p. bl. 11) lees ik: Staimi attenz, pizzui e granz". enz.

werd, zoodat men hier een volksdichter als bewerker mag aannemen.

Ook met de liederen »van Heer Danielken" en van het melaatsche meisje, dat zich opoffert voor haren minnaar (A. L. n°. 163) welke beide met dergelijke regels aanvangen als ik boven heb aangehaald, is dat het geval. Tevens geven die liederen ons eenig denkbeeld van het talent en de technische vaardigheid, waarover deze dichters konden beschikken. Indien ik daarmede rekening houd, meen ik aan hen de vervaardiging of bewerking van vele der verhalende liederen evenals van de aan huiselijk en maatschappelijk leven ontleende te mogen toeschrijven. Aan dichterlijken aanleg en plastisch vermogen ontbrak het dezen dichters geenszins; den vorm waren zij niet altijd meester, maar men moet daarbij in aanmerking nemen, dat deze minder uitkwam, wanneer het lied gezongen werd en dáárvoor was het toch in de eerste plaats bestemd.

De volksdichters waren tegelijkertijd volkszangers; (vandaar dat ik deze twee benamingen reeds dikwijls gelijkstelde). Natuurlijk bezoldigden zij geene zangers of muzikanten om hen bij de voordracht van een lied te begeleiden, maar zij deden dat zelf. Waren zij gehuwd, dan zal er wel verdeeling van arbeid plaats hebben gehad tusschen man en vrouw, zooals dat tegenwoordig nog gebeurt: de vrouw zingt en de man begeleidt hàar met een muziekinstrument of wel beiden zingen en een van tweeën bespeelt tegelijkertijd het instrument. Zij zullen waarschijnlijk niet alleen hunne eigene liederen hebben gezongen, maar ook die van anderen. Hoe ware het anders ook voor hen vol te houden? Maar indien zij al een lied zongen, dat door henzelf gedicht of ten minste bewerkt was, van waar kregen zij dan de wijs? Die vraag is, dunkt mij, niet moeilijk te beantwoorden, waar men zeker is, dat de Nederlandsche dichter een vreemd lied heeft vertaald. Immers hij kende het altijd van »hooren zingen" en zal dan tegelijkertijd ook de wijze van het lied hebben overgenomen [1]). Hoe gingen zij echter te werk bij oorspronkelijke

1) Voor hen, die zich bezig houden met de studie van de melodieën onzer oude lie-

liederen? Componeerden zij de wijze zelf? Ten eenenmale onmogelijk schijnt dat volstrekt niet. Een der kenners onzer liederen, tevens ervaren in de geschiedenis der oude muziek is van oordeel: »dat men geene studiën behoeft volbracht te hebben of kennis van de leer der harmonie noodig heeft om een oorspronkelijk lied te componeeren, dat in staat is de harten te roeren" [1]).

Ware dit ook niet zoo, hoe zouden dan onbeschaafde volken ooit in het bezit kunnen geraken van melodieën, die zij toch wel degelijk hebben en die zij van niemand kunnen hebben overgenomen? Dat b.v. de Zigeuners eene eigene, oorspronkelijke muziek hebben, waaraan Hongaarsche componisten wel eens motieven ontleenden, is bekend. Ook de Duitsche volksdichters moeten niet zelden tevens componisten hunner liederen zijn geweest [2]). Waarom zou men dien toestand dan ook niet mogen veronderstellen in ons land, waar de muzikale ontwikkeling een zoo hoogen trap had bereikt?

Dikwijls echter hebben de volksdichters hunne liederen gesteld op reeds bestaande wijzen en reeds zeer spoedig werden daarvoor kerkgezangen aangewend, die immers het meest bekend waren. Daardoor was het den dichter gemakkelijker zijn lied opgang te doen maken. Zoo deelt VAN DER STRAETEN ons mede, dat eene menigte middeleeuwsche liederen gezongen werden op de wijze van het kerklied »Een kindeken is ons geboren" (Puer natus est

---

deren kan het van nut zijn daaraan indachtig te blijven. Vele oude liederen toch werden naar Duitsche voorbeelden bewerkt en in Duitschland is reeds zooveel voor de geschiedenis der melodieën gedaan, dat dit ook ons op die wijze ten goede kan komen. Men dient dan slechts te weten, welke liederen vertaald zijn en de literator reikt hier den musicus de hand.

1) De Coussemaeker, Chants populaires. . . . Introd. XVII.

2) Vgl. Gesch. des Deutschen Liedes von A. Reissmann. Op bl. 40 zegt hij van de Duitsche volksliederen: „Die meisten dieser Lieder sind nur gedichtet um gesungen zu werden und bei ihnen durchdringen und ergänzen sich Text und Melodie so, dass eine getrennte Weise der Erfindung ganz undenkbar ist; hier ist unstreitig Dichter und Sänger in einer Person vereinigt gewesen. Dass aber für die Erfindung einer Melodie auch noch andere als Musiker befähigt sind, dafür bedarf es wol kaum eines weitläufigen Beweises".

nobis) dat reeds ten tijde van Hucbald († 930) bestond [1]; o. a. bevindt zich daaronder het in België zoo bekende »Reuzelied", dat voornamelijk bij optochten gezongen wordt [2]).

Ook de wijze van het »Patertje" en van verschillende andere volksliederen schijnen aan de kerkelijke muziek ontleend te zijn. Zoo wierd het oude lied »van Halewyn" gezongen op de wijze van het Credo. Vele oude melodieën zijn door WILLEMS in zijne Verzameling opgegeven. Zijn deze echter altijd de oorspronkelijke? De musici mogen dat uitmaken; ik herinner slechs aan het voorbeeld van het »Wilhelmus", dat vroeger op eene andere wijze gezongen werd dan thans.

Tot dusver spraken wij steeds van een bepaalden *stand* van dichters. Maar ook buiten dien stand bevonden er zich velen, die behoefte gevoelden hun hart lucht te geven in een lied. Ook het eigenlijke volk (in ruimeren zin) treedt dikwijls als dichter op: ruiters en landsknechten, monniken, clerken, jonggezellen en jonge meisjes treffen wij onder de dichters dier liederen aan. En dat dezen niet slechts uit een bepaald deel van ons land kwamen, leeren ons de plaatsnamen, welke in de liederen voorkomen. Eene volledige lijst daarvan geef ik niet, maar een groot aantal namen kunnen er toch een denkbeeld van geven, binnen welke grenzen er al zoo gedicht werd en hoe ver ongeveer de gezichtskring der liederdichters zich uitstrekte.

A. L. n°. 4 *Blanckeberghe*, wel duyster koye; n°. 12 Adieu *Antwerpen;* n°. 13 Adieu *Bruyswyck;* n°. 16 dat huys van *Repremonde;* n°. 17 Wi zyn van *Dixmuyden;* n°. 23 Van vrou van *Lutsenborch;* n°. 25 Oorlof, schoon lief van *Aerdenborch;* n°. 29 *Tausboorch* binnen der stede; n°. 31 Te *Covelens* op den Ryn; n°. 39 Van *Dermonde* is hi geboren; n°. 44 Gaet *Vlaender* geheel int ronde; n°. 48 Dat ick nu *Brugghe* moet laten; (id.) Een *Mechelaer* hevet gescreven; n°. 51 So gae ick te *Walem* drincken; n°. 59 Hi leyt te *Delder* ghevanghen; n°. 60 Het was een ruyter uyt *Brabant*/ ut *Nederlant* is hi ghecomen; n°. 67 Hi schootse

1) Vgl. »La Musique aux Pays-Bas.... V, 7, 8, 9.
2) Zie Willems' O. V. L. n°. 128.

al in die *Dyle;* (id.) Hi drinct veel liever den rynschen wyn/ Dan twater uter *Schelde;* n°. 75 Te *Campen* al inden wyn; n°. 76 *Delft* minyoot; n°. 84 Dan twater uter *Donnen;* n°. 86 *Tamsterdam* al inden wyn; n°. 92 Vant *Vriesken;* (id.) een clerck van *Leuven;* n°. 109 geboren ut *Nederlant; Cleve*, *Hoorne* ende *Batenborch;* n°. 113 Van mynheer van *Malleghem;* n°. 115 Te *Cuelen* al op den Ryn; n°. 119 Ic soude u leyden al voor *Terwaen;* (id.) een ruyterken ut *Westlant;* n°. 149 *Tandernaken* op den Ryn; n°. 152 Te *Gherbeken* binnen; n°. 162 Te *Wittenberch;* n°. 168 Vanden Storm van *Munster;* n°. 207 Te *Haerlem* in *Hollant;* n°. 211 Wat seght ghi pochers van *Cleven*, van *Gelder*, van *Gulick* mee?

Uit andere liederen voeg ik er nog bij:

Drie ghesellekens van *Roosendael;* De meisjes van *Kieldrecht;* Te *Gent* daer staeter; Van Joncker Willem uyt *Vlaenderlandt;* Sy reden al achter *Wassenaer;* Als zy der tot *'s Gravenhage* binnen kwamen; Te *Utrecht* voor die poorte; Hy voerdese te *Brussel* enz.

Ook indien ik hier eene vollediger lijst van plaats — en eigennamen hadde medegedeeld, zou gebleken zijn, wat hieruit blijkt, dat nl. het tooneel onzer liederen in de 14e, 15e en eerste helft der 16e eeuw hoofdzakelijk beslaat: het tegenwoordige Nederland en België (voornl. het Noorden) en Duitschland tot aan den Rijn. Verschillende streken dier landen worden genoemd, maar het Zuiden heeft toch het leeuwendeel; had ik ook de 16e eeuwsche geuzen- en martelaarsliederen willen aanhalen, dan zou bovenstaande opgave zeker meer dan verdubbeld zijn geworden en het zwaartepunt zich van het Zuiden naar het Noorden verplaatst hebben.

Wat nu voor het tooneel der liederen waar is, geldt ook voor de plaats van herkomst der dichters, juist omdat wij hier voornamelijk met middeleeuwsche volksliederen te doen hebben [1]).

---

1) Want deze methode zou natuurlijk niet toegepast kunnen worden in poëzie van lateren tijd, toen de gezichtskring zich zoozeer had uitgebreid en over het algemeen niet in kunstpoëzie.

Men moet hierbij echter in aanmerking nemen, dat sommigen onder hen, met name de ruiters en landsknechten van het eene eind van het land naar het andere zwierven.

Vele dichters, bewerkers of zangers noemen zich aan het slot der door hen vervaardigde of gezongene liederen en kenschetsen dikwijls zich zelf of de omstandigheden, waaronder zij dichtten met een kort woord. Die slotstrofen zijn dan ook een voornaam hulpmiddel om de dichters te leeren kennen [1]). Zoo lezen wij b.v. aan het slot van n°. 12 (A. L.):

Die dit liedeken heeft ghedicht
Hi hevet wel ghesonghen
Ter eeren van syn soete lief;
God sceyn der niders tonghen!

en elders:

Die ons dit liedeken heeft ghemaect,
Hi hevet seer wel ghesonghen;
Dat heeft ghedaen een regulier moninck,
Ut der cappen is hi ontspronghen.

Het vroeger behandelde danslied, dat waarschijnlijk op eene feestelijke bijeenkomst na een ommegang gezongen werd, hebben wij aan de hand van een jong meisje te danken, zooals blijkt uit de laatste strofe:

Och, die dit liedeken eerstwerf sanck
Ey, God danck!
Het was een ghilde, si loopt int wilde,
Twaer veel beter, dat si haer anders hilde,
Mer die joncheyt moet hebben haren ganck,
Ey, God danck!

(A. L. n°. 17.)

In een ander lied klaagt een verleid meisje: (A. L. n°. 89)

Mer die dit liedeken dichte,
Dat was een meysken fyn,

1) Men vindt ze b.v. A L. n°. 12, 17, 22, 28, 29, 31, 38, 39, 52, 53, 57, 60, 61, 66, 68, 70, 75, 77, 79, 80, 81, 84, 86, 89, 91, 92, 95, 97, 101, 115, 119, 121, 124, 129, 133, 138, 139, 145, 156, 162, 165, 166, 168, 178, 181, 182, 186, 197, 199, 203, 207, 209, 211, 213, 217, 221.

Si hadde die muts van neghen maenden,
Si en constese niet voorby.

Overigens is het auteurschap van dit lied niet geheel duidelijk.

De romance »van Brandenborch" was waarschijnlijk in *dezen* vorm afkomstig van een »sluymer" (doorbrenger) zoo als wij uit de laatste strofe opmaken.

Mer die dit liedeken eerstwerf sanck,
Een vry sluyer was hi ghenaemt,
Hi hevet so wel ghesonghen,
Vander liefster is hi ghedronghen.

(A. L. n°. 81.)

Maar de bewerker behoeft hij daarom niet geweest te zijn. Verder vernemen wij van de dichters, dat zij zich »ruyters fijn" of »vrome landsknechten" noemen, dat zij hunne meisjes nog kort geleden gekust hebben, dat zij platzak zijn, dat zij liever Rijnwijn drinken dan water uit de Schelde, dat zij te Kampen (Amsterdam, Antwerpen) bij den beker zitten enz.

Dat juist ruiters en landsknechten in zoo grooten getale als dichters en zangers der liederen voorkomen, is te begrijpen. Reeds vroeger vernamen wij het een en ander over hun zwervend leven en de lotswisselingen, waaraan zij waren blootgesteld. Welnu! juist dat leven met zijne snelle wisseling en groote verscheidenheid van indrukken deed telkens de behoefte ontstaan om zich te uiten. En welke dichtsoort was dan beter geschikt om al die afwisselende stemmingen, dat vluchtige genot, die kortstondige smart weer te geven dan juist het lied? Overal waar zij zich als dichters noemen, zijn zij het daarom echter nog niet. Ik noem maar een enkel voorbeeld, waarbij ik zonder moeite andere zou kunnen voegen. A. L. n°. 22 is blijkbaar eene vertaling (of omwerking) van een Duitsch lied [1]), vermeerderd met andere, stereotype strofen, welke wij in een vorig hoofdstuk leerden kennen. Toch eindigt het met deze strofe:

Dye dit liet heeft *ghedicht*,
Dat was een ruyter fyn;

1) Uhl. n°. 255 en n°. 256 A.

Hi hevet wel gesongen
Al om die liefste syn.

Wanneer iemand niet meer doet, dan een lied ergens voor de eerste maal bekend maken, geeft hij dat soms te kennen door in de slotstrofe te zeggen: »Die dit liedeken eerstwerf sanck." Maar niet altijd kan men daarop afgaan, omdat deze uitdrukking ook voorkomt, waar toch zeker de dichter bedoeld wordt. Ik kom straks echter op de beteekenis dezer uitdrukkingen: dichten, zingen, maken enz. terug.

Dat ook jonggezellen en jonge meisjes onder de dichters en en zangers dezer liederen voorkomen, zagen wij reeds uit een paar voorbeelden. Zoo vertelt een Mechelaar ons aan het eind van zijn lied, dat hij »geen geld in sinen buydel hout;" »een huebsce knecht" deelt ons mede, dat hij zijn lied »ter eeren van schoone vrouwen" gedicht heeft. Aan het slot der romance »vant Vriesken" noemt zich »een clerck van Leuven" als dengene, die »dit liedeken eerstwerf sanc" en hij voegt er bij, dat hij moet rondzwerven om der wille van schoone vrouwen. Een ander dichter maakt zich bekend als »een gheselleken jonc ende fyn" en klaagt over de kwellingen der liefde en over de »nyders" in zijne omgeving. Elders verhaalt een jonkman ons, dat hij het voorafgaande liedje op een liefdesavontuur heeft gedicht en het aan zijn liefje heeft voorgezongen, terwijl zij samen in de taveerne zaten.

Een enkelen keer kunnen wij gissen, wie een lied gedicht kan hebben, ook al ontbreekt elke zinspeling of vermelding in de slotstrofe. Ik heb hier het oog op het bekende lied »Ic stont op hoghe berghen," dat wij vroeger breedvoerig bespraken. Gelijk in verreweg de meeste romancen, noemt de dichter of bewerker zich ook hier niet; in alle teksten nu van dit lied vinden wij met kleine varianten deze strofe:

Hi sprac: wel schone joncfrouwe!
Als ghi int clooster gaet,
Hoe garen soudic weten,
Hoe u 't nonnencleet al staet!

Blijkbaar is dit eene spotternij van den ruiter, waardoor hij wil toonen hoe weinig het hem ter harte gaat, dat zijn liefje hare dagen in een klooster wil gaan eindigen. Ook uit het Duitsche lied is dat op te maken [1]). In bijna alle teksten van het lied volgt dan ook geen antwoord op het kwetsende gezegde, maar het verhaal gaat verder:

Maer doen si in dat clooster quam
enz.

Naar alle waarschijnlijkheid wil de dichter in den eigenaardigen trant der volkspoëzie aanduiden, dat het meisje zich zwijgend verwijdert en m. i. is dit de oorspronkelijke voorstelling geweest. Nu lezen wij echter alleen in den tekst uit de Souterliedekens (dien ik overigens voor den oudste houd) als antwoord van het meisje de volgende strofe:

Dat sal ic u wel berechten,
Hoe nonnen haer cleederkens staen:
Al lachende syn sy ghemaket,
Al screyende aenghedaen.

Ik acht het zeer onwaarschijnlijk, dat deze strofe tot het oorspronkelijke lied hebbe behoord, ook omdat de woorden al zeer weinig passen in den mond van het meisje, dat waarlijk geene reden had die kleederen »al lachende" te maken. Het komt mij voor, dat deze regels de verzuchting van eene non bevatten, die de wereld nog niet geheel had verzaakt en bij het lezen of hooren van het lied zich niet kon weerhouden er dit antwoord van haar zelve in te voegen. Slechts van een paar liederdichters en zangers is ons iets naders bekend. Door een gelukkig toeval kennen wij den naam en eenige levensomstandigen van haar, die een

1) Daar leest men (Böhme n°. 37.)
Willst du jetzt in ein Kloster gehn,
Willst Gottes Dienerin sein,
So geh in Gottes Namen,
Deins Gleichen giebts noch mehr.

onzer schoonste romancen: »Het daghet in den Oosten" placht te zingen. Heur naam was reeds lang bekend. In eene toelichting op het lied in WILLEMS' verzameling leest men: »Dit lied was reeds bekend in de eerste helft der XIVe eeuw, toen de heilige Geertruid, beggyn van Delft en geboren te Voorburg in Holland hetzelve gewoon was dagelyks te zingen »referendo carmen ad dilectum suum Jesum Christum," weshalve zij daerdoor den naem verkreeg van Geertruid van Oosten. Dit beggyntje was eene Nederduitsche dichteresse [1])". Deze mededeeling is ontleend aan de Acta Sanctorum, waar vele bijzonderheden aangaande deze »sante Gheertruut" zijn bijeengebracht [2]). Het is, dunkt mij, niet geheel van belang ontbloot iets meer omtrent hare persoonlijkheid mede te deelen.

In hare jeugd had zij moeten ondervinden, hoe ongestadig wereldsche liefde is. Want zij was verloofd geweest aan een jonkman, die zich later van haar afkeerde en het oog sloeg op eene andere. Wel maande Geertruid dit meisje aan haar den verloofde niet te ontnemen, maar deze bekommerde zich daar weinig om en huwde den jonkman [1]). Was misschien sympathie voor het jonge meisje uit de romance de oorzaak, dat zij dit lied zoo gaarne zong? De omstandigheden waren niet geheel gelijk, maar beiden werden zij toch van hunnen minnaar beroofd, beiden bleven even treurig achter en beiden zochten heul voor hunne smart, de eene in een klooster, de andere in een Bagijnhof. Mij komt het ten minste niet onwaarschijnlijk voor, dat zij door het zingen van

---

1) Zie: WILLEMS, Oude Vlaemsche Liederen bl. 113.

2) Ald. I p. 348 vlgg. Eerst later trok het mijne aandacht, dat achter Alberdingk Thym's novelle „Geertruide van Oosten" (Verspreide Verhalen in Proza I, 25—51) een uitvoerig „leven van de H. Gertrudis van Oosten, Maghet" van Herbert Rosweyde „den grondlegger der Bollandisten" is opgenomen. Vooral haar leven in het Bagijnhof wordt daar omstandig beschreven. Ik voeg bij mijne uittreksels uit de A. S. alleen dit: dat Geertruide volgens Rosweyde uit nederige ouders „die lautwinninghe deden" geboren was en dat zij te Delft in eene herberg diende.

3) T. a. p. „Sed experiebatur prius esse fallacem amorem mundi, sufferendo suspectum terreni sponsi. Nam desponsata fuerat cuidam adolescenti, qui tamen eam despexit et alteram ducere voluit; quam cum Gheertrudis monnisset ne sponsum sibi praeriperet, illa de monitione nihil curavit, sed Gheertrudim contemnens, viro praedicto nupsit."

dat lied soms lucht zal hebben gegeven aan droevige mijmerijen over haar verloren geluk. Later kan zij tot eene andere beschouwing zijn gekomen en den blik hebben afgewend van alles, wat haar aan de wereld herinnerde. Daarom paste zij het lied (zoo stel ik het mij voor) toe op Jezus, den hemelschen bruidegom, die haar het verlies van den aardschen zou vergoeden. Met andere woorden: zij zal eene geestelijke omwerking van het lied hebben gemaakt, zooals dat met tal van wereldsche liederen gebeurd is. Deze omwerking schijnt niet voor ons bewaard te zijn gebleven; in het Duitsch bestond er echter reeds eene in het eerste gedeelte der 15e eeuw [1]).

Op deze wijze verklaar ik de in de A. S. voorkomende woorden: »(sed cantando ferebatur spiritu), referendo carmen ad dilectum suum Jesum Christum." Ik bemerkte later bij Rosweyde, dat deze mededeeling waarschijnlijk teruggevonden wordt in de Nederlandsche woorden: »ende stierde hetselve (het lied nl.) altydt tot haren beminden Jesum Christum." Ook daaruit echter kan ik niets anders opmaken, dan dat Geertruid de romance liet *doelen* op Jezus. Den hemelschen bruidegom stelde zij in de plaats van den minnaar uit het lied; zeker deed zij dit echter niet alleen in den geest, maar ook metterdaad. Dat zij het wereldsche lied onveranderd gelaten en in dien vorm gezongen zou hebben, terwijl zij daarbij toch aan Jezus dacht, komt mij hoogst onwaarschijnlijk voor. Immers zoovele andere vrome mannen en vrouwen uit dezen en lateren tijd verkeerden in Geertruide's toestand; ook hen kwamen steeds de wereldsche liederen voor den geest, die zij vroeger zoo dikwijls hadden gezongen. Die liederen wekten nu echter hunnen afkeer, zij wilden er dus een hoogeren zin in leggen en werkten ze om tot geestelijke liederen, gelijk met tal van voorbeelden kan bewezen worden. Deze reeds op zich zelf natuurlijke verklaring is te aannemelijker ten opzichte van iemand, die bovendien ook zelf dichttalent bezat.

1) Vgl. Altd. Liederb. bl. 71.

Dikwijls zong zij het lied met twee jonge meisjes Lielta en Dieuwera genaamd, die haar vaak bezochten en zij zongen het dan overal, op de bruggen en elders in de stad. Deze twee meisjes keerden zich later evenals Geertruid van de wereldsche ijdelheid af en Dieuwertje woonde in het Bagijnhof met Geertruid samen [1]).

Dat WILLEMS haar »eene nederduitsche dichteres" noemt, steunt waarschijnlijk op de mededeeling in de Acta Sanctorum, dat Geertruid een eenvoudig, vroom lied gedicht heeft, dat denzelfden metrischen vorm had als »het daghet" en te Leuven werd uitgegeven; ook dat lied moet zij dikwijls gezongen hebben [2]).

Overigens wordt zij ons geschilderd als eene vrome, minnelijke maagd, vroolijk van gelaat, nederig van hart, loffelijk in den omgang en die daardoor elk voor zich wist in te nemen [3]).

Van deze dichteres keeren wij ons tot den liederdichter, wiens naam reeds een enkele maal genoemd werd: JAN VAN HULST. In de Inleiding op de »Oudvlaemsche Liederen en Gedichten der XIV[e] en XV[e] eeuw" wordt het een en ander aangaande hem medegedeeld, waarvan ik hier het voornaamste laat volgen:

JAN VAN HULST was waarschijnlijk van edele afkomst en stond in vrij nauwe betrekking (misschien in die van pedagoog) tot Jan van Gruuthuse, een lid van het machtige Brugsche geslacht van dien naam. In zijne jeugd was hij wereldschgezind, maar later bekeerde hij zich; 't schijnt, dat hij zich toen in den priesterlijken stand liet opnemen en hermiet werd. Hij is waarschijnlijk de dichter van het veertigtal zuiver Vlaamsche liederen, welke in den bovengenoemden bundel voorkomen; op bl. 39 daarvan noemt hij zijn naam in de beginletters der laatste regels

---

1) t. a. p. »Eodem tempore duae ancillae, quarum una dicebatur Lielt, altera Dieuwer, frequenter veniebant ad praefatam Gheertrudim de Oosten et frequentabant hoc canticum cum eadem in pontibus civitatis vel aliis opportunis locis, bene canendo praedictum carmen. Sed et istae ancillulae postea sicut et Gheertrudis a vana saeculi conversatione ad Dominum sunt conversae et Dieuwerdis Gheertrudi cohabitabat in Beghinagio".

2) t. a. p. »Aliud Lovanii excusum est itidem dimetrum vernaculum carmen, simplex ac pium, quod illa composuisse ac saepius cecinisse memoratur".

3) T. a. p. »ut pia virgo, mente benigna, hilaris facie, humilis corde, cunctis placeret laudabili sua conversatione".

van een gedicht. De dartele minneliederen, welke onder zijne gedichten voorkomen, zijn dan zeker het werk zijner vroolijke jeugd geweest.

Nog eene klasse van dichters hebben wij niet genoemd: de Rederijkers.

En toch zijn verscheidene onzer oude liederen zeker door hen vervaardigd. Zooals men weet, kwamen de kamers van Rethorica reeds in den aanvang der 15e eeuw in Zuidnederland voor en iets later ook in het Noorden; omstreeks het midden dier eeuw waren verschillende kamers reeds tot bloei gekomen. Onder de dichtsoorten, die de Rederijkers beoefenden, nam het lied geene onbelangrijke plaats in: op de landjuweelen maakte het een der onderdeelen van den wedstrijd uit en evenals voor de »Spelen van sinne" en de »factiën" werd het onderwerp er van in de »Chaerte" opgegeven; de »factiën" werden gewoonlijk besloten met een lied en op Nieuwjaarsdag werd, ouder gewoonte, door den factor van elke kamer een lied gedicht. De liederen werden op de Landjuweelen altijd gezongen, soms onder begeleiding van muziek.

Wil men zich eene voorstelling vormen van de wereldlijke liederen der Rederijkers (ik heb dus niet het oog op de politieke noch op de geestelijke liederen) dan kan men, dunkt mij, die van hunnen wetgever Matthys de Casteleyn († 1550) als voorbeeld nemen [1]). Wie zijne liederen doorleest, zal spoedig herinnerd worden aan eene zekere klasse van liederen uit het Antwerpsche Liederboek, welke wij vroeger besproken hebben. Het zijn de »renaissance-minneliederen" als ik ze zoo noemen mag, welke grootendeels gedurende de eerste helft der 16e eeuw gedicht werden. Al de bijzondere kenmerken, welke ik vroeger in die liederen aanwees: de mythologische opsmuk, het pronken met geleerde aanhalingen, beelden als: »de pyl", »de strael" of »het prisoen der minne", de opdracht aan de »princesse", de sterke verfransching der taal enz. — al deze zaken worden in de

1) „Diversche Liedekens ghecomponeert by wylent Heer Mathys deCasteleyn, Priester ende excellent Poët. Tot Rotterdam, by Jan van Waesberghe / de Jonghe. Anno 1616".

Casteleyn's liederen teruggevonden. Werkelijk is dan ook één van die liederen in het Antwerpsche Liederboek door de Casteleyn gedicht [1]). Ik geloof dus dat vele dier minneliederen door Rederijkers zijn vervaardigd, al staan ze dikwijls vrij wat hooger dan die van hunnen voorganger op het gebied der poëzie.

De Rederijkers waren echter niet zóózeer verzonken in het klassicisme, dat zij geene oogen of ooren hadden voor iets anders. Reeds hunne levendige belangstelling in de staatkundige gebeurtenissen van den dag zou genoeg zijn om die uitspraak te staven; maar ook andere feiten toonen dat aan. Zoo werd b.v. de door WILLEMS gevonden tekst van het Hildebrandslied afgeschreven door Bartholomeus Boeckx, prins van de Rederijkkamer der Ongeleerden te Lier, die naar allen schijn tusschen de jaren 1570—1620 heeft geleefd [2]). Hier is dus een Rederijker die belang stelde in een stuk Oudgermaansche poëzie. Merkwaardig is ook de voorstelling, die Coster ons geeft van de Rederijkers als liederdichters in zijne klucht »van Teeuwis den Boer" [3]). Als Jan Soetelaar hoort, hoe de Jonkvrouw van Grevelinckhuysen door den boer bedrogen is, zegt hij in zich zelf:

O bloedt, dit is te schoon, zou ick dit zwyghen, neen neen, lueren!
Soo haer te laten mompen van een boer, van een Dycker:
Siet, daer gae ickje tyen terstont nae een Rederycker,
Diemeder een Lietgien of maect voor een paer blancken;
Hier woonter een, as ic die een dubbeltgen geef, sal hy me bedancken,
Tis sulcken Gheest, hy seltme aerdigh dichten,
Tis een van de principaelste, die de Haegsche Camer stichten,
'k Selder aencloppen en vertrecken hem dit stick.

Hij gaat dan binnen, deelt den rederijker de geschiedenis mede en deze maakt er dadelijk een liedje op, waarmede Jan Soetelaer eenigen tijd later te voorschijn komt.

---

1) A. L. n°. 49 en n°. 22 der „Diversche Liedekens".

2) Vgl. Belgisch Museum VIII, 462.

3) Vgl. Dr. Samuel Coster's Werken door Dr. R. A. Kollewyn bl. 66—70. Deze klucht werd wel is waar eerst in 1612 voor de eerste maal gespeeld, maar de toestanden zullen in korten tijd niet zoo sterk zijn veranderd, dat men de hierboven gegeven schildering ook niet op de laatste helft der 16e eeuw zou mogen toepassen.

Dat het bekende lied »een boerman had een dommen zin" werkelijk op deze wijze ontstaan zij, geloof ik geenszins, maar dat doet nu minder ter zake. Voor ons is dit belangrijk: Coster stelt de handelwijze van Jan Soetelaer als iets zóó gewoons voor, dat men mag aannemen, dat ze zeer gebruikelijk was. Ook in het midden der 17e eeuw treffen wij daarvan een voorbeeld aan. In het belangrijke stuk van den heer UNGER over den tot nog toe vrij wel onbekenden dichter TENGNAGEL lezen wij het volgende: »Frick wil naar Mr. Jan de Poëet gaan om een Bruylofsgedicht te bestellen."

Wie sou 't aers in de hiele Stadt beter maecken?
Hy doet het immers veur elk ien schier alledag, en mit ien trou-
[heyligjen veur an, om kleyn geld:
Ja somtyts wel om niet, die hem maer ſen lutjen an 't oor leyt en lelt.
Want hy het selfs sulcken beseten sin in rymen en rederyken,
Dat hy ien aer voort helpt enz.[1])

Sommige Rederijkers dier dagen vervulden dus m. i. de plaats van de tegenwoordige verzen- en liederenmakers, wier namen men elken dag in een of ander dagblad aangekondigd kan vinden en bij wie men voor geld alle dichtwerk bestellen kan, dat men noodig heeft. Het zijn de dichters, die »steeds voortgaan met het maken van Gedichten, Feestliederen, Requesten, enz. Goed, goedkoop, spoedig." of die ten minste op een dergelijke wijze de aandacht op zich zoeken te vestigen. Dat deze dichters ook in de eerste helft der 18e eeuw bestonden, verhaalt van Effen ons[2]). Sprekende over dichters »by wien voor een gezetten prys, als een koekje by den Bakker, allerlei soort van gedigten te bekomen zyn" zegt hij o. a.: »'t Is waar de doorlugtige en onsterfelyke Jan van Gyzen had er de klad haast in gebragt, vermids hy voor vyftig digtregels van het grootste zoort zig met een Ryxdaaldertje vergenoegde, 't welk, dewyl zyn vlugge geest in

---

1) Zie: Oud-Holland. Nieuwe Bijdragen enz. 1e Jaarg. 3e Afl. bl. 211. Ook bl. 200.
2) In het 97e Vertoog van den Holl. Spectator (29 Sept. 1732).

staat was, om een diergelyk stuk in een paar uren, *stans pede in uno*, af te maken, al een zoete winst zou geweest zyn, indien hy er slegts dagwerk van hadde gehad". Iets verder zegt hij met het oog op »diegenen, die hunnen Digtgeest tot het maken van Straatliedjes vernederen en zig vergenoegen met de laagste plaats van den Parnassus hun aangewezen": »My is voor de waarheid verhaalt, dat eenigen van die vernuftige Heeren Liedjesgrossiers aanzienlyke schatten hebben weten over te garen met dubbelden winst van die stigtelyke gezangen te trekken, die na ééns ieder in 't byzonder gedient te hebben voor de tweede maal in blauwe boekjes en zomtyds wel formeele banden onder den tytel van Minnewitten, Nagtegaals, Oostindische Bloemtuinen etc. voor den dag komen. . . . ."

En elders (in hetzelfde stuk bl. 426) deelt hij mede, dat sommige boekdrukkers ook zelf als dichters optreden en dat dit natuurlijk niet in den smaak valt van degenen, die het rijmen als hunne kostwinning beschouwen [1]).

Waarschijnlijk hebben de Rederijkers soms zelf de wijze bij hunne liederen gemaakt [2]). Niet altijd echter deden zij zulks; dikwijls stelden zij hunne liederen op reeds bestaande wijzen, zooals reeds lang de gewoonte was geweest, en wijzigden deze dan, waar zij het noodig achtten. Men noemde dat »op voys stellen" of kortweg »stellen"; verschillende rederijkers o. a. ook de Casteleyn hielpen zich op die wijze.

Deze uitdrukking »stellen" komt echter soms voor in de beteekenis van »dichten". Ik maak dat op uit de eindstrofe van A. L. n⁰. 101, waar wij lezen:

---

1) Men leze ook nog in het 114e vertoog eene aardige beschrijving van de wijs, waarop zulk een „kwartpoect zijn verzen maakt", gelijk Braga zegt.

Hier te Amsterdam bestaan nog verschillende dichters van dien aard. Zij werken voor ieder, die betalen wil, en ook dikwijls voor ondernemers van bruiloften. Een dezer laatsten vertelde mij, dat hij „er had", die een stuiver voor elken regel ontvingen, maar ook anderen, wien hij *wel een kwartje* betalen moest. Dat was dan ook „prima qualiteit".

2) Van der Straeten zegt (t. a. p. V, 56) van de Rederijkers sprekende: „La plupart des poètes étaient musiciens, comme les anciens trouvères".

Die dit liedeken *dichte*
Oft eerstwerf heeft *ghestelt.*

Blijkbaar hebben beide woorden daar dezelfde beteekenis. Elders lezen wij in de eindstrofe van eenige liederen alleen »stellen", b.v. »Die dit liet heeft ghestelt". Spreekt hier de componist en niet de dichter? Ik zou het niet denken, maar geloof eer, dat in zulke gevallen componist en dichter één waren. Het is echter waar, dat deze uitdrukking zelden voorkomt (men vergel. nog A. L. n°. 52, 53, 121).

De gebruikelijke uitdrukking is: »een liet dichten" (A. L. n°. 38, 43, 80, 95, 119, 139, 145, 178, 182, 199, 207, 216, 217.); »een liet maken" komt daarentegen slechts een enkelen keer voor. (b.v. A. L. n°. 39, 57, 91, 141.)

Dat *dichter* en *zanger* dikwijls één zijn, kan men overal in het Antwerpsche Liederboek zien; ik noem slechts eenige bewijsplaatsen (n°. 38, 43, 119, 129, 156, 199) maar daar zijn er veel meer. Dikwijls wordt ook van »zingen" gesproken, terwijl men toch blijkbaar het oog heeft op den »dichter"; zoo b.v. in A. L. n°. 3 (str. 1), n°. 14, 17, 28, 48, 60, 66, 70, 79, 97, 124, 133, 138, 150, 209.

Deze uitdrukkingen, vooral »zingen" en »dichten en zingen" worden ook niet zelden dáár gebruikt, waar zekerheid of groote waarschijnlijkheid bestaat, dat men een vertaald lied voor zich heeft; zoo b.v. in A. L. n°. 22, 29, 31, 61, 68, 75, 77, 81, 84, 160, 162, 166, 221.

De slotsom van deze onderzoekingen is dus deze: »Dichten" was de gebruikelijke uitdrukking voor het vervaardigen van een lied. Daarnevens komen ook de uitdrukkingen: »maken", »stellen" of (»eerstwerf) singen" voor. Dat men deze termen scherp van elkander onderscheiden hield, geloof ik niet. Ook vertalers en bewerkers bedienden zich er van.

Hiermede besluit ik het onderzoek naar de dichters en zangers onzer oude liederen. Dikwijls moest ik gissen, dikwijls kon ik mijne voorstelling eener zaak slechts waarschijnlijk maken en maar zelden kon ik bewijzen. Bij een onderwerp als dit moge

men echter zijne eischen niet te hoog stellen. Het wezen der volksliederen is zoo vluchtig, en hunne dichters en zangers hebben zoo weinig sporen nagelaten (»footprints on the sands of time"), dat men zich m. i. met het waarschijnlijke dient tevreden te stellen. Vergelijkingen, zoools ik die een paar malen kon laten zien, zullen altijd een uitnemend hulpmiddel blijven om kennis te verkrijgen van het talent dier volksdichters en de wijze, waarop zij werkten. En wil men zich eene duidelijker voorstelling vormen van het wezen en de uiterlijke omstandigheden dier dichters, dan zal men zich moeten wenden tot hunne nakomelingen [1]). Want hun ras sterft niet uit en zal, geloof ik, niet uitsterven, ook al zijn alle kermissen hier te lande afgeschaft. Den vorigen zomer ontmoette ik nog te Antwerpen een type van den volkszanger. De stoomboot bracht mij op een heerlijken zomeravond van het Vlaamsche hoofd naar de stad terug. Plotseling hoorde ik achter mij de tonen der gitaar en mij omwendende zag ik een schamel gekleed muzikant te midden der opvarenden staan. Hij zag er oud en vervallen uit en herinnerde mij levendig aan Walter Scott's »last Minstrel" wiens

. . . . withered cheek and tresses grey
Seemed to have known a better day.

Hij zong eenige liedjes en deed zijn best om grappig te zijn, maar het ging niet van harte. Toch zamelde hij genoeg in om zijn overtocht te betalen en nog iets over te houden. Aan wal gekomen vernam ik van hem, dat hij in Antwerpen te huis hoorde, maar dikwijls uitstapjes deed op het platte land; 's winters was hij tooneelspeler en had dan nog een paar andere ambachten.

Ik deel hier slechts een enkel geval mede. Indien wij echter

---

1) Ik heb hier dus het oog op de eigenlijke volkszangers en volksdichters, *niet* op het volk (in ruimeren zin), dat ook wel als dichter optrad, noch op de rederijkers.

in het bezit waren eener schets van de levensomstandigheden en het karakter der 19e eeuwsche volkszangers, dan zou het, geloof ik, vrij wat gemakkelijker vallen om »mutatis mutandis" ons eene voorstelling te vormen van hunne middeleeuwsche voorgangers.

Maar wie geeft ons die schets?

VIII. LIEDERBOEKEN.

In dit hoofdstuk zal ik de bronnen bespreken, waaruit reeds zoo dikwijls geput werd, de liederboeken. Ik zal mij daarbij echter niet stellen op het standpunt van den bibliograaf, maar liefst zulke zaken mededeelen, welke men in eene toekomstige bibliografie der liederboeken waarschijnlijk niet zal vinden. Tevens zullen in dit hoofdstuk sommige onderwerpen besproken worden, welke ik in vorige hoofdstukken slechts even kon aanroeren; zoo zal het, hoop ik bijdragen tot beter verstand der oude liederen in het algemeen [1]).

De oudste liederboeken zijn natuurlijk geschreven. Zij bevatten stukken, welke door den dichter of de dichteres eigenhandig werden opgeschreven of het zijn liederverzamelingen, welke iemand voor eigen genoegen had aangelegd, door liederen van dezen en genen af te schrijven. Zoo bestaat er een handschrift met liederen van zuster Hadewych [2]) en bezat HOFFMAN VON FALLERSLEBEN twee handschriften met geestelijke liederen, welke hij grootendeels in het Xe Deel der Horae Belgicae afdrukte. Zeker hebben ook de sprekers hunne verzamelingen gehad, waaruit zij bij hunne

1) Eene nauwkeurige, kritisch bewerkte bibliografie der liederboeken behoort sinds lang onder de „pia vota" en deze is in de eerste plaats noodig, wil men een eenigszins volledig overzicht der liederboeken geven. Wel heeft de bekwame onder-bibliothecaris te Gent (de heer Arnold) zulk een werk onder handen en is het naar zijne mededeeling bijna voltooid, maar ik heb er toch geen gebruik van kunnen maken.

2) Zie MONE, Ueb. bl. 195.

voordrachten eene keuze konden doen. Mogelijk bevonden zich onder die sproken, notabelen en exempelen ook wel eens eenige liederen; men zou dat ten minste opmaken uit de twee H.s.s., die waarschijnlijk aan sprekers hebben toebehoord en waarover ik vroeger sprak [1]). Dat ook de volksdichters en volkszangers liederverzamelingen hebben gehad is voor de 15e eeuw zeker onwaarschijnlijk; ik vermoed dat zij het grootste deel van hun répertoire van buiten zullen hebben gekend, al is het natuurlijk niet onmogelijk, dat sommigen onder hen kleine geschreven liederverzamelingen gehad hebben. Ik kan in dezen echter niets beslissends zeggen [2]).

Dat men gedichten, ook liederen, voor eigen genoegen afschreef, komt reeds in de 15e eeuw voor. Van het eerste vinden wij een merkwaardig voorbeeld in de werken van den bekenden rederijker Anthonis de Roovere [3]). In de voorrede daarvan deelt de uitgever ons mede, dat hij de stukken verzameld heeft »so in paertie ut zyn eygene (de R.'s) oude hantscriften ghecopieert/ als ooc ut sekere *hantboeck* wylent ghescreven by eenen notabelen Poorter der voorsz. stede van Brugghe/ dye metten selven Roovere seer familiaer was/ ende dickwils frequenterende/ bydyen vele van zyne wercken om utscryven van hem gheleent creech." Die vriend en bewonderaar van den »Vlaemsch Doctoor ende geestich Poëte" hield dus blijkbaar een boek aan, waarin hij gedichten afschreef, welke hem bevielen. Op het afschrijven van liederen hebben verder eenige merkwaardige regels betrekking, welke ik hier zal mededeelen.

---

1) In den aanvang van het hoofdstuk over de Minneliederen.

2) Daarvoor toch zou men op de hoogte moeten zijn van de schrijfkunst in de 15e eeuw en moeten weten hoe het in dezen met de volksdichters en zangers gesteld was; dat de meesten niet konden lezen en schrijven, zal elk wel aannemen. In Duitschland schijnt dit anders te zijn geweest: In de Inleiding op W. v. d. Vogelweide's Gedichten (XXVI) zegt Pfeiffer: „Bekanntlich sind unsere grossen Liederhandschriften, die Heidelberger, Weingartner und Pariser oder die sogenannte Manessische aus kleinern Sammlungen oder auch aus *Liederbüchern, welche fahrende Sänger sich zu eigenem Gebrauche angelegt* hervorgegangen."

3) Zie: Rethoricale Wercken van Anthonis de Roovere, Brugghelinck, Vlaemsch Doctoor ende gheestich Poëte (1482). Thantw., Jan van Ghelen. 1562.

In een allegorisch gedicht, dat ik reeds meer dan eens besprak, vinden wij een geheel gezelschap bezig met het overpeinzen en verklaren van een onbegrijpelijk lied. Men komt ten laatste overeen, dat elk er een afschrift van zal nemen om zich dan af te zonderen en in de eenzaamheid gemakkelijker de verklaring te vinden. Heer Melancolie heeft het lied in handen en nu lezen wij:

Melancolie soude elcken geven
Coppie van datter was ghescreven,
Doe so screef daer elc copie [1]).

Men zal hierbij echter in aanmerking moeten nemen, dat de vermoedelijke schrijver van dit gedicht Jan van Hulst zelf van adel en gewoon was onder de hoogere standen te verkeeren; ook is het gezelschap, waarin het bovenstaande voorvalt, blijkbaar van adel of ten minste van hoogen stand. Algemeen behoeft dit gebruik *alleen hierom* dus niet geweest te zijn.

Een merkwaardig geschreven liederboek berust ter Leidsche bibliotheek [2]). Het is in de 15e eeuw op papier geschreven, bevat voornamelijk geestelijke liederen met muzieknoten en heeft toebehoord aan eene vrouw of een jong meisje. Op fol. 64 v°. immers lezen wij:

dit hoert toe marigen remen diet vint
die brent hoer tus om gods wyl.

Sommige dier liederen vond ik ook in de door HOFFMANN v. F. uitgegevene 15e eeuwsche H.s.s. terug, andere niet. Was Marigen Remen de dichteres dezer liederen of hebben wij hier te denken aan eene verzameling in den trant van de verzencahiers der tegenwoordige jonge meisjes? Het afschrijven van liederen blijft steeds de gewoonte, zooals wij straks zullen zien en tot in 16e en 17e eenw blijven de geschreven liederen eene bron voor de kennis der liederpoëzie. In de 16e eeuw vinden wij echter reeds gedrukte liederboeken en over de samenstelling en inrichting *daarvan* wil ik het een en ander mededeelen, dat den toekomsti-

1) O. V. L. der XIVe en XVe eeuw bl. 268.
2) Of eigenlijk in die van de M. v. Nederl. Lett. Dit Hs. is bij andere ingebonden; men vindt het vermeld in den Cat. v. d. Bibl. der M. v. N. L. (1847) I, bl. 39.

gen onderzoeker onzer liederen misschien van nut kan zijn. Het voorafgaande is slechts eene kleine inleiding daartoe.

Reeds in het eerste tiental jaren der 16e eeuw vinden wij een gedrukt liederboek. In het jaar 1508 nl. kwam te Antwerpen een »suverlyc boecxken" uit met »scone leysen ende veel scone gheestelike liedekens [1])." Er moeten in de eerste helft der 16e eeuw echter ook reeds verschillende wereldlijke liederboeken zijn geweest. Zoo weten wij, dat Margaretha van Oostenrijk (✝ 1530) drie liederboeken met muzieknoten bezat, waarin echter slechts een enkel Nederlandsch lied voorkomt. Verder kwam in 1544 het Antwerpsche Liederboek uit en andere verzamelingen moeten daaraan zijn voorafgegaan, gelijk men kan opmaken uit den titel. Wij lezen daar nl. »Item hier syn noch toeghedaen Meer dan veertichderhande nyeuwe/ liedekens die in gheen ander liedekensboecken en staen." Door eene gelukkige vondst bleef ons ook nog een ander wereldlijk liederboek (met muziek) bewaard; ik sprak daarover reeds meermalen als het »Kamper Liederboek" en zal het nu eenigszins uitvoeriger bespreken [2]). Op het Kamper archief ontdekte de archivaris (Mr. J. Nanninga Uitterdijk) 35 vellen druks van acht zijden langwerpig klein 8°. formaat. Men had deze vellen op elkander geplakt en er zoo doende een kartonnen band van gemaakt. Door eene uiterst zorgvuldige behandeling wist de heer U. de vellen weer ongeschonden van elkander te scheiden en bemerkte toen, dat zij deel uitmaakten van een wereldlijk liederboek met muziek. Deze verzameling is stellig vóór 1542 gedrukt, gelijk uit de stadsrekeningen blijkt, maar naar alle waarschijnlijkheid is zij ouder. Ik stel haar ongeveer tusschen 1520—1530. Het liederboek is lang niet volledig, zooals blijkt uit de mededeeling van den heer U. »Van deze vellen dra-

1) Zie H. B. II, XXI.

1) De gelukkige vinder, door wiens zorgvuldigheid het liederboek voor ons bewaard bleef, heeft in de »Bibliografische Adversaria« 4e deel n°. 9 en 10 een uitvoerig verslag gedaan van het gevondene. Daaraan ontleen ik hier het een en ander. Gaarne betuig ik hier den heer U. ook nog eens openlijk mijn hartelijken dank voor de vriendelijke ontvangst te zijnen huize.

gen zeventien de signatuur tot Giij; drie de signatuur tot Jiij; twee de signatuur tot Liij en twee de signatuur tot Miij." Allerwaarschijnlijkst waren het dus vellen misdruk, die men op de boven beschreven wijze gebruikte of ten minste zal er zulk een overvloed van zijn geweest, dat men ze als van weinig waarde beschouwde. Maar dat toont dan tevens aan, hoezeer dergelijke liederboeken in trek moeten zijn geweest. Dat in deze verzameling van elk lied slechts de eerste strofe staat afgedrukt, vermeldde ik reeds vroeger; in de zoogenaamde »musyckboecken" komt dat dikwijls voor. Ook de inhoudstafel van het boek bleef gelukkig bewaard en ik kan ongeveer een twaalftal van de hier vermelde liederen ook elders (en dan dikwijls volledig) aanwijzen. Het kan zijn nut hebben deze inhoudstafel hier mede te deelen met de verwijzing naar de plaatsen, waar sommige liederen elders voorkomen.

A.

Aenhoert al myn gheclach. . . . . . Vgl. A. L. n°. 2?
Alle myn ghepeis. . . . . » A. L. n°. 3.
Alsoe sy seet

D.

Druck en verdriet
Diepe ghepeis en swaer vers.(innen)

E.

En daede die handelinghe
Een out man sprack een meisken. . . . . Vgl. A. L. n°. 37.
Eeen (sic) meisken fier.
Een moerken die een dochter hadde
Een schoen jonghe maecht. . . . . » A. L. n°. 40?
Een Venus dierken. . . . . » A. L. n°. 36.
Eylaes, eylaes.

G.

Ghequest ben jck . . . . » H. B. II n°. 97.
Ghy amoureuse minnekens.
Ghy jonghe meiskens.
Ghy syt die meeste boven al.

H.

Het quam een scip ut westen scouwen
Hoe vroelick willen wy syn.

I.

Ick ghenck noch ghister navent. . . . . . Vgl. A. L. nº. 94.
In minen syn heb jck verkoren. . . . . . » » » » 88?
Ick weet een mulnarinne. . . . . » Willems » 236.
Ick weet een vrouken amoreus . . . . . . » A. L. » 104.
Ick weet soe gay soe frayen dier.

M.

Myn hert dat is my desolaet
Myn hert heeft altyt verlanghen. . . . . » H. B. II, nº. 96.
Myn sinnekens syn my ontoeghen. . . . » A. L. nº. 114?

N.

Nae Sinte Reynwt
Noch weet ick een Joncfrouken fyn
Noch weet ick een schoen Joncfrou fyn.

O.

Op eenen morghenstont. . . . . » A. L. nº. 133.
O wrede Fortuna.

S.

Schoen liefken daer al myn troest
Schoen mondeken root.

V.

Verblyt u alle sotten ende sottinnen.

W.

Waer is die alderliefste . . . . » A. L. nº. 86.
Wat baet ghetruert
Wynken ghy syt groine.

Overigens is dit liederboek met zorg uitgevoerd en was blijkbaar alleen voor de gegoede standen bestemd.

Belangrijker nog is het reeds zoo dikwijls vermelde Antwerp-Liederboek, dat tot nog toe den grondslag vormt der onderzoekingen aangaande onze oude liederen; het verdient dus wel eene afzonderlijke bespreking. De titel luidt aldus:

»Een schoon liedekens. Boeck inden welcken ghy in vinden sult. Veelderhande liedekens Oude ende nyeuwe Om droefheyt ende melancolie te verdryven. Item hier syn noch toeghedaen

Meer dan veertichderhande nyeuwe liedekens die in gheen ander liedekensboecken en staen. Hier achter aen vervolghende. Dese liedekens boecken vintmen te coope Tantwerpen onder onser liever Vrouwen toren tot Jan Roulans".

Op het eerste blad lezen wij: »Totten vrolycken Sangher saluyt. Ghi sult weten, dat in dit boecxken vergadert zyn tot uwen solase, veelderhande amoreuse liedekens, oude ende nieuwe, ende sommighe nieuwe die noeyt in printen zyn gheweest. Ende op dat ghi lichtelic vinden soudt tgene dat ghi begeert te singen so zyn dese liedekens gestelt, na dordinancie van den A. B. C. So dat alle die liedekens dye met een A. beginnen, staen voren, die met een B. beginnen, daer na, die met een C. beginnen, daernaer. Ende also voort vervolgende. Vaert wel".

Aan het einde van het boek leest men nog:

»Gheprent Tantwerpen. By mi Jan Roulans. Int jaer MCCCCCXLIIII".

Deze verzameling bevat 221 liederen van allerlei aard: romancen, minneliederen, liederen aan huiselijk en maatschappelijk leven ontleend, geestelijke en historische liederen. Zooals op het titelblad vermeld staat, zijn dit »*oude*" en *nieuwe* liederen en bovendien nog veertig andere, die nooit gedrukt waren. In een vorig hoofdstuk heb ik er reeds op gewezen, dat de *oude* liederen waarschijnlijk meerendeels tot de 15e, sommige zelfs tot de 14e eeuw behoorden; de *nieuwe* zullen wel uit de eerste helft der 16e eeuw afkomstig zijn. Dikwijls staat dat boven het lied aangegeven: het heet daar of »een oudt" of »een nyeu (ook wel »amoreus") liedeken". Ook draagt het lied wel eens een titel als: »Van vrou van Lutsenborch", »vant Vriesken", »van heer Danielken", »van myn here van Malleghem", »vanden ouden Hillebrandt", »van fier Margrietken", »vanden ruyter uyt Bosschayen" enz. De historische liederen dragen eveneens meestal een opschrift. Bij de liederen is geene muziek gevoegd. Slechts drie malen trof ik eene aanwijzing voor den zang aan: boven n°. 34 leest men: »ende den eersten reghel singhet altoos tweewerf" en boven n°. 56 en n°. 118 »op die selve wyse"; blijkbaar is

daarmede bedoeld: op dezelfde wijze als het voorgaande lied.

Ik maak hieruit op, dat vele liederen uit het A. L. zeer bekend moeten zijn geweest, want gewoonlijk wordt de wijze van een lied op de eene of andere manier aangegeven, zooals wij straks zullen zien.

De samenstelling van dit liederboek getuigt juist niet van groote zorg. De tekst is soms slordig, de interpunctie evenzeer, op vele plaatsen kan men eerst na eene emendatie tot het rechte verstand van een regel komen en niet altijd is het mogelijk den waren zin te vinden. Driemaal is een lied opgenomen, dat reeds eens in het liederboek voorkomt: wij vinden n°. 119 nog eens terug onder n°. 203, n°. 172 nog eens onder n°. 202 en n°. 36 onder n°. 212.

Wellicht zal men vragen, hoe een uitgever te werk ging bij het samenstellen van zulk een liederboek en ik wil trachten die vraag te beantwoorden. Van het Antwerpsche Liederboek zelf kan ik het niet bepaald aanwijzen, maar wij kunnen het toch bij benadering te weten komen uit het voorbericht van een ander hoogst zeldzaam liedboek. Ik meen, dat men bij het eene vrij wel op dezelfde wijze zal gehandeld hebben als bij het andere. De door mij bedoelde verzameling draagt den volgenden titel:

»Een devoot ende profitelyck boecxken. inhoudende veel ghestelycke liedekens ende leysenen/ diemen tot deser tyt toe heeft connen ghevinden in prente oft in ghescrifte: ut diwersche steden ende plaetsen bi een vergadert ende bi malcanderen ghevoecht. Ende elck liedeken heeft sinen bisonderen toon/ wise/ oft voys op noten ghestelt ghelyc die Tafel hier navolghende breed ut wyst ende verclaert. Gheprint in die triumphelike coopstadt van Antwerpen op die Lombaerden veste tegen die gulden hant over. By mi Symon Cock".

Het boekje telt 141 bladen (langwerpig klein 8° formaat), waarvan de 4 eerste ontbreken. Het werd gedrukt in 1539. De uitdrukking: »in prente oft in ghescrifte" wijst aan ten eerste, dat men hier evenals bij het A. L. uit vroegere verzamelingen zal hebben overgenomen, maar ten tweede, dat ook geschrevene

liederen hier werden afgedrukt. Hoe kwam de uitgever daaraan? Langs verschillende wegen, denk ik.

Gedeeltelijk zal hij ze verkregen hebben door bemiddeling van vrienden of kennissen, die met hem deel uitmaakten eener zelfde Rederijkerskamer. Dat was o. a. het geval met een liederboek uit den aanvang der 17e eeuw »de Nieuwe Lusthof" genaamd. Achter de daar gedrukte liederen en er een geheel mede uitmakende bevindt zich een veertiental andere, onder den titel »Bruylofts Bancket", dat vervaardigd werd door den dichter VLACK. Vóór die liederen is eene »balade" geplaatst, waarin VLACK zich richt tot den uitgever H.(ans) M.(athysz.) en ons tevens duidelijk maakt, waaraan de volgende liederen hun ontstaan te danken hebben. Ik laat het voor ons belangrijke deel dier »balade" hier volgen:

Mathyszoon Hans mijn vriend, 'k en kond u niet afslaen
't Verzouck aen my ghedaen, dies zend' door u begheren
Eens Liedren tien en vier, wilt dees uyt jonst ontfaen
Ghelyck die t'uwaarts gaen om vriendschap doen vermeeren.

Iets quaedts zy niemandt leren, hierdoor werd ick becoort
Dees vry te zenden voort; zyn zy slecht van practycken,
Stelts' achter in den bouck, dat niemandt zich verstoort,
Die meerder eers behoort; het minst moet 't eerste wycken.

(Daarop volgen eenige regels van minder beteekenis en de dichter gaat dan aldus verder:)

Doch vriendt met deze bede: zoo ghy in druck die brenght,
Vercort doch noch verlenght myn silben, volght oock in 't spellen
Op dat ghy 't zoet gezangh met discoort niet vermenght,
Gheen faulten dan ghehenght of vriendt het zoude my quellen.

Men vindt veel fraey ghesellen om Rhym uitgeven bloo
Omdat veel bot of sno misdrucken 't wel gheschreven
enz.

Blijkbaar had dus de uitgever zijnen vriend VLACK verzocht hem eenige liederen toe te zenden, om daardoor aan zijne liederverzameling den gewenschten omvang te kunnen geven.

In de 17e eeuw was dat nog evenzoo; de »opdracht" toch van een liederboek uit dien tijd wordt door den uitgever besloten met de volgende bede: »Versoecke de Liefhebbers, soo sy noch eenige rare en nieuwe voysen by haer hebbe berustende, my deselvighe ter handt te stellen, om in het Tweede Deel te gebruycken" [1]).

Andere Liederen heeft de uitgever van het »devoot ende profitelyck boecxken" zich weer op andere wijze verschaft, gelijk hij ons in den uiterst belangrijken proloog mededeelt.

Wij lezen daar: »welcke redenen met veel anderen (die te lanck syn te verhalen) mi beroert hebben om met grote neersticheyt te doen soecken bi gheestelike en weerlike personen in diveersche cloesteren / steden / ende landen; alle gheestelike liedekens ende leysenen diemen tot deser tyt toe heeft connen ghevinden ende ooc doen dichten so vele alst op dese tyt mogelyc is gheweest".

Waarschijnlijk heeft hij zich dus in betrekking gesteld met kloosters en geestelijke gestichten en zal op die wijze de vruchten hebben verkregen van menig uur van stille overpeinzing in de kloostercel.

En hoe moeten wij het »doen dichten" opvatten?

Ik meen, dat de uitgever hier voornamelijk het oog heeft op besteld werk en dat de makers dezer liederen meerendeels Rederijkers zullen zijn geweest, bij wie men gedichten bestellen kon, zooals wij dat vroeger hebben gezien. Het slot van sommige dier liederen bevestigt mij in die opvatting.

Zoo lezen wij b.v.

Bi hem die scryft Borse sonder ghelt
Was dese leysen ghestelt.

Als Joris Hellen dese leysen stelde
Ter eeren Maria, was (hi?) qualick bi gelde.
enz.

Ook de uitgever van het Antwerpsche Liederboek zal zich wel

---

1) Cupidoos Lusthof bestaende in verscheyde Nieuwe Voysen, Minne-klachten, Bruylofsangen . . . . . Amsterdam 1622 (bij Joannes van den Bergh).

eens tot die dichters van beroep gewend hebben, hetzij om hen liederen te bestellen, hetzij om te koopen wat zij nog hadden. Ook dáár toch vindt men verschillende liederen, aan het slot waarvan de dichter zinspeelt op zijne geldverlegenheid. Men vergelijke b.v. n°. 52, 66, 80, 95. Zoo (n°. 52)

Die dit liedeken heeft gestelt,
Van Mechelen is hi gheboren,
In sinen buydel en hout hi gheen ghelt

en (n°. 95.)

Die dit liedeken dichte,
Is dicwils sonder ghelt,
Dat doet hem een zyn nichte,
Die hem te voren telt.

De romancen en andere door volkszangers en -dichters vervaardigde liederen zal Jan Roulants wel van losse blaadjes hebben overgenomen, voor zoover hij ze niet reeds in andere liederboeken kon vinden. Want dat men reeds in de eerste helft der 16e eeuw die liederen op losse blaadjes drukte, gelijk tegenwoordig nog, geloof ik wel te mogen aannemen. In Duitschland treft men die »fliegende Blätter" in den aanvang der 16e eeuw reeds bij menigte aan [1]) en men zal ze dus bij ons (waar de drukkunst toch zeker niet minder ontwikkeld was) in de eerste helft dier eeuw ook wel gekend hebben. Deze uitspraak is geene bloote gissing, maar berust gedeeltelijk op het feit, dat dergelijke op losse blaadjes gedrukte liederen in 1567 reeds bij duizenden voorkwamen. Zulk eene ontwikkeling moet toch haren tijd hebben gehad. Het feit, waarover ik spreek, blijkt ons uit een merkwaardig proces, waarvan de reeds genoemde archivaris van Kampen, de heer Nanninga Uitterdijk ons de geschiedenis heeft medegedeeld [2]). Op het Kamper Archief zijn nl. drie Geuzen-

1) Böhme vermeldt ze zelfs van 1500. (Altd. Liederb. bl 36 en verder overal in zijn liederboek.)

2) Achter van Lummel's Nieuw Geuzenliedboek (bl. 546—548) wordt dit verhaal ook gegeven; de heer U. publiceerde het in zijn geheel in Fruin's Bijdragen. Daar ik dit werk niet ter hand heb, volg ik het eerstgenoemde werk.

liedjes in hunnen oorspronkelijken toestand voorhanden; zij zijn met de Oudhollandsche letter gedrukt op langwerpige strooken papier, welke blijkbaar afgeknipt zijn en hebben gediend als bewijsstukken bij het proces van den liedjesventer Cornelis Pietersz. Ik laat hier het merkwaardigste deel van dat onderzoek volgen.

»Cornelis Pietersz. hem verclarende olt te zyn omtrent 17 Jaren seght, dat hy is geboren binnen der steede van Haerlem vanden voorsz. Pieter Cornelissen en Jantje Jans Dt. olders beyde noch in leven zynd, en nu wonend binnen der steede Boelswert, en dat hy ook hetselve ambacht heeft ghedaen in diversche plaetse als binnen Staveren, toe Boelswert, by eenen Hendrik van Zwolle, ontrent seeven weecken binnen Harlingen by Oeyen Inthoff, ontrent ses weecke noch binnen Workum by eenen Ysbrantz., ontrent een halff jaer, noch toe Coudum by eenen Frerick genoempt zonder zyn toenaeme toe weten, ontrent vyff weecken end verclaert dat hy nyet meer dan ses of seeven weecken hem heeft begeeven om liedekens te singen end te vercopen gelyck hy oock gedaen heeft oover twee jaeren omtrent vier weken. Gevraecht off hy oock oyt is gevanghen geweest, ofte vuyt eenige plaetze verbannen seyt neen, dan dat hy over twee jaeren singende enich liedeken voor die doyer van den Grietman toe Balcke hem wort bevolen te swygen en nyet meer te singen. Gevraecht van wien hy dese lydekens hadde verkregen, antwoort dat hy drie sorteringe van lydekens gedrukt binnen Campen by den soene van Pieter Wernaerts hadde gecoft van twee personen binnen Boelswert van den welcken deene is genoempt Saecke en weet een anderen nyet te noemen voer twintich str. waervan hy die thien str. hadde verdient end die andere thien strs. waeren hem gegeven van synen vaeder, ende nadien hy hadde die voirsz. Liedekens vercoft, heeft hy om het overgewonnen gelt laeten drucken binnen Steenwyck by eenen Harmen genoempt nyet wetend zynen toenaeme drie sorteringe van liedekens waermede hy is gevangen tot duysent exemplairen ofte stucken voor een carolus g. dwelck hy hier binnen dese

landen heeft verkoft end' openbaerlicken overall in steden en dorpen gesongen".

Men ziet, hoe belangrijk dit verhaal is. Hierdoor kunnen wij ons eene vrij duidelijke voorstelling vormen van de wijze, waarop volksliederen verspreid werden en van de betrekking tusschen liedjesdrukkers en liedjesventers.

De geschiedenis van dit proces zal echter nog in belangrijkheid winnen, indien men mag aannemen, dat de hier vermelde toestanden in hoofdzaak nog onveranderd zijn gebleven.

En dat ze werkelijk niet veranderd zijn, durf ik met vrij groote zekerheid beweren. Om mij een denkbeeld te kunnen vormen van den tegenwoordigen toestand in dezen, heb ik kennis gemaakt met twee der voornaamste drukkers en uitgevers van volksliederboeken enz. alhier. Meer dan eens heb ik hen om inlichtingen gevraagd en aan hunne bereidwilligheid te danken, wat ik hier kan mededeelen.

De een, die voornamelijk liederboekjes uitgaf, vertelde mij, dat hij die verkocht aan kleine kooplui in Leiden, den Haag en ook wel in de oostelijke provinciën. In de meeste plaatsen waren personen, bij wie men op die wijze (uit de tweede hand) liederen kon bekomen. Ook verkocht hij zeer veel verzamelingen en enkele liedjes aan orgeldraaiers, die hem op hunne beurt weer nieuwe liederen aanbrachten. Zij hadden die hier en daar opgedaan of soms zelf vervaardigd en verzochten hem dan van dat lied eenige exemplaren op losse vellen te drukken voor hunne rekening. Dit is dus geheel dezelfde toestand als in het proces van den venter der Geuzenliedjes [1]).

Nog merkwaardiger waren de mededeelingen van den anderen drukker.

Hij drukte geene liederboekjes, maar alleen op losse halve vellen

---

1) In de verzameling van den Heer Lensboek trof ik een liederboek aan („de Nieuwe Amsterdamse Nachtegael singende en queelende veel Oude en Nieuwe Harders Deuntjes") waar men op bl. 83 leest: „Gedruct in Compagnie voor de Kramers". Het liederboek draagt geen jaartal.

en hij verkocht die weer aan de orgeldraaiers, die er heinde en ver mede rondreisden. In het voorjaar, als de kermissen in de verschillende steden aanvingen, trokken de liedjesventers uit en liepen de steden en het platte land met hunnen voorraad af. Dikwijls kregen zij gebrek en schreven hem dan om nieuwe bezendingen. Hij liet mij zijn boek zien, waarin de verschillende posten bij v. Gend en Loos (hij zond die liederen tegen rembours) waren opgeteekend. Ik vermeld daaruit de plaatsen: Koevorden, Oldenzaal, Almelo, Nymegen, Grave, Utrecht, Roosendael enz. De liedjeszangers en venters (dat zijn zij tegelijk) trokken dus het geheele land door en niet alleen ons land, maar ook Vlaamsch België werd bezocht. Hij verzond veel liederen naar Antwerpen en op zijne beurt ontving hij ook wel Vlaamsche liederen van de orgeldraaiers, die ze daar opgevangen hadden.

Te Haarlem sprak ik ook een drukker en uitgever van dergelijke volksliederen. Hij drukte gewoonlijk op losse vellen, maar had toch ook een paar liederboekjes uitgegeven. Ook elders in ons land zullen, meen ik., diezelfde toestanden bestaan.

Indien men in aanmerking neemt, hoe conservatief het volk op deze punten is, dan geloof ik dus te mogen vaststellen, dat — zoolang er liederen gedrukt zijn — volksdichters en volkszangers de middelaars zijn geweest tusschen de uitgevers en het volk zelf.

Zij toch, die, uit het volk voortgekomen, steeds in onmiddelijke aanraking bleven met het volk, waren het best op de hoogte van den volkssmaaak en met hen konden uitgevers en drukkers dikwijls te rade gaan; deze laatsten stonden trouwens gewoonlijk ook niet zoo ver van het volk af, evenmin als tegenwoordig.

In onzen tijd treden uitgevers en drukkers van liederen wel eens als dichter op; dikwijls veranderen en beschaven zij de liederen, welke hen gebracht worden. Ik vermoed, dat dit ook in vroegeren tijd wel het geval zal zijn geweest.

Uit vroegere liederboeken, uit opzettelijk daartoe vervaardigde liederen in Hs. en uit liederen op losse blaadjes gedrukt — zal dus een liederboek als het Antwerpsche samengesteld zijn. Voor

velen moet eene verzameling als deze echter te duur zijn geweest en zij zullen zich hebben beholpen op eene andere wijze. Het was nl. reeds in de 16e en ook nog in de 17e en 18e eeuw gewoonte, liederen, welke men gaarne wilde bezitten, over te schrijven op onbeschreven bladen achter een gedrukt liederboek. Verschillende dergelijke verzamelingen heb ik onder de oogen gehad. De merkwaardigste daarvan is een Souterliedekensboek berijmd door Willem van Zuylen van Nyeveld, gedrukt in 1540 te Antwerpen bij Symon Cock en nu berustende ter Leidsche bibliotheek [1]). Achter de gedrukte liederen bevinden zich nl. »26 geestelijke en wereldlijke liederen, meerendeels van dezelfde hand, vrij duidelijk geschreven." Die liederen komen deels in het Antwerpsche, deels in het »Devoot ende Profitelyck" liederboek voor, deels treft men ze hier voor het eerst aan. Er bestaan meer dergelijke half gedrukte, half geschreven liederverzamelingen. Ik vermeld o. a. »de Bloemhof der Nederlantsche Jeught" (1630) waarachter 38 bladen wit papier gevoegd zijn en daarvan zijn er 24 beschreven; onder deze laatste vindt men b.v. ook: den Rommelpot van 't hanekot [2]). Dan nog een exemplaar van »Venus Minnegift" (a⁰. 1668?), waarachter 34 onbeschreven bladen papier gevoegd zijn, de »Rymdigten en Gezangen door A. v. S." (1705) en »de koddige Olipodrigo" (17e eeuw) [3]). Zoo ook een exemplaar van Breeroo's Groot Liedboek [4]) en zeker zijn er nog meer. Waarschijnlijk werden die bladen papier door den bezitter van een liederboek daarin gehecht tot eigen gebruik. Voor de kennis onzer lyrische poëzie in het algemeen en ook voor die der liederen zijn mede niet onbelangrijk de zoogenaamde »alba amicorum." Dit waren boeken, waarin iemands vrienden en bekenden eigenhandig iets schreven of teekenden en die men dus het best bij de tegen-

---

1) De heer P. A. Tiele gaf eene uitvoerige beschrijving van dit liederboek in de Dietsche Warande van 1869 en deelde verschillende dier liederen in Hs. mede; andere deelde ik in een vroeger hoofdstuk (Minneliederen) mede.

2) Ook deze verzameling maakt deel uit der Leidsche bibliotheek.

3) De twee eerste en (naar ik meen) ook het laatste op de Haarlemsche stadsbibliotheek.

4) In bezit van Mr. A. D. de Vries te Amsterdam.

woordige poëzie-boeken onzer jonge meisjes kan vergelijken [1]). Die boeken komen reeds in de laatste helft der 16e eeuw voor en waren soms van prachtige banden voorzien. Zoo zag ik er een, dat toebehoord had aan: Elizabeth Buycken van Amstelredam (a°. 1587) en tot motto had: »Ainsy Dieu Plaist." Het boek bevatte Fransche liederen, ook Nederlandsche in den trant der renaissance-minneliederen, sonnetten, naamverzen, waterverfteekeningen (Hero en Leander) wapenschilden, rebussen, eene »t'samenspreeckinghe van een jongman ende Cupido, godt der minnen," brieven van Helena aan Paris en omgekeerd [2]). Ook ter Koninklijke Bibliotheek bevinden er zich eenige, o. a. een van »Elisabeth Reid in een rood fluweelen met zilver opgemaakten band; op de eene zijde staat haar naam met het jaartal 1617, op de andere de spreuk: »Naest God de Eer." Dit album bestaat uit de »Emblemata Amatoria [3])," Gedruct te Amsterdam by Willem Janszoon in de Vergulde Wyser. 1611 en eenige sonnetten, liederen, enz.; daarachter bevinden zich een aantal geschreven minneliederen eveneens in den trant van dien der Rederijkers uit het Antwerpsche Liederboek. Uit beide »alba" blijkt kennis van het Spaansch. Eene andere verzameling behoorde toe aan H. van Beaumont (motto: M. R. E. D. of »met raedt en daet") en bevat eveneens vele minneliederen in den boven aangeduiden trant; zij zijn geschreven tusschen 1593—1606. Deze verzameling behoort echter niet geheel tot dezelfde rubriek als de twee vorige [4]).

1) Echter slechts onder voorbehoud: Vroeger schreef men daarin eigene gedachten; nu onze veel en snel lezende tijd deze schaarsch heeft gemaakt, behelpt men zich met geleende veêren. Toch zou eene halve bladzijde proza of poëzie van eigen maaksel, ook al ware zij middelmatig, veel beter beantwoorden aan het doel, dat men zich voorstelt bij het aanleggen van zulke boeken.

2) Op dat oogenblik was het in het bezit van den heer Boasberg, antiquaar te Amsterdam.

3) nl. die van Hooft. Vgl. zijne „Gedichten" (ed. Leendertz.) I, 121—131. Ook de liederen en sonnetten zijn v. H.

4) De heer Tideman bespreekt deze verzameling in zijne uitgave der „Gedichten van Simon van Beaumont, XXXVIII—XXXIX. Hij kon het boekje zelf niet ter inzage bekomen, maar was er toch vrij wel van op de hoogte. Ik vermeld nog, dat B. zelf de verzameling „een bouck met liedekens seer amoreus" noemt. Deze uitdrukking komt voor in een gedicht op de eerste bladzijde, dat gericht is „tot den berispers ende be-

Keeren wij nu tot de gedrukte liederboeken terug.

Behalve het Antwerpsche moeten er in de eerste helft der 16e eeuw tal van wereldlijke liederboeken geweest zijn. Wij zagen reeds, dat de titel van het A. L. van »ander liedekens-boecken" sprak en zeker moeten aan eene zoo groote verzameling vele kleinere ten grondslag hebben gelegen. Maar bovendien kennen wij immers de aanvangsregels van een groot aantal 15e en 16e eeuwsche liederen, welke verloren zijn gegaan en die in het A. L. niet te vinden zijn. Andere, die ongetwijfeld tot de 15e of 16e eeuw behooren, vonden wij eerst in liederboeken der 17e en 18e eeuw. Weder andere gingen geheel verloren, maar dat zij bestaan moeten hebben, blijkt uit die geestelijke liederen, die ontwijfelbaar ontstaan zijn door omwerking van wereldlijke; vooral in het »Dev. ende Prof. boecxken" treft men er veel aan. En m. i. zijn er nog veel meer geweest, want ik geloof, dat zeer vele liederen verloren zijn gegaan, waarvan ook geen spoor meer overgebleven is. Al deze liederen moeten grootendeels in liederboekjes verzameld zijn geweest. Maar de Spaansche censuur en de tand des tijds hebben ze, naar ik geloof, vernietigd. Reeds onder Karel V werden de boekdrukkers onder streng toezicht gesteld. Vooral na den slag bij Mühlberg (1547) moesten zij dat ondervinden. Ieder van hen moest zweren niets tegen de Katholieke kerk te zullen drukken. Wat men onder dit laatste verstond, zou spoedig duidelijk worden uit den »Index Librorum prohibitorum," die in 1564 op bevel van den paus het licht zag. Deze Index werd in 1569 op last van Alva door eene vergadering van bisschoppen uitgebreid en nu werden ook verschillende tot de volksliteratuur behoorende werken er op geplaatst. Daaronder zien wij b.v. het volksboek van Reinaert de Vos, Uilenspiegel en Virgilius; verder vele geestelijke liederen maar ook wereldlijke »Liedtboecxkens, Gedruckt by Jan van Ghele, anno 1548" en »sommighe Duytsche liedekens." Angstige drukkers en uitgevers zullen zich

spotters." Wilde hij het dan uitgeven? Het komt mij voor, dat niet alle liederen van éćne hand zijn, vooral de laatste niet, welke aan Maria De Wit te Dordrecht gericht zijn.

toen zeker gehaast hebben — niet alleen om niets van dien aard te drukken, maar ook om zich te ontdoen van alles, waardoor zij in gevaar konden gebracht worden [1]).

Hoe scherp de censuur was, kan o. a. blijken uit eene 16e eeuwsche verzameling van refreinen en liederen. Wij lezen daar op de laatste bladzijde: »Dese refereynen ende Liedekens zyn gheuisiteert ende gheapprobeert by besundere Prochiaens der plaetsen daer de selve Refereynen ende Liedekens ghecomponeert zyn: Ende bouendien noch elck R. ende L. besunder ghev. ende gheappr. by den Eerw. Heeren ende Meesteren Laurentium Metsium / plebaen van Sinte Goedelen Kercke binnen de princelycke stadt van Bruessele int Jaer 1563 [2]).”

Ik geloof dan ook wel, dat Hoffmann v. F. gelijk heeft, als hij zegt: »und so sind denn wol damals die meisten Erzeugnisse der volksthümlichen Poesie und Laune vertilgt worden.”

Zoo wordt het ook verklaarbaar, waarom wij van het Antwerpsche Liederboek slechts één exemplaar bezitten, van het Kamper liedboek slechts eenige losse vellen, die als door een wonder bewaard bleven en van de vele anderen, welke ongetwijfeld bestaan hebben b.v. van die, welke volgens den Index in 1548 uitkwamen, in 't geheel niets.

Maar ook de tijd moet ontzaggelijk veel liederboeken vernietigd hebben. Dikwijls waren ze, gelijk de tegenwoordige liederboekjes nog, slechts van een zwakken band voorzien, door het veelvuldige gebruik versleten ze spoedig, vielen uiteen en verdwenen dan spoorloos. Die zwakke banden moeten dan ook de oorzaak geweest zijn, waardoor men zoo dikwijls 17e en 18e eeuwsche liederboekjes aantreft, die bij tweeën of drieën in één band gebonden zijn; blijkbaar wilde de bezitter ze voor vernietiging bewaren. Hoe verbazend veel er verloren moet zijn gegaan, zal nog beter kunnen blijken, indien wij de bibliographie voor ons hebben.

---

1) Men vergel. hierover Hor. Belg. XI (A. L.) III—V, waaraan ik de mededeelingen aangaande den Index ontleende.

2) Zie: „Refereynen ende Liedekens van diversche Rhetoricienen ghelesen en ghesonghen op de Corenbloeme Camere binnen Bruessele. a°. 1561. Op haer iaerlycxe Prinsfeeste.”

Maar uit eenige staaltjes moge men zich reeds nu daarvan een denkbeeld vormen. Voor zoover ik kan nagaan, zijn er op dit oogenblik 4 à 500 verschillende liederboeken over, die in ongeschonden toestand voor ons bewaard zijn gebleven. Vele daarvan zijn unica, van andere bestaan, mijns wetens, niet meer dan 2, 3 of 4 exemplaren en toch beleefden de meeste een voor ons land ongehoord aantal drukken. Dat een liederboek tot vijf, zes, zeven en tienmaal herdrukt werd is niet zeldzaam. Van het Haerlemsch Oud Liedboek moeten minstens 27 drukken bestaan hebben [1]), van een ander liedboek getiteld »de Delfsche Helicon" berust ter Koninklijke bibliotheek de 44e en op die te Gent de 49e druk. Van die twee liederboeken moeten dus ten minste eenige duizenden exemplaren voorhanden zijn geweest en toch bestaan er, voor zoover ik weet, in Nederland en België slechts 2 exemplaren van het H. O. L [2]) en eveneens slechts twee van den Delfschen Helicon. Moge er al hier en daar nog een enkel exemplaar schuilen, dat mij verborgen bleef, wat beteekent dat tegenover de duizenden, die verloren gingen? En deze beide liederboeken zagen in de 17e eeuw het licht, de censuur had reeds lang opgehouden en al die exemplaren moeten dus door den tijd verloren zijn gegaan. Wat voor de 17e en 18e eeuw geldt, moet in mindere mate ook voor de 16e gelden; immers het verslijten door veelvuldig gebruik zal in die eeuwen vrij wel gelijken tred hebben gehouden. En die meening zal licht ingang vinden bij hem, die het oog richt op onzen tijd en ook daar denzelfden toestand waarneemt. Wie zich daarvan wil overtuigen, leze de woorden van »onzen bibliograaf by uitnemendheid" Frederik Muller [3]). Sprekende over de moeilijkheden, waarmede hij te worstelen had bij de samenstelling zijner »Nederlandsche Geschiedenis in platen" zegt hij o. a. »Men voege nu hierbij het al zeldzamer worden van boeken, vlugschriften en platen, vooral uit de jaren 1815—70,

1) H v. F. gebruikte den 27sten. Zie H. B. II, XVIII.
2) Een van Dr. Ekama te Haarlem en één op de bibliotheek te Gent.
3) Aangehaald in A. C. Kruseman's fraaie levensschets van Frederik Muller bl. 77.

door de ware vernielingsmanie, die thans bij velen heerscht om boeken maar tot scheurpapier te maken (er bestaat zelfs een Genootschap met dat doel!), zoodat tallooze boeken, in de laatste 30 of 40 jaren gedrukt, spoorloos verdwenen zijn, voor zooverre ze niet reeds door het allertreurigste papier, waarop ze gedrukt waren, uiteengevallen en vernietigd zijn."

Ik meen dus te mogen aannemen, dat er in de eerste helft der 16e eeuw vrij wat meer wereldlijke liederboeken zijn geweest, dan de weinige, die wij nu nog over hebben en dat het spoorloos verdwijnen van die alle verklaard moet worden uit de twee bovengenoemde omstandigheden.

Wij komen nu tot de latere liederboeken.

Het spreekt van zelf, dat ik mij hier niet kan houden binnen de grenzen der 16e eeuw. Gaandeweg heeft de lezer zelf kunnen opmerken, hoe dikwijls de wereldlijke en geestelijke liederboeken der volgende eeuwen ons van nut waren. Ze zijn dit òf doordat ze oude liederen bevatten, die niet in 16e eeuwsche verzamelingen voorkomen òf door het vermelden der wijzen en aanvangsregels van oude liederen òf door andere bijzonderheden. In de laatste helft der 16e eeuw treft men bijna zonder uitzondering geestelijke of politieke liederen aan, gedicht onder de velerlei indrukken van den ontzagwekkenden strijd tegen Spanje. De vele liederboeken uit die jaren bevatten dan dan ook bijna alleen zulke liederen. Men treft derhalve in dezen tijd verschillende uitgaven van »Geuzenliedboeken" aan, verder »Souterliedekensboeken" en verscheidene andere onder den titel van »Veelderhande Liedekens ghemaect ut den Ouden ende Nieuwen Testamente," »Het Offer des Heeren" enz [1]). Dikwijls zijn de wijzen, welke in deze 16e eeuwsche liederboeken staan aangegeven, ons van nut geweest bij het bepalen van den ouderdom der liederen. Maar vooral ook is het

1) Eene uitnemende bijdrage tot de bibliografie der geestelijke liederen leverde Philipp Wackernagel in zijne: „Lieder der niederländischen Reformierten aus der Zeit der Verfolgung im 16. Jahrh. herausgegeben von Philipp Wackernagel. Frankfurt a/M. 1867.

Vele der daar beschreven liederboeken vindt men ter bibliotheek der doopsgezinde Gemeente te Amsterdam.

voor hem, die het muzikale gedeelte van ons onderwerp wil onderzoeken, van groot belang die aanwijzingen omtrent de melodie goed te verstaan. En dit is niet altijd gemakkelijk: ik zal daarom trachten de voornaamste dier uitdrukkingen te vermelden en te verklaren.

Zooals ik reeds aantoonde zijn dergelijke aanwijzingen over den zang in het A. L. uiterst schaarsch. In liederboeken met muziek als het Kampensche, staat dikwijls alleen de muziek boven het lied; maar dit is toch niet altijd het geval. Niet ieder toch was in staat de noten te lezen en alleen daarop afgaande het lied te zingen. Velen hadden natuurlijk in het geheel geene kennis van muziek en voor diegenen werd de aanvangsregel van een bekend lied boven het nieuwe geplaatst om hen op die wijze duidelijk te maken, hoe zij het moesten zingen. Vandaar vindt men dikwijls behalve de muziek, ook nog den aanvangsregel van een ander lied als aanwijzing voor den zang. In het »Devoot ende Profitelyck Boecxken" vinden wij eene zeer merkwaardige plaats, die hierop betrekking heeft. Sprekende over de inhoudstafel zegt de uitgever: »In dese navolghende tafel salmen vinden sonder arbeyt aldie liedekens ende leysenen. Ten eersten staet elck liedeken metten noten ghecomponeert ende die sommighe hebben twee toonen op noten. Daerna volghen al de liedekens die op dien seluen toon oft voys gaen/ tot dat nyeu ghetal . . . . . . Ende want veel lieden gheenen sanc en connen/ noch de noten niet en kennen, so is daerbi gheset het beghin van den weerliken liedekens/ die ghemeyn ende best bekent syn/ die op dien seluen toon oft voys gaen. Ende alsmen die weerlike liedekens bi die noten niet en vint staende/ dan weet dat het gheestelyc liedeken beghint ghelyc eenich weerlic liedeken dat wel bekent is. Noch syn daer sommighe/ daer men die noten op gheset heeft/ ende die en hebben gheen weerlicke voysen daer si op gaen."

De meest gebruikelijke wijze om aan te geven, hoe een lied gezongen moest worden bestond echter zoowel in de 16e als in de volgende eeuwen alleen in het plaatsen van den aanvangsregel

van een bekend lied boven een ander lied. Hierbij vallen nog verschillende dingen op te merken. Ten eerste moet men wel in 't oog houden, dat eene zelfde wijze soms met de aanvangsregels van verschillende liederen wordt aangeduid. Zoo lees ik boven verschillende liederen in een 16e eeuwsch geestelijk liedboek [1]) de aanduiding: »nae de wyse: Broeders en susters en vreest doch niet" en dit lied zelf gaat weer op de wijze: »Ick heb gedraghen wel seven Jaer." In een ander uit den aanvang der 17e eeuw [2]) staat boven een »Scheyd-Liedeken" »op die wijse: Adams natuer of Jacob verwan;" en een eind verder [3]) lees ik een lied dat aanvangt

Adams natuer
Ons allen aengheboren
enz.

Blijkbaar het bedoelde lied. Dit is nu weer gesteld op eene andere zeer bekende wijze, nl. »Edel karsou." Dergelijke gevallen zijn niet zeldzaam en hangen, dunkt mij, samen met de meerdere of mindere populariteit, die een lied genoot. Ik stel mij de zaak nl. zóó voor: Naarmate een lied in den smaak viel, werden zijne aanvangswoorden gebruikt om eene wijze aan te geven. Dichtte men dus een lied op zekere reeds bekende wijze en viel het in den smaak, dan werden soms de aanvangswoorden van het nieuwe lied gebruikt om in het vervolg die wijze aan te duiden. Tevens merk ik nog aan, dat de boven vermelde wijze: »Ick heb gedraghen wel seven Jaer" de aanvangswoorden bevat van »een oudt liedeken" uit het Antwerpsche Liederboek (n°. 90). Op dit feit mogen vooral de musici acht slaan. De melodieën onzer oude liederen toch zijn meerendeels onbekend; in het A. L. komt slechts eene enkele aanwijzing voor, waaruit men de wijze van een lied zou kunnen opmaken, maar misschien is het moge-

1) »Een nieu Liedenboeck van alle nieuwe ghedructe Liedekens, die noyt in druck en zyn gheweest, ghemaect ut den Ouden ende Nieuwen Testamente enz. . . Ghedruct int jaer ons Heeren 1562.

2) De Basuyn (1626) bl. 69.

3) bl. 613.

ijk langs dezen weg tot de ontdekking van eenige melodieën te komen.

Eene andere opmerking van denzelfden aard is deze: Lang niet altijd worden de *aanvangswoorden* van een lied gebruikt om eene wijs aan te geven. Niet zelden neemt men daarvoor een anderen regel en vrij dikwijls het refrein van een lied. Zoo lees ik op fol. 25 van het »Dev. ende Prof. B." een lied op de wijze: »Sy ginghen alle drie bervoets", een regel uit een lied voorkomende in het A. L. n⁰. 80 en aanvangende met de woorden: »Het ghinghen drie ghespeelkens goet".

In het zoo even vermelde 16e eeuwsch geestelijk liederboek (1562) staat op fol. 199 een lied »Nae de wyse: Man van eeren weest ghegroet" en deze regel maakt het refrein uit van A. L. n⁰. 208. In een 17e eeuwsch liederboek [1]) wordt de wijs van een lied aangegeven met de woorden: »Waren 't al myn vrienden", blijkbaar de aanvangsregel der tweede strofe van »Het daghet inden Oosten". Zeer vele liederen werden gezongen op de wijze: »van snel rebel" en »Hansken sneed het coren was lanck". De eerste woorden vormen een telkens terugkeerenden regel in het vroeger behandelde lied: »Ick voer al over de zee" [2]); de tweede regel heeft deel uitgemaakt van een lied, dat in het Nederlandsch moet bestaan hebben en waarschijnlijk vertaald werd naar een Nederduitsch lied [3]). Ook wordt niet zelden de titel van een lied genoemd om de wijze aan te geven, b.v. »van den ouden Hillebrandt".

Dikwijls staan boven één lied verschillende wijzen aangegeven. Zoo lees ik op fol. 18 van het »Dev. ende Prof. B.": »Dit navolghende lied gaet op die wise: Och had ick enen ghetrouwen bode / oft op: myn here van Valckesteyn oft op dese noten". De vraag is nu echter: waren dit verschillende melodieën of was de aanvang der twee wereldlijke liederen slechts opgegeven om hen,

---

1) De Amsterdamsche Pegasus (1627) bl. 13; ook in het „Kleyn Hoorns Liedtboecxken" bl. 259 komt deze regel voor.

2) Zie bl. 484.

3) Bij Uhland II, bl. 670.

die de noten niet konden lezen, de wijs duidelijk te maken? Ik kan daarop geen stellig antwoord geven en laat dat over aan de musici. In de 16e eeuw, zoowel als in de latere eeuwen keert dit verschijnsel echter onophoudelijk terug. Zeer dikwijls staan twee of drie verschillende aanvangsregels boven een lied om de melodie aan te duiden. Ik noem slechts een enkel voorbeeld uit van Mander's »Gulden Harpe" waar een lied voorkomt, dat gezongen kan worden op:

Wilhelmus van Nassouwen
oft
Saligh is hy bedeghen
oft
Nachtegael int

Zelfs vier en vijf verschillende aanvangsregels werden boven een lied geplaatst. Zoo lees ik in een 17e eeuwsch liedboek een lied, dat gesteld is op deze vier wijzen:

Gheluck vrede en 't leven
of
Wilhelmus van Nassouwe
of
Van de schoon Hollantse Bruyt
of
De 6e Psalm. [1]

En in een ander deze vijf:

Wilhelmus van Nassouwen
of
Vanden 130en Psalm
of
Dat viel een Hemels douwe
(A. L. n°. 74.)

---

1) Nieu Medenblicker Lietboeck (1631).

of

De winter is ons verganghen
(H. B. II, n°. 63.)

of

O Godt al van der minnen. [1])

In het eerstgenoemde liederboek komt op bl. 62 een lied voor, dat op vier wijzen gezongen kan worden. Die vier wijzen zijn opgenoemd in een afzonderlijk liedje, dat ook weer op zijne eigene wijze gesteld is.

Een beurtzang zal dikwijls wel op twee verschillende wijzen gezongen zijn. In hetzelfde liederboek vindt men b.v. op bl. 45 een lied »ghestelt op tweederleye wyse of stemmen; het eerste ende des Bruydegoms veers op de wyse: Nu leef ick in 't verdriet. Het tweede ende de Bruydt haer veers, op de wyse: Eylaes ick moet beweenen". Elders lezen wij boven een lied deze aanwijzing: »Een Liedeken om met tween te singhen" terwijl uit het lied blijkt, dat het eene zamenspraak is [2]). Eens vond ik zelfs deze aanwijzing: »Canon met drien te singhen/ Op de wyse: Geenen vreucht/ verheught" [3]).

Soms werd in het midden van een lied de wijze veranderd. Dat is echter alleen het geval bij liederen van grooten omvang. Waarschijnlijk was dit een voorzorgsmaatregel van onze wel vrome, maar ook vroede voorouders om onder het zingen van sommige hunner ellenlange, schriftuurlijke liederen niet in slaap te vallen. Vele van die liederen werden dan ook bij gedeelten gezongen en zij hebben daarom dikwijls twee, soms drie »Pausen". Na eene »pauze" werd de wijs gewoonlijk veranderd. Zoo lees ik in het bovengenoemde liederboek op bl. 121 in een lied van Esther:

---

2) Het Ryper Liedt-boecxken (1669; de voorrede is echter van 1624).

1) Vgl. b.v.: de Basuyn (1626) bl. 115. Ook „Veelderhande Liedekens...." (1566) fol. 196.

2) Vgl. De Gulden Harpe, bl. 640.

Pause.

Verandering van spys doet dickwils eten.

Op de wyse:

Der Philistynen stam quam.

Daarna wordt het lied weder voortgezet.

In hetzelfde liederboek (het »Nieu Medenblicker") vinden wij op bl. 168 in een lied van Jozef:

Verandering van spys doet,
Verandering van wys doet,
Op 't gheklanck: komt alle me die vaere wil.

Dit lied bevat trouwens niet minder dan 85 strofen van 8 regels!

Nog zijn er verschillende andere aanwijzingen voor den zang, die dikwijls boven een lied geplaatst worden. De meest gebruikelijke daarvan is zeker wel: »Op de wyze: alst beghint". Men treft deze reeds eenige malen aan in het 15e eeuwsche liederboek van Maria Remen; ook in het »Devoot ende Prof. B." lees ik b.v. op fol. 33: »Dit is die wise, ghelyc alst beghint", maar daarop volgt dan de muziek. In de overige liederboeken tot op onzen tijd toe komt het tallooze malen voor [1]). Waarschijnlijk werd deze aanwijzing geplaatst boven liederen, welker wijze algemeen bekend was. Zoo werd b.v. een liedje van STARTER [2]) gezongen op de in die dagen bekende wijze: »Questa dolce serena" en datzelfde lied werd later ook in het »Groot Hoorns.... Liedboeck" (I, 219) opgenomen onder de aanwijzing: »alst beghint". Blijkbaar was ook dit lied van den bevalligen Frieschen dichter zeer spoedig bekend geworden, gelijk zoovele zijner overige liederen en kende elk de wijs, waarop het gezongen werd.

Toch kan de door mij aangegeven verklaring dezer aanwijzing niet onvoorwaardelijk worden aangenomen, ten minste niet voor elk tijdperk. In van Effen's Spectator toch komt eene plaats

1) In het „Groot Hoorns . . . . . enz." b.v. niet minder dan 85 maal.
2) Friesche Lusthof bl. 87.

voor, die ons tot voorzichtigheid noopt. Ik haalde een deel daarvan reeds in het vorige hoofdstuk aan. Sprekende over de aanvallen der brooddichters op die uitgevers, welke ook als liederdichters optraden, zegt hij: »Vooreerst houden ze staande, dat het tegens de regulen van de kunst stryd meest alle die liederen te stellen op den toon van: »o Holland schoon, gy leeft in vree", dewyl die nare en droevige deun zo een jammerlyke stof nog erbarmelyker maakt. . . . . Dat het veel nutter is zo een zielroerend voorwerp wat te vervrolyken door 't bekende wysje *van Wilhelmus van Nassouwen* of *met er boven aan te zetten: stemme als het begind*, *den koper de keur te geven van het naar zyn zinlykheid te zingen*" [1]).

Ook op dit punt is echter de medewerking der musici noodig, indien men tot eene beslissing wil komen.

Vrij dikwijls leest men boven een lied: »Op een aangename Voys", »op een nieuwe voys", »op een aardige voys"; een enkele maal, zooals b.v. in het Groot Hoornsch Liederboek boven het »Onze Vader": »Eyghen zanghwyze". Werd ook bij deze uitdrukkingen verondersteld, dat de wijze algemeen bekend was? Van de laatste mag dat zeker wel worden aangenomen, maar ook van de drie eerste?

Soms liet men het vinden der wijs over aan de zangers zelf.

Eenige merkwaardige regels uit den proloog van het Dev. ende Prof. B. luiden nl.: »Na die liedekens . . . . . volghen veel deuote Leysenen op haer noten / ende daerna int eynde des boecx sommighe liedekens ende leysenen sonder noten / want men den toon niet en heeft connen ghevinden / omdat si uter memorien van vele menschen syn / die daertoe versocht syn / daer ghi een voys op dichten moecht na u deuocie". En in de tabel lezen wij nog: »Hiernae . . . . . volghen veel schone leysene / in latine ende in duytsche / met haren noten ende toonen ende sommighe sonder noten / ende oock sommighe gheestelycke liedekens sonder noten / maer de ghemeyne wisen daermense op sin-

1) Vgl. Holl. Spectator, 97e vertoog (29 Sept. 1732).

ghet/ staen daer boven gheteekent/ oft ghi moechtse singen na u beliefte ende devocie".

Na deze (zooals ik hoop, niet geheel nuttelooze) uitweiding gaan wij verder.

In de 17e eeuw regent het liederboeken — en van allerlei slag. Er waren geestelijke liedboekjes, die stichtelijke namen droegen als: Geestelyk Bloemhof of Kruidhof, Sion's Wynberg, de Bloempot, de liefelyke Paradijsvogel enz. Wereldlijke voor de gegoede standen met dergelijke namen als: Schoonhoofs Lustprieelken, Geldersche Playsier-hof, Bloemhof der Nederlandsche Jeugd, Amsterdamsch Minnebeekje, Olipodrigo, Haarlemsche Duinvreugd, Haarlemsche Lente-, Mei-, Zomer- en Winterbloempjes.

Ook liederboeken voor het volk als: Het Vlaardingsch Vissers Liedboek, het Maassluische Hoekertje, de Verliefde of Klagende Minnaar enz. enz.; ik noem slechts eenige namen uit de menigte.

Verreweg de meeste dier liederboeken bevatten slechts liederen. In sommige als b.v. in »den Bloemhof van de Nederlantsche Jeught" worden zij afgewisseld door sonnetten en andere langere of kortere gedichten. De meeste liederboeken werden verschillende malen herdrukt. En deze herdrukken zijn geene bloote overdrukken, maar gewoonlijk werden eenige liederen toegevoegd, andere weggelaten, en moest het oude voor het nieuwe wijken. Onder de merkwaardigste liedboeken der 17e eeuw behooren, behalve het H. O. L., dat ik in een volgend hoofdstuk behandel, ook de zoogenaamde Mopsjes of Hoornsche Liedboekjes. Deze waren bijzonder in trek, vooral in Noord-Holland. Zij zouden hunnen naam te danken hebben aan dien van den herder Mopsus, die meermalen voorkomt in de herderspoëzie dier dagen, waarmee ook de liedboeken der 17e eeuw vervuld zijn. Deze afleiding werd gegeven door iemand, die in 1846 een stukje schreef over deze liedboeken, waaruit ik hier het een en ander zal mededeelen. Het tijdschrift toch, waarin hij het plaatste, kent menigeen nog slechts bij naam en wie heeft het ter hand? Wij lezen dan o. a. [1])

1) In de »Algemeene Konst en Letterbode voor het jaar 1846", n°. 15. Het stukje is onderteekend V.(an) O.(rden).

In de laatste helft der 17e en de eerste helft der vorige eeuw waren de Mopsjes of liedeboekjes in Noord-Holland algemeen in gebruik en had bijna iedere stad haar eigen Liedeboek. Dat van Hoorn zoude het eerste geweest zijn, door Beukelman uitgegeven. Hij en zijn zoon Reinier Beukelman hadden privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en West-Vriesland. Niet alle drukken hebben dit privilegie. Dit waren de enkele Mopsjes; later voegde men die van verschillende steden bijeen en dus ontstonden de zoogenaamde dubbele Mopsjes. Van deze vooral bestaat een groot aantal drukken bij verschillende boekverkoopers uitgegeven . . . . . . De eerste uitgave is moeyelijk te bepalen, naardien zij meestal zonder jaartal voorkomen. De titel van het waarschijnlijk eerste dubbele Mopsje is: 't Groot Hoorns Liedboeckje. Deze laatste druk is vermeerderd met het Alckmaerder en Enkhuyzer Liedtboeck te Hoorn, by Stoffel Kottingh, te Enckhuyzen by Meynaert Mul en te Alckmaer by Simon Hoelwerf. Later voegde men het Edammer en Purmerender Liedeboek hierbij; twee deelen in een band, in zeer klein formaat.

. . . .

De Mopsjes waren meestal in fraaije bandjes gebonden. Wij zagen die met fraai bewerkt zilver en schildpad (alhier krettebandjes genoemd, van caret) evenzoo als de spiegels, die met krette lijsten, waaronder de kleederschuyer met krette- of zilverblad hing, in die dagen tot de weelde behoorden.

Weinige Mopsjes hadden een gouden slootje; gemeenlijk waren zij echter in groen of zwart fluweel, in geborduurde of Fransche bandjes gebonden en met een of twee zilveren slootjes of krabbetjes voorzien. De gemeene waren in groen perkament ingenaaid. Op aanzienlijke partijen of bruiloftsfeesten werden zij meermalen op zilveren schenkbladen den gasten aangeboden" [1]).

En nog in de eerste helft dezer eeuw was dat in Noord-Holland de gewoonte, gelijk ik vernam uit den mond van een Amster-

---

1) Men vgl. ook nog over deze en andere liedboekjes: Scheltema: Geschied- en Letterkundig Mengelwerk IV. D. 3e St. bl. 45, 142, 205, 286—91.

damsch hoogleeraar [1]), die het meermalen zelf had bijgewoond. Dat v. O. de laatste helft der 17e eeuw stelt als den tijd, waarop deze liederboekjes »algemeen in gebruik" waren, is waarschijnlijk wel juist; maar men moet daarbij in het oog houden, dat ze dus reeds in de eerste helft gedrukt werden en toen bekend raakten. Er zijn dan ook reeds drukken van 1630 en 1638 bekend [2]). Tegenwoordig bestempelt men dikwijls alle dergelijke 17e eeuwsche liederboekjes met den naam van »Mopsjes", maar ik betwijfel of men daartoe recht heeft. Ik meen, dat die naam zich tot de Noord-Hollandsche beperkte; moge men al soms een ander liederbook zoo genoemd hebben, algemeen was die naam zeker niet.

In lateren tijd spreekt men ook dikwijls van »Jufferboekjes" [3]). Onder dezen naam werden echter niet alleen *lieder*boekjes begrepen, gelijk wij uit eene mededeeling van Jac. Scheltema kunnen opmaken [4]). »De boekverkoopers" zegt hij, »moeten in dien tijd voordeel hebben gevonden door de uitgaaf van zulke verzamelingen van minnedichten en gezangen, welke met den naam van *Jufferboekjes* zijn bekend gebleven. De beste en meest geliefde, met name: Flora of boomgaard van liefelyke bloemen van Daniël Heinsius, de minne- en zinnebeelden en gezangen van Hooft, de maagdepligten en maagdeklagten van Cats, de minnekunst van Heemskerck en dergelijke, worden alzoo in duodecimo of lang octavo voor de jongelingschap uitgegeven en met kostbare bandjes voorzien aan de juffers geschonken en gewoonlijk door deze in de ebbenhouten of baleinen emmertjes, de ridicules (l. réticules) van dien tijd naar de gezelschappen medegenomen". Onder dergelijke boekjes zullen ook wel liederboekjes geweest zijn en misschien soms geschrevene. De uitwendige gelijkheid dezer boekjes kan aanleiding hebben gegeven ze nu eens zus dan zoo te noemen.

---

1) Prof. De Hoop Scheffer.
2) Vgl. Willems. O. V. L. XLVI. n°. 162 en n°. 163.
3) In de 17e eeuw trof ik die benaming niet aan.
4) T. a. p. bl. 45.

Sommige wereldlijke liederboeken zijn voorzien van gravures en daar zijn er, welke zeer fraai mogen genoemd worden. Uit die, waarmede Chrispyn de Passe den »Nieuwen Jeucht-Spieghel" versierde, blijkt ten duidelijkste, dat de jongelieden dier dagen bijna nooit zonder liedeboek in elkanders gezelschap waren. In de Danszaal, in de Muziekschool, op de wandeling, op buitenpartijtjes en luidruchtige Doelenfeestjes, overal ziet men ze. Dat men zulke boekjes werkelijk bij zich droeg, blijkt ook nog uit de voorrede van eene 17e eeuwsche verzameling [1]). De uitgever (of misschien de verzamelaar) zegt tot de »soete diertjes" o. a., dat hij het formaat opzettelijk zoo klein gemaakt heeft, »achtende hetselve het bequaemst ende het ghevoeghlyckst te wesen om in de sack hier en daer mede te draghen, als ghy lieden soete byeenkomsten ende vergaderinghen houdt. . . . .
Voorts tot dese kleynigheydt (nl. van het formaat) hebben my bewoghen eensdeels alsje zit en besteedt u heyligh Avondt hierin ende eerje van U ouderen mocht verrascht worden, datse dan het gheluck van die geen diese gemaect heeft, mogen ghenieten, namentlyck wanneerse onder het schortekleedt te schuyl ghesteken sullen worden".

Nog meer wordt men van die onmisbaarheid der liederboekjes overtuigd, indien men er de stukken onzer 17e eeuwsche genreschilders nog eens op aanziet. Zoo schilderden Terburch, Metsu en Netscher gaarne die fijne en bevallige muziekpartijtjes, waar gewoonlijk eene dame uit een liederboek (een enkele maal van een los blad) zit te zingen, terwijl een of meer jonge mannen haar begeleiden met een muziekinstrument. Dusart, Molenaer en A. v. Ostade daarentegen schonken ons menig vroolijk boerenfeest, waar eene welgedane boerin met een los blad in de hand een lied zingt en sommigen medezingen begeleid door den doedel-

---

1) Scoperos Satyra ofte Thyrsis Minnewit (waer in de hedendaegsche Vryery klaer ende helder wordt afgebeeldt. Beschreven door S. ab. A. 1654) 2e druck. Deze verzameling is echter eer eene „Ars amandi" dan een liederboek. Ook verwarre men haar niet met de reeds dikwijls genoemde, gelijknamige verzameling uit den aanvang der 18e eeuw.

zakspeler. Jan Steen's dartel penseel vermeidt zich in vroolijke, huiselijke feestjes, waar levenslustige grootvaders en grootmoeders met hunne kinderen uit een liederboek of van een blad zingen, terwijl de kleinkinderen doedelzak of dwarsfluit bespelen. En ook Jordaens, de onvervalschte Vlaming heeft ons eene dergelijke voorstelling gegeven van het: »soo d'ouden songen, soo pypen de jonghen" in de heerlijke schilderij, die deel uitmaakt van de Arembergsche verzameling. Zelfs op de door Cornelis Cornelisz. (v. Haarlem) geschilderde Bruiloft van Peleus en Thetis ontbreken de liederboeken niet.

Twee daarvan in langwerpig formaat, perkamenten band en met linten vastgestrikt liggen op den grond en wat verder zingt een troepje nimfen uit een liederboek.

Ook in de 18e eeuw treffen wij de liederboeken nog bij menigte aan. Ook nu hebben de gegoede standen hunne wereldlijke liederen, die verzameld zijn in bundels als: Thirsis Minnewit, Apollo's St.-Nicolaas-, Kermis-, Vastenavond- en Nieuwejaarsgift, het Hernhutsche Nachtegaeltje, de vroolijke Zanggodin enz. Evenzoo zijn er nog geestelijke liederboeken, die namen dragen als: Zedezangen en Stichtelijke Liederen, Geestelijke Nachtegaal, Kruisgezangen, Geestelijke Goudschaale.

En ook het volk heeft zijne liederboeken als: »de Amsterdamsche Harlekyn en de Haagsche Scharmoes, het Vermakelyk Haagsche Bosch, de Hond in den Pot, de Amsterdamsche Pakhuisvreugd, de Nieuwe vermakelijke Snuifdoos en zoovele anderen.

Dat de »jufferboekjes" nog in zwang waren zou ik opmaken uit een liedboek van die dagen [1]), waar wij een minnaar o. a. tot zijne Dulcinea hooren zeggen:

Uytgelesen Margarietje,
Als ick noch van dese weeck
Eensjes in uw boeckje keeck,
Daer op elcken bladt een Liedtje
(En op somm'ge twee of drie)
Staet, volghd' ick de Deuntjes, die
enz.

1) Het Nieuwe Hoornse Speelwerck (1782) bl. 168.

En elders zegt eene vrouw tot haren man:

Wy waren vrolyk, gy lykt treurig:
Wy zongen met ons vyfjes maat,
Uit 't Nachtegaeltje, daer we uit leeren;
Zoo moet een vrouw, zoo moet een Vrouw zich diverteeren. [1])

En op een stuk van den geestigen Cornelis Troost (in het Mauritshuis) zien wij eene bevallige jonge vrouw met een liederboek onder een boom zitten; een Cupido fluistert haar eenige woorden in het oor. Wat hij haar zegt, staat vrij duidelijk in het openliggende boek te lezen; het is de waarschuwing:

Maar wagt u zoet meisje
Voor 't eerste snoepreisje. [2])

Een ander 18e eeuwsch schilder Melchior Brassauw schildert ons den verloren zoon in een gezelschap van een paar schoone vriendinnen, die luit en violoncel bespelen, terwijl een liedboek op tafel ligt. Zeker zijn er wel meer 18e eeuwsche stukken, waarop liederboeken voorkomen, maar ik betwijfel toch, of ze zoo talrijk zijn als in de 17e eeuw. Indien ik mij niet vergis, dan is ook het aantal geestelijke liederboeken in de 18e eeuw kleiner dan in de 17e en neemt het aantal volksliedboeken zeer toe. Vooral in de laatste helft der 18e eeuw zagen eene menigte volksliedboekjes, op grof papier gedrukt en in een grauw papieren omslag het licht en toonen ons daardoor reeds welken weg de liederboeken zullen opgaan.

Want hoe is het in de 19e eeuw?

In den aanvang daarvan had men onder de beschaafde standen nog wel liederboeken, maar toch slechts weinige. De oude waren vergeten en de enkele nieuwe, die er voor in de plaats waren getreden, werden dikwijls meer vervaardigd met het doel de vreemde liederen te verdringen, dan omdat zij in eene be-

---

1) Zie: Het Hernhutsche Nachtegaeltje (1757) II, 6.

2) Ik vond dien regel terug in een 18e eeuwsch liederboek. Hij maakt deel uit van het refrein van een herderslied (Vermaaklyk Boereleven). Het lied komt o. a. voor in den „Amsteldamschen Schouwburg" (1775) bl. 21.

hoefte moesten voorzien. Zoo zegt Scheltema sprekende over de oude liedboekjes [1]: »Het verdient opmerking, dat de meeste van deze liederboekjes thans (het stuk is van 1831) vergeten zijn en dat nu in de gezelschappen van jongelieden, waar Hollandsche liederen gezongen worden en men alzoo niet geheel verfranscht is, vooral in de landprovinciën, bij voorkeur gezangen genomen worden uit de »Oeconomische Liedjes van Elizabeth Wolff en Agatha Deken", uit de »Volksliedjes der Maatschappij" (t. N. v. 't A.) en het »Haerlemmer Spreeuwtje" van Democriet en in de laatste jaren na het herstel des vaderlands de volksliederen van Tollens, Spandaw en anderen".

Scheltema betreurt het verder, dat de jongelui der 19e eeuw »van het genoegen om het goede uit de Jufferboekjes te kennen verstoken zijn" en hij voegt er bij: »Ik heb mij weleer beijverd om in dit gemis eenigszins te helpen voorzien en derhalven in den jare 1821 een »jufferboekje" uitgegeven met den titel: Jacob Cats aan Neerlands Jufferschap". Hij had alles weggelaten »wat aan wijze en voorzigtige moeders mishagen konde" en zich met de hoop gevleid »dat de jonge Heeren hetzelve liever dan vreemde, kostbare Almanakken aan de beminde zouden hebben geschonken". Maar die verwachting werd niet vervuld, want het boekje werd »nergens behalve by de Dordsche jufferschap naar wenschen ontvangen".

Hoe loffelijk de poging van Scheltema ook mocht zijn — die slechte ontvangst was toch een teeken des tijds. Op nieuw bleek hieruit, dat de liederboeken niet meer aan de behoeften van den tijd konden voldoen en onmogelijk zulk eene groote rol in het huiselijk leven konden spelen als in vroegere eeuwen. En in onze dagen blijkt dat nog veel duidelijker. Het beschaafde deel van ons volk of zelfs de gegoede standen kennen bijna geene bepaalde liederboeken meer.

Het is waar, er zijn nog enkele bundels »Gezelschapsliederen" waarbij soms ook »eenige toasten" gevoegd zijn en waaronder er

---

1) t. a. p.

zijn, die een 17en druk beleven, maar die bundels blijven toch slechts tot een klein deel der burgerstanden beperkt en wat is het aantal en het aanzien dier liederboeken bij dat van vroegeren tijd?

En toch is die oude toestand nog bij een deel van ons volk bewaard gebleven; bij de lagere en laagste standen worden de liederboeken nog steeds in eere gehouden. Daarheen wende men dus het oog om zich den toestand van voorheen ten minste eenigszins te kunnen voorstellen. Nog altijd is er bij het volk trek naar die kleine boekjes, gewoonlijk in een lichtblauw, soms groen papieren bandje, op grof papier maar met duidelijke letter gedrukt, waarin hunne geliefkoosde liederen verzameld zijn en die elk zich voor *f* 0.10 à *f* 0.15 kan aanschaffen. De voornaamste uitgever dezer bundels [1]) deelde mij mede, dat hij van elk zijner liederboekjes jaarlijks eenige honderden verkocht. Bij de meest gewilde als b.v.: »de Overtoomsche Marktschipper" (in 3 deelen, die afzonderlijk te verkrijgen zijn) klom dat getal ongeveer tot 800 exemplaren 's jaars, bij andere als »de Zingende Kruier", »het zingende Nachtegaaltje", »de vroolijke Schoorsteenveger", »de lustige Jager" e. a. bedroeg het aantal exemplaren gewoonlijk 400 à 600. Dat die boekjes in trek zijn, blijkt bovendien voldoende, als men ziet, dat van sommige een 6e en 7e, van andere een 12e en 16e druk verscheen. Deze uitgever bezit ongeveer een dozijn van zulke boekjes en hij alleen verkoopt er dus jaarlijks eenige duizenden. Rekent men nu daarbij, wat nog door anderen wordt verkocht, dan behoeft men niet te vragen of deze boekjes invloed oefenen en of hun inhoud en hunne verspreiding van belang zijn voor de ontwikkeling van het volk. Want evenals in vroegeren tijd zwerven die boekjes overal heen; niet alleen naar de verste uithoeken van ons land en België, maar overal waar door het volk Nederlandsch gesproken wordt. Een paar voorbeelden, één uit het verleden en één uit het heden mogen dat staven.

---

1) De Heer G. v. d. Linde.

Toen (nu misschien twee jaren geleden) de op Nova Zembla gevondene voorwerpen hier te Amsterdam tentoongesteld waren, ontdekte ik daaronder plotseling een »suverlyc boecxken" bevattende de vrome, fraaie liederen van Tonis Harmansz. van Warvershoef. Niet zonder aandoening en eerbied beschouwde ik het kleine, verschoten en verschrompelde boekje, dat wel had kunnen wegschuilen in de vuist van zoo menig stout matroos, dat de arme schepelingen zoo dikwijls een oogenblik zal getroost hebben in den bangen strijd om het bestaan en dat hier nu lag als een welsprekend getuigenis van de vroomheid en geestkracht onzer voorvaderen.

En zou dit het eenige liederboek zijn, dat ooit in vroegeren of lateren tijd naar verre kusten werd medegevoerd? Ik denk het niet en vermoed, dat ze ook nu nog wel op onze schepen zullen worden aangetroffen.

En zwierven zij in vroegeren tijd naar de Noordpool, in onze dagen komt nog dikwijls eene moeder uit de volksklasse een pakje liederboekjes koopen voor haren zoon, die in de gelederen van het Indische leger dient [1]). Mogelijk wordt ook zij gedreven door den wensch, dat deze liederen dienen mogen »om droefheyt ende melancolie te verdryven", zooals ook reeds op het titelblad van het Antwerpsche Liederboek te lezen staat.

1) Volgens mededeeling van den heer v. d. Linde.

IX. VERDERE LOTGEVALLEN DER OUDE LIEDEREN.

Is het mij gelukt den lezer in de voorafgaande bladzijden eene juiste voorstelling te geven van een deel des rijken liederschats, dien ook ons volk eens bezeten heeft? Een ander moge dat beslissen. Maar ook indien ik daarin niet geslaagd ware, dan nog zou mij eene belangrijke vraag ter beantwoording overig blijven — de vraag: wat gebeurde er verder met dien schat en wat is er ons nog van gebleven? Eerst wanneer ik die vraag zal hebben beantwoord, kan ik de door mij gekozene taak als volbracht beschouwen. Ik zal daarom in dit hoofdstuk de verdere lotgevallen der oude liederen nagaan. Ik zal trachten aan te toonen, dat zij reeds gedurende de laatste helft der 16e eeuw door andere liederen worden verdrongen, ofschoon zij nog in aller herinnering blijven leven; dat zij in de 17e eeuw meer en meer vergeten worden en in de 18e, op weinige uitzonderingen na, nog slechts bij het volk bekend zijn; dat in de 19e eeuw ook het volk die oude liederen uit het geheugen verliest en dat zij binnen kort zullen zijn weggestorven voor immer, indien zij niet herboren worden door de wetenschap en de kunst van onzen tijd.

De bloeitijd dezer oude liederen duurt tot het midden der 16e eeuw. In de laatste helft dier eeuw werden zij naar alle waarschijnlijkheid zelden meer gezongen, ook al kende elk ze nog. De reden daarvan is niet ver te zoeken.

Tot dusver had het jonge, krachtige en weelderige volk, dat deze landen bewoonde, geene zware rampen gekend, immers geene onder welker druk zijn karakter moest veranderen. Het genoot zijn leven en zong zijn lied. Wel had de zucht tot kerkhervorming zich ook hier te lande reeds doen gelden en had deze soms scherpe vervolging uitgelokt, wel zien wij haren invloed ook in de geestelijke liederen, waarmede vrome mannen reeds in 1539 en 1540 de »sotte, vleescelike liedekens" wilden te keer gaan, maar niettemin verscheen vier jaren later het Antwerpsche Liederboek. En welke stemmen klinken ons daaruit tegen? Meer dan de helft dier liederen is gewijd aan de liefde. Tal van minnaars storten hunne klachten uit over ontrouwe liefjes, verlangen naar heur bijzijn, vermeien zich in liefelijke herinneringen, wekken de uitverkorenen met zang en snarenspel, zien aan hunne zijde den nacht voor den dag wijken of zijn in minnelijk onderhoud met hen samen. En in andere liederen wordt verhaald van ridders en jonkvrouwen, van helden uit vroegeren tijd, van roovers en ongelukkige gelieven. Elders schertst en lacht het volk over zijne eigene en eens anders dwaasheden, bezingt de »chronique scandaleuse" van den dag en vertelt met beminnelijke openhartigheid van zijne liefdesavonturen, zijne drinkgelagen, zijne huiselijke aangelegenheden en zijne feesten. Een klein getal historische liederen verplaatst ons in ruimer kring en doet ons een blik werpen ook buiten de grenzen van ons land en op de belangen van andere volken; maar ook deze liederen verwijlen meerendeels bij het oogenblik of bij het tegenwoordige. Zoekt men naar een ander, een hooger element, dan vindt men na lang zoeken onder de 221 liederen, welke hier verzameld zijn, slechts 4 geestelijke liederen.

Dit eenvoudige feit is natuurlijk niet voldoende om een beeld van dien ganschen tijd te geven, maar toch geeft het eenige trekken daarvan aan. De groote menigte stemde in met den jongeling, die in één dier geestelijke liederen tot een hem vermanend leeraar zegt:

Ic wil gebruycken dat leven myn
Met dansen en met springhen;
Si moeten sterven, die veyghe zyn,
Laet ons gaen drincken den coelen wyn,
God sal ons wel ghehinghen [1]).

En dit geestelijk lied zelf is blijkbaar eene omwerking van een wereldlijk lied. In den aanvangsregel: »Hoe luyde sanc die leeraer opter (l. opten) tinnen" is de »leeraer" klaarblijkelijk voor den vroegeren »wachter" in de plaats gekomen; de tinnen van een kasteel toch waren nooit bekend als de standplaats van leeraars, maar aan zulke tegenstrijdigheden stoorde het vrome gemoed zich niet. Uit den ijver, waarmede eene kleine schare te velde trekt tegen de wereldlijke liederen dier dagen en ook uit de vele omwerkingen daarvan kan men eenigszins opmaken, hoezeer men den slechten invloed dier liederen vreesde en uit die liederen zelf blijkt gedeeltelijk, welke de levensopvatting was van het volk, dat ze dichtte en zong.

Die levensopvatting was min of meer eene vrucht der tijden en kwam voor een deel voort uit de algemeene welvaart, die overal — uit de overmatige weelde, die in de meeste deelen des lands heerschte. Men leze Motley's fraaie schildering van den maatschappelijken toestand dezer landen vóór den aanvang des oorlogs, ook zijne beschrijving van de voornaamste onder al die bloeiende steden, de weelderige Scheldestad [2]) en men zal het begrijpelijk vinden op het titelblad van sommige liederboeken met naïeven trots vermeld te zien »gheprint in die triumphelike coopstadt van Antwerpen."

Maar hoe spoedig zal dat verkeeren — met Antwerpen in de eerste plaats! Weldra is het met dat triomfeeren gedaan en hoort men klaagliederen, waar vroeger de lach van onbezorgde vroolijkheid weerklonk. Reeds in 1565 luidt het in een Geuzenlied:

Antwerpen arm,
O desolate stede,

1) A. L. n°. 55.
2) Rise of the Dutch Republic p. 43—49.

Met swaer ghekarm
Vergaet nu uwen vrede,
U hooghen moet,
Die leyt nu heel in 't assen;
enz.

En een geestelijk liederboek van lateren tijd vangt aan met »een schoon Lied van de heerlicke stadt Antwerpen" en beklaagt haar treurig lot:

Antwerpen schoon/ eertyts vol Goets/
Tot den hemel schier verheven:
Vol weelden/ wils ende hoochmoets
Geheel wellustich int Leven/
In overvloet van alle goet
En schoone costelicke waren/
Die ghy gheraept hebt end' gheschraept,
Och waer is dat al vervaren? [1])

En niet met Antwerpen alleen was dit het geval, Weldra zijn al deze landen in den opstand betrokken, hetzij als voor- of tegenstanders; aller gedachten worden ingenomen door de groote worsteling en wie het volle hart lucht wilde geven in een lied, dien konden de oude liederen niet meer bevredigen. Immers, hoe zouden zij ook? Waar de hoofden van de edelsten in den lande vielen onder het beulszwaard, waar steden werden uitgehongerd en uitgemoord, waar aller oogen zich vestigden op de stoute daden der Watergeuzen en op den Prins van Oranje, waar de eene aangrijpende gebeurtenis de andere verdrong, dáár had men iets anders te doen dan minneliedjes te zingen of naar ridderromancen te luisteren of elkander in liederen met een lach de waarheid te zeggen. En zoo weerklinken dan in de eerste plaats de liederen der *Geuzen*. Geen feit van eenige beteekenis of het wordt in een lied breed verhaald. Nu eens hoort men klaagliederen over den treurigen toestand des lands en de onderdrukking en vervolging, die men van de Spanjaards te lijden had, dan weer triomfliederen na een behaald voordeel; nu eens liederen vol troost en bemoediging tot de zwakken en dan weêr uitdagende,

1) Sommighe nieuwe schriftuerlickc Liedekens door F. v. Str. (1599).

overmoedige spot- en schimpliederen tegen de paters, die om hunne abdissen en hunne kapoenen treuren en tegen de Spaansche »Godts vyanden." En van den anderen kant waarschuwde men tegen »die Geusen met hunne leusen" en bespotte de nieuwe, godsdienstige secten en verhaalde van de diefstallen en rooverijen, die de prins van Oranje met zijne troepen in het Luiksche land hadden bedreven en vermeide men zich reeds van te voren in »der Geuzen Hellevaert [1])."

Groot moet de invloed zijn geweest van deze politieke en andere half politieke, half geestelijke liederen, welke in deze dagen van strijd bij honderden — ik mag wel zeggen — bij duizenden verschenen. Behalve de eigenlijke »Geuzenliederen" waren daaronder klaagliederen van gevangenen »geschreven int duyster met arm gereetschap," zooals een van hen eenvoudig maar roerend zich uitdrukt of gedicht in een kerkerhol, waar de duisternis ook zelfs het schrijven niet toeliet en het lied »int herte moeste blyven" totdat de dichter tijd en gelegenheid kreeg het op te teekenen. Elders leest men »de belydinghe van een teeder Meysken, geheeten Elisabeth / die een Baghynken hadde gheweest" en een ander vangt aan: »Het is ghescliiet ter tyt, doen de vier vrienden opgheoffert waren (daer ic dat Liedt af ghemaect hebbe) ende hadse sien verbranden. . . ." En sommige dier liederen weerklonken in de sombere kerkers en hunne tonen drongen dan door de muren heen en strekten anderen lotgenooten tot troost en opbeuring. Zoo lezen wij in »een brief van Jeronimus Segerszoon

---

1) Werden de Geuzenliederen slechts gezongen? Het is niet waarschijnlijk. Vele liederen van dien tijd waren zeker ook bestemd om gelezen te worden Zoo draagt n°. 111 van »van Lummel's Geuzenliedboek" dezen titel. »Een nieu liedeken van affscheydt der Spaengiaerden mispresen / die niet singhen kan, mach het lesen." Ik vestig hierop de aandacht, omdat men ook boven het voorbericht van vele 17e eeuwsche liederboeken vindt: »totten sangher ofte leser" en »tot de sanghers ende lesers." Ook de uitdrukking: »ghy, die dit singht of leest" komt niet zelden voor Kamphuyzen schrijft in het voorbericht der »Stichtelijke Rijmen" (Pantheon-uitgave XXXI) »nadien doch alle Rym ofte Gedicht (na oud gebruyk en ook aard van de zake) behoort zo wel lezelyk als zingelyk en zo wel zingelyk als lezelyk te zyn." En in een gedicht van A. Godart »op de Uytspanningen van den heer Jodocus van Lodensteyn" lezen wij: »Verwerp deez' Lied'ren niet: maar Leest en Zingt-ze tog." Echter maakt Valerius in de voorrede van zijnen »Gedenckclanck" bepaaldelijk onderscheid tusschen »liedekens" ende »dichten."

geschreven aen grooten Henrick / die oock aldaer ghevanghen lach int jaer 1551" deze woorden: »Ende als ghy luyde singhet / soo hoore ick u wel. Ende ick dancke den Heere / dat hy u noch so veel crachts gevende is / dat ic u noch hoore singen [1])."

Andere liederen gewagen weer van troost en bemoediging, wekken op tot berouw en inkeer tot zich zelven, bevatten klachten en gebeden om kracht en geloof, schilderen innerlijken strijd, zingen Gode lof of behelzen slechts omwerkingen van een deel des bijbels. En deze liederen bleven niet op de plaats, waar zij gedicht werden, maar zwierven het geheele land door evenals de Geuzenliederen. Men zond ze aan veraf wonende geloofsgenooten, dikwijls aan eene geheele gemeente of ook wel aan geheel onbekenden [2]). Men voorzag ze aan den kant van bijbelteksten, opdat men de in het lied bedoelde plaatsen nog eens in den bijbel zou kunnen nalezen en er dus te meer door gesticht worden. Duidelijk zien wij dan ook het ontstaan van vele liederen dier dagen verklaard in de voorrede van een 16e eeuwsch liederboek. In die »voorreden totten Lesers ende Sanghers deses Liedenboecks" lezen wij nl.: Ende den sentbode Jesu Christi Paulus ons leert: Dat wy malcanderen sullen vermanen met Psalmen ende geestelicke liedekens (Eph. 5, 19. Col. 3, 16.) so hebbe ick dan na de cleyne gave / die my die Heere gegeven heeft (in mynder swacheyt) ter eeren Gods ende tot stichtinghe myns Naestens / dese naervolghende Liedekens gedicht / beschreven / gegeven / ende gesonden / aen diversche Persoonen op hare aenhouden ende begeeren / oock ut goede geneghenheyt van my / op datter sommighe tot yver ende aendacht mochten ghebracht worden den Heere te vreesen ende syn woort lief te crygen [3])." Dergelijke »zendliederen,"

---

1) Al deze aanhalingen zijn ontleend aan de bekende verzameling van Martelaarsverhalen en- liederen, getiteld: „Het Offer des Heeren. . . ." (Deze druk is van 1599; daar zijn er echter ook van 1542, 1562, 1578, 1580, 1589 en 1595.) De door mij aangehaalde plaatsen vindt men achtereenvolgens op fol. 44, 49, 24, 31, 70.

2) Vgl. „Sommighe andachtighe ende leerachtige Gheestelicke Liedekens t'Amstelredam, by Nicolaes Biestkens (1597) f. 38. „Susterken goedt, my onbekendt enz."

3) Vgl. „Veelderhande Schriftuerlycke Nieuwe Liedekens . . . door L.(enart) K.(lock) (zie fol. 508) Gedruct t'Utrecht . . . . Anno 1593.

zooals ik ze zou willen noemen, treft men ook reeds in de eerste jaren van den opstand aan.

Soms moeten die liederboeken, waaruit de ouders kracht en troost hadden geput, vóórdat brandstapel of worgpaal een einde aan hun leven maakten, in het bezit zijn gekomen van hunne kinderen. Zoo lezen wij in een »testament van Joos de Tollenaer" o. a. het volgende: »Myn kint Betgen / so ick sterve / so wilde ick wel / dat u Moeder u gave tot een eewighe Memorie / een Testament / ende een Dierick Philips fundament Boeck / ende een Liedekens Boeck ende een Boecxken van Jacob de Keersgieter ende wilt daer inne veel lesen / want daer staen veel schoone vermaningen in" [1]).

Hoe anders dan ons moet het zulk een meisje te moede zijn geweest bij het lezen in die boeken of het zingen dier liederen en zeker niet zij zal bezweken zijn in den moeilijken strijd tusschen levenslust en geloof, waarvoor de inquisitie zoo velen stelde.

Dat dus de oude liederen moesten wijken, waar zulke gebeurtenissen aller hoofd en hart vervulden, is niet meer dan natuurlijk. Zelfs werd het lied »vanden ouden Hillebrandt" omgewerkt tot »een oorloff-lied van Duckdalve", waarin men den gehaten »ouden Grys" bespotte.

Maar al zong men de vroegere liederen niet meer, men vergat ze daarom nog niet. Hoe ware dat ook mogelijk geweest? Integendeel, elk kende ze nog; dat blijkt meer dan voldoende uit de liederboeken van dien tijd. Onder de »wyzen", waarop die nieuwe liederen gesteld werden en die ieder dus geacht werd te kennen, treft men de aanvangsregels van de meeste ons bekende en vele onbekende oude liederen aan en dat blijft zoo tot in den aanvang der 17e eeuw.

Maar ook alleen daaruit kan men opmaken, dat die liederen nog algemeen bekend waren, want, voor zoover mij bekend is, werden er in de laatste helft der 16e eeuw geene meer herdrukt

1) In »Het Offer des Heeren" op de laatste bladzijde

noch afzonderlijk noch in liederboeken. In het eerst zal men dat nagelaten hebben uit vrees voor de censuur en daarna omdat ze niet verkocht zouden worden; want wie zou ze gelezen hebben?

In het jaar 1588, het stichtingsjaar onzer republiek, begon echter het licht door de wolken te breken. De moeilijkste tijd was achter den rug en ofschoon het pleit nog lang niet gewonnen was, namen de zaken echter eene gunstige wending. Een deel der oude vroolijkheid keert weer in de harten terug en zoo laat het zich dan ook verklaren, dat drie jaren later weer eens een wereldlijk liederboek verschijnt onder den titel: »Nieu Amstelredams Liedboeck/ vol Amoreuse Nieu Jaren/ Mey Lieden/ Tafel Lieden ende veelderhande vrolycke ghesangen/ nu op nieu vermeerdert. . . . . Anno 1591". In deze verzameling is reeds te bespeuren, welke richting de liederpoëzie in het vervolg zal kiezen.

De oude liederen, welke in het Antwerpsche Liederboek zulk eene eervolle plaats innemen, zijn hier verdwenen. De minne- en Meiliederen, die in dit liederboek voorkomen hebben al de eigenschappen van die uit de eerste helft der 16e eeuw in het A. L., maar in nog hoogere mate en de invloed der renaissance is daarin nog duidelijker zichtbaar. Hier vinden wij reeds overvloedige staaltjes van de mode-poëzie, de fatsoenlijke poëzie om zoo te zeggen, welke vooral in de 17e eeuwsche lyriek zoo op den voorgrond staat. Hoe het in die eeuw met de oude liederen ging, zullen wij nu trachten te schetsen.

Elk weet, dat met den aanvang der 17e eeuw een nieuw tijdperk in de geschiedenis van ons volk aanbreekt. De dageraad der vrijheid, die zich reeds in 1588 vertoonde, is tot dag geworden, al is het nog geen volle dag. Hoort den geschiedschrijver der »Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog" hierover! Na een blik te hebben geworpen op den hachelijken toestand, waarin ons land zich in 1588 bevond, roept hij uit: »En tien jaren later? Hoe is alles veranderd! De noordelijke gewesten, de roemrijke Zeven, zijn voor goed bevrijd, voorspoedig te land en

ter zee; de regeering is eensgezind en door het volk geëerbiedigd het leger volgzaam en uitmuntend aangevoerd; de schatkist voortdurend gevuld door gewillig opgebragte belasting. Spanje daarentegen, dat zich reeds meester had gewaand van de muitende gewesten is moegestreden en uitgeput en weet geen ander middel om niet al de Nederlanden te verliezen, dan ze als zelfstandigen staat af te scheiden van de Spaansche monarchie". Een tiental jaren later zou Spanje dan ook reeds met ons onderhandelen als met een onafhankelijken staat. Ondertusschen zijn Noord- en Zuid-Nederland steeds verder uiteengegaan en hiermede moet in de geschiedenis onzer letterkunde steeds rekening worden gehouden. Het 17e eeuwsche Noordnederlandsche geslacht verschilt in menig opzicht van het algemeen Nederlandsche type der middeleeuwen in Noord- en Zuid-Nederland. Op een paar punten van verschil, die ook in de letterkunde waarneembaar zijn, zal ik hier wijzen. Mede daardoor moge duidelijker worden, waarom de oude liederen juist in Noord-Nederland zoo snel op den achtergrond geraakten. Ook vroeger, reeds in de middeleeuwen, zal er m.i. ongetwijfeld verschil hebben bestaan tusschen het volk boven - en het volk beneden de rivieren, zooals men dat wel eens uitdrukt, tusschen Friezen, Hollanders, Zeeuwen, Utrechtenaars, Gelderschen ter eene en Vlamingen, Brabanders enz. ter andere zijde. De Zuidnederlanders geraakten vroeger dan de Noordelijken tot stoffelijke welvaart, bij hen deed zich de behoefte aan geestelijke genietingen eerder gevoelen; ook waren zij ontvankelijker van gemoed en minder kalm dan hunne Noordelijke broeders. Bij hen had, meen ik, het verstand niet zulk een overwicht op het gemoed als bij de Noordnederlanders.

Maar hoeveel meer punten van overeenstemming dan van verschil zijn er tot het midden der 16e eeuw in Noord- en Zuidnederland aan te wijzen: Tot dien tijd waren bijna alle bewoners dezer landen Katholiek; ook in het Noorden heeft de mystiek een grooten invloed geoefend, kunstzin werd in beide deelen des lands in hooge mate aangetroffen, al volgde het Noorden het Zuiden gemeenlijk op den voet. En eindelijk was aan alle be-

woners dezer landen gemeen: zin voor de werkelijkheid, gave van opmerking, dartele levenslust voortkomende uit maatschappelijke welvaart, vroolijkheid, die licht tot ruwheid en losbandigheid oversloeg.

Ook in de liederpoëzie hebben wij meermalen blijken van die nauwere eenheid tusschen Noord en Zuid aangetroffen. Slechts op eenige punten van verschil en overeenkomst kon ik hier wijzen en ik gevoel zelf, hoe gebrekkig deze parallel is; trouwens om haar juist te kunnen trekken, zou men tevens in staat moeten zijn eene geschiedenis der ontwikkeling van ons volk te schrijven. Mijn doel was alleen aan te toonen, welke ongeveer de gronden zijn, waarop ik steun bij de volgende onderstelling: ondanks het verschil, dat in de middeneeuwen tusschen Noord- en Zuidnederland moge bestaan hebben, heeft men toch vrij wat meer recht die beide deelen des lands op eene lijn te stellen, dan later, toen tachtigjarige oorlog en onafhankelijkheid en Kalvinisme eene scherpe afscheiding tusschen hen gemaakt hadden.

Ook in de liederpoëzie blijkt dat, allereerst in de geestelijke. Want ook na eene oppervlakkige beschouwing zal men getroffen worden door het verschil tusschen de middeleeuwsche geestelijke lyriek van Noord en Zuid met de Noordnederlandsche der 17e eeuw; tusschen de eerste met hare kinderlijke vroomheid, die soms de grenzen van het komische nadert, hare dwepende vereering van de liefelijke gestalte der Moedermaagd, haar verlangen om tot het schouwende leven te komen, hare hemelschildegen en het mystieke waas, dat over hare bevallige vormen ligt — en de andere met hare schilderingen van het door innerlijken strijd verdeelde of verscheurde gemoed, met eene even innige maar dieper en meer zelfbewuste vroomheid, met haren zin voor het praktische, haar individualisme en de mindere schoonheid harer vormen.

Maar ook in andere opzichten is verschil waar te nemen. Den opgewekten zin voor het natuurleven, de vatbaarheid voor onbevangen natuurgenot, welke wij in de middeleeuwsche liederen aantroffen, zoekt men in de 17e eeuwsche Noordnederlandsche

lyriek zeker niet geheel te vergeefs, maar beide eigenschappen zijn toch in veel geringer mate aanwezig en het natnurgevoel heeft veel van zijne vroegere frischheid verloren. Ook hier heeft het nuttigheidsbeginsel schade gedaan aan de kunst.

Wat ik hiermede bedoel, zal den lezer duidelijker worden, indien hij het onderstaande lied uit een 17e eeuwsch liederboek leest en het vergelijkt met hetgeen wij vroeger over het natuurgevoel in de middeleeuwen vernamen. Het lied bevat de indrukken van een bejaard man op eene morgenwandeling in Haarlem's heerlijke omstreken. Ik deel het voornaamste er van hier mede:

Stem: Adieu Lissebon schoone.

1.

Ick ginck op eenen morgen
Al door den Aerdenhout,
Daer sagh ick onverborgen
Godts werken menichfout,
De vogelen songen en maeckten vreugt,
De konyntjens liepen in 't wilde,
Myn hert was seer verheught.

3.

Ick sagh de Duynen hooghe
Daer voor de Zee ghestelt;
O Godt! door u vermogen
Beletten zy 't ghewelt
Al van de baren woestigh verstoort,
Ghy hebt ghestelt haer palen,
Dat zy niet komen voort.

4.

Langs Duyn ging ick spanceeren
So voort na Overveen
En sach na myn begheeren
Godts wercken groot en kleen:
Erwten en boonen stonden daer groen,
Oock Taruw en Rog by desen
Om ons daer mee te voên.

5.

Ick sach dat Vlas met blomen,
Dat stont seer fraey en net,
Daer 't Lynwaet af moet komen,
Langs Duyn soo maecktmen 't wit.
. . . .
. . . .
enz.

en verder nog:

Ick quam aen een riviere,
Daer men dat water haelt,
Daermen van brouwt het biere,
So dat het niet en faelt.
enz. [1])

Hier spreekt een man, die geen grooten dichterlijken aanleg heeft, maar evenwel niet zonder gevoel voor de natuur is. Toch beschouwt hij alles van zijn nuttigheidsstandpunt; ziet hij de duinen — hij verheugt er zich over, dat God ze daar geplaatst heeft als zeewering; laat hij zijn blik weiden over graanvelden — hij denkt aan het brood, dat hem zal voeden; aanschouwt hij een vlasveld — hij waant het linnen reeds op de bleek te zien liggen; valt zijn oog op een water — hij ziet de brouwersknechts het reeds naar de brouwerij vervoeren.

Elders treffen wij een dergelijk voorbeeld aan.

Ik gink eens op een Morgen
Al in myn eenigheyd spanceere,
Dog waar dat ik myn oogen sloeg,
Het diende my tot leere
Al in het wonderwerk des Heere.
enz. [2])

De dichter van dit gebrekkige lied was maar een eenvoudige

---

1) Nieu dubbelt Haerlems Lietboeck ghenaemt den Laurier-krans der Amoreusen.... Den sevenden Druck. Tot Haerlem. Ghedruckt by Vincent Casteleyn..... Anno 1643. IIe Deel, bl. 44.

2) Vlaardings Vissers Lied-boek (z. j. maar waarschijnlijk c. 1670.) II, 16.

visscher, doch men meene daarom niet, dat die verandering in het natuurgevoel ook niet bij meer ontwikkelden te bespeuren zij. Bij den geleerden en ontwikkelden Spieghel immers vinden wij dergelijke beschouwingen terug [1]). De duistere dichter van den »Herťspieghel" had overigens een levendig gevoel voor de natuur, zooals op verschillende plaatsen van zijn hoofdwerk blijkt, maar bijna altijd gaan zijne indrukken gepaard met bespiegelingen over het nut, over Gods grootheid, met opsomming van bloemsoorten of vruchtboomen; zelden of nooit treft men het onvermengde, onbevangen natuurgenot bij hem aan [2]). Soms voeren die beschouwingen hem tot wansmakelijke voorstellingen. Zoo lees ik in het 74e der »Lieden op 't Vader ons":

Dus spreekt de matelieve:
Hier sta ik op het veld;
Eet my tot zyn gerieve
De koe, terstont ik smelt
Tot mis [3]) en valt die neder
Hierby in 't groene gras,
Daarna word ik licht weder
Een mateliefken teder,
Zo ik te voren was.

Zeker, men mag Spieghel geen onrecht aandoen, men mag hem niet alleen met 19e eeuwschen maatstaf meten, men mag niet eischen, dat het natuurgevoel bij hem zoo ontwikkeld zou zijn als in onzen tijd. Maar wel mag men aannemen, dat het natuurgevoel verre van onvermengd was in den man, die dit liefelijke, zedige bloempje zulk een onsmakelijken kringloop liet volbrengen om daardoor de wijsheid des Scheppers aan te toonen.

---

1) Ik weet wel, dat S. katholiek gebleven is. Dit feit zou aanleiding kunnen geven tot de opmerking, dat ik hem niet mag aanhalen, nadat ik 80-jarigen oorlog en Kalvinisme genoemd heb onder de oorzaken der scherpere afscheiding tusschen Noord- en Zuidnederland. Maar men vergete niet, dat S. behalve katholiek (die hervorming in de kerk wenschelijk achtte) ook Humanist, man van den nieuweren tijd en echt Noordnederlander was. Ik meen daarom recht te hebben zijne zienswijze tegenover de middeleeuwsche te plaatsen.

2) Vgl. o. a. den aanvang van het 2e, 4e, 5e, 7e boek en passim.

3) d. i. mest.

De wandelaar in den Aardenhout, de Vlaardingsche visscher en Hendrik Laurensz. Spieghel gevoelden m. i. niet anders dan velen hunner tijdgenooten. Treft men dan in de 17e eeuw geen zin voor natuurschoon, geene waardeering der natuurschoonheid aan? Niemand, die slechts oppervlakkig bekend is met onze dichters en schilders zal dat beweren. Wie zou dien zin en die waardeering niet gaarne erkennen in het beroemde »Aendachtigh Liedt" van Breêroo »'t Sonnetjen steeckt syn hoofdjen op"? Wie zal niet toegeven, dat ook Hooft zijn »hayryck Gooilandt" lief had, dat hij genoot, wanneer het windje door elzetakken en »leuterigh riet" speelde of oog had voor de rivier »die met tragen stroom tusschen weelderige akkers en altijdgroene velden glijdt en tot spiegel strekt voor de lage boomen aan zijn grazigen oever". En dat de dichterlijkste onzer dichters, dat Vondel de natuur liefhad, blijkt overal in den rijken schat zijner werken. In de liefelijke schildering van den morgenstond in den Palamedes, in de bevallige tooneeltjes uit de Leeuwendalers, in zijn Rijnstroom, zijne beekzangen en op tal van andere plaatsen. Niet het minst in zijne liefde tot de vogels, die men hier en daar zoo duidelijk kan waarnemen. Hij verstond »wat het vroolijk vogelkijn zong, dat in den boomgaard zat" en zal in de Amsterdamsche keienzee dikwijls gesmacht hebben naar de ruischende eiken van het buiten der Hinlopens en naar de vijvers, bosschen en groene tuinen van het liefelijk Scheibeek. Dat Ruysdael, Hobbema, Wynants, Jan van Goyen en zoovele anderen de natuur moeten hebben lief gehad en begrepen, zal evenmin iemand ontkennen.

Maar dit alles kan den bewijsstukken, die ik eerst te berde heb gebracht, hunne kracht niet ontnemen; deze toch zijn even goed openbaringen van den Nederlandschen geest en in verband met andere zaken geven zij mij de overtuiging, dat het levendige natuurgevoel en de opgewekte zin voor het natuurleven, die in de middeleeuwen aan Noord en Zuid eigen waren, bij de meeste Noordnederlanders der 17e eeuw voor een deel werden verdrongen door hunnen overheerschenden zin voor het nuttige en het prak-

tische. In de middeleeuwen gevoelde de mensch zich meer als een deel der hem omringende natuur en als zoodanig genoot hij van het samenzijn met haar. In den nieuweren tijd veranderde dat; hij genoot van de natuur, maar niet meer zoo onbevangen en onbewust als vroeger, hij nam haar daarentegen scherper waar, was zich bewust van de indrukken, die hij ontving en wist deze beter te onderscheiden, te verklaren en weer te geven.

Ik heb slechts op een paar punten gewezen, waarin m. i. de Noordnederlander der 17e eeuw afweek van het algemeen Nederlandsche type der middeneeuwen. Het bestek van dit boek laat niet toe die vergelijking verder voort te zetten, maar in hoofdzaak kan men, naar ik geloof, dit vaststellen: het is eene bijdrage tot de kennis van het karakter onzer 17e eeuwsche voorouders, dat de oude liederen hen niet meer konden bevredigen.

Tot verhalen uit de ridderwereld konden de vrije burgers eener machtige republiek zich niet in de eerste plaats aangetrokken gevoelen, vooral niet, daar deze verhalende liederen in zoo eenvoudigen, onopgesmukten stijl gesteld waren; ook kan het zedelijkheidsgevoel van velen beleedigd zijn geworden door de in hun oog zedelooze toestanden, die daar voorkwamen. De oudere minneliederen zullen hen te sentimenteel zijn geweest (altijd, zoo ze in dien tijd nog bekend waren, wat ik betwijfel) en de liederen aan huiselijk en maatschappelijk leven ontleend waren niet meer toepasselijk op hunnen tijd. Ook mag men een gewichtigen factor — de voorliefde voor alles, wat nieuw was — niet buiten rekening laten.

Duidelijk blijkt ons dat haken naar het nieuwe in het voorbericht van een 17e eeuwsch liederboek. De uitgever zegt daar tot de Haarlemsche »nymphjes": »ende voorts lettende op U.E. affectie/ die ghy altydt draghende zyt in de liefde der nieuwe voysjes/ soo heb ick verscheyden nieuwe wysjes met veel nieuwe Deuntjes. . . . . ." enz. [1]). En in het bekende Haarlemsch Oud Liedboek lezen wij eveneens: »Men siet de Jeugt doorgaens

1) Zie: Sparens Vreugden-Bron (1646) IIe Deel.

begeerig na spick-spelder nieuwe Deuntjes, daer door de oude niet alleen uit gedachten geraken, maer oock uyt de Liedt-Boecken in het herdrucken gelaeten worden. . . . ." [1]).

Maar welke veranderingen ook in het volkskarakter mochten gekomen zijn, dat volk was welvarend en levenslustig en wilde zijne liederen hebben. En die werden hen dan ook in overvloed geschonken. Ik zal trachten in hoofdtrekken een beeld te schetsen van die liederen, welke de oude zangen — zoo al niet geheel, dan toch grootendeels — vervingen. Men moge daardoor een denkbeeld krijgen van de stoffen, welke men in de 17e eeuw gaarne in liederen bezong en tevens daardoor beter begrijpen, waarom de oude liederen niet meer aan de behoeften van den tijd konden voldoen.

Behalve de talrijke geestelijke liederen, waarover ik reeds met een enkel woord sprak, vindt men ook vele historische liederen, vooral in de volksliederboekjes, maar ook elders. Hunne dichterlijke waarde is gewoonlijk niet groot, al zijn er uitzonderingen. Voorts zijn er tallooze minne- en herdersliederen. Dikwijls bevatten deze slechts onschuldigen, onbeteekenenden minnekout, dikwijls ook zijn zij plat en vies. Verder treffen wij allerlei klassieke stoffen aan, tooneeltjes uit het volksleven, bruilofts- en drinkliedjes, kraamvisites, buurpraatjes, kermisliederen. Ook moraliseerende liederen als: vóór en tegen het huwelijk, over het goud, de gierigheid enz. Dan zijn er vele liederen van Hooft, Starter, Vondel, Breêroo, Krul en van een aantal mindere dichters [2]). Eindelijk vindt men nog vele Fransche en sommige Duitsche, Engelsche en Italiaansche liederen.

Vooral in de minne- en herdersliederen blijkt, hoezeer het klassicisme onze letterkunde beheerschte en hoezeer mythologische opsmuk en »concetti" tot het wezen der fatsoenlijke poëzie van

---

1) Aangehaald in het 2e Deel der H. B. XVIII.

2) Ik noem onder velen slechts: Stribee, Ooyevaer, Dubbels, Schellincx, Veerder (?) v. Asten, Ducens (?), Liever (A. Janssen) Nooseman, Serwouters, J. Soet, Wittenoom, Colevelt, v. Douselaer, Seep, Vlooswyck, le Bleu, Metael, D. P. Pers, R. Busschof, van Westbusch, Soeteboom, J. v. Veen, Dullaert, Fortuyn, Blasius, Catharina Questiers.

die dagen behoorden. Zelfs in liederen voor visschers gedicht, door een visscher samengesteld lezen wij regels als:

's Morgens als den alwaarden
Zonne zyn rassche Paarden
Al voor hem heene zend.[1])

en uitdrukkingen als: »de brand van uwe slaven" (tot een meisje), »Auroor met hare kaakjes rood", »Titus (sic) schoot", »Phebus wagen" enz.[2]). Men kan denken voor hoevelen dergelijke uitdrukkingen louter zinlooze klanken moeten zijn geweest. Met den voorraad »concetti" en anderen opsmuk ons door de renaissance uit Italië en Frankrijk aangebracht moet het dikwijls evenzoo zijn gegaan. Een vermakelijk maar krachtig bewijs daarvan vind ik in een lied, waar de dichter (of de uitgever) dergelijke uitdrukkingen vervangen heeft door andere »in margine", die als verklaringen moesten dienen. Ongetwijfeld koesterde hij de rechtmatige vrees, dat de lezers en zangers het lied anders niet zouden begrijpen. En derhalve staat dit lied op deze wijze gedrukt:

Ik (tot lieve lust getergt)
Drukte duizendmaal de tippen
Van het koralyn gebergt, † — † lippen.
Waar door alabaste klippen, † — † tanden.
Ambrozyne geurtjes slippen:
Wyl myn hart in lusjes swom,
Liet myn Dageraat de dekken
Van haar zonnetjes † vertrekken — † ogen.
En riep vriend'lyk wellekom.[3])

Het grootste deel der opgesomde liederen (ik zonder die onzer voorname dichters uit) heeft slechts eene middelmatige waarde, al zijn zij dikwijls los en vloeiend van stijl. Niet zelden treft men een bevallig lied aan, maar ook dikwijls liederen van eene bui-

1) Zie: Vlaardings Vissers Liedboek (c. 1670) I, 48.
2) Zie t. a. p. 11, 27.
3) Vgl.: Pieter Dubbels' Helikon (1645) bl. 64. In den »Amsterdamzen Kordewagen" (1662) bl. 138 evenzoo: »korale sluyse = lippen" enz.

tengewone platheid en viesheid. Dit weinige moge voldoende zijn om den lezer ten minste eenig denkbeeld dier poëzie te geven. Wenden wij ons nu weer tot de oude liederen.

Vergeten waren zij nog niet; dat blijkt weer uit de aanvangsregels, welke boven de 17e eeuwsche liederen geplaatst werden om de wijs er van aan te geven. In de geestelijke en wereldlijke liederboeken van dien tijd treft men nog altijd de aanvangsregels van oude liederen aan, maar reeds in veel mindere mate dan in de laatste helft der 16e eeuw en wederom in de laatste helft der 17e minder dan in de eerste. Mag men dus al aannemen, dat men die liederen nog kende, zij werden zeker toch zelden meer gezongen onder de gegoede standen en bleven voornamelijk bij het volk bewaard. De liederen van het Antwerpsche Liederboek worden dan ook zelden of nooit in de 17e eeuwsche liederverzamelingen opgenomen, al vindt men in sommige een enkel oud lied, dat niet in het Antwerpsche Liederboek is opgenomen. Het bevreemdt mij wel eenigszins, dat ook de verhalende liederen, die immers het best bekend waren, niet talrijker in de volksliederboekjes der 17e eeuw vertegenwoordigd zijn. Misschien achtte men het wegens de algemeene bekendheid onnoodig, misschien ook werden zij slechts op losse blaadjes gedrukt, die voor ons verloren zijn gegaan. Tweemaal werd eene poging aangewend om de oude liederen ook onder de gegoede standen weer in zwang te brengen en voor zoover men er over kan oordeelen, slaagde men wel in die onderneming. Omstreeks 1648 werd namelijk te Haarlem door Vincent Casteleyn een liederboek uitgegeven, waarin onder vele nieuwe, ook verscheidene oude liederen waren opgenomen [1]).

Van de 107 liederen in deze verzameling behoorde een veertigtal tot lang verleden tijden [2]). Dit liederboek moet opgang ge-

1) De titel dezer verzameling is: „Haerlems Oudt Liedtboeck inhoudende veele historiale ende Amoreuse liedekens oock Tafel Bruyloft ende Scheydtliedekens. Tot Haerlem by Vincent Casteleyn" (z. j.). Waarschlk. dateert deze eerste druk van 1648. Men verg. daarover Dr. Ekama's Cat. van boeken en geschriften betrekking hebbende op Haarlem.

2) De meeste daarvan vermeldde ik reeds vroeger en verwijs daarvoor naar vroegere hoofdstukken, vooral naar dat over de verhalende liederen.

maakt hebben, gelijk ten duidelijkste blijkt uit het groote aantal drukken er van; in 1716 toch verscheen de 27e [1]). Moet dit worden toegeschreven aan de opname der oude liederen? Ik durf het niet beslissen, maar onaangenaam kunnen zij den lezers en zangers dier dagen toch niet geweest zijn.

In eene andere verzameling van het laatst der 17e eeuw, het »Oud Amsterdamsch Liedboek" werden eveneens vele oude liederen opgenomen, zooals men bij H. v. F. kan nagaan [2]) In beide gevallen werd eene poging gedaan, die niet geheel mislukte. Moge men over het algemeen de voorkeur hebben gegeven aan andere liederen, men behoeft daarom niet afkeerig geweest te zijn van die oudere zangen, welke men misschien beschouwde als niet onaardige »antiquiteiten," die men wel in één bundel bijeen wilde hebben. Want gelijk ik reeds opmerkte komen ze nergens anders voor, worden hunne aanvangsregels in vergelijking met die van andere liederen slechts zelden onder de »wijzen" waargenomen en wordt er niet dikwijls over gesproken. Tot de geliefkoosde liederen, welke in de 17e eeuw onder de gegoede standen gezongen werden, behoorden zij zeker niet.

Toch bleven zij niet zonder invloed op de letterkunde dier eeuw. Nu eens worden wij rechtstreeks aan een oud lied herinnerd, dan weer kunnen wij in een 17e eeuwsch lied nagaan, dat een oud lied den dichter voor den geest moet hebben gezweefd en elders komen weer enkele klanken uit vroegere tijden tot ons over, die altegader bewijzen, dat de invloed der oude liederen zich nog deed gelden. Vooral de 17e eeuwsche kluchtspelen zijn ons hier van nut. In die stukken is nog menig oud lied te vinden, dat blijkbaar aan een ieder bekend was. Zoo lezen wij in de klucht van »Lichte Wigger [3]):"

---

1) Zie: H. B. II, XVIII.

2) Ik heb dit liederboek zelf niet in handen kunnen krijgen en verwijs dus voor verdere inlichtingen naar H. B. II, XVII, XVIII en passim (bij verschillende oude liederen).

3) De komische letterkunde der 17e eeuw is zoo rijk, dat ik mij tot de bekende bloemlezing van dr. van Vloten (Het Nederlandsche Kluchtspel) heb moeten beperken. Er schuilt in dezen tak onzer letterkunde zeker nog wel meer van dien aard.

De aangehaalde regels vindt men aldaar II, bl. 68.

Sing op de bruits suster, daer's de kan in jou hand,
Een nieu lietje van den ouwen Hillebrant,
Off wat aêrs, wat je wilt. . . . . .

In de klucht van »Lichthartige Joosje [1])" zingt deze met zijn drinkgezel Kees het lied »van ien soo loosen boerman / Die der syn vroutjen in dolen liet." Elders zingt »Gerritje de ketelboeter"

Het sou een kuypertje kuypen
Soo veer in genen lant,
Hy vanter niet te kuypen,
Van hey soo hey
Dan een ôu turrifmant.

dat, gelijk uit het Duitsch blijkt, een oud lied moet zijn [2]).

In de »Klucht van de Oneenige Trouw" zingt eene vrouw aan haar spinnewiel zittende:

Och moeder, zey sy moeder,
Sy moeten myn geven raet;
Myn volght noch alle dagen,
Rampiere koele messe,
Seuve, negen dikke duytse dolle,
En korte geweere,
Soo hupsen lantsknecht nae.

Blijkbaar zijn deze regels eene verbastering van een 16e eeuwsch lied, dat ik vroeger vermeldde [3]). In de »Klucht van Kees Louwen ofte den geschoren boer" zingt deze het lied »van den Frieseman" en maakt later eene toespeling op het lied »van Gerrit van Raephorst [4])." Ook het lied »van Gerrit van Velsen" wordt gezongen in de »Klucht van Krijn Onverstant of Vrouwen-Parlament [5])." In een dichtstuk van het midden der 17e eeuw

---

1) T. a. p. II, 136.

2) T. a. p. II, 172. Men vindt het naar alle waarschijnlijkheid overeenkomstige lied bij Böhme (n°. 477—478).

Ez fuor ein büttenaere
vil verre in fremdiu lant enz.

3) Zie t. a. p. II, 188 en in dit boek bl. 891.

4) T. a. p. III bl. 11 en 12.

5) T. a. p. III, 108.

leest men o. a.;

> . . . hoe den ouden Hillebrant
> Trock weder in syn eygen landt
> En hoe hy daer syn eenich kindt
> Syn eygen soon ter heyden vindt [1]).

En datzelfde bekende lied werd door een 17e eeuwsch Amsterdammer, M. P. Voskuyl, verwerkt tot een »bly- einde spel op den Regel: Om veel te versoecken vaeck elck wel gemoet is, doch eyndelyck pooght yder weer te zyn, daer hy gebroet is [2])." Dat ook het lied »van twee Koningskinderen" in de 17e eeuw niet vergeten was, blijkt uit het volgende. In den »Amsterdamschen Pegasus" (1627) treffen wij een viertal liederen aan, waarin de geschiedenis van Hero en Leander wordt bezongen [3]).

In die liederen is duidelijk te bemerken, dat het middeleeuwsche lied der »twee conincskinderen" den dichter voor den geest zweefde. Zoo zegt de *visscher* tot Hero:

> Hoe nu, wat wil dit wesen? ach edel *koninckskint*
> Het kriecken van den dage maer even eerst begint,

en Hero antwoordt:

> Heeft u (*mijn vaders visscher*) pas over midder nacht
> De wint een droevigh kermen niet herwaerts aengebracht.

In het oude lied lezen wij herhaaldelijk »myn vaders visscherkyn," »myn vaders visscher" enz.

Zoo lees ik in het 17e eeuwsche liederboek in Hero's »lyckklacht" de woorden:

> Och montje kost ghy spreken, met eene bevall'ge vont,
> Ghelyck ghy placht voor desen, ach waert ghy doch ghesont!

en in het oude lied:

---

1) Zie „Deughdenspoor" van Pieter Baardt bl. 89 aangehaald in het Belgisch Museum VIII, 462.

2) Amsterdam 1663.

3) Ald. bl. 166—175. Een dezer liederen werd gezongen op de stemme: „Het daghet inden Oosten."

Och mondelinc, cost ghi spreken!
Och hertje, waart ghyder ghesont!

In het liederboek:

Vaert wel vader en moeder, ghy haters van ons min

en in het lied zelf:

Adieu myn vader en moeder
Myn vriendekens alle ghelyc.

Mij dunkt, dat mijne bewering geene verdere toelichting behoeft. In een ander 17e eeuwsch liederboek [1]) noemt een minnaar zijne liefste: »myn daget uit den Oost."

Myn daget uit den Oost,
Slaat Lammert oom niet heel of.

Elders [2]) vind ik in een volksliederboekje »Een Nieuw vermaekelijk Liedt van een Bedelaer en een Koopmans Vrouw tot Amsterdam. Stem: De Hondt sit achter de Haes." Blijkbaar dacht de maker van dit lied aan verhalen, als die welke men in het tweede deel der Hor. Belg. n°. 51 en n°. 46 aantreft. Vooral het laatste lied moet hij gekend hebben, want sommige regels van het zijne vindt men daar terug, terwijl ook de inhoud der beide liederen in hoofdzaak overeenkomt. Ook hier vraagt de bedelaar om brood, evenals men in het oude lied leest:

In alle so corten wilen
So quam daer een calis om broot.

En zoo leest men vrij wel gelijkluidende regels als:

V. Buysman.	H. B. II n°. 46, 3.
Ik heb u niet te geven Sprak daer het vrouwtje fyn	Ic heb jou niet te gheven, Sprac daer dat vrouwetjen fyn.

en:

1) P. Dubbels' Helikon (1645) bl. 48.

2) „De vermakelijke Buysman". De 9e druk is van 1708. De overige drukken behooren dus zeker tot de 17e eeuw.

Het vrouwtjen dat gink vooren De Bedelaer volgde naer.	Si ghinc naer haer slaepcamer, De lantscnecht volchde haer naer;

Levendig worden wij ook aan den geest der oude liederen herinnerd door een lied, dat wel der mededeeling waard is.

Ik vond het in het H. O. L. bl. 9 en neem het daaruit hier over.

Stem: O scheyden, bitter scheyden.

Int dichtste van de linde op een hups slotelyn
So veer aen gheen groen heyde plag Rosemond te zyn;
Langst d'oever van een beeckje wast dat zy nam haer gangh,
En songh van reyner minne soo menighen soeten sangh.

Het beeckjen, dat zyu armen rontsom het slootjen schiet,
Versuymde naer te stroomen en luysterde nae 't liedt,
De Nachtegael, die 't bosjen met zijn geslacht bewoont,
Heeft nergens meer met singen als daer zyn konst getoont.

De winden sweghen stille op 't hemelsche gheluyt,
Mits repte tac noch lover, noch bloem, noch eenig kruyt;
Waer zyn nu dichte linden / of beeck/ of slotelyn,
Of vogel of groen heyde, daer Rosemond mocht zyn?

'k Hoor slechts de felle winden / min nu als dan beleeft,
Die roeren locht en water, dat schip en schipper beeft,
Die wentelen mijn scheepje en kaetsent als een bal,
En weynigh weet de liefste, waer ick vervaren sal.

Blijkbaar werd dit lied onder den invloed der oude liederen gedicht. Het slotelyn dat ver op de groene heide tusschen de linden ligt, met de rivier, die het omstroomt en de nachtegaal, die er nestelt en dat in het vervolg van het lied plotseling verdwenen schijnt te zijn, herinnert levendig aan het wonderbare slot in Oostenrijc, waarover wij vroeger spraken [1]), aan den boomgaard, die voor elk gesloten was en daar niemand dan de fiere nachtegaal vrijen toegang had en aan de ook in de oude liederen zoo talrijk voorkomende linden, waarin nachtegalen zingen. Ook zweefden den dichter bij den laatsten regel ongetwijfeld de bekende regels uit »het daghet inden Oosten" voor den geest:

1) Zie bl. 362.

hoe luttel weet myn liefken
Och waer ic henen sal.

Hetzelfde lied vond ik ook in een ander liedboek uit dezen zelfden tijd [1]); het is daar onderteekend met den naam: Brosterhuizen. Waarschijnlijk is dit dezelfde, die zoo verlangend was naar het uitkomen van Huygens' gedichten en die daarom door den schertsgragen Constantijn een beetje in de maling genomen werd in het vroolijke stukje:

Waerom gaept ghy, Brosterhuysen
Als de waterlandsche sluysen
Naer een vingerhoed vol nats
enz.

Zoo hij de dichter is van dit welluidende, zangerige lied, dan moet het ons leed doen, niet meer van hem over te hebben. Men kan het echter nog niet voor zeker houden, dat hij werkelijk de maker is. In het H. O. L. draagt het lied geene onderteekening; in »Sparens Vreughden-Bron" wordt hij als de dichter genoemd. Het eerste feit bewijst niets tegen het auteurschap van Brosterhuyzen, want ook liederen van Hooft, Vondel, Starter, Breêroo e. a. zijn soms zonder de namen der dichters in verschillende liedboeken opgenomen. Het tweede feit maakt dat auteurschap wel zeer waarschijnlijk doch niet zeker, want het gebeurt ook, dat b. v. een lied van Hooft, op naam van Anna Roemers gesteld is [3]).

Eene herinnering aan de liederen der gildekens vind ik (in het H. O. L. bl. 81) in een »Klaeghliedt van de Qua-neeringh. Stem: van den Gardiaen. Het is het Klaaglied van een Sparendamsch wever over de vermindering der loonen. Zoo zegt hij o. a.

1) „Sparens Vreughden-Bron" (1646 II, bl. 12. Op de wyse van „Het daegden uyt den Oosten."

2) Koren-Bloemen, t'Amstelredam, by Johannes v. Ravesteyn 1672 I, 469.

3) In de „Haerlemsche Duyn-Vreucht etc." door C. P. van Westbusch. Tot Haerlem Ghedruckt by Thomas Fonteyn. . . . (Anno 1636.) 9e druk (1648) bl. 81. Stem: Rosemond hoort ghy spelen enz. „Amaril had ick hayr uyt enz."

Waer ick eens ryck. . . . .
. . . .
In stee van Paerdeboonen,
Dan mocht ic eten ham / ick wou te Sparendam
Niet langher blijven wonen.

Vooral deze zijne laatste woorden herinneren ons aan de gildekens.

Oorlof hiermee voor een besluyt,
Wy moeten al vergaren
In 't schuytjen van Sinte Reynuyt
Om nae Kalis te varen,
Myn heer van Bystervelt / sal ons nu voor 't gewelt
Van Bacchus wel bewaren.

Andere voorbeelden leveren ons een paar 17e eeuwsche kluchten. Zoo zingt een dronken boer: »op de wyze: wy willen noch t' avont ons schonken doen rooken."

Ick wilder noch 't avont myn buyckjen vol drincken,
Al soud 'ick geldeloos thuyswaert hincken,
Hier buyten der stadt,
En vollen het buyckjen ut dit soet kruyckjen
Van 't Delfsche nat.

Van herten moet ick er meer vreuchden bedryven,
Al soude myn broeck en paltrock blyven,
Non fortse wie leeft;
Dus moet men dan veghen het bierken te deghen,
So langhe men 't heeft [1]).

En in eene klucht van denzelfden schrijver (G. Hz. van Breughel) waar ons een gezelschap van »twee soldaten, een oude boer met een jonge boerin zyn wyff, ende een aerdige waerdin" ter taveerne gezeten wordt voorgesteld, zingt het »weerdinneken:" »op de wyse: Soudt men die edele gilden / Niet dienen om haar geldt" de volgende regels:

Ghy gilden vol geneuchden
Die veel te biere gaet,

1) T. a. p. II, 14. Ik heb deze strofe geplaatst in twee helften en de regels eenigszins anders verdeeld, waardoor m. i. de oorspronkelijke vorm beter uitkomt.

Gheniet ghy duysent vreuchden
Van nonkens delicaet,
Draecht niet als die ondeuchden
Daer roem aff over straet [1]).

Aan de »dageliederen" herinneren ons strofen als de volgende, welke in een volksliederboek van 1681 voorkomen:

Ryst wt den slaep schoon Herderin!
Aurora, die komt ons ontwecken,
Ryst wt den slaep, myn schoon vriendin,
Wy moeten saem in 't veldt gaen trecken

en verder:

Ach Coridon, waer wilt ghy gaen?
Ick sie de lucht is noch vol sterren;
Wat maeckt ghy soo vroech op de baen?
Want den dagh is noch veel te verre [2]).

en in een ander lezen wij:

Laten wy eens samen gaan
Al onder dese groene Linde

en

Souden wy treden
Door het nat bedaude gras? [3])

En in dien trant is er meer te noemen, dat aan de oude liederen herinnert en aantoont, dat zij niet zonder invloed zijn gebleven ook op de volkspoëzie, waarvan zij trouwens in dezen tijd nog deel uitmaakten.

En welke was de verhouding onzer voorname dichters tegenover de oude liederen?

Dat mannen als Coornhert, Spieghel, R. Visscher en anderen ze moeten gekend hebben, is duidelijk ook zonder betoog.

Immers zij, vooral Coornhert, hadden ze in hunne jeugd dikwijls hooren zingen, waarschijnlijk wel meegezongen. In Coorn-

---

1) T. a. p. bl. 17.
2) Nieuwe Princesse Lietboeck, bl. 24.
3) 't Haagse Lap-Mantje etc (c. 1660—70?) bl. 48.

herts Liedboek treft men dan ook verschillende liederen aan, die gesteld zijn op wijzen als: »Het waren twee ghespeelkens goet," »Een out Man sprack een Meysken aen," »Hoe luyde sanck de Leeraer opter Tinnen," »Het was een klercxken dat ghing ter scolen." En in zijne »Wellevenskunst" lezen wij: »Reeds de Ouden verstonden, dat de Liefde een reine, de Min een onkuische tocht des herten is. Dezelfde opvatting heerscht in oude neêrlandsche gedichten en liedekens" [1]). En Spieghel spreekt in het 4e boek van den »Hertspieghel" over het lied »Van den boerman" op eene wijze, die toont hoe algemeen bekend dit lied was [2]). De dichter wil de menschen er toe overhalen steeds hun verstand te gebruiken en geene zaken te doen, waarover zij spoedig berouw zouden krijgen en hij zegt dan:

Wat heerscht in u? zegt mensch, wat isser aars als reden,
Of reenberaads besluyt? dat recht zich na 't verstand.
Want valter wat te doen, dit is terstond ter hand,
Stiert u besluyt, en heet u iet te doen of laten.
Is dat nu recht of valsch, ghegrond of uyter maten?
Z'ist [3]) werk òf nut òf 't quetst op 's boermans domme zin,
Zo voer hy dolkens voort: so schaft hy zyn gewin:
Al vilt scha onder-hand: doe anderd hy van zinne,
't Docht hem doe by zyn wyf zo zoet als opter tinnen.

En een eindje verder nog eens: [4])

Wat port den dommen boer te waghen ros en waghen?
Wast onbedwinglikheid? of wast zyn groot behaghen
In Joffermin?

Blijkbaar onderstelt Spieghel, dat elk het lied kende en zeker niet ten onrechte. Ook zijn een paar zijner liederen gesteld op oude wijzen als: »Aenhoort al myn geclach [5])" en »Het was een klercxken."

Maar ook zij, die een geslacht jonger waren dan Spieghel en

---

1) Dirck Volckertsen Coornhert en zijne Wellevenskunst door Dr. J. ten Brink bl. 9.
2) T. a. p. vs. 802.
3) Zoo ist.
4) T. a. p. vs. 849.
5) Komt reeds in 1540 voor. Zie H. B. II, XXII.

Roemer Visscher, onze groote dichters der 17e eeuw, hebben de oude liederen gekend. En wie zou ze wel beter gekend hebben dan de geniale Breêroo? Hij, die ons volk, vooral den kleinen burgerstand en de laagste standen overal had waargenomen en die hen zoo goed begreep. Breêroo moet nog vele oude liederen hebben opgevangen van straatjongens, als Constant en Joosje, die hij beluisterde, van de boeren ten platten lande, wier feesten hij bijwoonde, in de achterbuurten, waar Robbeknol thuis hoorde, van het »klootjes-volck" dat hij bij naam en toenaam kende, op drinkgelagen van schutters, op de ochtendmarkten te Amsterdam, in kroegen als die van Giertje van Vrieslandt »in het Zwarte Paerd", en in de bordeelen, waar Tryn Jans en Bleecke An hunne nering dreven.

Verschillende zijner liederen zijn dan ook gesteld op wijzen als: »Het daghet inden Oosten", »Nachtegael kleyn wilt vogelken", »Hansje sneedt dat kooren was langh".

Maar ook elders in zijne werken blijkt, hoezeer hij vertrouwd was met die liederen, waarvoor hij ook zeker sympathie zal hebben gevoeld.

Zoo zinspeelt hij blijkbaar op een bekend lied in zijne Klucht van de koe. De domme boer, die door een gauwdief is overgehaald zijne eigene koe buiten zijn weten te verkoopen, komt met den ontvangen koopprijs terug in de herberg »het Zwarte Paard". De gauwdief zit hem daar in gezelschap van »Joosje d'Optrecker" en de waardin, het »goelycke Giertje" op te wachten. Zoodra de dief het geld in handen heeft, zegt hij tot Giertje:

»Waerdinnetje, ick hebt/ daer icket me betalen sel.

en zich tot den boer wendende:

Laet ons nou een reys: »Wie wil hooren singhen van vreughden een nieuw Liedt
Van een soo loosen boerman", wel hy/ en ken gy dat niet?

Maar de boer heeft geen lust tot zingen; het is hem nog te vroeg.

Eene andere vermelding van een oud lied treffen wij aan in den »Stommen Ridder". Het is in het tooneel, waarin Aerdige aan den steeds zwijgenden Palmeryn hare liefde verklaart; zij gaat hem daarna vóór in het paleis en »Amoureusje" dat ziende haalt spottend de regels van een oud lied aan, zeggende:

»De vrou ging na haer kamer/ de Lantsknecht volghde na"[1]).

Indien die regel niet aan een algemeen bekend lied ontleend ware, dan zou de aardigheid haar doel gemist hebben en daarvoor kende Breêroo zijn volkje te goed. Van een ander lied, dat ongelukkig niet tot ons is gekomen, wordt melding gemaakt in den »Spaenschen Brabander". Jerolimo is in minnelijk onderhoud met de twee lichtekooien en wij hooren hem zeggen:

'k He daer een nieuw lieken, maer 't is my wat te hoogh.
An
Ey lieve, laet eens zien, of wy er wys op vonden.
. . . .
(Sy singhen: Betteken voer na Maryemont.)

Het is natuurlijk niet zeker, dat wij ook hier een 16e eeuwsch lied voor ons hebben, maar ik zou het toch wel denken; Breêroo zal waarschijnlijk wel een »oudt liedeken" hebben gekozen [2]). Ook verwerkte hij nog de romance »het daghet inden Oosten" tot het treurspel van denzelfden naam. Hierin schoot hij echter te kort. HOFFMANN VON F. heeft zeker gelijk, waar hij beweert, dat Breêroo het schoone lied niet begreep en het op prozaïsche wijze opvatte [3]).

Het »meisken" uit het oude lied heeft in Breêroo's stuk een naam (Margariet) en bovendien een slechten naam; zij houdt er

---

1) Vgl. Hor. Belg. II n°. 46, 5:
Si ghinc naer haer slaep camer
De Lantscnecht volchde haer naer.

2) De Sp. Brab. werd in 1617 voltooid; het stuk moest echter niet den tijd van Breêroo „maar eenen vroegeren, eenen ten minste twintig of meer jaren verledenen, voorstellen". (Zie de uitgave van Verwijs. Inl. XXII.) Het lied kan dus zeer wel tot de 16e eeuw behooren.

3) H. B. II bl. 68.

ten minste vier minnaars op na en aan twee er van verleent zij de meest mogelijke vrijheid. Daarop volgt eene uitdaging en een gevecht tusschen die twee enz. Uit dit stuk blijkt m. i. voldoende, dat onze geniale blijspeldichter niet voor deze taak berekend was, maar juist dat feit bevestigt, wat ik vroeger reeds beweerde, dat nl. de oude liederen niet meer voor de 17e eeuw pasten. Breêroo had niet Breêroo moeten zijn, indien hij dit fijnbewerkte lied met zijne herinneringen aan het hoofsche ridderwezen had kunnen vatten en waardeeren. Daarvoor was hij te nuchter, te weinig fijngevoelig, te weinig beschaafd van geest. En zooals hem moet het velen zijn gegaan; vooral de ridderromances konden door de Noordnederlandsche burgers, hoevele uitnemende eigenschappen zij ook mochten hebben, niet meer begrepen worden.

In de klucht »van Symen sonder soetigheydt" vinden wij nog melding gemaakt van een blijkbaar oud lied, dat ongelukkig voor ons verloren is gegaan, gelijk zoovele andere.

Terwijl de zuinige Symen bezig is zijn huisraad te poetsen en te schuren, zegt hij:

Nou ick mach een Lietje singhen/ dat ick lierde in myn jonghe jeucht:
Het gingher ien Meysje dolen onder de Lynde/ Het ginger enz.
Soo laugh maer datse swaer was/ heer ionck heer/
Soo langh maer datse swaer was met kynde.

De aangehaalde voorbeelden toonen, dunkt mij, voldoende, hoezeer Breêroo met de oude liederen vertrouwd was. De aan het ridderwezen ontleende, verhalende liederen moge hij niet altijd gevat hebben, de overige zeker wel en hij bewijst dat ten duidelijkste door zijne eigene liederen, waarin nu eens een feest van boersche gildekens geschilderd, dan weer een schuttersdrinkgelag beschreven wordt, waar oude mannen en oude bestjes vergeefsche aanzoeken doen bij jonge meisjes en jonggezellen, waar dikwijls een minnend paar in samenspraak voor ons oog wordt gebracht of twee gespelen elkander vertrouwelijke mededeelingen doen en waaronder ten slotte zoo menig gevoelvol, bevallig minnelied gevonden wordt. Vele zijner liederen verdienen

dan ook eene plaats nevens de goede liederen van dien aard uit vroegeren tijd.

Een tweede dichter, bij wien men kennis der oude liederen zou verwachten is STARTER.

Hij toch was met Breêroo een onzer beste liederdichters en in veel opzichten een geestverwant van dezen; en toch zal men zich in die verwachting bedrogen zien. Ik ten minste heb in den »Frieschen Lusthof" niets kunnen vinden, dat mij ook maar in de verte aan de oude liederen herinnerde. Men moet hierbij echter wel in aanmerking nemen, dat STARTER van Engelsche afkomst was en eerst in den aanvang der 17e eeuw in ons land kwam. Hij zal toen wel niet zoo spoedig vertrouwd zijn geraakt met de oude liederen, welke in die dagen nog werden gezongen. Verder vertrok hij reeds spoedig naar Friesland, waar men de oude liederen gedeeltelijk ook wel gekend zal hebben, maar waar ze toch zeker niet zoo algemeen bekend waren als in Holland en andere provinciën.

Ondanks dit alles blijft het mij echter bevreemden geen zijner liederen op den aanvangsregel van een oud lied gesteld te vinden. Ook in zijne Kluchten rept hij er (voor zoover ik weet) nergens van.

Beter dan hij zal COSTER met de oude liederen vertrouwd zijn geweest. Deze immers was evenals Breêroo een echt Amsterdammer. Als jongen kan hij veel gehoord en gezien hebben en zeker zal hij zich ook toen reeds »overal thuys" gevoeld en zijne scherpe oogen dikwijls hebben laten rondgaan over Amsterdam's straten en grachten; op die omzwervingen moet hij nog menig lied hebben opgevangen. Welk eene juiste voorstelling hij had van de wijze, waarop vele liederen ontstonden, van volkszangers en volksdichters zagen wij reeds in een vroeger hoofdstuk. De klucht »van Teeuwis den Boer" kan ons veel daaromtrent leeren. Verder putte hij de stof van twee zijner kluchten uit een paar oude verhalende liederen.

De zooeven genoemde klucht »van Teeuwis den Boer en Mejuffer van Grevelinckhuysen" werd bewerkt naar het reeds door

ons behandelde lied »Van den Boerman" en het spel »Van Tiisken van der Schilden" naar de romance van dien naam voorkomende in het Antwerpsche Liederboek. Indien men die beide stukken vergelijkt, dan moet het elk in het oog springen, dat het eene als kunstwerk boven het andere staat. De klucht van Teeuwis den Boer is een stuk waar het frissche leven in tintelt en met uitnemend geschilderde karakters. Hoe voortreffelijk komt de looze boer in zijn platten eenvoud uit tegenover den verwaanden, belachelijken Jonker van Grevelinckhuysen! Zelfs Breêroo zou Coster deze schildering niet verbeterd hebben. En hoe goed zijn ook de overige personen uit deze omgeving getroffen: de fiksche Anne Wane Wouters, die »de kaes met wanten wringt"; de dartele Juffer van Grevelinckhuysen, en hare welbespraakte kamenier Bely, de slimme advocaat Meester Bartelt en de vroolijke Jan Soetelaar, Kryn de knecht, Keesjen, de bedelaars, kortom allen zijn naar het leven geteekend.

Zeker — ook het stuk van Tiisken van der Schilden heeft verdiensten, maar hoeveel minder dan het eerstgenoemde stuk.

De hoofdpersoon zelf is nevelachtig. Hij is half rooverkapitein, half oplichter en een persoon, voor wien men (ik ten minste) bezwaarlijk eenige sympathie kan koesteren. Hij bedriegt eene waardin voor een paar vaantjes bier, een waard ontsteelt hij een paar kolfstokken en loopt weg zonder zijne vertering te betalen. De verhouding tot zijne vrouw is niet recht duidelijk, maar zeker weinig aantrekkelijk; ook noemt »vrou Onbescheyts" de waardin hem een »bordeelbrock". Hij laat zich ten slotte op onnoozele wijze door een boer bedriegen. Deze weet hem zijn degen te ontfutselen en de roover wordt door gerechtsdienaars gevangen genomen; van een strijd bij die gelegenheid vernemen wij niets. Dat alles is niet geschikt om eenige sympathie voor hem op te wekken. En dat was toch waarlijk niet onmogelijk. Of zou men die in zekere mate niet mogen koesteren voor Robin Hood, Jack Sheppard, Rinaldo Rinaldini, Cartouche en welke ridderlijke roovers ooit de harten beurtelings met schrik en bewondering hebben vervuld? Maar aan de stof schortte het niet.

Het oude lied in het Antwerpsche Liederboek geeft ons ook geene scherp geteekende gestalten; integendeel — Thysken van der Schilden en zijne liefste zijn bijna als bladen onbeschreven papier, maar COSTER had er heel wat op kunnen schrijven. De toestanden in het lied zijn slechts in losse omtrekken aangegeven, maar toch was er, dunkt mij, meer te maken geweest van den adellijken roover en zijne liefste, die op de tinnen ligt uit te zien naar de terugkeerende bende en na de noodlottige tijding fluks haar paard doet zadelen en naar het hooge huis te Delder rijdt. En het lied had licht nog een anderen indruk kunnen te weeg brengen dan dien, welke op het titelblad van COSTER's stuk is weergegeven in het huisbakkene »spreeckwoordt":

Luy, Lecker en veel te meughen
Dat zyn drie dinghen, die niet en deughen.

Dat alles had aldus kunnen zijn, indien COSTER niet de man geweest ware, die hij was: echt Noordnederlander en kind der 17e eeuw, voor wien het ridderwezen en wat er mede samenhing vrij wel een gesloten boek was. COSTER strandde in de bewerking van dit stuk op dezelfde klip als Breêroo in de bewerking van »Het daghet inden Oosten" ook al kwam hier niet zooveel fijn gevoel te pas. Een uitnemend tooneel uit het volksleven schilderen — dat verstond de geestige dokter zoo goed als Teniers en Brouwer en Ostade en dat was niet het eenigste, maar eene ridderromance tot een goed stuk te verwerken, daarvoor miste hij de noodige vereischten. En hoe zouden deze ook te vinden zijn geweest in den zoon van een Hervormd timmerman, die aan den beeldenstorm te Amsterdam had deelgenomen en bij Heiligerlee in de gelederen der Geuzen had gestreden?

Zachtjes aan zijn wij in den Muiderkring geraakt. Zoo ergens, dan ware *hier*, op het »hooghe huys" te Muiden, in de groote ridderzaal of in het »torentje" in den boomgaard de plaats geweest, waar men de oude liederen had moeten hooren. Hoe gaarne zou men zich de bevallige Tesselschade voorstellen »het daghet in den Oosten" of »Ic stont op hoghe berghen" zingende.

Maar daarvoor is toch zeer weinig grond. In den Muiderkring werden vele Fransche en Italiaansche liederen gezongen en ook wel Nederlandsche van HOOFT zelf en anderen. Zoo lezen wij in een brief van Tesselschade aan den Drossaart: »Ondertusken soo send ik hier een drenckliettje van den eerwaerden P(h)oet Brosterhuyse ende het ander »van bestemoer" is van myn geringheit, alsoe ick daertoe versoght wiert, om daerna op noeten gestelt te werden; wy sullen koomen hooren, hoe het Ue. al aenstaet" [1]).

Slechts éénmaal vond ik een oud lied vermeld.

In een brief van den bovengenoemden Brosterhuizen aan Huygens lezen wij nl.: »Morghen, op Sondagh, hoop ick naer Amsterdam te trecken en van daer nae Muyden. . . . . . . De Juffrouwen Tesselschae en Francisca sittender al en quinckeleren »aen gheen groen heyde"" [2]). Waarschijnlijk is dit hetzelfde lied, waarop Huygens doelt in een brief aan Hooft van eenige jaren vroeger en dat ik straks zal bespreken. Mogelijk wordt er nog van een enkel ander oud lied melding gemaakt, maar de oogst zal, meen ik, gering zijn.

Toch kan de Drossaart zelf niet onkundig zijn geweest van het bestaan der oude liederen. Sommige zijner bevallige »sangen" zijn gesteld op wijzen als: »De traentjes die sy weende" [3]), »Och legdy hier verslaghen" [4]), »Aenhoort doch myn geclach ghy Ruyters" [5]), maar veel meer zijn er toch niet; deze drie zijn de eenige, die ik vond. In HOOFT's overige werken is echter meer, dat ons aan de oude liederen herinnert. Zoo heeft hij het volkslied over den moord van Floris V gekend en het gebruikt in zijn treurspel »Geraert van Velzen"; eene omwerking van die romance vindt men in de »Rey van Amstellandsche Jofferen".

---

1) Vgl. P. C. Hooft's Brieven (Uitgave van v. Vloten) II, 318. Ik denk, dat de titel van het lied vervat is in de woorden, die ik tusschen aanhalingsteekens plaatste.

2) t. a. p. bl 323. (De brief van B. is van 1633.)

3) Ged. I, 104. (Uitg. v. Leendertz.) Dit is een regel uit een lied dat men o. a. vindt in de H. B. II, n°. 76.

4) Ged. I, 45. Een regel uit: „Het daghet inden Oosten", str. 6, 1.

5) Ged. I, 86. Zie: H. B. II, XXII. (1540.)

Op zich zelf is deze reizang m. i. een schoon gedicht en des dichters taal en voorstelling blijven niet beneden het onderwerp. Trouwens, zoo iemand van onze dichters, dan ware de ridderlijke Drossaart met zijn hoog gevoel van eer en zijne neiging tot wat men in de middeneeuwen »hoveschede" noemde, zoo iemand dan ware hij de man geweest om zijnen tijdgenooten een beteren blik op het ridderwezen te geven. Hooft heeft slechts de acht eerste strofen van het volkslied gebruikt en deze dijden in zijn »Rei" tot achttien uit. Natuurlijk is het verhaal bij hem dan ook niet zoo uitsluitend hoofdzaak als bij den volksdichter: in de »Rei" treedt de dichter zelf op den voorgrond, moraliseert van tijd tot tijd en maakt gevolgtrekkingen uit den loop der zaken, die hij verhaalt; in het volkslied daarentegen bemerken wij niets van den persoon des dichters, zooals dat in de romance past, en gaat het verhaal zonder door iets te worden afgebroken zijn snellen gang.

Ook Hooft's liederen doen mij hier en daar denken, dat hij de oude liederen gekend moet hebben. Zoo zien wij de uit het paleis ontvluchte prinses Granida zich bij het krieken van den dag naar het bosch begeven, waar zij den herder Daifilo bescheiden heeft. De dauw ligt nog op de frissche bloemen en de blozende rozen beginnen nog maar even uit hunne groene mantels te kijken. Tranen van vreugde bevochtigen de wangen der wachtende en vallen op de nog ongerepte kruidjes en het gras. Zoo staat zij daar onder de schaduwmilde boomen en smeekt de morgenster den geliefde met hare stralen te wekken en draagt daarna diezelfde bede voor aan de kleine zangers van het woud, aan den nachtegaal in de eerste plaats. »Vrolycke vogeltjens" zoo spreekt zij ten slotte (want tot nu toe gaf ik de woorden terug, die Hooft haar in den mond legt)

Vrolycke vogeltjens, die nu 't begint te dagen
Met uytgelaten sang het stille woud ontrust,
Ghy nachtegael voorheen, vlied ut de bootscap draghen,
Dat hy sich haest, ick wacht alhier myn lieve lust.

Is ook hier de nachtegaal geen liefdesbode, gelijk in de oude

liederen en draagt deze geheele samenkomst niet hetzelfde karakter als die in de oude liederen, welke wij vroeger besproken hebben?[1])

Ook een door HOOFT gedicht »dagelied" herinnert ons aan die, welke wij vroeger behandelden. Het is dat fijne, fraaie lied, waar Galathea en heur minnaar den dageraad te hunner schade aan den hemel zien verschijnen[2]). Elders staat de wachtende minnaar 's morgens voor Rozemond's venster en onder snarenspel klinkt het:

Rozemont, hoordy speelen noch singen?
Siet den daegheraedt op koomen dringen

of

De Min met pricken van zyn strael
Weckt op den fieren nachtegael.

Beide welluidende, bekoorlijke liederen schilderen toestanden, die men ook in de oude liederen aantreft[3]). Een ander lied brengt ons weer de nachtelijke samenkomsten voor den geest, die ook vroeger niet zelden in een lied bezongen werden[4]). Ook bij HOOFT kan Venus, »die ieders hart in handen heeft" bedeesden maagden moed geven en

Dan leeren sy ten sachten bed utstyghen
En in een onderziel ten venster vaeren
Op sang en snaren.

Dan leeren sy, om d'oudelien te mompen,
Haer voetjens setten, dat het niemandt luister
Alleen by duister.

Dan leeren sy ter sluick haer boel in laeten,
En vloecken 't kraecken van de deur en trappen,
Die 't willen klappen.[5])

1) Vgl. in dit boek bl. 345.
2) Ged. I, 19.
3) Ged. I, 188 en 202 en hier bl. 290.
4) Vgl. bl. 432.
5) Ged. I, 168.

Zoo treffen wij ook onder deze 17e eeuwsche minneliederen samenspraken [1]) tusschen twee gelieven aan in den trant der oude liederen en nog in 1621 zond de galante Drost een Meiboom aan de dochters van Roemer Visscher [2]), gelijk dat in vroegere eeuwen de gewoonte was.

Een Meiboom zond ook Vondel met een fraai gedicht aan Joan de Wolf en Agnes Block, toen zij in Bloeimaand huwden [3]) en hij eindigt het met een regel

»'s Winters, somers even groen"

dien hij zich waarschijnlijk uit een oud lied herinnerde [4]).

Ofschoon ook Vondel evenals Starter zijne eerste jeugd niet hier te lande doorbracht, waren de oude liederen hem toch niet zoo onbekend als dezen. Zoo was het bekende spotlied »Een Otter in 't Bolwerck" gesteld op de wijze »Betteken voer na Mariemont" [5]) en zijn »Lofzang der Geestelyke Maagden" op die van »Het daghet inden Oosten" [6]). En in zijne »Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunst" lezen wij de volgende merkwaardige plaats: »In oude Hollandsche liederen hoort men nog een natuurlijke vrypostigheid, vloeyendheid en bevalligen zwier; maar het gebrak den eenvoudigen Hollander aan opmerking en oefening om zyn geestigheid uit een natuurlyke ader vloeyende, krachtig op te zetten en te voltooyen".

Welk een juist oordeel en vooral voor een man der 17e eeuw zooveel minder gewend zich in vroegere toestanden te verplaatsen dan wij. Vondel heeft gevoeld, dat er ware poëzie school in deze liederen, al keurde hij het af, dat de dichters zich niet meer geoefend hadden.

Iets moet hierbij zeker geschoven worden op rekening van den slechten toestand, waarin dergelijke liederen zich waarschijnlijk

---

1) b.v. I, 87.
2) Ged. 1, 192.
3) Vondels Werken uitgeg. door Dr. J. v. Vloten II, 50.
4) In 1577 toch komt deze regel reeds als *wys* voor. Vgl. H. B. II, XXXII.
5) t. a. p. I, 286.
6) II, 313.

bevonden, toen Vondel er kennis van kreeg. Ook hij zal wel eens eenige op losse vellen gedrukte liedjes en daaronder ook oude in handen hebben gekregen, want wij weten, dat hij zich dikwijls onder het volk begaf om zijn taalschat te verrijken met de woorden, die bij de verschillende neringen en ambachten gebruikelijk waren [1]).

In elk geval staat het vast, dat de grootste onzer dichters oude liederen heeft gekend en gewaardeerd.

Of men die waardeering ook bij een ander onzer 17e eeuwsche dichters, bij den geestigen Huygens zal vinden, betwijfel ik. Maar ten minste heeft hij ze gekend; dat blijkt ons b.v. uit een brief aan Hooft »by de toezending zyner Speelreyse". In een naschrift zegt hij: »U.E. en keure dese voddige dichten niet ten scherpste; sy hebben *nec secessum nec otia* te baet gehadt, als meest op de coets geboren onder allerley quaet. Soo moeten se onder 't getal en de waerde van de Wagenliedjes door: *Een ridder uyt jagen etc.*" [2]). Waarschijnlijk bedoelt hij hiermede het lied, dat wij reeds in de 15e eeuw aantreffen en waarvan de aanvangsregels luiden:

Het reet een ridder jaghen uit
Aen gheenre heiden groene. [3])

of van een ander uit de 16e eeuw (mogelijk hetzelfde) aanvangende:

Het reet een ruiter uit jagen [4])

en dat wij naar alle waarschijnlijkheid in zijn geheel vinden opgeteekend in WILLEMS' Oude Vlaemsche Liederen

Het voer een ridder jaghen
Jaghen aen dat wout
enz. [5])

---

1) Brandt's Leven van Vondel. (Uitg. v. Verwys) bl. 100.
2) Vgl. P. C. Hooft's Brieven II, 459.
3) Vgl. H. B. II, XXVI.
4) t. a. p. XXVII.
5) Ald. n°. 61.

In elk geval heeft Huygens ten minste van het bedoelde en andere wagenliedjes een uiterst gering denkbeeld. Van een paar andere liederen wordt in »Hofwyck" melding gemaakt. Dikwijls kwamen daar gasten, die zich dan in de kegelbaan onder de iepen vermaakten. En als dan eindelijk het groote licht begon te dalen, dan maakte men zich gereed tot den terugtocht en werd niet zelden een lied aangeheven. Maar hooren wij den dichter liever zelven:

. . . . En van dat onderhout en raect men niet ten end,
Voordat de keers uyt gae, de groote keers der werelt,
En dat de Somer-dauw de kruytjens overpeerelt,
En dat den Hagenaer naer koets en schuyten vraeght,
Om veiligh t'huys te zyn, eer dat de dagh ontdaeght.
Dan berst het oude lied van »scheiden, bitter scheyden
Uyt d'een of d'ander keel en klinckt door wegh en weiden,
En 't andere: »Wat sal men op den avond doen",
En 't slot is: veel danc hebs, versegelt met een soen. [1])

Welk lied met den laatstgenoemden aanvangsregel bedoeld wordt, weet ik niet. Den eerstgenoemden regel treft men vooral in de 17e eeuw niet zelden aan om eene *wyze* aan te geven; waarschijnlijk maakte deze regel deel uit van een oud lied (d.w.z. van een lied, dat minstens tot de 16e eeuw behoort). Liederen waarin de smart van het scheiden bezongen wordt, waren onder de oude liederen zeer talrijk, gelijk wij vroeger zagen [2]). Ik heb den bewusten regel echter niet in dien tijd kunnen terugvinden, maar in lateren tijd meer dan eens. Zoo vond ik in een 17e eeuwsch liedboek een lied aanvangende:

O scheyden, droevigh scheyden
Als 't immers wesen moet,
Komt en wilt my geleyden
Tot aen de bracke vloet. [3])

En in de later te bespreken verzameling van volksliedjes uit den

---

1) Korenbloemen (1672) VI, bl. 371.
2) Vgl. in dit boek bl. 325.
3) Dubbelde Haerlemsche Duyne-Vreughd I, bl. 9. Het is een afscheidslied van iemand, die naar Indië vertrekt.

aanvang der 18e eeuw, komt een lied voor, dat ook door HOFFMANN VON FALLERSLEBEN werd opgenomen [1]) en waarvan de laatste strofe aanvangt:

O scheiden, bittere scheiden,
Als het immers wesen moet,
Hoe noo ist dat wij scheiden
Al van dat 's herten bloed!
Hei! hoe noo is 't dat wy scheiden van de liefste!

Een ander lied uit het laatst der 18e eeuw [2]), hoewel overigens geheel verschillend vangt aan met denzelfden regel:

Scheyden, bitter scheyden, als het wezen moet.

Blijkbaar was deze regel dus ontleend aan een lied, dat eens algemeen bekend moet zijn geweest en waarschijnlijk wel tot de 16e eeuw behoort.

Dat Huygens zelf het een »oud lied" noemt wijst daar ook wel op, al bewijst het dat niet.

Ook het volkslied van Geraert van Velzen heeft Huygens waarschijnlijk gekend. In zijn »Hofwyck" lezen wij immers, dat een boer zegt:

Ic weet raet tot en krots met spickers deur 'et leer,
Als Gert van Velsens Ton gehackelt min noch meer. [3])

Het komt mij voor, dat het oude lied den dichter hierbij voor den geest zweefde. Dat dit de eenigste liederen zullen zijn geweest, welke H. kende, is m. i. niet aannemelijk. Immers bij al zijne beschaving en geleerdheid had hij toch ook een open oog voor het volksleven. Zoo dikwijls zat hij onder het lommer der Iepen, welke den Vliet beschaduwden, te luisteren naar de praatjes der voorbijvarende schippers of naar de liedjes van het jagertje, zoo dikwijls bespiedde hij het boerenvolkje en zag hoe Trijn met wangen zoo rood als eene lijsterbes naar Kees stond te luisteren

1) H. B. II, n°. 113.
2) In „de Vroolyke Jonkman" een volksliedboekje uit dien tijd.
3) Zie: Korenbloemen I, bl. 361.

of hoe Jan Govertze met de Vrouw 's Maandags ter markt kwamen en zich ergerden aan »'t kostelicke Mal van 't Steedsche velerhand"; en zoo menigen avond, als dauw en donker aan 't zakken waren, had hij de burgerpaartjes in 't Voorhout beluisterd. Ook zijne zedenprinten, waarin hij den boer, den soldaat, den waard, den bedelaar en den matroos even goed teekent als den koning, den hoveling en den gezant en zijne Trijntje Cornelis bewijzen om het zeerst, hoe weinig de hoofsche Secretaris van den Prins vervreemd was van het volk, waar hij door beschaving, ontwikkeling en verstand zoo hoog boven stond.

Nog een paar 17e eeuwsche dichters toonen ons, dat ook in het laatst dier eeuw de oude liederen nog bekend waren. Zoo zegt niemand minder dan de wetgever op den Parnas, Andries Pels in zijn »Gebruik en Misbruik des Tooneels":

En dag'lyks zingt men op der oude Barden trant
Noch liedekens van de oude en jonge Hillebrand,
Van Velzen, Rypelmonde [1]) en Raephorst en van Gelder [2])
En Heeroom Knelis, by de boeren, klaer en helder
Luidkeels ter borst uit met een bly of droef gelaat
En vreugd of aandacht na de stof daar 't lied op slaat. [3])

En in Asselyn's Stiefmoêr zingen een drietal »Moffen" een dansliedje aanvangende:

Door gink er so hupsen moogdelin fyn
So verre dullen aen genne grun heiden
En landesknecht sprak . . . . . .
enz. [4])

Met Asselyn naderen wij reeds de 18e eeuw. In de voorafgaande bladzijden zagen wij, dat de oude liederen gedurende de laatste helft der 16e eeuw in den maalstroom der politieke beroeringen werden medegesleurd en van de oppervlakte verdwenen,

---

1) Waarschijnlijk het lied, waarvan de aanvang door Mone wordt opgegeven (Ueb. bl. 232): „Ghy heeren van Rypelmonde / Sidy nu niet thuys" —
2) Zie Willems n°. 229 „Van den hertog van Gelder".
3) Zie Willems, Inl. XXXIII.
4) Zie: Asselyn's Werken (Uitgeg. door Dr. A. De Jager) bl. 324.

terwijl alleen de aanvangsregels boven andere liederen aanwezen, hoezeer ze nog in aller harten leefden.

Daarna zagen wij ze in de 17e eeuw weer verschijnen, maar onder andere omstandigheden. Stonden de oude liederen nog in de eerste helft der 16e eeuw hoog aangeschreven in Noord- en Zuid-Nederland, in de 17e eeuw konden zij de Noordnederlanders ten minste niet meer uitsluitend bevredigen. Hier was een ander volk met andere behoeften. Zoo werden dan de oude liederen grootendeels verdrongen door stroomen nieuwe liederen. De fatsoenlijke standen kenden ze gedeeltelijk nog wel en zongen ze misschien ook wel van tijd tot tijd en ook onze dichters waren er mede bekend, maar voornamelijk daalden ze af tot het volk.

En het volk moet dien schat getrouw bewaard hebben, daar wij in den aanvang der 18e eeuw nog een aantal oude liederen in volksliederboekjes aantreffen.

Wij zagen tevens, dat de oude liederen in de laatste helft der 18e eeuw veel minder genoemd werden dan in de eerste. Dat ook het volk gaandeweg meer en meer verloor van die erfenis zijner vaderen, zal ons blijken, wanneer wij nu de lotgevallen der liederen in de 18e eeuw nagaan.

Voordat ik daartoe overga, nog ééne opmerking.

Ik heb tot dusver steeds gesproken over Noord-Nederland. En dat had zijne reden: Voor de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de 17e eeuw zijn de Noordelijke provinciën veel gewichtiger dan de Zuidelijke. Echter zijn ook deze laatste overwaard om er zich mede bezig te houden. Dat ik dit hier niet meer heb gedaan, ligt hoofdzakelijk aan het gemis der noodige hulpbronnen. Zoo heb ik mij slechts eene oppervlakkige voorstelling kunnen vormen van den inhoud en het aantal der liederboeken, die gedurende de 17e eeuw in België uitkwamen en dat had ik in de eerste plaats moeten weten, wilde ik eene schets geven van de lotgevallen der oude liederen in Zuidnederland gedurende de 17e eeuw. Het zal mij lief zijn, zoo deze gaping in mijn werk later door mijzelf of een ander zal aangevuld worden; nu kan ik slechts dit weinige zeggen. Ongetwijfeld werden er

gedurende de 17e eeuw in Zuidnederland veel minder liederboeken gedrukt dan in het Noorden; het verschil der maatschappelijke toestanden maakt dat licht verklaarbaar. Van die liedboeken zijn zeker de helft geestelijke, misschien wel de grootste helft. Ook hier werden de oude liederen verdrongen door nieuwe, die in vele opzichten overeenkomst vertoonen met de Noordnederlandsche lyriek, waarvan ik hiervoor een kort overzicht gaf. Echter — en dat is het voornaamste van 't geen ik wilde zeggen — echter zijn de oude liederen in Zuidnederland zeker veel langer en veel algemeener in zwang gebleven dan in de Noordelijke provinciën. Ik heb dit niet kunnen nagaan uit hun veelvuldig voorkomen in de 17e en 18e eeuw, maar wel uit het feit, dat zij nog in deze eeuw in zoo grooten getale aangetroffen en door geleerden als WILLEMS, DE COUSSEMAEKER, SNELLAERT en anderen uit den mond des volks opgeschreven werden. Ik kom op dien tegenwoordigen toestand later nog terug en wijs er nu slechts op, dat uit dit feit noodwendig volgt, dat die oude liederen daar ook in de 17e en 18e eeuw bekend waren en naar alle waarschijnlijkheid niet alleen die, maar nog vele anderen bovendien.

Maar ook al wist men dit niet, dan zou men toch reeds kunnen vermoeden, dat het aldus moest geweest zijn. De redenen toch, welke de oude liederen in Noordnederland zoo spoedig op den achtergrond deden geraken, bestonden in het Zuiden niet. Dáár bleef men Katholiek en afhankelijk. Al werd de maatschappelijke welvaart minder, het volkskarakter onderging toch niet zulke groote veranderingen, als wij in het Noorden konden waarnemen door den invloed van tachtigjarigen oorlog en onafhankelijkheid en Kalvinisme.

Het karakter der 17e en 18e eeuwsche Zuidnederlanders behield derhalve, naar mijne zienswijze, meer trekken van het algemeen Nederlandsch type der middeneeuwen, dan dat der Noord-nederlanders van diezelfde eeuwen. Vandaar dan ook, dat de oude liederen, die bovendien niet voor het minste deel in Zuidnederland waren ontstaan, daar ook langer bewaard bleven.

Keeren wij na dit uitstapje in het Zuiden naar Noordnederland terug en naar de eeuw, aan welker ingang wij zijn blijven staan. Na den dood van Willem III waren de Staten, nog onder den indruk zijner grootsche politiek, in de door hem aangegeven richting voortgegaan en hadden zij den strijd tegen Lodewijk XIV voortgezet. Ons kleine land had zich echter in dien strijd overspannen en er moest noodwendig eene reactie volgen. Na den vrede van Utrecht begon men zich dan ook angstvallig terug te trekken. De uitgeputte geldmiddelen geboden dat in den eersten tijd maar toen niet lang daarna rijkdom en welvaart weer terugkeerden, bleef men in die politiek volharden. Eene algemeene verslapping vertoonde zich bij ons volk, dat steeds rijker werd en bij hetwelk de weelde steeds klom.

Ook hier bleken de beenen niet sterk genoeg om die weelde te dragen. Men daalde af van het hooge standpunt in de 17e eeuw ingenomen en die daling was ook in de letterkunde te bemerken, ook in de liederpoëzie. Was ook al de zanglust niet verminderd, het gehalte der liederen zelve wel. Ook nu vindt men als in de 17e eeuw vele geestelijke liederen, ofschoon hun aantal wel verminderd is. Verder zeer veel historische liederen; er zijn zelfs verschillende liederboekjes, welke alleen historische liederen bevatten. Dikwijls zijn dit volksliederboekjes en de dichterlijke waarde dier liederen is in 't algemeen zeer gering. Evenals in de 17e eeuw treft men ook nu nog tallooze minne- en herderszangen aan; »sangen" aan Kloris, Phillis en andere »ongevoelige juffrouwen" waarvoor verliefde Damon's, Titer's en Coridon's meenen te blaken. Verder moraliseerende liederen, veel drinkliederen, klassieke verhalen als de geschiedenis van Ariadne, Penelope, Daphne en Apollo enz. Dan verscheidene liederen van Poot: Het bekende »Hier heeft my Rozemond bescheiden" komt tallooze malen voor, maar ook zijn gezang op Het Onweer, Akkerleven, De Maan by Endymion, Vliegende Min e. a. In lateren tijd treft men nu en dan de »Economische liedjes van Wolff en Deken of die van de Maatschappij t. N. v. 't A. aan. Fransche en Duitsche liederen vertoonen zich in veel grooter aantal dan

in de 17e eeuw; in een enkel liederboek («Clio's Maes-zangen" b.v.) zijn zelfs meer vreemde dan Nederlandsche liederen. Ook vallen liederen, welke een mengelmoes van Fransch en Duitsch of Fransch en Nederlandsch vertoonen zeer in den smaak. Liederen of »Airs" (zooals men toen reeds algemeen zeide) uit Opera's komen vooral in de laatste helft der 18e eeuw niet zelden voor.

Eenige opmerkingen van algemeenen aard over die liederen mogen hier volgen. Het Klassicisme wordt meer en meer misbruikt. Allerlei mythologische en andere klassieke opsierselen zijn reeds lang gemeen goed geworden, waarvan ook het volk in zijne liederen rijkelijk gebruik maakt. Zoo vinden wij in eene onbeholpen rijmelarij uit den aanvang dezer eeuw [1]), dat een minnaar zijn liefje aanspreekt op de volgende wijze:

Beeld eens Pigmalion / U oogjes elk een zon
Die lichte met haer stralen in dees koele bron.

Die zelfde minnaar heeft een schilder Apolles ontdekt:

Lief, een Apolles (sic!) kon nooit met zyn penceelen
Volmaeckter beeld gaen prenten op panneelen.

En welk een wanklank zijn regels als deze in den mond van *Jaep*, die tot *Lysje* spreekt:

Lief eer zal weer Febus zyn waeghen
. . . .
Opnieuws met Faeton hollen.

In een liederboek voor de gegoede standen uit het midden dezer eeuw [2]) lezen wij in een Meilied:

De Nimphjes ziet men door de Bossen dolen
Tot haar plaisier ieder met een Galant.

Men stelle zich voor: eene »nimf" met een »Galant!"

1) In een volksliederboek, »den Nieuwen Hollandschen Bootsgesel ofte Bataviers Heldenstuk« (1704.)

2) Apollo's Vastenavondgift, (1745) bl. 23. Het uiterlijk wijst dikwijls reeds aan of men al dan niet met een volksliederboek te doen heeft; maar de inhoud natuurlijk nog meer. Liederboeken als het bovengenoemde kostten in die dagen f 0.60 à f 0.70.

Overigens wordt er nog altijd ruim gebruik gemaakt van »brand," »vlammen" enz. In ditzelfde liederboek leest men b.v. ook een »Gezang op de brand der wangen van Leonida."

Wie nu meenen mocht, dat het Klassicisme in onze letterkunde daarmede zoo laag mogelijk gedaald en op de onwaardigste wijze misbruikt was, vergist zich. Nog onwaardiger was de zoogenaamd »boertige" behandeling, waarmede later Fokke Simonsz zulk een opgang maakte, en die reeds in het midden der 18e eeuw ook in de liederen wordt aangetroffen. Een enkel staaltje uit de Opdracht van een liedboek dier dagen [1]) moge hier volgen en den lezer niet de haren te berge doen rijzen bij eene dergelijke boertigheid. De schrijver spreekt over »eene der zusters" (op den Parnas, die ongeveer als een bestjeshuis wordt voorgesteld) »die zig vrij wat moeilijk had gemaakt" en vervolgt daarop aldus:

»Thalia terstond toeschietende tot haar hulp, bevond dat haar citse onderrok, in plaats van met linnen met deeze gezangen gevoerd was, die zij knaphandig daar uit tornde en ze aan den Rymelbaas presenteerde om van hem geapprobeert te worden. Apollo de Historie verstaan en de gezangen geleezen hebbende, liet acht dagen lang de trom roeren en daarby op straffe van ongenade ordonneeren, dat alle de zangnimphen geen uitgezonderd dezelve van 't begin tot het end van buiten moesten leeren en in Jaar en dag geene andere als deze zingen."

In dit liederboek zijn dan ook verschillende klassieke verhalen in dezen trant tot liederen verwerkt; boven een daarvan staat nog ten overvloede: »Grappig." Elders vindt men dergelijke liederen; zoo b.v. een, dat aanvangt op deze wijze:

»Apoll' had nauwelyks zyn broek"
enz.

Al genoeg om aan te toonen, tot welk een laag peil de smaak van velen gezonken was.

Herdersliederen waren, gelijk wij zagen, ook zeer in trek;

---

1) »Apollo's kermis-gift" III Deel (1746).

hunne onnatuurlijkheid overtreft echter die van de vorige eeuw nog. Van hun inhoud kan men zich een denkbeeld vormen uit de Opdracht van »de Tempel der Zanggodinnen," (1750) geschreven in den gezwollen toon dier dagen. In de uiteenzetting van hetgeen het liedboekje alzoo bevat, lezen wij o. a. »Eindelyk schoone kuysche en lieftalge nederlantsche Juffers aan wien dezen tempel der zanggodinnen wort opgedragen, in dit werkje zult gy vinden in het klyn al hetgeen een oneindig getal van gezangboeken in het breede uitmeeten. Hier ziet ge een Minnaar, als een andere Orfeus of Apollo, de ontmenste wreetheid van zyn Dafne met zielroerende woorden, vermengt met heete tranen en bange zuchten, die eer de groene planten, boomen, wat zegge ik planten en boomen, ja zelfs eer de harste bergen doorgrieven dan het hart van zyn geliefde vyandinne. ('t Woord *beklagen* of iets dergelyks is blykbaar vergeten). Daar hoort men een herder gezeten onder de schaduwe van eenen hemelhooge wilge, de gaven, lieftalge inborst, en de gadelooze schoonheid van zyn nooit ontaarde zielsvoogdes op het zevenmondig herdersspeeltuyg, weleer door den boxpoot uitgevonden tot aan het starrendak pryzen. Aan de andere kant verzengt bruine Fillis of blonde Laura of Kloris den boesem van haren jongen Minnaar en doet hem vlammen om in het ryk genot der zaalige aarsche wellusten te deelen, willende zyn geluk staat niet dan ruylen voor een gouden kroon, ryk bezaait met diamanten van den grootsten ryksmonarg der werelt. Terwyl een ander Minnaar gezeten op het malsche klaver, in een heerlyk bloemprieël van bloemen zonder tal, aan de zyde van zyn Venus, strant op de korale lipjes van haren rozenroode mond. Tot dat hy zich door wellust doortintelt, neervlyd in de poesele armen van zyne medogende schoonheid."

Eene uiterst zonderlinge vermenging van klassieke herinneringen en herderspoëzie lees ik een volksliederboekje [1]). Men vindt

1) De Nieuwe Domburgsche Speelwagen (5e druk, z. j. maar waarschlk. c. 1800) bl. 24.

daar namelijk de geschiedenis van Pyramus en Thisbe op naam van Coridon en Silvia. Stem: »van de kwesels." Silvia voert gedurende Coridon's slaap zijne schaapjes weg; hij vindt haar niet bij zijn ontwaken en doorsteekt zich met zijn zwaard. Daarop keert zij terug, vindt het lijk en doodt zich ook.

Het verdient opgemerkt te worden, dat de liefde voor de natuur zich vooral in de laatste helft der 18e eeuw ook in deze liederen met meer kracht openbaart. Dat verschijnsel staat niet op zich zelf, maar hangt samen met den terugkeer tot natuur en eenvoud op allerlei gebied, welke eene der karaktertrekken van deze eeuw uitmaakt. Zoo spreekt dan ook wel liefde en gevoel voor de natuur uit menig liederboek van deze dagen. In de voorrede van een daarvan, wordt reeds gesproken over »de aangename stilte in digt beplantte Bossen" en leest men regels als deze: »ziet men de heldere zonnestraalen door de digt beplante Linden schitteren. . . . ." of: »De Lente, welke eene verkwiklijke kalmte, veeltyds mededeeld, zet elk schepsel aan om God te looven: want dan ziet men de vruchtgeevende boomen belaaden met oogstreelende bloesem, dat op de teedere takjes der groenende boomen na verschen morgendauw, verkwikkende reegen en koesterende zonnestraalen gaapt [1])."

Ook uit de hier voorkomende liederen spreekt gevoel voor de natuur; een er van is gedicht »op het wandelen" [2]). en ook de Nachtegaal komt weer tot eere. In verschillende andere verzamelingen uit dezen tijd treft men eveneens liederen aan, waarin de Natuur wordt bezongen. Men is blijkbaar reeds op den goeden weg, al herinneren sommige conventioneele uitdrukkingen er ons aan, dat men nog aan het begin van dien weg staat. Zoo lezen wij in het bedoelde liederboek van »het ruuw' gebergt / wiens lugtig spits de tintel-sterren tergt" [3]). Dergelijke ruwe gebergten toch zijn evenmin bij ons te vinden als »het bogtig dal" waarin

1) Verzameling van Zeede- en Stichtelyke Haarlemmer-Hout en Tuin-Gezangen enz. Te Haarlem 1756.

2) ald. bl. 131.

3) ald. bl. 57.

Poot zijne melkbeesten hoorde loeien. Maar toch welk een fijn en ontwikkeld natuurgevoel had diezelfde dichter reeds! Het is dan ook niet te verwonderen, dat juist van hem zooveel in de liederboeken dier dagen werd opgenomen. Gelijktijdig en verwant met dat gevoel voor natuur was de gevoeligheid voor allerlei andere indrukken, welke zoo spoedig en zoo dikwijls tot overgevoeligheid oversloeg en daardoor der sentimentaliteit een tijd lang de heerschappij verschafte. Zelfs daarvan vindt men sporen in onze liederboekjes al zijn er slechts weinige. In eene verzameling, die nog wel den naam draagt van: »de twee vrolyke Confraters [1])" lees ik b.v. op bl. 17 in »een Nieuw Lied."

O myn ziel leg u verwachting.
Nu voor Eeuwig, eeuwig af.
Ik hoop de Hartsvriendin der straffen?
Daalt met Lotje in 't stille graf.

dat men in den »Willem Leevend" terugvindt [2]).

En op bl. 50 een lied getiteld: »Charlotte by het overdenken van den dood van Werther". Maar tegenover die sentimentaliteit staat dikwijls weer eene ergerlijke grofheid. Men staat soms verbaasd over de zedelooze liederen, welke in de zoogenaamd fatsoenlijke liederboekjes van de laatste helft der 18e eeuw worden aangetroffen. In de »Opdragt" van een er van: »de Tempel der Zanggodinnen" verdedigt de uitgever zijne waar reeds bij voorbaat tegen mogelijke aanvallen. Hij zegt o. a. »Laaten vry een fyne zuster en een waanwyze Juffer schreeuwen dat minne zangen geene zedige Juffers passen; laaten zy 't gebruyk dier gezangen voor ontugtig en oneerbaar uitkryten: geen noodt Mejuffers, geen noodt, vrye vrolyke minnezangen kwetsen de ooren der zedigheid niet, maar vervrolyken den geest en dompelen de ziel in eene bron van aartsche zaligheden."

Men moet de vuiligheden maar eens lezen, welke de uitgever

---

1) Te Amsterdam bij S. en W. Koene 4e dr. z. j. Willems geeft een druk van 1795 op. Het is een volksliedboekje.

2) Zie: Historie van den heer Willem Leevend IV, 212.

op zoo onhandige wijze trachtte te verbloemen. En deze liederen werden nog wel »verzamelt door een Gezelschap van Jonge Juffers en opgedragen aan de uitmuntende schoone Jufferschap van Nederland!"

Het verwondert ons nu ook niet meer, zoo wij in een ander lied raadgevingen lezen als de volgende:

Jonge lui, uw beste tyd
Zij aan een Matres gewyd;
Wilt toch de oogenblikken,
Die de Liefde u gunt, met vlyt
Naar hun wenschen schikken [1]).

Veel van hetgeen ik over de 18e eeuwsche liederpoëzie heb medegedeeld heeft ook betrekking op de liederen, welke het volk in dien tijd zong en las. Maakte de schaarschheid der bronnen het tot hiertoe moeilijk na te gaan, en te bepalen, wat het volk in vroegere eeuwen zong, in de 18e eeuw is dat anders.

Gelukkig is eene verzameling volksliederen uit den aanvang der 18e eeuw tot ons gekomen, welke gewichtige bijdragen levert tot de kennis van onze liederen in het algemeen; ik zal haar dus in het kort beschrijven. Reeds meermalen heb ik er gebruik van gemaakt in den loop van dit boek en ik duidde haar dan steeds aan als: »Scheltema's Verzameling [2])." Dezen naam draagt zij ook bij H. v. F. die er ruimschoots gebruik van maakte. Het is eene verzameling van ongeveer 580 liederen [3]) alle voor het volk gedrukt op grof papier. Deze liederen waren oorspronkelijk op losse bladen gedrukt, naderhand heeft m. i. een liefhebber (misschien Scheltema zelf) dergelijke bladen verzameld, gevouwen en in één band laten zetten; deze hebben dan ook hetzelfde formaat als de tegenwoordige losse bladen en ook deze worden dikwijls evenzoo gevouwen. Dat deze onderstelling juist is, blijkt hieruit, dat er 16 doubletten onder die liederen voorkomen. Dikwijls nl.

---

1) Het Hernhutsche Nachtegaaltje enz. (1757.) II, 124.

2) Zij werd nl. voor de bibliotheek van de M. v. Nederl. Letterkunde te L. aangekocht uit de bibliotheek van Mr. *Jac. Scheltema*.

3) Niet 4 à 500 zooals de Catalogus der M. v. L. (1847).

werd (en wordt nog) hetzelfde lied tweemaal op losse vellen gedrukt en wel, telkens in gezelschap van een ander lied. Ook is een blad wel eens verkeerd gevouwen en men krijgt dan eerst de 1e helft van een lied en daarop volgende de 2e helft van een ander lied. Dergelijke feiten kunnen alleen verklaard worden, indien mijne verklaring van de wijze, waarop deze verzameling tot stand kwam, juist is. Vele liederen zijn met grove houtsneden versierd, die dikwijls uit 17e eeuwsche liedboeken zijn overgenomen.

De meeste, misschien alle, liederen zijn in dezen vorm uit denzelfden tijd afkomstig. HOFFMANN stelt dien tijd tusschen 1710—1730. Op grond der in de verzameling voorkomende historische liederen geloof ik, dat die tijd wat ruim genomen is en meen ik, dat men den laatsten termijn gerust met 10 jaar kan verminderen; [1]) Over den inhoud dezer verzameling het volgende: De liefde heeft, als altijd, het leeuwendeel: meer dan een derde der liederen kan men onder de minneliederen rangschikken, ook zijn er zeer veel herdersliederen; tooneelen uit het openbare en huiselijke leven worden bij menigte gevonden. Zoo lezen wij liederen over het leven van »Kortjakje" of 't leve en bedrijf van een secrete vrou in dese stad, die soo gaere de borrel had" en elders het »Nagelaten Testament van Kortjakje," die nog voortleeft in het bekende volksdeuntje. Zoo ook liederen, welke de volgende onderwerpen behandelen: het soldatenleven, kermis, moordgevallen, eene boerin van den duivel bezeten, weversklachten, Pierlala, dauwtrappen, hartjesdag, matrozenleven, aankomst der Oost-Indie vaarders, een meisje als matroos, vóór en tegen het huwelijk, klachten der vrouwen over hunne mans, mannen onder de pantoffel, bedrogen echtgenooten enz.; nog altijd komt de man er (als van ouds) slecht af.

---

1) De in den bundel voorkomende hist. liederen staan op bl. 103 *Marlborough* of *Marlenburg*, zooals het volk zeide) bl. 108 (Coehoorn); 111, 113, 114, 119, 171 (Huwelyk van J. W. Friso en beleg van Ryssel) 175 (strenge koude v. 1709) 198 (1707) 329, 347 (Klacht van Lod. XIV.) 395, 469, 475 (1704.) 559, 607, 942 (1708) 1071, 1097, 1029, 1189, 1219. (De pagineering is van mij afkomstig.)

Verder zijn er stichtelijke liederen, bruilofts- en drinkliederen en nog meer stoffen, te veel om te noemen en moeilijk onder eene bepaalde afdeeling te brengen. Eindelijk ook oude liederen, maar daarover spreek ik straks. De kunstwaarde van de meeste dier liederen is, gelijk men kan denken, gering. Vele zijn daarbij plat, en soms beestachtig gemeen; dikwijls zijn het onbeteekenende, onbeholpen rijmelarijen. Maar daarnevens zijn toch ook verschillende liederen aan te wijzen, die geheel in den trant der frissche volksliederen van vroeger gedicht zijn en waarover een onmiskenbaar waas van frischheid en natuurlijkheid ligt. Ook pleit het voor den smaak des volks, dat het steeds de liederen der goede dichters weer wil zingen en in zijn bezit hebben. Zoo treffen wij hier b.v. STARTER's *Daphne* en zijne kostelijke »Meniste Vryage" aan. [1]). HOOFT's »Windeken daer het Bos af drilt", BREERO's »Arent Pieter Gysen," VONDEL's »Kersnacht," KRUL's »Laura sat lest aen de beeck." En deze liederen werden niet eens, maar verschillende malen gedrukt niet alleen hier, maar in allerlei andere volksliedboekjes; VONDEL's Kersnacht o. a. ontelbare malen. Ook verschillende oude liederen werden, gelijk ik reeds zeide, nog steeds door het volk gezongen. Zien wij, hoe het met die overblijfselen uit vroegere eeuwen in de 18e eeuw geschapen stond. Dat zij door de fatsoenlijke standen zeer zelden of in 't geheel niet meer gezongen werden, blijkt ons weer uit de wijzen. In de liedboeken ten dienste dier standen gedrukt komt slechts bij hooge uitzondering een lied voor, welks wijs door den aanvangsregel van een oud lied wordt aangegeven. De meeste daar voorkomende wijzen worden aangeduid door regels van andere 18e eeuwsche liederen, ook veel Fransche, Duitsche en Engelsche en eindelijk zijn ook vele liederen gesteld op *krijgsmarschen.* De langdurige oorlogen hebben in dezen zeer zeker hunnen invloed gehad [3]).

---

1) Zie bl. 203 en 1012.

2) Zie bl. 1083, 1014, 860.

3) Als eenige van de meest bekende noem ik: Prins Robberts Marsch (deze was zeer

De verzamelaars van dergelijke liederboeken zijn dan ook voor niets zoo bevreesd, als voor de beschuldiging, dat zij oude liederen in hunne verzamelingen opnemen. Zoo zegt een van hen in de opdracht van een liedboek [1]), dat er sprake is van het uitkomen van eenige gezangen »onder den naam van Apollo's St. Nicolaes-Gift, waervoor een voorreden zou komen, in welke aengetoont zou worden, dat het grootste gedeelte der gezangen in onze Kersmisgift geplaest, uit oude Liedeboekjes genomen waren; doch vermits wy verzekert zyn (als de makers van het meeste gedeelte van na by kennende) dat zulks t'eene mael onmogelyk is, achten wy deze tael niet meer als het blaten van een Ezel en het dunkt ons dat den uytstrooyer dezer leugen, geen onregt geschiet, dat men hem uit Represailje zyner onbeschaemtheid, honoreert met den naem van Leugenaer. Maer genoeg van het uitschot van Gekken gehandelt, die enz."

Uit den heftigen toon dezer »oratio pro domo" blijkt duidelijk, hoezeer de man zich in zijne broodwinning bedreigd acht, door de beschuldiging, dat niet alles wat hij geeft, fonkelnieuw is.

Nog sterker spreekt zich die vrees voor al wat oud is uit in de »Opdragt van den Hollandzen Praatvaars-Nieuwjaarsgift aan de schoone, Lieftaalige, verstandige en Galante Stichtsze Jufferen". De Verzamelaar, die zich H. Overal noemt, begint al aanstonds: »Wy hebben in onzen Praatvaar belooft een Nieuw Liedboek uit te geven; niet zo als onze Apollo's St. Nicolaesgift, vol ouwe vodden en straatdeunen, maer een Nieuw Liedboek meest met nieuwe liedjes. . . . .
Na eenige beleefdheden aan de lieftallige Stichtsche juffertjes, gaat hij voort: »Zie daar dan, Juffertjes, het Nieuw Liedboek, dat ik U lieden belooft heb".

---

geliefd en komt bijna in ieder liederboek voor.) Marsch van Marlbrough, Marsch des Camezards, Pruysische Marseh, M. van Prins Eugenius, M. v. Oxenstern. Sommige marschen als: de „Mars des Camezarts", de „France Mars", „Prins Robberts Mars", en de „Studente M." komen ook reeds in het Groot Hoorns Liedboek, dus reeds in de 17e eeuw voor.

1) Apollo's Nieuwe-Jaersgift (1742). De „Opdracht" is onderteekend: R. E. W.

Men ziet, hoe vol hij van het *nieuwe* is. »De gezangen" zegt hij verder, »zijn niet altemaal nieuw, maar evenwel de meesten zyn nooit in Druk geweest en die weinige ouden, die ik er heb by gedaan, oordeelde ik te fraai om in de vloed Letis geworpen te worden. Me zegt: daar komen zelden Jongen, die de Ouden verbeeteren: 't Is waar: men ziet het weinig. Zoo is 't met die weinige oude Deuntjes overtreffende zelfs de meeste hedendaagsze nieuwen".

Maar daarmee had hij bijna te veel gezegd en snel keert hij nog eens weer tot het oude aambeeld terug en vervolgt: »Wy willen 't niet reekenen, zeg ik nogmaals by St. Nicolaasgift; dat is niet meer waard" enz.

In een ander liederboek [1]) van deze dagen wordt ook met verachting gesproken van »die ouwerwetse (deuntjes) welke nog heugden van de tyden van Maarten van Rossem en die zoo doodgezongen zyn, dat men 'er eer by zou in slaap vallen, als door vermaakt worden".

In een algemeen bekend liedboekje als Thirsis Minnewit, dat waarschijnlijk niet voor het volk was bestemd, treffen wij bij uitzondering eenige oude liederen aan. Het zijn: »Uyl en Swaluw", »Na Oostland willen wij", »Dat alle bergen goude waren", »Ik voer al over de zee", »Nonnetjes Vreugd" en »Ik klom er de boom al op" [2]).

Ook de dichters en schrijvers der 18e eeuw hebben, voor zoover ik kan nagaan, zelden het oor geleend aan de oude liederen of zoo zij het al eens gedaan hebben, dan ontvingen zij slechts een vluchtigen indruk. Bij Justus van Effen vond ik geene enkele vermelding der oude liederen. En toch had de schrijver van »Kobus en Agnietje", van »Thysbuurs os", van de brieven van den herbergier Klaas Janssen en van Geertje Levens blijkbaar wel sympathie voor den kleinen burgerstand.

En dat de wakkere strijder voor onze zelfstandigheid op veler-

1) Apollo's Kermisgift (c. 1741) in de »Opdracht aan de Haagsche vermaaks-gesinde Jongejuffers".

2) Zie: I, 30, 101, 136; II, 82; III. 53, 99.

lei gebied met leedwezen zag, hoe ook reeds in zijne dagen Fransche liederen de Nederlandsche verdrongen, blijkt ons uit deze regels van zijnen Hollandschen Spectator [1]: »Nu weet men, dat de meeste deuntjes, die 't geluk hebben van dusdanige toejuiching naar zig te trekken in onze hedendaagsche wereld in dat slag van byeenkomsten Fransche airtjes zyn, die al een mode of vyf zes ten agteren zyn geraakt. Fransche airtjes zeg ik, want de Nederduitsche staan maar te boek voor canailleuse straatliedjes".

Hij had dus wel zijne aandacht aan de toenmalige liederen geschonken; waarschijnlijk heeft hij weinig oude liederen gehoord of het niet der moeite waard geacht er over te spreken.

De deftige Rotgans zal op zijn buitengoed nog wel eens oude liederen gehoord hebben. Zoo verhaalt hij ons in de »Boerenkermis" [2])

»Maar loome Lammert zat op radde Wyburgs schoot
»En zong van Velzens wraak en landtheer Floris doodt"

en ik acht het niet waarschijnlijk, dat dit het eenigste lied zal geweest zijn.

Er is een dichter der 18e eeuw, bij wien men kennis van en smaak voor de oude liederen zou kunnen verwachten. Het is Poot. De opmerking is reeds vroeger gemaakt en door niemand minder dan Beets. Liever haal ik daarom diens woorden aan. In de fraaie beschouwing van Poot's karakter als dichter en als mensch [3]) lezen wij:

»Poot heeft in een zijner gedichten met de gebrekkige voortbrengselen der oude vaderlandsche volkspoëzie blijkbaar den draak gestoken. Hij vindt niets armzaliger dan een liedje als dit:

Een oude boer met een mooi meisje was jong
Hoe liefelijk dat er de koekoek zong
Al in den koelen Meie!

---

1) Hollandsche Spectator. Amsterdam. 1756. 2e druk. IV, 386. (het 209e Vertoog.)
2) Lukas Rotgans, Poëzy (Leeuwarden 1715.) bl. 676.
3) Verpoozingen op Letterkundig Gebied. bl. 197. Beets verwijst naar den »Algemeenen Brief in Poot's Gedichten II, 88".

Schoon lief! laat ons spanceeren gaan
Maar langs de groene weie!

Maar hij was door geboorte, lotsbestemming en aanleg de man geweest om dezen toon op te vangen, te zuiveren en te volmaken".

Aldus Beets. Gaarne laat ik hierop eenige regels volgen, welke ontleend werden aan Busken Huet's studie over Poot, waarin deze uitspraak van Beets wordt nagegaan. Wij lezen daar [1]: »Is de heer Beets een onverbeterlijk romantikus, dat hij voor de schoonheden van dit misvormd gezang partij trekt tegen Poot? Ben ik op mijne beurt met romantisme behebt, indien ik op niet aarzel een deel van die partijdigheid voor mijne rekening te nemen? Toch niet. Wij van den tegenwoordigen tijd mogen zonder overmoed beweren, en de vrijheid daartoe is zwaar genoeg door ons gehaald, dat de zin voor het nationale, het uit eigen bodem opgeschotene, het *volksthümliche*, gelijk onze buren het noemen, krachtiger ontwikkeld is bij ons, dan over het algemeen bij de letterkundigen der 18e eeuw het geval was. Slechts dit kan ik den heer Beets niet toegeven, dat Poot door zijne geboorte en lotsbestemming niet alleen, maar ook door zijnen »aanleg" de man geweest zou zijn om juist dien uit de hoogte door hem veroordeelden volkstoon »op te vangen, te zuiveren en te volmaken"". Ik voor mij, zou het in dezen meer met Huet eens zijn. Ik geloof, dat de scherpziende criticus, gelijk zoo dikwijls, ook hier den spijker op den kop raakt, als hij beweert, dat Poot »uit de hoogte neerzag" op het door hem aangehaalde oude volksliedje. Ik zou er dit nog willen bijvoegen: Poot had dit liedje en andere van die soort, waarschijnlijk geleerd onder »'t fyn Rederykerdom" zooals hij spottend zegt, van Schipluiden of Ketel of het in elk geval in zijne jeugd hooren zingen. In dien tijd achtte hij zich niet boven zijne makkers onder de rederijkers verheven, maar later ontwikkelde hij zich en streefde er

---

1) Litterarische Fantasiën door Cd. Busken Huet. Amsterdam 1875. bl. 85.

met alle macht naar, het vroeger verzuimde in te halen. Niets was nu natuurlijker, dan dat hij zich toen tegen de poëzie zijner jeugd en al wat daarmee verbonden was keerde, met grootere heftigheid dan anders misschien het geval zou zijn geweest. Hij stond, meen ik, toen tegenover het rederijkerdom eenigszins als een renegaat en men weet dat renegaten gewoonlijk in een uiterste vervallen en dikwijls gaan verfoeien, wat zij vroeger lief hadden of waarmede zij ten minste genoegen namen.

Een tijdgenoot van den Abtswoudschen zanger heeft ons ook getoond, dat hij sommige oude liederen kende. Het is Pieter de Vlaming, die in zijne aanteekeningen op Spieghel's Hertspieghel (1723) soms een oud lied aanhaalt, echter steeds om der wille van de taal, gelijk te verwachten is. Zoo lees ik naar aanleiding van het woord: *lizelyk*, ook »lizelyn", van ouds volgens het oude Hollantsche Minnedeuntje:

Hy klopte zo lizelyn ane den ring [1]).

En elders haalt hij drie strofen van het bekende »Een boerman had een domme zin" (A. L. nº. 35) aan [2]).

Ook van Betje Wolff zou men kunnen verwachten dat zij oude liederen hier en daar vermeld zou hebben. In hare meest bekende werken trof ik echter geene bewijzen daarvan aan, al beken ik gaarne, dat deze mijne ervaring de zaak niet beslist. Men mag het echter verwachten, omdat zij dikwijls acht moet hebben gegeven op de mindere standen, die zij zoo uitmuntend wist te teekenen en omdat zij ook hare aandacht heeft gewijd aan de toenmalige liederen. Wij weten immers, dat zij en hare vriendin een bundel liederen uitgaven »ter verbetering van den smaak des volks". In de voorrede van deze »Economische Liedjes" lezen wij (bl. XXVI): »Hoe aangenaam zal het voor ons zyn, als wy ondervinden, dat wy iets hebben medegedaan ter verbetering van den smaak des

---

1) Zie bl. 48 (III, 45).
Den door de Vlaming bedoelden regel vindt men: A..L. nº. 62, 9.
2) Op bl. 86.

volks! als onze Gezangetjes gezongen worden door die zelfde menschen, welke nu, alles ten gunstigste beschouwt, voddige vertaelingen van Opera-deuntjes zingen".

Hadden de gegoede standen derhalve nog slechts eene zeer geringe of geene kennis meer van de oude liederen, in de lagere klassen der maatschappij had men ze niet zoo spoedig laten varen. Uit de verzamelingen van liederen, welke gedurende de eerste helft der 18e eeuw voor het volk gedrukt werden, blijkt dat nog verscheidene oude liederen bij hen bekend en in trek moeten zijn geweest; echter is, meen ik, reeds eene vermindering van die populariteit waar te nemen na het eerste vierdedeel der 18e eeuw. In »Scheltema's Verzameling" vond ik de volgende oude liederen:

bl. 27 »Waakt op, waakt op, 't is meer dan tyd" H. B. II, n°. 129.
» 139 »Een Uyl van hooge Jaren"
» 248 »Ik klom den boom al op" H. B. II, 112, 113.
» 273 »De velden stonden groen ende daartoe breit" H. B. II, n°. 37.
» 319 »Het jaertje doe ick jonck" Willems' O. V. L. n°. 215.
» 337 »Naar Oostlant willen wy" H. B. II, n°. 104, 105.
» 485 »Het windje dat uitten Oosten waait" H. B. II, 126.
» 531 »Daar was een oolyken Schachelaar" H. B. II, n°. 11.
(N.B. »een nieu lied")
» 865 »Ik voer al over de zee"
» 924 »Het reder een Ridder al door het riet" H. B. II, 29.
» 958 »In Oostenryc daer staet . . . ." H. B. II, 25.
» 989 »Het wyntjen dat is er zoo zoet" H. B. II, 172.
» 1023 »Ik stond op hooge bergen" H. B. II, 18, 19.
(ook »een nieu lied"!)
» 1054 »Daer waren drie landsknegte"
» 1061 »Hanselyn over der heide reet" II, 68.
» 1063 »Och Elsje seide hy" II, 76.
» 1073 »Daer was er een aerdige Molenaer" A. L. n°. 178.
» 1100 »Vanden ouden Hillebrand" H. B. II, n°. 1.
» 1146 »Van een loose Boerman" H. B. II, 46.

bl. 1159 »Hoe kom ik op uw kamerlyn" II, 154 vlgg.
» 1319 »Daer waren drie geselletjes" II, n°. 45.
» 1321 »Daer lag een schoon vrou maget" II, 61.
» 1341 »Het waren twee coninckskinderen goet" II, 14.
» 1335 »Wilder dan wilt wie salder myn temmen" WILLEMS' O. V. L. n°. 89.

In een volksliedboekje uit dezen zelfden tijd [1]) is het lied» van den boer, die een domme sin" had, nog eens opgenomen. En dat men deze lieďeren werkelijk zong blijkt ook nog op andere plaatsen. Zoo lees ik weer in een ander volksliedboekje [2])

En zy zonge: »op een hek
Saten twee gepaerde duyfjes"
»*Van de Mayer met de Fries* (vgl. H. B. II, 37.)
»Van Rosbazertje en van Nies"

En weer in een ander [3])

Laat nu dan 't keelgeluyt
Eens helder komen vooren,
Op dat men ons mag hooren;
Heft dan een deun op altemael
Van 't Besje en de Waal
(een bekend lied uit dezen tijd.)
Van Hansje snee 't kooren was lang
Zie H. B. II, 46, 7. *De Boer lag in het Ried*
»Swaan, swaan, platvoet" gaat al te bang,
Dat's 't voysje van verdriet
. . . .
. . . .
Ja al bedogt of 'k ben een Guyt,
Zingt van 't Schip St. Reyn uyt.

In een liedboek van lateren tijd [4]) lezen wij:

---

1) „De Plysierige Amsterdamse Malie-Baan" bl. 62.
2) „De Roemrugtige Haagsche Faam" (1721) bl. 48; in een overigens onbeteekenend lied van „een bedrogen Oost-Indies vaer".
3) Het vermakelyk Haagsche Bosch. (1714.)
4) Het vrolyk Gezelschap der 9 Zanggodinnen (6e druk van 1734) 8e druk bl. 49.

Hoe meenig deun van Krelis, Klaas en Joris,
Van Knier en Teun, *van Hansje en Graaf Floris*
enz.

Men begrijpt, dat de vorm dier liederen, welke zoo lang bewaard bleven, er niet op verbeterde. Het ging hen, gelijk de pasmunt, die lang van hand tot hand gezworven heeft en welker stempels al onduidelijker worden. Oude woorden worden soms vervangen door nieuwe of zoo verknoeid, dat men er niets meer van begrijpt, regels worden toegevoegd of ook wel geheele strofen weggelaten; hier verdwijnt een trekje, daar komt een vlekje, soms wordt eene strofe geheel bedorven en tot onzin gemaakt en van de frissche schoonheid, die onze liederpoëzie in haren bloeitijd moet bezeten hebben, is slechts een gering deel overgebleven.

Niet alleen uit het herdrukken van sommige oude liederen blijkt hunne bekendheid; maar ook uit het veelvuldig aanwenden van woorden, uitdrukkingen en geheele strofen aan hen ontleend. Vooral in de eerste helft der 18e eeuw vindt men in de volksliedboekjes en in een enkel liedboek voor de gegoede standen, telkens zulke uitdrukkingen. Zoo tref ik de schildering van het vroegere schoonheidstype nog eens in dezen vorm aan in een volksliedboekje [1]).

Haer goutgeel hayr
Twee bruyne oogjes klaer
Haer rooder wangen zyn myn principael,
Lyvore (sic) tanden, sneeuwitte hande
Kloeck van verstande, Lipjes als corael.
Haer stem verdooft de fiere nachtegael.

Zoo leest men in »Thirsis Minnewit" uitdrukkingen als: »jong hert", »roode mond", »den wyn schenken", »'t bedoude land", »'t groene wout", zelfs »het fiere groene gras" enz.

Ook herinnert de aanvang van een lied uit dezen tijd niet zelden aan de oude liederen. Zoo vind ik in een liederboekje uit

1) Nieuwe Hollandsen Bootsgesel, Op 't Heerenfeen gedruckt. a°. 1704. bl. 40. »een Nieuw Amoureus Liedt".

de helft dezer eeuw [1]) »een aerdige vermakelyke vryagie tusschen een Jager en een Jonge Dochter". Wij lezen daar o. a.:

't Is van een fiere Jager
Hy soud uyt Jagen gaen
Des morgens voor den dage
Eer dat de son op quam.

Wat vond hy in zyn wege
In zyne wegen staen,
Een Meisje fraey van leden
Cierelyck opgedaen.

Ik vattese by der hande
By haer sneeu witte hand
Ik leydese door den Houte
Tot ik quam aen Duynkant.

En in een ander uit de laatste helft der 18e eeuw [2]) o. a.:

Ik heb lestmael myn lief gesproken
Om met haer uit wandelen te gaen
Langs een Bosje onverdroten
Daer de geele Goud roosjes staen.

Ik vatte haer by haer armen
En ik kuste haer Rodermond
enz.

In het tweede Deel zijner Horae Belgicae heeft H. v. F. een lied opgenomen dat niets dan eene opeenhooping van dergelijke, oude stereotype phrases bevat [3]). De uitgever zegt naar aanleiding van dat lied: »Wenn nicht bessere Texte zum Vorschein kommen, wird das Verständniss dieses Liedes schwer zu erreichen sein". Ik betwijfel ten sterkste, of er ooit »bessere Texte" geweest zijn en geloof dat men zich vruchteloos zou inspannen, indien men het lied zou willen verklaren.

In een volksliedboekje van 1754 [4]) vond ik eene »zamenspraak

1) De Nieuwe Amsterdamse Mercurius (1743) bl. 40.
2) Amsteldamsche Schouwburg (1775) bl. 71.
3) Ald. n°. 88.
4) De Mars-drager of Nieuwe Toverlantaren bl. 42.

tusschen Man en Vrouw, Op een nieuwe voys", die geheel en al aan de middeleeuwsche liederen van dien aard herinnert. Eene getrouwde vrouw verwacht een minnaar te middernacht. Op den bepaalden tijd staat zij dus op, geeft aan haar man voor, dat zij pijn in het lijf heeft en gaat »uyt 't beddetje plukken wat vinkelzaad". Daarop begeeft zij zich naar den boomgaard »onder den negelantieren (sic) boom en ziet haren vriend komen aanrijden. Als zij weer teruggekeerd is, voorkomt zij haren man, die wel eens achterdochtig kon zijn geworden, door hem hevig uit te schelden en hem zijne weinige zorg voor haar te verwijten: »al had ik schier geheel van kou gestorven" zegt zij tot hem, »je zoud niet zeggen: trekt jou Rokjen an". De man is geheel overtuigd van zijne schuld en maakt een kandeeltje klaar voor zijne vrouw. Het is mogelijk, dat hier een oud lied geheel zij omgewerkt; in elk geval is de geest van dit lied bepaald middeneeuwsch.

Ook treft men in de eerste helft der 18e eeuw nog wel dansliedjes aan. Zoo lees ik in een volksliedboekje [1]):

»Men *dansten het deuntjen* van Jochem ooms Piet,
»Die Pleun zyn vryster ter neder stiet"

en in een ander [2])

Laat gaan u strykstok, zoo dat's ree,
Speel Agterpas en Sleepjes mee
Matres, matres, matres, matres,
Een viertje of een ses.

en in datzelfde boekje (bl. 122)

Eys op een Dans, nou ben ik klaar;
Gillegil, gillegil, gillegil,
Daar gaat myn Veeltjen lil,
Reis op nouw Jaap en Bely
. . . .
Kom goore Truy, gy troppebink
En Klaes, gy loense bol,

1) De Playsierige Amsterdamsche Maliebaan (c. 1710—20) bl. 56.
2) Het Vermaakelyk Haagsche Bosch (1e dr. v. 1714) bl. 60.

Tys Swabberbaart, gy schrale Mink
En Lysbet hoetje sol,
Dats krek een viertje, tree ten dans.

Het volgende lied werd waarschijnlijk bij een rondedans gezongen [1]). Ik ontleen er slechts deze strofe aan:

Laat u ligte Beentjes gaan!
Wel zoo Meysjes, 't ken bestaan;
Dat's een Dans
Lustig om dees vreugdekrans.

Een »Dans-Lied" vond ik ook nog in een liedboekje uit de helft der 18e eeuw [2]). Wij lezen daar aldus: »Voys: Ach schoone Maegt".

1.

De Jongman staet alleen en begint te zingen.

Waer blyft zy nu/ ten dans te treden?
Zyt heden/ voor 't kussen tog niet schuw
Komt myn Goddin (Hy vatter een)
Myn Engelin
Gy moet met myn roeren u Leden
Hier zyn wy nu ten Dans te treden
Zyt heden
Voor 't kussen tog niet schuw
(*Hy verlaat*)

2.

Waer blyft hy nu
Ten Dans te treden
Zyt heden
Int kussen tog niet schuw
Komt myn Galant (zy vatter een)
Een frisschen Quant
Gy moet met myn enz.

En zo in 't ront.

Een ander soort liederen, welke ons aan de middeneeuwsche herinneren zijn die der 18e eeuwsche »gildekens". Dat hun geslacht niet zou uitsterven, daarvan kon men vrij zeker zijn, maar

1) t. a. p. bl. 186.
2) Nieuwe Amsterdamse Mercurius (1743) bl. 60.

zelfs het oude denkbeeld van eene vereeniging van dergelijke doorbrengers en pretmakers tot een *gild* komt nog wel eens in de 18e eeuw voor en sommige hunner kluchten of verhalen doen ons ook denken aan hunne middeleeuwsche voorgangers. Zoo hooren wij een drinkebroer uit dezen tijd vertellen [1]):

Daer vond ik veel smokkelbroeren,
Die tot zuypen zyn gewent,
Singen en drinken, klugtig slaen
Potten, kannen, glasen
En dan weer bescheyd gedaen,
Desen bras stond my wel aen.

Doen dogt ik, hier wil 'k blyven,
Dat is volk, dat myn dient
Ik liet myn in de Gilden schryven
Myn Officie wel bedient.
enz.
Den duim te stellen op den pegel,
Elken Pot in eenen teug,
Dat staat vast in onse regel;
Denk maar op de tyt, o Deugt.
Yder maal een Potje Wyn
Dat staet vast in onse regel.
Al die daer niet tegen en kan
Moet blyven uyt ons gespan.

Haer kleeren, die zy aen 't lyf dragen,
Haer disciplinen, die zy doen,
Ik zeg, dat wy nog alle dagen
Meerder penetentie doen.
Dagen en nagten even zat.
Potten, kannen en glasen roeren,
Altyd met den bek in 't nat,
Wel wat streng order is dat.

Elders [2]) zegt een bedelaar, dat hij liefst gaat »Iewers daer de Gildens teere". Dat ook de oude schutspatroon St. Reynuyt en zijn schip niet geheel zijn vergeten, blijkt uit een zoo straks ge-

1) De Plysierige Amsterdamse Malie-Baan bl. 58.
2) Amsterdamse Harlequin bl. 61. Op bl. 31 komt ook het zoo even genoemde lied voor.

noemd boek [1]), waarin ons geschilderd wordt: »Het vrolyk Gezelschap, vaarende met Schip Reyn Uyt" en waar wij o. a. lezen:

Zoo lang als Jan Crediet nog leeft,
Geen van ons allen treuren heeft;
De fluyt, de fluyt, de fluyt, de fluyt
Moet zyn gedronken uyt.
Daarom laat ons rinkinken,
Zo lang de beurs wil klinken,
Wy vaaren met 't schip Reyn Uyt,
Wanneer dit leven sluyt.

Niet zelden treft men ook liederen aan, die, wat den inhoud betreft, herinneren aan sommige uit het Antwerpsche Liedboek, welke wij vroeger bespraken, als »Gheldeloos ghi doet mi pyn" en andere. Ook hier vindt men klachten der gildekens over hunne leege beurs, verzuchtingen omdat geen waard hen meer wil tappen enz. [2]). Ook beschrijven zij hunne zwiertochten gaarne in liederen, die b.v. getiteld zijn: »Op het zwieren van 2 Zwendelaers binnen Amsterdam" [3]). Gewoonlijk vindt men daarin echter weinig meer dan eene dorre, platte, geestelooze opsomming van alle kroegen, die zij afgeloopen, alle dranken, die zij ingezwolgen, alle herbergiers, die zij gebrutalizeerd hebben. Al deze gildekensliederen staan dan ook in ieder opzicht ver achter bij die der 15e en 16e eeuw; wel moet men niet vergeten, dat de »gildekens" van de 18e eeuw, die in deze liedboeken voorkomen, tot de laagste klassen der maatschappij behooren, maar ook de gegoede standen van dezen tijd, waren al zeer weinig dichterlijk.

Ik wees er reeds vroeger op, dat sommige oude liederen voornamelijk in de eerste helft der 18e eeuw nog bekend bleven, al was reeds na het eerste vierendeel vermindering van populariteit te bemerken. In de laatste helft dezer eeuw treft men ze reeds hoogst zelden aan: en in de beroeringen, waaraan ons land ge-

---

1) Het vermaakelyk Haagsche Bosch (1e druk; in den 3en druk is het weggelaten) bl. 59.

2) Zoo b.v. in de „Haarlemsche Hartjesdag" (1738) bl. 84 „De Uiterse Ligtmis of het bedurven Kind van Weelden".

3) Vermakelyke Boeren-bruyloft (1781) bl. 73.

durende het laatste twintigtal jaren der 18e en het eerste vijftiental der 19e eeuw, onderhevig was, gingen zij op een paar uitzonderingen na, geheel onder.

Immers ook hier deed zich de revolutiegeest gevoelen. Ook hier vonden de nieuwe denkbeelden verdedigers, die beweerden hunnen laatsten druppel bloed voor de zegepraal dier denkbeelden over te hebben. Eerst werd aller aandacht bezig gehouden door den oorlog met Engeland, flauwen weerschijn van een schitterend verleden, daarop door den inval der Pruisen, en ondertusschen steeds door de binnenlandsche beroerten tusschen Prinsgezinden en Patriotten. In 1795 kwamen de Franschen, al vaster en vaster werd de band, die ons aan hen snoerde, in 1810 volgde de inlijving en in 1815 ten laatste de bevrijding. Eerst na 1830 echter bleek, welken invloed al deze dingen op ons volk geoefend hadden. Dien invloed hier na te gaan ligt niet in mijn plan; ik wijs er alleen op, dat de geestelijke behoeften van het volk steeds meer verschilden van de vroegere, dat de belangstelling in sociale toestanden grooter werd, dat het aantal goedkoope boeken, nieuwsbladen en volksbibliotheken steeds vermeerderde en dat dit alles voor de populariteit der oude liederen ongunstig moest zijn. Ook de lagere standen der maatschappij kenden ze sinds lang niet meer en slechts enkele liederen ontsnapten aan die geheele vergetelheid en worden nog steeds herdrukt. Want ook in de 19e eeuw zijn er nog liederboekjes, gelijk wij in het vorige hoofdstuk reeds zagen. Eene schets van den inhoud dier liederen zal ons tevens gelegenheid geven, de hier vermelde lotgevallen der oude liederen tot heden te vervolgen.

Als altijd bekleeden de minneliederen ook hier weer eene gewichtige plaats. Soms bevatten deze liederen, als vroeger, lofspraken op de »koralen lipjes," de roode wangen," de »oogjes bruin als git," de »tandjes leliewit," en de »zoete stem en tale, als die van de nachtegale;" dikwijls zijn het echter samenspraken tusschen een minnend paar of verhalen van hunne al of niet gelukkige liefde. Vooral waren en zijn gedeeltelijk nog bekend het lied van Christiaan (»kleed ik mij uit, kleed ik mij aan/ Dan

denk ik aan mijn Christiaan") van Julia, het lied van Karel, die Rosa zoo teeder minde (»En dan riep hem de echo na: Rosa! Rosa!"); zoo ook:

Wat wordt het laat, de klok slaat acht
Waar of mijn Dorus blijft!

en andere bekende liederen.

Ook zijn zeer vele bestemd om op bruiloften of andere feesten gezongen te worden. Er bestaat zelfs een liedboekje, dat alleen dergelijke liederen bevat [1]) onder titels als: »Lof des Huwelijks, Welkom aan Tafel, Afscheid van Tafel, Aan de Wijn, Een kus, en andere, welke door de »Heeren" of »Dames" alleen of »zamen" worden gezongen.

De liefdesavonturen, welke hier worden geschilderd, zijn dikwijls geheel in den trant der vroegere, oude liederen gedicht; de minnaar wordt er nl., evenals vroeger voorgesteld als een molenaar, jager of visscher. Vele liederen behandelen onderwerpen uit het huiselijk leven. Zoo lezen wij hier weer klachten van mannen, die onder de plak zitten, op de wijze der oude liederen, ook wel liederen als b.v. »samenspraak tusschen Crisje en hare moeder over het Trouwen," lofspraken op »mijn pijpje," »de koffie," »de nieuwe haring" of liederen als de bij het volk bekende »Twist tusschen Jan de Bult en Kaatje de Vuilneus" met de bij voorkeur gezongene regels:

Kerel! scheelt het jou van boven
Ben je gek of dol, wat blief?
Vooreerst, je weet niet wat je doet,
Zeg bult, hoe kom je aan dien moed?
Hoe durf je het te wagen om mij te vragen?
Waarom hou je nou je snoet?

De klassieke stoffen zijn bijna geheel verdwenen, de herdersliederen hebben zich echter nog gehandhaafd, al zijn ze voor verreweg het grootste gedeelte afkomstig uit liedboeken der 17e en 18e eeuw. Nog altijd treffen wij liederen aan als »de Klagende

1) „De Stoomboot Apollo." Te Amsterdam, by G. v. d. Linden.

Herderin," »Herders vryage tusschen de Herder Minas en de Herderinne Diliana" (c. 1740) en nog altijd spelen Coridon, Damon, Phillis, Carileen, Silvia eene rol in deze liederen. Ook is de melodie van het »Io vivat!" zeer geliefd en het lied komt zelfs gedrukt voor, al wordt daar dan ook voorgesteld te drinken op: »nostrorum satinas." Zoo leest men in een ander tafellied:

Laat klinken al de Pocula
Van druivensap Pline Sima (sic!)

Zoo'n beetje geleerdheid vindt het volk wel aantrekkelijk.

Verder treft men een ontzaggelijk aantal moorden en andere gruwelen aan. Geen enkele geruchtmakende misdaad wordt bedreven of men hoort haar kort daarop in een lied verhalen. Over het algemeen bestaat er bij het volk een sterke trek tot het ijselijke, het somber romantische, het zwaarmoedige en het sentimenteele. Vandaar dat liederen als »Het Graf der twee Gelieven" (Zeg Pelgrim ziet gij dezen steen / met donker mos begroeid?) met uitdrukkingen als »treurig stil geween," »het dof gebrom der doodklok," »ik vloek u eeuwig" enz. steeds zulk een opgang maken. In dien zelfden trant zijn b.v. ook het »Lied van een ontslagen Gevangene, na eene 20-jarige Detentie" een lied, dat mij trof, hoe onbeholpen het ook was berijmd, verder »Het Weesje," »Wreed gescheiden Lievelingen," »Rouwklagt bij het graf van Werther," »Het gestolen Kind of de Wedergevonden Ouders," »De vondeling of de Pleegzoon regter over zijne Moeder, getrokken uit een Aanteekenboekje van een Gevangene," »de Dobbelaar of het Ziek- en Sterfbed van zijn Kind (»O Vader! o vader! kom huiswaarts met mij enz.") »De jongeling bij het graf zijner Moeder," »Geen moeder meer" en het lied van »Lora" dat aanvangt met deze regels:

Aan een tralie of aan een venster
Van een zwarte kloostermuur
Zat een jongeling te weenen
In het stille nachtelijk uur.

Al deze liederen hebben eene zedelijke strekking en over vele

er van ligt een godsdienstige tint. Ook treft men tal van moraliseerende liederen aan als: »de Morgenstond" (waarin o. a. »het nuttig koeitje" wordt geprezen) Lof des Winters, Maagden Grafschrift, De vrolijke Ambachtsman, Tevredenheid, Matigheid, IJdelheid, De vergenoegde Vrouw, Landelijk genoegen, Op de vriendschap, De macht van het Goud, De Waarheid, Gebed der Moeder voor haar kind, Het geplukte bloempje, enz.; niet weinige van die moralisaties zijn in zoogenaamd »luimigen" trant gedicht. Het zijn lessen van praktische levenswijsheid, die meestal laag bij den grond blijven (dat dan ook noodig is), maar die gekruid worden door allerlei grappen of gekleed zijn in den vorm van boertige vergelijkingen." Tot die soort behooren liederen als: »Het bluflied," »Hm! Hm! Hm!" (het refrein), »Het is wel geen onheil, maar het hindert je toch" »Stroop" »Het poflied" »De wereld is een vischvermaak" en andere.

Gewoonlijk zijn er op een zeker tijdstip eenige liederen, welke het meest gezongen worden en elk kent ze dan. Ook de meer beschaafde standen hooren die dikwijls langs de straten zingen en gewoonlijk leert men ten minste het refrein van zelf en alleen door het aanhooren. Spoedig komen echter weer nieuwe liederen in zwang, die de andere verdringen, hoewel sommige zich weten te handhaven. Onder die geliefkoosde liederen noem ik er eenige, die sommige lezers zich wel zullen herinneren: »Mieke hou je vast aan de takken van de boomen," »Meisje moet je niet opstaan," »Haast je maar niet" (dit is een regel, die in het midden van elk couplet voorkomt) »Veertien Jaren is het geleden »Roef, roef, roef, daar gaat ie," »Van je hela, hola" (»Nieuw Lied van eene verlorene Dochter"), »Zoolang nog de lepel in de breipot staat" (Huwelijks-aanzoek van Cornelis en Maartje) »Kijk maar schuin in mijn bloementuin," »Lang leve de fabrikant," »Hier boven bij Passemier / Drinken ze Beiersch bier," »Ik heb mijn lief verloren," »Vaarwel Sjalie, als gij gaat op reis," Het lied van de Kanapé," »Zoo gaat het goed," »De oude tante". Verschillende van die liederen zijn vertaald, evenals het lied van Lindenau, Constantinopel, de kleine postillon, Nicolas, ah, ah!,

het reeds genoemde lied van de Kanapé, van de oude tante en andere. Maar ook betere liederen uit vreemde talen maken grooten opgang, indien zij vertaald worden. Ik noem b.v. »Bei Männern, welche Liebe fühlen," »Herz, mein Herz, warum so traurig," »Amis la matinée est belle," »Aria's uit de Zauberflöte," »Der Vogelfänger bin ich ja," »An dem Bache sass der Knabe," »Pourquoi m'avoir livré l'autre jour, o ma mère", (»La plainte du mousse") »No one to help me, no one to bless.' enz.

Ook zijn er verschillende Nederlandsche liederen, waarvan sommige 100 andere bijna 200 jaar oud zijn, daar men ze reeds in volksliedboekjes van het laatst der 18e eeuw en vroeger aantreft en die echter nog altijd in den smaak vallen. Menigeen, die ze in zijne jeugd dikwijls gezongen heeft, vermoedt misschien niet, dat die liederen reeds zoo oud zijn. Als voorbeelden van zulke oude liederen noem ik b.v. »Daar was laatst een meisje loos," »In Hellevoetsluis daar staat een huis" »Daar kwam er een Meisje van Schevening aan," dat langs de Belgische kust even goed bekend is en waarvan men dan ook den variant vindt: »Daer wasser een meisje van Duynkerk gelaen" [1]) »Ik ben er de Groene Straatjes" (dat is nog uit de 17e eeuw) »Curacao, ik heb jou zoo menigmaal bekeken") en andere, die niet zoo oud zijn, maar ook zeer in trek als: »Schilder, ik wou mij zelf eens zien", »Mooie meisjes, mooie bloemen," »Aan den oever van een snellen vliet," »Lustig Lijsje jong van jaren," »Lieve schipper vaar mij over," »Ik ben een jong soldaatje." Niet zelden worden liederen van Tollens opgenomen en wel eens een enkel van Bellamy, zelfs komt Poot's »Hier heeft mij Rozemond bescheiden" nog meer dan eens voor, al heeft Apollo daarin zijn epitheton van »Daghvoerder" voor »Dag voeder" moeten verwisselen. Verder vindt men nog in bonte afwisseling: lofliederen op den boerenstand, Rinaldo Rinaldini (uit het Duitsch), »Damon tot de Godin der Liefde, dat zij het hart van Cloris tot zijne Liefde buige," »De Lente en de Liefde," »Lied van een Dochter met

1) Bij de Coussemaeker n°. 75. De C. liet er echter de grootste helft van weg.

een varkenshoofd," Leugenliederen, »De Goddelooze Juffrouw," »Bertina en de Zoon van een Baron," Afscheidsliederen van lotelingen of matrozen, »Klaaglied van den werkenden stand in 1876," Genoveva (waarschijnlijk uit de 18e eeuw.) De Bambouseur, Werkmanslied, (»Vergeet! o neen, vergeet den werkman niet!") brand van het Ringtheater enz. enz.

Ik heb deze laatste zonder eenige volgorde opgesomd om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop zij in de liederboekjes op elkander volgen. Daartusschen staan echter nog weer geestelijke en historische liederen. De eerste zijn zeldzaam geworden, vooral indien men hun aantal vergelijkt bij het ontzaggelijke aantal van vroeger. Daartegenover staat, dat er veel meer moraliseerende liederen zijn dan in vorige eeuwen, dat over vele daarvan en ook over vele andere een godsdienstige tint ligt en dat de ernstige liederen gewoonlijk eene streng zedelijke strekking hebben. Het scherpe onderscheid, dat men vroeger en ook nog wel in de 18e eeuw maakte tusschen geestelijke en wereldlijke liederen wordt echter niet meer in acht genomen. De historische en vaderlandsche liederen zijn vrij talrijk. De halve eeuw van vrede, die wij mochten beleven, gaf natuurlijk niet veel stof tot het dichten van historische liederen en zoo heeft men dan ook nog liederen van veel vroegeren datum behouden, zoo b.v. een verhaal van den slag bij Lepanto (1571) en eene Samenspraak tusschen het Huis van Oostenrijk en de Brabandsche Nederlanden (c. 1780). Maar tot 1830 viel er genoeg voor om liederen van te dichten. En zoo treffen wij dan ook liederen aan op Napoleon, Willem II, die zeer bemind was bij het volk, gelijk ook hier blijkt, op Chassé, van Speyck, Waterloo, Algiers, Palembang, Tiendaagsche veldtocht en uit onzen tijd op Atjeh, den Russisch-Turkschen Oorlog, den Fransch-Duitschen oorlog, enz.; ook grappige historische beschouwingen als »de Gomelastieke man" (Bismarck, Napoleon III e. a. spelen beurtelings die rol). Verder zijn er vele liederen, waaruit de sympathie van het volk voor Oranje blijkt, ook fraaie liedjes van Heye (»Heb je van de zilvervloot wel gehoord?") liederen op Prins Willem I, de Ruyter, het Wilhelmus (in zijn

ouden vorm) het »Wien Neerlandsch bloed," »Wij leven vrij," »De Koning leev," het Metalen Kruis, de Nederlandsche Taal, Holland bovenal, Neerlands vlag, enz. Ziedaar het voornaamste van den inhoud der tegenwoordige liedboeken. Gaarne ware ik uitvoeriger geweest in die inhoudsopgave, maar het bestek van mijn boek laat dit niet toe. Ik heb dikwijls titels moeten noemen, waar ik liever den inhoud zelf zou hebben weergegeven, maar hoeveel plaats zou ik dan alleen voor dit kleine onderdeel noodig hebben gehad? Dat de schets der 19e eeuwsche liederen niettemin uitvoeriger is dan die der vorige eeuwen, ligt hierin: ik hoop nl. ook door deze korte schets een dwaalbegrip te mogen wegnemen, dat bij velen, immers het grootste deel van onze beschaafde standen, heerscht. Men is er gemeenlijk innig van overtuigd, dat de liederen, welke onze mindere klassen zingen of lezen niets bevatten dan grove onkieschheden, zoutelooze aardigheden en wartaal. Er bestaat eenige grond voor die overtuiging. Waar hooren onze beschaafde standen het volk gewoonlijk zingen? Op straat. En zij, die zingen (ik zonder de straatjongens uit) verkeeren dan meestal in een opgewonden toestand of zijn volkomen beschonken. De liederen, welke bij zulke gelegenheden, bij kermissen of andere pretjes worden uitgegalmd en uitgeschreeuwd, zijn zulke, die op dat oogenblik in de mode zijn, en waarvan ik er een paar bladzijden vroeger eenige heb opgenoemd (»Mieke hou je vast," »Meisje moet je niet opstaan" enz.) En zeker, ik zal het niet opnemen voor dergelijke liederen of voor andere als »Het Snurkie of het afscheid van Sjaaki en Louisa," en voor geestigheden als: »Een trekpot is geen vroedvrouw/ Een olifant geen boer/ O wai! mijn dronken broer" enz. Maar ik kom er tegen op, dat men alleen op zulke liederen zijne meening grondt.

Er zijn honderden andere liederen, waarmede men geene rekening houdt, omdat men er nooit van gehoord heeft. Wij zagen reeds, dat de geest van zeer vele daaronder streng zedelijk was, dat er dikwijls gevonden worden, waarover een godsdienstige tint ligt; vele liederen zijn volmaakt onschuldig, andere zijn dartel,

weer andere, maar *het kleinste deel* zijn gemeen. Men moge ook dat nog betreuren, maar men kon het verwachten.

Verder spreekt uit de vaderlandsche liederen eene liefde voor ons land en onze nationaliteit, waaraan menigeen een voorbeeld zou kunnen nemen, indien hij niet zoo laag neerzag op »het gemeene volk," eene liefde, die ten minste eenige bemoediging geeft in een tijd van lamlendigheid en onverschilligheid, waarin velen denken en sommigen zelfs uitspreken: »dat de nationale eer geen schot kruid waard is."

Kunststukken zijn al deze liederen niet, de meeste zijn middelmatig, maar goede liederen zijn lang niet zeldzaam. Misschien zal iemand opmerken, dat het dan toch vreemd is, dat men die andere liederen zoo weinig hoort. Ik antwoord met de vraag: aan wien de schuld? Ei lieve, gij die zulk een hoog woord voert over de gemeenheid en liederlijkheid van het volk, wat weet gij van hunnen handel en wandel? Wie uwer heeft een tijd lang met hen op gelijken voet omgegaan en hen langs dien weg leeren kennen? Wie is op de hoogte van hetgeen zij lezen, waarover hunne gedachten gaan, indien zij niet door de zorg voor het dagelijksch brood worden bezig gehouden? Ik verkeerde bijna een jaar lang onder soldaten, waardoor ik toch niet partijdig kon worden en hield daarna dikwijls mijne aandacht op het volk gevestigd. Nu beweer ik volstrekt niet, dat ik die lagere standen reeds ken, want ze te leeren kennen is zeer moeilijk, maar toch is de indruk, dien ik van hen ontving zeker veel gunstiger dan die van velen, welke hen veel minder kennen en steeds met souvereine minachting op hen neerzien.

Dat die betere liederen gezongen en gelezen worden blijkt overigens voldoende uit de duizende liederboekjes, welke elk jaar verkocht worden, gelijk ik in een vorig hoofdstuk aantoonde. Wat zou men er anders mede doen, dan ze gebruiken? Ik beken gaarne, dat ook ik de bedoelde liederen niet zoo dikwijls hoor als die mode-liederen, maar dat schokt mij niet in mijne overtuiging. Om die liederen te hooren moet men veel op straat zijn, ook de achterbuurten dikwijls bezoeken, letten op de liederen, welke vrouwen

en meisjes zingen, veel in kleinere steden en bij de boeren rondzwerven, onder matrozen, soldaten en werklui verkeeren en altijd een open oor hebben, voor hetgeen om u heen gezongen of gepraat wordt. Daartoe is niet ieder in de gelegenheid, maar op die wijze zou men veel kunnen hooren, gelijk ik zelf wel eens ondervond. Wie zich wil overtuigen, leze een aardig stukje over »de Moeder in het volkslied [1])." De bouwstoffen daarvoor verzamelde de schrijver op de straten der hoofdstad en hij besluit met deze woorden: »Ja, we weten het, in tal van treffende spreekwoorden, als b.v. in het aandoenlijke:

Al is een moeder nòg zoo arm,
Toch dekt haar kleed heur kindren warm,

getuigt ons volk van zijn innig besef der onwaardeerbare moederzorg. Maar een nog verkwikkender indruk maakt het, juist uit de gansch ongezochte, ruwe uitingen soms van den volksgeest te ervaren, welk eene groote rol daar in het leven de moeder speelt; hoe men er haren bijstand zoekt, haar gemis voelt, het goede van haren invloed erkent, — hoe diep in één woord, daar ten haren opzichte een gevoel is geworteld, dat, het moge dan misschien soms iets meer van vrees dan van eerbied, meer van gehechtheid dan van liefde hebben, toch weer een treffend en heerlijk bewijs is voor de eeuwige kracht van den heiligen moedernaam."

Al hetgeen ik tot dusver over de 19e eeuwsche liederen gezegd heb, had betrekking op de lagere standen en hoe staat het in onzen tijd met de meer gegoede en de beschaafde klassen van ons volk? Ook voor hen werd nog wel eens eene enkele maal eene verzameling liederen uitgegeven. Ik wijs b.v. op den bundel: »Gezelschapsliederen" welke door den heer Kwast opnieuw gearrangeerd werden [2]) en waarin voornamelijk liederen van v. Zegge-

---

1) Proeve van opbouwende kritiek. Door Quintus. Het stukje werd geschreven als feuilleton in het Zondagsblad van het N. v. d. Dag, van 29 Oct. 1882.

2) Gezelschapsliederen of uitgezochte verzameling van 137 Nederlandsche zangen met de in gebruik zijnde melodieën en piano-accompagnement. 2e druk. Leiden. D. Noothoven van Goor.

LEN, VISSER, TOLLENS, V. D. HOOP, DERCKSEN, HEYE, S. J. V. D. BERGH en SPANDAW, zelfs VAN HOOFT (»Klare, wat heeft er u hartjen verlept?") werden opgenomen. Ook bevinden zich daaronder vertalingen van buitenlandsche liederen als; »Du, du, liegst mir am Herzen," »Du hast Diamanten und Perlen," »Es ist bestimmt in Gottes Rath," »Mädele, ruck, ruck, ruck," »Ob ich dich liebe," het allerliefste wiegelied »Schlaf, Herzensöhnchen, mein Liebling bist du" en andere. Ook zijn er nog andere verzamelingen onder namen als: »Feestvreugde" [1]) »Cant-ama" [2]) en waarschijnlijk nog wel meer, welke ik niet alle onder de oogen kreeg. Vele van de daarin opgenomen liederen bevinden zich in de volksliedboekjes, welke ik reeds besproken heb. Toch werden al deze liederen slechts door een deel der gegoede standen gezongen en wel alleen door het minst ontwikkelde en minst beschaafde deel.

De standen, welke wij gewoonlijk »de beschaafde" noemen, kennen deze liederen weinig of in 't geheel niet. En dat is voor een groot deel te verklaren en te begrijpen. Liederen als Heye's »Vlaggelied," zijne »Zilvervloot" het lied van Louw den Timmerman" (»Ik weet niet, maar sinds ruimen tijd") »Lieve schipper vaar mij over," »O dierbaar plekje grond," »schilder, 'k wou mij zelf eens zien" e. a. hebben zeer zeker hunne verdiensten, maar onze tijd vraagt toch meer dan zij geven. Ook is de invloed der muziek steeds klimmende, en die der buitenlandsche nog altijd sterk. Vandaar dat onze beschaafde standen, als zij zingen, vreemde meest Duitsche liederen, opera-aria's en café-chantant-»mopjes" kiezen. De laatste stukjes vinden natuurlijk meer uitsluitend vertolkers onder de jongere en andere bezoekers dier vermakelijkheden, tevens zijn deze laatsten gewoonlijk op de hoogte van den straatdeun, die op dat oogenblik aan de orde is.

Hoe ging het nu onder deze omstandigheden met de oude liederen? Nog zijn zij niet alle gestorven, nog worden de enkele

---

1) Gezelschapsliederen, 17e druk. Amsterdam by G. Theod. Bom.

2) Honderd- en Tien Gezelschaps- en Gelegenheids-Liederen en Liedjes voor Zangwijzen bij het volk bekend . . . door T. Bruns. Amsterdam. C. L. van Langenhuizen 1869.

overgeblevene steeds weer in de volksliedboekjes opgenomen. Die weinige zijn: het oude »Ic stont op hoghe berghen" dat thans onder den naam van »de drie Ruitertjes" nog vrij algemeen bekend is [1]). In mijne jongensjaren hoorde ik het te Zwolle dikwijls zingen en wij zongen het ook zelf, al kenden wij er weinig meer van dan de twee eerste strofen. Dat de tekst geheel bedorven is, zal ik na het vroeger gezegde wel niet meer behoeven te herhalen. Ook het lied »Vant Vriesken" trof ik nog in een hedendaagsch liedboekje aan [2]) onder den titel »Een oud Lied van een Maayer (l. meyer) en een vrieseman". Dan het bekende minnelied »Naar Oostland willen wy varen" dat herdrukt werd onder den titel »De verliefde Minnaar" [3]). Het vangt daar aan met den regel: »Naar Roosland zoo zyn wy gevaren" en eindigt met een dronk op het welzijn van een bruidspaar:

Nu zullen wij ons liedje gaan besluiten
Ja, ter eere van den Bruigom en Bruid (bis)
En dan weer vrolijk, vrolijk klinken
En zoo drinken wij ons glaasje uit.

En ook het lied »Daar zou er een Magetje vroeg opstaan", dat waarschijnlijk tot onze oude liederen behoort, vond ik in een hedendaagsch liedboekje terug. In België bleven er zeker nog meer bekend. De Coussemaeker ving er nog eenige uit den mond des volks op en Willems hoorde in de eerste helft dezer eeuw nog verscheidene onzer oudste liederen zingen; zoo b.v. »Naar Oostland", het lied van Halewyn, van Brunenburch, van Myn Heer van Maldeghem, eenige ruiters- en minneliederen enz.; ook werd het lied van den hertog van Brunswijk in Willems' tijd nog voor het volk gedrukt. En gelijk wij zagen, hoorden de dames Loveling er omstreeks het midden dezer eeuw nog eenige in het dorpje Nevele zingen. Misschien zou er door

1) Men vindt het o. a. in »de Haarlemsche Spoorwagen. Te Haarlem bij J. P. Nobels" bl. 13.

2) De Lustige Jager, te Amsterdam bij G. v. d. Linden. bl. 50.

3) Het vrolijke Bleekersmeisje. Te Amsterdam bij G. v. d. Linden. bl. 9.

nauwgezette en ijverige nasporingen in ons land, maar vooral in België nog wel meer te vinden zijn. Het is echter uiterst moeilijk, want, zooals SNELLAERT terecht opmerkt [1]): »Het volk is schroomvallig, ja wantrouwend voor spot, wanneer het de mededeeling geldt van sagen of liederen, inzonderheid van deze laatsten".

Hoelang zal het weinige, dat van de oude liederen bewaard is, nog blijven leven? Zeker niet heel lang meer, indien zij niet langs een anderen weg op nieuw bekend worden gemaakt.

En de teekenen des tijds zijn gunstig. WILLEMS, SNELLAERT, DE COUSSEMAEKER en vooral HOFFMANN VON FALLERSLEBEN bestudeerden de oude liederen en hunne melodieën, gaven ze uit en verklaarden ze. HOFFMANN VON F. dichtte bovendien verscheidene liederen in den trant der middeleeuwsche [2]). De uitnemende kenner onzer oude liederen, tevens geen onverdienstelijk dichter, was daarvoor de aangewezen man en vele zijner liederen zijn dan ook goed geslaagd. Het valt echter niet te ontkennen, dat ook vele dier »Loverkens" te sentimenteel zijn en dat op verschillende plaatsen blijkt, hoe moeilijk het voor een Duitscher is zich in den Nederlandschen geest en in de Nederlandsche denk- en voorstellingswijze te verplaatsen. Vele zijner liederen zijn Duitsch gedacht, al werden zij in het Nederlandsch gedicht. In België volgde DAUTZENBERG hem na met eenige middelnederlandsche liederen, maar deze zijn verre van welgeslaagd; noch de inhoud noch de vorm zijn die van den tijd, waarin de dichter ze wil plaatsen. BEETS had reeds in 1837 »eene oude romance vernieuwd"; hij had toen nl. »het daghet inden oosten" overgebracht in nieuw Nederlandsch [3]). Op zichzelf is dit feit merkwaardig als verschijnsel in de geschiedenis onzer letterkunde en verder moeten wij hierdoor tot de overtuiging komen, dat zulk eene overbrenging uiterst moeilijk is, indien zij BEETS (altijd naar mijne zienswijze) niet gelukt is. De eenvoud, de fijnheid van toets en de kleur

---

1) In het „Voorberigt" zijner: Oude en Nieuwe Liedjes (2e uitg.) II.
2) Onder den titel „Loverkens" H. B. Pars VIII.
3) Dichtwerken van N. Beets. 1830—73. II, 56.

die het tot eene ridderromance maakt, zijn voor mij in die overbrenging verloren gegaan. DR. HEYE bewerkte een twintigtal oude liederen op dezelfde wijze [1]). Ook deze omwerkingen in het hedendaagsch Nederlandsch zijn, naar mijne meening, niet gelukkig uitgevallen. De man, die zulke uitnemende volksliedjes voor zijne eigene tijdgenooten dichtte, heeft, naar het mij toeschijnt, den geest der oude liederen niet gevat en de kleur niet bewaard. Hij wordt of te prozaïsch of te modern sentimenteel.

Onder de jongeren volgden hem C. HONIGH met een vijftal »oud-nederlandsche liederen van eigen maaksel" [2]) en Soera Rana (I. Esser Jr.) met een enkelen »minnezanc" [3]). HONIGH heeft onze oude liederen blijkbaar meer dan eens gelezen en bestudeerd en III en IV zijn dan ook vrij goede navolgingen. Esser's »minnezanc" is echter mislukt; de taal, de inhoud en de geest van het liedje zijn geheel verschillend van die, welke men in de oude liederen vindt. (Ik vermoed trouwens, dat de maker het niet meer in allen deele voor zijn liedje zou willen opnemen, dat hij misschien in een verloren oogenblik bij wijze van proefneming dichtte.) Niet naar dit stukje echter beoordeele men de gaven van den man, die, mijns inziens, onder onze jongere dichters het meest dichter, het meest kunstenaar is; die meer dan vele anderen recht heeft met fier, maar billijk gevoel van eigenwaarde in zijnen »Proloog" te zeggen:

Daar gloeit een dichterlijke vonk
In mijne ziel, hoe kleen!

Ik heb deze uitspraken over de navolgingen en bewerkingen der oude liederen niet met redenen gestaafd en geef slechts mijn oordeel na volbracht onderzoek. Had ik willen uiteenzetten, hoe ik tot dat oordeel gekomen ben, ik zou ettelijke bladzijden hebben noodig gehad en dit onderdeel zou dan te veel plaats innemen. Toch wil ik er niet van scheiden, zonder den wensch uit te

---

1) Al de Volksdichten van J. P. Heye. I, 231—266.
2) Mijne Lente. Liederen van C. Honigh. bl. 22—30.
3) Licht en Schaduw. Gedichten van Soera Rana. bl. 15.

spreken, dat onze jonge dichters het voorbeeld der genoemden mogen volgen, dat zij de oude liederen tot een voorwerp van nauwgezet onderzoek mogen maken; hunne kunst kan daaruit slechts voordeel trekken.

Gaarne beroep ik mij hier op de meening van een uitstekend kenner der Duitsche volksliederen, die zich tevens een eervollen naam als dichter verwierf. Ik bedoel Bürger, wiens woorden ik hier overneem: »Diese alten Volkslieder bieten dem reifenden Dichter ein sehr wichtiges Studium der natürlich poetischen, besonders der episch-lyrischen Kunst dar. Sie sind meist sowohl in Phantasie als Empfindung, wahre Ausflüsse einheimischer Natur. Wie sie auch in der Ueberlieferung gelitten haben mögen: wer das Gold von den Schlacken zu scheiden weiss, wird wahrlich keinen verächtlichen Schatz erbeuten" [1]).

Willen zij later bij wijze van proefneming eens een liedje dichten in den trant der oude liederen, dan kan dat zeker zijn nut hebben, maar het moet altijd *middel* blijven, nooit *doel* worden.

Moest het ons verheugen, dat ook langs dezen weg de aandacht op de oude liederen werd gevestigd, men houde het ons ten goede, indien wij nog meer verlangen. Hoeveel zorg en moeite ook besteed moge worden aan de teksten der oude liederen, dat alles zal niet in staat zijn ze bij een deel van ons volk te doen herleven, indien musici en zangers ons niet helpen. Zullen die liederen weer herboren worden, dan moet dat geschieden onder den levenwekkenden adem der muziek. Niet alleen *lezen* moet men onze oude liederen, al zijn ze dat overwaard, ook *hooren* moet men ze.

En ook in deze richting werd reeds vrij wat gedaan, al blijft er nog veel meer over te doen over. In België gaven WILLEMS, DE COUSSEMAEKER en VAN DER STRAETEN een uitstekend voorbeeld, dat door bekwame mannen als een GEVAERTS gevolgd wordt; in ons land zijn de mannen der jonge maar kloeke Ver-

1) Aangehaald door Koberstein t. a. p. IV, 43.

eeniging ter bevordering van Noord-Nederland's Muziekgeschiedenis met ijver aan het werk en doen wat zij kunnen om ook de oude liederen in wijderen kring bekend en bemind te maken [1]). En reeds kan men hier en daar de vruchten van dien arbeid bemerken.

Ik zelf ben, helaas! een leek op het gebied der muziek (al kan ik er dikwijls genieten), maar toch ontving ik nimmer zulk een diepen, blijvenden indruk van onze Geuzenliederen, als toen ik er voor een paar jaren twee hoorde zingen. Mij dunkt, ik hoor ze nog. De melodie van het eene was eenvoudig, maar toch statig en plechtig; er was iets edels, iets vrooms in, dat aan sommige psalmen herinnerde en aanmaande tot lijdzaamheid en vertrouwen. Het andere lied daarentegen klonk als de schetterende muziek van koperinstrumenten. Wie zich een denkbeeld wil vormen van den invloed, dien deze kan oefenen, richte het oog op een troep soldaten, die van een militairen marsch huiswaarts keeren. Vijf of zes uren hebben de nog weinig geoefende miliciens op een warmen zomerdag met pak en zak gemarcheerd. De houding der meesten is lusteloos, zij zijn warm, bestoven en vermoeid, de neerhangende handen zijn gezwollen, de voeten pijnlijk, het geweer wordt door den onervarene nu op den rechter- dan op den linkerschouder gelegd of aan een medelijdenden buurman overgegeven. Eindelijk nadert men de stad; drie slagen op de trom geven het teeken en de muziek doet zich hooren. Aangrijpend zijn die tonen! De hoofden richten zich op, de houding wordt flink, de pas veerkrachtig en men denkt niet meer aan vermoeienis. Aan de toenmaals ontvangen indruk-

---

1) Willems' O. V. L. zijn ten deele van melodieën voorzien, de „Chants populaires des Flamands de France" van de Coussemaeker alle. Snellaert gaf een bundel „Oude en Nieuwe Liedjes met begeleiding voor Piano door L. Hemelsoet" uit. In Böhme's Altdeutsches Liederbuch zijn ook de melodieën van verscheidene Nederlandsche liederen opgenomen. Gevaerts gaf eenige oude liederen uit met begeleiding voor Piano en de Vereeniging voor Noord-Nederland's Muziekgeschiedenis o. a. XIX Liederen uit den „Nederlandschen Gedenck-clanck van Adrianus Valerius" en „Twaalf Geuzenliedjes uit den Spaanschen tijd. Met klavierbegeleiding en toelichting door Prof. A. D. Loman". Waarschijnlijk noem ik nog niet alles.

ken herinnerde mij het opwekkende en tevens uitdagende Geuzenlied. Eerst toen ik die twee liederen gehoord had is mij duidelijk geworden, welk een invloed onze politieke liederen gehad moeten hebben, hetzij ze onder de hagepreek of in den kerker tot berusting en volharding aanmaanden en bemoediging schonken, of opwekten tot hardnekkigen tegenstand en fier verzet.

Maar nog meer leerde en genoot ik op eene lezing te Leiden. In de stad, die eeuwen lang de zetel der klassieke geleerdheid was, in het Bataafsch Atheen, werden dien avond voor beschaafde en ontwikkelde vrouwen en mannen, waaronder zich vele professoren en studenten bevonden, verschillende oude Nederlandsche liederen voorgedragen door een negentiende-eeuwschen meistreel uit het Luiksche land tot ons overgekomen [1]). En al vertoonde zich op veler gelaat een glimlach bij de aankondiging van den spreker, dat hij eenige liederen zou zingen om ze des te beter te doen begrijpen, die glimlach verdween weldra, toen de schoone, zwaarmoedige melodie van het lied der Twee Koningskinderen door de zaal klonk, toen de dartele liedjes: »Te Kieldrecht, te Kieldrecht" en »Des Winters als het regent" een wereld van zonnig, opgewekt leven deden opgaan, toen het geestige »Zeg kwezelken wilde gy dansen" de gemoederen stormenderhand kwam veroveren. De zanger kreeg de kroon op het hoofd. En ik heb mij daarover van ganscher harte verheugd. Want wat men in hem toejuichte, was niet alleen zijne welluidende stem, niet alleen zijne geestige voordracht, maar was ook, was ten minste voor mij, de geest der oude liederen.

Moge men op dezen weg voortgaan!

Moge de belangstelling in onze oude liederen niet verflauwen, maar steeds toenemen bij allen »die zucht tot 't vaderlant in vromen boezem draeghen". Want die liederen vormen een niet te versmaden deel van de kostbare erfenis ons door het voorgeslacht nagelaten.

---

1) Prof. Paul Frederiks.

Overschat ik de waarde dier erfenis, indien ik zoo spreek? Ik meen van niet en heb er in allen gevalle naar gestreefd haar met een onbevooroordeeld oog te beschouwen. De tijd, waarin vaderlandslievende lofredenaars onze letterkunde boven die van alle andere volken verhieven, is voorbij. Men is tegenwoordig, naar ik meen, tot een billijker en juister oordeel gekomen en ik zie niet in, dat men onze nationale letteren daarom minder lief behoeft te hebben. Indien men de Nederlandsche letterkunde vergelijkt met die der groote Europeesche volken, b.v. Engelschen, Franschen, Duitschers en Italianen, dan zou men kunnen beweren, dat wij als de dienstknecht in de gelijkenis slechts één talent hebben ontvangen, terwijl aan de anderen twee of meer ten deel vielen. En in hoofdzaak wil ik dat niet tegenspreken. Maar van den anderen kant is ook dit niet te ontkennen: terwijl zij die meer ontvingen daarmede hebben gewoekerd, hebben wij ons talent begraven. Terwijl bij andere, ik mag zeggen bij de meeste beschaafde volken, de nationale letterkunde voor het volk (in den ruimen zin van dat woord) eene bron is van genot, een krachtig hulpmiddel tot ontwikkeling van geest en gemoed en tot opwekking van volksgevoel, is onze nationale letterkunde — vooral de oudere — ook bij onze beschaafde standen onbekend en onbemind, zoo men al niet meent een bewijs zijner ontwikkeling te moeten geven door er op te schimpen. En toch hebben mannen als Potgieter, Bakhuizen van den Brink en tal van andere kunstrechters, die niet tot de minste zonen van ons volk behooren, die letterkunde gewaardeerd en liefgehad. Ik wil niet onbillijk zijn en gaarne toegeven, dat er sommige geldige redenen kunnen worden aangevoerd voor die geringe populariteit onzer letterkunde, maar voor een groot deel zijn die redenen ook te zoeken in onverschilligheid, in gebrek aan vaderlandsliefde, in moedwillige geringschatting of verguizing van alles wat het eigen volk en land betreft.

Daar zijn er onder ons, die schimpen op alles wat ons volk raakt, die aan een klein land als het onze de onredelijkste eischen stellen, het steeds vergelijken met een der groote Euro-

peesche staten om dan hunne valsche gevolgtrekkingen met welbehagen aan den man te brengen. Vaderlandsliefde is voor hen een verouderd begrip, dat slechts getuigt van bekrompenheid van geest, van een niet meegaan met zijn tijd; maar terwijl zij ons zoo dikwijls de hooggeroemde buitenlandsche toestanden ten spiegel voorhouden, schijnen zij niet te zien of niet te willen zien, dat datzelfde verouderde begrip bij die andere volken overal in eere wordt gehouden, dat men daar toch nog steeds overtuigd schijnt van de waarheid der schoone woorden:

Ans Vaterland, ans theure schliess' dich an,
Das halte fest mit deinem ganzen Herzen.
Hier sind die starken Wurzeln deiner Kraft; [1])

En nu behoeft vaderlandsliefde nog niet noodwendig samen te gaan met liefde voor de vaderlandsche letterkunde, maar wie zijn land en zijn volk lief heeft, zal toch zijne letterkunde ten minste weten te eeren. En ware slechts het grootste deel van ons volk zóó ver, dan zou veel gewonnen zijn; want onze letterkunde is ook in dat opzicht een spiegel van ons volkskarakter, dat men haar namelijk goed moet kennen om haar lief te hebben.

En zoo moge men er dan meer en meer toe komen haar te leeren kennen, te waardeeren en waar dat noodig is, te steunen. En de een kan haar steunen met zijne pen of zijn woord of zijn muzikaal talent, en de ander met zijne beurs of zijne tegenwoordigheid.

Moge ook onze lyrische poëzie, die, mijns wetens, slechts voor die van zeer weinige volken behoeft onder te doen, haar deel krijgen van de aangroeiende liefde voor onze eigene letterkunde. En indien er nog eens een tijd kome, waarin ook onze beschaafde standen zich een enkele maal verkwikken aan de schoonheid en innige vroomheid onzer geestelijke liederen, of zich sterken en verwarmen aan de kracht en den gloed onzer historische zangen, indien zij van tijd tot tijd een luisterend oor leenen aan fraaie romancen, aan bevallige, fijngevoelde minneliederen, aan de fris-

1) Wilhelm Tell. 2e Aufz. 1e sc.

sche levendigheid der liederen aan huiselijk en maatschappelijk leven van het voorgeslacht ontleend, dan zou ik meenen, dat wij in dezen op een beteren weg zijn.

Mocht ik rekenen daartoe naar mijn vermogen te hebben bijgedragen, dan voorzeker zullen deze bladzijden niet te vergeefs geschreven zijn.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Op bl. 136. In: J. Z. Baron's Klucht van Kees Louwen ofte den geschoren boer" (Ned. Kluchtspel III, 12.) wordt gewag gemaakt van Gerrit van Raephorst. De boer zegt nl.:

Je hebt hem niet voor, die je mient; 'k ben noch van de afkomst van Heer Gerrit van Rapen;
Al de knynen, die ick selfs kan vangen, soo in *Wassenaer*, Kattiker of Noorticker duyn,
Die zyn myn, daerenboven heb ick de vrucht, als ze geplukt is, uyt den Heer Houtvesters tuyn;

Waarschijnlijk had Pieter de Grebber dus inbreuk gemaakt op het jachtrecht van Raephorst.

Op bl. 409. Den inhoud van dit lied vinden wij terug in den Dial. Mir. van Caesarius van Heisterbach. Zie: Moll, Kerkgesch. van Nederland v. d. Herv. IIe Deel, 4^{e} stuk bl. 37.

Ik vergiste mij, toen ik van *twee* zoons sprak. Met de »broeders" zijn *vader* en *zoon* bedoeld.

---

bl. 17 regel 7 onderaan: ten onzent, l. te onzent. Zoo ook op bl. 44 regel 6 b.; bl. 92, regel 3 o.; bl. 176 regel 8 o.

bl. 21. m. ten allen tijde, l. te allen tijde.

bl. 40 regel 13 o. l. voorstellingswijze.

bl. 43 regel 5 b. kooren, l. koren.